

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej

Instytut Filologii Polskiej

Katarzyna Zagłoba

Nr albumu: 394907

**Leksyka z zakresu pola tematycznego WYPOSAŻENIE WNETRZ DOMU
WIEJSKIEGO w języku mieszkańców okolic Poddębic**

The lexis from the thematic field INTERIOR FITTINGS OF A COUNTRY HOUSE in the speech
of the inhabitants of the Poddebice area

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
dr. hab. prof. UAM Błażeja Osowskiego

Poznań 2023

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Założenia teoretyczno-metodologiczne	9
1.1. Cel pracy	9
1.2. Zakres pola WYPOSAŻENIE WNEŹRZ	10
1.3. Klasyfikacja materiału	13
1.3.1. Najważniejsze klasyfikacje	13
1.3.2. Klasyfikacja materiału w pracy	16
1.4. Charakterystyka badanego terenu	18
1.4.1. Położenie administracyjne	19
1.4.2. Położenie na mapie dialektalnej	22
1.5. Terminologia	23
1.5.1. Pojęcie „język mieszkańców wsi”	24
1.5.2. Pojęcie „pole językowe” i jego warianty	25
1.5.3. Pojęcie „pokolenie”	28
1.6. Stan badań na temat wyposażenia wnętrza domu wiejskiego	32
1.6.1. Znaczenie słowa <i>dom</i>	32
1.6.2. Badania nad wyposażeniem wnętrza	36
1.7. Metody pracy i narzędzia badawcze	41
1.7.1. Metoda wywiadu z wykorzystaniem kwestionariusza tematycznego	41
1.7.2. Metoda ilościowa	46
1.7.3. Zasady transkrypcji	48
1.7.4. Definiowanie leksemów	50
1.8. Materiał badawczy	52
2. Część analityczna	54
2.1. Przynależność odmianowa jednostek leksykalnych	54
2.2. Sposób wyznaczania i prezentacji jednostek leksykalnych	55
2.3. Pozostałe objaśnienia	56
2.4. Skróty	57
2.5. Analiza materiału	58
I. BUDYNKI	59
I.a BUDYNEK MIESZKALNY	59
I.b BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU	63
Podsumowanie subpola tematycznego BUDYNKI	70
II. POMIESZCZENIA	71
II.a POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY	72
II.b POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE	75

II.c POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE	79
II.d POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE	82
II.e POMIESZCZENIA GOSPODARCZE.....	87
II.f POZOSTAŁE POMIESZCZENIA	91
Podsumowanie subpola tematycznego POMIESZCZENIA	94
III. ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO	97
III.a SUFITY	98
III.b PODŁOGI	104
III.c ŚCIANY	107
III.d DRZWI I OKNA.....	112
III.e ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU.....	122
III.f KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI	124
Podsumowanie subpola tematycznego ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO	129
IV. MATERIAŁY	132
IV.a MATERIAŁY BUDOWLANE.....	132
IV.b MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE.....	140
IV.c MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ.....	147
IV.d MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW	152
IV.e TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA	155
IV.f MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB.....	167
IV.g MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ	171
IV.h POZOSTAŁE MATERIAŁY	190
Podsumowanie subpola tematycznego MATERIAŁY.....	192
V. TEKSTYLIA.....	195
V.a POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA	195
V.b TEKSTYLIA OKIENNE	202
V.c TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA	204
V.d TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE.....	209
V.e TEKSTYLIA DO HIGIENY	213
V.f TEKSTYLIA UBRANIOWE	216
V.g TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU	218
V.h WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIOW.....	220
V.i PIELEGNACJA TEKSTYLIOW	222
Podsumowanie subpola tematycznego TEKSTYLIA	225
VI. MEBLE.....	227
VI.a OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI.....	227

VI.b MEBLE DO PRZECHOWYWANIA.....	235
VI.c MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA	244
VI.d MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA	249
Podsumowanie subpola tematycznego MEBLE	261
VII. URZĄDZENIA	263
VII.a URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA	263
VII.b URZĄDZENIA DO ZASILANIA	277
VII.c URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA.....	288
VII.d URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA	305
VII.e URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI	324
VII.f URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ.....	338
VII.g URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN	353
VII.h POZOSTAŁE URZĄDZENIA	358
Podsumowanie subpola tematycznego URZĄDZENIA	368
VIII. PRZYBORY I NARZĘDZIA	370
VIII.a PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ	371
VIII.b PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM.....	377
VIII.c PRZYBORY KUCHENNE.....	379
VIII.d PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM.....	399
VIII.e PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM.....	401
VIII.f PRZYBORY ŁAZIENKOWE.....	409
VIII.g ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE	416
VIII.h ZBĘDNE PRZEDMIOTY	424
VIII.i NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH.....	428
VIII.j POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA	434
Podsumowanie subpola tematycznego PRZYBORY I NARZĘDZIA	438
IX. NACZYNIA	441
IX.a NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE	441
IX.b NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY	460
IX.c BRUDNE NACZYNIA	464
IX.d NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH	469
Podsumowanie subpola tematycznego NACZYNIA	477
X. OZDOBY	479
X.a OBRAZY	479
X.b DEWOCJONALIA	484
X.c KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE	491
X.d OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE.....	499

X.e FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN	503
X.f OZDOBY ŚWIĄTECZNE	514
X.g POZOSTAŁE OZDOBY	530
Podsumowanie subpola tematycznego OZDOBY	542
XI. VARIA.....	545
XI.a CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ	545
XI.b INNE.....	549
Podsumowanie subpola tematycznego VARIA	555
3. Zakończenie	557
Bibliografia	569
Spis tabel.....	590
Spis wykresów	602
Aneks	606

Wprowadzenie

Przez dziesiątki lat najważniejszą funkcję w domu pełniła kuchnia. W pomieszczeniu tym nie tylko przyrządzano i spożywano posiłki, ale również wykonywano czynności higieniczne, przyjmowano gości, a nawet modlono się. Najważniejsze w kuchni były stół oraz piec (Białas 2009: 92; Czerwiński 2009: 225–232; Kostecka-Sadowa 2021: 264; Krupa-Ławrynowicz, Orszulak-Dudkowska 2019: 9; Magdziak 2018: 163; Reinfuss 1977: 131–137; Tymochowicz 2019b: 110–116).

W dawnych chatach bez kominów „systematycznie bielony piec zdecydowanie jaśniał na tle ciemnego otoczenia czarnej izby, co akcentowało jego wielkość i znaczenie” (Haratyk 2004: 251). Zimą przy piecu wykonywano różnorodne prace, np. pleciono koszyki, gdyż ogień stanowił dodatkowe źródło oświetlenia. Dzieci natomiast odrabiały tu lekcje. Ponieważ nie było łazienek ani innych osobnych pomieszczeń sanitarnych, w kuchni również wykonywano czynności higieniczne. Ulubione miejsce dla dzieci i najstarszych domowników stanowił zapiecek (Tymochowicz 2019b: 111). W Sieradzkim przebywały tam również kury, dzięki czemu mogły nieść i wysiadywać jajka w zimne dni, a ponadto nie chorowały i nie zamarzały. Zapiecek był też ulubionym miejscem kotów (Kępińska 2021b). Ponadto przy kuchniach znajdowały się *leżuchy*, czyli ceglane ławy wsparte o kuchnię i dodatkowy słupek, przez które przebiegał przewód odprowadzający dym do głównego komina. Podobnie jak w przypadku *zapiecka* na *leżuchu* można było siedzieć bądź leżeć, jednocześnie się przy tym ogrzewając. Ze względu na panującą tam wyższą temperaturę pod *leżuchami* trzymano pisklęta. Przestrzeń tę wykorzystywano czasami do przechowywania opału (Kępińska 2021c).

Stół natomiast eksponowano na środku pomieszczenia, rzadziej ustawiano go przy oknie. Dawniej był symbolem luksusu. To przy stole bowiem gromadziła się rodzina podczas posiłków, zwłaszcza świątecznych (Białas 2009: 92; Czerwiński 2009: 225; Karpińska 2019: 132–133; Reinfuss 1977: 136; Tymochowicz 2019b: 87). Na Lubelszczyźnie stoły stały w izbach, a zatem poza przestrzenią kuchenną. Jeszcze pod koniec XIX wieku wyznaczały one status społeczno-ekonomiczny mieszkańców wsi, nie każdy bowiem mógł sobie pozwolić na ten mebel. Gdy więc gospodarze nie mieli własnych stołów, na ważne wydarzenia (np. wesele) pożyczali je od innych. Nic więc dziwnego, że do nowego domu w pierwszej kolejności wnoszono stół, zaś w sytuacji zagrożenia – od niego zaczynano ewakuację. W połowie XX wieku stoły stawały się coraz popularniejsze, co wynikało głównie ze zmiany w budowie domów, tj. zaczęto

wydzielać osobne pomieszczenia na kuchni. Bogatsi zamawiali je u stolarzy, nierzadko były one zdobione, biedniejsi wykonywali samodzielnie prymitywne konstrukcje (Tymochowicz 2019a: 158; 2019b: 87). Stół miał też wymiar sakralny. Stawiano bowiem na nim pasyjki i figurki świętych, wieszano nad nim obrazy, a rano i wieczorem rodzina zasiadała wokół stołu do wspólnej modlitwy (Białas 2009: 92; Czerwiński 2009: 225, 293; Reinfuss 1977: 135–136; Tymochowicz 2019b: 88).

Nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach wyposażenie domów miało swe istotne miejsce w kulturze. Dla porównania na Białorusi, jak wynika z badań przeprowadzonych przez Jadwigę Kozłowską-Dodę (2015), poszczególne elementy wyposażenia domu odgrywają w nim istotne role. Za najważniejsze urządzenie do dziś w wielu białoruskich domach wiejskich uchodzi piec służący nie tylko do ogrzewania, ale i gotowania. Ważny jest też *pokuć*, czyli kąć naprzeciwko pieca, w którym znajdują się święte obrazy¹ (w czasach przynależności do ZSRR czasowo je chowano). W domu ważne były ściany odgradzające mieszkańców od tego, co domem nie jest. Jednak najistotniejszy element konstrukcyjny łączący świat wewnętrzny ze światem zewnętrznym stanowił próg – ważny w licznych obrzędach, np. pogrzebowych i weselnych (Kozłowska-Doda 2015: 190–193).

¹ W polskich chałupach wiejskich taki kąć nazywany był *świętym kątem* (Białas 2009: 92; Czerwiński 2009: 225; Reinfus 1977: 135; por. mikropole tematyczne X.b).

1. Założenia teoretyczno-metodologiczne

Rozdział pierwszy poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym oraz metodologicznym. Przedstawiono w nim cel pracy, stan badań nad wyposażeniem wnętrz, charakterystykę badanego terenu oraz informatorów, najważniejszą terminologię, a także opis metod pracy i narzędzi badawczych.

1.1. Cel pracy

Główny cel pracy stanowi charakterystyka leksyki z zakresu wyposażenia wnętrz w domach wiejskich w okolicach Poddębic. Słownictwo zostało podzielone na subpola i mikropola tematyczne, w ramach których wskazano podobieństwa i różnice pokoleniowe. Celami szczegółowymi są sprawdzenie liczebności słów ogólnopolskich i dyferencyjnych (gwarowych, archaicznych, zleksykalizowanych nazw własnych itp.) oraz podanie czynników mających wpływ na zmiany zachodzące w wyposażeniu wnętrz i tym samym słownictwie z tego zakresu.

Na temat wyposażenia wnętrz domów powstały różnorodne prace (por. rozdz. 1.6.2.), w literaturze nie brak też opisu badanego terenu (rozdz. 1.4.). Nowym zagadnieniem podejmowanym w rozprawie jest natomiast opis dynamiki² zmian zachodzących w języku mieszkańców okolic Poddębic, który został przedstawiony na bazie materiału dotyczącego pola tematycznego WYPOSAŻENIE WNĘTRZ DOMÓW WIEJSKICH. Dotychczas bowiem nie poświęcono obszerniej uwagi podejmowanej tematyce oraz zróżnicowaniu pokoleniowemu na omawianym terenie. Obecnie dobór informatorów w mniejszym stopniu opiera się na bardzo sztywno wyznaczonych zasadach pod względem wykształcenia, stopnia piśmienności czy nawet wieku (por. Małecki, Nitsch 1934: 18), niemniej dialektolodzy nadal nierzadko skupiają się na pozyskaniu materiału od możliwie najstarszych mieszkańców. Jest to w pełni zrozumiałe, gdyż takie osoby mają najlepiej zachowane cechy gwarowe, ponadto pamiętają dawne realia i tym samym desygnaty oraz ich nazwy. Równocześnie we współczesnych badaniach dialektologicznych uwzględnia się zróżnicowanie pokoleniowe (w badaniach biorą więc udział również młodszy respondenci), a także zróżnicowanie pod względem wykształcenia oraz wykonywanego zawodu – podkreśla się przy tym odejście od tradycyjnego rolniczego charakteru wsi (zob. np. Dubisz 2015, Kucharzyk 2006; 2019,

² Przez „dynamikę” należy tu rozumieć tempo zachodzących zmian z uwzględnieniem zróżnicowania pokoleniowego.

Pelcowa 2019; Sierociuk 2003; 2016). Stosunkowo rzadko widać potrzebę notowania nazw współczesnych urządzeń i narzędzi, choć trzeba tu podkreślić, że m.in. w serii „Wielkopolskie Słowniki Regionalne” dużo miejsca poświęca się także opisowi współczesnych realiów. Tymczasem obserwując zmiany zachodzące na przestrzeni kilkudziesięciu lat, widać, że na pewnych płaszczyznach zachodzą one bardzo szybko, szczególnie w zakresie elektroniki i nowych technologii. Współczesne desygnaty i nazwy mogą zatem w niedalekiej przyszłości stać się jedynie reliktem przeszłości. Widać to m.in. na przykładzie okrągłego, elektrycznego urządzenia do pieczenia mięs i ciast, zwanego w okolicach Poddębic *prodżizem* (rzadziej – zgodnie z ogólnopolską normą – *prodiżem*). Popularne przed 20–30 laty urządzenie od dawna nie jest używane (lub używane sporadycznie), a mimo to kojarzy się ze współczesnością, dlatego w opisie wyposażenia domów jest pomijane. Innego typu przykład stanowi telewizor. Samo określenie raczej nie ulega zmianom, zgodne jest z ogólnopolskim, ale na pytanie o wygląd dawnych i współczesnych telewizorów respondenci odpowiadali, że dawniej były kineskopowe, czarno-białe, natomiast dziś są kolorowe i płaskie. Tymczasem pomiędzy tymi dwoma typami odbiorników używano kolorowych telewizorów kineskopowych, jednak w świadomości informatorów nie są one ani skrajnie dawne, ani skrajnie współczesne, tym samym zostały pominięte w ich wypowiedziach.

Te przykłady pokazują, że opisując wyposażenie domu, nie sposób skupiać się tylko na wiedzy osób najstarszych i badać jedynie najdawniejsze desygnaty i nazwy, jeśli celu nie stanowi opis diachroniczny. Ujęcie synchroniczne – na takie decyduje się autorka – wymaga szerokiego spojrzenia na badany problem. Dodatkowym celem pracy jest wskazanie nie tylko zmian w leksyce, ale również w wyglądzie i budowie desygnatów.

1.2. Zakres pola WYPOSAŻENIE WNĘTRZ

Przed przystąpieniem do szczegółowych rozważań należy wskazać, co obejmuje omawiane pole. W WSJP **wyposażenie** oznacza ‘ogół urządzeń i przedmiotów potrzebnych do prawidłowego funkcjonowania czegoś’ (hasło *wyposażenie*, WSJP, dostęp: 6.08.2021). W internetowym *Słowniku języka polskiego* PWN wyposażenie ma dwa znaczenia – po pierwsze ‘urządzenia potrzebne do prawidłowego funkcjonowania czegoś’, a po drugie ‘urządzenie dodatkowe do danej maszyny lub do urządzenia głównego’ (hasło *wyposażenie*, SJP PWN, dostęp: 27.12.2019). Witold Doroszewski odnotował zaś cztery znaczenia: 1. ‘forma rzeczownikowa od czasownika *wyposażyc*’,

2. ‘urządzenie potrzebne do prawidłowego funkcjonowania czego’, 3. ‘posag, wiano’ i 4. przestarz. ‘uposażenie, pensja’ (hasło *wyposażenie*, SJPD, dostęp: 27.12.2019). W rozważaniach autorka skupia się przede wszystkim na pierwszej definicji z SJP PWN, która pokrywa się z drugą ze słownika W. Doroszewskiego. Przez **wyposażenie wewnątrz** rozumie zatem to, co jest potrzebne, by móc funkcjonować w domu pojmowanym jako budynek mieszkalny. W pracy uwzględniono więc wszelkie meble znajdujące się w domach (np. *wodniarka, stół, fotel*), a także urządzenia gospodarstwa domowego, a zatem między innymi: *pralkę, zmywarkę, telewizor*. W zakres wyposażenia domu wchodzi również dawne, duże naczynia, które niegdyś przechowywano na strychach lub w pomieszczeniach gospodarczych, gdy jednak były potrzebne, przynoszono je do domu. Ponadto ujęcie ich w kwestionariuszu przynosi istotne informacje kulturowe i lingwistyczne (por. *kierzynka, szaflik* z mikropola tematycznego IX.a). Uwzględniono też często używane naczynia i przybory, zarówno dawne, jak i współczesne (np. *niecka, kaminiok, kopystka*), a także drobne sprzęty gospodarstwa domowego (np. *żelazko, odkurzacz, prozdż*). W zakres omawianego zagadnienia wliczają się również istotne dla wyposażenia elementy konstrukcyjne, tj. ściany, sufity i podłogi (w tym ich wykończenia), a także materiały, z których wykonano przedmioty wykorzystywane w domach. Do wyposażenia nie wliczono natomiast: sprzętów, urządzeń i pomieszczeń znajdujących się poza budynkiem mieszkalnym (np. *żaren, obory*)³, ubrań (z wyjątkiem *bielizny* ze względu na jej wieloznaczność, por. mikropola tematyczne V.a, V.f i V.g), przyborów szkolnych (które w odróżnieniu od zabawek nie mają wyraźnego wpływu na wnętrza domów), produktów spożywczych oraz innych niewielkich przedmiotów, które nie wiążą się bezpośrednio z funkcjonowaniem ludzi w przestrzeni domowej. Nieco inaczej sytuacja wygląda w przypadku kosmetyków i środków czystości – z założenia nie są one uwzględniane w kwestionariuszu, ale podlegają analizie, jeśli w toku rozmów zostały wymienione przez informatorów. Ponadto w sytuacji, gdy respondent/-ka wskazuje, że piec chlebowy znajdował się poza budynkiem mieszkalnym, nie dopytano szczegółowo o jego budowę. W zakres wyposażenia domu wchodzi natomiast jego wystrój, choć z pewnymi zastrzeżeniami, o czym poniżej.

³ Wyjątki stanowią tu *piwnica*, która może znajdować się zarówno w domu, jak i przy budynkach gospodarczych, *altana* – stanowi ona bowiem porównanie dla *werandy* (pyt. 52. z kwestionariusza *Czym się różni weranda od altany?*) oraz *wychodek* (i synonimy), gdyż jest on dawnym odpowiednikiem współczesnej ubikacji.

W pracy uwzględniono także pomieszczenia w domu, choć wiele rodzin inaczej rozmieszcza sprzęty (pytania o ich rozstawienie również zawarte zostały w kwestionariuszu, por. aneks), np. jedni piec mają w kuchni, inni w kotłowni, w jednym domu pralka stoi w kuchni, w innym – w łazience itd. Uwzględnienie pomieszczeń pozwoliło pogrupować pytania (podstawowe kryterium układu pytań stanowiła jednak funkcja danych przedmiotów), rozeznąć się, jak wyglądają domy, dlaczego są tak urządzone (np. przy braku kotłowni trzeba wygospodarować inne miejsce na piec), czy w okolicach Poddębic jest duża rozbieżność w liczbie i typach pomieszczeń, czy występują pewne elementy wspólne.

Wystrój w SJP PWN definiowany jest jako ‘elementy architektoniczne, rzeźbiarskie, malarskie i inne dekoracje trwale związane z budowlą lub jej wnętrzem’ (hasło *wystrój*, SJP PWN, dostęp: 27.12.2019), takie znaczenie podał też W. Doroszewski – ‘elementy architektoniczne, malowidła ściennie itp., dekoracje trwale związane z budowlą’ (hasło *wystrój*, SJPD, dostęp: 27.12.2019). W pracy **wystrój** potraktowano nieco inaczej. Z jednej strony – szczególnie odnosząc się do definicji W. Doroszewskiego – zawężono jego zakres jedynie do wnętrz domów wiejskich, w znacznym stopniu pomijając przy tym elementy architektoniczne (o czym już wspomniano). Z drugiej natomiast dokonano rozszerzenia na dekoracje niezwiązane trwale z budowlą – dotyczy to przede wszystkim ozdób świątecznych (np. *choinki, jemioly, jabuzi*). Choć domy zdobione są nimi jedynie przez kilka(naście) dni w roku, uwzględniono je nie tylko dlatego, że wystrój wnętrz ma duży wpływ na odczuwanie swoistego świątecznego klimatu, ale przede wszystkim jest to cenna informacja kulturowa pozwalająca lepiej poznać badany region. Najbliższa temu podejściu jest więc definicja z WSJP, tj. ‘określony wygląd jakiegoś pomieszczenia lub budynku, uzależniony od znajdujących się tam elementów dekoracyjnych’ (hasło *wystrój*, WSJP, dostęp: 6.08.2021). W zakres wystroju wnętrz wchodzi również różnorodny ozdoby (*makatka, kryształ*) czy rodzaje farb, a poniekąd przedmioty związane z duchowością (obrazy z wizerunkami świętych, krzyże), które wprawdzie mają znaczenie duchowe, jednak wiara w ich moce sprawcze zaczyna słabnąć i ich rola powoli sprowadza się do ozdabiania wnętrz lub wiąże się z sentymentem mieszkańców (np. są to pamiątki po przodkach). Reasumując, wystrój można zatem potraktować jako specyficzny składnik wyposażenia.

1.3. Klasyfikacja materiału

Zgromadzone jednostki leksykalne podzielono według dwustopniowej klasyfikacji: na subpola tematyczne – zwane też podpolami – (stopień wyższy) i mikropola tematyczne (stopień niższy), które stanowią jeszcze bardziej zawężoną grupę wyrazów w obrębie podpola. Mikropole jest zatem najmniejszym zbiorem tematycznym w obrębie pola (Kobus 2015: 25; 2020: 202). Każda jednostka przynależy do jednego mikropola. Klasyfikację sporządzono *a priori* – wprowadzie już po przeprowadzeniu badań, ale przed opracowaniem materiału, dlatego w toku badań wymagała pewnych modyfikacji, co widać w zestawieniu dwóch artykułów autorki, gdzie w jednym przedstawiła ona tylko klasyfikację i przykładowe leksemy z własnych badań (Zagłoba 2021a), a w drugim – po zastosowaniu podziału na konkretnym materiale – konieczne były niewielkie zmiany (Zagłoba 2021b).

1.3.1. Najważniejsze klasyfikacje⁴

Andrzej Markowski, dokonując klasyfikacji słownictwa, wyznaczył dwa pola – JA WOBEC SIEBIE i JA WOBEC TEGO CO POZA MNĄ. Pierwsze z nich podzielił na grupy JA JAKO OSOBA FIZYCZNA i JA JAKO OSOBA PSYCHICZNA, a drugie – JA WOBEC BOGA, JA WOBEC LUDZI, JA WOBEC RZECZY i JA WOBEC NATURY. Każdą z tych grup podzielił na kolejne, w efekcie klasyfikacja ma układ czterostopniowy (Markowski 1992: 89–90). Z zakresu wyposażenia i wystroju wewnątrz duża część leksemów należy do podpola TO, CO SŁUŻY MOJEMU CIAŁU, gdyż A. Markowski wyróżnia tu: 1) jedzenie i jego przyrządzanie, 2) ubranie, ozdoby, materiały, 3) mieszkanie i jego wyposażenie oraz 4) dbałość o ciało: higiena, porządk, leczenie, wypoczynek. Biorąc pod uwagę to, że w wielu domach wiejskich ważnym elementem wyposażenia są przedmioty związane z duchowością⁵, istotne jest również podpole JA WOBEC BOGA. Warto też zwrócić uwagę na mikropole ROŚLINY (JA WOBEC NATURY), gdyż są one popularnym elementem wystroju wewnątrz. Inne mikropola, w których można by – choć w mniejszym zakresie niż w powyższych – wskazać wyrazy z zakresu WYPOSAŻENIE I WYSTRÓJ, to: ZWYCZAJE

⁴ Trzy pierwsze akapity niniejszego podrozdziału – z pewnymi modyfikacjami – stanowią fragment artykułu autorki *Klasyfikacja słownictwa z zakresu pola WYPOSAŻENIE I WYSTRÓJ WNĘTRZ*. Jest on jednak zbyt kluczowy dla tej rozprawy, by zamieścić do niego jedynie odwołanie w formie przypisu (Zagłoba 2021a).

⁵ Według danych statystycznych w 2011 roku przynależność do Kościoła Rzymskokatolickiego deklarowało między 88 a 91,9% mieszkańców powiatu poddębickiego (GUS 2022: 73, m. 4.2).

I OBYCZAJE, ROZRYWKA I ZABAWA, WIEŚ I JEJ OTOCZENIE oraz PRACA FIZYCZNA.

Barbara Batko-Tokarz, przedstawiając podział tematyczny współczesnego języka polskiego, wymienia następujące sfery: I) CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA, II) CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA, III) CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA, IV) CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE, V) CZŁOWIEK I TECHNIKA, VI) CZŁOWIEK I PRZYRODA oraz VII) KATEGORIE FIZYCZNE. Wymienione sfery dzielą się na pola (łącznie 45 pól), a te – na podpola (od 2 do 12 podpól w obrębie pola) (Batko-Tokarz 2008: 41–47; 2019: 180–276). Słownictwo z zakresu wyposażenia i wystroju wnętrz znajduje się przede wszystkim w sferze III, w podpolach MEBLE I WYSTRÓJ WNĘTRZ⁶; SPRZĘTY DOMOWE I PRZEDMIOTY CODZIENNEGO UŻYTKU; MIEJSCA, OSOBY, PRZEDMIOTY, SYTUACJE ZWIĄZANE Z JEDZENIEM, a w mniejszym stopniu także w podpolach: DOM/INNE MIEJSCA ZAMIESZKANIA I ICH OTOCZENIE; CZYNNOŚCI ZWIĄZANE Z CODZIENNYM ŻYCIEM W DOMU; CZYNNOŚCI ZWIĄZANE Z PRZYRZĄDZANIEM JEDZENIA; ROZRYWKA; GRY I ZABAWY oraz MATERIAŁY I NARZĘDZIA PRACY. Poszczególne leksemy można przyporządkować także do podpól znajdujących się w innych sferach: PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z PIEŁĘGNACJĄ CIAŁA; MIEJSCA ZWIĄZANE Z PIEŁĘGNACJĄ CIAŁA; ZWYCZAJE I OBYCZAJE; UROCZYŚĆCI I ŚWIĘTA; WIERZENIA I PRZESĄDY; CZĘŚCI BUDOWLI; MATERIAŁY, NARZĘDZIA I MASZYNY BUDOWLANE; RODZAJE URZĄDZEŃ I MASZYN; ELEKTRYCZNOŚĆ oraz ROŚLINY OZDOBNE.

Badając regionalizmy poznańskie, Anna Piotrowicz i Małgorzata Witaszek-Samborska koncentrują się przede wszystkim na słownictwie skupionym wokół człowieka. Tym samym przedmiotem ich badań są następujące pola tematyczne: CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA, CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA, CZĘŚCI CIAŁA, CZYNNOŚCI ORAZ STANY FIZYCZNE

⁶ W artykule z 2008 roku badaczka w niektórych przypadkach posłużyła się nieco innymi nazwami podpól. Zmiany zaszły w następujących podpolach: MEBLE I WYSTRÓJ WNĘTRZ (w artykule z 2008 roku jako MEBLE), SPRZĘTY DOMOWE I PRZEDMIOTY CODZIENNEGO UŻYTKU (PRZEDMIOTY CODZIENNEGO UŻYTKU), MIEJSCA, OSOBY, PRZEDMIOTY, SYTUACJE ZWIĄZANE Z JEDZENIEM (MIEJSCA, OSOBY, PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z JEDZENIEM), MATERIAŁY I NARZĘDZIA PRACY (MATERIAŁY PRACY), NARZĘDZIA I MASZYNY BUDOWLANE (MATERIAŁY BUDOWLANE), RODZAJE URZĄDZEŃ I MASZYN (RODZAJE NARZĘDZI, URZĄDZEŃ I MASZYN) (Batko-Tokarz 2008: 42–45). Doszło zatem do rozszerzenia zakresu pól i ich nazw (Batko-Tokarz 2008: 42).

I FIZJOLOGICZNE, ZAWODY, KOMUNIKACJA JĘZYKOWA, SPORT, KULINARIA, GOSPODARSTWO DOMOWE – UTENSYLIA i PRZYRODA (Piotrowicz, Witaszek-Samborska 2018: 13). Pod kątem leksyki z zakresu wyposażenia i wystroju wnętrz szczególną uwagę należy zwrócić na ostatnie z wymienionych pól. Poznańskie badaczki wyznaczyły w nim 10 podpól. Istotne dla tych rozważań są następujące z nich: NAZWY PRZYRZĄDÓW I NARZĘDZI (w tym NAZWY PRZYRZĄDÓW KUCHENNYCH i NAZWY PRZYRZĄDÓW DO TZW. PRAC KOBIECYCH), NAZWY NACZYŃ I POJEMNIKÓW, NAZWY ŚRODKÓW CZYNNOŚCI, NAZWY POMIESZCZEŃ I ELEMENTÓW ARCHITEKTONICZNYCH, NAZWY URZĄDZEŃ, NAZWY ELEMENTÓW WYPOSAŻENIA WNĘTRZA, NAZWY MEBLI oraz NAZWY WYROBÓW Z TKANIN (Piotrowicz, Witaszek-Samborska 2018: 113–121).

Dla porównania warto przyjrzeć się przykładowej klasyfikacji słownictwa z innego języka. W przypadku czeskiego Jarmila Bachmannová leksykę z *Podkrkonošského slovníka* podzieliła na cztery pola: I VESMÍR, SVĚT KOLEM NÁS, II ČLOVĚK, III ČLOVĚK A SPOLEČNOST, IV OBECNÉ VZTAHY. Każde zawiera od 10 do ponad 20 podpól. Z perspektywy zgromadzonego materiału szczególnie istotne jest pole: ČLOVĚK > Tělesná stranká člověka / Tělesná péče, čistota. Można także odnieść się do pola: VESMÍR, SVĚT KOLEM NÁS > Rostliny (Bachmannová 1998).

Nieco innego podziału dokonała Zdeňka Sochová. Analizując gwary laskie, wyznaczyła trzy pola: A. VESMÍR, B. ČLOVĚK i C. ČLOVĚK A OKOLNÍ SVĚT, a zatem o jedno mniej niż Bachmannová, rozdzielając jednak przy tym wszechświat od świata otaczającego człowieka. Każde z nich zostało podzielone na kilka podpól, a w ich obrębie wyznaczono jeszcze od 1 do 3 stopni podziału. Odnotowane w rozprawie jednostki leksykalne według takiego podziału znalazłyby się przede wszystkim w polu ČLOVĚK > Tělesná stranká člověka > Základní tělesné potřeby > Obydlí > Byt a jeho zařízení; otop a světlo; Dům a příslušenství; Náradí a náčiní potřebné v domácnosti. Dodatkowo Można tu wyróżnić VESMÍR > Rostliny > Okrasné květiny (Sochová 2001: 40–43). Klasyfikację tę, z pewnymi modyfikacjami, na gruncie polskim wykorzystał np. Błażej Osowski (Osowski 2018: 35–39). Podział zaproponowany przez Z. Sochová nie jest w pełni wystarczający do analizy zebranego materiału. W klasyfikacji tej narzędzia i naczynia znajdują się w jednej grupie, podczas gdy w rozprawie traktowane są jako

odrębne subpola. Wprawdzie również uwzględniono światło i ogrzewanie we wspólnym subpolu tematycznym NARZĘDZIA, niemniej ma ono szerszy zakres.

1.3.2. Klasyfikacja materiału w pracy

Na podstawie powyższych klasyfikacji i metod stosowanych przez ich autorów opracowano własny, bardziej szczegółowy podział, gdyż odnosi się on wyłącznie do wyposażenia wnętrz. Konieczne okazało się uwzględnienie leksemów z innych pól niż tych dotyczących *stricte* omawianego tematu, w przeciwnym razie zakres wyposażenia zostałyby znacznie zawężony. Na konieczność sporządzenia odrębnego podziału przy opisie pola tematycznego zwraca też uwagę Jowita Żurawska-Chaszczevska. Badaczka zauważyła bowiem, że opisywane przez nią słownictwo rzemiosł skórzanych mieści się w każdej makrosferze zaproponowanej przez A. Markowskiego, co z założenia wyklucza przynależność do jednego pola (Żurawska-Chaszczevska 2010: 31–32). Podział pola WYPOSAŻENIE WNĘTRZ DOMÓW WIEJSKICH wygląda zatem następująco:

I. BUDYNKI:

- a) budynek mieszkalny⁷;
- b) budynki i konstrukcje przy domu.

II. POMIESZCZENIA:

- a) pomieszczenia, w których spędza się czas wolny;
- b) pomieszczenia, w których przyrządza, spożywa i przechowuje się jedzenie;
- c) pomieszczenia służące higienie;
- d) pomieszczenia łącznikowe;
- e) pomieszczenia gospodarcze;
- f) pozostałe pomieszczenia.

III. ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO:

- a) sufity;
- b) podłogi;
- c) ściany;
- d) drzwi i okna;
- e) elementy i otwory w konstrukcji domu;

⁷ Mikropola zapisywane są w pracy dużymi literami, jednak dla przejrzystości w samym schemacie zdecydowano się na użycie małych liter.

f) kondygnacje i konstrukcje umożliwiające przemieszczanie się między nimi.

IV. MATERIAŁY:

- a) materiały budowlane;
- b) materiały podłogowe, sufitowe i ściennie;
- c) materiały do budowy i zasilania urządzeń;
- d) materiały do wytwarzania mebli i przyborów;
- e) tkaniny i materiały na tekstylia;
- f) materiały do wytwarzania naczyń i ozdób;
- g) materiały do wielu zastosowań;
- h) pozostałe materiały.

V. TEKSTYLIA:

- a) pościel i okrycia na meble do siedzenia i spania;
- b) tekstylia okienne;
- c) tekstylia na meble i urządzenia;
- d) tekstylia ściennie i podłogowe;
- e) tekstylia do higieny;
- f) tekstylia ubraniowe;
- g) tekstylia o szerokim zastosowaniu;
- h) wytwarzanie i naprawa tekstyliów;
- i) pielęgnacja tekstyliów.

VI. MEBLE:

- a) ogólne nazwy, cechy i części mebli;
- b) meble do przechowywania;
- c) meble do przygotowywania i spożywania jedzenia;
- d) meble do siedzenia i leżenia.

VII. URZADZENIA:

- a) urządzenia do oświetlania;
- b) urządzenia do zasilania;
- c) urządzenia do ogrzewania;
- d) urządzenia do przygotowywania i przechowywania jedzenia;
- e) urządzenia do utrzymania czystości;
- f) urządzenia do przekazywania informacji na odległość;
- g) urządzenia do łączenia i wygładzania tkanin;

h) pozostałe urządzenia.

VIII. PRZYBORY I NARZĘDZIA:

- a) przedmioty do zabezpieczania domu lub urządzeń;
- b) przedmioty związane z oświetleniem;
- c) przybory kuchenne;
- d) przedmioty związane z ogrzewaniem;
- e) przedmioty związane ze sprzątaniami;
- f) przybory łazienkowe;
- g) zabawki i inne przedmioty dziecięce;
- h) zbędne przedmioty;
- i) narzędzia do wytwarzania innych przedmiotów, prac remontowych i budowlanych;
- j) pozostałe przybory i narzędzia.

IX. NACZYNIA:

- a) naczynia na jedzenie i napoje;
- b) naczynia do noszenia i przechowywania wody;
- c) brudne naczynia;
- d) naczynia o wielu funkcjach.

X. OZDOBY:

- a) obrazy;
- b) dewocjonaalia;
- c) kwiaty i rośliny ozdobne;
- d) ozdobne wyroby ceramiczne i szklane;
- e) farby i zdobienia ścian;
- f) ozdoby świąteczne;
- g) pozostałe ozdoby.

XI. VARIA:

- a) części mebli, przyborów i urządzeń;
- b) inne.

1.4. Charakterystyka badanego terenu

W tym podrozdziale przedstawione zostało administracyjne oraz językowe usytuowanie Poddębic i powiatu poddębickiego. Wskazano również istotne cechy terenu. Ponadto

opisano miejscowości, w których mieszkają lub z których pochodzą informatorzy, z uwzględnieniem ich położenia względem Poddębic oraz występowania na ich terenie istotnych obiektów.

1.4.1. Położenie administracyjne

Poddębice to miasto powiatowe leżące w zachodniej części województwa łódzkiego, 40 km na zachód od Łodzi, ok. 45 km na północ od Sieradza, nieco ponad 25 km na południe od Łęczycy i niespełna 25 km od granicy z województwem wielkopolskim, a także ponad 60 km od województw kujawsko-pomorskiego i mazowieckiego. W latach 1975–1998 powiat przynależał w większości do województwa sieradzkiego. Wyjątek stanowiła gmina Uniejów, którą włączono do województwa konińskiego. Jej ponowne przyłączenie do powiatu poddębickiego w roku 1999 spotkało się ze sprzeciwem mieszkańców, którzy odczuwali silniejszą przynależność do województwa wielkopolskiego.

Powiat poddębicki zajmuje powierzchnię 881 km² i w 2019 roku liczył 41108 mieszkańców (47 mieszkańców/km²), z czego 50,61% stanowiły kobiety. Liczba ludności z roku na rok nieznacznie spada (Urząd Statystyczny w Łodzi 2020: 1). W skład powiatu wchodzi 6 gmin, w tym dwie miejsko-wiejskie, czyli Poddębice i Uniejów, oraz cztery wiejskie, tj. Dalików, Pęczniew, Wartkowice i Zadzim (Statut Powiatu Poddębickiego 2003: 1). Na jego terenie znajdują się dwa miasta – Poddębice i Uniejów.

Mimo złego stanu gleb (głównie IV i V kl.) powiat stanowi obszar typowo rolniczy. Dominują uprawy zbóż i ziemniaków, a w okolicach Zadzimia, gdzie gleby są lepszej jakości, uprawia się również drzewa i krzewy owocowe. Jeśli chodzi o hodowlę zwierząt, to przede wszystkim hoduje się tu bydło, trzodę i drób. W gminie Wartkowice rolnicy specjalizują się w produkcji mleka (Strategia Rozwoju powiatu poddębickiego 2020: 13, 21, 72). Lasy zajmują 15,7% powierzchni (Urząd Statystyczny w Łodzi 2020: 1). Nadleśnictwo Poddębice według podziału na krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne usytuowane jest w Krainie VI Małopolskiej, w Dzielnicy 1 Łódzko-Opoczyńskiej. Rosną tu przede wszystkim sosny (77,3% powierzchni leśnej), a ponadto buki, brzozy i olsze czarne (Lisek 2020).

Z omawianego powiatu łącznie zbadano 23 miejscowości, w których mieszkają lub z których pochodzą informatorzy (zob. mapa 1.). Są to:

1. Bałdrzychów (gm. Poddębice), 5,9 km na południowy zachód od Poddębic; we wsi znajduje się szkoła podstawowa; na jej terenie działa Koło Gospodyń Wiejskich Bałdrzychów;
2. Biała Góra (gm. Wartkowice), 13 km na północny wschód od Poddębic, we wsi znajduje się zakład rzeźniczo-wędliniarski, z którego kilka wyrobów wpisanych jest na listę produktów regionalnych i tradycyjnych woj. łódzkiego (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 2018a, b, c); na terenie wsi znajduje się Szkoła Podstawowa w Drwalewie⁸;
3. Borysew (gm. Poddębice), wieś sąsiadująca z Poddębicami od zachodu; na jej terenie znajduje się nieczynna obecnie stacja kolejowa Poddębice; we wsi mieści się ogród zoologiczny, który stanowi popularną atrakcję turystyczną;
4. Bronów (gm. Wartkowice), 14,5 km na północny zachód od Poddębic; we wsi znajduje się dworek, w którym mieszkała Maria Konopnicka (od 1862 roku); po II wojnie światowej budynek pełnił funkcję szkoły (do 2000 roku), od 1995 do dziś mieści się w nim muzeum poświęcone pisarce;
5. Byczyna (gm. Poddębice), 2,5 km na południe od Poddębic;
6. Chropy (gm. Poddębice), 3,2 km na północ od Poddębic; we wsi działa Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Chropy „Stokrotka”;
7. Dąbrówka (gm. Zadzim), 9,5 km na południowy zachód od Poddębic;
8. Góra Bałdrzychowska-Kolonia (gm. Poddębice), 5,7 km na południe od Poddębic;
9. Jadwisin (gm. Wartkowice), 12,2 km na północ od Poddębic; na terenie wsi znajduje się Szkoła Podstawowa w Kłódnej⁹;
10. Karnice (gm. Poddębice), 9,1 km na północny zachód od Poddębic;
11. Kłódno (gm. Wartkowice), 14,1 km na północ od Poddębic; zwyczajowo Kłódna, daw. Kłudna, na granicy Kłódnej i Zalesia znajduje się stacja kolejowa Kłudna na

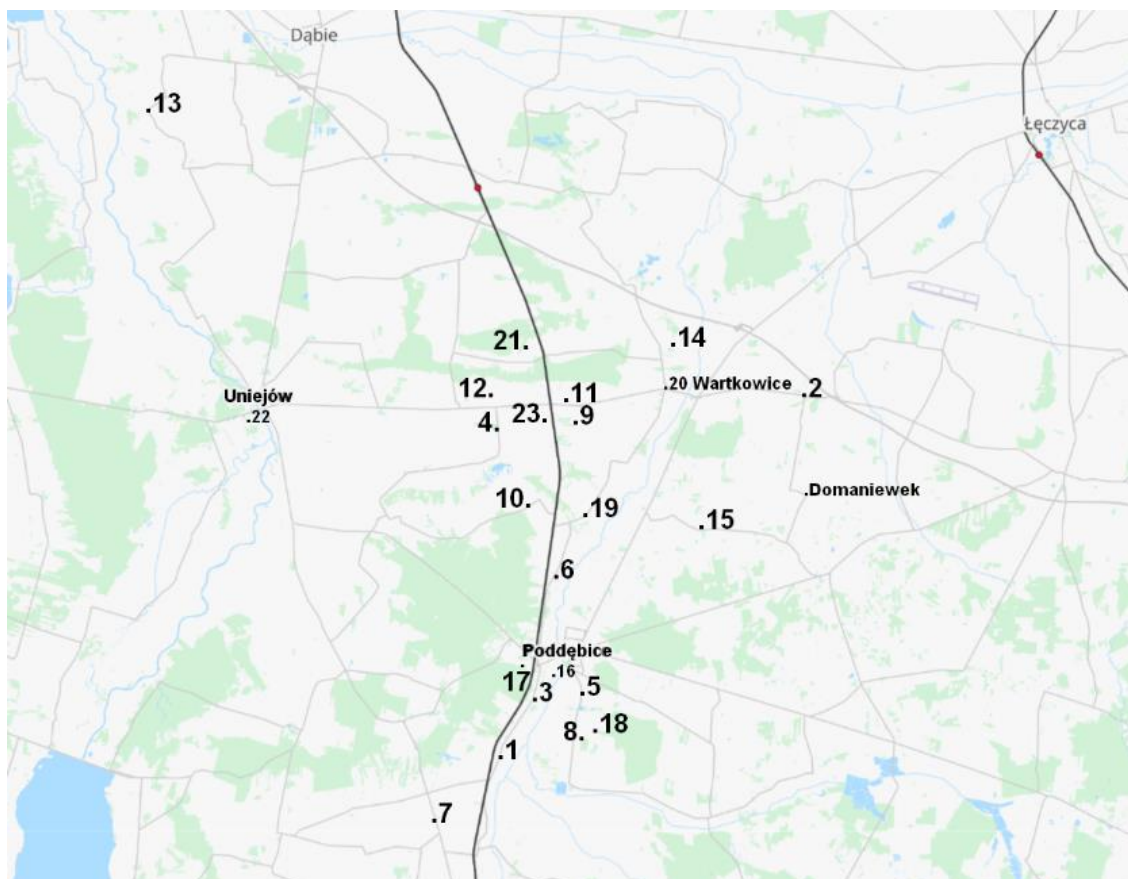
⁸ Szkoła od zawsze znajdowała się na terenie Białej Góry, jednak jej adres przypisano niegdyś do Drwalewa (por. sytuację w Kłódnej).

⁹ Budynek szkoły w obecnej postaci znajduje się w tym samym miejscu od 1966 roku (Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Kłódnej 2021). Wcześniej mieściła się pod adresem Kłódno 10, jednak w ostatnich latach zmieniono adres na Jadwisin 3, gdyż szkoła rzeczywiście znajduje się na terenie Jadwisina. Odmiana słowa „Kłódno” odbiega od normy wzorcowej, ponieważ dawniej miejscowość nosiła nazwę „Kłudna” (por. nazwa stacji kolejowej przy opisie miejscowości Kłódno), w związku z tym zwyczajowo mieszkańcy odmieniają wyraz zgodnie ze wzorcem odmiany dla rodzaju żeńskiego. W piśmie natomiast używają „ó” zgodnie z obecnym zapisem miejscowości „Kłódno”. Nawiązując do panujących na tym terenie zwyczajów, w rozprawie przyjęto zapis „Kłódna”.

magistrali węglowej, nieczynna obecnie dla pociągów pasażerskich; we wsi mieściła się szkoła podstawowa (zob. Jadwisin);

12. Konopnica (gm. Wartkowice), 16 km na północny zachód od Poddębic;
13. Lekaszyn (gm. Uniejów), 29,2 km na północny zachód od Poddębic; wieś sąsiaduje z woj. wielkopolskim, pow. kolskim, położona jest nieopodal granicy z pow. tureckim;
14. Ner (gm. Wartkowice), 15,3 km na północny wschód od Poddębic;
15. Nowa Wieś (gm. Wartkowice), 6,8 km na północny wschód od Poddębic;
16. Poddębice, miasto powiatowe; znajdują się tu dwie szkoły ponadpodstawowe (liceum ogólnokształcące i Zespół Szkół Ponadpodstawowych), szkoła podstawowa, przedszkole, szpital, liczne placówki i instytucje państwowe, restauracje, sklepy (w tym supermarkety); brak galerii handlowych oraz popularnych sieci handlowo-gastronomicznych (z wyjątkiem sklepów spożywczych i spożywczo-przemysłowych);
17. Praga (gm. Poddębice), wieś sąsiadująca z Poddębicami od zachodu;
18. Rączyn (gm. Poddębice), 3,2 km na południe od Poddębic;
19. Sędów (gm. Wartkowice), 7,5 km na północ od Poddębic;
20. Wartkowice, 12,4 km na północny wschód od Poddębic; siedziba gminy Wartkowice; na terenie miejscowości znajdują się szkoła podstawowa (do 2019 roku też gimnazjalna, jedyna w gminie) i przedszkole; brak praw miejskich;
21. Wólki (gm. Wartkowice), 21,3 km na północny zachód od Poddębic;
22. Uniejów, 16,2 km na północny zachód od Poddębic, siedziba gminy Uniejów, ma prawa miejskie; na terenie miasta znajdują się szkoła podstawowa i przedszkole, kilka sklepów spożywczo-przemysłowych popularnych sieci, restauracje, klub dyskotekowy;
23. Zalesie (gm. Wartkowice), 13,4 km na północny zachód od Poddębic.

Badane miejscowości oddalone są od dużych, miejskich aglomeracji. Mieszkańcy muszą więc wyjeżdżać do innych miast, by dokonać zakupów czy wyjść do kina, mają tym samym kontakt z kulturą miejską i wyzbywają się wspomnianych cech, by nie zdradzać swojego wiejskiego pochodzenia podczas pobytu w mieście. Niemniej dotyczy to głównie młodych osób, starsze rzadko wyjeżdżają do dużych miast. Położenie badanych miejscowości z dala od terenów zurbanizowanych pozwala lepiej zachować specyficzne cechy językowe.

Mapa 1. Rozmieszczenie miejscowości, w których mieszkają lub z których pochodzą respondenci¹⁰. Miejscowości te zostały oznaczone numerami zgodnie z kolejnością przyjętą w rozprawie (kolejność alfabetyczna, zob. powyżej). (Oprac. własne na podstawie OpenStreetMap)

1.4.2. Położenie na mapie dialektalnej

Przechodząc do językowego położenia badanego terenu – sytuuje się on na pograniczu dialektów małopolskiego i wielkopolskiego (Kępińska 2011). Jak podkreśla Irena Jaros, jest to obszar historycznie znajdujący się między ośrodkami Polan, Wiślan, Mazowszan i Ślężan (Jaros 2011: 92).

Według podziału Stanisława Urbańczyka badany obszar znajduje się w obrębie dialektu małopolskiego, na obszarze gwar łęczyckich i sieradzkich (Urbańczyk 1968: m. 3). Karol Dejna powiat poddębicki umieścił w granicach dialektu wielkopolskiego (Dejna 1973: 86). Kazimierz Nitsch uważał, że ziemię sieradzko-łęczycką sytuować należy między Małopolską a Wielkopolską, przy czym za pierwotną historycznie trzeba uznać przynależność do Małopolski ze względu na występowanie tu mazurzenia

¹⁰ Na mapie zaznaczone są również Łęczyca oraz Dąbie (pow. kolski). Wskazano także Domaniewek, który był przedmiotem badań M. Szymczaka (SGD).

i przejście *-ch* w *-k*, zaś w okresie późniejszym na omawianym terenie spotykane były cechy bliższe Wielkopolsce (Nitsch 1958: 255; Stieber 1933: 51).

Podobne stanowisko jak K. Dejna przyjęła Maria Kamińska. Badaczka wyróżniła szereg cech, które mają świadczyć o przynależności omawianego obszaru do dialektu wielkopolskiego. Jako kluczową wymieniła przejście nagłosowego *ra-* w *re-*, np. *redzić* zam. *radzić*, *redło* zam. *radło* (Kamińska 1968: 125). Współcześnie jednak w okolicach Poddębic cecha ta uwidacznia się tylko w słowach *redlina* i *redlić* – formy te są bardzo powszechne – ale w innych wyrazach niemal nie występuje (por. Zagłoba 2020b: 197). Podobnie było w przypadku materiału zbieranego przez Mieczysława Szymczaka w połowie XX wieku. Badacz wynotował zaledwie cztery słowa – wszystkie związane z radleniem – a mianowicie: *redło*, *redlić*, *redlina* i *redlica* (SGD VI).

Podział Stanisława Urbańczyka – po wprowadzeniu pewnych modyfikacji – stosuje Halina Karaś, redaktorka multimedialnego przewodnika *Dialekty i gwary polskie* (red. 2022). Stanowisko tej badaczki zastosowano również w niniejszej rozprawie, jednak nie bez zastrzeżeń: po pierwsze nie można jednoznacznie stwierdzić, do której z historycznych dzielnic ziemia sieradzko-łęczycka przynależała pierwotnie (Jaros 2011: 92), a po drugie na przestrzeni setek lat mieszała się tu ludność o różnym pochodzeniu etnicznym (Jaros 2011: 93). Należy wspomnieć, że inaczej niż S. Urbańczyk H. Karaś uznaje gwary łowickie – sąsiadujące z łęczyckimi – za przynależące do dialektu mazowieckiego, a nie małopolskiego, co w tym przypadku ma swoje wyraźne uzasadnienie historyczne (Karaś 2022). Niemniej cechy mazowieckie występują też w gwarach sieradzkich (Kępińska 2011, 2021a) ze względu na ich pograniczny charakter. Natomiast w południowej części sytuują się na granicy Małopolski, Śląska i Wielkopolski (Gala 1994: 119–141). Tereny te jednak znajdują się w znacznej odległości (ponad 70 km) od miejscowości badanych w niniejszej rozprawie.

1.5. Terminologia

W kontekście rozprawy kluczowymi pojęciami są „pole tematyczne” oraz „pokolenie”. Podrozdział ten poświęcony jest ich wyjaśnieniu. Oba pojęcia autorka omówiła w artykule *Przyczynek do badań nad polem WYPOSAŻENIE DOMU WIEJSKIEGO na pograniczu dialektalnym (Zalesie, powiat poddębicki)* (Zagłoba 2020a), jednak wymagają one uzupełnienia i uporządkowania na potrzeby rozprawy. Ponadto wyjaśnione zostało tu pojęcie „język mieszkańców wsi”.

1.5.1. Pojęcie „język mieszkańców wsi”

„Język mieszkańców wsi” to pojęcie stosunkowo rzadko spotykane w literaturze przedmiotu. Sformułowaniem tym posługuje się m.in. Jerzy Sierociuk (2007, 2016; też: Cygan 2018). Określenie to zostało przyjęte przy opracowaniu serii „Wielkopolskie Słowniki Regionalne” (Kobus, Gniazdowski red. 2018; Kobus, Stępień red. 2018; Kobus, Migdałek red. 2021; Osowski red. 2018a; 2018b; 2019, Sierociuk red. 2019). W niniejszych rozważaniach odniesiono się do tego pojęcia, ponieważ najlepiej oddaje charakter opisywanego tu materiału. Stanowi ono swego rodzaju zamiennik dla tradycyjnego terminu „gwara” lub ściślej „gwara wiejska” (por. Dejna 1998: 14), ponieważ przy obecnych zmianach społecznych i gospodarczych mieszkańcy wsi rzadko posługują się wyłącznie gwarową odmianą języka. Używanie określenia „język mieszkańców wsi” pozwala na przyjęcie innych założeń metodologicznych (Sierociuk 2016: 68). W rozprawie „język mieszkańców wsi” traktowany jest jako termin, aby precyzyjniej ukazać specyfikę zebranego materiału, szczególnie w odniesieniu do pojęcia „gwary”. Opisuując wyłącznie gwarę badanego regionu, dialektolog wykorzystuje tylko pewien ograniczony zakres słów i cech występujących na danym terenie. „Język mieszkańców wsi” zawiera w sobie pełniejszy obraz leksyki, gdyż uwzględnia on również słownictwo ogólnopolskie, potoczne, żargonowe itp. Omawiany termin w rozprawie używany jest zamiennie z terminem „mowa mieszkańców wsi”, co wynika z faktu, że materiał został zebrany na podstawie wypowiedzi ustnych.

„Język mieszkańców wsi” i „gwara” cechują pewne podobieństwa i różnice. W przypadku zebranego materiału oba odnoszą się do odmiany mówionej polszczyzny. Oba też dotyczą mowy mieszkańców wsi i ograniczone są terytorialnie. „Gwara” jest jednak pojęciem znacznie węższym, ponieważ odnosi się do konkretnego obszaru i zawiera w sobie jednostki dyferencyjne względem języka ogólnego pod względem terytorialnego zasięgu występowania. Stanowi więc ona jedną z odmian zawierającą się w „języku mieszkańców wsi”.

Słusznie zwraca uwagę Józef Kaś, że opracowując słownik poświęcony językowi danego regionu, należy objąć całość słownictwa, ponieważ tylko w ten sposób można przedstawić miejsce i funkcję leksemu w całym systemie czy w polu semantycznym (Kaś 2009: 12)¹¹. Ograniczenie słownictwa tylko do gwarowego uniemożliwia osadzenie go w szerokim kontekście. Dlatego w rozprawie zdecydowano się na użycie terminu „język

¹¹ Trzeba mieć jednak na uwadze, że badacz posługuje się tu terminem „lokalna gwara”.

mieszkańców wsi”. Trudno bowiem przy opisie wyposażenia domów pominąć takie wyrazy jak *drzwi, piec czy szafa* ze względu na ich ogólnopolski charakter. Niemal każdy bowiem ma w domu nazywane tak przedmioty i próżno szukać ich gwarowych (dyferencyjnych) odpowiedników w mowie mieszkańców powiatu poddębickiego. Omawiany termin zawiera w sobie wszelkie odmiany językowe, co pozwala na pełne oddanie słownictwa z danego pola, bez konieczności segregacji i pominięcia istotnych określeń opisujących powszechnie występujące w domu desygnaty.

Rezultatem przenikania się gwar z językiem ogólnym jest tzw. kod mieszany, przy czym dotyczy on także (czy raczej – przede wszystkim) odrębnych języków (Karaś 1958; Kurek 2002). Mieczysław Karaś podkreślał, że używanie kodów mieszanych i przejściowych¹² w przypadku językowego pogranicza niesie więcej walorów niż przy opisie przenikania się gwar (Karaś 1958: 293). Aby kod mieszany mógł wystąpić, istotna jest świadomość językowa nadawcy, tj. musi on świadomie przełączać kod z naturalnego–gwarowego na ogólny, na przykład w pracy w mieście. Ponadto w przypadku kodu mieszanego zauważalne są m.in.: hiperpoprawność, występowanie wariantów, w których jedna cecha realizowana jest zgodnie z normą polszczyzny ogólnej, a druga – z normą gwarową¹³ oraz zastępowanie cech gwarowych realizacjami literackimi lub pseudoliterackimi (Kurek 2002: 76–78). Ponadto może zachodzić unifikacja gwar, „a więc ich mieszanie się i wzajemne przenikanie” (Handke 1986: 40) lub zanikanie gwar.

1.5.2. Pojęcie „pole językowe” i jego warianty

Historia „pola” sięga początku lat 30. XX wieku i zaczyna się na gruncie językoznawstwa niemieckiego. Pojęcia „Feld”, czyli ‘pole’ po raz pierwszy użył Jost Trier. Badacz ten posłużył się pojęciem „pola wyrazowego” (*Wortfeld*) oraz – w szerszym ujęciu – „pola językowego” (*Sprachliches Feld*) (za: Markowski 1992: 79; Miodunka 1989: 111–112; Moscal 2019: 3–5).

¹² Na temat rozróżnienia gwar mieszanych i przejściowych powstały liczne prace, dlatego nie przywołano tutaj ich wyjaśnienia (zob. np. Karaś 1958; Kurek 2002; Małecki 1933; Warchoł 1992).

¹³ Normę gwarową należy postrzegać nieco inaczej niż tę języka ogólnego, gdyż – jak zauważał Eugeniusz Pawłowski – świadomość językowa użytkowników może być tu mniejsza niż dla normy języka literackiego, słabszy jest też nacisk i przymus ze strony społeczności do posługiwania się nią, a jej niestosowanie naraża w wyraźnie mniejszym stopniu na sankcje w postaci ośmieszenia i obawy przed nieporozumieniem. Ponadto norma gwarowa bywa bardziej ustabilizowana i trwała niż języka literackiego (choć jednocześnie występują tu liczne rozchwiania i bywa bardziej podatna na przejmowanie nowych tendencji językowych) oraz nie jest uzależniona od wiedzy i poglądów wykształconych autorytetów, lecz kształtuje ją zbiorowe poczucie poprawności w danej społeczności językowej (Pawłowski 1967: 141–147).

Na gruncie polskiego językoznawstwa zagadnieniem pola (zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym) zajmowali się: Zofia Cygal-Krupa (1990), Zbigniew Greń (1996), Władysław Miodunka (1980), Adam Pawłowski (2010), Krystyna Pisarkowa (1972), Ryszard Tokarski (1984) i inni. Syntetycznego opisu teorii pól dokonała także Dorota Krystyna Rembiszewska w artykule *Słownictwo tematyczne w dwudziestowiecznych opracowaniach leksykograficznych* (Rembiszewska 2005). W literaturze można spotkać przede wszystkim pola tematyczne i pola semantyczne, jednak nie brak też innych typów pól (np. dokumentacyjne, pojęciowe, informacyjne: Bojar 2004), w tym łączonych.

„Pole językowe” ma bardzo szeroki zakres znaczeniowy i można w tym pojęciu zawrzeć pozostałe pola, jest więc w stosunku do nich nadrzędne i neutralne. Jednak takie ujęcie wprowadza nieścisłości (Miodunka 1980: 51).

O „polu semantycznym” (niem. *semantisches Feld*), czyli znaczeniowym, pisali między innymi Danuta Butler (1967) i Władysław Miodunka, który zdefiniował je jako „zbiór dystrybucji jednego wyrazu, w którym posiada on swoiste znaczenie” (Miodunka 1980: 53–54). Dystrybucję tę widać w analizowanym przez autora słowie *zamek*, które ma cztery znaczenia, np. *Książę mieszkał na zamku*, *Kupić zamek do spodni* (Miodunka 1980: 54). Obok pola semantycznego wskazał „pole wyrazowe” („leksykalne”, niem. *Wortfeld*) oznaczające „zbiór wyrazów zawierających w swych znaczeniach elementy (semy) wspólne i dzięki temu wchodzących w różnego typu relacje” (Miodunka 1980: 54). Dinu Moscal, w artykule *Observations regarding the lexical content at the beginning of structural semantic*, poświęconym problematyce pola leksykalnego w kontekście niemieckiej leksykologii, pisał:

According to Trier, a lexical field is articulate linguistic representation of a non-articulate conceptual block. The analysis of a lexical field consist in tracing the articulation of the conceptual areas. Therefore the lexicalisation of either a new distinction or an already existing distinction that has not yet been lexicalized represents the very proof of the existence of lexical fields (Moscal 2019: 5).

Badacz podkreślił, że jest to ważny argument leksykalnej neutralizacji niektórych różnic, które można zidentyfikować w obszarze pojęciowym (Moscal 2019: 5). Różnice te mogą być uwarunkowane kulturowo – na przykład słowa związane z relacjami rodzinnymi będą mieć nieco inny wydźwięk w różnych kulturach.

„Pole tematyczne” opisywali między innymi: Barbara Batko-Tokarz (2008, 2010, 2015, 2019), Anna Piotrowicz i Małgorzata Witaszek-Samborska (1995, 2018) oraz Andrzej Markowski (1992). Teresa Skubalanka zdefiniowała je jako układ haseł powiązanych z przedmiotem badań na zasadzie skojarzeń (Skubalanka 1966: 16). Wyjaśnienie to rozszerzył J. Sierociuk, wskazując, że pole tematyczne jest „pojemne znaczeniowo i może być bardzo rozległe, zawierające w sobie wiele szczególnie wyraźnie zakreślonych pól leksykalno-semantycznych” (Sierociuk 2003: 133). To właśnie tę koncepcję pola tematycznego przyjęto w rozważaniach, ponieważ uwzględnia szeroko rozumiane relacje zachodzące między jednostkami leksykalnymi, w tym relacje semantyczne. W związku z powyższym, jeżeli w dalszej części rozprawy występują pojęcia „pole”, „subpole”, „podpole” i „mikropole” bez określającej je przydawki, należy rozumieć je jako „pole tematyczne”, „subpole tematyczne”, „podpole tematyczne” oraz „mikropole tematyczne”.

Bez względu na typ i definiowanie pole zakłada wchodzenie leksemów w relacje z innymi leksemami oraz desygnatami (Pisarek 1967: 495). Ponadto ma charakter hierarchiczny, tj. posiada wyraz nadrzędny lub dzieli się na mniejsze podpola. Należy mieć też na uwadze, że pole wyznaczane jest intuicyjnie i każdy badacz inaczej określa granice tych samych pól (Batko-Tokarz 2019: 167–168; Markowski 1992: 86, por. rozdz. 1.3.1.). Ponadto są leksemy, które mogą zaliczać się do kilku pól (Markowski 1992: 84–86), a także takie, które B. Batko-Tokarz określa jako atematyczne, czyli te, których nie da się ich przyporządkować, gdyż mają znaczenie zbyt ogólne, a kontekst użycia pozostaje szeroki, tym samym żadne pole nie jest dla nich „pierwszoplanowe” (Batko-Tokarz 2019: 146–148). Warto też podkreślić, że pola wyznaczane są z perspektywy antropocentrycznej (Batko-Tokarz 2017; 2019: 166–167).

Teorie pól wykorzystuje się również w licznych pracach dialektologicznych. Przytoczyć tu można publikacje: Zbigniewa Grenia (2006), Heleny Grocholi-Szczepanek (2021), Justyny Kobus (2007, 2015, 2020, 2022), Anny Kosteckiej-Sadowej (2021, 2022), Beaty Kuryłowicz (2022), Błażeja Osowskiego (2016a), Lidii Przymuszały (2013) i wielu innych.

W kontekście niniejszej rozprawy warto zwrócić uwagę na przytoczoną publikację Anny Kosteckiej-Sadowej (2021). Badaczka, opisując gwarę polską w obwodzie lwowskim, skupia się na polu tematycznym KUCHNIA I SPRZĘTY KUCHENNE. W pierwszej kolejności wyróżnia ogólne nazwy budynku mieszkalnego

(*chata, chacinka, chałupa, dom*), a następnie pomieszczenia przeznaczone do przechowywania produktów rolnych i pomieszczenia domu, w tym właśnie *kuchnię i letnią kuchnię*. Widać tu zatem duże podobieństwo do przyjętych w rozprawie założeń. Aby opisać wyposażenie wnętrza przydatne jest wskazanie ogólnych nazw budynku mieszkalnego, a wręcz niezbędne – znajdujących się w nim pomieszczeń. Pozwala to bowiem na pokazanie układu sprzętów w domu i zmian w strukturze budynku na przestrzeni lat. W przypadku wyposażenia kuchni w pierwszej kolejności A. Kostecka-Sadowa wymienia nazwę piekarnika oraz określenia lodówki. Następnie opisuje naczynia kuchenne, a wśród nich: ogólne nazwy naczyń, naczynia służące do gotowania potraw i sprzęty służące do spożywania napojów. Dalej badaczka wymienia nazwy pozostałych sprzętów kuchennych, tj. różnorodnych naczyń i przyborów, oraz sztućców. Pozostałe przypadki to opis pojedynczych desygnatów i ich określeń (Kostecka-Sadowa 2021). Ze względu na inną specyfikę materiału widać też różnice między przytoczoną publikacją a niniejszą rozprawą. Samo pole tematyczne jest tu znacznie węższe, gdyż dotyczy tylko wyposażenia kuchni. Z wyraźnych podpól rysuje się tu jedynie podpole NACZYNIA, pozostałe leksemy są natomiast stosunkowo rozproszone. Jak wspomniano, wynika to z odmiennego charakteru pracy i skupienia uwagi przede wszystkim na zmianach zachodzących w języku oraz żywotności zapożyczeń.

1.5.3. Pojęcie „pokolenie”

Zebrane słownictwo zostało podzielone nie tylko na kategorie semantyczne, ale także pokoleniowe. W rozprawie posłużono się definicją „pokolenia” Barbary Fatygi, która wyjaśnia, że jest to zbiorowość jednostek wyodrębniająca się spośród innych specyficznym typem więzi społecznych, które łączą ludzi będących w mniej więcej tym samym wieku, czyli mających podobne doświadczenia życiowe (Fatyga 2005: 196). W przypadku rozprawy te podobne doświadczenia będą się koncentrować wokół organizacji przestrzeni w domu, dostępności do kanalizacji i elektryczności i tym samym różnorodnych urządzeń, liczbie członków rodziny zamieszkującej w domach, ale także przekazywanych tradycji i wartości, dostępu do mediów i aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczo-politycznej w kraju. Szereg tych doświadczeń składa się tym samym na znajomość desygnatów i korzystanie z nich. Pytanie natomiast, w jakim stopniu wymienione czynniki wpływają na różnice w słownictwie. Wyjaśnić ma to szczegółowa analiza w części 2.

Przeglądu zagadnień związanych z problematyką pokolenia w socjolingwistyce dokonała Mirosława Sagan-Bielawa (Sagan-Bielawa 2010, 2011). Po pierwsze badaczka odniosła się do częstego – trychotomicznego – podziału na grupy pokoleniowe, jakimi są na ogół pokolenie starsze, średnie i młodsze. Taki podział zastosowali m.in. Bożena Wierzchowska (1952: 17) i Zbigniew Gołąb (1954: 87). Grup generacyjnych może być jednak więcej. Po cztery wymienili między innymi Renata Kucharzyk (2003: 17) i Zygmunt Zagórski (1991: 9), a po pięć – Jerzy Sierociuk (2003: 134, 2016: 72) i Stanisław Dubisz (2015: 38). Obecnie widoczna jest tendencja do skracania przedziału pokoleń. Niegdyś wyznaczane były co 30 lat, następnie zaczęto skracać je do 25, współcześnie coraz częściej wykorzystuje się podział co 10 lat, choć rzadko w badaniach dialektologicznych (Sagan-Bielawa 2010: 500–501; Dubisz 2015: 38–39). Niemniej można tu wymienić prace B. Osowskiego, który do analizy danych gwarowych i regionalnych zbieranych z wykorzystaniem ankiet internetowych przyjmuje podział co 10 lat, przy czym autor posługuje się nie tyle określeniem „pokolenie”, co „grupa pokoleniowa” (Osowski 2021: 105; 2022: 321).

Kategoria pokolenia wyznaczana jest oczywiście na podstawie wieku informatorów, na co istnieją dwie możliwości. Pierwsza – zwana „ahistoryczną” (Ossowska 1983: 501) – polega na wskazaniu zakresu generacji poprzez liczbę lat respondentów, jak na przykład w pracy Z. Gołąba: pokolenie „stare” to osoby, które mają powyżej 60 lat, pokolenie „średnie” – 30–60 lat i pokolenie „młode” stanowią osoby mające poniżej 30 lat (Gołąb 1954: 87). Zygmunt Zagórski wyróżnił zaś następujące grupy (dotyczące zarówno wieku, jak i pochodzenia respondentów, tzw. grupy regionalne): I – osoby powyżej 60. r.ż., II – osoby w wieku 40–60 lat, III – 20–40 lat i IV – mające poniżej 20 lat (Zagórski 1991: 9). Takie rozwiązanie przyjęła też między innymi R. Kucharzyk (2003: 17). Stanisław Dubisz podkreśla, że metoda ahistoryczna często stosowana była w szkole krakowskiej (Dubisz 2015: 35).

Omówiona w powyższym akapicie metoda pozwala „porównywać analogiczne grupy wieku w różnych społeczeństwach z różnych epok” (Ossowska 1983: 501). Można zatem na przykład na przestrzeni czasu zestawić społeczne role osób w danym przedziale wiekowym. Jednak chcąc przeprowadzić badania dynamiki zmian języka mieszkańców danego regionu, taki podział jest niewystarczający. W obecnych czasach 60-latkowie mówią inaczej niż 60-latkowie dwie dekady temu. Problem może pojawić się również w sytuacji, gdy badania rozłożone są w czasie. Po upływie kilku lat (a czasem nawet roku)

dana osoba będzie należała już do innego pokolenia i znajdzie się w nim z innymi osobami o innych doświadczeniach. Oczywiście osoby w pewnym wieku odgrywają określone role społeczne, ale każdorazowo w obrębie generacji będą zachodziły zmiany personalne, co nie do końca wpisuje się w definicję B. Fatygi.

Innym rozwiązaniem może być zatem wyznaczenie zakresu pokoleń z wykorzystaniem roku urodzenia respondentów czy doświadczenia pewnych wydarzeń w dziejach. Jest to metoda „historyczna”. Zakłada ona, że do jednego pokolenia przynależy się przez całe życie (Ossowska 1983: 502). Tę metodę obrał J. Sierociuk, wskazując pięć grup wyznaczonych rokiem urodzenia informatora (co 25 lat): I – urodzeni do 1920 roku, II urodzeni w latach 1921–1945, III: 1946–1970, IV: 1971–1995 i V: urodzeni po 1995 roku (Sierociuk 2003: 134). Taki podział sprawia, że osoby urodzone w konkretnym przedziale czasowym będą zawsze przynależały do tej samej generacji, a zatem będzie je cechować podobne doświadczenie.

Metodą historyczną posłużył się także S. Dubisz, przy czym wyznaczył on pokolenia co 20, a nie co 25 lat. Tym samym wyróżnił następujące pokolenia: najstarsze (ur. 1900–1919/20), starsze (1920–1939/40), średnie (1940–1959/60), młodsze (1960–1979/80) i najmłodsze (1980–1999/2000) (Dubisz 1995: 82–85; 2015: 38).

Mimo istnienia licznych podziałów zaproponowanych przez badaczy do wyznaczenia grup pokoleniowych posłużono się własnym. Nie jest to klasyfikacja względem wieku respondentów w chwili prowadzenia badań (ahistoryczna). Wprawdzie wszystkie rozmowy przeprowadzono w tym samym roku (zob. rozdz. 1.8.), jednak ta metoda jest niewystarczająca, gdyż wraz z upływem czasu respondenci będą już w innym wieku niż w trakcie prowadzenia nagrań, co wprowadzić mogłoby chaos, a nawet zmiany w obrębie generacji. W rozprawie przyjęto więc metodę historyczną.

Poniżej w tabeli przedstawiono szczegółowe dane na temat respondentów. Informatorzy oznaczani są dwiema pierwszymi literami nazwiska oraz pierwszą literą imienia. Pokolenie starsze reprezentuje 10 osób, pokolenie średnie 18 i pokolenie młodsze – 15 badanych. Szczegółowe informacje na temat respondentów przedstawia tabela 1.1.

Tabela 1.1. Informatorzy

Nr	Inicjały	Rok urodzenia	Płeć	Miejsce zamieszkania
Pokolenie starsze – ur. do 1955				
1.	PrD	1937	K	Chropy (gm. Poddębice), daw. ¹⁴ Nowa Wieś (gm. Wartkowice)
2.	SzM	1939	K	Chropy (gm. Poddębice), daw. Borysew (gm. Poddębice), Praga (gm. Poddębice)
3.	SzK	1942	M	Rąbczyn (gm. Poddębice)
4.	SzZ	1945	K	Rąbczyn (gm. Poddębice)
5.	KaW	1946	K	Konopnica (gm. Wartkowice)
6.	NoJ	1946	K	Chropy (gm. Poddębice), daw. Góra Bałdrzychowska (gm. Poddębice)
7.	PiW	1952	M	Zalesie (gm. Wartkowice)
8.	ZyM	1952	K	Zalesie (gm. Wartkowice), daw. Wólki (gm. Wartkowice)
9.	PIJ	1954	M	Biała Góra (gm. Wartkowice)
10.	KaZ	1955	K	Bałdrzychów (gm. Poddębice)
Pokolenie średnie – ur. 1956–1980				
11.	ŁuM	1956	M	Uniejów
12.	PaK	1956	K	Chropy (gm. Poddębice)
13.	PaT	1956	K	Chropy (gm. Poddębice)
14.	KaJ	1957	K	Bronów (gm. Wartkowice)
15.	PiH	1957	K	Zalesie (gm. Wartkowice)
16.	PIZ	1959	K	Biała Góra (gm. Wartkowice)
17.	ŁuH	1960	K	Uniejów, daw. Lekaszyn (gm. Uniejów)
18.	SrE	1961	K	Karnice (gm. Poddębice)
19.	StE	1961	K	Góra Bałdrzychowska-Kolonia (gm. Poddębice), daw. Zalesie (gm. Wartkowice)
20.	FeE	1962	K	Zalesie (gm. Wartkowice), daw. Konopnica (gm. Wartkowice)
21.	AnM	1964	K	Ner (gm. Wartkowice), daw. Kłudna (gm. Wartkowice)
22.	ZaT	1964	K	Zalesie (gm. Wartkowice)
23.	FeJ	1966	M	Zalesie (gm. Wartkowice)
24.	AnBM ¹⁵	1969	M	Poddębice, daw. Praga (gm. Poddębice)
25.	CiS	1969	M	Jadwisin (gm. Wartkowice)
26.	AnBK	1970	K	Poddębice, daw. Wartkowice
27.	GrM	1973	M	Lekaszyn (gm. Uniejów)
28.	SzE	1975	K	Rąbczyn (gm. Poddębice)
Pokolenie młodsze – ur. po 1980				
29.	ZaA	1983	K	Zalesie (gm. Wartkowice), daw. Uniejów
30.	ZaMM	1985	M	Zalesie (gm. Wartkowice)
31.	StP	1986	M	Góra Bałdrzychowska-Kolonia (gm. Poddębice)
32.	ZaMK	1987	K	Zalesie (gm. Wartkowice)
33.	ŁuK	1988	M	Uniejów
34.	StM	1988	K	Góra Bałdrzychowska-Kolonia (gm. Poddębice)
35.	FeP	1989	K	Karnice (gm. Poddębice)
36.	WiA	1990	K	Góra Bałdrzychowska-Kolonia (gm. Poddębice)
37.	NoK	1991	K	Konstantynów Łódzki ¹⁶ , daw. Buczyna (gm. Poddębice)
38.	CAJ ¹⁷	1992	K	Jadwisin (gm. Wartkowice)
39.	AnA	1993	M	Poddębice, daw. Wartkowice

¹⁴ Daw. oznacza tu miejsce, w którym dawniej mieszkał/-a informator/-ka.

¹⁵ W przypadku osób o takich samych inicjałach dla rozróżnienia podano dodatkową literę: M w przypadku mężczyzny i K – kobiety.

¹⁶ Konstantynów Łódzki znajduje się w powiecie pabianickim, niemniej respondentka mieszka w tym mieście od niedawna, a zdecydowaną większość życia spędziła w Buczynie, dlatego uwzględniono w materiale jej wypowiedzi.

¹⁷ Zapis wynika z dwuczłonowości nazwiska.

Nr	Inicjały	Rok urodzenia	Płeć	Miejsce zamieszkania
40.	MoM	1993	K	Bronów (gm. Wartkowice)
41.	JaA	1994	M	Sędów (gm. Wartkowice)
42.	ChK	1998	K	Dąbrówka (gm. Zadzim)
43.	CiA	1998	K	Jadwisin (gm. Wartkowice)
Dodatkowo (poświadczenia uzupełniające)				
44.	ZaW	2013	M	Zalesie (gm. Wartkowice)
45.	FeB	1998	M	Zalesie (gm. Wartkowice)
46.	KaS	1954	M	Bałdrzychów (gm. Poddebice)
47.	RoK	1956	K	Bronów (gm. Wartkowice)

Jak wspomniano, podstawę analizy stanowi własna klasyfikacja. Ze względu na niedużą liczebność osób najstarszych i najmłodszych autorka stosuje podział trychotomiczny, wyznaczając grupę generacyjną co 25 lat. Pokolenie starsze (oznaczane też jako I) reprezentują osoby urodzone do 1955 roku, pokolenie średnie (też: II) to respondenci z lat 1956–1980, natomiast pokolenie młodsze (III) stanowią informatorzy urodzeni po 1980 roku. Choć – jak w przypadku wszystkich klasyfikacji – nie brak w tym podziale sytuacji, w której np. rodzeństwo lub małżeństwo należą do innych grup generacyjnych, to z rozmów z respondentami wynika, że to właśnie w takich grupach ich doświadczenia są najbardziej zbliżone. Na przykład osoby urodzone w latach 70. mają więcej wspólnych doświadczeń z tymi urodzonymi w latach 50. niż urodzonymi w latach 90. Oczywiście również badani z lat 90. pamiętają m.in. realia życia bez łazienki czy dostępu do bieżącej wody, ale są to dla nich raczej wspomnienia z dzieciństwa, nierzadko odległe, wsparte relacjami ich bliskich ze starszych pokoleń.

1.6. Stan badań na temat wyposażenia wnętrza domu wiejskiego

Rozdział ten zawiera przegląd wybranych publikacji dotyczących wystroju wnętrza domu wiejskiego. Ze względu na językoznawczy charakter pracy, wskazane zostało także znaczenie domu oraz elementów jego wyposażenia w języku. Istota domu w kulturze została zaś poniekąd przedstawiona w części wstępnej.

1.6.1. Znaczenie słowa *dom*

Dom to według SJP PWN:

1. «budynek przeznaczony na mieszkania lub zakłady pracy»
2. «mieszkanie lub pomieszczenie, w którym się mieszka»
3. «rodzina, domownicy; też: mieszkanie wraz z jego mieszkańcami»
4. «ogół spraw związanych z rodziną i gospodarstwem»
5. «ród, rodzina, dynastia»
6. «miejsce, z którego ktoś pochodzi»

7. «instytucja społeczna lub usługowa, mieszcząca się zwykle w oddzielnym lokalu lub budynku; też: budynek, w którym się ona znajduje»
(hasło *dom*, SJP PWN 2020: dostęp: 25.06.2021)

Z perspektywy rozprawy najważniejsze jest znaczenie 2., a w nieco mniejszym stopniu – 1., gdyż to na wyposażeniu budynku mieszkalnego skupiają się badania. Niemniej pozostałe znaczenia wiążą się z omawianą problematyką. Dom bowiem nie funkcjonuje bez domowników (zwykle będących dla siebie rodziną), ich sprawy wpływają na funkcjonowanie w przestrzeni mieszkaniowej, domem są też miejsca, z których pochodzą respondenci, a ponadto przynależąc czy uczęszczając do pewnych instytucji, jak na przykład Dom Kultury, człowiek staje się częścią pewnej społeczności, z którą łączą go różne przywileje, obowiązki i relacje. Warto zatem zatrzymać się przy ogólnym spojrzeniu na dom.

Według SFPW na liście rangowej słownictwa współczesnej polszczyzny słowo *dom* plasuje się na 134. miejscu (SFPW: 802). Jerzy Bartmiński podkreślał, że jest to wysoka lokata, „a pojęcie ‘domu’ należy do pojęć-kluczy naszej – nie tylko polskiej – kultury” (Bartmiński 2008: 56). Badacz zwrócił uwagę, że dom pozostaje w centrum uwagi człowieka już od starożytności, a semantycznie łączy się z takimi pojęciami jak *matka, rodzina, społeczność, kraj, naród i ojczyzna*. Na łączliwość z ostatnim z nich J. Bartmiński wskazuje, przywołując badania z 1991 roku, według których 37% lubelskich studentów biorących udział w ankiecie dotyczącej rozumienia słowa *ojczyzna* odwołało się właśnie do pojęcia domu (Bartmiński 2008: 56–57). W przytaczanym artykule badacz przedstawił, jak według Polaków postrzegany był dom w różnych grupach społecznych (np. ‘budynek’, ‘rodzina’, ‘miejsce powrotów’), jak inaczej na niego mówiono (np. *mieszkanie, gniazdo, hacjenda*), jakie ma cechy (np. *przytulny, czysty, panuje w nim bezpieczeństwo*) czy też jakie przedmioty są w nim niezbędne (przede wszystkim *łóżko i stół*) (Bartmiński 2008: 60–61). Warto jeszcze zaznaczyć, że J. Bartmiński z jednej strony zwracał uwagę na opozycję DOM : ŚWIAT, z drugiej na dwa sposoby konceptualizacji, tj. świat jako dom i dom widziany na podobieństwo świata (Bartmiński 2008: 62, 66). W późniejszym artykule wspomniany badacz wraz z Iwoną Bielińską-Gardziel opisali wyniki innego badania ankietowego, przeprowadzonego w 2010 roku, którego celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie *Co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwego domu?*. Grupa niemal 100 studentów jako istotę „prawdziwego” domu podała miłość, ciepło rodzinne i bezpieczeństwo (Bartmiński,

Bielińska-Gardziel 2015: 94). W domu mieszkają bliscy sobie ludzie, rodzina (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 100), dom zaspokaja podstawowe potrzeby, np. ochrony od zimna i głodu, przekazywania wzorów kulturowych, a czasem też pracy zarobkowej (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 102–104). Choć dom często kojarzy się pozytywnie, w polszczyźnie odnaleźć można też spojrzenia negatywne, jak np. związek frazeologiczny *wyrwać się z domu na świat* (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 107).

Izabela Gatkowska, bazując na danych korpusowych z Uniwersytetu w Lipsku i Uniwersytetu Jagiellońskiego, analizowała sieci leksykalne dla słowa *dom*. Najwięcej odniesień wystąpiło do znaczeń ‘dom rodzinny, miejsce zamieszkania’ i ‘budynek mieszkalny’. W ogólnej sieci opartej na korpusie *dom* łączył się z takimi leksemami, jak: *swój, rodzinny, dziecka, drewniany, nowy, kultury, jednorodzinny i mieszkanie*. Dodatkowo niektóre z tych haseł były połączone również między sobą (np. *mieszkanie ijednorodzinny*). Skojarzenia z zakresu wyposażenia wnętrz to m.in. *mebel, podłoga, dywan, łóżko* (Gatkowska 2017), a przede wszystkim *stół*, gdyż: „The table is something that organises family space”¹⁸ (Gatkowska 2017: 131). Jak widać, przytoczone słowa stanowią elementy wyposażenia stereotypowo kojarzone z domem.

Znaczenie słowa *dom* w świadomości Białorusinów opisała Jadwiga Kozłowska-Doda (2012). Dla Białorusinów dom jest miejscem niezwykle ważnym, szczególnie jeśli budynek został wzniesiony własnymi rękami. Mimo że często nie jest on zbyt estetyczny, dla domowników ma niepowtarzalny urok. Przeprowadzona przez badaczkę ankieta (na grupie 100 osób) wykazała, że na pytanie *Co to jest dom?* najczęściej respondentów (ponad 10%) odpowiedziało, iż jest to ‘miejsce, w którym nas kochają i na nas czekają’, niemniej znaczna większość wyjaśnień odnosiła się do ciepłego, spokojnego, rodzinnego miejsca, rzadziej – budynku lub jego części (Kozłowska-Doda 2012: 100–102; 2019: 178–182). Również na pytanie *Bez czego dom nie będzie prawdziwym domem?* padały odpowiedzi, że bez rodziny, miłości, spokoju (Kozłowska-Doda 2019: 184–187). Niewiele jest odniesień do domu jako budynku; dom postrzega się przede wszystkim jako rodzinę dającą poczucie zrozumienia i bezpieczeństwa. Podobnie jest na Litwie, gdzie „prawdziwy” dom charakteryzuje się przede wszystkim w aspekcie psychospołecznym, a rzadziej – estetycznym czy bytowym. Najmniej określeń dotyczy aspektów biologicznego i kulturowego (Rutkovska 2015: 74).

¹⁸ Więcej na ten temat we wprowadzeniu i opisie mikropola VI.c.

Podobnie dom postrzegany jest w Rosji. Ludmiła L. Fiodorowa i Dorota Puzio-Wlazłowska zauważają, że dom i jego mieszkańcy stanowią pojęcia komplementarne – dom bez ludzi jest pusty, a ludzie bez domu są społecznie dysfunkcyjni (Fiodorowa, Puzio-Wlazłowska 2015: 159). Osoby bezdomne poddają więc dom idealizacji. Dom postrzegany jest w wielu krajach podobnie, ale odmiennie od starszych widzą go młodzi ludzie. W przypadku młodych następuje podwójne rozumienie: ‘dom rodzinny’ i ‘miejsce czasowego pobytu’ (np. akademik). Starsi czują się bardziej związani emocjonalnie z domem. Jest on dla nich miejscem kontaktu z przeszłością i przechowywania jej materialnych świadectw (Fiodorowa, Puzio-Wlazłowska 2015: 169).

Dom nie zawsze musi być prywatnym, rodzinnym azylem. Na przykład dla skazanych będzie nim więzienie (Oryńska 1991: 94). Wśród 28 kategorii semantycznych dla słownictwa więziennego Anna Oryńska wyróżniła kategorię NAZWY NARZĘDZI I SPRZĘTÓW DOMOWYCH. Szczególne miejsce ma tu łóżko, określane *wyrem*, *barlogiem* lub *betami*. Jeśli chodzi o meble, to więźniowie używają m.in. wyrazów *blat* ‘stół’ czy *fikoł* ‘taboret’. Wśród naczyń i przyborów do jedzenia wyróżnić można np. *wiosło* ‘łyżkę’, *dołek* ‘miskę’ i *bajzelek* ‘słoiczek’ (Oryńska 1991: 92–93).

Na koniec podrozdziału warto pokazać dom z innych perspektyw badawczych. Opisując słownictwo pism Stefana Żeromskiego, Elżbieta Sękowska dzieli je na następujące kategorie: NAZWY TYPÓW BUDYNKÓW (np. *chalupa*, *checz*, *rudera*), NAZWY INSTYTUCJI (np. *dom boży*, *dom ludowy*, *dom wychowawczy*), NAZWY TYPÓW BUDYNKÓW I POMIESZCZEŃ PRZEZNACZONYCH DO POBYTU CZASOWEGO (np. *barak*, *hotel*, *karczma*), NAZWY BUDYNKÓW W OTOCZENIU DOMU I NAZWY CZĘŚCI DOMU (ELEMENTÓW ARCHITEKTONICZNYCH) (np. *balkon*, *ganek*, *weranda*), NAZWY OZNACZAJĄCE MIEJSCE SCHRONIENIA, CHWILOWEGO POBYTU BOHATERA (W TYM: KONTEKSTOWO OKREŚLAJĄCE SCHRONIENIE) (np. *grób*, *piwnica*, *ziemianka*), NAZWY PRZENOŚNE OZNACZAJĄCE LICHE MIESZKANIA, BUDYNKI (W TYM INDYWIDUALIZMY ŻEROMSKIEGO) (np. *czupiardło*, *leżalnia*, *pułdo*), NAZWY PRZENOŚNE SKONWENCJONALIZOWANE NA OZNACZENIE „DOMU” (w znaczeniu ‘MIESZKANIE WRAZ Z JEGO MIESZKAŃCAMI’) (np. *dach* – *dach nad głową*, *ściana* – *w czterech ścianach*, *śmieci* – *na swoich śmieciach*), NAZWY OZNACZAJĄCE POSIADŁOŚĆ WRAZ Z DOMEM (np. *folwark*, *ojcowizna*, *sadyba*), NAZWY POMIESZCZEŃ W OBRĘBIE BUDYNKU MIESZKALNEGO (np. *korytarz*,

poddasze, ubikacja) oraz NAZWY LUDZI ZWIĄZANE Z „DOMEM” (W WIĘKSZOŚCI ZNACZENIA METONIMICZNE) (np. *bezdomny, domownik, obcodomowy*) (Sękowska 2002: 50–55). Praca wprawdzie dotyczy domu w szerokim tego słowa znaczeniu, jednak nie brak w niej nazw odnoszących się do wyposażenia, choć są to głównie ogólne określenia domu i pomieszczeń, a nie meble i urządzenia domowe.

Danuta i Zbigniew Benedyktowiczowie przedstawili dom w tradycji ludowej nie tyle jako obiekt fizyczny, co symboliczny. Przywołując liczne teksty i przedmioty sztuki ludowej, autorzy pokazują m.in. dom jako kosmos, dom jako świat, dom jako chaos oraz dom jako siedzibę dusz zmarłych (Benedyktowicz 1992). Podkreślają oni również, że „dom towarzyszy człowiekowi i symbolicznie «uczestniczy» we wszystkich ważniejszych wydarzeniach” (Benedyktowicz D. i Z. 1992: 95). Mowa tu np. o narodzinach, chrzcie, ślubie (Benedyktowicz D. i Z. 1992: 90–95), ale też o śmierci, a nawet okresie po śmierci (Benedyktowicz D. i Z. 1992: 103–107; 117–130). Dom jest także miejscem wymarzonym (Benedyktowicz D. i Z. 1992: 95–97). Należy natomiast nadmienić, że różnorodne obrzędy i wydarzenia odbywają się współcześnie coraz częściej poza domem, dzieci rodzą się w szpitalach, chrzczone są w kościele, przyjęcia komunijne oraz wesela odbywają się w wynajętych lokalach, a po śmierci coraz rzadziej przywozi się ciało zmarłego do domu. Symboliczne znaczenie domu zostaje więc w pewnym stopniu zatarte.

1.6.2. Badania nad wyposażeniem wnętrza

Literatura językoznawcza i etnograficzna na temat wystroju i wyposażenia wnętrza jest bogata. Temat ten badacze poruszają od dawna. W roku 1892 ukazała się publikacja autorstwa Władysława Matlakowskiego poświęcona budownictwu ludowemu na Podhalu. Warto się przy niej zatrzymać na dłużej ze względu na inny region niż omawiany w rozprawie i różnicę ponad 100 lat wobec zebranego materiału. Spojrzenie na odległy teren i w odległą przeszłość pozwala bowiem na porównanie zmian, jakie dokonały się na przestrzeni ponad wieku, a także jakie różnice widać między regionami. Możliwe jest też dostrzeżenie pewnych podobieństw i elementów stałych, niezmiennych, wspólnych. Zagadnienie poruszone przez W. Matlakowskiego nie wiąże się *stricte* z omawianym tematem, jednak nie sposób mówić o wyposażeniu bez uwzględnienia typu budynków, układu pomieszczeń czy elementów konstrukcyjnych takich jak sufit i podłoga. Zanim jednak W. Matlakowski przeszedł do opisu samych budynków,

scharakteryzował on ukształtowanie terenu (Matlakowski 1892: 3–14). Na początek autor wyjaśnił, jak położone są domy względem słońca: „w niektórych wsiach okna zwrócone są »do wychodu« słońca” i budynków gospodarczych:

[...] budynek gospodarski, czy »sopa«, stoi pod kątem prostym do izby [...]. Przyczyna tego tkwi w tem, że w kraju, gdzie tak często leją deszcze i mży siapawica, a w ogóle »psota« stanowi powszednie zjawisko, góral musi mieć najkrótszą komunikacją, być w najbliższej łączności z szopą, gdzie zamknięty »statek«, który trzeba żywić i oprzątnąć, oraz gdzie złożone jest zboże i pasza (Matlakowski 1892: 15–16).

Następnie opisał Matlakowski układ i konstrukcje budynków gospodarczych, by ostatecznie przejść do budowy domów, które pod koniec XIX wieku były rzecz jasna drewniane, a ze względu na położenie badanego terenu, czyli w Tatrach, wykonywano je z drzewa *smrekowego*, czyli ze świerku (Matlakowski 1892: 23). Zdarzały się jednak wówczas budynki murowane, ale zazwyczaj nie były to całe domy, tylko pojedyncze izby (Matlakowski 1892: 25). Przeciętny dom góralski składał się z dwóch izb – *czarnej z kominem* do gotowania i *białej*, czystszej, w której przebywano głównie latem (Matlakowski 1892: 28). W *białej izbie* znajdowało się wejście do piwnicy (Matlakowski 1892: 29). Ponadto izby te były połączone jednym dachem, ale między nimi powstawała przestrzeń pełniąca funkcję sieni (Matlakowski 1892: 36). Na górze natomiast znajdowało się poddasze stanowiące śpichlerz (Matlakowski 1892: 38), a także mały *składzik* na najcenniejsze przedmioty i produkty (Matlakowski 1892: 39). Władysław Matlakowski opisał też zdobienia w góralskich domach. Obejmowały one m.in. staranne wykończenia i napisy (np. rok budowy, życzenie) (Matlakowski 1892: 44–46). Najpowszechniejsze i najbardziej charakterystyczne, a jednocześnie różnorodne były ozdoby geometryczne (Matlakowski 1894: k¹⁹ 16).

Do budowy i częściowo wyposażenia domów odnosił się także Kazimierz Mokłowski w książce *Sztuka ludowa w Polsce* (1903). Autor opisał tu historię budownictwa i zdobnictwa nie tylko polskiego, ale i europejskiego. Najistotniejsze pozostają natomiast dwa rozdziały: VIII *Zewnątrz i wewnątrz* oraz IX *Sprzętarstwo* (Mokłowski 1903: 478–519). Kazimierz Mokłowski zamieścił w publikacji liczne rysunki stołów, krzeseł, łóżek i skrzyń, wykazując przy tym różnice regionalne w ich

¹⁹ W pracy numerowane są kartki, nie strony.

stylu. W pracy tej jednak widoczne są przede wszystkim wysoce zdobione, rzemieślnicze meble, niedostępne wówczas dla przeciętnych mieszkańców wsi.

Charakterystykę polskich domów – ponownie głównie z perspektywy ich budowy, a nie wyposażenia – zaprezentował Ignacy Tłoczek (1958). Dzieląc kraj na sześć większych obszarów – Karpaty, kotliny podkarpackie, pas starych gór i wyżyn, pas nizin środkowych, pojezierze północne i niziny nadmorskie – wskazał najbardziej charakterystyczne cechy chałup w poszczególnych regionach. Z perspektywy rozprawy istotny jest szczególnie pas nizin środkowych. Badany teren przyporządkowany został częściowo w obręb Wielkopolski, jednak wyłącznie z zastrzeżeniem, że „do grupy chałup wielkopolskich można by zaliczyć niektóre okazy z powiatu sieradzkiego (Kliczków Wielki)” (Tłoczek 1958: 33). Samej ziemi sieradzkiej czy łęczyckiej badacz nie poświęcił szczególnej uwagi. Z bliżej usytuowanych regionów względem badanego obszaru można by tu wskazać jeszcze ziemię łowicką. Jak podkreśla I. Tłoczek, jedną z cech charakterystycznych dla nowych chałup łowickich jest budowa piekarnika jako osobnego budynku poza obrębem samgo domu (Tłoczek 1958: 30), co znajduje odzwierciedlenie w badaniach prowadzonych przez autorkę rozprawy (por. mikropole VII.d; Zagłoba 2018: 33). Co jeszcze warto podkreślić, w publikacji I. Tłoczka znalazły się liczne ilustracje, a na końcu książki – także czarno-białe fotografie (Tłoczek 1958).

Opis wnętrz polskich domów ze szczególnym uwzględnieniem meblarstwa ludowego na przestrzeni kilku stuleci przedstawił Roman Reinfuss (1977). Publikacja *Meblarstwo ludowe w Polsce* podzielona została na cztery rozdziały: I. *Dzieje rozwoju urządzenia wiejskiego wnętrza mieszkalnego*, *Wytwórcy mebli ludowych*, *Technika wykonania i zdobienia wyrobów stolarskich* oraz *Meble*. W ostatnim z przywołanych rozdziałów R. Reinfuss skupił się kolejno na: pomostach do spania i łózkach; ławach; stołkach i krzesłach; stołach; grzędach, półkach, listwach i tyżnikach; skrzyniach, kufrach i komodach; kredensach i serwantkach; szafach i półszafkach; sprzętach do oświetlania mieszkań; zegarach oraz sprzętach dla dzieci. Co istotne, autor przedstawia domy ludzi z różnych warstw społecznych, pokazując tym samym dokładniejszy i zróżnicowany obraz wnętrz. Publikację uzupełniają liczne ilustracje, a także fotografie mebli, które opatrzone są podpisem zawierającym lokalizację obiektów (Reinfuss 1977).

Jeśli chodzi o dawne domy, to istotną publikacją jest też książka Tomasza Czerwińskiego *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce* (2009). Autor, bazując na materiale zgromadzonym w polskich muzeach, opisał dawne budynki mieszkalne

z uwzględnieniem różnic regionalnych zarówno w obecności i budowie desygnatów, jak i ich nazwach. Tomasz Czerwiński podzielił książkę na następujące rozdziały: *Chałupy* (w tym *Chałupy wiejskie: Rozplanowanie wnętrza, Funkcja budynku mieszkalnego, Układ sprzętów*), *Ogień* (w tym *Urządzenia ogniowe: Kominy, Piece grzewcze, Piece piekarskie i odkryte paleniska do gotowania, Trzon kuchenny z paleniskiem pod płytą; Ogień w domu: Opał, Niecenie ognia, Sposoby gotowania*), *Naczynia* (w tym *Naczynia i narzędzia kuchenne, naczynia stołowe: Naczynia kuchenne, Narzędzia kuchenne, Wypiek chleba, Miary i wagi, Naczynia stołowe; Naczynia zasobowe: Kadłuby i skrzynie, Małe pojemniki drewniane, Naczynia plecione, Naczynia klepkowe, Naczynia gliniane, Naczynia fabryczne*), *Woda* (w tym *Woda w domu; Higiena: Porządek w izbie, Mycie naczyń, Konserwacja odzieży i tkanin, Higiena osobista*), *Przetwórstwo* (w tym *Przetwórstwo żywności: Żarna i stępy, Przetwórstwo warzyw i owoców, Przetwórstwo mięsa, Przetwórstwo mleka*), *Meble* (*Łóżka, Ławy, Stolki i krzesła, Stoły, Grzędy, półki i łyzniki, Kredensy i serwantki, Skrzynie i kufry, Komody i szafy, Zegary, Sprzęty do oświetlania mieszkań, Sprzęty dla dzieci*) oraz *Zdobnictwo* (*Obrazy religijne i ołtarzyki domowe; Zdobnictwo wnętrza*). Widać tym samym, że w pewnych miejscach autor zwraca uwagę na podobne aspekty co R. Reinfuss.

Tomasz Czerwiński podzielił więc słownictwo i związane z nim zwyczaje ze względu na funkcje desygnatów. Podział ten częściowo był inspiracją do opracowania kwestionariusza²⁰. Autor przedstawił leksykę w formie tekstu ciągłego, opisując desygnaty (czasem z odniesieniami kulturowymi), oraz podkreślając, z jakich regionów się wywodzą. Choć ujęcie tematu w pracy nie jest *stricte* językoznawcze, lecz etnograficzne, omawiana książka zawiera wiele leksemów z zakresu wyposażenia wnętrz. Opis desygnatów pozwala na lepsze ich poznanie, a całość uzupełniają liczne fotografie (książka stanowi swoisty album). Jest to zatem pozycja niezwykle cenna.

Badań na temat współczesnych wnętrz i budowy domów wiejskich jest znacznie mniej niż tradycyjnych wiejskich chałup. Skupiają się one głównie na porównaniu domów dawnych ze współczesnymi. Stanowczą tezę stawia Jerzy Adamczewski, pisząc, że współcześnie nie można mówić o architekturze wsi, lecz co najwyżej o budownictwie wiejskim. W przypadku nowoczesnych domów nie widać modyfikacji dawnych tradycyjnych układów architektonicznych, charakterystycznych dla poszczególnych regionów, ale zupełnie nowe rozwiązania, o charakterze ogólnym (nie regionalnym).

²⁰ Więcej na ten temat w rozdziale 1.7.1.

Autor zresztą określa je jako budownictwo „niekoniecznie wysokiego lotu” (Adamczewski 2012: 60), a Konrad Kucza-Kuczyński jako „architektoniczne disco polo” (Konieczny 2012). Jerzy Adamczewski skupił się na wsiach z powiatu kaliskiego, z których niegdyś dawne chaty przeniesiono do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach (Adamczewski 2012: 47).

Na zakończenie tego podrozdziału warto wspomnieć o badaniach architektów z Politechniki Białostockiej. Szczególnie Jarosław Szewczyk (i inne osoby będące współautorami prac wraz ze wspomnianym badaczem²¹) skupia się na obrazowaniu zmian zachodzących w budowie i wyposażeniu domów wiejskich w województwie podlaskim. Wspomnieni w przypisie 21 autorzy doszli do kilku interesujących wniosków. Po pierwsze – co nie jest niczym zaskakującym – tradycyjnych chałup na Podlasiu niemalże już nie ma, jednak zdaje się, że nadal jest ich więcej niż w innych częściach kraju (Gaweł 2012: 74; Remiszewska, Sawicka, Szewczyk 2014: 82, 84; Biernacka, Garwolińska, Szewczyk 2014: 24). Przeważają natomiast domy powstałe w latach 70. i później. Nie zmienia to jednak faktu, że nadal widoczne są domy, które zachowują szereg elementów miejscowej tradycji i kultury (Remiszewska, Sawicka, Szewczyk 2014: 82, 84; Biernacka, Garwolińska, Szewczyk 2014: 24). Między innymi w momencie, gdy w innych regionach lepianki zaczęły zanikać, na Podlasiu je udoskonalano i do dziś można jeszcze spotkać tego typu budynki (nie tylko mieszkalne, ale i gospodarcze) (Biernacka, Garwolińska, Szewczyk 2014: 24–25). Co zaś najbardziej interesujące, z badań architektów wynika, że to dawne wnętrza są bardziej funkcjonalne i estetyczne niż współczesne. Jednak nie ze względu na ich pierwotne zalety – wszak w pewien sposób zaprzeczały pięknu i wygodzie – ale dlatego, że ich mieszkańcy wychowywali się w nich od dzieciństwa, znali dobrze ich specyfikę, w związku tym przez wiele lat dopasowywali aranżacje do własnych potrzeb (Bartnicka, Bogusz-Krzemień, Szewczyk 2017: 23).

Jak widać, znaczenia słowa *dom* jako ‘budynek mieszkalny’ nie da się odseparować od pozostałych znaczeń. To bowiem domownicy tworzą przestrzeń mieszkalną, a każdy z nich pełni w niej określoną funkcję. Większość wiejskich chałup – bez względu na region – była skromna, tylko nielicznych stać było na posiadanie różnych mebli, sprzętów domowych czy dekoracji. Dlatego dużą wagę przywiązywano do

²¹ Na ogół są to studenci prowadzący badania pod opieką J. Szewczyka.

oszczędności i troski o posiadane przedmioty. Do dziś zresztą taka postawa odzwierciedla się w języku, np. poprzez liczne frazemy (więcej na ten temat: Młynarczyk 2020).

Jak wspomniano, badacze skupiają się przede wszystkim na opisie dawnych domów wiejskich budowanych w XVIII, XIX oraz na samym początku XX wieku, w dodatku głównie pod kątem ich budowy i układu pomieszczeń, a w znacznie mniejszym stopniu – na wyposażeniu. Opis współczesnych wnętrz zestawiany jest natomiast z charakterystyką tego, co było dawniej. Nowe budownictwo i tym samym obecnie dominujące style w domach wiejskich poddawane są na ogół surowej krytyce jako przejaw zaniku kultury i tożsamości regionu. Trudno nie zgodzić się z tymi opiniami. Niemniej, zdaniem autorki, nie należy jednoznacznie negatywnie oceniać współczesnych tendencji. Nawet jeśli przyjęte rozwiązania architektoniczne nie są najtrafniejsze, należy mieć na względzie, że problem dotyczy domów wiejskich, które bez wątpienia stają się wygodniejsze i przytulniejsze niż domy dawne. Mimo że każdy dom jest inny, we wnętrzach widać pewną powtarzalność. To swego rodzaju mieszanka dawnych oraz współczesnych stylów i rozwiązań.

1.7. Metody pracy i narzędzia badawcze

Niniejszy podrozdział stanowi opis najważniejszych metod zastosowanych w pracy oraz przedstawia wykorzystane narzędzia badawcze. Znajdują się w nim m.in. takie zagadnienia, jak: metoda kwestionariuszowa, metoda ilościowa, sposób definiowania leksemów oraz zasady transkrypcji.

1.7.1. Metoda wywiadu z wykorzystaniem kwestionariusza tematycznego

Materiał do rozprawy zebrany został w pełni samodzielnie z wykorzystaniem metody wywiadu za pomocą kwestionariusza tematycznego. Kwestionariusz pierwotnie składał się z ponad 200 pytań. Po przeprowadzeniu rozmowy kontrolnej z jedną z respondentek został on uzupełniony i w efekcie zawierał 413 pytań, a na jego podstawie zebrano materiał od 10 informatorów. Po odsłuchu i transkrypcji został ponownie rozbudowany – do 460 pytań (zob. aneks) – a z kilkoma osobami, które wcześniej odpowiadały na pytania, przeprowadzono badania uzupełniające. Badania miały charakter rozmowy, a każdą z nich nagrano na dyktafon.

Kwestionariusz zbudowany został samodzielnie, jednak do jego opracowania wykorzystano następujące źródła: *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego*

Witolda Doroszewskiego (zeszyt III, *Technika ludowa*, 1958), *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz – notatnik* sporządzony przez K. Dejnę (1987), niepublikowane kwestionariusze opracowane przez J. Sierociuka oraz *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce* T. Czerwińskiego (2009). Pomocny okazał się także *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyckim* M. Szymczaka (SGD 1962–1973), ponieważ opisywana przez autora miejscowość usytuowana jest niespełna 15 km od Poddębic (obecnie przynależy do powiatu poddębickiego i gminy Dalików). Ponadto materiał do wspomnianego słownika zbierany był w latach 50. XX wieku, czyli w czasie młodości i dzieciństwa najstarszych informatorów, co pozwoliło dopytać o słowa i desygnaty, które ze względu na odstęp czasowy są autorce (niemal) obce, za to bliskie respondentom. Ponadto inspirację dla pojedynczych pytań zaczerpnięto m.in. z *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (AJKLW 1979–2005), publikacji *Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spisza w Małopolsce* (*Co wieś...* 2014), *Polskich atlasów dialektologicznych i etnograficznych* (Reichan, Woźniak 2004) oraz *Słownika dwudziestowiecznej Łodzi...* (SDŁ 2007).

Oprócz pytań związanych *stricte* z wyposażeniem w kwestionariuszu pojawiają się też takie o dodatkowe desygnaty, wynikające z nawiązania do innych pytań (np. *próg, fajerka*). Ponadto został on skonstruowany tak, aby przedstawić realia dawne i współczesne i tym samym wskazać na zmiany, jakie zaszły w wyposażeniu wnętrza na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Co jeszcze istotne, kwestionariusz dzielił się na 13 części: *budowa domu; pomieszczenia; elektryfikacja i oświetlenie; ogrzewanie; gotowanie; odpoczynek; przechowywanie; higiena; dzieci; praca; ozdoby; duchowość i tradycje; inne*. Podział ten umożliwił uporządkowanie pytań i ułatwił uzupełnianie kwestionariusza w toku jego opracowywania. Ponadto dawał przestrzeń do dzielenia go w sytuacjach, gdyby rozmówca potrzebował przerwy.

Choć nagrywanie informatorów czasem budzi w nich obawy i wywołuje lęk przed mówieniem, ma ono trzy istotne zalety. Po pierwsze badacz nie musi zapisywać zasłyszanych słów, może dokonać transkrypcji później, co nie tylko nie pochłania cennego czasu spędzonego z respondentem, ale też pozwala zapisać całą wypowiedź i tym samym utrwalić kontekst użycia słów. Po drugie nagrany rozmowę można wielokrotnie odtworzyć, a także na przykład spowolnić jej tempo i tym samym dokładnie uchwycić wypowiedziane słowa, a zatem również ich wymowę i tkwiące w niej regionalne

cechy (np. fonetykę międzywyrazową, pochylenia samogłosek). Po trzecie raz utrwalony materiał może być wykorzystany do innego typu badań (Sierociuk 2016: 73–74).

Justyna Kobus podkreśla, że aby skrócić dystans między badaczem a respondentem niezbędne jest prowadzenie badań w formie luźnej rozmowy. Wówczas informatorzy nie czują się odpytywani ze swojej wiedzy, ale wchodzą w rolę rozmówców-ekspertów. Dzięki takiemu rozwiązaniu respondenci nie czują presji i tym samym ich wypowiedzi nie są skrupowane (Kobus 2015: 21). Zagadnienie to poruszał również J. Sierociuk, pisząc:

[...] kwestionariusz [...] spełnia rolę przewodnika do rozmowy, w trakcie której nie jest on „wykładany na stół”. Wychodzimy bowiem z założenia, że zadawające rezultaty może dać właśnie preferowanie toku swobodnej rozmowy zawierającej jedynie elementy klasycznego kwestionariusza (niekiedy jednak jest to konieczne). W takiej sytuacji zestaw leksyki pojawiającej się w wypowiedzi respondenta warunkowany jest jedynie jej tematem, a nie treścią zawartą w konkretnym pytaniu.

Preferowanie kwestionariusza tematycznego w trakcie rozmowy daje inne, bogatsze możliwości pozyskiwania materiału badawczego. Respondent ma większą [...] swobodę doboru konkretnego wyrazu [...].

Ekspłorator prowadzi konwersację po wcześniejszym odpowiednim przygotowaniu się do niej. Taki tok postępowania jest pochodną założenia, że nawet najlepiej zorientowany dialektolog nie jest w stanie przewidzieć wszystkich odpowiedzi [...]; sterowana – lecz luźna w swym charakterze – rozmowa stwarza możliwość rejestrowania jednostek nowych, nieprzewidywalnych klasycznym kwestionariuszem. Wskazane jest pozyskiwanie dłuższych fragmentów wypowiedzi ciągłych luźno nieraz związanych z zasadniczym tematem (Sierociuk 2016: 73).

Choć eksploratorka starała się, aby badania miały przede wszystkim charakter swobodnych rozmów, bazowanie na kwestionariuszu było niezbędne, aby zebrać jak najbardziej jednolity materiał. Prowadzenie wyłącznie swobodnych rozmów i niewyjęcie kwestionariusza w ich trakcie mogłoby skutkować pominięciem pytań o poszczególne nazwy i desygnaty, co utrudniłoby prowadzenie badań porównawczych. Niemniej w wypowiedziach informatorów pojawiają się różnorodne określenia i desygnaty, o które nie było pytań w kwestionariuszu, właśnie dlatego, że forma rozmowy dawała ku temu przestrzeń, a każdy z respondentów – choć można mówić o pewnym uogólnionym postrzeganiu przestrzeni domowej wśród mieszkańców okolic Poddebic – posiada własne doświadczenia, które to postrzeganie indywidualizują.

Spośród sposobów prowadzenia wywiadu można wyróżnić wywiad skategoryzowany i nieskategoryzowany. Pierwszy z nich zakłada wykorzystanie sporządzonego kwestionariusza i ściśle trzymanie się go w toku całego badania. Umożliwia to zachowanie jednorodności i porównywalności danych. Drugi polega na

swobodnie prowadzonej rozmowie na podstawie ogólnego planu, z możliwością zmiany kolejności pytań czy zadawania pytań uzupełniających, co pozwala na zgłębienie zagadnień poruszanych w badaniach (Pilch 1995: 58). Jak pokazały rozważania z powyższego akapitu, prowadzone tu badania sytuują się pomiędzy tymi sposobami. Widać w nich zarówno cechy wywiadu skategoryzowanego (rozmowa na bazie obszernego kwestionariusza z każdym z informatorów), jak i nieskategoryzowanego (zmiana kolejności pytań, wprowadzanie pytań uzupełniających). Ograniczenie się tylko do jednego typu niesłoby duże ograniczenia. Na przykład możliwość zmiany kolejności pytań była o tyle cenna, że respondenci czasem sami uprzedzali pytania zawarte w kwestionariuszu. Zatem zapytanie o coś, o czym właśnie mówili (np. o nazwę desygnatu albo o wyjaśnienie leksemu), sprawiało, że wywiad nabierał bardziej charakter rozmowy niż odpytywania. Oczywiście forma odpytywania była niejako konieczna i zauważalna, ale nawiązywanie do słów informatorów pozwalało ją łagodzić. Gdyby w takim przypadku nie odnieść się do słów osoby ankietowanej i zadać pytanie o to, o czym już mówiła, zgodnie z kolejnością pytań w kwestionariuszu, można by uzyskać potwierdzenie, czy używa zawsze tej samej nazwy danego desygnatu, czy jednak pod wpływem innego pytania i innego kontekstu używa też innych określeń lub znaczeń. Własne doświadczenia pokazują jednak, że niedopasowanie pytań do wcześniejszych wypowiedzi respondenta wywołuje u niego dyskomfort, niecierpliwość i poczucie, że się powtarza, a tym samym, że nie jest on słuchany przez badacza. Zwiększa to zatem ryzyko zdystansowania się rozmówcy i może negatywnie wpłynąć na dalsze badania, jeśli do takiej sytuacji dojdzie kilkakrotnie.

W literaturze wywiad stojący pomiędzy skategoryzowanym i nieskategoryzowanym nazywany jest częściowo standaryzowanym lub częściowo ustrukturyzowanym (np. Dzięgiel 2020; Pawlaczyk 2019; Pułaczewska 2022; Silverman 2008). Jak podaje Ewa Dzięgiel, cechuje się tym, że „w rozmowie poruszane są konkretne zagadnienia, ale bez zestawu pytań zadawanych w stałej formie i kolejności, wywiad podąża częściowo za tematem wypowiedzi respondenta” (Dzięgiel 2022: 247). Takie rozumienie nie odzwierciedla więc sposobu prowadzenia badań do niniejszej rozprawy, gdyż wywiady bazowały na kwestionariuszu i mimo licznych zmian wprowadzanych indywidualnie w trakcie rozmów zazwyczaj wyraźnie oddawały jego strukturę.

Niezależnie od przyjętej terminologii forma wywiadu pośrednia między wywiadem ustrukturyzowanym a otwartym prowadzi do częściowej indywidualizacji

zarówno pytań, jak i odpowiedzi. W przypadku pytań wspominało już, że zmieniana jest kolejność, aby dostosować wypowiedzi do rozmówcy, zadawane są pytania szczegółowe (o nazwy, znaczenia, budowę desygnatów), a respondentom zostawia się przestrzeń do dłuższych wypowiedzi, co pozwala pozyskać większą liczbę jednostek leksykalnych i wskazać wyraźniejszy kontekst ich użycia. W ten sposób również odpowiedzi stają się bardziej zindywidualizowane. Świadczy o tym zresztą duża liczba wyrazów poświadczonych jednokrotnie w zgromadzonym materiale. Pojawia się zatem kwestia, w jakim stopniu wymienione sporadycznie leksemy są używane powszechnie, a w jakim stanowią jedynie indywidualizmy i okazjonalizmy, co utrudnia dokonanie porównań. Jednocześnie dzięki takim indywidualnym wypowiedziom do drugiej wersji kwestionariusza wprowadzono np. pytanie o *praskę* do ziemniaków, która następnie uzyskała liczne poświadczenia.

W naukach psychologicznych i pedagogicznych wykorzystuje się typ badań nakierunkowany na edukację osób dorosłych, tj. badania andragogiczne. W ten sposób na przykład można zbadać biografie respondentów, którzy w wywiadach opowiadają nie tylko o swoich doświadczeniach związanych z procesem edukacji, ale o swoim życiu w ogóle, co także ma charakter edukacyjny (Dubas 2015). W przypadku badań dialektologicznych można poniekąd odnaleźć właśnie takie elementy biograficzne, które także mają charakter edukacyjny. Tego typu przykład znajduje się w zgromadzonym materiale, gdy starsze małżeństwo opowiadało, jak uświadamiało własne dorosłe wnuki na temat dawnej kultury materialnej wsi, pokazując im dawne desygnaty, które zachowały się w ich domu i w budynkach gospodarczych. Z takiej wypowiedzi badacz dowiadywał się, jak dawne realia są odbierane przez jego respondentów, co zmieniało się na przestrzeni lat i co starsze pokolenie chciałoby jeszcze przekazać młodszemu. Metoda wywiadu może mieć zatem swoisty wymiar edukacyjny dla badacza i badanego, nawet jeśli nie jest wykorzystywana do badań ukierunkowanych na nauczanie. Badacz w trakcie wywiadu doświadcza procesu uczenia się na różnych płaszczyznach. Przede wszystkim chłonie on wiedzę przekazywaną mu przez respondenta. Ponadto uczy się interakcji z ludźmi, reagowania na słowa badanego, stosowania sprzężeń zwrotnych i skupiania uwagi rozmówcy. W toku badań może dostrzec własne błędy i wyciągać z nich wnioski. Informator natomiast, choć często nie w pełni świadomie²², uczy się roli, jaką odgrywa

²² To, w jakim stopniu badania mają dla respondenta wymiar edukacyjny, zależy w dużym stopniu od jego zaangażowania. Część osób od początku badania lub w jego trakcie nabiera wyraźnego zainteresowania

w społeczeństwie jego codzienny świat. Może dostrzec wagę swojej kultury i tożsamości. Uczy się także przekazywać swoje myśli. Podczas rozmowy dowiaduje się on nierzadko od badacza o istnieniu pewnych słów, przedmiotów i zwyczajów. Gdy sam nie jest w stanie odpowiedzieć na zadane mu pytanie (np. o znaczenie leksemu), z ciekawością dopytuje „A co to jest?”, „To u nas coś takiego było?”. Jeśli więc respondent wyraża chęć przyswojenia pewnych informacji, rolą badacza jest ich przedstawienie, mimo że to badany udziela odpowiedzi.

Na koniec warto zaznaczyć, że wywiad stanowi równoległe zbieranie i analizę danych. Wysłuchując odpowiedzi informatorów, badacz musi jednocześnie je analizować, by pozyskiwać kolejne dane (Osowski 2016b: 79–80), na które sam rozmówca – często nieświadomie – naprowadza. Dzięki temu możliwe są: zadawanie pytań uzupełniających, bieżąca weryfikacja danych (szczególnie tych nieprecyzyjnych lub nietypowych) i nawiązywanie swobodniejszego kontaktu. Błażej Osowski, porównując metody jakościowe w badaniach z zakresu nauk społecznych i dialektologii, słusznie stwierdza, że „chęć zdobycia coraz to nowych materiałów musi zostać w końcu ograniczona, by możliwe było zamknięcie projektu” (Osowski 2016b: 80).

1.7.2. Metoda ilościowa

W językoznawstwie metody ilościowe kojarzone są głównie z ankietami i korpusami, gdyż bazują na dużej liczbie obiektów badawczych (Kowalewski 2016: 108–110). Ogólnie w nauce najważniejsze kryteria, jakie spełniają badania ilościowe, to: trafność wewnętrzna, trafność zewnętrzna, rzetelność i obiektywność²³ (Stemplewska-Żakowicz 2010: 89). Zarówno metoda ilościowa, jak i jakościowa mają swoje wady i zalety:

Podejście jakościowe w porównaniu z ilościowym ma jedną wyraźną słabość – nie prowadzi do uzyskania wiedzy pewnej i zarazem uniwersalnej. Za wiedzę pewną możemy uważać nie tyle wiedzę zawsze i wszędzie prawdziwą (żadne procedury w naukach społecznych takiej nie dostarczają), co raczej taką, dla której znane są warunki stosowalności oraz ryzyko błędu. Podejście ilościowe także jest zdolne taką wiedzę zgromadzić, tylko za cenę znacznego ograniczenia swoich pytań i bolesnej dla wielu redukcji znaczeń (Stemplewska-Żakowicz 2010: 90).

podejmowaną tematyką, zaczyna dzięki temu mówić swobodniej i używać słów gwarowych, szczególnie słysząc je podczas zadawania pytań przez badacza. Inni natomiast biorą udział na przykład tylko z chęci pomocy. Nie zawsze więc rozmówca dostrzeże wagę prowadzonych badań i odgrywanej w nich swojej roli. Istotne jest także przedstawienie przez eksploratora celu badań tak, aby nie naurzacać informatorowi pewnego toku myślenia, w tym posługiwania się w trakcie rozmowy konkretną odmianą polszczyzny.

²³ Kryteriami badań jakościowych są zaś (na zasadzie opozycji do badań ilościowych): wiarygodność, możliwość przeniesienia, spolegliwość i potwierdzalność (Stemplewska-Żakowicz 2010: 89).

Metoda ilościowa jest zatem łatwiejsza do weryfikacji, ale wiąże się z ograniczeniem poprzez wykorzystanie pewnej „mechaniczności” i „powtarzalności”, co nie zawsze jest wystarczające w badaniach. Katarzyna Stemplewska-Żakowicz słusznie zwróciła uwagę, że nie ma konieczności ograniczania się wyłącznie do metod ilościowych lub jakościowych. Oba te nurty można ze sobą z powodzeniem łączyć (Stemplewska-Żakowicz 2010: 91). Badaczka wprawdzie opisywała metody w psychologii, jednak przytoczone tu sformułowania można odnieść także do językoznawstwa. W dialektologii powszechnym zjawiskiem jest wykorzystanie metody ilościowej jako uzupełnienie dla analizy prowadzonej na bazie metody jakościowej (Kąś 2022, Kąś 1986: 117). Zgromadzony tu materiał został opracowany zgodnie z metodą teorii pól z uwzględnieniem metody ilościowej (liczba poświadczeń jednostek leksykalnych).

Również dialektolodzy wykorzystują metodę ilościową (statystyczną). Witold Doroszewski, badając cechy fonetyczne 5 mieszkańców wsi Staroźreby, najpierw przedstawił je w sposób szczegółowy, pokazując dane od każdego respondenta, a następnie w podsumowaniu wskazał liczbę poświadczeń danych form fonetycznych tak, aby wyraźnie zaznaczyć proporcje między nimi (Doroszewski 1934). Na przykład w przypadku spółgłosek wargowych spalatalizowanych m realizowane jest jako m' : m^i : m^n w proporcji 6 : 3 : 3. Widać zatem, że wariant m' jest częstszy od dwóch pozostałych. Dla spółgłoski v W. Doroszewski odnotował natomiast dwie formy zmiękczone, tj. v' i v^j w proporcjach 22 : 11 (Doroszewski 1934: 273). Uzupełnienie badań o dane statystyczne pozwala pokazać, na ile widoczna jest dana cecha u mieszkańców wsi Staroźreby i które formy są częstsze, a które rzadsze, wręcz jednostkowe.

Józef Kąś podkreśla, że posługiwanie się metodą liczbową pozwala na precyzyjniejszy opis dwóch zjawisk językowych. Dotyczy to „wewnętrznego zróżnicowania gwar w zakresie realizacji fonetycznych (opis inwentarza wariantów i poszukiwanie tą drogą pierwotnego typu wymowy danej gwary) oraz interferencji gwary i języka ogólnego (językowych i socjalnych uwarunkowań regresu wymowy gwarowej)” (Kąś 1986: 118). Badacz zaznacza przy tym, że wykorzystanie tej metody jest niezbędne do przeprowadzenia analizy socjolingwistycznej (Kąś 1986: 118).

Na rolę danych statystycznych przy uwzględnianiu dynamiki procesów i zjawisk zachodzących w języku zwraca uwagę też J. Kobus (2019: 14). Badaczka przedstawia po pierwsze dane liczbowe z dawnych i współczesnych źródeł, co pozwala na pokazanie rozwoju danej jednostki na przestrzeni lat. Po drugie wskazuje na różnice w liczebności

użyć poszczególnych wariantów fleksyjnych w zgromadzonym materiale, dzieląc go dodatkowo na miejscowości (Kobus 2019). Dla przykładu J. Kobus odnotowała warianty *kurczak*, *kurcze* i *kurczoⁿtko*. Łącznie jest ich kolejno: 72, 50 i 23. W Kole uzyskały one 2, 6, 1 poświadczeń, w Koninie 6, 6, 2, w Gostyniu 12, 8, 0, w Lesznie 5, 4, 1, w Jarocinie 4, 1, 0, w Poznaniu 9, 4, 1, a w Szamotułach 4, 2, 2. Widać zatem m.in., że we wschodniej Wielkopolsce jest większa tendencja do używania wariantu *kurcze* niż w pozostałych częściach regionu, w których dominuje *kurczak*, oraz że *kurczoⁿtko* używane jest wyraźnie rzadziej bez względu na lokalizację (Kobus 2019: 86–90).

Błażej Osowski przy analizie kategorii przymiotnika w języku mieszkańców wielkopolskich wsi zwrócił uwagę na frekwencję przymiotnika względem innych części mowy. Wykorzystał ponadto metodę ilościową do zobrazowanie różnic między pokoleniami, badanymi częściami Wielkopolski i odmianami językowymi. Dane liczbowe pozwoliły też wskazać frekwencję użycia danych leksemów oraz ich łączliwości z danymi grupami rzeczowników (Osowski 2018).

Inaczej metodę ilościową wykorzystywał Zygmunt Zagórski. W publikacji *O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Konina* pomocniczo użył jej do obliczenia wskaźników integracji językowej. Ściślej rzecz ujmując, poznański badacz zaprezentował stosunek ilościowy jednostek ogólnopolskich do ogółu wszystkich jednostek (ogólnopolskich i gwarowych), uwzględniając przy tym podział na grupy pokoleniowe (Zagórski 1991: 10–11).

Metoda statystyczna jest zatem powszechnie stosowana. Oprócz wymienionych wyżej badaczy posługujących się nią w swoich analizach można wymienić jeszcze np. Barbarę Falińską (2009: 17), Beatę Gałę-Milczarek (2009: np. 27, 37, 49), Annę Kostecką-Sadową (2019a: 72–78), Tomasza Kurdyłę (2011) czy Macieja Raka (2014). Są to jedynie nieliczne przykłady.

1.7.3. Zasady transkrypcji

Leksemy zapisywane są zgodnie z zasadami przyjętymi w pracowni Dialektologicznej UAM (Kobus, Gniazdowski red. 2018: 41–44; Kobus, Stępień red. 2018: 21–23; Kobus, Migdałek red. 2021: 43–44; Osowski red. 2018a: 11–13; Osowski red. 2018b: 12–13; Osowski red. 2019: 13–14; Sierociuk red. 2019: 43–46, 2010a: 140). Poznańscy badacze podkreślają, że istotne jest, aby teksty były łatwe do odczytania również dla osób niespecjalizujących się w lingwistyce. Taki zabieg pozwala na odczyt prac mieszkańcom

badanych regionów, w związku z tym są one ważnym materiałem nie tylko dla badaczy, ale przede wszystkim dla autochtonów. Z tego względu rezygnuje się ze skomplikowanego zapisu fonetycznego, stosuje się natomiast zapis uproszczony, zortografizowany, z wyodrębnieniem specyficznych cech fonetycznych (Sierociuk 2010a: 140; red. 2019: 41–42).

Szczegółowe zasady są następujące:

- samogłoski nosowe zapisywane są na cztery sposoby:
 - litery *ą* i *ę* występują w przypadku synchronicznej wymowy nosówki²⁴ (np. *są* odpowiada w zapisie fonetycznym [sɔ̃]) oraz w przypadku odnosionej wymowy *ł* i *l*, np. *wzięli*;
 - wymowie asynchronicznej odpowiadają samogłoski ustne oraz głoski nosowe *m* lub *n* zapisywane w indeksie górnym, np. *peⁿdzel*, *do^mb*;
 - zapis asynchroniczny, bez indeksu: służy do oznaczania wymowy ze słyszalnym elementem spółgłoskowym, np. *farbom*, *wodom*;
 - zapis samogłoski ustnej: służy do oznaczenia wymowy zdenazalizowanej, np. *sie*, *robie*²⁵;
- indeks górny – oprócz wyżej wspomnianej samogłoski nosowej – wykorzystuje się do zapisu:
 - labializacji, np. *^lolejok*, *^lobraz*²⁶;
 - głosek pośrednich, np. *wi^ʷm*;
 - głosek słabo słyszalnych, często wynikających z uproszczeń fonetycznych, np. *jes^t*;
- głoska [u] zapisywana jest na dwa sposoby, zgodnie z zasadami ortografii ogólnopolskiej jako litery *u* i *ó*. Ponadto druga z nich używana jest do zapisywania podwyższeń samogłoskowych, np. *dóm*, *słóma*;
- na granicy wyrazów przed głoskami sonornymi i samogłoskami spółgłoski zapisywane są dźwięcznie (wymowa krakowsko-poznańska) lub bezdźwięcznie (wymowa warszawska), w zależności od tego, jak zostały wypowiedziane;
- głoska [ɣ] (dźwięczne *h*) zapisywana jest jako *h*;

²⁴ Taka wymowa występuje rzadko w zgromadzonym materiale.

²⁵ W przypadku *ą* niemal nie występuje.

²⁶ W dotychczas opublikowanych pracach poznańskich dialektologów labializacja zapisywana była przez *u* w indeksie górnym (np. *ob^ulok*), jednak ze względu na ułatwienie odbioru i zwiększenie czytelności zaczęto przyjmować w zapisie *ł*, co zastosowano w rozprawie.

- wielokropek wykorzystywany jest do zapisu:
 - rzeczywistych pauz w wypowiedziach informatorów, wydzielony jest z dwóch stron odstępami – w zapisie nie wykorzystuje się przecinków i kropek, pauzy nie są wyznaczane w zgodzie z zasadami polskiej interpunkcji, pojawiają się tam, gdzie respondenci zrobili przerwę oddechową; w wypowiedziach mogą występować natomiast znaki zapytania oraz wykrzykniki;
 - niedokończonych, „urwanych” słów przez informatorów – w tym przypadku odstęp jest jednostronny, występuje tylko po wielokropku;
- uproszczenia i upodobnienia (nawet występujące powszechnie) są zapisywane zgodnie z tym, jak wypowiedzieli je informatorzy (np. *dźrzewo* [ʒʒevo], *dźewo* [ʒevo])²⁷;
- w nawiasach kwadratowych znajdują się odautorskie komentarze i uzupełnienia.

1.7.4. Definiowanie leksemów

Każdy wymieniony w pracy leksem opatrzony jest definicją. Na konieczność definiowania leksemów przy ich klasyfikacji zwraca uwagę Barbara Batko-Tokarz (2019: 280–283). Formułując definicje, korzystano z praktyk leksykografów, gdyż poświęcili oni wiele miejsca temu zagadnieniu. Zamieszczone w rozprawie definicje są możliwie jak najprostsze, umożliwiające identyfikację przedmiotów. Mimo że leksykografowie zauważają, iż nie ma potrzeby definiowania każdego wyrazu, tj. te najprostsze i najbardziej oczywiste mogą pozostać niewyjaśnione (Żmigrodzki 2008: 129), to jednak, jak wspomniano, wyjaśniana jest każda jednostka leksykalna, aby jej znaczenie nie budziło wątpliwości, zwłaszcza że niektóre słowa mają więcej niż jedno znaczenie. W przypadku homonimii każde z nich traktowane jest wówczas jako osobny leksem, w przypadku polisemii jest to zależne od tego, czy poszczególne znaczenia można połączyć w jeden spójny leksem należący do tego samego mikropola lub opisujący podobne przedmioty i zjawiska o tych samych funkcjach. Dla porównania *nóżka* mebla, urządzenia czy naczynia zawsze oznacza taki element, na którym opiera się ciężar

²⁷ Inny zapis przyjmuje J. Sierociuk, który zbitki spółgłoskowe w wyrazach typu *trzeba* realizuje przez zapis ortograficzny, uznając, że w gwarach i w polszczyźnie literackiej są wymawiane tak samo, czyli *czszeba* (Sierociuk red. 2019). W zgromadzonym tu materiale rzeczywistość najczęściej występowała wymowa *czszeba*, ale odnotowano też formy *trzeba* i *czeba*, dlatego ich rozróżnienie uznano za konieczne, by lepiej oddać charakter mowy mieszkańców okolic Poddębic. Podobne założenie przyjmuje B. Osowski (por. np. *czanek*, *czszanek*, *czszonek*, *czszónek*, *ćsionek*, *trzanek* w: Osowski red. 2018a: 60–62, 292).

przedmiotu. Nie ma zatem wyraźnej potrzeby traktowania jako osobne jednostki *nóżki* jako ‘elementu urządzenia’, *nóżki* jako ‘elementu mebla’, czy jeszcze bardziej szczegółowo *nóżki* jako ‘elementu kuchni węglowej’ i *nóżki* jako ‘elementu krzesła’. Wszystkie te znaczenia znajdują się pod zbiorczą definicją ‘podłużny, wąski element urządzeń, naczyń lub mebli, na którym opiera się ciężar przedmiotu’. Inaczej jest natomiast w przypadku słowa *listwa*. Każde z jego znaczeń odnosi się do przedmiotu podłużnego i to jemu zawdzięcza swoją nazwę. Dlatego mowa tu o polisemii, a nie homonimii. Jednak poszczególne znaczenia, jak np. ‘pojedynczy element drzwi harmonijkowych’, ‘wąskie wykończenie podłogi nachodzące na ścianę’ czy ‘przewód zakończony kilkoma wtyczkami umożliwiający podłączenie większej liczby urządzeń’ są zbyt od siebie odległe i niewystarczające byłoby ujęcie ich pod zbiorczą definicją ‘wąski, podłużny przedmiot’. Różnice w funkcjach, jakie spełniają określane *listwą* desygnaty, oraz ich zastosowaniu są zbyt duże, aby można było przyjąć takie uproszczenie. Niemiarodajna byłaby też liczba poświadczeń dla takiego ujęcia.

Przytoczone w pracy leksemy objaśniane są różnymi typami definicji, w szczególności realnoznaczeniową, wspartą czasem w przypadku nazw dyferencyjnych definicją synonimiczną. Ponadto rzadziej wykorzystuje się definicje: strukturalnoznaczeniową, strukturalną i zakresową (Karaś 2011: 324–342; Markowski 2012: 55–58). Podobnie jak leksykografowie autorka posługuje się definicjami językowymi, a nie encyklopedycznymi, przystępnymi w odbiorze dla przeciętnego użytkownika języka (zob. Grochowski 1988: 45; Markowski 2012: 63; Żmigrodzki 2008: 129; 2009: 185–189). Nie ma bowiem konieczności przytaczania tu definicji specjalistycznych, np. z zakresu architektury wnętrz, gdyż praca ma charakter językoznawczy. Celem jest jedynie wyjaśnienie leksemów i sformułowanie tych wyjaśnień tak, aby podobne do siebie znaczeniowo jednostki móc rozróżnić (Markowski 2012: 52–53). Przy definiowaniu należy też uwzględniać wspólne doświadczenia z odbiorcą i jego kompetencje (Doroszewski 1968: 236–237, Rutkowski 2011: 59).

Oprócz opisu desygnatu, czynności lub zjawiska i umożliwieniu jego identyfikacji definiowanie służy także wskazywaniu relacji semantycznych. Zamieszczenie różnych haseł pod tą samą definicją ukazuje synonimię lub bliskoznacznosc (por. Nagórko 1998). Wymienienie w definicji leksemu nadrzędnego pokazuje jego podrzędność (np. ‘X to część Y służąca do Z’). W definicji zawiera się też informacja o wielkości desygnatu

(deminutywa i augmentatiwa, np. ‘mały X’) oraz stosunku rozmówcy do przedmiotu (np. ‘pieszczotliwe o X’, ‘żartobliwie o X’).

1.8. Materiał badawczy

Materiał do badań zbierany był w 2020 roku, od lutego do października. Został pozyskany na podstawie rozmów z 43 osobami z trzech grup pokoleniowych (por. rozdz. 1.5.3.). Dodatkowo 44. respondentem jest dziecko urodzone w 2013 roku, które indywidualnie odpowiadało na wszystkie pytania z kwestionariusza. Było ono na tyle zainteresowane prowadzonymi badaniami z jego bliskimi, że samo chciało wziąć w nich udział. Choć nie włączono go do żadnej z generacji, gdyż jest jedyną osobą urodzoną w latach dwutysięcznych, zatem brak tu materiału porównawczego, to rozmowa z nim stanowi swoiste uzupełnienie materiału. Dodatkowo uwzględniono dane od trzech osób, które obecne były tylko na fragmentach nagrań z innymi respondentami. Są to FeB, KaS i RoK.

Łącznie pozyskano ponad 45 godzin materiału z 32 nagrań, co pozwoliło wyekscerpować 2779 leksemów z omawianego pola tematycznego. Liczba nagrań jest mniejsza niż liczba informatorów, gdyż na niektórych nagraniach odpowiada więcej niż jedna osoba. Takie rozwiązanie wprawdzie czasem utrudnia jednoznaczne stwierdzenie, czy wszystkie osoby biorące udział w badaniu znają wspomniane przez innych słowa. Niemniej pozwala przełamać bariery związane z rozmową (nieradko przecież z obcą osobą), daje poczucie komfortu i zrozumienia, zmniejsza obawy przed dyktafonem, a wszystko to przekłada się na bardziej naturalną wymowę i tym samym między innymi na zwiększoną liczbę słów i cech regionalnych.

Wśród informatorów większość stanowią kobiety (30 respondentek przy 13 respondentach). Według tradycyjnych podziałów obowiązków mężczyźni zajmowali się rolnictwem, zaś kobiety – domem. To zatem gospodynie troszczyły się o wyposażenie, a w szczególności o wystrój, dlatego większa liczba informaterek wydaje się uzasadniona. Warto jednak mieć na uwadze, że i mężczyźni mieli istotny wkład w wyposażenie wnętrz. To oni zajmowali się pracami wykończeniowymi czy stolarskimi, a zatem byli też lepiej zaznajomieni ze słownictwem technicznym czy szerzej – z budową poszczególnych desygnatów i wykorzystywanymi materiałami. Obecnie jednak role ulegają zmianie, pracy podejmują się zarówno kobiety, jak i mężczyźni, coraz mniej osób – zwłaszcza młodych – zajmuje się rolnictwem, choć nadal to rolnicy stanowią największą grupę zawodową wśród ankietowanych, to jest ich ok. ¼. W gronie

respondentów znaleźli się: grupa emerytów i rencistów, dwie nauczycielki, handlowcy, urzędniczki, monterzy, krawcowe, ale też kolejarz, mechanik itd. Respondentami są zatem przedstawiciele różnorodnych zawodów. Obecnie kobiety i mężczyźni dzielą się obowiązkami domowymi. Niemniej nadal w świadomości mieszkańców wsi panuje przekonanie, że to kobieta jest w stanie powiedzieć więcej na temat wyposażenia domu, stąd większa liczba informaterek niż informatorów, gdyż to one chętniej brały udział w badaniach. W tych zmianach społecznych odzwierciedla się także użycie terminu „język mieszkańców wsi”. Pod wpływem tych zmian mieszkańcy wsi nie pracują już tylko w rolnictwie, przemieszczają się do pracy poza swoim miejscem zamieszkania²⁸, mają kontakt z osobami z większej liczby miejscowości i tym samym ich gwara zanika na rzecz jednostek ogólnopolskich i potocznych.

²⁸ Zob. zjawisko migracji wahadłowej opisywane w kontekście badań dialektologicznych przez J. Sierociuka (2016: 68). Mieszkańcy podpoddębickich wsi emigrują też za granicę w celach zarobkowych. Szerzej problematykę migracji ludności wiejskiej poza granice kraju – w tym również jej wpływ na zmiany zachodzące w wyposażeniach wewnątrz w związku z wyższymi zarobkami – opisały Mirosława Drozd-Piasecka i Maria Wieruszewska (2007).

2. Część analityczna

Niniejszy rozdział rozprawy poświęcony jest analizie materiału. Podzielony został na pięć podrozdziałów. Pierwszy dotyczy przynależności odmianowej jednostek leksykalnych. Drugi opisuje sposób, w jaki je wyznaczono i jak zaprezentowane są one w rozprawie. W trzecim przedstawiono w punktach pozostałe objaśnienia, a w czwartym wymieniono skróty użyte przy omawianiu zgromadzonych nazw. Piąty podrozdział poświęcony jest właściwej analizie zebranego materiału.

2.1. Przynależność odmianowa jednostek leksykalnych

Do ustalenia przynależności odmianowej jednostek leksykalnych wykorzystano przede wszystkim *Wielki słownik języka polskiego* pod redakcją Piotra Źmigrodzkiego (WSJP), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* pod redakcją Haliny Zgółkowej (PSWP), *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (SJPD) oraz *Słownik gwar polskich* PAN (SGP) wraz z jego kartoteką (KSGP). Źródła te – zgodnie z podaną tu kolejnością – mają w rozprawie układ hierarchiczny. W pierwszej kolejności brane jest pod uwagę poświadczenie z WSJP wraz z występującymi w nim kwalifikatorami, a następnie w PSWP. Jeśli hasło występuje w co najmniej jednym z tych źródeł bez kwalifikatora, notowane jest jako ogólnopolskie. Kolejny w hierarchii pozostaje SJPD. W przypadku, gdy jednostka leksykalna notowana jest zarówno w WSJP, jak i SJPD lub w PSWP i SJPD również uznawana jest za ogólnopolską, jeśli nie opatrzone jej kwalifikatorem. Jeśli leksem występuje wyłącznie w SJPD, uznany jest za archaiczny (chyba że pojawiają się w nim inne kwalifikatory typu „regionalny”, „gwarowy”). Dopiero w przypadku, gdy w żadnym z tych słowników języka ogólnego nie poświadczono jednostki lub gdy została oznaczona jako „regionalna” bądź „gwarowa”, następuje weryfikacja w SGP i KSGP. Określenia, które nie występują we wskazanych źródłach gwarowych, uznane są za nienotowane.

Do sprawdzenia jednostek nienotowanych w słownikach języka ogólnego wykorzystano też uzupełniająco inne źródła niż SGP i KSGP. Są to m.in. *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* (AJKLW), *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim* (SGD), *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi...* (SDŁ), *Atlas gwar mazowieckich* (AGM), *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* (SGOWM), *Słownik gwar polskich* Jana Karłowicza (SGPK), *Słownik gwar kaszubskich* Bernarda Sychty (SGK), *Atlas językowy Śląska* Alfreda Zaręby (AJS), *Słownik gwary miejskiej Poznania* (SGMP) czy

popularny słownik *Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spisza w Małopolsce (Co wieś... 2014).*

Na podstawie wymienionych źródeł leksemy przyporządkowano do 10 grup odmianowych. Jako jednostki ogólnopolskie²⁹ neutralne traktowane są te, które nie zostały opatrzone kwalifikatorami w słownikach języka polskiego (zgodnie z hierarchią źródeł). Nie zdecydowano się na użycie np. określenia „literackie”, gdyż nie odzwierciedla ono mowy mieszkańców wsi i jest niejako „sztuczne” względem typu prowadzonych badań. Pod względem stylistycznym wydzielono następujące grupy: potoczne, żartobliwe, rubaszne, wulgarne i książkowe. Z perspektywy badań nad dynamiką zmian zachodzących w języku istotne było wydzielenie jednostek dyferencyjnych pod względem temporalnym, a dokładniej dawnych³⁰. Natomiast pod względem lokalizacyjnym wydzielono określenia regionalne i gwarowe. Ostatnią grupę stanowią wyrazy, które nie zostały odnotowane w wykorzystanych źródłach³¹. Wyjątkiem są tu regularnie utworzone imiesłowy z przyrostkiem *nie-* i rzeczowniki odczasownikowe pochodzące od czasowników ogólnopolskich – zazwyczaj nie są one bowiem notowane ze względu na założenia przyjęte przez redaktorów słowników, niemniej w związku z ich regularnością uznane zostały za ogólnopolskie.

2.2. Sposób wyznaczania i prezentacji jednostek leksykalnych

Przy opisie słownictwa stosowane są różnorodne praktyki w wyznaczaniu jednostek leksykalnych. W tej części przedstawiono zatem założenia przyjęte w pracy. Osobno traktowane są warianty morfologiczne leksemów. Oznacza to, że np. forma neutralna i deminutywna stanowią odrębne hasła (np. *serweta, serwetka, serweteczka*). Oddzielne hasła stanowią czasowniki w różnych parach aspektowych (np. *myć i umyć*), ponieważ – jak pokazują badania i przegląd źródeł – poszczególne formy są w różnym stopniu zakorzenione w polszczyźnie, miewają różny status względem odmian językowych i nie zawsze bywają w pełni konsekwentnie uwzględniane w słownikach.

Pod jednym hasłem znajdują się natomiast warianty fonetyczne (np. *komora* i *kómora*), a także niestanowiące nierozdzielnej jednostki leksykalnej połączenia wyrazowe (np. słowo *aneks* łączy się z przymiotnikami *jadalny* i *kuchenny*). Zarówno

²⁹ Zwane też dalej jako jednostki (leksykalne) z rejestru ogólnego, o charakterze ogólnym/ogólnopolskim.

³⁰ Zwane też archaicznymi.

³¹ Zwane nienotowanymi, niewystępującymi w źródłach.

warianty fonetyczne, jak i połączenia szczegółowo wymienione są w przypisach z uwzględnieniem różnic pokoleniowych.

Należy tu nadmienić, że wyrazy, do których nie ma pewności, że mają inny charakter niż ich warianty neutralne, w tabelach umieszczone są pod tym samym znaczeniem. Inaczej mówiąc, jeżeli wiadomo, że *garnuszek* opisuje desygnat o mniejszych rozmiarach niż *garnek*, wówczas opatrzone są różnymi znaczeniami (odpowiednio ‘mały garnek’ i ‘naczynie do gotowania i przechowywania potraw’). Jeżeli jednak nie ma takiej jasności, ponieważ forma pierwotnie deminutywna³² uległa lub mogła ulec neutralizacji, albo kontekst użycia wskazuje, że dwa warianty morfologiczne opisują ten sam przedmiot, wówczas umieszczone są pod jedną definicją (np. ‘mały, podłużny kawałek tkaniny układany na podłodze’ – *chodnik* i *chodniczek*).

W tabelach jednostki leksykalne ułożono tak, że w pierwszej kolejności znajdują się te nadrzędne, następnie pochodne od nadrzędnych (tj. o tych samych podstawach słowotwórczych), a dalej podrzędne. W przypadku umieszczenia w tabeli wyrazów równorzędnych o kolejności decyduje liczba poświadczeń, przy czym obok siebie umieszczono leksemy o tych samych podstawach słowotwórczych. W tabelach nazwy ułożono według trzech kryteriów. Pierwszym z nich jest złożoność semantyczna (najpierw wskazano słowa o szerszym zakresie znaczeniowym, dalej o węższym), drugim pochodność słowotwórcza (najpierw wyrazy podstawowe, potem pochodne), ostatnim zaś – frekwencja (najpierw jednostki częstsze, następnie rzadsze).

Do analizy statystycznej nie włączono określeń, które w materiale uzyskały wyłącznie poświadczenia negatywne. Pominięto również te, o których respondenci wyraźnie wspomnieli, że znają je z innych regionów.

2.3. Pozostałe objaśnienia

- Kursywą zapisano jednostkę leksykalną; cyfra rzymska przy leksemie (również zapisana kursywą) oznacza poszczególne znaczenie słowa. Numery znaczeń nadano zgodnie z kolejnością ich występowania w rozprawie. Dla słów notowanych w części analitycznej w tabeli numer znaczenia podany jest właśnie w tabeli, a dla słów wymienionych tylko w tekście analitycznym, numer odnotowany jest przy pierwszym wskazaniu. Numer pojawia się ponadto

³² Dotyczy to także innych relacji, najczęściej jednak zdrobnień i spieszczeń.

w każdym miejscu, w którym nie jest oczywiste, do którego znaczenia odsyła przytoczone słowo.

- W tzw. łapkach (‘’) podano znaczenie jednostki leksykalnej.
- Cyfra rzymska (bez kursywy) oznacza pokolenie (I – pokolenie starsze, II – pokolenie średnie, III – pokolenie młodsze).
- W przypisach poświęconych wariantywności cyfra arabska po numerze pokolenia i dwukropku oznacza, ile osób z danej grupy wiekowej poświadczyło znajomość jednostki.
- Litera *Q* w przytoczonych cytatach oznacza słowa wypowiedziane przez eksploratorkę.
- Skróty i oznaczenia źródeł znajdują się w bibliografii.
- Jeżeli nie podano inaczej, znaczenia leksemów pochodzą od autorki.

2.4. Skróty

daw. – dawny

fr. – francuski

j. – jednostka leksykalna

lm – liczba mnoga

niem. – niemiecki

ok. – okolica, okolice / około

p. – pokolenie

p.u. – poświadczenia uzupełniające

pn – poświadczenie negatywne

por. – porównaj

pot. – potoczny

pow. – powiat

przym. – przymiotnik

przyp. – przypis

psł. – prasłowiański

rozd. – rozdział

rzad. – rzadki

rzecz. – rzeczownik

tab. – tabela

woj. – województwo

zob. – zobacz

żart. – żartobliwy

2.5. Analiza materiału

Niniejszy rozdział przedstawia analizę zgromadzonego materiału, który podzielono na 11 subpól i 66 mikropól. Każde mikropole zostało opracowane według określonego schematu. Na początku znajduje się informacja o liczbie leksemów ogółem oraz w poszczególnych grupach odmianowych. Każda jednostka leksykalna omówiona jest pod kątem przynależności odmianowej oraz pokoleniowej. Większość leksemów została przedstawiona w tabeli i umieszczona z innymi o takim samym lub podobnym znaczeniu albo w inny sposób połączonymi semantycznie. Jeśli jednak dane określenie uzyskało nieliczne poświadczenia i nie łączy się semantycznie z innymi, nie zostało ono ujęte w tabeli³³. Tabele zawierają od jednej do kilkunastu nazw. W pierwszej kolumnie znajduje się znaczenie³⁴, w drugiej leksem, w trzech kolejnych liczba poświadczeń z pokoleń: I, II i III, natomiast w szóstej wskazano inicjały czterech osób biorących dodatkowo udział w nagraniach (zob. tabela 1.1.), jeśli użyły one danego leksemu. Określono je jako poświadczenia uzupełniające, stąd skrót „p.u.”. Jeśli jednostka nie ma takiego poświadczenia, wówczas w kolumnie szóstej znajduje się znak „-”. Ponieważ liczba osób w każdej generacji jest inna, każdorazowo podano odsetek osób względem wszystkich informatorów z danego pokolenia, które przytoczyły dany wyraz. Ma to na celu jedynie wyraźne pokazanie proporcji, nie zaś prowadzenie pogłębionych badań statystycznych, wszak liczba respondentów jest na to niewystarczająca. Oprócz wspomnianych elementów obligatoryjnych w analizie pojawiają się też cytaty z rozmów z informatorami, odniesienia do literatury (nie tylko dialektologicznej), wskazania na elementy kulturowe, przemiany zachodzące w języku i w desygnatach, zależności semantyczne oraz własne obserwacje i przemyślenia. Po analizie wszystkich nazw w obrębie mikropola następuje podanie szczegółowych danych liczbowych dla każdej generacji i poświadczeń uzupełniających dotyczących przynależności jednostek leksykalnych do danej grupy odmianowej. Na końcu omówienia każdego mikropola

³³ Mówiąc prościej – nie każdy leksem znajduje się w tabeli.

³⁴ Umieszczenie w pierwszej kolumnie znaczenia, a w drugiej jednostek leksykalnych pozwala wyraźniej podkreślić zależności semantyczne między leksemami. W ten sposób szczególnie uwidaczniają się synonimia i bliskoznaczność.

znajduje się wykres obrazujący przynależność odmianową słownictwa z uwzględnieniem podziału na pokolenia. Wyjątek stanowią tu mikropola, w których występują wyłącznie wyrazy ogólnopolskie, gdyż wykres jest dla nich zbędny. Są to jednak przypadki sporadyczne. Warto nadmienić, że zastosowano tu dwa typy skumulowalnych wykresów słupkowych – dla podpól, w których w co najmniej jednym pokoleniu podano minimum 20 leksemów, użyto wykresu z wyrównaniem danych do 100%. W przypadku, gdy mikropola zawierają mniej niż 20 nazw w każdym pokoleniu, zastosowano wykres bez wyrównania do 100%, wskazujący na osi x liczbę jednostek leksykalnych, a nie ich wartość procentową.

I. BUDYNKI

W subpolu BUDYNKI wydzielono dwa mikropola, tj. BUDYNEK MIESZKALNY oraz BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU. Umieszczono tu zatem ogólne nazwy domu oraz tego, co znajduje się na zewnątrz. Zdecydowano się uwzględnić takie budynki i konstrukcje znajdujące się poza wnętrzem, które mają swoje odpowiedniki wewnątrz budynku (np. *sklep* a *piwnica*, *wychodek* a *łazienka*) lub mają istotny wpływ na wyposażenie domu (np. *studnia*).

I.a BUDYNEK MIESZKALNY

W mikropolu BUDYNEK MIESZKALNY zarejestrowano 25 jednostek leksykalnych. Wszystkie z nich wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *trzy pokoleniowy* występuje wyłącznie w PSWP. Dla tego mikropola odnotowano dość rzadką sytuację, a mianowicie jeden leksem – *dom* – wskazany został przez wszystkich informatorów, dodatkowo potwierdzili go ZaW i FeB. Mikropole BUDYNEK MIESZKALNY podzielono na trzy części. Pierwsza dotyczy ogólnej nazwy budynku mieszkalnego, kolejna odnosi się do typów domów i mieszkań. Ponadto wyodrębniono czasownik.

Jak wspomniano, wszyscy respondenci na budynek, w którym się mieszka, mówią *dom* (też *dóm*). Trzydzieści pięć osób podało *chatę*. Choć 8 z nich podkreśliło, że jest to słowo dawne, to w młodszym pokoleniu ma ono najwięcej poświadczeń, w starszym zaś dwie osoby uznały, że się go nie używa. Ponadto 2 respondentki z III grupy wiekowej wspomniały, że *chata* to leksem współcześnie używany, wręcz młodzieżowy (*ide na chate* [CAJ]), choć mają świadomość, iż dawniej też tak mówiono na dom. Duża frekwencja cechuje również *chalupę*, szczególnie w II pokoleniu, choć w każdej z grup

po 2 osoby powiedziały, że mówiło się tak dawniej, a jedna informatorka ze średniej generacji wspomniała, iż zna tę jednostkę biernie. Wyraz ten jednak w większości przypadków nie miał charakteru archaicznego, podał go zresztą ZaW. Łącznie 7 osób zaprzeczyło znajomości słowa. Deminutywnej formy *chałupka* użyła jedna osoba ze starszego pokolenia.

Mieszkanie ma niejednorodne znaczenie. Może ono oznaczać zarówno dom jako budynek wolnostojący, jak i jedną z wielu przestrzeni wydzielonych w bloku mieszkalnym lub kamienicy. Pięć osób nazwę *mieszkanie* odnosi do obu znaczeń. Co istotne, *mieszkanie* jako ‘dom’ wskazali starsi, a jako ‘wydzielona przestrzeń w bloku lub kamienicy’ – przede wszystkim młodszy (tu również jednokrotnie podano *lokal*). Osoby z II generacji użyły obu znaczeń słowa. Widać zatem, jak na przestrzeni lat zmienia się jego rozumienie. Młodzi – coraz częściej przebywający w miastach – wyraźnie rozdzielają (wiejski) dom od (miejskiego) mieszkania, dla starszych zaś *dom* i *mieszkanie* to synonimy. U osób z II pokolenia uwidacznia się przejście między zmianą znaczenia.

Hacjenda także ma różne znaczenia. W starszej grupie wiekowej wskazana została jako ‘domek w górach’ i ‘weranda’, w średnim jako ‘domek letniskowy’, ‘dom w Meksyku’ i ‘duży, bogaty dom’, podobnie w młodszym – tu też padły odpowiedzi ‘duży, bogaty dom’ oraz nawiązano do Meksyku, zaś jedna osoba uznała to słowo za młodzieżowe. Nawiązanie do Meksyku znajduje także poniekąd swoje odzwierciedlenie w PSWP. Tam bowiem zastosowano kwalifikator „hiszpański”. *Kwatera* i *kwaterka* zostały poświadczone dwukrotnie przez osoby z III pokolenia.

Tabela 2.I.1. Budynek mieszkalny

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u. ³⁵
‘budynek, w którym się mieszka’	<i>dom</i> ³⁶	10 (100%) ³⁷	18 (100%)	15 (100%)	ZaW; FeB
	<i>chałupa</i>	5 (50%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW
		pn ³⁸ : 2 (20%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 4 (26,27%)	
<i>chata</i> ³⁹	6 (60%)	14 (77,78%)	14 (93,33%)	ZaW	
	pn: 2 (20%)				
‘budynek lub zespół pomieszczeń, w którym się mieszka’	<i>mieszkanie</i> ⁴⁰	7 (70%)	11 (61,11%)	5 (33,33%)	ZaW

³⁵ P.u. – poświadczenie uzupełniające.

³⁶ W tym wariant *dóm*: p. I: 3, p. II: 4, p. III: 2.

³⁷ W nawiasie podano odsetek osób poświadczających dany leksem w stosunku do wszystkich osób z danego pokolenia.

³⁸ Pn – poświadczenie negatywne.

³⁹ W PSWP w znaczeniu ‘dom wiejski’ bez kwalifikatora, w znaczeniu ‘mieszkanie’ – „potoczna”.

⁴⁰ W tym wariant *miszkanie*: p. I: 3, p. II: 4, p. III: 2.

‘zespół pomieszczeń wydzielonych w bloku mieszkalnym stanowiących jedno mieszkanie’	<i>lokal</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘mieszkanie, pomieszczenie’	<i>kwatery</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>kwateryka I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘budynek, w którym się mieszka lub przebywa się w nim rekreacyjnie’	<i>hacjenda</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
‘mały dom’	<i>dom</i>	2 (20%)	0	0	—
	<i>chałupka</i> ⁴¹	1 (10%)	0	0	—

Choć badania dotyczyły domu wiejskiego, nie brak licznych odniesień do miejskich realiów. Dziewiętnaście osób – głównie z II i III grupy wiekowej – wskazało bowiem słowo *blok* (też w wariancie *bloki*). Pojawiły się ponadto dwa odniesienia do *kamienicy* i raz przywołano *suterenę*. Taka frekwencja nie dziwi. O ile bloki występują licznie w Poddębicach i sporadycznie w większych wsiach, o tyle w okolicy nie ma kamienic, również mieszkanie w suterenie jest tu zjawiskiem obcym.

W kwestionariuszu umieszczono pytanie, czy dom, w którym mieszka informator/-ka, jest jedno- czy wielorodzinny. Wśród badanych troje obecnie mieszka w bloku, jednak odpowiedź *wielorodzinny* podano 14 razy. Niemal połowa osób, które odpowiedziały na to pytanie, przez *wielorodzinny* rozumie ‘wielopokoleniowy’. Na wielopokoleniowość wskazano tylko raz poprzez użycie słowa *trypokoleniowy*. Rzeczywiście duża grupa respondentów dzieliła domy z członkami rodzin z innych pokoleń (z rodzicami, dziećmi, dziadkami itd.). W wielu z tych przypadków osoby młodsze dobudowywały kilka pomieszczeń lub kondygnację do swoich domów rodzinnych, by jednocześnie być blisko swoich rodziców i nie zmieniać otoczenia, a z drugiej mieć więcej przestrzeni dla siebie, partnera i dzieci. Istotnym powodem wykorzystania takiego rozwiązania jest też sytuacja ekonomiczna – dostawienie kilku pomieszczeń do istniejącego już domu to znacznie niższe koszty niż postawienie osobnego budynku mieszkalnego, tym bardziej na innej działce.

Po 4 respondentów przywołało *dwór* i przeciwstawną mu *lepiankę*. Dwie osoby wymieniły (dom) *letniskowy*. Dwa pierwsze leksemy, choć ogólnopolskie, określają desygnaty występujące dawniej. Domy letniskowe nie są natomiast popularne wśród mieszkańców wsi. Jeśli chodzi o typy domów, to informatorzy wskazali dwukrotnie *parterowy*, a raz *rodzinny*. Ponadto pojawiło się odniesienie do chaty, tj. *dwuizbowy*.

⁴¹ W SJPD 1. ‘mały, często nędzny i drewniany dom’; 2. ‘żart. dom, kamienica’.

Tabela 2.I.2. Typy domów i mieszkań

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kilkukondygnacyjny budynek podzielony na wiele mieszkań’	<i>blok</i> ⁴²	2 (20%)	9 (50%)	8 (53,33%)	—
‘murowany dom miejski, często z kilkoma piętrami’	<i>kamienica</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘duży, bogaty, dawny dom’	<i>dwór</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
‘prowizoryczny, dawny domek z gliny’	<i>lepianka I</i>	2 (20%)	0	2 (13,34%)	—
‘o domu: mały, w którym przebywa się w okresie letnim, nie na co dzień’	<i>letniskowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘o domu: taki, w którym mieszka tylko jedna rodzina’	<i>jednorodzinny</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	3 (20%)	—
‘o domu: taki, w którym mieszka co najmniej kilka rodzin; też: wielopokoleniowy’	<i>wielorodzinny</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	6 (40%)	—
‘o domu: taki, w którym mieszkają trzy pokolenia’	<i>trzy pokoleniowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o domu: taki, w którym mieszka rodzina’	<i>rodzinny</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o domu: nieposiadający pięter’	<i>parterowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘o chacie: składająca się z dwóch izb’	<i>dwuizbowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘mieszkanie, którego podłoga znajduje się pod ziemią’	<i>suterena</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
				pn: 1 (6,67%)	

W zebranych materiale wystąpił też ogólnopolski czasownik *mieszkać*. Użyło go łącznie 17 osób, w tym 3 w wariancie z *e* ścieśnionym, czyli *miszkać*. Mieszkańcy okolic Poddębic nie podali innych określeń na tę czynność.

Tabela 2.I.3. *Mieszkać*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zajmować dom lub pomieszczenie’	<i>mieszkać</i> ⁴³	3 (30%)	6 (33,33%)	7 (46,67%)	ZaW

Ponadto odnotowano dwa leksemy odnoszące się do słów *dom* i *chałupa*. Przymiotnik *domowy* ‘służący w domu, znajdujący się w domu’ przytoczyli ZaT i ZaW. Przysłówek *chałupniczo*, czyli ‘tak, że pracuje się w domu’, wymieniła natomiast respondentka z III pokolenia. Obie jednostki leksykalne, jak podkreślono we wstępie, są z rejestru ogólnego.

⁴² W tym wariancie *bloki*: p. II: 1, p. III: 1.

⁴³ W tym wariancie *miszkać*: p. I: 1, p. II: 2.

rzeczywiście podał takie znaczenie, natomiast dwie respondentki – znające leksem biernie – przytoczyły ogólne znaczenie ‘piwnica’. Według rozmówców wspólnie sklepy do przechowywania warzyw i owoców nie są już powszechne ze względu na częstsze stawianie domów podpiwniczonych oraz budynków gospodarczych z piwnicami, a w przypadku dużych gospodarstw składa się je w specjalnych magazynach. Na polach i przy gospodarstwach znajdują się podłużne, wykopane doły do przechowywania ziemniaków, zakrywane słomą, trawą i folią. W badaniach wspomniano o nich 6 osób, nazywając je ogólnopolskim *kopcem* oraz gwarowymi *mogilą* – notowaną w środkowym pasie Wielkopolski od wschodu (kolskie), przez okolice Gniezna, po zachód (wolsztyńskie), na ziemi łęczyckiej, w okolicach Opoczna, sporadycznie na północy, tj. w okolicach Grajewa i Przasnysza, a także w powiatach: olsztyńskim, giżyckim, szczycieńskim i piskim (Kobus, Stępień red. 2018; Kobus, Migdałek red. 2021; KSGP; Osowski red. 2018a; SGPK; SGOWM; SGD) – oraz *mogilką* występującą w okolicach Opoczna (KSGP), Poznania (SGPK)⁴⁴ i w Domaniewku (SGD)⁴⁵.

Ponieważ pytanie w kwestionariuszu wymagało wyjaśnienia słowa *sklep*, w materiale pojawiły się liczne nazwy jego poszczególnych elementów. Mają one w związku z tym charakter zindywidualizowany, a informatorzy często posługiwali się określeniami wieloznacznymi jak *kolek*, *daszek* czy *żerdź*, wymieniono też nienotowane w źródłach *zebro* oznaczające ‘poziomy element w konstrukcji sklepu’. Widać tu ponownie archaiczny charakter *sklepu*, gdyż wspomniane elementy wymieniali jedynie respondenci z I i II pokolenia.

Jeśli chodzi o pomieszczenia do przechowywania pokarmów, z materiału wyekscerpowano leksem *glinianka*, nazywający prowizoryczny budynek z gliny, w którym przechowywało się jedzenie. Ponadto dwie osoby podały słowo *ziemianka* jako ‘dół wydrążony w ziemi, w którym przechowywano dawniej jedzenie’. Obie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.I.4. *Sklep*, jego części i odpowiedniki

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wolnostojąca, prowizoryczna piwnica	<i>sklep</i> ⁴⁶	8 (80%)	17 (94,44%)	7 (46,67%)	—
				pn: 5 (33,33%)	pn: ZaW

⁴⁴ W formie *mogielka*.

⁴⁵ W formie *mogiolka*.

⁴⁶ W SJPD: „dawny”, „dziś regionalny”. Wyraz uznano zatem za regionalny. Warto jednak zauważyć, że źródła gwarowe pokazują, iż słowo to znane jest w całym kraju. Zgodnie ze wskazaniem W. Doroszewskiego desygnat, i tym samym nazwa, wychodzą już z użycia, widać to również w odpowiedziach respondentów w badaniach A. Piotrowicz i M. Witaszek Samborskiej (2018: 122–123).

z desek i słomy do przechowywania okopowych; rzadziej: każdy rodzaj piwnicy'					
'drewniany słupek stanowiący podporę sklepu'	<i>kołek I</i>	2 (20%)	0	0	—
'drewniana podpora sklepu'	<i>żerdzie</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'poziomy element w konstrukcji sklepu'	<i>żebro I</i>	1 (10%)	0	0	—
'poprzeczny element w konstrukcji sklepu'	<i>droⁿżek</i>	1 (10%)	0	0	—
'element sklepu zabezpieczający go od góry'	<i>daszek I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'obkładać powierzchnię sklepu słomą, trawą'	<i>poszywać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
'mały, prowizoryczny budynek z gliny'	<i>glinianka I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'dół wydrążony w ziemi, w którym przechowywano dawniej jedzenie'	<i>ziemianka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'stos warzyw okopowych przykrytych słomą, kocami, ziemią itp., by nie zmarzły zimą'	<i>mogila</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>mogilka⁴⁷</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>kopiec</i>	0	2 (11,11%)	0	FeB

Większość respondentów ze wszystkich pokoleń wskazała na znajomość słowa *altana*, potwierdził ją także ZaW. Jedyne informatorka z młodszej grupy zaprzeczyła, że zna ten leksem. Dwie osoby podały też deminutywną formę *altanka*, a sześć wspomniało nazwę *taras*. Rozbieżność między liczbą poświadczeń dla *altany* i *tarasu* wynika bezpośrednio z budowy kwestionariusza. W nim bowiem pojawiło się pytanie *Czym jest weranda, a czym altana?* Odrębnego pytania o *taras* natomiast nie było. Wszystkie trzy słowa wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.I.5. Konstrukcja lub plac przy domu służące do wypoczynku

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'wolnostojąca budowla przy domu służąca do odpoczynku'	<i>altana</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	12 (80%) pn: 1 (6,67%)	ZaW
	<i>altanka</i>	0	0	2 (13,34%)	—
'mały plac przylegający do domu, na którym stoją stół, krzesła itp. do odpoczynku na zewnątrz'	<i>taras</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	ZaW

Na podwórkach przy wiejskich domach znajdują się niekiedy odsłonięte po bokach konstrukcje z wyraźnym zadaszeniem. W badaniach zwróciły na nie uwagę dwie osoby. Jedna z pokolenia III nazwała ją *wiatą* (notowaną w starszych słownikach języka

⁴⁷ W wariantcie *mogielka*.

polskiego), zaś druga z II grupy wiekowej – *witryną I*, która nie występuje w źródłach w przytoczonym tu znaczeniu. Być może informator skojarzył odsłoniętą konstrukcję na podwórku z witryną sklepową i przeszkloną szafką, w których również widać zawartość.

Gdy nie było toalet w domach, na wsiach załatwiano potrzeby fizjologiczne w małych, prowizorycznych budkach (drewnianych lub murowanych) stawianych na uboczu gospodarstwa. Mieszkańcy powiatu poddębickiego wskazali aż 15 nazw tego budynku. Spośród nich większość stanowią wyrazy potoczne (tj. *wychodek*, *kibel*, *kibelek*, *klop*, *klozet*, *wygódka* i *drewniak*) i ogólne (*ubikacja*, *uste^mp*, *łazienka*, *toaleta*, *wuce*, *ślawojka* i *czytelnia*). Jest ich po 7. Odnotowano też *sracz* występujący w WSJP jako „wulgarny”. Wśród tak dużej wariantywności nazewniczej nie ma określić wywodzących się z rejestru gwarowego.

Na wysoką wariantywność nazw składa się kilka czynników. Jednym z nich jest eufemizacja. Sama czynność wydalania, jak podkreśla Mariola Szymczak-Rozlach, należy do sfery nieczystej, dlatego słownictwo z nią związane podlega tabuizacji (Szymczak-Rozlach 2014: 107). Przykłady mogą tu stanowić *wygódka* czy nawet *czytelnia*, dla której w nazwie podkreślono, że w omawianym budynku się czyta, a nie wydalą. Warto podkreślić, że samo słowo wywodzi się z faktu, iż wewnątrz budynku znajdowały się gazety, które wykorzystywano zamiast papieru toaletowego i jednocześnie do czytania w trakcie załatwiania potrzeb fizjologicznych. Poza eufemizacją widoczne jest zjawisko wulgaryzacji, choć dotyczy tylko leksemu *sracz*, wyrażającego wprost przeznaczenie budowli.

Ślawojka nawiązuje do imienia premiera II Rzeczypospolitej, Felicjana Ślawoja Składkowskiego, który w okresie międzywojennym nakazał budowanie wychodków przy każdym gospodarstwie domowym w celu polepszenia higieny i tym samym kondycji zdrowotnej wśród obywateli. Podkreślali to również informatorzy:

ZaMM: *a czemu ślawojka? [...] premier Polski jak sie nazywoł przed wojno^m? ... Ślawoj Składkoski i ón to wprowadził [...] żeby ... chłopy nie srały [...] ch*j wi gdzie tylko żeby kaaażdy ... bo choroby sie tyfusy szerzyły ... żeby każdy miol swój kibel ... (Zalesie)*

PaT: *a ... a wie pani dlaczego jes ślawojka? ... czy nie? ... [...] Ślawoj ... Składkowski ... [...] ale u nas to dopiero so^m od czszydziesiątego ósmygo roku⁴⁸ ... kiedy ... sejm wprowadził ... obowioⁿzkowó^m ... obowioⁿzkowe ubikacje przy ... każdej stodole ... [...] to to było ... przez sejm za... i i okazuje sie że ... sprawdzano ... i naj... najwieⁿksze ... osioⁿgnieⁿcia no bo ... Polacy byli sceptyczni bardzo co do tego ... to były w ... Małopolsce ... i w tej czeⁿści ...*

⁴⁸ Rozporządzenie wprowadzono w roku 1928.

prz...należnej ... n... nam Wielkopolsce ... a tutaj no to ... to ... rzadko było no bo na... to czasym sie mówiło że bedziesz ... srał ... srał w kiblu jak w pokoju no bo ... było że musi być papier ... że musi być czysto ... że musi być zamykane ... że ma tam przebywać tylko jedna osoba ... no jak sprawdzano no to ... starano sie ... (Chropy)

Więcej osób wskazało jednak na nieznaną słowojki, jedynie u badanych urodzonych po 1980 roku pojawiło się nieco więcej poświadczeń pozytywnych niż negatywnych.

Wariantywność uwidacznia się także poprzez przeniesienie nazw współczesnych pomieszczeń na małą, dawną budowlę, np. *toaleta*, *łazienka*, *wuce*, zwłaszcza wśród osób młodszych. Są to jednak poświadczenia jednostkowe, ale wpływające na ogólną, wysoką liczbę leksemów.

Mimo że wychodki używane były przede wszystkim dawniej, nie widać szczególnych zależności między wiekiem respondentów a liczebnością wariantów leksykalnych. Pewne różnice uwydatniają się w obrębie poszczególnych nazw. Osoby z II generacji w największym stopniu przytaczały: *wychodek*, *uste^mp*, *kibel*, *sracz* i *wygódkę*. Stosunkowo mało poświadczeń względem pozostałych grup wiekowych uzyskano dla leksemów *kibel* i *sracz* u osób starszych oraz *wychodek* i *ubikacja* u młodszych. Warto wspomnieć, że niektórzy mieszkańcy okolic Poddębic nadal korzystają z tych niewielkich budowli. Część z nich nie ma w domu łazienki. Inni nie do końca zmienili swoje zwyczaje po dobudowaniu osobnego pomieszczenia w domu. Pozostali natomiast mają jeszcze zachowane wychodki z czasów, gdy nie było u nich łazienki, więc korzystają z nich sporadycznie, np. podczas prac w gospodarstwie i na podwórku, by nie wchodzić specjalnie do domu, zwłaszcza że często mają oni wtedy na sobie brudną odzież.

Tabela 2.I.6. *Wychodek* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'mała, prowizoryczna budowla na zewnątrz, w której załatwiano potrzeby fizjologiczne'	<i>wychodek</i>	8 (80%)	18 (100%)	13 (72,22%)	—
	<i>ubikacja I</i> ⁴⁹	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
	<i>uste^mp</i> ⁵⁰	5 (50%)	11 (61,11%)	8 (53,33%)	—
				pn: 1 (5,56%)	pn: ZaW
	<i>łazienka I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>toaleta I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>wuce I</i> (WC)	0	0	1 (6,67%)	ZaW
	<i>kibel I</i>	3 (30%)	15 (83,33%)	9 (60%)	—
	<i>kibelek I</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	3 (20%)	ZaW
	<i>klop I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
<i>klozet I</i>	0	1 (5,56%)	0	—	
<i>sracz I</i>	4 (40%)	11 (61,11%)	8 (53,33%)	—	

⁴⁹ W tym połączenie *ubikacja podwórkowa*: p. I: 1.

⁵⁰ W tym wariant *usty^mp*: p. I: 3, p. II: 1, p. III: 1.

	<i>sławojka</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	6 (40%)	FeB
		pn: 5 (50%)	pn: 11 (61,11%)	pn: 7 (46,67%)	pn: ZaW
	<i>wygódka</i>	3 (30%)	12 (66,67%)	4 (26,27%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 2 (11,11%)	pn: 5 (33,33%)	pn: ZaW
	<i>drewniak</i> ⁵¹	0	0	3 (20%)	—
	<i>czytelnia</i>	2 (20%)	0	0	—

Wszyscy z I i II pokolenia oraz prawie każdy rozmówca z III w trakcie badania podali leksem *studnia*. Choć opisywany tym słowem desygnat służy głównie do czerpania wody, informatorzy podkreślali, że dawniej, gdy nie było elektryczności i tym samym lodówek, w studni przechowywano żywność, szczególnie mleko, w okresie letnim. Wspominając o studni, respondenci wskazali na dwa jej elementy, czyli *łańcuch* i *kołowrotek*. Wszystkie nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.I.7. *Studnia* i jej elementy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zabudowany otwór w ziemi, z którego dawniej wydobywało się wodę’	<i>studnia</i> ⁵²	10 (100%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
‘długi, metalowy sznur przy studni, na którym wpuszczano wiadro do wyciągania wody lub naczynia z jedzeniem’	<i>łańcuch I</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘obracany wał studni’	<i>kołowrotek</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Dwa z pozostałych leksemów w mikropolu BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU dotyczą ogólnych nazw budynków, szczególnie gospodarczych. O ile *pobudynek* notowany był w SJPD, o tyle *pobudyneczek* niemalże nie pojawia się w źródłach leksykograficznych (por. przyp. 53). Trzeciego wyrazu – *kuźnia* – użył informator z III pokolenia jako miejsce, w którym wprawdzie znajdował się warsztat kowala (przy domu), ale którego głównym przeznaczeniem stało się wypiekanie tam chleba.

Tabela 2.I.8. Pozostałe słowa z mikropola BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU

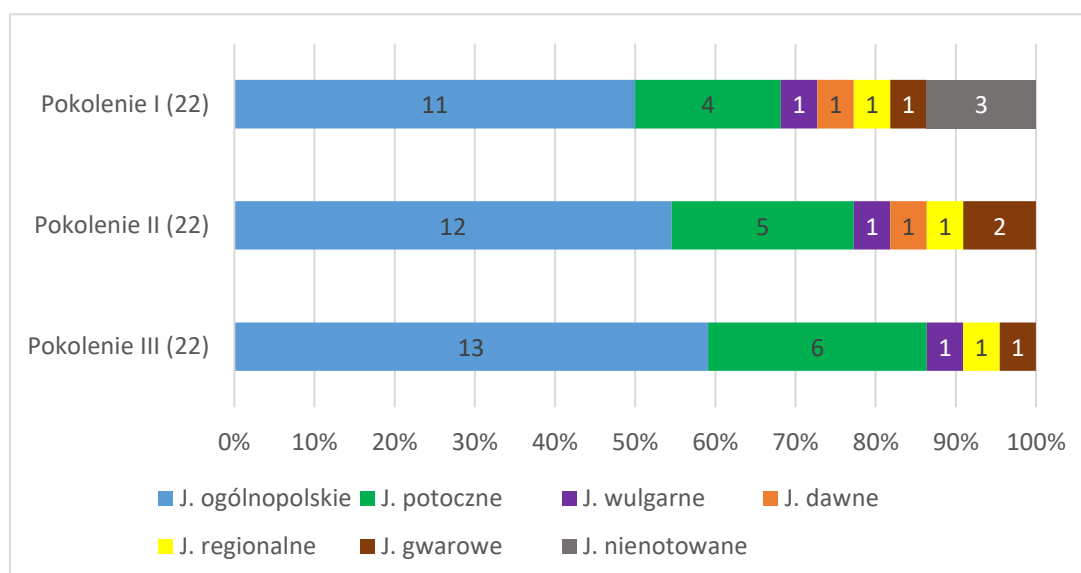
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘budynek, często gospodarczy’	<i>pobudynek</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘mały budynek, często gospodarczy’	<i>pobudyneczek</i> ⁵³	1 (10%)	0	0	—
‘warsztat kowala; tu: znajdował się w nim również piec chlebowy’	<i>kuźnia</i>	0	0	1 (6,67%)	—

⁵¹ W tym wariant *drewniak*: p. III: 1.

⁵² W tym wariant *studnia*: p. II: 1.

⁵³ W KSGP znajduje się fiszka z odniesieniem do SGD, jednak w SGD notowany jest *pobudynek*, ale brak jego deminutywnej formy.

Łącznie w mikropolu BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU wystąpiło 15 jednostek dyferencyjnych (tj. niespełna 40% ogółu). Informatorzy z I pokolenia podali 11 takich leksemów (4 potoczne, 3 nienotowane oraz po 1 dawnym, regionalnym, gwarowym i wulgarnym) i również 11 ogólnopolskich. Zatem aż połowę stanowią nazwy dyferencyjne. W II grupie wiekowej proporcje są nieznacznie inne. Przy 12 leksemach ogólnopolskich wystąpiło 10 dyferencyjnych (5 potocznych, 2 gwarowe i po 1 dawnym, regionalnym oraz wulgarnym). Natomiast w III generacji odnotowano 13 określeń ogólnopolskich i 9 dyferencyjnych (6 potocznych oraz po 1 gwarowym, wulgarnym i regionalnym). W starszej i średniej grupie wystąpiły po 2 poświadczenia negatywne dla słów ogólnopolskiego i potocznego, a w młodszej 5 (dla 3 jednostek ogólnopolskich, potocznej i regionalnej). Dla omawianego tu mikropola ZaW wskazał 4 wyrazy ogólnopolskie oraz 1 potoczny i zaprzeczył znajomości dwóch określeń ogólnopolskich, jednego regionalizmu i potocyzmu. Zaś FeB wymienił ogólnopolskie *kopiec* i *slawojkę*.

Wykres 2.1. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU

Na powyższym wykresie widać lekki wzrost proporcji jednostek dyferencyjnych od młodszeo pokolenia do starszego. Wyraźny wpływ na to miało wskazanie przez osoby z I grupy leksemów nienotowanych w źródłach, które w II i III generacji nie wystąpiły. Taka zależność wynika z tego, że wiele określeń odnosiło się do *sklepu* znanego najlepiej osobom najstarszym, które przy opisie znaczenia słowa podały też nazwy jego elementów konstrukcyjnych. Młodszy rozmówcy użyli wprawdzie więcej wyrazów potocznych, ale przy jednocześnie większej liczbie ogólnopolskich. Co ciekawe, w każdej grupie wiekowej przytoczono po 22 określenia.

Podsumowanie subpola tematycznego BUDYNKI

W każdym pokoleniu większy odsetek poświadczeń przypada dla mikropola BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU. We wszystkich grupach wiekowych widać też, że mikropole I.a zajmuje ponad 40%, a I.b – ponad 50% jednostek leksykalnych w subpolu BUDYNKI. Wartości są zatem podobne w każdej generacji, z nieco większymi dysproporcjami między mikropolami u osób starszych i z najmniejszymi u informatorów w wieku średnim. Różnice są tu jednak nieznaczne.

Tabela 2.I.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego BUDYNKI pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (37) ⁵⁴	Pokolenie II (39)	Pokolenie III (38)
BUDYNEK MIESZKALNY	15 (40,54%)	17 (43,59%)	16 (42,11%)
BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU	22 (59,46%)	22 (56,41%)	22 (57,89%)

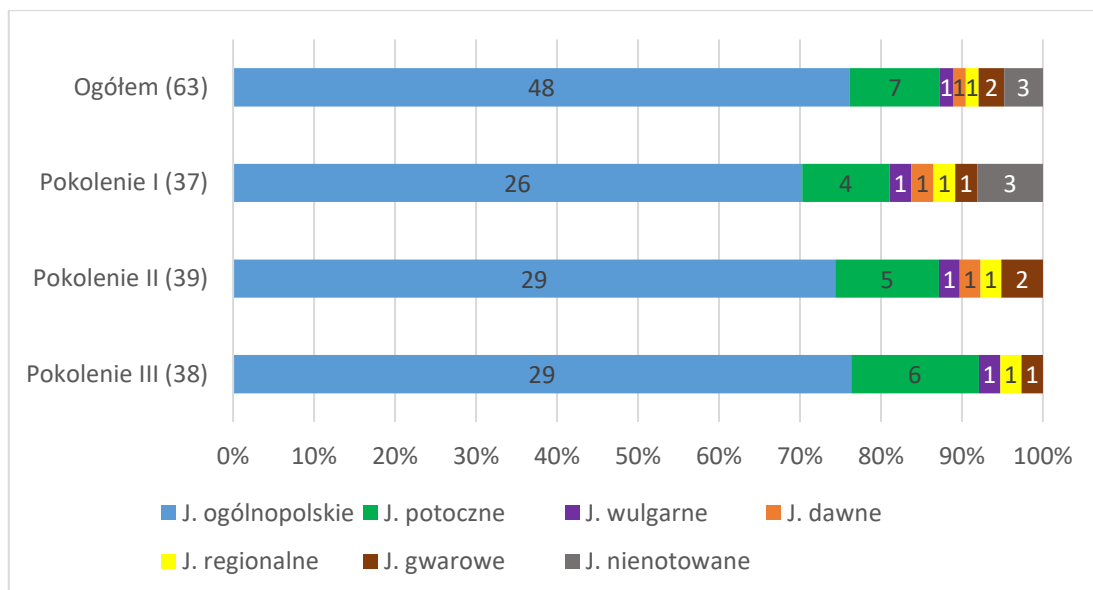
Nieco większe rozbieżności między pokoleniami widać w zakresie przynależności odmianowej wskazanych jednostek leksykalnych. Ogółem na subpole BUDYNKI składają się 63 nazwy, w tym 48 (76,19%) ogólnopolskich, 7 (11,11%) potocznych, 3 (4,76%) nienotowane, 2 (3,17%) gwarowe oraz po 1 (1,59%) wulgarnej, dawnej i regionalnej.

Tabela 2.I.10. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola BUDYNKI

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	26 (70,27%)	29 (74,36%)	29 (76,32%)
Jednostki dyferencyjne	11 (29,73%)	10 (25,64%)	9 (23,68%)

Jak widać w powyższej tabeli, im starsze pokolenie, tym więcej nazw dyferencyjnych. Choć w I grupie przywołano najmniej potocyzmów, podano też o 1 słowo gwarowe mniej niż w II, to kluczowy wpływ na największą liczbę jednostek dyferencyjnych miało wskazanie tylko w tej generacji określeń nienotowanych w źródłach. W II grupie wiekowej użyto najwięcej leksemów gwarowych, a w III – potocznych, przy czym mowa tu o niewielkich liczbach i niewielkich różnicach. W średnim i młodszym pokoleniu odnotowano tyle samo słów ogólnopolskich, jednak młodszy podali o 1 mniej dyferencyjnych.

⁵⁴ W nawiasach podano łączną liczbę leksemów dla danego pokolenia w omawianym subpolu. Takie rozwiązanie przyjęto w każdym rozdziale podsumowującym subpola.

Wykres 2.2. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola BUDYNKI

Jak widać na powyższym wykresie, młodszy respondenci użyli najwięcej potocznych przy mniejszej liczbie jednostek dawnych. W średniej grupie podano najwięcej leksemów gwarowych. W starszej natomiast wskazano słowa nienotowane, niemniej wymieniono najmniej wyrazów ogólnopolskich i gwarowych.

Dla omawianego subpola ZaW wymienił 10 leksemów ogólnopolskich (np. *dom*, *taras* i *studnia*) oraz potoczny *kibelek*. Trzy niedyferencyjne jednostki leksykalne podał też FeB. Są to *stawojka*, *kopiec* i również *dom*.

Najwięcej poświadczeń negatywnych – 7 – odnotowano w rozmowach z osobami z III pokolenia. Głównie potwierdzono nieznaną leksemów ogólnopolskich (5), a ponadto po 1 potocznym i regionalnym. W I generacji odnotowano 4 poświadczenia negatywne (3 dla słów ogólnopolskich i 1 potocznego), a w II – 3 (2 ogólnopolskich i 1 potocznego). ZaW natomiast wskazał na nieznaną 2 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego oraz regionalnej i potocznej.

II. POMIESZCZENIA

Subpole POMIESZCZENIA podzielono na 6 mikropól. Należą do nich: POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY; POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE; POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE; POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE; POMIESZCZENIA GOSPODARCZE, a także POZOSTAŁE POMIESZCZENIA.

Mikropole to charakteryzuje stosunkowo wysoka liczba jednostek leksykalnych względem liczby opisywanych desygnatów.

II.a POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY

Mikropole POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY składa się z 18 leksemów. Ogólnopolskich jednostek odnotowano 14, a ponadto po 1 książkowej, regionalnej, gwarowej i nienotowanej.

Na ogólną nazwę pomieszczenia, w którym spędza się czas wolny odnotowano trzy określenia. Najwięcej, bo 42, uzyskał *pokój*. Zdrobnienie *pokoik* podały dwie osoby. Dwadzieścioro dwoje respondentów wskazało ponadto *izbę*, ale ZaW zaprzeczył jej znajomości. Poza nazwami pomieszczenia 6 osób użyło przymiotnika *pokojowy* ‘wykorzystywany w pokoju, przeznaczony do pokoju’. Leksemy wywodzące się od psł. **pokojb* należą do rejestru ogólnego, natomiast *izba* przez redaktorów WSJP została uznana za „książkową”.

Tabela 2.II.1. *Pokój* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym nie znajdują się urządzenia sanitarne lub do gotowania’	<i>pokój</i>	9 (90%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>izba I</i>	6 (60%)	9 (50%)	7 (46,67%)	— pn: ZaW
‘małe pomieszczenie, w którym nie znajdują się urządzenia sanitarne lub do gotowania’	<i>pokoik</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘wykorzystywany w pokoju, przeznaczony do pokoju’	<i>pokojowy I</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 7 nazw ‘pokoju, w którym spędza się większość dnia i przyjmuje gości’. Najwięcej osób, bo 39, podało *salon*. Trzydzieści dwa poświadczenia otrzymał *gościnnie*, a *dzienny* – 26. Wyraźnie mniej informatorów (10) wspomniało *duży pokój*. Ponadto 5 respondentów użyło nazwy *stołowy*, a mieszkaniec Zalesia przytoczył *wypoczynkowy*. Dotychczas wymienione leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *dzienny* i *duży pokój* notowane są wyłącznie przez WSJP. *Duże mieszkanie*, które wskazane zostało przez 2 osoby, a jedna zaprzeczyła jego znajomości, typowe jest dla gwar mazowieckich. Zarejestrowano je w Klukach w gminie Mińsk Mazowiecki i w okolicach Garwolina, a zatem na obszarach znajdujących się nieznacznie na północ i na południe od Kołbielszczyzny (KSGP). Odnotowanie tego określenia w okolicach Poddębic z jednej strony znacznie zwiększa jego zasięg występowania, z drugiej – przywołane zostało tylko przez dwie osoby, w dodatku będące

małżeństwem, zatem nie jest ono reprezentatywne i charakterystyczne dla gwar sieradzko-łęczyckich. Dwanaście osób zapytano ponadto o znajomość określenia *chyża* ‘konstrukcja, w której pod jednym dachem były pomieszczenia mieszkalne i gospodarskie’ – notowanego w WSJP z kwalifikatorem „etnograficzny”. Wszyscy zaprzeczyli jego znajomości.

Oprócz jednostek leksykalnych opisujących ‘pokój, w którym spędza się większość dnia i przyjmuje gości’ jedna osoba użyła słowa *salonopokój* ‘duży pokój połączony z kuchnią i korytarzem, będący jednocześnie sypialnią i jedynym pokojem w mieszkaniu’ oraz przeciwieństwa *salonu*, czyli ‘mniejszego, mniej reprezentatywnego pomieszczenia w domu’ nazwanego *małym pokojem*. Pierwsze z określeń nie jest notowane w źródłach, co nie dziwi, stanowi ono pewien rodzaj okazjonalizmu, drugie natomiast jest ogólnopolskie. Jeśli chodzi o przynależność pokoleniową, nie widać tu wyraźnych zależności. Jedynie *stołowy* nie został podany przez osoby z III grupy wiekowej, a *duży pokój* w mniejszym stopniu wskazali starsi.

Tabela 2.II.2. *Salon* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pokój, w którym spędza się większość dnia i przyjmuje gości’	<i>salon</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>gościnny</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	10 (66,67%)	—
	<i>dzienny</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>duży pokój</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—
	<i>stołowy I</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>wypoczynkowy I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>duże mieszkanie</i>	0	2 (11,11%) pn: 1 (5,56%)	0	—
‘duży pokój połączony z kuchnią i korytarzem, będący jednocześnie sypialnią i jedynym pokojem w mieszkaniu’	<i>salonopokój</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘mniejsze, mniej reprezentatywne pomieszczenie w domu’	<i>mały pokój</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Podano też kilka nazw pomieszczenia, w którym się śpi. Trzydzieści sześć osób wskazało słowo *sypialnia*. Cztery informatorki przytoczyły wariant z charakterystycznym dla wielkopolski formantem *-alka*, tj. *sypialka* (Karaś 2022). Ostatnie słowo wywodzące się od czynności spania to przymiotnik *sypialny* odnoszący się do pokoju, w którym się śpi. Niemniej użył go tylko jeden badany. Respondenci wymienili też dwa określenia dawnych sypialni, a mianowicie *alkierz* i *alkowa*.

Starsi rozmówcy nieco rzadziej przywoływali *sypialnię*, co wynika z faktu, że nie mają w domach takiego pomieszczenia, na ogół śpią w tym samym pokoju, w którym

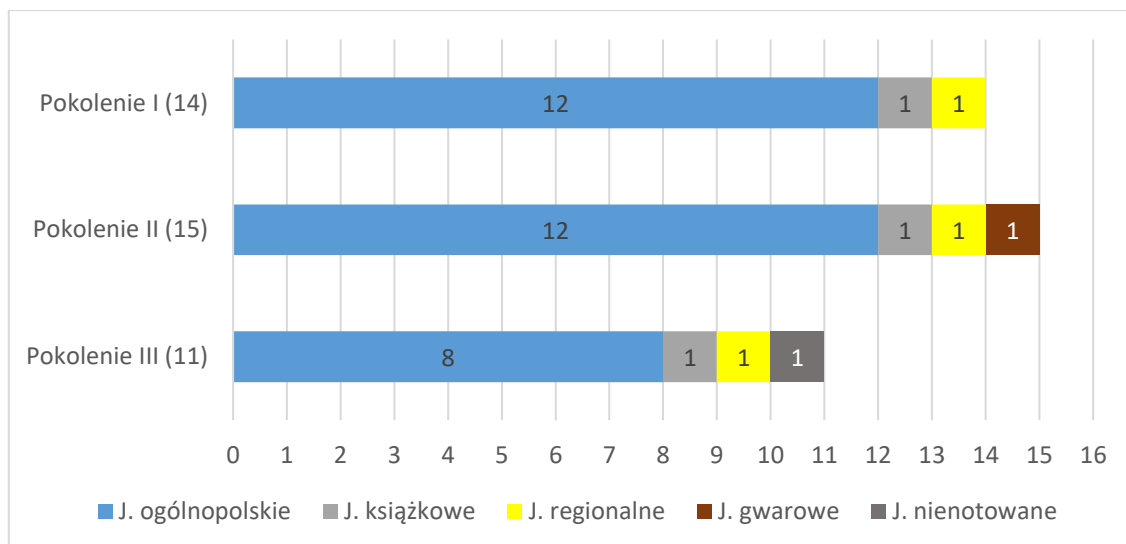
spędzają większość dnia. Jeśli sypialnia w domu jest, to raczej w wielopokoleniowym i korzystają z niej dzieci najstarszej generacji. Przedstawiciele I i II grupy wiekowej częściej ponadto wskazywali dawny *alkierz*.

Jeśli chodzi o rejestr, z jakiego wywodzą się leksemy, to teoretycznie wszystkie należą do ogólnego. *Sypialnia* i *sypialny* nie wymagają komentarza, notowane są bowiem w WSJP i PSWP bez dodatkowych oznaczeń. *Alkierz* i *alkowa* – uznane za dawne przez respondentów – są też odnotowane z takim kwalifikatorem w PSWP, niemniej w nowszym WSJP występują bez kwalifikatora. Zgodnie z hierarchizacją słowników i sposobem ustalania przez autorkę przynależności odmianowej jednostek leksykalnych *sypialka* znalazłaby się wśród nazw ogólnopolskich, ponieważ nie notuje jej WSJP, ale występuje w PSWP bez kwalifikatora, pojawia się również w SJPD. Niemniej uznano ją za regionalizm, ponieważ, jak wspomniano, formant *-alka* występuje w Wielkopolsce (Karaś 2022), krakowski WSJP nie notuje przy tym *sypialki*, PSWP został zaś opracowany w środowisku poznańskich językoznawców, więc słowo z formantem *-alka* dla redaktorów mogło mieć charakter neutralny. SJPD natomiast niejako przypieczętowało wybór autorki rozprawy, gdyż notuje *sypialkę* jako regionalizm.

Tabela 2.II.3. *Sypialnia* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pomieszczenie, w którym się śpi'	<i>sypialnia I</i>	6 (60%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>sypialka I</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>(pokój) sypialny</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>alkierz I</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	0	—
		pn: 1 (10%)			
	<i>alkowa</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Ogółem w mikropolu POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY rozmówcy z I pokolenia wymienili 14 jednostek leksykalnych: 12 ogólnopolskich i po 1 książkowej oraz regionalnej. Ponadto odnotowano poświadczenie negatywne dla ogólnopolskiego słowa. Respondenci ze średniej grupy wskazali 15 leksemów, w tym 12 z rejestru ogólnego i po 1 książkowym, regionalnym i gwarowym. Jedna osoba zaprzeczyła zaś znajomości słowa gwarowego. Młodszy podali 11 wyrazów: 8 ogólnopolskich oraz po 1 książkowym, regionalnym i nienotowanym. Ponadto ZaW użył 4 nazw ogólnopolskich, a zaprzeczył znajomości książkowej.

Wykres 2.3. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY

Najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby z II generacji, a nieznacznie mniej – z I. Różnica polega wyłącznie na tym, że starsi respondenci nie podali gwaryzmu. W młodszym pokoleniu odnotowano 3 słowa dyferencyjne, a zatem więcej niż w I, natomiast użyli oni o 4 określenia ogólnopolskie mniej, co przy niewielkiej liczebności leksemów w całym mikropolu daje znaczące różnice.

II.b POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE

Dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE odnotowano 21 jednostek leksykalnych. Wśród nich jest 15 określeń ogólnopolskich, 5 nienotowanych w źródłach oraz 1 książkowy.

‘Pomieszczenie, w którym przyrządza się jedzenie’ nazywane jest przede wszystkim *kuchnią*. Leksemu tego nie wskazała tylko 1 osoba z I pokolenia, a dodatkowo wymienił go ZaW. Ponadto odnotowano zdrobnienie *kuchenka* i słowo *garkuchnia*. Troje respondentów podało, że dawniej potrawy przyrządzano w *izbie*, a 3 kobiety ze średniej grupy wiekowej powiedziały, że współcześnie w domach jest *aneks*, czyli ‘wydzielona, otwarta część salonu lub korytarza zaadaptowana jako kuchnia’. Dwanaście osób wymieniło przymiotnik *kuchenny* ‘wykorzystywany w kuchni’.

Zależności pokoleniowe widać w przypadku wskazanej przez osoby ze starszej i średniej generacji *kuchenki*. Ponadto *aneks* przywołali tylko respondenci z II grupy wiekowej. Jeśli chodzi o przynależność odmianową, to *kuchnia*, *kuchenka*, *kuchenny*

i *aneks* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Izba* w przytoczonym znaczeniu notowana jest wyłącznie w WSJP, w dodatku z kwalifikatorem „książkowa”. *Garkuchnia* natomiast nie występuje w źródłach jako pomieszczenie do gotowania. Słowniki rejestrują ten leksem w znaczeniu ‘jadłodajnia, w której jest niewielki wybór potraw, a jedzenie odbywa się w warunkach prymitywnych’.

Tabela 2.II.4. *Kuchnia*, jej typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym przygotowuje się i często spożywa posiłki’	<i>kuchnia I</i>	9 (90%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
	<i>kuchenka I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>garkuchnia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘dawna kuchnia’	<i>izba II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘wydzielona, otwarta część salonu lub korytarza zaadaptowana jako kuchnia’	<i>aneks</i> ⁵⁵	0	3 (16,67%)	0	—
‘wykorzystywany w kuchni’	<i>kuchenny</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—

Kolejną grupę stanowią dwa leksemy określające ‘pomieszczenie, w którym spożywa się posiłki’. Siedemnaście osób wskazało *jadalnię*, a dwie – (*pokój*) *jadalny*. Obie jednostki są ogólnopolskie. W tej grupie widać wyraźną różnicę pokoleniową, mimo niewielu użyć. *Jadalnia* została podana przede wszystkim przez osoby młodsze, a w mniejszym stopniu – z II generacji. Starsi natomiast użyli przymiotnika *jadalny*. Ogólna liczba poświadczeń również najwyższa jest w III grupie wiekowej. Wynika to z faktu, że w tradycyjnych wiejskich domach nie było osobnych jadalń, które coraz częściej pojawiają się w domach budowanych obecnie przez młodych mieszkańców wsi.

Tabela 2.II.5. *Jadalnia* i warianty

Znaczenie	Słowo	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym spożywa się posiłki’	<i>jadalnia</i>	1 (10%)	7 (38,89%)	8 (53,33%)	ZaW
	(<i>pokój</i>) <i>jadalny</i>	2 (20%)	0	0	—

Na ‘małe pomieszczenie, niekiedy blisko drzwi wejściowych, pełniące funkcję schowka, zwłaszcza na żywność’ mieszkańcy okolic Poddębic podali 9 nazw. Najwięcej, bo 21, osób wskazało leksem *spizarnia*, a 8 wymieniło wariant z formantem *-ka*, czyli *spizarka*. *Komora* i *komórka* uzyskały kolejno 9 i 12 poświadczeń. Po 7 badanych wymieniło *schowanko* i *alkierz*, przy czym pierwsze ze słów uzyskało 1 poświadczenie negatywne, a drugie – aż 19 takich poświadczeń. Sporadycznie odnotowano *alkierzyk*, *składzik* i *kantorek*. Jednocześnie znajomości *składziku* w omawianym znaczeniu zaprzeczyły 3 osoby, a *kantorka* – 5.

⁵⁵ W tym połączenia: *aneks jadalny*: p. II: 1; *aneks kuchenny*: p. II: 1.

W grupie dotyczącej pomieszczeń, w których przechowuje się żywność, respondenci przywołali jeszcze dwa leksemy: *spichlerz* ‘duże pomieszczenie, często gospodarcze, do przechowywania żywności, zwłaszcza zboża’ i *lodownia* ‘pomieszczenie z chłodziarkami, w którym przechowywano jedzenie’. Drugie słowo uzyskało też poświadczenie negatywne.

W omawianej grupie leksemów widać różnice pokoleniowe. Zaskakująco mało osób starszych wskazało *spizarnię* przy ponad 80% w grupie II i III. W I generacji natomiast częściej użyto *spizarki*. O ile *komórka* uzyskała podobną liczbę poświadczeń w trzech grupach wiekowych, o tyle *komory* nie użyli młodszy. Również *schowanko* i *alkierz* podały przede wszystkim osoby z I i II pokolenia. *Spichlerz* uzyskał więcej wskazań właśnie w III grupie wiekowej.

Wymienione tu jednostki leksykalne są przede wszystkim ogólnopolskie. Co ciekawe, *komora* notowana jest w PSWP jako „dawna”, podczas gdy w nowszym WSJP nie została opatrzona żadnym kwalifikatorem. Niemniej w zebranych materiale to właśnie starsze osoby na nią wskazywały. *Schowanko* występuje w PSWP i SJPD, ale w pierwszym z nich jako „rzadkie”. *Składzik* pojawia się wyłącznie w PSWP. Spoza rejestru ogólnego są natomiast nienotowane w podanym znaczeniu *alkierz* i *alkierzyk* oraz również niewystępujący w źródłach *kantorek*.

Tabela 2.II.6. *Spizarnia* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.	
‘małe pomieszczenie, niekiedy blisko drzwi wejściowych, pełniące funkcję schowka, zwłaszcza na żywność’	<i>spizarnia</i> ⁵⁶	2 (20%)	15 (83,33%)	13 (86,67%)	ZaW	
	<i>spizarka</i> ⁵⁷	4 (40%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—	
	<i>komórka I</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	4 (26,27%) pn: 1 (6,67%)	—	
	<i>komora I</i> ⁵⁸	3 (30%)	6 (33,33%)	0	—	
	<i>schowanko I</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	1 (6,67%) pn: 1 (6,67%)	—	
	<i>alkierz II</i> ⁵⁹	2 (20%) pn: 2 (20%)	4 (22,22%) pn: 6 (33,33%)	1 (6,67%) pn: 10 (66,67%)	— pn: ZaW	
	<i>alkierzyk</i>	0	1 (5,56%)	0	—	
	<i>składzik</i>	0 pn: 1 (10%)	0 pn: 1 (5,56%)	2 (13,34%) pn: 1 (6,67%)	—	
	<i>kantorek</i>	0 pn: 1 (10%)	1 (5,56%) pn: 1 (5,56%)	1 (6,67%) pn: 3 (20%)	—	
	‘duże pomieszczenie, często gospodarcze, do przechowywania	<i>spichlerz</i> ⁶⁰	1 (10%)	1 (5,56%)	3 (20%)	—

⁵⁶ W tym wariant *spizarnia*: p. I: 1, p. II: 3.

⁵⁷ W tym wariant *spizarka*: p. I: 1.

⁵⁸ W tym wariant *kómora*: p. I: 1, p. II: 2.

⁵⁹ W tym wariant *alkierz*: p. I: 1.

⁶⁰ W tym wariant *spichlerz*: p. I: 1, p. II: 1.

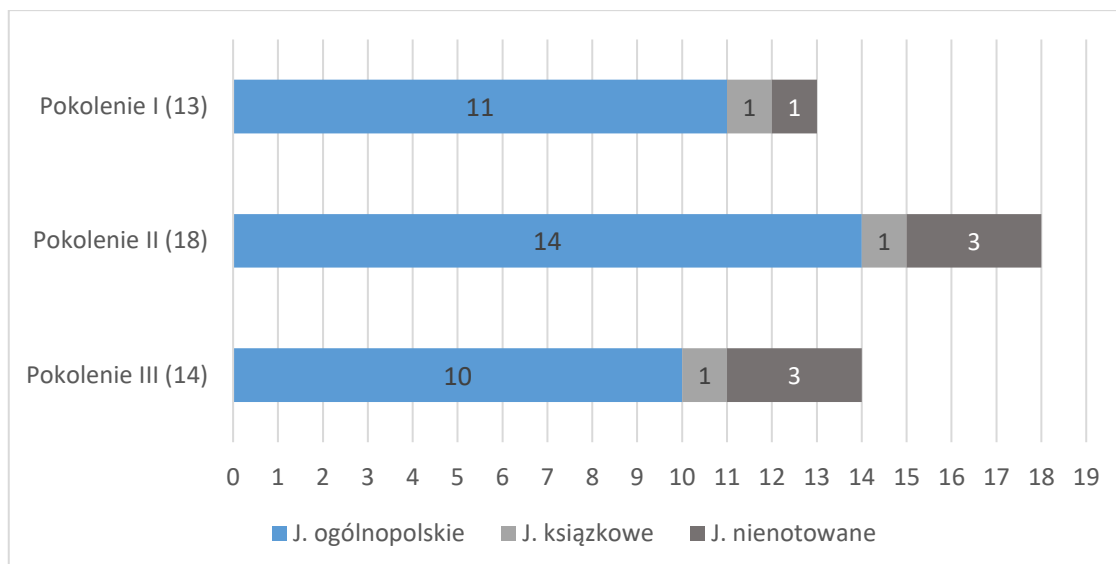
żywności, zwłaszcza zboża'					
'pomieszczenie z chłodziarkami, w którym przechowywano jedzenie'	<i>lodownia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
		pn: 1 (10%)			

Respondenci z II i III pokolenia użyli dwóch nazw 'pomieszczenia gospodarczego służącego latem jako kuchnia'. Ogólnopolską, występującą w PSWP, *letnią kuchnię* podało 10 osób, w tym najmłodszy ZaW. Nienotowany w źródłach *letniak* został wymieniony przez mieszkańca Lekaszyna.

Tabela 2.II.7. *Letnia kuchnia* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pomieszczenie gospodarcze lub budynek, w którym gotuje się latem'	<i>letnia</i>	0	4 (22,22%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>kuchnia</i>				
	<i>letniak</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Reasumując, w mowie starszych mieszkańców okolic Poddębic wystąpiło 13 jednostek leksykalnych z mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE. Jedenaście z nich jest ogólnopolskich, a po 1 książkowym i nienotowanym. Wystąpiły tu także 4 poświadczenia negatywne – po 2 dla słów ogólnopolskich i nienotowanych. Respondenci z II pokolenia użyli 18 leksemów, w tym 14 ogólnopolskich, 3 nienotowanych i 1 książkowego. Ponadto zaprzeczyli znajomości 2 nienotowanych i 1 ogólnopolskiego. W III grupie wiekowej przytoczono natomiast 10 nazw ogólnopolskich i 3 nienotowane oraz 1 książkową. Wystąpiło tu też 5 poświadczeń negatywnych: 3 dla określeń ogólnopolskich i 2 dla nienotowanych. Ponadto ZaW wskazał 4 wyrazy z rejestru ogólnego, a zaprzeczył znajomości 1 nienotowanego.

Wykres 2.4. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE

Najwięcej słów odnotowano w II pokoleniu, najmniej w I, a o 1 więcej – w III. W II i III generacji wskazano po 4 leksemy dyferencyjne, podczas gdy w I – 2. Choć różnice w liczbie słów są niewielkie dla I i III grupy wiekowej, to dla poszczególnych określeń widać rozbieżności w liczbie poświadczeń. Osoby młodsze częściej podawały m.in. nazwy *jadalnia* i *spiżarnia*, podczas gdy starsze – np. *komora* i *spiżarka*.

II.c POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE

Na mikropole POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE składa się 16 leksemów. Wśród nich jest 10 jednostek ogólnopolskich oraz po 3 potoczne i nienotowane. Znajdują się tu nazwy pomieszczeń wydzielonych w domach, będące współczesnym zamiennikiem drewnianych lub murowanych małych budowli, w których ludzie załatwiali potrzeby fizjologiczne (por. mikropole I.b).

‘Pomieszczenie, w którym znajdują się urządzenia do higieny osobistej, takie jak sedes, wanna, umywalka, prysznic itp.’ zostało określone za pomocą 5 nazw. Najpopularniejszą z nich jest *łazienka*, której nie wskazała wyłącznie SzM, natomiast dodatkowo poświadczyli ją ZaW i RoK. Pozostałych 4 określeń użyto pojedynczo. Dwie osoby z III pokolenia wymieniły *łazienę* i *toaletkę*, PaK określiła to pomieszczenie jako *myjnia*, a ZaW nazwał je dodatkowo *wuce*. Ponadto 14 osób wspomniało przymiotnik *łazienkowy* ‘wykorzystywany w łazience, przeznaczony do łazienki’, który odnosi się np. do drzwi i grzejnika.

Leksemy *łazienka*, *łaźnia*, *łazienkowy* i *wuce* są ogólnopolskie, przy czym ostatnie z nich występuje tylko w WSJP, podczas gdy przymiotnik nie pojawia się jedynie w tym słowniku. *Toaletka* i *myjnia* nie są notowane w źródłach w przytoczonym tu znaczeniu.

Tabela 2.II.8. *Łazienka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym znajdują się urządzenia do higieny osobistej, takie jak sedes, wanna, umywalka, prysznic itp.’	<i>łazienka II</i>	9 (90%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW; RoK
	<i>toaletka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>łaźnia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>myjnia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>wuce II</i> (WC)	0	0	0	ZaW
‘wykorzystywany w łazience, przeznaczony do łazienki’	<i>łazienkowy</i>	1 (10%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	FeB

Oprócz dużego pomieszczenia, w którym znajdują się zarówno urządzenia do mycia się, jak i sedes, rzadziej występuje mniejsze pomieszczenie, w którym znajdują się jedynie umywalka i sedes. W tym przypadku odnotowano 6 nazw. Najwięcej wskazań – 19 – uzyskała *toaleta*. Po 8 osób podało *wuce* i *kibel*. Jedna dodatkowo wymieniła zdrobnienie czy raczej spieszczenie, które cechuje pewna eufemizacja, czyli *kibelek*. *Ubikacja* odnotowana została w rozmowach z 6 informatorami, natomiast *kłopa* w omawianym znaczeniu użyła respondentka z III pokolenia, a 2 zaprzeczyły znajomości tej jednostki. *Toaleta*, *wuce* i *ubikacja* są ogólnopolskie, a *kibel*, *kibelek* i *kłopa* – potoczne.

Tabela 2.II.9. *Toaleta* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym znajdują się tylko sedes i umywalka’	<i>toaleta II</i>	2 (20%)	9 (50%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>wuce III</i> (WC)	1 (10%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	ZaW
	<i>kibel II</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>kibelek II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>ubikacja II</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>kłopa II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)		

Gdy nie było w domu osobnych pomieszczeń do mycia się, mieszkańcy wsi wydzielali w domach, zwykle w kuchniach, specjalne kąciki. Zazwyczaj stała tam miska z wodą (lub pusta, ale przeznaczona do mycia) umieszczona na specjalnym stojaku (por. mikropole VIII.f) lub krześle, a ponadto wisiasto lustro, czasem szafka lub odsłonięta półka na podstawowe kosmetyki i wieszak na ręczniki. Niekiedy takie miejsca odgradzano zasłoną (też przepierzeniem). Respondentka z II pokolenia tak o tym mówi:

Q: Gdzie dawniej się myto, gdy nie było łazienek?
 ZaT: w kuchni ...
 Q: A czy były wydzielone jakieś kąpaki do mycia?
 ZaT: no tak ... były ...
 Q: I co tam się znajdowało?
 ZaT: był stojak na stojaku stała miska później były te ... no ... była taka przymocowana umywalka ... nie o... nie ... na to mówili ... umywalka a to był ... taka po... mydelniczka i tam były te przybory takie ... była ramka taka półka była z ... re^ocznikami wisiała ...
 Q: Na czym stały miski, w których się myto?
 ZaT: n... na stojakach takich ... (Zalesie)

Choć więcej szczegółów na ten temat wymieniały osoby z I i II generacji, to wyłącznie młodszy podali nazwy tej wydzielonej przestrzeni. Jest to więc sytuacja nieco zaskakująca. Użyli oni jednak do tego powszechnego dziś wyrazu *łazienka*, który uznano za ogólnopolski, mimo że nie jest notowany dokładnie w takim znaczeniu w źródłach. Niemniej funkcja dawnej i współczesnej łazienki nie zmieniła się. Zwłaszcza że w takich kąpach oprócz przyborów do mycia stawiano czasem wiadro, do którego w nocy lub mroźne dni oddawano mocz, aby nie wychodzić na podwórze do wychodka. Znaczenie leksemu zostało więc nieco rozszerzone na opis dawniejszych realiów. ZaA nazwała tę przestrzeń *toaletką*. W tym przypadku mowa o jednostce nienotowanej w źródłach, gdyż w takiej formie występuje wyłącznie jako ‘mebel z szafkami, szufladami i lustrem’.

Tabela 2.II.10. Dawna *łazienka* i synonimy

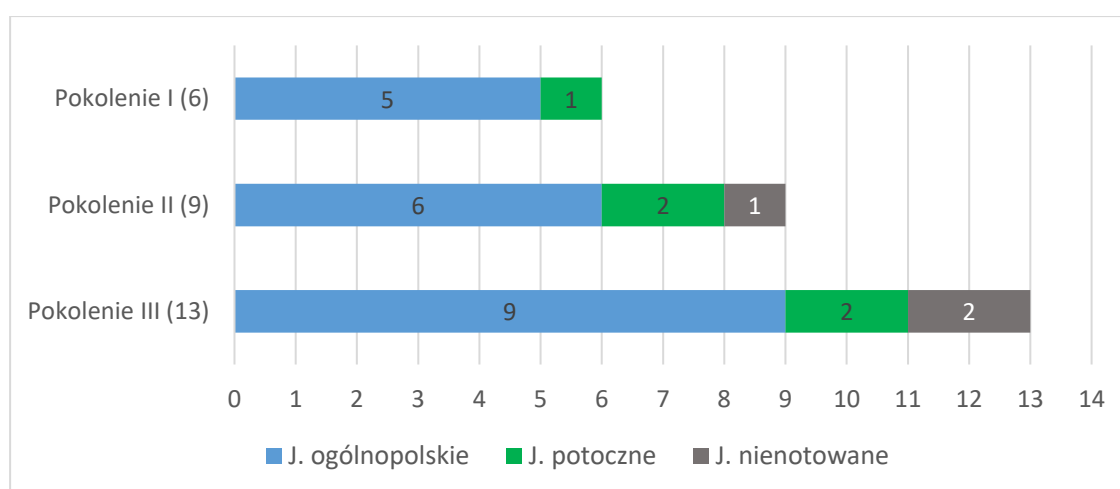
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawne, wygradzone miejsce w kuchni, gdzie myto się, gdy nie było do tego osobnych pomieszczeń’	<i>łazienka III</i>	0	0	2 (13,34%)	ZaW
	<i>toaletka II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Ostatnią grupę stanowią dwie nazwy miejsca, w którym składuje się lub czyści brudną odzież. *Pralnia* ‘pomieszczenie, w którym stoi pralka lub kilka pralek’ została użyta przez 6 osób z II i III pokolenia. *Brudownik* ‘pomieszczenie, gdzie składuje się brudną odzież, ręczniki itp.’ podała natomiast NoK. Leksem ten odnosi się zazwyczaj do pomieszczenia w szpitalu. Co ciekawe, mama informatorki pracowała właśnie w szpitalu, stąd zapewne wynika użycie tej jednostki do opisu realiów domowych. Oba wyrazy są ogólnopolskie, przy czym drugi występuje jedynie w WSJP.

Tabela 2.II.11. Pomieszczenie, w którym składuje się lub czyści brudną odzież

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym stoi pralka lub kilka pralek’	<i>pralnia</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘pomieszczenie, gdzie składuje się brudną odzież, ręczniki itp.’	<i>brudownik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Podsumowując, respondenci z I grupy wiekowej wskazali 5 leksemów ogólnopolskich i 1 potoczny, zatem łącznie 6. Zaprzeczyli oni natomiast znajomości potocznego *klopa*. Dziewięć jednostek wymienili informatorzy z II pokolenia, w tym: 6 z rejestru ogólnego, 2 potocznego i 1 nienotowaną. Tu też potwierdzono nieznaną *klopa*. Najwięcej nazw, bo 13, podały osoby młodsze, z czego 9 ogólnopolskich i po 2 potoczne oraz nienotowane. W tym przypadku nie wystąpiły poświadczenia negatywne. Ponadto dla mikropola POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE odnotowano poświadczenia uzupełniające od trzech osób. ZaW przytoczył 5 wyrazów, a FeB i RoK – po 1. We wszystkich przypadkach mowa o słowach ogólnopolskich.

Wykres 2.5. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE

Jak widać na wykresie, im młodsze pokolenie, tym więcej jednostek ogólnopolskich dla omawianego mikropola. Wynika to z faktu, że osoby młodsze wskazywały zarówno dawne, jak i współczesne nazwy oraz z występowania większej synonimii w III generacji. Ponownie najmniej leksemów dyferencyjnych przywołali starsi, podając wyłącznie potoczny *kibel*, podczas gdy osoby z II generacji wymieniły o dwie jednostki dyferencyjne więcej, a z III – o 3.

II.d POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE

Z zakresu mikropola POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE mieszkańcy okolic Poddębic wymienili 24 leksemy. Wśród nich znajduje się 19 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego, 3 z gwarowego, a ponadto wskazano po 1 książkowej i nienotowanej. Omawiana tu grupa nazw odnosi się do pomieszczeń, z których wchodzi się do innych pomieszczeń lub z dworu do domu.

Mieszkańcy okolic Poddębic używają aż 16 nazw ‘pomieszczenia w domu, czasem wysuniętego od głównej bryły lub dobudowanego, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu’. Najwięcej osób – 42 – wskazało przy tym *sień*, również w formie *siń*. Ponadto respondenci podali jeszcze 2 derywaty od tego słowa. Pierwszym z nich jest zdrobnienie *sionka* z wtórnym *-o-* zamiast oczekiwanego *-a-* (**sianka*) (Boryś 2005: 546) użyta przez 2 osoby, a drugim – *przedsionek*, który przytoczyło 14 respondentów.

Dużą liczbę poświadczeń uzyskał też *ganek*, gdyż wymieniło go 36 informatorów. Po 2 osoby użyły zdrobnienia *ganeczki* oraz *kaganka*, o którym szerzej wspomniano w dalszej części rozprawy. Również *korytarz* w omawianym znaczeniu został wskazany przez sporą grupę informatorów. Podało go bowiem 28 respondentów. Dwie kobiety wymieniły deminutyw *korytarzyk*. *Przedpokój* przywołało 16 osób, po 8 wymieniło *wiatrołap*, *przybudówkę* i *dobudówkę*, 5 *przystawkę*, po 3 *hol* i *antrejkę* i 1 *izbę*. Niemniej dla leksemów *przybudówka* i *antrejka* odnotowano poświadczenia negatywne – dla pierwszego 1, a dla drugiego – 19. Warto nadmienić, że GrM przytoczył też nazwę *antrij*, który SGP notuje z powiatów: lubelskiego, rybnickiego i tarnogórskiego. Niemniej nie została ona włączona do materiału, gdyż respondent podał, że słowo to charakterystyczne jest dla Śląska, a zatem nie występuje w mowie mieszkańców Poddębic.

W grupie ‘pomieszczenia, do których wchodzi się z dworu’, jest jeszcze *weranda*, czyli ‘konstrukcja, zazwyczaj przeszklona, stanowiąca łącznik między domem a dworem’. Wskazało ją 25 osób, a 1 zaprzeczyła jej znajomości.

W omawianej grupie widać zależności pokoleniowe. *Sień* i *sionka* to leksemy używane częściej przez osoby starsze, ale *przedsionek* – przez młodsze. Respondenci mówili, że zarówno wyraz *sień*, jak i desygnat przez niego nazywany dotyczą dawnych realiów. Dziś zastępują je *korytarze*. *Korytarz* w omawianym tu znaczeniu wskazały natomiast w największym stopniu osoby starsze, młodsze rozumieją go inaczej (por. następna grupa).

Ciekawą zależność widać też dla leksemów *przybudówka* i *dobudówka*. Zarówno morfem *przy-*, jak i *do-* wskazują tu na dołączenie omawianego pomieszczenia do głównego budynku. *Przybudówkę* podały 4 osoby starsze przy braku poświadczeń z młodszej generacji, *dobudówkę* 4 młodsze przy braku przywołań z I grupy wiekowej, a rozmówcy z II pokolenia po równo (także po 4 przytoczenia) użyły obu jednostek.

Różnice pokoleniowe widać także nieznacznie dla słowa *ganek* i jemu pochodnych. Najwięcej wskazań otrzymał w II grupie wiekowej, a *ganeczki* i *kaganki*

zostały podane przez respondentów starszych i w wieku średnim. Ponadto *korytarzyk* podały osoby z II generacji, w średniej i młodszej przywołano *przystawkę*, natomiast młodszy głównie wymienili *wiatrolap* i *hol*.

W omawianej grupie występuje też zróżnicowanie odmianowe. Większość słów wywodzi się z rejestru ogólnego, przy czym *ganeczek* nie występuje w WSJP, a *korytarzyk* notowany jest jedynie w PSWP. Ponadto *hol* nowsze słowniki definiują jako ‘obszerne reprezentacyjne pomieszczenie, które znajduje się przy wejściu do budynku lub prywatnego domu, często pełniące funkcję poczekalni’, natomiast w SJPD znaczenie jest ogólniejsze ‘duży przedpokój, sień, poczekalnia’. Zatem to definicja ze słownika W. Doroszewskiego jest bliższa tej zaprezentowanej w materiale, ponieważ według respondentów *hol* jest po prostu pomieszczeniem, do którego wchodzi się z dworu, nie musi być on duży, ani tym bardziej reprezentacyjny.

Jeśli chodzi o jednostki dyferencyjne, to *sionkę* redaktorzy WSJP określają jako „książkową”. *Korytarz* w przytoczonym znaczeniu i *antrejka* stanowią leksemy gwarowe, przy czym pierwszy z nich jest gwarowym neosemantyzmem. *Korytarz* KSGP notuje z Zamojszczyzny i powiatu nowotarskiego, a AJKLW także z Wielkopolski środkowej, zachodniej i południowej. Drugi występuje w okolicach Lublina i Szamotuł (SGP) oraz w gwarze miejskiej Poznania (SGMP). *Kaganek* natomiast nie jest notowany. Doszło tu najpewniej do użycia podobnie brzmiącego do słowa *ganek* wyrazu *kaganek*, który oznacza dawny rodzaj naczynka z oliwą lub łojem, którym oświetlano mieszkania (por. mikropole VIII.b).

Choć wszystkie wymienione nazwy dotyczą ‘pomieszczenia w domu, czasem wysuniętego od głównej bryły lub dobudowanego, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu’, dla tej grupy można mówić bardziej o bliskoznaczności niż synonimii⁶¹. Nieco inne znaczenie mogą mieć bowiem *ganek*, *przybudówka* czy *przystawka*, gdyż mogą odnosić się do pomieszczeń, które są dobudowane do domu jako dodatkowe. Niemniej nie zawsze są one wymienione w takich znaczeniach, czasem respondenci wspominali po prostu określenia, bez opisu desygnatu, stąd wszystkie wymienione jednostki leksykalne

⁶¹ Choć „synonimia” i „bliskoznaczność” są w językoznawstwie polskim często stosowane wymiennie (takie stanowisko przyjęli np. H. Kurkowska, S. Skorupka i R. Tokarski), w niektórych przypadkach w rozprawie zastosowano te terminy obok siebie, a nie zamiennie, by podkreślić, że poszczególne nazwy mogą opisywać nieco inne desygnaty. Synonimy są więc – m.in. według M. Grochowskiego – wyrazami równoznacznymi, których znaczenia całkowicie się pokrywają (Grochowski 1982: 72–73), a wyrazy bliskoznaczne to takie, których znaczenia, jak piszą A. i P. Wierzbiccy, krzyżują się lub zawierają się jedno w drugim (Wierzbicka, Wierzbicki 1968: 46). Szerzej sposoby rozumienia synonimów (wraz z odwołaniami do różnych badaczy) opisała D. Krzyżyk (2008: 46–70).

zostały umieszczone pod jedną definicją. Jedynie *weranda* stanowi na tyle specyficzny element domu (jest nie tylko dobudowana, ale przede wszystkim przeszklona), że została przytoczona osobno i szczegółowiej zdefiniowana.

Tabela 2.II.12. *Sień* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pomieszczenie w domu, czasem wysunięte od głównej bryły lub dobudowane, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu'	<i>sień</i> I ⁶²	10 (100%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW; FeB
	<i>sionka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>przedsiónek</i>	0	6 (33,33%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>ganek</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>ganeczek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>kaganek I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>korytarz I</i>	8 (80%)	10 (55,56%)	9 (60%)	ZaW
	<i>korytarzyk I</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>przedpokój</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>wiatrołap</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>przybudówka</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	0 pn: 1 (6,67%)	—
	<i>dobudówka</i>	0	4 (22,22%)	4 (26,27%)	—
	<i>przystawka</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>hol</i>	0	0	2 (13,34%)	ZaW
	'konstrukcja, zazwyczaj przeszklona, stanowiąca łącznik między domem a dworem'	<i>antrejka</i>	1 (10%) pn: 5 (50%)	1 (5,56%) pn: 9 (50%)	1 (6,67%) pn: 4 (26,27%)
<i>izba III</i>		0	1 (5,56%)	0	—
<i>weranda</i>		7 (70%)	15 (83,33%)	12 (80%) pn: 1 (6,67%)	ZaW

Korytarz, *korytarzyk* i *sień* użyte zostały także w drugim znaczeniu, tj. 'pomieszczenie przejściowe, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń'. Pierwszy z nich uzyskał podobną liczbę poświadczeń jak dla drugiego znaczenia, gdyż podały go 24 osoby. *Korytarzyka*, tak jak w poprzednim znaczeniu, użyto dwukrotnie, natomiast *sień* ma znacznie mniej poświadczeń, bo zaledwie 2. Respondenci jednostkowo przytoczyli też 2 przymiotnikowe nazwy 'pomieszczenia, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń', tj. *komunikacyjny* i *przejściowy*.

O ile *korytarz* jako 'pomieszczenie w domu, czasem wysunięte od głównej bryły lub dobudowane, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu' wskazywany był częściej przez starsze osoby, o tyle w znaczeniu 'pomieszczenie przejściowe, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń' przytaczali go głównie młodszy, w tym FeB i ZaW.

⁶² W tym wariant *siń*: p. I: 4, p. II: 6, p. III: 1.

Większość leksemów z omawianej tu grupy jest ogólnopolska. Jedynie *sień* w przytoczonym znaczeniu pochodzi z rejestru gwarowego. Notowana jest ona na południu kraju, m.in. w okolicach Kielc, Miechowa, Cieszyna i na Orawie (KSGP) oraz w powiatach międzyrzeckim i poznańskim (AJKLW). Halina Pelcowa na Lubelszczyźnie notuje zaś *sień* jako ‘pomieszczenie, z którego wchodzi się do pokoju’ (Pelcowa 2001).

Tabela 2.II.13. *Korytarz* i synonimy

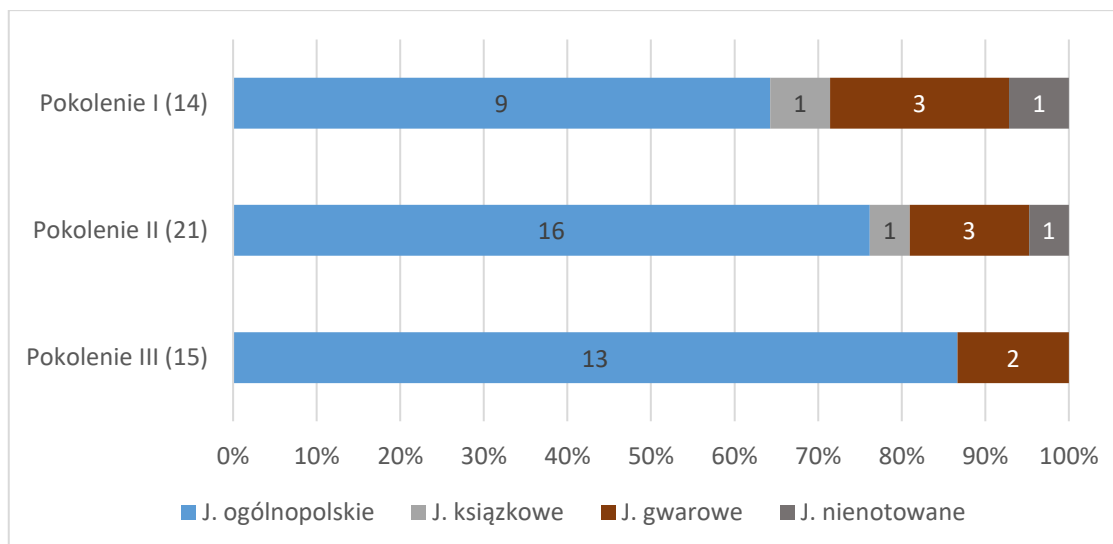
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie przejściowe, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń’	<i>korytarz II</i>	3 (30%)	10 (55,56%)	9 (60%)	ZaW; FeB
	<i>korytarzyk II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>sień II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘o pomieszczeniu: takie, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń’	<i>komunikacyjny</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>przejściowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Wolna przestrzeń w domu, pomieszczeniu, umożliwiającą poruszanie się’ przez mieszkańców okolic Poddębic została nazwana ogólnopolskimi leksemami *przejście* i *izba*. Jednostki te wskazali przede wszystkim młodszy, przy czym pierwszą z nich podało 10 osób głównie z II i III pokolenia, a drugą – 3 osoby z młodszej grupy.

Tabela 2.II.14. *Przejście* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wolna przestrzeń w domu, pomieszczeniu, umożliwiającą poruszanie się’	<i>przejście</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—
	<i>izba IV</i>	0	0	3 (20%)	—

Wnioskując, z mikropola POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE starsi respondenci wskazali 14 leksemów: 9 ogólnopolskich, 3 gwarowe oraz po 1 książkowym i nienotowanym. Odnotowano tu również poświadczenie negatywne jednostki gwarowej. Informatorzy z II pokolenia podali 21 określeń, w tym 16 ogólnopolskich i również 3 gwarowe oraz po 1 książkowym i nienotowanym. W tym przypadku także potwierdzono nieznaną gwarowej *antrejki*. Osoby z III generacji wymieniły 13 wyrazów z rejestru ogólnego i 2 z gwarowego, czyli łącznie 15. Zaprzeczyli oni natomiast znajomości 2 leksemów ogólnopolskich i 1 gwarowego. Ponadto ZaW użył 9 nazw, w tym 8 ogólnopolskich i 1 gwarowej, a zaprzeczył znajomości – tak jak osoby z I i II grupy wiekowej – *antrejki*. FeB podał ogólnopolskie znaczenia słów *sień* i *korytarz*.

Wykres 2.6. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE

Respondenci z I i II pokolenia wskazali taką samą liczbę jednostek dyferencyjnych, jednak osoby ze średniej grupy wiekowej podały znacznie więcej tych ogólnopolskich. W związku z tym odsetek nazw dyferencyjnych w starszej grupie jest zdecydowanie większy. Informatorzy z III generacji podali natomiast więcej określeń niż starsi i mniej niż osoby z grupy średniej, niemniej użyli znacznie mniej tych dyferencyjnych, bo jedynie 2 gwarowe. Gwarowy wyraz podał także ZaW, który przytoczył zaledwie jeden ogólnopolski leksem mniej niż respondenci z I pokolenia.

Na dużą frekwencję jednostek dyferencyjnych w starszych grupach wiekowych miało wpływ przede wszystkim użycie zdrobnień nienotowanych (lub opatrzonych kwalifikatorami) w słownikach języka polskiego. Ponadto osoby z I pokolenia nie wskazały współczesnego wyrażenia *wiatrołap*, nie podały też przymiotników określających pomieszczenie, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń, ani wymienionych w omawianym mikropolu znaczeń słowa *izba*, stąd mniejsza liczebność nazw ogólnopolskich w tej grupie wiekowej.

II.e POMIESZCZENIA GOSPODARCZE

Kolejne mikropole stanowią POMIESZCZENIA GOSPODARCZE. Znalazło się tu 18 jednostek leksykalnych. Wśród nich 11 to leksemy ogólnopolskie, po 3 gwarowe i nienotowane oraz 1 potoczny. Dysproporcje między nazwami ogólnymi a dyferencyjnymi są zatem mniejsze niż średnio w zebranych materiale.

Respondenci ‘pomieszczenie znajdujące się pod domem lub pod zabudowaniami gospodarczymi’ powszechnie nazywają *piwnicą*. Wskazało ją 41 osób, a mężczyzna z młodszego pokolenia podał też zdrobnienie *piwniczka*. Pojedyncze poświadczenia zyskały następujące jednostki leksykalne: *piwniczny* ‘o pomieszczeniu: pełniące funkcję piwnicy’, *podpiwniczenie* ‘miejsce pod domem, znajdujące się częściowo po ziemią, przeznaczone na piwnicę’ oraz *podpiwniczony* ‘o domu: posiadający piwnicę pod budynkiem’. Wymienione tu leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.II.15. *Piwnica* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie znajdujące się pod domem lub pod zabudowaniami gospodarczymi’	<i>piwnica</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW; KaS
‘małe pomieszczenie znajdujące się pod domem lub pod zabudowaniami gospodarczymi’	<i>piwniczka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o pomieszczeniu: pełniące funkcję piwnicy’	<i>piwniczny</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘miejsce pod domem, znajdujące się częściowo po ziemią, przeznaczone na piwnicę’	<i>podpiwniczenie</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o domu: posiadający piwnicę pod budynkiem’	<i>podpiwniczony</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Łącznie 35 osób odpowiedziało, że współczesnym pomieszczeniem w domach wiejskich, w którym stoi piec grzewczy, jest *kotłownia*. Leksem ten wywodzi się z rejestru ogólnego. Najwięcej wskazań odnotowano w III grupie wiekowej. Dawniej natomiast pomieszczenie takie nazywano *komorą*. Użyło jej 6 informatorów z I i II pokolenia. Słowo to wywodzi się z rejestru gwarowego. W KSGP odnotowane zostało w dawnym województwie wileńskim i okolicach Bochni. Poświadczenia z okolic Poddębic z jednej strony poszerzają obszar występowania wyrazu, z drugiej częściowo zespajają północ z południem. W SGPK, SGD, SGOWM, SGK, Ram *komora* ma inne znaczenie (por. mikropole II.b).

Tabela 2.II.16. *Kotłownia* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie specjalnie przeznaczone na piec grzewczy’	<i>kotłownia</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>komora II</i> ⁶³	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—

⁶³ W tym wariant *kómora*: p. I: 1.

Szopa i *drewutnia* to nazwy ‘pomieszczenia, w którym składa się opał’. Pierwszy z leksemów wskazało 8 osób, a drugi – 2. Niewielka liczba poświadczeń wynika z faktu, że na ogół pomieszczenia do składowania opału znajdują się poza domem, w budynkach gospodarczych. Obie jednostki są ogólnopolskie. *Drewutnia* notowana jest jednak w PSWP jako „regionalna”, ale w WSJP nie została opatrzona kwalifikatorem.

Tabela 2.II.17. *Szopa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pomieszczenie, w którym składa się opał’	<i>szopa</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>drewutnia</i>	0	2 (11,11%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic podali 7 nazw pomieszczeń, w których przechowuje się niepotrzebne rzeczy, niemniej nie wszystkie opisują te same desygnaty. ‘Miejsce pierwotnie do przechowywania zboża, często wykorzystywane jako schowek na zbędne rzeczy’ określane jest *spicherkiem* (też: *śpicherkiem* i *szpicherkiem*) oraz *spichrzem*. ‘Pomieszczenie w domu, czasem zaniedbane, przeznaczone do przechowywania niepotrzebnych rzeczy’ ma 5 nazw: *schowek*, *rupieciarnia*, *pierdolnik*, *trolownia* i *myszownia*. Wymienione tu leksemy mają niewiele poświadczeń. Najwięcej wskazań uzyskano w III pokoleniu, prawdopodobnie przez większą skłonność do twórczego, ekspresywnego nazywania przedmiotów (*myszownia*, *trolownia*, *pierdolnik*). W przypadku *spicherka* i *spichrza* widać rozszerzenie znaczenia. Mieszkańcom wsi zostały bowiem dawne pomieszczenia gospodarcze, ale użytkują je dziś inaczej, m.in. do składowania mniej potrzebnych rzeczy.

Grupa ta charakteryzuje się dużą różnorodnością odmianową. Są tu 2 jednostki ogólnopolskie (*spichrz* i *schowek*), potoczna *rupieciarnia*, nienotowane w źródłach *pierdolnik*, *trolownia* i *myszownia* oraz gwarowy *spicherek*. Ten ostatni występuje na północy i w Polsce centralnej. Notowany jest od Wielenina w gminie Uniejów (AJKLW) i Kramska w powiecie konińskim w stronę Łowicza, Gostynina, Inowrocławia aż po Warmię i Mazury oraz Białostoczczyznę (KSGP, SGD, SGPK). Omawiany leksem występuje zatem w okolicach Poddębic od dziesięcioleci, na co naprowadza jego obecność w SGD i AJKLW.

Tabela 2.II.18. *Spichrz* i warianty oraz *schowek* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'miejsce pierwotnie do przechowywania zboża, często wykorzystywane jako schowek na zbędne rzeczy'	<i>spicherek</i> ⁶⁴	1 (10%)	1 (5,56%)	0	ZaW
	<i>spichrz</i> ⁶⁵	1 (10%)	0	0	—
'pomieszczenie w domu, czasem zaniedbane, przeznaczone do przechowywania niepotrzebnych rzeczy'	<i>schowek I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>rupieciarnia I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>pierdolnik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>trolownia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>myszownia</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci przytoczyli jeszcze dwie jednostki leksykalne. Ogólnopolski *garaż* 'pomieszczenie lub osobny, mały budynek, w którym stoi samochód' podało 8 osób. *Hasiok* 'miejsce, w którym składowane są odpady; śmietnik' natomiast wymieniła StE. Jest to leksem gwarowy, notowany w powiatach rybnickim i tarnogórskim (KSGP). Choć wydaje się on charakterystyczny dla południowej części kraju, a ponadto poświadczony został w okolicach Poddębic tylko przez jedną osobę, informatorka nie wskazała, by wywodził się z innych rejonów. Kontekst użycia był dodatkowo naturalny, w żywej rozmowie, dlatego *hasiok* został włączony do materiału.

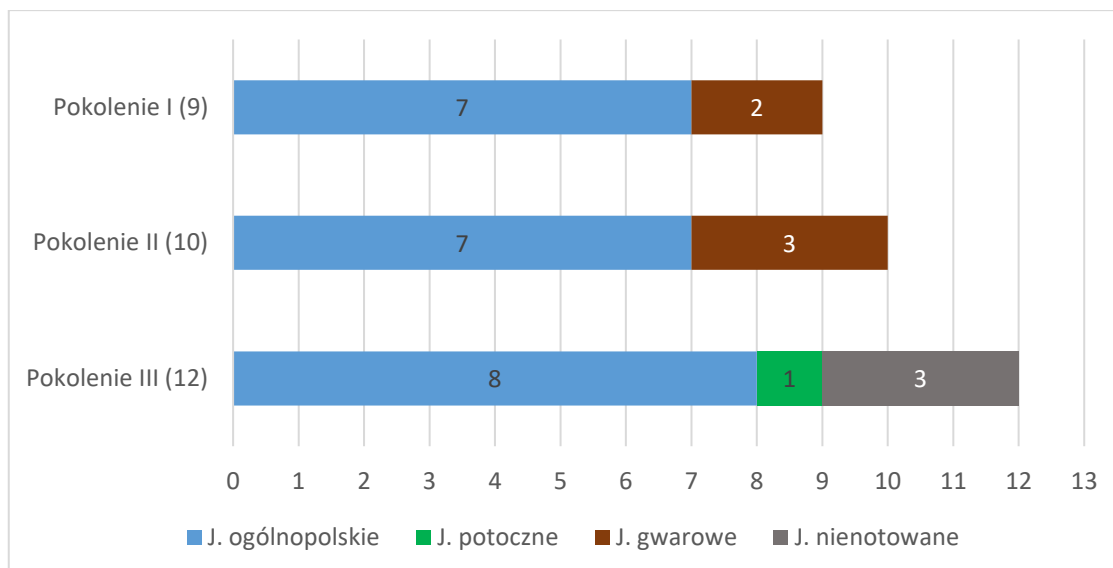
Tabela 2.II.19. Pozostałe pomieszczenia gospodarcze

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pomieszczenie lub osobny, mały budynek, w którym stoi samochód'	<i>garaż</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	—
'miejsce, w którym składowane są odpady; śmietnik'	<i>hasiok</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Podsumowując, informatorzy z I pokolenia wskazali 9 jednostek leksykalnych: 7 ogólnopolskich i 2 gwarowe. Osoby z II grupy wiekowej podały 10 leksemów, w tym również 7 z rejestru ogólnego, ale 3 gwarowe. Respondenci z III generacji wymienili natomiast 12 określeń, w tym 8 ogólnopolskich, 3 nienotowane i 1 potoczne. Dodatkowo ZaW przywołał 3 nazwy ogólnopolskie, a KaS – 1. W omawianym mikropolu nie odnotowano poświadczeń negatywnych.

⁶⁴ W tym warianty: *spicherek*: p. II: 1, ZaW; *szpicherek*: p. I: 1.

⁶⁵ W wariantach *spichrz*.

Wykres 2.7. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA GOSPODARCZE

Jak widać, najwięcej słów użyli młodszy informatorzy, a najmniej – starsi. W I i II generacji odnotowano po tyle samo jednostek ogólnopolskich, jednak w średniej pojawił się jeden leksem gwarowy więcej. W III pokoleniu dyferencyjne nazwy stanowią 1/3 wszystkich znajdujących się w tej grupie określeń. Niemniej nie odnotowano tu żadnego gwaryzmu; za to tylko młodszy przytoczyli potoczny i 3 wyrazy nienotowane. Wymienione w omawianym mikropolu gwarowe słowa odnoszą się głównie do dawnych realiów (a jedna ma charakter jednostkowy), dlatego wskazały je osoby z I i II grupy wiekowej. U młodszych, o czym wspomniano, sporadycznie widać pewną kreatywność słowotwórczą, stąd wynika obecność leksemów nienotowanych w ich mowie. Nie widać natomiast żadnych wyraźnych przyczyn, dla których to młodzi podali potoczny *rupieciarnię*, a starsi nie.

II.f POZOSTAŁE POMIESZCZENIA

Mikropole POZOSTAŁE POMIESZCZENIA zawiera 14 słów. Z rejestru ogólnego wywodzi się 8 leksemów, 4 jednostki leksykalne nie są notowane w źródłach, a ponadto zarejestrowano po 1 potoczny i gwaryzmie.

‘Pojedynczy element domu odgródzony od innych ścianami’ ogólnie nazywany jest przede wszystkim *pomieszczeniem*. Leksem ten został wskazany przez 30 osób. Ponadto respondentka z Byczyny wymieniła zdrobnienie *pomieszczonekko*. Cztery kobiety z I i II pokolenia podały też *mieszkanie*, a jedna wymieniła *zabudowę*. *Izba* to zaś dla 13 osób ‘miejsce, w którym się mieszka; pomieszczenie; mieszkanie’.

W przypadku ogólnych nazw pojedynczych, wydzielonych elementów w domu widać pewne różnice pokoleniowe. *Pomieszczenie* wskazały głównie osoby z II i III grupy wiekowej. Osoby ze starszej i ze średniej generacji podały *mieszkanie*, natomiast *izbę* w podanym znaczeniu najczęściej wymieniały osoby w średnim wieku.

Grupę tę cechuje także zróżnicowanie odmianowe. *Pomieszczenie*, *zabudowa* i *izba* to słowa ogólnopolskie. Niemniej ostatnie z nich w WSJP notowane jest jako „książkowe”, ale znaczenie nie pokrywa się zbyt z tym podanym przez respondentów. W PSWP i SJPD przytoczono właśnie definicje zbliżone do zastosowanych tutaj. Zdrobnienia *pomieszczonek* nie notują wykorzystane źródła leksykograficzne; natomiast *mieszkanie* (też *miszkanie*) w podanym znaczeniu występuje w gwarach. W SJPD uzyskało bowiem kwalifikator „gwarowy”, a w WSJP i PSWP nie jest notowane. Według KSGP zasięg słowa pozostaje szeroki. Obejmuje południe, w tym Orawę, okolice Prudnika, Nowego Targu, w stronę Kielecczyzny, dalej Lubelszczyzny, centrum kraju, częściowo Wielkopolskę, Warmię i Mazury oraz Mazowsze, nie występuje zatem na Zachodzie, Kaszubach (w SGK ma inne znaczenie), Podlasiu i na Górnym Śląsku. Odnotowanie tego znaczenia w okolicach Poddębic nie jest zaskoczeniem, gdyż występuje ono m.in. w okolicach Łowicza, Konina, Koła czy Radomska, zatem zgromadzony tu materiał uzupełnia lukę między tymi regionami.

Tabela 2.II.20. *Pomieszczenie*, jego typy i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pojedynczy element domu odgradzony od innych ścianami’	<i>pomieszczenie I</i> ⁶⁶	4 (40%)	14 (77,78%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>mieszkanie II</i> ⁶⁷	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>zabudowa I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘mały, pojedynczy element domu odgradzony od innych ścianami’	<i>pomieszczonek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘miejsce, w którym się mieszka; pomieszczenie; mieszkanie’	<i>izba V</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	3 (20%)	—

W materiale wystąpiło ponadto 5 leksemów określających pomieszczenia o zróżnicowanym przeznaczeniu. Najwięcej poświadczeń – 5 – otrzymała *garderoba* ‘małe pomieszczenie lub duża wnęka w ścianie służące do przechowywania ubrań’. Użyta została jednak wyłącznie przez osoby z młodszego pokolenia. Nieco zaskakujący jest zatem fakt, że w PSWP odnotowano ją jako „przestarzałą”. WSJP natomiast nie

⁶⁶ W tym wariant *pomieszczenie*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 2.

⁶⁷ W tym wariant *mieszkanie*: p. II: 2.

stosuje przy niej kwalifikatora. Wśród ogólnopolskich nazw znalazł się *gabinet* ‘pomieszczenie w domu zagospodarowane do pracy, zwłaszcza umysłowej’ wymieniony jedynie przez ZaW. ‘Pokój, w którym jest telewizor’ nazwany został *telewizornią*, którą notuje WSJP jako „potoczną”. Przywołano też dwie jednostki nienotowane, tj. *buciarnię* ‘żartobliwe określenie miejsca, gdzie przechowuje się buty’ i *kredensownię* ‘pomieszczenie z kredensami w dawnych dworach’.

Notowane w tej grupie leksemy mają niską frekwencję, ponieważ opisują pomieszczenia rzadko występujące w domach wiejskich. Z tego powodu najpewniej nie ma tu poświadczeń od osób starszych.

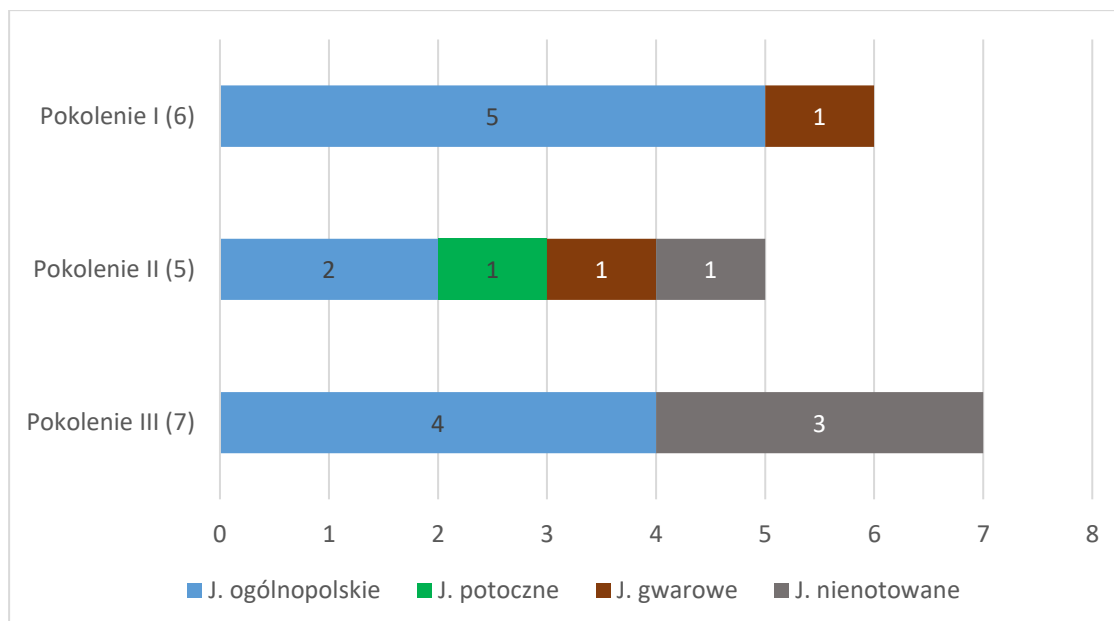
Tabela 2.II.21. Pomieszczenia o konkretnym przeznaczeniu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe pomieszczenie lub duża wnęka w ścianie służące do przechowywania ubrań’	<i>garderoba</i>	0	0	5 (33,33%)	—
‘żart. miejsce, gdzie przechowuje się buty’	<i>buciarnia</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘pokój, w którym jest telewizor’	<i>telewizornia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘pomieszczenie z kredensami w dawnych dworach’	<i>kredensownia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘pomieszczenie w domu zagospodarowane do pracy, zwłaszcza umysłowej’	<i>gabinet</i>	0	0	0	ZaW

Dwie kobiety z III pokolenia wskazały na rodzaje i właściwości pomieszczeń. *Wagon* to ‘długie, wąskie pomieszczenie’, a wewnątrz czy pokój, w którym jest przyjemnie i komfortowo, określa się przymiotnikiem *przytulny*. Pierwszy z leksemów nie jest notowany w źródłach w przytoczonym znaczeniu, drugi zaś należy do rejestru ogólnego.

Czynność dostawiania nowego pomieszczenia do domu nazwana została przez rzeczownik odczasownikowy *dobudowywanie* i czasownik *dobudować*. Oba mają charakter ogólnopolski. Respondenci jednak użyli ich jednostkowo (*dobudować* uzyskało 1 poświadczenie w I pokoleniu, a *dobudowywać* – w III), a częściej wymieniali rezultat *dobudowania*, czyli *dobudówkę* (zob. mikropole II.d).

Ogółem starsi respondenci wskazali 5 jednostek ogólnopolskich i 1 gwarową. W II generacji wymieniono 5 słów, a wśród nich 2 ogólnopolskie oraz po 1: potocznym, gwarowym i nienotowanym. Najwięcej nazw – 7 – podało młodsze pokolenie. Są tu 4 leksemy ogólnopolskie i 3 nienotowane. ZaW użył 2 wyrazów z rejestru ogólnego.

Wykres 2.8. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE POMIESZCZENIA

Reasumując, informatorzy z III pokolenia użyli najwięcej leksemów. Proporcje między jednostkami ogólnopolskimi a dyferencyjnymi są zbliżone w II i III grupie. Młodszy wskazał przy tym nazwy nienotowane, podczas gdy osoby w wieku średnim – po 1 potocznej, gwarowej i nienotowanej. Starsi zaś oprócz wyrazów wywodzących się z rejestru ogólnego podali 1 gwarowy.

Podsumowanie subpola tematycznego POMIESZCZENIA

POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE stanowią największe mikropole we wszystkich pokoleniach, przy czym uzyskały najwyższy odsetek w II grupie wiekowej. W starszej tak samo liczne jest jeszcze mikropole POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY. Wspólny mianownik dla wszystkich generacji widać w przypadku POZOSTAŁYCH POMIESZCZEŃ, gdyż w każdej jest ono najmniejsze, a ponadto zbieżności występują dla POMIESZCZEŃ GOSPODARCZYCH, ponieważ w każdym pokoleniu jest to czwarte pod względem wielkości mikropole. Rozbieżności widać zaś zwłaszcza dla POMIESZCZEŃ, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY i POMIESZCZEŃ SŁUŻĄCYCH HIGIENIE. Pierwsze z mikropól jest największe w I generacji i jedno z najmniejszych w III, natomiast drugie uzyskało najwyższy odsetek jednostek leksykalnych w młodszej grupie, przy wyraźnie niższym w dwóch pozostałych.

Tabela 2.II.22. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego POMIESZCZENIA pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (62)	Pokolenie II (78)	Pokolenie III (72)
POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE	14 (22,58%)	21 (26,92%)	15 (20,83%)
POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY	14 (22,58%)	15 (19,23%)	11 (15,28%)
POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE	13 (20,97%)	18 (23,08%)	14 (19,44%)
POMIESZCZENIA GOSPODARCZE	9 (14,52%)	10 (12,82%)	12 (16,67%)
POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE	6 (9,68%)	9 (11,54%)	13 (18,06%)
POZOSTAŁE POMIESZCZENIA	6 (9,68%)	5 (6,41%)	7 (9,73%)

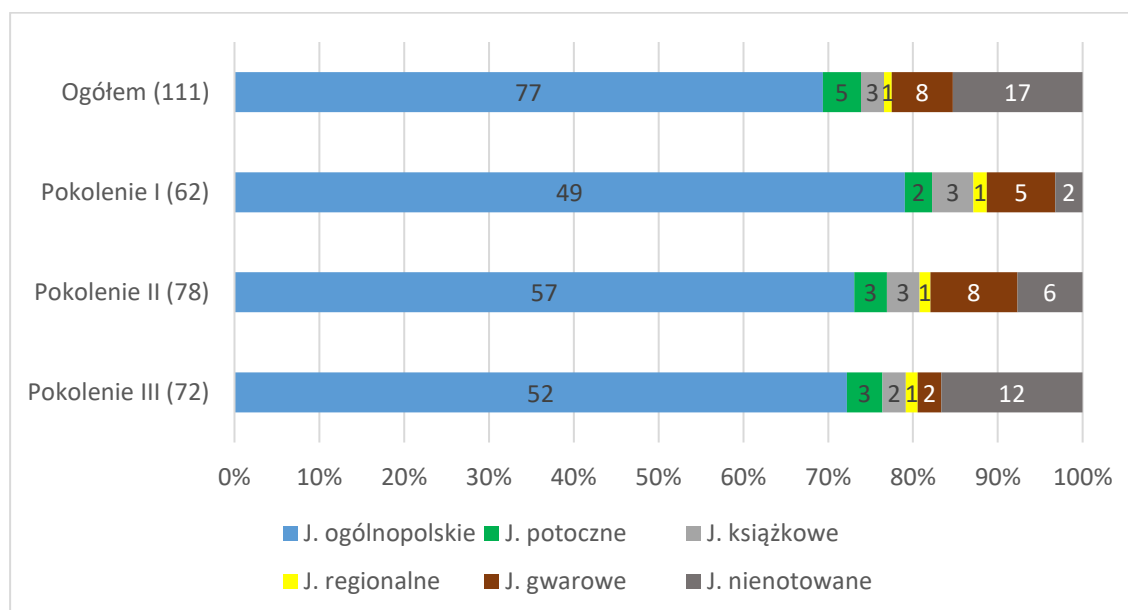
Respondenci z III pokolenia dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY nie wskazali deminutywnego *pokoiku*, wymienili mniej określeń pokoju, w którym spędza się większość dnia i przyjmuje gości oraz pomieszczenia, w którym się śpi. W większym stopniu przywoływali oni natomiast słowa związane z pomieszczeniami do higieny. Podali m.in. więcej nazw pomieszczenia z umywalką, sedesem i wanną. Nazwali też dawne, wygradzone miejsce w kuchni, gdzie myto się, gdy nie było do tego osobnych pomieszczeń. Jest to o tyle ciekawe, że taki typ przegrodzenia używano dawniej, a mimo to nazwali je tylko młodszy. Ponadto w II i III grupie wymieniono *pralnię*, czyli pomieszczenie niegdyś niewystępujące w domach, zaś obecnie pojawiające się – choć rzadko – w nowo powstających budynkach mieszkalnych. Nie dziwi zatem brak poświadczeń od starszych rozmówców, gdyż w ich domach pralnie nie występują. Warto podkreślić, że dawne pralki nierzadko stały w budynkach gospodarczych, ponieważ na co dzień nie było na nie miejsca w domu. Tym bardziej więc nie było osobnych pomieszczeń, w których znajdowałyby się jedynie pralka oraz przedmioty służące do suszenia i pielęgnacji wyrobów z tkanin.

Badani wymienili w sumie 111 leksemów z subpola POMIESZCZENIA. Należy do nich 77 (69,37%) jednostek ogólnopolskich, 17 (15,32%) nienotowanych, 8 (7,21%) gwarowych, 5 (4,50%) potocznych, 3 (2,70%) książkowe oraz 1 (0,90%) regionalna. Nazw niedyferencyjnych jest zatem 34, co stanowi 30,63%.

Tabela 2.II.23. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola POMIESZCZENIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	49 (79,03%)	57 (73,08%)	52 (72,22%)
Jednostki dyferencyjne	13 (20,97%)	21 (26,92%)	20 (27,78%)

We wszystkich generacjach jednostki ogólnopolskie stanowią ponad 70% ogółu dla subpola POMIESZCZENIA, co oznacza, że dyferencyjne uzyskały ponad 20%. Im młodsze pokolenie, tym odsetek haseł dyferencyjnych jest wyższy, choć różnica między II i III grupą wynosi niespełna 1%, a o kilka procent mniej leksemów nieogólnopolskich podali starsi. Mniejszy odsetek nazw dyferencyjnych, bo 18,4%, odnotowała Maria Zarębina w słowniku⁶⁸ języka mieszkańców wsi Ząb w powiecie nowotarskim, jednak mowa tu wyłącznie o określeniach gwarowych (Zarębina 1973: 213).

Wykres 2.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych pokoleniach pod względem przynależności odmianowej dla subpola POMIESZCZENIA

Ponownie najwyższy odsetek jednostek dyferencyjnych stanowią te nienotowane w wykorzystanych źródłach. Kolejne grupy tworzą leksemy gwarowe i potoczne. Mniej jest natomiast książkowych, a regionalny odnotowano tylko 1. W każdym pokoleniu wskazano wyrazy ze wszystkich odmian polszczyzny. Młodszy podali wyraźnie najwięcej określeń nienotowanych, a starsi – wyraźnie najmniej. Odwrotna sytuacja zachodzi dla słów gwarowych – starsi użyli ich proporcjonalnie najwięcej, przy zaledwie dwóch u młodszych. W średniej grupie liczba określeń gwarowych i nienotowanych pozostaje zbliżona, nieco więcej jest tych pierwszych; odnotowano tu zatem wszystkie słowa gwarowe występujące w mikropolu POMIESZCZENIA. Respondenci z II i III generacji podali ponadto wszystkie potoczności, a z I i II – wszystkie określenia książkowe. Wśród jednostek nienotowanych, które występują w III pokoleniu, znajdują się m.in. złożenia

⁶⁸ W tekście obejmującym 10000 wyrazo-form odsetek haseł gwarowych wyniósł natomiast jedynie 8,66% (Zarębina 1973: 213).

(*salonopokój*), zdrobnienia i spieszczenia (*toaletka II, pomieszczonko*) czy derywaty utworzone na podstawach ogólnopolskich, ale nienotowane w źródłach (*myszownia, buciarnia*). Osoby z I i II grupy wiekowej podały natomiast neosemantyzmy, które mają inne znaczenie w gwarach niż języku ogólnym, jak *sień II* ‘pomieszczenie przejściowe, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń’ i *mieszkanie II* ‘pojedynczy element domu odgradzony od innych ścianami’ czy dotyczące realiów dawnych, np. *komora II* ‘pomieszczenie specjalnie przeznaczone na piec grzewczy’.

Poświadczenia uzupełniające odnotowano u wszystkich, tj. ZaW, FeB, RoK i KaS. Najmłodszy z nich podał 26 jednostek ogólnopolskich (np. *sypialnia, letnia kuchnia, spiżarnia*) oraz gwarowe *szpicherek* i *korytarz I* ‘pomieszczenie w domu, czasem wysunięte od głównej bryły lub dobudowane, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu’. FeB zaś wymienił 3 leksemy ogólnopolskie, tj. *sień II, korytarz II* ‘pomieszczenie przejściowe, z którego wchodzi się do innych pomieszczeń’ i przymiotnik *łazienkowy*. RoK i KaS przytoczyli po 1 wyrazie. Mieszkanka Bronowa wymieniła *łazienkę II*, a mieszkaniec Bałdrzychowa podał *piwnicę*.

W subpolu POMIESZCZENIA odnotowano po kilka poświadczeń negatywnych w każdym pokoleniu. Starsze osoby zaprzeczyły znajomości 7 określeń (3 ogólnopolskich, 2 nienotowanych oraz po 1 potocznym i gwarowym), respondenci z II generacji 6 (po 2 nienotowanych i gwarowych oraz po 1 ogólnopolskim i potocznym), a z młodziej – 8 (5 ogólnopolskich, 2 nienotowanych i 1 gwarowego). Ponadto ZaW wskazał na nieznaną 3 leksemów: książkowej *izby I*, gwarowej *antrejki* i nienotowanego *alkierza*. Dzięki poświadczeniom negatywnym widać wyraźnie, że *antrejka* czy *alkierz II* nie są powszechnie znanymi słowami na badanym terenie. W tym podpolu natomiast nie podkreślają one wyraźniej różnic pokoleniowych.

III. ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO

Na subpole ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO składa się 6 mikropól. Należą do nich: SUFITY; PODŁOGI; ŚCIANY; DRZWI I OKNA; ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU oraz KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI.

III.a SUFITY

Na mikropole SUFITY składają się 33 jednostki leksykalne. Wśród nich znajdują się 23 leksemy ogólnopolskie, 5 nienotowanych, 3 gwarowe i po 1 dawnym oraz potocznym. Do mikropola SUFITY przyłączono także inne konstrukcje, które osłaniają dom od góry.

Choć nie było o nią odrębnego pytania, ‘konstrukcję osłaniającą dom od góry’ jako *dach* wymieniły 22 osoby, a jako *zadaszenie* – 6 osób. Informator z Zalesia wspomniał też przymiotnik *zadaszony* ‘taki, który zasłania dom, zabudowanie od góry’. Respondenci wymienili ponadto 4 elementy dachu. Jego szczyt dwoje badanych z Uniejowa nazwało *kalonką*. Również po 2 osoby przytoczyły *gont* ‘deseczkę z otworem na wsunięcie kolejnej, układaną na dawnych dachach’ i *podbitkę* ‘podbicie blachy na dachu’. Czworo respondentów wskazało *okap* ‘element dachu, po którym spływa woda’.

Mimo że większość leksemów uzyskała niewielką liczbę poświadczeń, widać różnice pokoleniowe. *Dach* wskazywały częściej osoby młodsze. Tak samo było w przypadku *zadaszenia*, którego nie wymienił nikt z I generacji. Niemniej przymiotnik *zadaszony* podał respondent ze starszej grupy. *Okap* i *kalonka* zostały odnotowane jedynie w II pokoleniu, a *gont* i *podbitka* – w III.

Większość wymienionych tu słów jest ogólnopolska. Zasięg gwarowej *kalonki* pozostaje szeroki, ale nie obejmuje całego kraju. Słowo to charakterystyczne jest dla Wielkopolski i obecnego województwa łódzkiego. Znane jest także na Kujawach i północnym Śląsku (KSGP, AJKLW, SGPK, Pelcowa 2001). W podanym znaczeniu odnotował je też M. Szymczak (SGD), a zatem mimo upływu kilkudziesięciu lat *kalonka* nadal występuje w okolicach Poddębic i, co ważne, znana jest osobom z II pokolenia. Nie zbadano natomiast, w jakim stopniu nazwy tej używa się w poszczególnych grupach wiekowych, nie było bowiem o szczyt dachu odrębnego pytania w kwestionariuszu, gdyż znajduje się on na zewnątrz budynku, więc nie jest rozumiany jako element wyposażenia. *Kalonkę* notuje także H. Pelcowa, ale w innym znaczeniu.

Tabela 2.III.1. *Dach*, jego części i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘konstrukcja osłaniająca dom, zabudowanie od góry’	<i>dach</i>	3 (30%)	9 (50%)	10 (66,67%)	—
	<i>zadaszenie</i> ⁶⁹	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘taki, który zasłania dom, zabudowany od góry’	<i>zadaszony</i>	1 (10%)	0	0	—
‘szczyt dachu’	<i>kalonka I</i>	0	2 (11,11%)	0	—

⁶⁹ W tym wariant *zadaszynie*: p. II: 1.

‘deseczka z otworem na wsunięcie kolejnej, układana na dawnych dachach’	<i>gont</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘podbitcie blachy na dachu’	<i>podbitka I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘element dachu, po którym spływa woda’	<i>okap I</i>	0	4 (22,22%)	0	—

Respondenci ‘górną poziomą powierzchnię pomieszczenia’ nazywają ogólnopolskim słowem *sufit*. Potwierdziło ją ok. 80% osób w każdym pokoleniu, a dodatkowo została wymieniona przez ZaW i KaS. Choć frekwencja słowa jest bardzo wysoka, nieco dziwi fakt, że w żadnej z grup wiekowych nie wskazało jej 90–100% osób.

Tabela 2.III.2. *Sufit*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘górną, poziomą powierzchnią pomieszczenia’	<i>sufit</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW; KaS

Konstrukcję sufitu stanowi *strop*. Użyty został on przez 34 osoby. Mieszkaniec Poddębic wymienił też przymiotnik *polepowy* ‘gliniany strop, przygotowany pod polepę’ (por. następna grupa leksemów). PiH wspomniała, że zna biernie *podsufitkę* ‘wykończenie stropu w postaci desek przybitych do belek sufitowych’, natomiast ZaT zaprzeczyła jej znajomości.

Strop i *podsufitka* to jednostki, które wywodzą się z rejestru ogólnego, niemniej druga z nich nie występuje w WSJP, notują ją PSWP i SJPD. Przymiotnik *polepowy* nie jest natomiast rejestrowany w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.III.3. *Strop* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘konstrukcja pod dachem, czasem element sufitu’	<i>strop</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	12 (80%)	FeB
‘o stropie: gliniany, przygotowany pod polepę’	<i>polepowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wykończenie stropu w postaci desek przybitych do belek sufitowych’	<i>podsufitka</i>	0	1 (5,56%) pn: 1 (5,56%)	0	—

Rodzaj dawnego sufitu wykonanego z desek, trzciny i wapna mieszkańcy okolic Poddębic określają przy użyciu 4 nazw. Najczęściej wymienianą (32 badanych) jest *polepa*. Znacznie mniej poświadczeń (11) uzyskała *podbitka*, a jedna osoba zaprzeczyła jej znajomości. Czterech respondentów z I i II pokolenia wskazało *powalę*, której nie znają 2 osoby. *Posowa* zaś uzyskała 1 poświadczenie. W materiale odnotowano też *pułap* ‘drewniany sufit’, przy czym jego znajomość potwierdziła 1 osoba, a 4 jej zaprzeczyły.

Zapytano ponadto średnio co 4., 5. osobę z każdej generacji, czym jest *gipsdeka* notowana w źródłach jako ‘sufit, zwłaszcza tynkowany’ na Śląsku, Warmii, Mazurach, Pomorzu i Kujawach (KSGP), aby sprawdzić, czy powiat poddębicki niejako łączy północ z południem. Niemniej żadna z zapytanych osób nie знаła takiego słowa. Nie jest to zaskoczeniem, gdyż *gipsdeka* stanowi zapożyczenie od niemieckiego *Gipsdecken* rozumianego jako ‘mit Gips überzogene, verputzte Decke eines Raumes’⁷⁰ (*Gipsdecke* 2022). Nie dziwi zatem jej obecność na Śląsku i na północy kraju.

Pozostając przy przynależności odmianowej, *polepa*, *podbitka* i *pułap* to słowa ogólnopolskie, ale dwóch pierwszych nie notuje WSJP. *Powała* stanowi archaizm, gdyż nie tylko nie ma jej w WSJP, ale też w PSWP określona została jako „wychodząca z użycia”. *Posowa* zaś wywodzi się z rejestru gwarowego. Notowana jest na Warmii i Mazurach, Pomorzu, Kujawach oraz w Małopolsce i Polsce centralnej, a w mniejszym stopniu na Śląsku i w Wielkopolsce (KSGP, SGPK, SGD, SGK, SGOWM, AJŚ, Pelcowa 2001). *Posowa* występuje w SJPD, ale oznaczona została jako „dawna, dziś gwarowa”, w nowszych źródłach natomiast nie jest notowana.

W omawianej grupie widać również zależności pokoleniowe. Choć tematyka dotyczy sufitów dawnych, najwięcej poświadczeń uzyskano w II, a nie w I generacji. Liczba wskazań u osób starszych i młodszych jest podobna, niemniej u przedstawicieli III grupy wiekowej odnotowano więcej poświadczeń negatywnych, gdyż omawiane tu desygnaty są dla nich niemal obce.

Tabela 2.III.4. *Polepa* sufitowa i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawny sufit z desek, trzciny i wapna’	<i>polepa I</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>podbitka II</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	2 (13,34%)	—
				pn: 1 (6,67%)	
	<i>powala</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	0	—
pn: 2 (20%)		pn: 1 (5,56%)	pn: 1 (6,67%)		
‘drewniany sufit’	<i>pułap</i>	0	1 (5,56%)	0	—
			pn: 3 (16,67%)	pn: 1 (6,67%)	

‘Walcowaty, drewniany element stropu’ określany jest przez respondentów 3 nazwami. Najwięcej poświadczeń uzyskała neutralna forma *belka*, użyło jej bowiem 18 badanych. Zgrubienie *bela* – odnoszące się do dużych rozmiarów desygnatu – podały trzy osoby. Deminutywna *belecza* zaś została wymieniona przez AnBK.

⁷⁰ Pl. ‘pokryty gipsem, otynkowany sufit pomieszczenia’.

Belka i beleczka stanowią leksemy ogólnopolskie, niemniej zdrobnienie notują PSWP i SJPD. *Bela* natomiast występuje w WSJP i PSWP, przy czym pierwsze ze źródeł określa ją jako „potoczną”. Jeśli chodzi o przynależność pokoleniową, to widać znacznie mniej wskazań wśród osób z młodszej generacji. Wynika to zapewne z faktu, że współcześnie belki używane są znacznie rzadziej do budowy domów niż dawniej.

Tabela 2.III.5. *Belka* sufitowa i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży, drewniany, walcowaty element sufitu, stropu’	<i>bela</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘drewniany, walcowaty element sufitu, stropu’	<i>belka I</i>	6 (60%)	8 (44,44%)	3 (20%)	ZaW
‘mały, drewniany, walcowaty element sufitu, stropu’	<i>beleczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Zaokrąglony sufit lub strop’ to przede wszystkim *sklepienie*. Wskazało je 22 respondentów, przy czym 3 z II pokolenia zaprzeczyło jego znajomości. Badani z Rąbczyna przytoczyli pojedynczo *kopułę* mającą to samo znaczenie co *sklepienie* oraz *luk* ‘półokrągłe wykończenie sufitu’. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Tabela 2.III.6. *Sklepienie* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zaokrąglony sufit, strop’	<i>sklepienie</i>	7 (70%)	11 (61,11%) pn: 3 (16,64%)	11 (73,33%)	—
	<i>kopuła I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘półokrągłe wykończenie sufitu’	<i>luk</i>	1 (10%)	0	0	—

Współcześnie dużą popularnością cieszą się *sufity podwieszane*, czyli ‘sufity z płyt umocowanych na stelażach’. Ich popularność wynika z wyższej estetyki, łatwości montażu (można je wykonać również w starszych budynkach), dostępności materiałów, a także z faktu, że obniżają one powierzchnię pomieszczeń, w związku z tym łatwiej je ogrzać, co prowadzi do oszczędności. Są one znane głównie młodszym respondentom, choć i starsi wskazali licznie na *sufit podwieszany*. Osoby z III pokolenia podały ponadto typ takiego sufitu, tj. *armstrong*.

Sufit podwieszany wywodzi się z rejestru ogólnego, przy czym w PSWP notowany jest jako *podwieszony* (takiej formy mieszkańcy okolic Poddębic nie użyli). *Armstrong* zaś, co nie dziwi, nie występuje w źródłach, gdyż widać tu zjawisko apelatywizacji.

Tabela 2.III.7. *Sufit podwieszany* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘sufit z płyty umocowanej na stelażach’	<i>sufit podwieszany</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	13 (86,67%)	ZaW

'typ sufitu podwieszanego'	<i>armstrong</i>	0	0	3 (20%)	—
----------------------------	------------------	---	---	---------	---

Oprócz nazwy *sufit podwieszany* respondenci przy jego opisie przywoływali nazwy określające poszczególne elementy tej konstrukcji. Łącznie wymieniono 8 takich nazw. Ze względu na otwarty charakter pytania, tj. *Czym jest sufit podwieszany?*, leksemy te zostały poświadczone sporadycznie. *Stelaż* i *rama* określają 'konstrukcję, na której oparty jest sufit podwieszany'. Pierwszy z nich uzyskał 8 poświadczeń w II i III pokoleniu, drugiego zaś użyła KaZ. 'Długi, metalowy, pojedynczy element konstrukcji sufitu podwieszanego' 3 osoby nazwały *profilem*. Czwooro rozmówców wskazało *listwę* 'wąski, drewniany lub metalowy element sufitu, zwłaszcza podwieszanego'. Pozostałe wyrazy podano natomiast jednokrotnie. Są to: *panele* 'płyty sufitu podwieszanego', *wieszak* i *przyczepy* 'uchwyt montażowy do wieszania sufitu podwieszanego' oraz *szpoⁿżka* 'klamra dociskowa przy suficie podwieszanym'.

Z rejestru ogólnego wywodzą się: *stelaż*, *rama*, *profil*, *panele* i *listwa*. *Wieszak* i *przyczepy* nie są notowane w źródłach w podanym znaczeniu. *Szpoⁿżka* natomiast – w znaczeniu bardziej ogólnym niż w zebranych materiale – występuje w okolicach Krasnegostawu (KSGP), czyli w znacznej odległości od Poddębic. Wprawdzie notuje ją też AJKLW, ale w innym znaczeniu. W SGPK forma *szponga* zdefiniowana została jako 'u drzwi lub wrót poprzeczna beleczka, do której są przybite belki'. Uznana przez Karłowicza jako jej zdrobinie *spązka* występuje w okolicach Nowego Sącza w zamurzonej formie *spąska* w znaczeniu 'drewniane prążki u spodu skrzynki [wozu] służące do przytwierdzenia nóg do skrzyni' (Mátyás 1891: 334; SGPK). Widać zatem, że w dawnych znaczeniach i w przytoczonym przez rozmówcę z Rąkczyna *szpoⁿżka* służy do mocowania i przytwierdzania przedmiotów.

Jak pokazują przeprowadzone badania, *sufit podwieszany* opisuje desygnat współczesny. Został on wskazany przede wszystkim w II i III generacji, natomiast najwięcej jego elementów wymienili młodszy informatorzy. O tym, że sufit podwieszany znany jest w większym stopniu osobom młodszym, świadczy nie tylko fakt, że więcej poświadczeń uzyskano właśnie w II i III pokoleniu, lecz także wypowiedź SzZ o tym, jak wyobrażała sobie, czym jest omawiany desygnat, gdy znała go tylko biernie, ze słyszenia:

SzZ: *ja to myślałam że to kto wi co to jest ten podwieszany ... oh! ... robio^m sufit podwieszany a tera tam ... robiom u nas ... człowieg nie wiedział no skoⁿd wiedziałam? ... [...] ja to sobie wyobrazaam sufit podwieszany ... ojeja beⁿdzie sufit podwieszany ... to ja to myślałam że to jes z materiału może z czegoś ... mówie jak to sie zabrudzi co to bedzie ... no nie? ... no i ja tutej jak robio^m*

pytam sie syna P. mówie P. a ... a co to? ... no no sufit podwieszany [...] ja se to wyobrażałam inaczy ... że to jest jakiś może deski coś ... może jakaś płyta ... i to jes jakiś materiał owijane [...] o matko ... a jak to sie zabrudzi czym to sie myje czy pierze ... (Rąkczyn)

Jak widać, sformułowanie *podwieszany* wywołało u respondentki skojarzenie z wiszącą na suficie tkaniną. W momencie, gdy *sufit podwieszany* montował jej syn, dowiedziała się, czym rzeczywiście on jest, co wyjaśniła w trakcie rozmowy. Niemniej dla osób starszych jest to desygnat mniej znany, szczególnie dla kobiet⁷¹, które nie zajmują się budową domów.

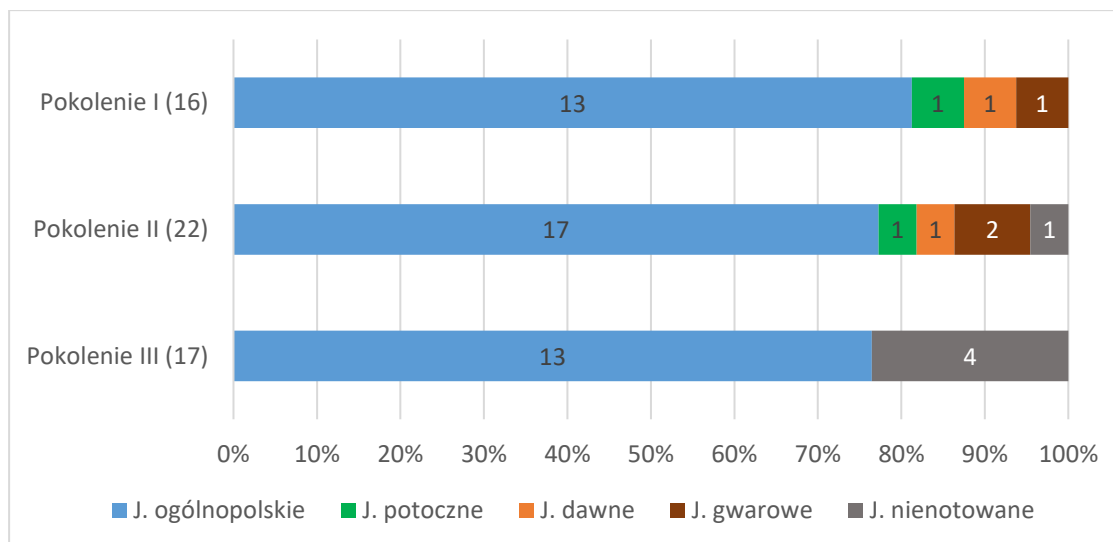
Tabela 2.III.8. Elementy konstrukcyjne sufitu podwieszanego

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘konstrukcja, na której oparty jest sufit podwieszany’	<i>stelaż I</i>	0	5 (27,78%)	3 (20%)	—
	<i>rama I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘długi, metalowy, pojedynczy element konstrukcji sufitu podwieszanego’	<i>profil</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘płyty sufitu podwieszanego’	<i>panele I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wąski, drewniany lub metalowy element sufitu, zwłaszcza podwieszanego’	<i>listwa I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	KaS
‘uchwyt montażowy do wieszania sufitu podwieszanego’	<i>wieszak I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>przyczepy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘klamra dociskowa przy suficie podwieszany’	<i>szpoⁿżka</i>	1 (10%)	0	0	—

W mikropolu SUFITY dwaj mężczyźni z III pokolenia zwrócili jeszcze uwagę na leksem *nacioⁿgać* ‘wykładać sufit folią’. Nie jest on notowany w wykorzystanych źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Łącznie z mikropola SUFITY informatorzy ze starszej generacji użyli 16 leksemów. Wśród nich 13 jest ogólnopolskich, a po 1: potocznym, dawnym i gwarowym. Ponadto w tej grupie odnotowano poświadczenia negatywne wyrazu dawnego. Dwadzieścia dwa określenia wskazały osoby z II pokolenia. Siedemnaście wywodzi się z rejestru ogólnego, 2 gwarowego, a po 1 stanowią leksemy potoczny, dawny i niewystępujący w źródłach. Odnotowano tu nieznaną 4 słów: 3 ogólnopolskich i dawnej *powaty*. W III generacji potwierdzono 13 jednostek ogólnopolskich i 4 określenia nienotowane. Zaprzeczono zaś znajomości 2 nazw ogólnopolskich i również dawnej *powaty*. Dodatkowo w omawianym mikropolu zarejestrowano poświadczenia uzupełniające. ZaW wymienił 4 wyrazy, KaS 2, a FeB – 1. Wszystkie z nich wywodzą się z rejestru ogólnego.

⁷¹ Osoby, które nie wskazały *sufitu podwieszanego* w I pokoleniu, to właśnie kobiety.

Wykres 2.10. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola SUFITY

Najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby z II pokolenia. Widać tu też największą liczebność słów dyferencyjnych. Ponadto w grupie tej wystąpiły wszystkie typy wyrazów spoza rejestru ogólnego, czyli potoczne, dawne, gwarowe i nienotowane. W I generacji także widać dużą różnorodność wśród leksemów dyferencyjnych, przy czym nie przytoczono tu żadnego określenia niewystępującego w źródłach, co wpływa na najniższy odsetek tych określeń właśnie w starszej grupie. Młodszy badani spośród słów nieogólnopolskich wymienili wyłącznie nazwy nienotowane, niemniej ich liczba jest wystarczająco duża, aby uzyskać ponad 20% leksemów dyferencyjnych.

Jak wspomiano, w I i II pokoleniu widać różnorodność wśród jednostek spoza rejestru ogólnego. Młodszy nie użyli natomiast leksemów potocznych, archaicznych i gwarowych, ponieważ odnosiły się one do dawnych typów sufity. Niemniej wymienili oni 3 określenia nienotowane, będące na ogół zaadaptowanymi do opisu współczesnych desygnatów wyrazami ogólnopolskimi, które w przytoczonych tu znaczeniach nie są jednak notowane (*nacioⁿgać*, *wieszak* i *przyczepy*). Czwarta zaś stanowi zapelatywizowaną nazwę współczesnego sufity podwieszanego.

III.b PODŁOGI

W mikropolu PODŁOGI odnotowano 10 jednostek leksykalnych. Wśród nich 9 wywodzi się z rejestru ogólnego, a jedna charakterystyczna jest dla gwar.

Ogólna nazwa tego, po czym chodzi się w domu, to – co nie dziwi – *podłoga*. Nieco większym zaskoczeniem jest fakt, że tak jak w przypadku *sufity* mimo licznych

pytań o opisywany tym wyrazem desygnat nie został on wskazany przez wszystkich, z wyłączeniem II pokolenia. Niemniej dodatkowo poświadczyli go ZaW i KaS. Ponadto 3 osoby podały przymiotnik *podłogowy* notowany w PSWP.

Tabela 2.III.9. *Podłoga* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘to, po czym się chodzi w domu’	<i>podłoga</i>	7 (70%)	18 (100%)	13 (86,67%)	ZaW; KaS
‘znajdujący się na podłodze; pełniący jej funkcję’	<i>podłogowy</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

Betonowa podłoga uzyskała 3 nazwy. *Posadzka* została wskazana przez 32 osoby, przy czym w większym stopniu ze średniego i młodszego pokolenia. O 20 mniej poświadczeń odnotowano dla słowa *wylewka*, niemniej ponownie użyło jej więcej rozmówców z II i III generacji. Taka sama sytuacja zachodzi dla *klepiska*, przy czym różnice tu są znikome, gdyż łącznie podało je 6 informatorów. Ponadto KaZ przytoczyła przymiotnik *posadzkowy* ‘o podłodze: zrobiona z betonu’, a ŁuK wymienił rzeczownik odczasownikowy *wylanie* ‘nałożenie betonu na podłogę’. Wszystkie wymienione tu jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Tabela 2.III.10. *Posadzka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘betonowa podłoga’	<i>posadzka</i>	5 (50%)	14 (77,78%)	12 (80%)	ZaW
	<i>wylewka</i>	1 (10%)	7 (38,89%)	4 (26,27%)	—
	<i>klepisko</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
‘o podłodze: zrobiona z betonu’	<i>posadzkowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘nałożenie betonu na podłogę’	<i>wylanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci wskazali jeszcze trzy leksemy odnoszące się do mikropola PODŁOGI. *Glinianka* i *polepa* oznaczają tu ‘dawną podłogę z gliny’. *Polepa* stanowi wyraz ogólnopolski, a *glinianka* – gwarowy. KSGP notuje tę jednostkę leksykalną z Lubelszczyzny oraz z powiatów radomszczańskie i opoczyńskie, które obecnie, tak jak powiat poddębicki, leżą w obrębie województwa łódzkiego. Niemniej Radomsko i Opoczno w południowo-wschodniej części województwa, podczas gdy Poddębice – w części zachodniej. Zatem odnotowanie *glinianki* w omawianym znaczeniu rozszerza nieco zasięg występowania w stronę zachodu właśnie.

Próg ‘podwyższenie podłogi przy drzwiach’ odnotowano w rozmowach z 36 informatorami. W kwestionariuszu pojawiło się także pytanie *Czego nie wolno robić przez próg?*. Respondenci zgodnie odpowiadali, że nie wolno się przez niego witać. Niemniej nie umieli powiedzieć dlaczego. Wspominali jedynie, że jest taki przesąd,

a kilka osób ogólnie podało, iż przynosi to nieszczęście, bez określenia jednak jakiego typu. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy są wyniki badań prowadzonych przez CBOS, z których wynika, że co piąta osoba nie wita się przez próg, mimo że większość z nich nie wierzy w moc sprawczą tego przesądu (Boguszewski 2011). Sam przesąd wywodzi się stąd, że próg domu był granicą między bezpiecznym światem domowym a niebezpiecznym światem zewnętrznym. Przez próg mogły dostać się demony, w związku z tym nie można było się przez niego witać, by ich nie wprowadzić do domu. Ponadto omawiany desygnat kojarzono ze śmiercią. Na przykład kiedy wynoszono z domu trumnę, uderzano nią trzykrotnie o próg, żeby osoba zmarła nie powróciła, natomiast umieszczenie przedmiotów związanych ze śmiercią (np. deski z trumny, kości) pod progiem sprowadzić mogło chorobę lub śmierć gospodarza (Kowalski 2007: 480–485; *Tylko nie przez próg!* 2018).

Czternaścioro respondentów⁷² zapytano także, czym jest *astrych* notowany w PSWP i SJPD jako ‘podłoga z gliny lub cementu’, jednak nie znali oni tego leksemu. Tak samo jak gwarowej, charakterystycznej dla południa kraju (KSGP) *dylówki* ‘podłogi z dyli, czyli budowlanych desek’⁷³.

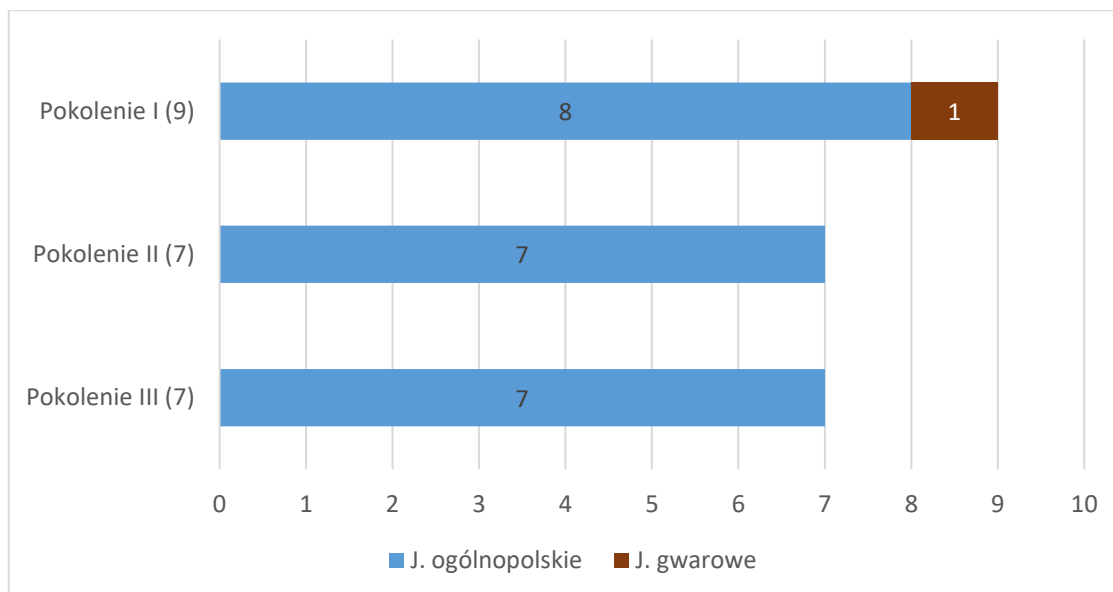
Tabela 2.III.11. Pozostałe leksemy z mikropola PODŁOGI

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podwyższenie podłogi przy drzwiach’	<i>próg</i>	7 (70%)	15 (93,33%)	13 (86,67%)	ZaW
‘dawna podłoga z gliny’	<i>polepa II</i>	2 (20%)	3 (16,67%) pn: 1 (5,56%)	2 (13,34%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>glinianka II</i>	1 (10%)	0	0	—

Reasumując, informatorzy z I pokolenia podali 9 jednostek leksykalnych, w tym 8 ogólnopolskich i 1 gwarową. W II i III grupie wiekowej odnotowano po 7 leksemów z rejestru ogólnego. Dodatkowo ZaW wskazał 3 słowa, a KaS 1 – również o charakterze ogólnopolskim. Ponadto respondenci zaznaczyli, że nie znają słów *astrych* i *dylówka*, a po 1 rozmówcy z II i III generacji zaprzeczyło znajomości *polepy*.

⁷² 4 osób z I pokolenia, 7 – z II i 3 – z III.

⁷³ W tym przypadku zapytano 13 osób – o jedną mniej w I pokoleniu niż w przypadku wyrazu *astrych*.

Wykres 2.11. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PODŁOGI

Najwięcej leksemów z mikropola PODŁOGI przytoczyły osoby z I pokolenia. Nie tylko podały o jedną jednostkę ogólnopolską więcej (szczególnie przymiotnik *posadzkowy*), ale też tylko w tej grupie wskazano gwarową *gliniankę*. W materiale widać, że we wszystkich generacjach znany jest przesąd o tym, iż nie wolno witać się przez próg, niemniej respondenci nie byli w stanie wyjaśnić, z czego ten przesąd wynika i jakie konsekwencje według wierzeń niesłoby ze sobą jego złamanie.

III.c ŚCIANY

Dla mikropola ŚCIANY odnotowano 23 jednostki leksykalne. Wyraźną większość stanowią tu leksemy ogólnopolskie, wymieniono ich bowiem 19. Ponadto respondenci wskazali 2 słowa nienotowane i po 1 określeniu dawnym oraz gwarowym.

‘Mur oddzielający pomieszczenia lub stanowiący podporę domu’ zwany jest powszechnie *ścianą*. Wskazało go 43 respondentów. Ponadto 2 osoby podały zdrobnienie *ścianka* odnoszące się do desygnatu o nieco węższych wymiarach. Również 2 informatorów przytoczyło *meblościankę* jako ‘współczesną ścianę, odgródzenie pomieszczeń’. W rozmowach trzykrotnie pojawił się przymiotnik *ścienny* ‘używany na ścianie’. Wymienione tu leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego. Mniej nazw użyły osoby z III pokolenia, a więcej – z I i II.

Tabela 2.III.12. Ściana i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mur oddzielający pomieszczenia lub stanowiący podporę domu’	<i>ściana</i>	9 (90%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW; FeB
‘wąski mur oddzielający pomieszczenia lub stanowiący podporę domu’	<i>ścianka I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘współczesna ściana, odgródzenie pomieszczeń’	<i>mebłościanka I</i>	2 (20%)	0	0	—
‘używany na ścianie’	<i>ścienny</i>	0	3 (16,67%)	0	—

Respondenci wskazali 8 typów ścian. ‘Gruba ściana zrobiona z cegieł’ została przez 9 osób określona jako *mur*, a jej węższym odpowiednikiem jest *murek* wymieniony przez PaT. ‘Mur w domu oddzielający izby i stanowiący podporę dla budynku’ przez 16 informatorów nazwany został *brandzmurem*, jedna kobieta przywołała też *brandzmurek*. Badani podali dwa rodzaje ścian ze względu na ich funkcję. Dziewiętnaście osób powiedziało, że *działowa* to taka ściana (lub ścianka, por. przyp. 74), która oddziela pomieszczenia w domu. Może być zatem cieńsza niż druga z wymienionych (przez 3 osoby) ścian, czyli *nośna*, stanowiąca podporę budynku. Raz pojawiła się *elewacja* ‘ściana na zewnątrz budynku’, a dwukrotnie – *luksfera* ‘ściana złożona z wielu kostek z grubej, nieprzezroczystej szyby’.

W kwestionariuszu wystąpiły pytania o znaczenia słów *forstować* ‘budować w mieszkaniu ściankę z desek, dzieląc je na dwie części’ i *forstówka* ‘ścianka z desek podzielonych na dwie części’. Zostały one uwzględnione, dlatego że notował je M. Szymczak w SGD, przy czym czasownik miał charakter ogólnopolski (PSWP i SJPD w formie *forsztować*), rzeczownik jednak notowany był wyłącznie w okolicach Łęczycy. Niemniej obecnie mieszkańcy okolic Poddębic nie znają już omawianych tu słów. Dwadzieścia jeden osób zaprzeczyło znajomości *forstować*, a 5 – *forstówki*.

W grupie leksemów dotyczącej typów ścian uwidaczniają się różnice pokoleniowe. Najmniej wskazań widać u starszych informatorów. Najwięcej nazw i poświadczeń odnotowano natomiast dla II generacji. Co ciekawe, przymiotnik *działowy* w starszej grupie częściej łączy się ze słowem *ściana*, podczas gdy w młodszej – *ścianka*. W średniej odnotowano po 4 przywołania dla obu łączliwości. Szczególne różnice widać dla *brandzmurowu*. Jego znajomość potwierdzona została przede wszystkim w I i II grupie wiekowej, przy czym z jednej strony u osób starszych odnotowano mniej wskazań, jednocześnie to w średnim pokoleniu pojawiło się więcej poświadczeń negatywnych. Spośród młodszych rozmówców tylko FeP znała znaczenie omawianego słowa, 14

respondentów (w tym ZaW) zaprzeczyło natomiast jego znajomości. Odzwierciedlenie tego stanu rzeczy widać też w słownikach. *Brandzmur* (w formie *brandmur*) bowiem występuje w SJPD bez kwalifikatora, PSWP wskazuje go jako „przestarzały”, a WSJP w ogóle nie notuje.

Jak wspomiano, *brandzmur* stanowi archaizm, a jego zdrobnienie – *brandzmurek* – nie pojawia się w wykorzystanych źródłach. W PSWP występuje słowo w rodzaju męskim – *luksfer* – natomiast respondenci podawali żeńską formę *luksfera*, która nie widnieje w wykorzystanych do analizy publikacjach. Ponieważ warianty morfologiczne traktowane są w rozprawie jako odrębne jednostki leksykalne, *luksferę* uznano za nienotowaną. Pozostałe z wymienionych tu nazw wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.III.13. Typy ścian

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gruba ściana zrobiona z cegieł’	<i>mur</i>	2 (20%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
‘cienka ściana zrobiona z cegieł’	<i>murek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mur w domu oddzielający izby i stanowiący podporę dla budynku’	<i>brandzmur</i>	5 (50%) pn: 1 (10%)	10 (55,56%) pn: 4 (22,22%)	1 (6,67%) pn: 13 (86,67%)	— pn: ZaW
	<i>brandzmurek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o ścianie: oddzielająca pokoje’	<i>działowy</i> ⁷⁴	4 (40%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	—
‘o ścianie: taka, na której opiera się konstrukcja budynku’	<i>nośny</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘ściana złożona z wielu kostek z grubej, nieprzezroczystej szyby’	<i>luksfera</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘ściana na zewnątrz budynku’	<i>elewacja</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Licznie wstępują nazwy czynności związane ze stawianiem ścian. Ogólne określenia to *murować* (użyte przez 3 osoby) i *obmurować* (podane dwukrotnie). *Umrować* to zaś według PaK ‘zrobić z cegieł, kamienia’, natomiast najwięcej poświadczeń (11) uzyskał imiesłów *murowany* ‘zrobiony z cegieł, kamienia’. Pięcioro informatorów wymieniło też *wmurować* ‘schować, zakryć w murze’, a 2 – *zamurować* ‘zakryć coś ścianą, cegłami’. Dwie jednostki leksykalne oznaczające ‘otoczyć ścianami’ to *zabudować* – wskazane 11 razy – i *obudować* – podane przez 6 osób. W omawianej grupie występuje jeden z nielicznych dla omawianego materiału przykładów antonimii

⁷⁴ W tym połączenia: *ściana działowa*: p. I: 3, p. II: 4, p. III: 1; *ścianka działowa* p. I: 1, p. II: 4, p. III: 6.

(zob. mikropole XI.b). Jest tu bowiem czasownik *wyburzyć* ‘usunąć, zniszczyć mur’ stojący w opozycji do leksemów opisujących czynność jego stawiania.

Wymienione w omawianej grupie jednostki leksykalne wywodzą się przede wszystkim z rejestru ogólnego. Jedyne *umurować* występuje w gwarach, a dokładniej na Orawie (KSGP). Niemniej niekoniernie widać tu szczególną zależność regionalną, gdyż leksem został utworzony na bazie ogólnopolskiego czasownika *murować* z dodaniem powszechnie występującego prefiksu *u-*. W przypadku czynności stawiania ścian widać zróżnicowanie pokoleniowe. Ponownie najwięcej wskazań uzyskano w II generacji, a najmniej – w III.

Tabela 2.III.14. *Murować* i warianty

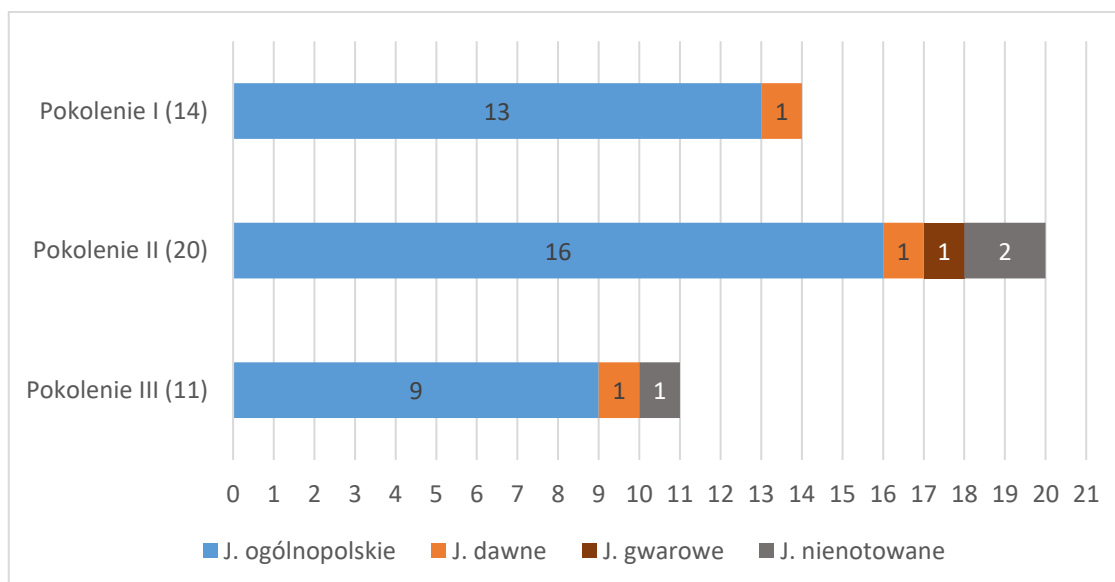
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stawić ściany’	<i>murować</i>	0	2 (11,11%)	0	ZaW
	<i>obmurować</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘zrobić z cegieł, kamienia’	<i>umurować</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z cegieł, kamienia’	<i>murowany</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	1 (6,67%)	—
‘schować, zakryć w murze’	<i>wmurować</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
‘zakryć coś ścianą, cegłami’	<i>zamurować</i>	2 (20%)	0	0	—
‘otoczyć ścianami’	<i>zabudować</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	1 (5,56%)	—
	<i>obudować</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘usunąć, zniszczyć mur’	<i>wyburzyć</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci wskazali 2 nazwy prowizorycznych, często tekstylnych konstrukcji, którymi można coś przegrodzić lub zasłonić. Pierwszą z nich jest *przepierzenie*. Przywołało ją 18 rozmówców, przy czym większość z I i II pokolenia, natomiast 22 osoby (w tym 14 z młodszej grupy wiekowej) wspomniały, że jest to dla nich leksem nieznan. Różnica generacyjna wynika z faktu, że *przepierzenie* stanowi ‘rodzaj dawnego, tekstylnego parawanu, czasem zastępującego drzwi’. Było ono wykorzystywane do zasłaniania kącików do mycia, gdy w domach nie było łazienek, sieni lub po prostu wieszano je zamiast drzwi między pomieszczeniami. Współcześnie przy budowie domów już w samej konstrukcji uwzględnia się budowę łazienek, nietrudno wstawić tanie drzwi (por. *harmonijka*, mikropole III.d), a dodatkowe pomieszczenia wydziela się łatwymi do zamontowania *ściankami działowymi*. Dlatego młodzi ludzie nie znają już *przepierzeń*. Odzwierciedlenie tej różnicy widać także w źródłach. Omawiany wyraz jest bowiem notowany w PSWP i SJPD, ale już nie w WSJP. Oprócz *przepierzenia* respondenci wskazali *parawan* ‘zasłonę, zastawienie’. Jednostka ta pochodzi z rejestru ogólnego.

Tabela 2.III.15. *Parawan*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj dawnego, tekstylnego parawanu, czasem zastępującego drzwi’	<i>przepierzenie</i>	5 (50%)	11 (61,11%)	2 (13,34%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 6 (33,33%)	pn: 13 (86,67%)	pn: ZaW
‘zasłona, zastawienie’	<i>parawan</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

Ogółem respondenci z I pokolenia wskazali 13 jednostek ogólnopolskich i 1 dawną. W II grupie wiekowej pojawiło się 20 leksemów: 16 z rejestru ogólnego, 2 nienotowane oraz po 1 dawnym i gwarowym. W III generacji użyto natomiast 9 określeń ogólnopolskich i po 1 dawnym oraz nienotowanym. Dodatkowo z rejestru ogólnego ZaW wymienił 2 nazwy, a FeB 1. Informatorzy z każdej grupy wiekowej oraz ZaW zaprzeczyli znajomości ogólnopolskiego *przepierzenia* i dawnego *brandzmurowu*. Ponadto w okolicach Poddębic nie występują już słowa *forsztować* i *forsztówka*.

Wykres 2.12. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ŚCIANY

Zdecydowanie najwięcej leksemów podały osoby z II pokolenia, wymieniając przy tym wszystkie trzy typy jednostek dyferencyjnych odnotowane w mikropolu ŚCIANY, tj. dawne, gwarowe i nienotowane. Respondenci z I i III grupy wiekowej podali zaś dawny *brandzmurowu*, a młodszy przytoczyli też nienotowaną *luksferę*. Starsi natomiast wymienili o 4 określenia ogólnopolskie więcej.

Jedyną wyraźną zależność, co wynika z mniejszej liczby poświadczeń w młodszej grupie, pozornie widać w przypadku *brandzmurowu*, który znany jest głównie osobom z I i II pokolenia. Niemniej w III także słowo to zostało wskazane, a jedynie *brandzmurek*

podano w II grupie. Trudno zatem stwierdzić, skąd taka rozbieżność między generacjami, zwłaszcza że w przypadku nazw bliskoznacznych także nie widać dominacji jednego leksemu u młodszych rozmówców, co mogłoby tłumaczyć niewielką wariantywność.

III.d DRZWI I OKNA

W mikropolu DRZWI I OKNA znajdują się 72 leksemy. Z rejestru ogólnego wywodzą się 54, natomiast niemal ¼ odnotowanych określeń to jednostki dyferencyjne. Wśród nich znajduje się 13 nazw nienotowanych, po 2 gwarowe i potoczne oraz 1 dawna. W jednym polu zestawiono leksykę związaną z drzwiami i oknami, ponieważ część wyrazów odnosi się do obu desygnatów (por. np. *futryna, kolek*).

Niemal wszyscy informatorzy wymienili jeden z dwóch podstawowych w tym mikropolu leksemów – *drzwi* ‘element konstrukcyjny w ścianie umożliwiający wejście do pomieszczenia; też: płyta, którą otwiera i zamyka się urządzenia i meble’. Wskazał je ponadto ZaW. Przytoczona jednostka została wymieniona w czterech wariantach fonetycznych, tj. *drzwi, dźwi, dźwi* i *dźrzwi*. Najczęściej padał drugi z nich. Respondentka podała również przymiotnik *drzwiowy* ‘przy drzwiach, do drzwi’ odnoszący się do zamka. Oba wymienione wyrazy są ogólnopolskie, przy czym drugiego nie notuje WSJP.

Tabela 2.III.16. *Drzwi* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element konstrukcyjny w ścianie umożliwiający wejście do pomieszczenia; też: płyta, którą otwiera i zamyka się urządzenia i meble’	<i>drzwi</i> ⁷⁵	9 (90%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
‘przy drzwiach, do drzwi’	<i>drzwiowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci wymienili 7 nazw ‘drzwi, przez które wchodzi się do domu’. Po 36 wskazań uzyskały przymiotniki *wejściowy* i *frontowy*, przy czym pierwszy z nich nieco częściej przywoływali młodszy, a drugi – starsi. *Frontowy* uzyskał też poświadczenie negatywne w III pokoleniu. W II grupie wiekowej obie jednostki leksykalne otrzymały po 16 notowań. Znacznie mniej, bo 9, osób potwierdziło znajomość leksemu *dworny*, więcej natomiast (15) powiedziało, że nie zna tego określenia. Od słowa *dwór* wywodzi się również użyte przez mieszkanki Góry Bałdrzychowskiej Kolonii wyrażenie

⁷⁵ W tym warianty *dźwi*: p. I: 8, p. II: 15, p. III: 13, ZaW; *dźwi*: p. I: 2, p. II: 1, p. III: 2; *dźrzwi*: p. I: 3, p. II: 3, p. III: 4, ZaW.

przymiotnikowe *od dworu*. Ponadto 6 respondentów podało przymiotniki *zewneⁿtrzny*, 4 *wyjściowy*, a 2 – *główny*.

Większość leksemów określających drzwi prowadzące na zewnątrz domu wywodzi się z rejestru ogólnego. Jedynie *dworny* pochodzi z gwar. W KSGP został odnotowany w okolicach Ostrołęki, Mławy, Konina i Łęczycy⁷⁶, a zatem widać tu zbieżność z badanym w rozprawie terenem. Należy jednak nadmienić, że w okolicach Poddębic jednostka ta wychodzi już z użycia. Wskazały ją bowiem głównie osoby starsze, w II pokoleniu widać więcej poświadczeń negatywnych niż pozytywnych, a w młodszej grupie niemal jest nieznaną. Sami respondenci podkreślają zresztą, że *kiedyś mówili ... dworne ...* (KaW; Konopnica).

Pozostając przy zróżnicowaniu wiekowym, jak wspomniano, drzwi *frontowe* w większym stopniu wskazywali starsi, najwięcej słów podali natomiast młodszy (wszystkie 7 nazw w tej grupie), którzy jako jedyni wymienili *główne*. W II i III grupie odnotowano *zewneⁿtrzny* i *od dworu*, których nie podali informatorzy z I pokolenia.

Tabela 2.III.17. Drzwi *wejściowe* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'o drzwiach: te, przez które wchodzi się do domu'	<i>wejściowy</i>	6 (60%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>frontowy</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	11 (73,33%) pn: 1 (6,67%)	ZaW
	<i>dworny</i>	4 (40%) pn: 1 (10%)	4 (22,22%) pn: 6 (33,33%)	1 (6,67%) pn: 8 (53,33%)	—
	<i>od dworu</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>zewneⁿtrzny</i>	0	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>wyjściowy</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>główny</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Cztery osoby podały określenia na drzwi znajdujące się w środku domu. Dwie informatorki z II i 1 z III pokolenia użyły przymiotnika *wewneⁿtrzny*, a ZaW – *pomieszczeniowy*. Pierwszy z leksemów wywodzi się z rejestru ogólnego, drugi zaś najpewniej stanowi formację potencjalną nienotowaną w źródłach.

'Drzwi otwierane i zamykane przez przesunięcie ich w obrębie futryny' określone są 6 synonimicznymi nazwami. Najwięcej poświadczeń uzyskała *harmonijka*, wskazało ją bowiem 38 respondentów. Przymiotnik *harmonijkowy* podało 5 osób. Pozostałe 4 wyrazy wywodzą się od czynności przesuwania. Siedmiu rozmówców użyło określenia *przesuwne*, po 2 wymieniły *przesuwane* i *zsuwane*, a raz odnotowano

⁷⁶ Znaczenie leksemu jest szersze w źródłach. Odnosi się on nie tylko do drzwi, ale też do okien, a nawet do drzwi.

wsuwane. Ponadto 2 osoby wymieniły *listwę* i *listewkę* definiowane jako ‘pojedynczy element drzwi harmonijkowych’. Większość leksemów występuje w ogólnopolskich słownikach, a najczęściej wskazywana *harmonijka* nie została odnotowana w podanym znaczeniu w żadnym z wykorzystanych źródeł, mimo że w PSWP i SJPD widnieje przymiotnik *harmonijkowy*. Należy także nadmienić, że w II i III grupie wiekowej odnotowano podobną liczbę poświadczeń, ponadto w obu wystąpiło po 6 nazw związanych z drzwiami przesuwanymi w obrębie futryny, natomiast starsi informatorzy przytoczyli jedynie *harmonijkę* i *listewkę*. W tym pokoleniu więc nie odnotowano synonimów dla omawianej grupy leksemów.

Tabela 2.III.18. Drzwi *harmonijkowe*, ich części i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o drzwiach: otwierane i zamykane przez przesunięcie ich w obrębie futryny’	<i>harmonijka I</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>harmonijkowy</i>	0	1 (5,56%)	3 (20%)	ZaW
	<i>przesuwne</i>	0	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>przesuwane</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>zsuwane</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wsuwane</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘pojedynczy element drzwi harmonijkowych’	<i>listwa II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>listewka I</i>	1 (10%)	0	0	—

Respondenci jednostkowo wskazali jeszcze cztery typy drzwi. Są to: *wrota* ‘duże, dwuskrzydłowe drzwi’, *wahadłowe* ‘drzwi otwierające się do przodu i do tyłu’, *obrotowe* ‘takie, które się obracają, otwierając jedną przestrzeń i blokując kolejną’ i *filongowe* ‘dawne drzwi zrobione z płyty z ozdobnymi wgłębieniami, wycięciami’. Ostatni z tych leksemów uzyskał 22 poświadczenia negatywne. Notowany jest on w SJPD, niemniej występował też w okolicach Łęczycy, a nieco dalej – Konina (KSGP). Najpewniej więc wyszedł już z użycia na badanym terenie, jest to zatem przykład archaizmu. Pozostałe jednostki są natomiast ogólnopolskie.

Tabela 2.III.19. Typy drzwi

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże, dwuskrzydłowe drzwi’	<i>wrota</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o drzwiach: otwierające się do przodu i do tyłu’	<i>wahadłowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o drzwiach: takie, które się obracają, otwierając jedną przestrzeń i blokując kolejną’	<i>obrotowy I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o drzwiach: dawne, zrobione z płyty z ozdobnymi wgłębieniami, wycięciami’	<i>filongowy</i>	1 (10%)	0	0	—
		pn: 6 (60%)	pn: 11 (61,11%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW

W okolicach Poddębic odnotowano liczne określenia na drzwi i okna ze względu na liczbę ich elementów. Podstawowa, pojedyncza część drzwi lub okna nazywana jest *skrzydłem*, a desygnaty, które mają takie otwierane części, jedna osoba określiła przymiotnikiem *skrzydłowy*. Użyto także trzech połączeń tego przymiotnika z przedrostkiem liczebnikowym, tj. *jednoskrzydłowy*, *dwuskrzydłowy* i *trzyoskrzydłowy*. Ponadto odnotowano 7 nazw wskazujących na podwójność elementów – *dwudrzwiowy* i (o oknie) *dwuszybowy*. Okno, które ma jedną, niepodzielną szybę jest *jednooknowe*, a takie, które składa się z trzech elementów, jest: *trzyoszybowe*, *trzyoskowne* lub *trzyoskornowe*. ZaW ponadto powiedział, że okna podzielone na cztery części są *czteroskowne* i *lindolsowe (windowsowe)*. Druga z tych nazw wynika ze skojarzenia okien z szybami dzielonymi na cztery części (przez informatorów uznawanych za typ dawny) z logo firmy Microsoft Windows, ponieważ w nim właśnie widoczne jest takiego rodzaju okno. Ponadto informatorka z Zalesia przytoczyła jeszcze określenie *weneckie* ‘okno składające się z trzech elementów, z których boczne są otwierane, a środkowy pozostaje nieruchomy’.

W omawianej grupie trudno mówić o zróżnicowaniu pokoleniowym, ponieważ większość jednostek leksykalnych wystąpiła wyłącznie raz. Jedynie *dwuskrzydłowy* pojawił się sześciokrotnie, *trzyoszybowy* trzykrotnie, a *skrzydło* i *jednoskrzydłowy* – dwukrotnie, zatem liczba wskazań i tak jest tu niewielka. Najwięcej słów wymieniły osoby z I generacji, a najmniej – z III.

Pod względem przynależności odmianowej leksemy należą do trzech grup. Ogólnopolskich wyrazów jest 8, są to: *skrzydło*, *jednoskrzydłowy*, *dwuskrzydłowy*, *dwudrzwiowy*, *dwuszybowy*, *lindolsowy*⁷⁷ i *wenecki*, przy czym tylko pierwsza z nich występuje w WSJP. *Trzyoskrzydłowy* KSGP notuje z okolic Garwolina. Pozostałe jednostki nie występują w źródłach, co wynika z faktu, że są to okazjonalizmy utworzone z wykorzystaniem elementów z systemu języka polskiego.

Tabela 2.III.20. Rodzaje drzwi i okien ze względu na liczbę ich elementów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pojedynczy, otwierany element okien, drzwi’	<i>skrzydło I</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘o oknach: mające kilka części, które się otwierają’	<i>skrzydłowy</i>	1 (10%)	0	0	—

⁷⁷ W PSWP przymiotnik *windowsowy* odnosi się ogólnie do desygnatów i zjawisk związanych z marką Microsoft Windows.

‘o drzwiach, oknie: mające jeden element, który się otwiera’	<i>jednoskrzydłowy</i>	2 (20%)	0	0	—
‘o drzwiach, oknie: mające dwa elementy, które się otwierają’	<i>dwuskrzydłowy</i>	4 (40%)	2 (11,11%)	0	—
‘o drzwiach: podwójne’	<i>dwudrzwiowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o oknach: mające dwie szyby’	<i>dwuszybowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o oknie: z niepodzielną szybą, jednolite’	<i>jednooknowy</i>	0	0	0	ZaW
‘o oknie: składające się z trzech części’	<i>trzywszybowy</i> ⁷⁸	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>trzyoskrzydłowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>trzyoknowy</i>	0	0	0	ZaW
	<i>trzykomorowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o oknie: podzielone na cztery części’	<i>czterooknowy</i>	0	0	0	ZaW
	<i>lindołsowy</i>	0	0	0	ZaW
‘o oknach: składające się z trzech elementów, z których boczne są otwierane, a środkowy pozostaje nieruchomy’	<i>wenecki</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W przypadku ‘konstrukcji w ścianie, do której montuje się drzwi i okna’ ponownie odnotowano kilka nazw (6). Nie zawsze jednak można tu mówić o synonimii, ponieważ w nierównym stopniu, w zależności od wskazań respondentów, występujące w tej grupie leksemy dotyczą drzwi i okien. Np. według KaW i PiW *futryna* odnosi się tylko do okien, według ŁuH i AnA do drzwi, a dla MoM i KaJ – obu. Nie rozdzielano jednak tych znaczeń, gdyż nie zawsze można rozstrzygnąć, czy osoby, które użyły słowa tylko w odniesieniu do okna albo tylko do drzwi nie używają go też w obu kontekstach.

W kwestii frekwencji najwięcej poświadczeń uzyskała *futryna*, gdyż wymieniło ją 39 osób. Wysoką liczebność odnotowano także dla *framugi* – 28 wskazań, przy czym 4 osoby zaprzeczyły jej znajomości. *Ościeżnicy* i *ramy* użyło po 7 osób, jedna dodatkowo podała *obramowanie*, a ponadto cztery osoby znają *odrzwia*, niemniej 22 zaprzeczyły ich znajomości. Wszystkie wymienione słowa wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *ościeżnica* nie występuje w WSJP. Warto jeszcze nadmienić, że *futrynę* i *framugę* częściej przytaczały osoby z II i III pokolenia, a *ościeżnicę* – z I, co w połączeniu z brakiem drugiego leksemu w WSJP może oznaczać, że wychodzi on z użycia.

Tabela 2.III.21. *Futryna* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘konstrukcja w ścianie, do której	<i>futryna</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>framuga I</i>	4 (40%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	ZaW
		pn: 2 (20%)		pn: 2 (13,34%)	

⁷⁸ W tym wariant *czyszyszybowe*: p. III: 1.

montuje się drzwi i okna'	<i>ościeżnica</i>	4 (40%)	2 (20%)	1 (6,67%)	—
	<i>rama II</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
	<i>obramowanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'konstrukcja w ścianie, do której montuje się drzwi'	<i>odrzwia</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 12 (66,67%)	pn: 10 (66,67%)	

Pojedyncze wskazania uzyskały nazwy przedmiotów, przy pomocy których montuje się drzwi i okna do futryny. Są to: *kołek* i *dybel*, którego znaczenie dokładniej wyjaśnili ChK i JaA:

ChK: *a dyble to chyba ... to so^m w futryne ...*

JaA: *dyble to ... jes kołek ...*

ChK: *futryne ... mocujesz do ... ściany ...*

JaA: *zawiasy ...*

ChK: *dźwi sie ... montuje do futryny na zawiasy a ... futryne ... do ściany sie na... za pomoco^m dybli ... (Dąbrówka, Sędów)*

oraz *stelaż* 'konstrukcja w futrynie, do której przymocowuje się drzwi' i czasownik *kołkować* 'osadzać okno kołkiem w ramie'. Spośród wymienionych jednostek leksykalnych *dybel* PSWP⁷⁹ notuje jako „potoczny”, a pozostałe 3 są ogólnopolskie neutralne. Warto nadmienić, że 1 osoba zaprzeczyła jego znajomości. Więcej przywołań w omawianej grupie leksemów uzyskano z I pokolenia, mniej z III, natomiast ze średniego nie uzyskano żadnych poświadczeń.

Tabela 2.III.22. Przedmioty, przy pomocy których montuje się drzwi i okna do futryny

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'wąski, drewniany lub metalowy element, którym przymocowuje się drzwi lub okno do futryny'	<i>kołek II</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>dybel</i>	0	0	2 (13,34%) pn: 1 (6,67%)	—
'konstrukcja w futrynie, do której przymocowuje się drzwi'	<i>stelaż II</i>	1 (10%)	0	0	—
'osadzać okno kołkiem w ramie'	<i>kołkować</i>	1 (10%)	0	0	—

'Wiszące kolorowe, plastikowe tasiemki zastępujące drzwi' mieszkańcy okolic Poddębic określają czterema nazwami. Osiemnaście osób podało ogólnopolski leksem *paski*, a trzy zaprzeczyły jego znajomości. Rzadziej wystąpiły nienotowane w podanym tu znaczeniu: *paseczki*, *freⁿdzle* i *freⁿdzelki*. Należy wspomnieć, że niska frekwencja wyrazów nie wynika z niskiej popularności omawianego przedmiotu. Respondenci bowiem powszechnie znają desygnat, ale niektórym obca jest jego nazwa.

⁷⁹ W WSJP *dybel* nie został wskazany.

Badani użyli jeszcze trzech określeń przedmiotów zastępujących drzwi. Dziesięcioro informatorów wymieniło notowane w PSWP *koralki* ‘długie, wiszące sznury z szeregiem ozdobnych kulek lub diamencików, zastępujące drzwi’. Większa frekwencja występowania w starszej grupie pokoleniowej wynika z faktu, że opisywany desygnat obecnie rzadko pojawia się w domach, niegdyś natomiast cieszył się popularnością. Ponadto FeJ wskazał potoczną *siatę* ‘kratkową osłonę zastępującą drzwi’, a GrM i ZaMM wspomnieli, że dawniej drzwi zastawiano sprasowaną kostką słomy zwaną *belką*. Ostatni z leksemów nie jest notowany w źródłach.

Tabela 2.III.23. Przedmioty zastępujące drzwi

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wiszące kolorowe, plastikowe tasiemki zastępujące drzwi’	<i>paski I</i> ⁸⁰	6 (60%)	9 (50%)	3 (20%) pn: 2 (13,34%)	— pn: ZaW
	<i>paseczki</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>fre^odzle I</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>fre^odzelki I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘długie, wiszące sznury z szeregiem ozdobnych kulek lub diamencików, zastępujące drzwi’	<i>koralki</i>	4 (40%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘kratkowana osłona zastępująca drzwi’	<i>siata</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘kostka sprasowanej słomy, tu: zastawiająca drzwi’	<i>belka II</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Drugi z nadrzędnych leksemów dla omawianego mikropola, czyli *okno* ‘otwór w ścianie, z szybą, zapewniający pomieszczeniom dostęp do światła dziennego i wentylacji’, tak jak drzwi wskazali niemal wszyscy respondenci oraz ZaW. Ponadto 4 osoby wymieniły zdrobnienie *okienko*, a jedna – *witrynę*. Dwóch mężczyzn z III pokolenia podało też przymiotnik *okienny* ‘znajdujący się przy oknie, będący elementem okna’. Wymienione tu jednostki wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.III.24. *Okno* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘otwór w ścianie, z szybą, zapewniający pomieszczeniom dostęp do światła dziennego i wentylacji’	<i>okno</i> ⁸¹	10 (100%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>witryna II</i>	1 (10%)	0	0	—
‘mały otwór w ścianie, z szybą, zapewniający pomieszczeniom dostęp do światła dziennego i wentylacji’	<i>okienko</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

⁸⁰ W tym wariant *poski*: p. I: 1.

⁸¹ W tym wariant *okno*: p. I: 1, p. II: 1.

‘znajdujący się przy oknie, będący elementem okna’	<i>okienny</i>	0	0	2 (13,34%)	—
--	----------------	---	---	------------	---

Niewielką frekwencję uzyskały trzy typy okien. Pięć osób wskazało *lufcik* ‘małe, otwierane okno w dużym oknie’, a po dwie – *pecefalkę* ‘okno wykonane z plastiku PCV, tj. polichlorku winylu wykorzystywanego np. w przemyśle, budownictwie’ i *balkonowy* ‘o oknie, drzwiach: duże, wychodzące na balkon’.

O ile *lufcik* i *balkonowy* wywodzą się z rejestru ogólnego, o tyle *pecefalka* nie jest notowana w źródłach. Ostatnie z przytoczonych słów to rzeczownik utworzony od skrótowego określenia materiału PCV, niewystępujący najwyraźniej powszechnie lub uznany za zbyt potoczny przez redaktorów słowników, aby go odnotować.

Tabela 2.III.25. Typy okien

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, otwierane okno w dużym oknie’	<i>lufcik</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘okno wykonane z PCV, tj. polichlorku winylu wykorzystywanego np. w przemyśle, budownictwie’	<i>pecefalka</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘o oknie, drzwiach: duże, wychodzące na balkon’	<i>balkonowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Kratka, *krateczka*, *przedziałka* i *przegródka* to określenia, jakimi mieszkańcy okolic Poddębic nazywają ‘pionowe i poziome listwy w oknie ułożone prostopadle do siebie’. Wszystkie z nich zostały jednak wymienione przez pojedynczych informatorów. Dwoje mieszkańców Zalesia użyło też leksemu *kratkowe* ‘okno podzielone pionowymi i poziomymi listwami ułożonymi prostopadle do siebie’. Większość słów wywodzi się z rejestru ogólnego, choć tylko *kratkę* notuje WSJP, pozostałe występują w PSWP i SJPD. *Przedziałka* w podanym znaczeniu nie jest rejestrowana w źródłach.

Omawiany tu desygnat odnosi się do dawnego typu okien, dzielonego na cztery lub sześć części. Choć respondenci ze wszystkich generacji podkreślali, że niegdyś okna miały podzielone szyby (por. np. leksem *lindolsowy*), to nazwy listew dzielących te szyby wymienili wyłącznie przedstawiciele starszej i średniej grupy wiekowej. Jak widać, młodszy, choć znają desygnat, nie używają określeń z nim związanych⁸².

⁸² Zdaje się, że nawet współcześnie dzieci, rysując dom, obrazują okna jako dzielone na cztery, mimo że współcześnie okna rzadko tak wyglądają. Analizę sposobu rysowania domu przez dzieci przedstawiła np. Ewa Piwowska, jednak pokazała ona, czy dzieci rysują dom płaski, czy przestrzenny, oraz jakie kształty mają dachy i kominy na takich rysunkach, natomiast nie ma tu badań dotyczących formy okien (Piwowska 2016).

Tabela 2.III.26. *Kratka* w oknie i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pionowe i poziome listwy w oknie ułożone prostopadle do siebie’	<i>kratka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>krateczka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>przedziałka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>przegródka I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘o oknie: podzielone pionowymi i poziomymi listwami ułożonymi prostopadle do siebie’	<i>kratkowane</i>	0	2 (11,11%)	0	—

Kolejną grupę leksemów stanowią te opisujące elementy umieszczone przy oknie. *Parapet* ‘poziomy element konstrukcyjny pod oknem, często w postaci deski lub blaszanej płytki’ wymieniły 22 osoby, podkreślając często przy tym, że stawia się na nim kwiaty. O ‘rozchylnym elemencie w elewacji służącym do zasłaniania okien’, czyli *okiennicy*, wspomniało 9 respondentów. Dwoje badanych z Góry Bałdrzychowskiej Kolonii wymieniło też *karnisz*, tj. ‘pręt lub listwę, do którego/której przymocowuje się firanki, zasłonki’. Omawiane jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. *Okiennicę* wskazały osoby z I i II generacji, co nie jest zaskoczeniem, ponieważ współcześnie w okolicach Poddębic desygnat opisywany tym słowem niemalże już nie występuje, montowano go bowiem dawniej. *Karnisz* wymienili młodszy, ponieważ przedmiot, którego dotyczy ta nazwa, jest stosunkowo nowy, w wielu domach wiszą bowiem jeszcze listwy z mocowanymi do nich zapinkami⁸³. Trudno natomiast uzasadnić, skąd wynika niższa frekwencja *parapetu* w II grupie wiekowej względem osób starszych i młodszych.

Tabela 2.III.27. Elementy umieszczone przy oknie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘poziomy element konstrukcyjny pod oknem, często w postaci deski lub blaszanej płytki’	<i>parapet</i>	6 (60%)	6 (33,33%)	9 (60%)	ZaW
‘rozchylny element w elewacji służący do zasłaniania okien’	<i>okiennica</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘pręt lub listwa do którego/której przymocowuje się firanki, zasłonki’	<i>karnisz</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Trzy pozostałe słowa związane z drzwiami i oknami uzyskały nieliczne poświadczenia. Są to: *listwa* ‘wąskie wykończenie drzwi’, *tafla* ‘szyba w oknie’ oraz

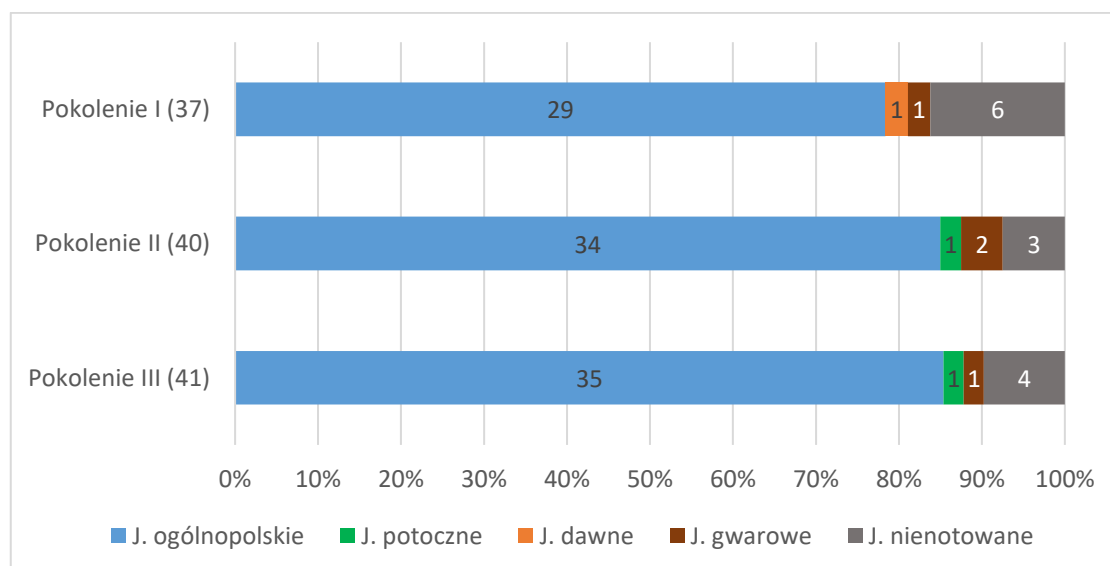
⁸³ Przypinki te nazywane są *zabkami*, jednak ze względu na to, że nie pojawiło się o nie pytanie, nie zostały też wymienione w rozmowach.

okienkowy ‘o drzwiach: mające szybę’. Leksemy te są ogólnopolskie. Wskazały je wyłącznie osoby młodsze, w tym ZaW.

Tabela 2.III.28. Pozostałe leksemy z mikropola DRZWI I OKNA

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąskie wykończenie drzwi’	<i>listwa III</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘szyba w oknie’	<i>tafla</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW
‘o drzwiach: mające szybę’	<i>okienkowy</i>	0	0	0	ZaW

Dla mikropola DZWI I OKNA respondenci z I pokolenia wymienili łącznie 37 jednostek leksykalnych. Wśród nich jest 29 leksemów ogólnopolskich, 6 nienotowanych oraz po 1 dawnym i gwarowym. W rozmowach z nimi odnotowano też poświadczenia negatywne dla 4 słów: 2 z rejestru ogólnego i po 1 dawnym oraz gwarowym. Informatorzy ze średniej grupy wiekowej podali 40 określeń: 34 ogólnopolskie, 3 nienotowane, 2 gwarowe i 1 potoczne. Wystąpiły także poświadczenia negatywne dla 3 słów (ogólnopolskiego, gwarowego i dawnego). Młodszy wymienili 35 nazw ogólnopolskich, 4 nienotowane i po 1 potocznej oraz gwarowej, czyli łącznie 41. W tej grupie wiekowej zarejestrowano 7 poświadczeń negatywnych dla 4 leksemów ogólnopolskich oraz po 1 potocznym, dawnym i gwarowym. Najmłodszy z badanych – ZaW – wskazał zaś 16 słów, z czego 11 ogólnopolskich i 5 nienotowanych w źródłach. Zaprzeczył też znajomości dawnego określenia *filongowy* i ogólnopolskiego *paski*.

Wykres 2.13. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola DRZWI I OKNA

Najwięcej jednostek leksykalnych w mikropolu DRZWI I OKNA użyli badani z III pokolenia. Najwyższy odsetek leksemów dyferencyjnych widać natomiast u osób starszych, na co wpływ ma wysoka frekwencja tych nienotowanych. Nie ma jednak

zależności między typem słów niewystępujących w źródłach a ich frekwencją w I generacji. Są tu zarówno zdrobnienia, jak i neosemantyzmy, np. wskazana we wszystkich grupach wiekowych *harmonijka*. Znaczący wpływ na niższą łączną frekwencję nazw u starszych rozmówców ma użycie tylko dwóch określeń dotyczących drzwi otwieranych i zamykanych przez przesunięcie ich w obrębie futryny.

Dużo leksemów w omawianym polu poświadczył ZaW. Potwierdził on bowiem znajomość co piątej jednostki leksykalnej. Wśród wyrazów wymienionych przez najmłodszego z badanych $\frac{1}{3}$ stanowią te nienotowane w źródłach. Wynika to z dużej frekwencji słów z przedrostkiem liczebnikowym określających typy okien i drzwi ze względu na liczbę ich części.

III.e ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU

W mikropolu ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU wymieniono 12 leksemów. Wśród nich znalazło się 10 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego, a także po 1 gwarowej i nienotowanej w wykorzystanych źródłach.

‘Instalacja umożliwiająca przepływ świeżego powietrza do domu’ przez 3 osoby z II pokolenia została określona jako *wentylacja*. W każdej grupie wiekowej odnotowano przymiotnik *wentylacyjny* ‘taki, który umożliwia przepływ świeżego powietrza do domu’. Dla tego leksemu wskazano połączenia: *wycioⁿg wentylacyjny*, *komin wentylacyjny* oraz *szyb wentylacyjny*. Obie wymienione nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.III.29. *Wentylacja* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘instalacja umożliwiająca przepływ świeżego powietrza do domu’	<i>wentylacja</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘taki, który umożliwia przepływ świeżego powietrza do domu’	<i>wentylacyjny</i> ⁸⁴	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Mieszkańcy okolic Poddębic używają czterech nazw ‘wnęki w ścianie (czasem z drzwiami), w której przechowywano przetwory lub naczynia’. Najwięcej poświadczeń – 19 – uzyskała *framuga*. Dwie osoby w rozmowach użyły *schowka*, a po jednej: *schowanka* i *niszy*. Z rejestru ogólnego wywodzą się *schowek* i *nisza*, zaś *schowanko* nie występuje w źródłach w omawianym znaczeniu. *Framuga* natomiast ma charakter

⁸⁴ W tym połączenia: *wycioⁿg wentylacyjny*: p. I: 1; *komin wentylacyjny*: p. II: 1, p. III: 1; *szyb wentylacyjny*: p. III: 1.

gwarowy. Jako wnęka w ścianie do przechowywania notowana jest w Domaniewku, okolicach Konina, Gorlic, Wysokiego Mazowieckiego i Mławy (KSGP; SGD). Zasięg jest więc stosunkowo szeroki, niemniej wymienione punkty są na ogół położone w znacznych odległościach od siebie. Jak wspomniano, omawiany leksem notował M. Szymczak. Widać więc, że po upływie kilkadziesiąt lat nadal funkcjonuje on w mowie mieszkańców okolic Poddębic. Niemniej został wskazany głównie przez osoby starsze, połowę osób z II pokolenia i tylko dwóch mężczyzn z III. W młodszych grupach zarejestrowano też poświadczenia negatywne. Choć *framuga* nadal znana jest na badanym terenie, zaczyna wychodzić z użycia. Wpływ na to ma głównie zanik desygnatu.

Tabela 2.III.30. *Framuga* w ścianie i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wnęka w ścianie (czasem z drzwiami), w której przechowywano przetwory lub naczynia’	<i>framuga II</i>	8 (80%)	9 (50%) pn: 5 (27,78%)	2 (13,34%) pn: 8 (53,33%)	—
	<i>schowek II</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>schowanko II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>nisza</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Nieliczenie wskazano określenia konstrukcji, na którą zakłada się tkaninę, by wydzielić pomieszczenia. *Rama* i *ramka* mają nieco szerszy zakres znaczenia, tj. ‘konstrukcja, na którą zakłada się tkaninę, by zrobić osłonięcie, np. przepierzenie’. *Rusztowanie* to ‘konstrukcja mocowana pod sufitem, na której zawieszają się zasłonę do kącika do mycia się’. Omawiane jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.III.31. *Rama* odgradzenia i warianty

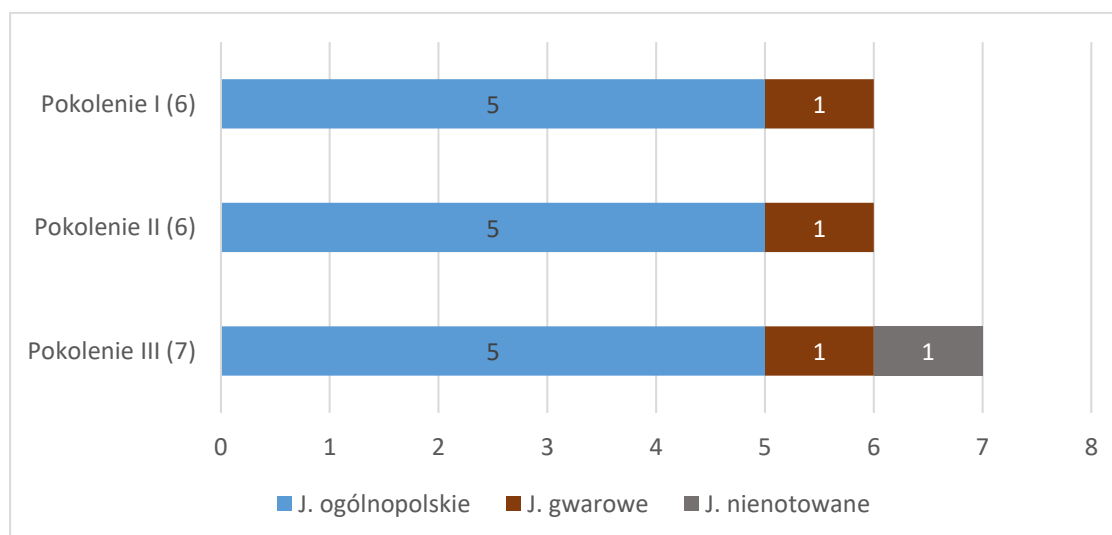
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘konstrukcja, na którą zakłada się tkaninę, by zrobić osłonięcie, np. przepierzenie’	<i>rama III</i>	3 (30%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>ramka I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘konstrukcja mocowana pod sufitem, na której zawieszają się zasłonę do kącika do mycia się’	<i>rusztowanie I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Cztery osoby wymieniły *balkon* ‘umocowaną wysoko konstrukcję wysuniętą z domu na zewnątrz’, dwie respondentki ‘półkę, szafkę, wnękę nad piecem, w której trzymano jedzenie, by zachowywało ciepło’ nazwały *dochówką*, a jedna podała *rynnę* oznaczającą ‘rurę przeciętą od góry, którą spływa woda z dachu’. Wymienione tu leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego. Niemniej wnękę nad piecem w słownikach występuje jako *duchówka*. Być może widać tu przejaw hiperpoprawności w postaci wymowy *o* zamiast *u*.

Tabela 2.III.32. Pozostałe leksemy z mikropola ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'umocowana wysoko konstrukcja wysunięta z domu na zewnątrz'	<i>balkon</i>	1 (10%)	0	2 (13,34)	ZaW
'półka, szafka, wnęka nad piecem, w której trzymano jedzenie, by zachowywało ciepło'	<i>dochówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'rura przecięta od góry, którą spływa woda z dachu'	<i>rynna</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Reasumując, informatorzy z I i II pokolenia wskazali po 5 jednostek ogólnopolskich i 1 gwarowej. W młodszej generacji użyto dodatkowo leksemu nienotowanego w źródłach. W średniej i młodszej grupie wiekowej zarejestrowano ponadto poświadczenia negatywne dla gwarowej *framugi*. Dodatkowo ZaW podał ogólnopolski *balkon*.

Wykres 2.14. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU

Jak widać na wykresie, dla mikropola ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU w każdym pokoleniu podano po 5 leksemów ogólnopolskich i po 1 gwarowym. Różnicę widać jedynie w tym, że urodzona w 1988 roku respondentka użyła nienotowanego w omawianym znaczeniu *schowanka*.

III.f KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI

Mikropole KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI składa się z 24 haseł. Spośród nich 20 ma charakter ogólnopolski, a po 1 – dawny, regionalny i gwarowy. Odnotowano też nazwę niewystępującą w wykorzystanych źródłach.

‘Każda poszczególne pozioma część budynku wyznaczona na podstawie jej położenia’ nazywana jest *kondygnacją*. Ten podstawowy dla omawianego mikropola leksem przytoczyło niemniej jedynie 4 badanych. Wywodzi się on z rejestru ogólnego.

Tabela 2.III.33. *Kondygnacja*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘każda poszczególne pozioma część budynku wyznaczona na podstawie jej położenia’	<i>kondygnacja</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	FeB

Dużą liczbę wskazań (34) uzyskał *parter* nazywający ‘najniższą nadziemną część budynku’. Jedna osoba nazwała go też *przyziemiem*. Ponadto 7 respondentów wymieniło *fundament* oznaczający ‘dolną część domu, częściowo wprowadzoną pod ziemię, stanowiącą jego podstawę, podparcie’. Wymienione tu jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego. W tej małej grupie widać różnice pokoleniowe. *Parter* częściej przytaczały osoby młodsze, a rzadziej – starsze. Natomiast fundament oprócz FeB podali wyłącznie informatorzy z II generacji.

Tabela 2.III.34. Dolne części domu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘najniższa nadziemna część budynku’	<i>parter</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>przyziemie</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘dolna część domu, częściowo wprowadzona pod ziemię, stanowiąca jego podstawę, podparcie’	<i>fundament</i>	0	6 (33,33%)	0	FeB

W grupie poświęconej górnym częściom domu odnotowano 4 jednostki leksykalne. Ogólną nazwę części domu powyżej parteru – *pieńtro* (*pińtro*) – wymieniły 33 osoby. *Górej* definiowaną jako ‘piętro domu; też: najwyższą część domu, przeznaczoną do przechowywania niepotrzebnych rzeczy’ wskazało 37 respondentów. Jeszcze więcej osób, bo 39, wymieniło *strych* ‘najwyższą część domu przeznaczoną do przechowywania niepotrzebnych rzeczy’, natomiast 34 informatorów podało *poddasze* ‘najwyższą część budynku, zazwyczaj mieszkalną’, również w połączeniach *poddasze użytkowe* i *poddasze mieszkalne*. *Góra* stanowi regionalizm⁸⁵. Pozostałe wyrazy są ogólnopolskie.

W omawianej grupie ponownie widać różnice pokoleniowe. Tu także (jak w przypadku dolnych części domu) najmniej poświadczeń uzyskano w I generacji. Dla

⁸⁵ Z takim kwalifikatorem występuje bowiem w PSWP, w SJPD nie została opatrzona kwalifikatorem, natomiast w WSJP nie występuje. Warto tu nadmienić, że w AJKLW pojawia się na całym badanym terenie, obok znacznie mniej popularnego strychu i sporadycznie notowanego poddasza.

3 słów najwyższy odsetek użyć widać w III grupie wiekowej, a *strych* uzyskał niemal identyczny procent u osób młodszych i w wieku średnim.

Tabela 2.III.35. Górne części domu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘część domu powyżej parteru’	<i>pieⁿtro</i> ⁸⁶	6 (60%)	13 (72,22%)	12 (80%)	ZaW; FeB
‘piętro domu, też: najwyższa część domu przeznaczona do przechowywania niepotrzebnych rzeczy’	<i>góra</i>	6 (60%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
‘najwyższa część domu przeznaczona do przechowywania niepotrzebnych rzeczy’	<i>strych</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
‘najwyższa część budynku, zazwyczaj mieszkalna’	<i>poddasze</i> ⁸⁷	7 (70%)	14 (77,78%)	12 (80%)	ZaW

Trzydzieści osiem osób podało, że ‘nieprzenośna, murowana lub drewniana, konstrukcja złożona ze stopni do poruszania się między kondygnacjami’ to *schody*. Ponadto jedna wymieniła *klatkę schodową* ‘miejsce, w którym znajdują się schody’. Oba określenia są ogólnopolskie.

Tabela 2.III.36. *Schody* i wydzielone na nie miejsce

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nieprzenośna, murowana lub drewniana, konstrukcja złożona ze stopni do poruszania się między kondygnacjami’	<i>schody</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	14 (93,33%)	ZaW
‘miejsce, w którym znajdują się schody’	<i>klatka schodowa</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Pojedynczy element schodów’ uzyskał trzy nazwy. Dwadzieścia osób podało *stopień* (też w formie *stopień*), 13 *schodek* (w tym *schódek*), a 1 *bieg*, niemniej dwoje respondentów zaprzeczyło znajomości ostatniego z wymienionych słów. Leksemy z większą liczbą wskazań są ogólnopolskie, natomiast *bieg* uznano za dawny, gdyż notuje go tylko SJPD. Co jednak istotne, według tego źródła jest to termin specjalistyczny. Nie można tu jednak mówić o przypadku użycia, gdyż JaA przedstawił także inne elementy schodów nieznanne pozostałym uczestnikom rozmowy (por. następna grupa).

Leksemy *stopień* i *schodek* uzyskały najmniej wskazań w I pokoleniu. Oba natomiast zostały wymienione przez 8 osób z II grupy wiekowej, niemniej w przypadku *stopnia* odsetek poświadczeń jest niższy niż u młodszych, a dla *schodka* – wyższy.

⁸⁶ W tym wariant *piⁿtro*: p. III: 2.

⁸⁷ W tym połączenia: *poddasze użytkowe*: p. I: 1, p. II: 1; *poddasze mieszkalne*: p. III: 1.

Tabela 2.III.37. *Stoپیء schodów i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pojedynczy element schodów'	<i>stopień</i> ⁸⁸	3 (30%)	8 (44,44%)	9 (60%)	—
	<i>schodek</i> ⁸⁹	1 (10%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	—
	<i>bieg</i>	0	0	1 (6,67%) pn: 2 (13,34%)	—

Pozostałe elementy schodów to: *spocznik* 'pozioma część schodów oddzielająca stopnie', *pochwył* i *obramówka* 'poręcz, podpórka na ręce przy schodach'. Jak już zaznaczono, dwa pierwsze leksemy przywołał tylko JaA, a pozostali uczestnicy rozmowy zaprzeczyli ich znajomości. Dodatkowo ZaW wymienił *obramówkę*.

Spocznik i *pochwył* wywodzą się z rejestru ogólnego. Notowane są w PSWP i SJPD, ale w odróżnieniu od *biegu* nie opatrzone ich kwalifikatorem „specjalistyczne”. *Obramówka* zaś nie występuje w źródłach. W omawianej grupie nie ma notowań słów od osób z I i II pokolenia.

Tabela 2.III.38. Pozostałe elementy schodów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pozioma część schodów oddzielająca stopnie'	<i>spocznik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
				pn: 2 (13,34%)	
'poręcz, podpórka na ręce przy schodach'	<i>pochwył</i>	0	0	1 (6,67%)	—
				pn: 2 (13,34%)	
	<i>obramówka</i>	0	0	0	ZaW

W domach wiejskich powszechnie używane są 'lekkie, często przenośne konstrukcje do poruszania się między kondygnacjami'. *Drabinę* wskazało 37 osób, a ZaW wymienił też zdrobnienie *drabinka*. Liczne poświadczenia (31) uzyskała *drobka*, choć 4 osoby zaprzeczyły jej znajomości. Wymienione tu leksemy są ogólnopolskie, przy czym *drobka* notowana jest w formie *drabka*. Występuje ona w PSWP i SJPD. W drugim ze źródeł widnieje jako „potoczna”.

Choć w każdej grupie użycia są liczne, najmniej widać ich w młodszym pokoleniu. Wynika to być może z faktu, że dziś powszechniejsze są schody, a drabiny pełnią funkcję przenośnych przedmiotów wykorzystywanych po to, aby sięgać wyżej. Dawniej to właśnie one prowadziły na strych, dziś coraz częściej służą do tego schody, a strychy zostały zaadaptowane na innego typu pomieszczenia, np. na pokoje.

Tabela 2.III.39. *Drabina i warianty*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'lekka, często przenośna konstrukcja	<i>drabina</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>drabinka I</i>	0	0	0	ZaW

⁸⁸ W tym wariant *stopień*: p. II: 1, p. III: 1.

⁸⁹ W tym wariant *schodek*: p. III: 1.

do poruszania się między kondygnacjami'	<i>drobka</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	9 (60%)	—
			pn: 1 (5,56%)	pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW

W kwestionariuszu pojawiło się pytanie o to, jak nazywa się pojedyncza, poprzeczna beleczka drabiny. Trzydzieści cztery osoby wskazały *szczebel*, a 11 poświadczeń uzyskał *szczebelek*. Ze względu na fakt, że trudno jednoznacznie mówić o drugim z tych słów jako formie deminutywnej, gdyż nie zawsze oznacza coś mniejszego niż *szczebel*, oba leksemy ujęto w tabeli pod jedną definicją. Odnotowane tu jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

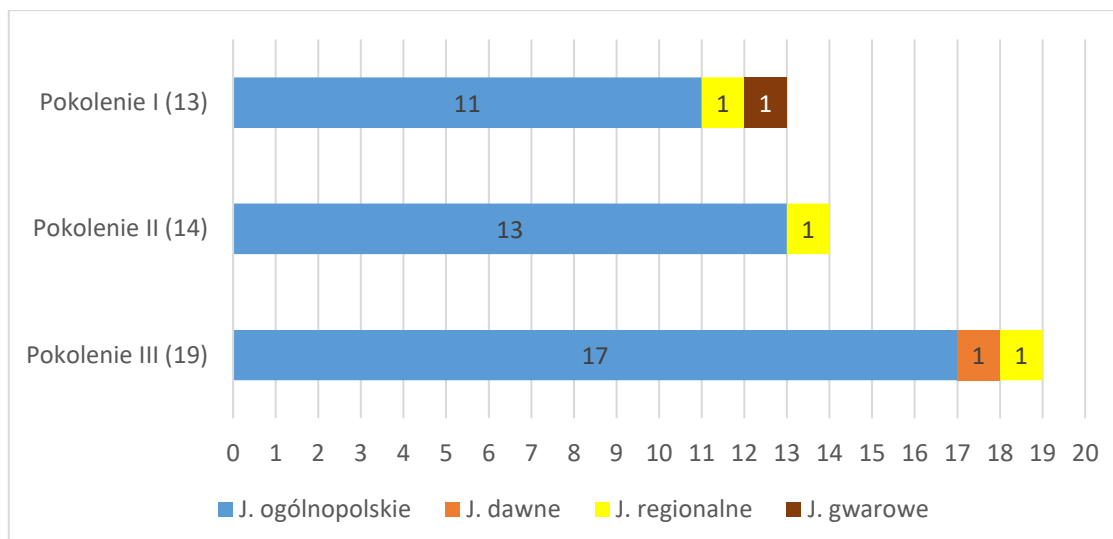
Tabela 2.III.40. *Szczebel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pojedyncza, poprzeczna beleczka drabiny'	<i>szczebel</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	—
	<i>szczebelek I</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	4 (26,27%)	ZaW

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali jeszcze trzy konstrukcje do poruszania się między kondygnacjami. ZaW podał *windę* 'urządzenie do przewożenia ludzi między kondygnacjami budynku'. Leksem ten uzyskał mało poświadczeń, ponieważ w domach wiejskich windy nie występują. SzZ z pokolenia I wspominała, że gdy nie było jeszcze schodów, pod progiem domu leżał *kamor* 'bardzo duży kamień, po którym dawniej wchodziło się do domu'. *Podestu* 'małego, prostego przedmiotu, na którym się staje, by sięgnąć do obiektów wyżej położonych' użyła natomiast WiA z generacji III.

Winda i *podest* stanowią leksemy ogólnopolskie, przy czym drugi z nich notowany jest wyłącznie w PSWP. *Kamor* to zaś jednostka gwarowa. KSGP notuje go na Kaszubach, niemniej występuje też w Domaniewku jako augmentatyw dla słowa *kamień*.

Reasumując, z rozmów ze starszymi respondentami w mikropolu KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI odnotowano 11 leksemów ogólnopolskich i po 1 regionalnym oraz gwarowym. W II generacji użyto 13 słów niedyferencyjnych i 1 regionalnego. W III pokoleniu wymieniono natomiast 17 jednostek ogólnopolskich oraz po 1 dawnej i regionalnej. ZaW podał 9 określeń ogólnopolskich i po 1 regionalnym oraz nienotowanym. FeB zaś wskazał 3 słowa z rejestru ogólnego. W omawianym mikropolu brak poświadczeń negatywnych. Respondenci z II grupy wiekowej i ZaW zaprzeczyli znajomości ogólnopolskiej *drobki*, a badani z III grupy podkreślili, że nie znają 3 nazw – również z rejestru ogólnego – w przytoczonych znaczeniach.

Wykres 2.15. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI

Najwięcej jednostek leksykalnych wskazano w III pokoleniu. Istotny wpływ na to miało wymienienie przez JaA nazw na poszczególne części schodów, wśród których znalazł się też archaizm. Starsi respondenci wymienili o 1 określenie mniej niż w II generacji. W przypadku kondygnacji odnotowano wysoki wskaźnik poświadczeń uzupełniających, ponieważ o większość ich nazw pojawiły się odrębne pytania w kwestionariuszu. Liczne wyrazy uzyskano od ZaW, ponadto tylko u niego zarejestrowano leksem niewystępujący w źródłach.

Podsumowanie subpola tematycznego ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO

Mikropole DRZWI I OKNA jest największe w każdym pokoleniu, przy czym najwyższy odsetek dla niego widać w III grupie wiekowej, gdyż wynosi on ponad 40%. Różnice jednak nie są duże. Kolejną grupę w I i II generacji stanowią SUFITY. W tym przypadku wyższy odsetek leksemów odnotowano w II pokoleniu. W starszym i średnim następuje pod względem wielkości jest mikropole ŚCIANY, podczas gdy w młodszym plasuje się ono na czwartej pozycji. Między II a III grupą wiekową widać tu różnicę 7%. U młodszych drugim mikropolem jest natomiast KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI, a trzecim – SUFITY. We wszystkich generacjach drugie od końca jest mikropole PODŁOGI, a najmniejsze – ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU.

Tabela 2.III.41. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO pod względem przynależności pokoleniowej

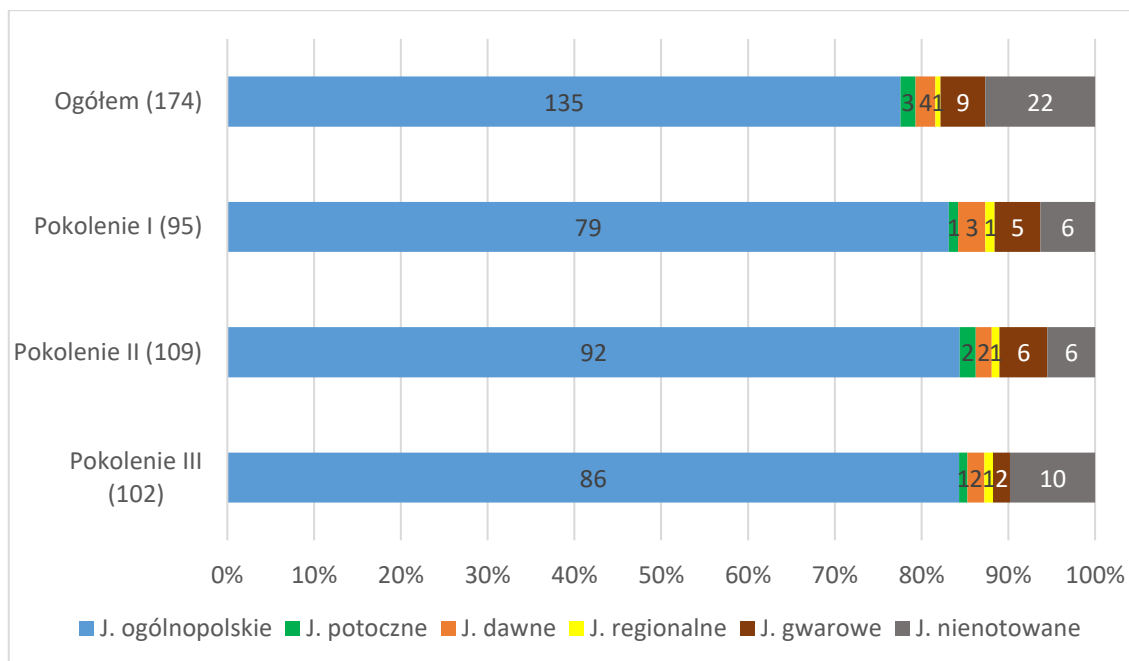
Mikropole	Pokolenie I (95)	Pokolenie II (109)	Pokolenie III (102)
DRZWI I OKNA	37 (38,95%)	40 (36,70%)	41 (40,20%)
SUFITY	16 (16,84%)	22 (20,18%)	17 (16,67%)
ŚCIANY	14 (14,74%)	20 (18,35%)	11 (10,78%)
KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI	13 (13,68%)	14 (12,84%)	19 (18,63%)
PODŁOGI	9 (9,47%)	7 (6,42%)	7 (6,86%)
ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU	6 (6,32%)	6 (5,50%)	6 (5,88%)

Subpole ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO zawiera 174 jednostki leksykalne. Spośród nich 135 (77,59%) ma charakter ogólnopolski, a 39 (22,41%) dyferencyjny. W przypadku drugiej grupy zawiera ona: 22 (12,64%) leksemy nienotowane, 9 (5,17%) gwarowych, 4 (2,30%) dawne, 3 (1,72%) potoczne i 1 (0,57%) regionalny.

Tabela 2.III.42. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	79 (83,16%)	92 (84,40%)	86 (84,31%)
Jednostki dyferencyjne	16 (16,84%)	17 (15,60%)	16 (15,69%)

Odsetek jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych jest niemal tożsamy we wszystkich pokoleniach dla subpola ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO. Wprawdzie proporcjonalnie w starszej generacji odsetek nazw dyferencyjnych jest większy, niemniej różnica między I a II grupą wiekową wynosi zaledwie 1,24%, dlatego można mówić o tożsamyh wynikach dla wszystkich pokoleń.

Wykres 2.16. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpolu ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO

Ogółem w subpolu ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO występuje więcej jednostek dyferencyjnych niż w poszczególnych pokoleniach. We wszystkich grupach wiekowych wskazano każdy typ nazw ze względu na przynależność odmianową. W I i II generacji odnotowano wyższą liczbę leksemów gwarowych, a w III to określenia niewystępujące w źródłach stanowią największą grupę wyrazów dyferencyjnych. Wśród nich są m.in. te związane z sufitem podwieszanym (np. *armstrong*, *przyczepy*) czy *pecefalka*. Słowa z pozostałych odmian są nieliczne, dlatego nie widać wyraźnych różnic między pokoleniami.

ZaW użył w rozmowie 37 jednostek leksykalnych. Trzydzieści z nich ma charakter ogólnopolski (np. *polepa*, *posadzka*, *framuga I*), 6 nie występuje w źródłach (np. *obramówka*, *harmonijka*), a 1 stanowi regionalizm (*góra*). FeB podał 5 leksemów ogólnopolskich (np. *kondygnacja*, *strop*), a 3 określenia wymienił KaS (np. *sufit*).

W subpolu ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO nie brak poświadczeń negatywnych. Najwięcej – 17 (11 ogólnopolskich, 3 dawne, 2 gwarowe, 1 potoczny) – odnotowano ich w III pokoleniu. W II wystąpiło ich 12 (7 ogólnopolskich, 3 dawne i 2 gwarowe). Informatorzy starsi zaprzeczyli natomiast znajomości 7 jednostek leksykalnych, a dokładniej po 3 dawnych i ogólnopolskich oraz 1 gwarowej. Ponadto ZaW wspomniał, że nie zna 3 określeń ogólnopolskich i 2 archaicznych. Leksemy, które uzyskały poświadczenia negatywne, dotyczą przede

wszystkim realiów dawnych, jak np. *powala*, *podbitka II*, *brandzmur*, *paski* i *framuga II*. Widać zatem, że pewne nazwy i desygnaty wyraźnie wychodzą już z użycia, a pewne konstrukcje, zwłaszcza sufitowe, zastępowane są współczesnymi rozwiązaniami.

IV. MATERIAŁY

Na subpole MATERIAŁY składają się: MATERIAŁY BUDOWLANE; MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE; MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ; MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW; TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA; MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB; MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ i POZOSTAŁE MATERIAŁY.

IV.a MATERIAŁY BUDOWLANE

W mikropolu MATERIAŁY BUDOWLANE respondenci wskazali 38 leksemów. Trzydzieści z nich wywodzi się z rejestru ogólnego. Odnotowano ponadto 4 jednostki niewystępujące w źródłach, 3 gwarowe i 1 określenie potoczne.

W kwestionariuszu wystąpiły dwa pytania, przy których respondenci wymienili *kamień wapienny* jako materiał do budowy domów. Były to pytania: *Z czego budowano domy dawniej?* i *Z czego zbudowany jest dom, w którym Pan(-i) mieszka?*. Na ‘skałę osadową złożoną co najmniej w 50% z minerałów węglanowych’ uwagę zwróciło łącznie 17 osób, używając przy tym przede wszystkim wspomnianego określenia *kamień wapienny*, a jednostkowo także *wapniak* i *wapień*. Jednokrotnie podano też przymiotnik *wapienny* odnoszący się do domu wykonanego z omawianego tu materiału.

Dla omawianej grupy nazw widać zbieżność liczby poświadczeń między pokoleniami. W każdym z nich na *kamień wapienny* jako materiał budowlany wskazało ok. 40% respondentów.

Wszystkie leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *wapniaka* nie notuje WSJP. Występuje natomiast w PSWP i SJPD, w których nie jest opatrzony żadnym kwalifikatorem stylistycznym ani odmianowym.

Tabela 2.IV.1. *Kamień wapienny* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘skała osadowa złożona co najmniej w 50% z minerałów	<i>kamień wapienny</i> ⁹⁰	4 (40%)	7 (38,89%)	5 (33,33%)	—

⁹⁰ W tym wariant *kamiń wapienny*: p. II: 2.

węglanowych wykorzystywana do budowy domów ze względu na jej trwałość i powszechność występowania’	<i>wapniak</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wapień</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z kamienia wapiennego’	<i>wapienny</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Spośród wszystkich badanych 14 osób jako materiał budowlany wskazało *beton* ‘mieszanka piasku, żwiru itp. z roztworem materiałów wiążących służąca do budowy domów’, ponadto dziewięciokrotnie podano po pierwsze przymiotnik *betonowy*, a po drugie – typy betonu. Osoby z II pokolenia użyły wszystkich wymienionych w tej grupie leksemów. Starsi respondenci wymienili natomiast *beton* i *suporeks*, młodszy zaś – *beton* i *betonowy*. Również ZaW wymienił *beton*.

Beton i *betonowy* to słowa o charakterze ogólnopolskim. *Suporeks* również, przy czym odnotowany został tylko w PSWP. Pojedynczo udokumentowano go też w KSGP (por. przyp. 92). Określenie wywodzi się od nazwy dawnej marki Suporex. *Itong* to natomiast zleksykalizowana nazwa handlowa wywodząca się od określenia Ytong nadanego przez producenta, tj. Xella International GmbH. W odróżnieniu od *suporeksu* nie jest on notowany w źródłach, gdyż firma funkcjonuje na polskim rynku krócej, jednak charakter obu słów jest podobny – określa się nimi poszczególne typy betonu, nawet innych marek.

Tabela 2.IV.2. *Beton* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mieszanka piasku, żwiru itp. z roztworem materiałów wiążących służąca do budowy domów’	<i>beton</i> ⁹¹	4 (40%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	ZaW
‘zrobiony z betonu’	<i>betonowy</i>	0	4 (22,22%)	5 (33,33%)	—
‘typ betonu produkowany przez Xella International GmbH; Ytong’	<i>itong</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘beton komórkowy z wapna, cementu i piasku; leksem pochodzi od dawnej nazwy firmy’	<i>suporeks</i> ⁹²	3 (30%)	4 (22,22%)	0	—

Informatorzy wymienili *cement*, czyli ‘mineralne spoiwo uzyskiwane przez spalanie skał osadowych i mielenie ich z gipsem’. W I i II pokoleniu wskazywała go średnio jedna na 3, 4 osoby, mniej poświadczeń wystąpiło w grupie młodszej. W tym

⁹¹ W tym wariant *betón*: p. I: 1.

⁹² W tym wariant *suporek*: p. I: 3, p. II: 1.

W PSWP też forma *siporeks*; wariant *suporek* notowany w KSGP w okolicach Białej Podlaskiej jako słowo rzadkie, nowe i literackie.

przypadku *cement* wymieniła wyłącznie jedna osoba, inna natomiast podała połączenie *cementowo-wapienny* jako materiał ‘zrobiony z mieszaniny cementu i wapna’. W materiale raz wystąpił czasownik *wycementować* ‘wyłożyć, pokryć cementem’.

W tej grupie każde słowo wywodzi się z innego rejestru. *Cement* jest słowem ogólnopolskim. Czasownik *wycementować* – w odróżnieniu od jego formy niedokonanej, tj. *cementować*⁹³ – nie występuje w słownikach języka polskiego. Odnotowane zostało natomiast w KSGP w dwóch powiatach znajdujących się w stosunkowo niewielkiej odległości od Poddębic, tj. wieluńskim i konińskim, a ponadto w krośnieńskim. Połączenie *cementowo-wapienny* nie jest notowane w źródłach.

Tabela 2.IV.3. *Cement* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mineralne spoiwo uzyskiwane przez spalanie skał osadowych i mielenie ich z gipsem służące do budowy domów’	<i>cement</i> ⁹⁴	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘wyłożyć, pokryć cementem’	<i>wycementować</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z mieszaniny cementu i wapna’	<i>cementowo-wapienny</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Kilka informatorów powiedziało, że do pokrywania ścian i wytwarzania przedmiotów wykorzystuje się ‘miękki, plastyczny, szary lub biały minerał’, czyli *gips*. Nieco więcej osób – zwłaszcza z II pokolenia – użyło natomiast przymiotnika *gipsowy*, czyli ‘zrobiony z gipsu’. Oba słowa występują w WSJP i PSWP.

Tabela 2.IV.4. *Gips* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękki, plastyczny, szary lub biały minerał’	<i>gips</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘zrobiony z gipsu’	<i>gipsowy</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—

Większość osób (32) powiedziała, że do budowy wykorzystuje się *cegły*. Ponownie najwięcej poświadczeń widać w średniej grupie wiekowej. ZaW podał ponadto przymiotnik *cegłany*. Innym typem sześciennych bloków wykorzystywanych w budownictwie są *pustaki* wymienione przez 15 osób. Tu również widać największą liczbę poświadczeń w II pokoleniu, w którym dodatkowo wskazano hipokorystyczną

⁹³ Słowo w tej formie nie pojawiło się w zebranych materiale.

⁹⁴ W tym wariant *cymynt*: p. II: 1.

formę *pustaczek*. Dwóch mężczyzn z młodszej grupy wiekowej wymieniło natomiast *klinkier*, czyli ‘cegłę ceramiczną’.

Z omawianych tu pięciu leksemów cztery należą do rejestru ogólnego, przy czym przymiotnik *ceglany* nie jest notowany w WSJP, niemniej występuje w PSWP i SJPD. Hipokorystyczna forma *pustaczek* nie występuje natomiast w źródłach.

Tabela 2.IV.5. *Cegła i jej typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kostka piasku i gliny wykorzystywana w budownictwie’	<i>cegła I</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	10 (66,67%)	ZaW
‘zrobiony z cegieł’	<i>ceglany</i>	0	0	0	ZaW
‘blok betonowy, gipsowy, gliniany itp., z otworami, służący do budowy’	<i>pustak</i>	2 (20%)	9 (50%)	4 (26,27%)	—
‘zdrobniale lub pieszczotliwie: blok betonowy, gipsowy, gliniany itp., z otworami, służący do budowy’	<i>pustaczek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘cegła ceramiczna’	<i>klinkier I</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Jedenaście osób podało, że domy budowano z bali, czyli ‘grubych, długich, walcowatych kawałów drewna’. Wyższy odsetek poświadczeń widać w starszym pokoleniu, gdyż to głównie dawniej wykorzystywano *bale* do budowy. Niemniej różnice między generacjami nie są znaczne. Dwie osoby w rozmowach zwróciły uwagę na *szlakę* ‘odpad gromadzony po spalaniu w postaci masy szklatego popiołu, wykorzystywany do budowy domów’.

Przynależność odmianowa dla obu leksemów jest różna w słownikach języka polskiego. *Bal* w WSJP nie został opatrzony kwalifikatorem, podczas gdy w PSWP widnieje jako potoczizm. *Szlaka* natomiast w WSJP posiada oznaczenie „potoczna”, a w PSWP – „przestarzała”. Ze względu na hierarchiczny układ słowników w pracy pierwszy wyraz włączono do jednostek ogólnopolskich, zaś drugi – do potocznych.

Tabela 2.IV.6. Pozostałe materiały służące do budowy domów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gruby, długi, walcowaty kawał drewna służący do budowy domów’	<i>bal</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
‘odpad gromadzony po spalaniu w postaci masy szklatego popiołu, wykorzystywany do budowy domów’	<i>szlaka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Informatorzy – choć stosunkowo nielicznie – opisując materiały do budowy domów podali słowo *zaprawa* oznaczające ‘materiał budowlany wytworzony z piasku, wody i spoiwa’. Ponadto 2 osoby wskazały na jej poszczególne składniki. ZaT wymieniła tu podstawowy materiał, czyli *piach*, natomiast PaK – *sól* będącą dodatkiem zapobiegającym kruszeniu się zaprawy, do której dodaje się glinę. Najwięcej poświadczeń pojawiło się u osób z II pokolenia.

Występujące tu jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego. Jedynie *piach* odnotowany został jako potoczny w PSWP, ale redaktorzy WSJP nie opatrzyli go kwalifikatorem.

Tabela 2.IV.7. *Zaprawa* i jej składniki

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘materiał budowlany wytworzony z piasku, wody i spoiwa’	<i>zaprawa</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘luźna, ziarnista skała osadowa, złożona głównie z kwarcu, wykorzystywana jako składnik zapraw budowlanych’	<i>piach</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘biały, słony proszek, tu: składnik dodawany do zaprawy z gliną zapobiegający jej kruszeniu’	<i>sól</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci spośród zapraw licznie wymienili *tynk* (31 poświadczeń), a jeszcze liczniej (40 wskazań) – nakładaną na niego *gładź*. W przypadku drugiego z leksemów w młodszym pokoleniu podało go najwięcej osób, a w starszym najmniej. Jedynie ZaW zaprzeczył znajomości obu. Jedna informatorka powiedziała też, że biernie zna określenie *wak* jako synonim *tyнку*, natomiast 5 badanych zaprzeczyło jego znajomości. W zebranych materiale nielicznie poświadczone 5 czasowników, z czego 3 o wspólnej podstawie *tynk* (*tynkować*, *otynkować*, *wytynkować*), oraz *wyszlifować* i *wyszpachlować* odnoszące się do czynności nakładania tynku i gładzi na ściany. Ponadto 2 osoby z II generacji użyły słów *natynkowy* ‘montowany, nakładany na tynk’ i *nieotynkowany*.

Tynk, *tynkować*, *otynkować*, *nieotynkowany*, *wytynkować*, *natynkowy*, *wyszlifować* i *gładź* to jednostki ogólnopolskie. Czasownik dokonany *wyszpachlować* notowany jest w Kramsku w powiecie konińskim (KSGP), należy zatem do rejestru gwarowego. *Wak* nie został natomiast ujęty w źródłach.

Tabela 2.IV.8. Tynk i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zaprawa budowlana nakładana bezpośrednio na ścianę w celu wyrównania jej powierzchni’	<i>tynk</i> ⁹⁵	7 (70%)	12 (66,67%)	12 (80%)	— pn: ZaW
	<i>wak</i>	0 pn: 1 (10%)	0 pn: 4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘nakładać tynk na ściany’	<i>tynkować</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘obłożyć tynkiem’	<i>wytynkować</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>otynkować</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘taki, na którym nie położono tynku’	<i>nieotynkowany</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘montowany, nakładany na tynk’	<i>natynkowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wygładzić tynk’	<i>wyszlifować</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zaprawa nakładana na otynkowaną ścianę w celu jej dokładniejszego wygładzenia’	<i>gładź</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	15 (100%)	— pn: ZaW
	<i>wyszpachlować</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Ostatnią grupą materiałów budowlanych są te służące do pokrywania dachów. Odnotowano 5 takich nazw, niemniej wszystkie poświadczone zostały pojedynczo. Ich niska frekwencja wynika z braku odrębnego pytania w kwestionariuszu o to, czym pokrywa się dachy, ponieważ nie jest to ściśle związane z wyposażeniem wnętrz. Słowa określające materiały do krycia dachu zostały tu jednak uwzględnione, by nieco szerzej pokazać obraz domów ze wsi w powiecie poddębickim. Osoba z młodszego pokolenia powiedziała, że dachy pokrywa się *eternitem*. Jest to materiał wytwarzany z cementu i azbestu. Ze względu na obecność drugiego z wymienionych składników stosowanie *eternitu* pozostaje niebezpieczne dla zdrowia i szkodliwe dla środowiska. Azbest jest minerałem, który występuje w przyrodzie, a dzięki swoim właściwościom takim jak złe przewodnictwo cieplne, odporność na warunki chemiczne i właściwości dźwiękochłonne stał się bardzo popularnym materiałem do budowy, wyrobów instalacji wodnych i kanalizacyjnych czy artykułów gospodarstwa domowego. Dobrze składowane wyroby z azbestu nie stanowią szczególnego zagrożenia, problem pojawia się wtedy, gdy materiał zaczyna niszczyć, narażony jest na nieodpowiednie warunki atmosferyczne oraz gdy

⁹⁵ W tym połączenie *tynk gładziowy*: p. II: 1.

poddaje się go obróbce mechanicznej. Wówczas uwalniają się z niego włókna, które przedostają się do układu oddechowego i nabierają właściwości rakotwórczych. Mimo wprowadzania różnorodnych rozwiązań i programów mających na celu całkowite zaprzestanie używania azbestu w Polsce⁹⁶ nadal minerał ten jest w użyciu, choć od 1997 roku obowiązuje zakaz jego produkcji, sprzedaży i wyrobu z niego produktów, a do roku 2032 roku powinien zostać usunięty ze wszystkich obiektów (Gonda-Soroczyńska 2010). Do tego czasu musi zatem zniknąć również eternit. Jego szkodliwych właściwości świadoma jest NoK, która wspomniała o nim podczas rozmowy. Samo słowo notują słowniki języka polskiego. Można natomiast przypuszczać, że jeśli programy zakładające odejście od użycia azbestu wejdą w życie i po roku 2032 zaprzestanie się korzystania z niego, słowo *eternit* zacznie stopniowo wychodzić z użycia.

Według mieszkańca powiatu poddębickiego dachy pokrywa się też *dachówką*, czyli ‘szeregiem ułożonych płytek, zazwyczaj ceramicznych, którymi pokrywa się dach’. Dwie osoby starsze wspomniały natomiast, że dawniej dom od góry zabezpieczano roślinami, a dokładniej *strzechą* ‘pokryciem z gęsto ułożonej słomy’, *kolkami* ‘opadłymi, wysuszonymi listkami drzew iglastych’ i *leⁿtami* ‘wysuszoną nacią ziemniaka’.

Jak wspomniano, *eternit* należy do rejestru ogólnego, tak samo jak *dachówka*, *strzecha* i *kolki*. Ostatnie ze słów jest przy tym notowane w PSWP jako „potoczne”. *Leⁿty* zaś to leksem gwarowy, charakterystyczny przede wszystkim dla Wielkopolski. W KSGP potwierdzono jego występowanie w powiatach: nowotomyskim, gostyńskim, kościańskim, konińskim, średzkim, lipnowskim, rypińskim i płockim. Według AJKLW występuje na prawie całym badanym obszarze, przy czym mniej poświadczeń widać na zachodzie i południu Wielkopolski. Co ciekawe, w tym samym źródle w okolicach Poddębic odnotowano nie *leⁿty*, ale *leⁿciny*. *Leⁿty* występują też w AJŚ (w formach *luⁿta*, *lyⁿta*) w okolicach Leszna, Rawicza, Ostrowa, a także w dialektalnie małopolskich rejonach Wielunia⁹⁷ i Częstochowy (Urbańczyk 1968). Wspominaną nazwę odnotował także M. Szymczak (SGD).

⁹⁶ M.in. Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski. Przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polski w dniu 14 maja 2002 roku; Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032. Przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polski w dniu 15 marca 2010 roku; Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu miasta i gminy Poddębice, pow. poddębicki, woj. łódzkie, na lata 2010 – 2013 (z uwzględnieniem perspektywy do 2032). Przyjęty przez Radę Miejską w Poddębicach w dniu 29 listopada 2010 roku.

⁹⁷ Według podziału K. Dejny Wieluń sytuuje się w obrębie dialektu wielkopolskiego (Dejna 1973: 86).

Tabela 2.IV.9. Materiały do pokrywania dachów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rakotwórczy materiał z cementu i azbestu, którym pokrywano dachy’	<i>eternit</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘szereg ułożonych płytek, zazwyczaj ceramicznych, którymi pokrywa się dach’	<i>dachówka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘dawne słomiane pokrycie dachu’	<i>strzecha</i> ⁹⁸	1 (10%)	0	0	—
‘opadłe, wysuszone listki drzew iglastych używane do ocieplania domów’	<i>kolki</i> (lm)	1 (10%)	0	0	—
‘wysuszona nać ziemniaka, którą dawniej pokrywano dachy, sufity’	<i>leⁿty</i> (lm; r.nmos.)	1 (10%)	0	0	—

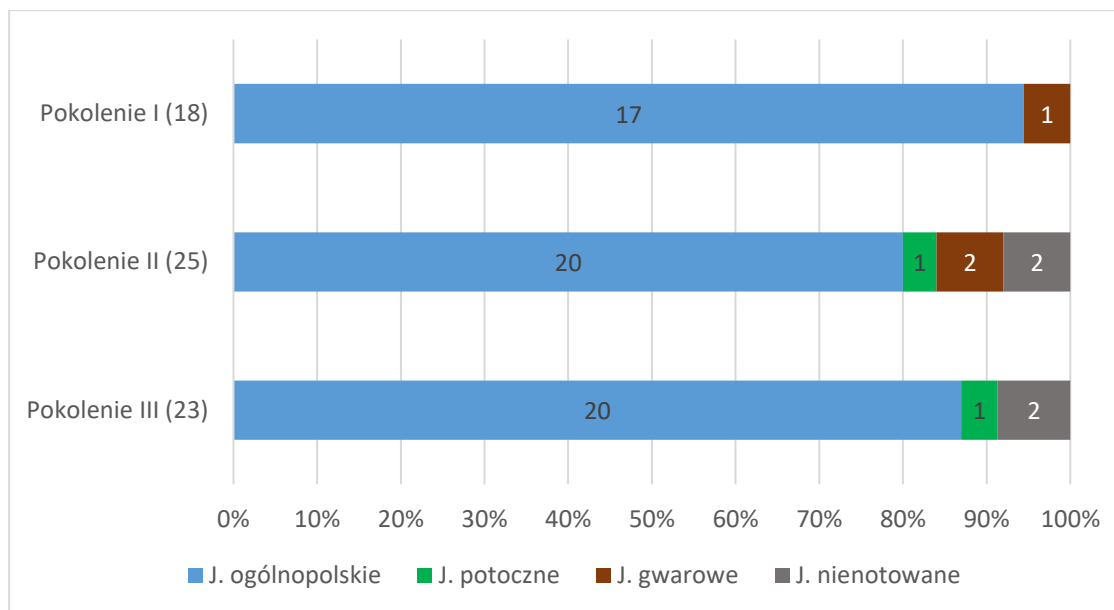
W mikropolu MATERIAŁY BUDOWLANE oprócz rzeczowników nazywających to, z czego buduje się domy, przytoczono przymiotniki i czasowniki bazujące na tych samych podstawach słotwórczych co nazwy rzeczownikowe. Najczęściej wykorzystywane do budowy są: *beton*, *kamień wapienny* i *cement*. Domy stawia się też powszechnie z *cegiel*, a rzadziej z *pustaków* oraz *bali*. *Kamień wapienny* i *bale* zostały wskazane częściej jako materiały, których używano dawniej.

Dużą liczbę poświadczeń uzyskały przede wszystkim nazwy zapraw, tj. *tynk* i *gładź*. Wynika to z faktu, że w kwestionariuszu pojawiły się o nie pytania, natomiast w przypadku materiałów budowlanych pytania miały charakter bardziej otwarty.

Większość leksemów z omawianego mikropola zostało poświadczonych jednostkowo. Szczególnie chodzi tu o czasowniki, nazwy pokryć dachowych oraz synonimiczne określenia materiałów budowlanych.

Konkludując, rozmówcy z I pokolenia podali 18 jednostek leksykalnych. Siedemnaście z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, a 1 z gwarowego. Poświadczenie negatywne zyskał zaś nienotowany w źródłach *wak*. Rozmówcy z II generacji użyli 25 leksemów – 20 ogólnopolskich, po 2 nienotowanych i gwarowych oraz 1 jest potocznym. Poświadczono też negatywnie słowo nienotowane. Młodszy mieszkańcy okolic Poddębic podali 23 nazwy, z czego 20 ogólnopolskich, 2 nienotowane i potoczną. Nie odnotowano natomiast poświadczeń negatywnych. W mikropolu MATERIAŁY BUDOWLANE pojawiły się sporadycznie poświadczenia uzupełniające. ZaW przytoczył 3 wyrazy z rejestru ogólnego, a zaprzeczył znajomości 2 (również ogólnopolskich).

⁹⁸ W wariantcie *szczszecha*.

Wykres 2.17. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY BUDOWLANE

Powyższe zestawienia pokazują wyraźną dominację nazw ogólnopolskich. Niemniej dla II pokolenia 20% to leksemy dyferencyjne przy kilkunastu procentach w generacji III. U osób starszych wystąpiła tylko jedna jednostka nieogólnopolska – o charakterze gwarowym.

IV.b MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE

Dla mikropola MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 40 leksemów. Trzydzieści dwa z nich wywodzą się z rejestru ogólnego, 7 to jednostki nienotowane, wystąpił też 1 archaizm.

Na badanym terenie podłogi, a rzadziej także ściany, wyklada się ceramicznymi kostkami. W materiale odnotowano ich 6 nazw. Najpopularniejszą są *plytki* wskazane przez 30 osób z najwyższym odsetkiem w grupie II. Trzynastokrotnie przywołano *kafelki*, które potwierdzone zostały przede wszystkim przez osoby z II i III pokolenia, niemniej także przez 2 informatorów z I grupy oraz ZaW. Po kilka użyć uzyskały *gres* i *terakota*, a po 1 – *glazura* i *flizy*. Ostatnie z tych słów uzyskało 29 poświadczeń negatywnych. W materiale odnotowano też *lastryko* ‘sztuczny kamień, z którego wykonuje się podłogi, parapety itp.’ i utworzony od niego przymiotnik *lastrykowy*, a także *fugę* ‘zaprawę uzupełniającą szczelinę pomiędzy płytkami na ścianie, podłodze’. Warto odnotować, że wymienione tu materiały są stosunkowo współczesne, dawne zostaną wymienione w dalszej części. Używa się ich głównie w łazienkach, kuchniach i korytarzach.

W tej grupie leksemów 7 wywodzi się z rejestru ogólnego. Są to: *plytki*, *kafelki*, *terakota*, *lastryko*⁹⁹, *lastrykowy* i *fuga*. *Gres* nie został odnotowany w źródłach. W przypadku wyrazu *flizy*, który poświadczono tylko w liczbie mnogiej, przynależność odmianowa jest mniej jasna. W WSJP w formie lp *fliz* notowany jest jako „przestarzały”, natomiast jako *fliza* uznany jest za krakowski regionalizm. W wydawanym przez poznański zespół językoznawców PSWP występuje tylko forma *fliza* i nie jest opatrzona żadnym kwalifikatorem. W formie deminutywnej, *flizka*, nazwę notuje też SGMP, występuje tam ponadto *flizkarz* ‘rzemieślnik układający płytki ceramiczne’. Wobec tego autorka przyjęła, że *flizy* to archaizm, zgodnie z jednym z kwalifikatorów występujących w WSJP, mając jednak pełną świadomość, że kwestia ustalenia przynależności odmianowej dla tego określenia jest złożona.

Tabela 2.IV.10. *Płytki*, ich typy i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ceramiczne kostki układane na podłodze lub ścianie’	<i>plytki I</i> (rzecz.)	6 (60%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>kafelki</i> (lm)	2 (20%)	5 (27,78%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>gres</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>terakota</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>glazura</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>flizy</i>	1 (10%) pn: 6 (60%)	0 pn: 13 (72,22%)	0 pn: 9 (60%)	— pn: ZaW
‘sztuczny kamień, z którego wykonuje się podłogi, parapety itp.’	<i>lastryko</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony z lastryka’	<i>lastrykowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zaprawa uzupełniająca szczelinę pomiędzy płytkami na ścianie, podłodze’	<i>fuga</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W domach, szczególnie w bardziej reprezentatywnych pomieszczeniach, układa się *parkiet* z małych, podłużnych, drewnianych desek. Wskazało go 35 respondentów. Dwie osoby zaprzeczyły natomiast znajomości tego leksemu. Troje rozmówców wymieniło także przymiotnik *parkietowy* odnoszący się do podłogi wyłożonej parkietem. Pojedynczo podano nazwy określające materiał, z którego wykonuje się parkiet, tj. *świerkowy* i *brzozowy*. StP zwrócił uwagę na ‘pojedynczy element, który wraz z innymi ułożonymi obok siebie tworzy parkiet’, określając go *klockiem*, a ŁuH podała ‘kształt układania parkietu przypominający rozmieszczenie igieł na jodle’, zwany *jodelką*.

⁹⁹ W WSJP: *lastriko*.

Słownictwo z tej grupy ma charakter ogólnopolski. *Świerkowy* notują tylko redaktorzy PSWP, a *klocek* – WSJP. Najmniej poświadczeń widać wśród osób z I pokolenia. Wskazali oni wyłącznie na *parkiet*, którego znajomość dodatkowo została zaprzeczona przez jedną z osób. Proporcje w występowaniu słów dotyczących podłogi z drewnianych desek są zbliżone w II i III generacji, z przewagą w starszej grupie, w której jedynie *klocek* nie został poświadczony przez nikogo.

Tabela 2.IV.11. *Parkiet* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podłoga wyłożona z małych, podłużnych, drewnianych desek’	<i>parkiet</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	12 (80%)	ZaW
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)		
‘o podłodze: wyłożona małymi, podłużnymi, drewnianymi deskami’	<i>parkietowy</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘zrobiony ze świerku’	<i>świerkowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z brzozy’	<i>brzozowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘kształt układania parkietu przypominający rozmieszczenie igieł na jodle’	<i>jodelka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘pojedynczy element, który wraz z innymi ułożonymi obok siebie tworzy parkiet’	<i>klocek I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Kilka osób wskazało trzy nazwy materiałów podłogowych wykonanych z gumy. Są to *gumolit*, *gumoleum* i *linoleum*. Słowa te wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym dwa pierwsze nie występują w WSJP, ale są notowane w PSWP i SJPD. Ze względu na niewielką liczbę poświadczeń trudno mówić tu o zależnościach między pokoleniami.

Tabela 2.IV.12. *Gumolit* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gumowa wykładzina podłogowa’	<i>gumolit</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>gumoleum</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘materiał z juty pokryty masą podobną do gumy wykorzystywany na wykładziny podłogowe’	<i>linoleum</i>	1 (10%)	0	0	—

Współcześnie w domach wiejskich najpopularniejsze – zwłaszcza w pokojach – są panele, czyli ‘wąskie, podłużne deseczki, zazwyczaj niedrewniane, z których układa się podłogę’. Wskazało je 38 respondentów. Spośród materiałów podłogowych 19 badanych podało *listwę* ‘wąskie wykończenie podłogi nachodzące na ścianę’, uzupełniając ją o przymiotniki: *podłogowy*, *przypodłogowy* i *odpodłogowy*. Jedna osoba wymieniła *kostkę* ‘pojedynczy element, z którego układa się podłogę’.

Wszystkie słowa są ogólnopolskie. Najmniej poświadczeń uzyskano w III pokoleniu, najwięcej natomiast w II. Rozmówcy z I grupy podali wszystkie trzy występujące tu leksemy. Ponadto *panele* potwierdził ZaW, a *listwę* – KaS.

Tabela 2.IV.13. Pozostałe materiały podłogowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąskie, podłużne deseczki, często niedrewniane, z których układa się podłogę’	<i>panele II</i> ¹⁰⁰	8 (80%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
‘wąskie wykończenie podłogi nachodzące na ścianę’	<i>listwa IV</i> ¹⁰¹	4 (40 %)	10 (55,56%)	4 (26,27%)	KaS
‘pojedynczy element, z którego układa się podłogę’	<i>kostka</i>	1 (10%)	0	0	—

W czasach PRL-u dużą popularnością cieszyła się *boazeria* ‘drewniane obicie ścian’. Wśród badanych z powiatu poddębickiego wskazali ją niemal wszyscy z II pokolenia, a w mniejszym stopniu, choć również licznie, informatorzy starsi i młodszy. Leksem ten i opisywany przez niego desygnat są natomiast nieznane dla ZaW, co nie dziwi, gdyż obecnie na wsiach spotyka się je rzadko. Omawiane tu słowo pojawiło się w materiale w trzech wariantach fonetycznych: *boazeria*, *blazeria* i *bolazeria*. Należy ono do rejestru ogólnego. Jedna osoba z III generacji ‘drewniane obicie ścian’ nazwała *ramą*. Wyraz ten w omawianym znaczeniu nie pojawia się w źródłach.

Tabela 2.IV.14. *Boazeria* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniane obicie ścian’	<i>boazeria</i> ¹⁰²	7 (70%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	— pn: ZaW
	<i>rama IV</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Przy opisie sufitu podwieszanego informatorzy wspominali, że zrobiony jest on z płyt wykonanych z tektury wzmocnionej gipsem. Łącznie materiał ten określono czterema nazwami, z których wszystkie stanowią połączenie słów *karton* i *gips*. Najwięcej poświadczeń uzyskał rzeczownik *kartongips*. Wskazało go bowiem 12 badanych, głównie z I i III grupy pokoleniowej. Dwukrotnie – też wśród osób młodszych i starszych – podano połączenie *kartonowo-gipsowy*. Pojawiły się także dwa określenia o identycznym brzmieniu, ale innej postaci. Pierwsze z nich to przymiotnik *kartongipsowy*, drugie zaś to dwuczłonowa nazwa złożona z rzeczownika i przymiotnika,

¹⁰⁰ W tym *panel* r.m.: p. I: 1, p. III: 1 i połączenie *panele podłogowe*: ZaW.

¹⁰¹ W tym połączenia: *listwa podłogowa*: p. II: 4, p. III: 1; *listwa przypodłogowa*: p. II: 1, p. III: 1; *listwa odpodłogowa*: p. I: 1.

¹⁰² W tym warianty *blazeria*: p. I: 2, p. II: 5, p. III: 3; *bolazeria*: p. III: 2.

tj. *karton gipsowy*. Żadna z wymienionych tu jednostek leksykalnych nie występuje w źródłach. Być może stąd wynika niejednorodne nazewnictwo, choć trzeba tu podkreślić dominację rzeczownikowego wariantu *kartongips*, która na stronach producentów i sprzedawców często występuje w pisowni rozdzielnej (*karton gips*). Zdecydowano się jednak na zapis łączny ze względu na to, w jaki sposób informatorzy odmieniali tę nazwę, np. z *kartongipsu* (StM, NoK).

Tabela 2.IV.15. *Kartongips* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'materiał z gipsu zabezpieczonego tekturą'	<i>kartongips</i>	4 (40%)	2 (11,11%)	6 (40%)	—
	<i>karton gipsowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'zrobiony z kartongipsu'	<i>kartonowo-gipsowy</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>kartongipsowy</i> (przym.)	0	0	3 (20%)	—

Kilka osób wskazało również inne typy płyt wykorzystywanych do robienia sufitów podwieszanych. Czworo respondentów podało płytę *pilśniową* 'zrobioną ze zbitej, sklezionej masy drewnianej', a 1 jej odmianę *emdeef* (MDF). Dwie osoby z II generacji zwróciły uwagę na płytę *paździerzową* 'zrobioną z łądyg lnu sklejaných pod ciśnieniem' i *gipsową* 'zrobioną z gipsu'. Starsi rozmówcy nie przytoczyli żadnego typu płyt stosowanych do montażu sufitu podwieszanego. Wynikać może to z faktu, że desygnat jest dla nich nowy, a oni sami – w odróżnieniu od pokolenia ich dzieci i wnuków – nie zajmują się już budową czy remontem domów. SzZ tak o tym mówi:

SzZ: *jak tera P. [syn] mówi ... mama wiesz? ... zrobimy sufit podwieszany ... o ... ta ... tera robi w pokoju ... w łazience tam ... no wszedzie jes ... a ... u nos aby nie bo ... my mamy pokój i kuchnie ... swoje ... i też chciał robić te sufity tam to wszystko a jo mówie nie! ... my niedługo umrzemy i bydziesz miał dużo roboty ... bo bydziesz musiał to wszystko wyrzucać po 'ojcach ... a tak to jak umrzemy to se bydzieta dopiero robić podwieszane ... (Rąkczyn)*

Widać zatem, że osoby starsze nie widzą potrzeby w wykorzystaniu nowych rozwiązań, w tym montażu podwieszanych sufitów.

Wymienione w tej grupie jednostki leksykalne: *pilśniowa*, *paździerzowa* i *gipsowa* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Emdeef* – mimo że jest nazwą powszechnie stosowaną m.in. przez producentów, ale też użytkowników tego typu płyt – nie pojawia się w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.IV.16. Rodzaje płyt

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o płycie: zrobiona ze zbitej, sklejonej masy drewnianej’	<i>piłśniowa</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘piłśniowa płyta z drewnianych włókien’	<i>emdeef</i> (MDF)	0	0	1 (6,67%)	—
‘o płycie: zrobiona z łądy lnu sklejanych pod ciśnieniem, stanowiąca element sufitu podwieszanego’	<i>paździerzowa</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o płycie: wykonana z gipsu, stanowiąca element sufitu podwieszanego’	<i>gipsowa</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Trzy osoby z II i III pokolenia wymieniły materiały, które wykorzystywane są do ocieplania i zabezpieczania sufitów. Respondenci z II grupy podali *siatkę I* ‘dziurkowany materiał wykorzystywany do wytworzenia polepy sufitowej’ oraz *wyściółkę* ‘to, co wyściela sufit, np. trzcina, słoma itp.’. Mężczyzna z młodszej grupy użył zaś słowa *wiecheć* ‘pęk cienkich traw, gałązek, wykorzystywany do polepy sufitowej’. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie. Ponownie brak leksemów wskazanych przez osoby starsze, mimo że wymienione w tej grupie wyrazy dotyczą realiów dawnych.

W zgromadzonym materiale 5 leksemów odnosi się do nakładania materiałów na ściany w celu utrzymania wyższej temperatury w domu. Wśród nich znajduje się rzeczownik *ocieplenie* oznaczający ‘dodatkową warstwę materiałów przy ścianach izolującą dom przed zimnym powietrzem’ oraz cztery czasowniki: po dwa niedokonane, tj. *ocieplać* i *obrzucać* oraz dwa dokonane – *ocieplić* i *obrzucić*. W tym przypadku to od osób z I pokolenia uzyskano najwięcej poświadczeń. Wynika to z faktu, że starsi respondenci wspominali, jak dawniej zabezpieczano domy przed niskimi temperaturami. Wymienione tu nazwy mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.IV.17. Leksemy związane z nakładaniem materiałów na ściany w celu utrzymania wyższej temperatury w domu

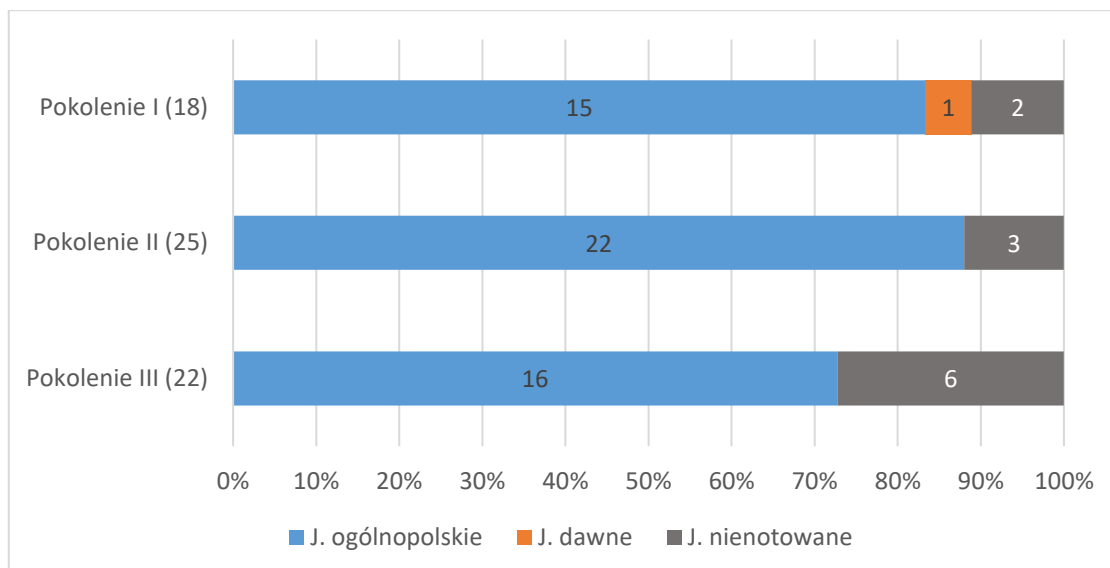
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dodatkowa warstwa materiałów przy ścianach izolująca dom przed zimnym powietrzem’	<i>ocieplenie</i>	4 (40%)	1 (5,56%)	0	—
‘nakładać różne materiały na ściany i strop, aby utrzymywać wyższą temperaturę w domu’	<i>ocieplać</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>obrzucać</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘nałożyć różne materiały na ściany i strop, aby utrzymać wyższą temperaturę w domu’	<i>obrzucić</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>ocieplić</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Ostatnim słowem należącym do mikropola MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE jest *sajding* (*siding*). Oznacza ono ‘wykończenie elewacji panelami z drewna, metalu lub tworzywa sztucznego’¹⁰³. Ten typ wykończenia spotykany jest w okolicach Poddębic stosunkowo rzadko, stąd wynika tylko jedno poświadczenie (z pokolenia II) w materiale. Omawiany leksem notuje PSWP.

Podsumowując, w omawianym mikropolu szczególną rolę odgrywają materiały podłogowe. Wymienić należy tu przede wszystkim *plytki* i *kafelki*, *parkiet* oraz *panele II*. Dużą frekwencję uzyskała też *boazeria* do wykańczania ścian. Mniej jest tu natomiast odniesień do materiałów sufitowych. Wskazano tylko trzy nazwy je opisujące, w dodatku notowane jednostkowo. Wystąpiły także czasowniki związane z nakładaniem materiałów na ściany w celu utrzymania wyższej temperatury w domu. Sporą frekwencję uzyskała *listwa*. Pozostałe jednostki mają charakter sporadyczny.

Respondenci z I generacji podali 18 leksemów. Piętnaście z nich należy do rejestru ogólnego, 2 są nienotowane, a 1 to archaizm. Poświadczenia negatywne uzyskano w przypadku dwóch określeń ogólnopolskich. W II pokoleniu wystąpiło 25 słów, w tym 22 ogólnopolskie i 3 nienotowane w źródłach. Tak jak dla starszej grupy tu również odnotowano 2 ogólnopolskie jednostki poświadczone negatywnie. Młodszy respondenci użyli 22 nazw – 16 wywodzi się z rejestru ogólnego, natomiast aż 6 nie występuje w źródłach. W tym przypadku odnotowano 1 poświadczenie negatywne dla określenia ogólnego. ZaW podał 5 słów ogólnopolskich i zaprzeczył znajomości dwóch. Dodatkowo KaS wskazał jeden leksem, również z rejestru ogólnego.

¹⁰³ Siding – materiał pokrywający elewację budynku, mający postać długich, układanych równolegle paneli. Siding może być wykonany z PCV, drewna, drewnopochodny, z materiałów kompozytowych lub metalowy (Building Companion 2019).

Wykres 2.18. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE

Powyższy wykres pokazuje, że najwięcej jednostek dyferencyjnych występuje u osób z III generacji. Wynikać może to z tego, że użyto dużo nazw nie tyle handlowych, gdyż nie są one zastrzeżone, co wykorzystywanych w handlu. Obecnie to młodszy mieszkańcy poddębickich wsi budują domy, są więc najlepiej zorientowani w wykorzystywanych materiałach. Najmniejszy odsetek słów nieogólnopolskich widać natomiast w II pokoleniu. Osoby starsze zaś wskazały najniższą łączną liczbę leksemów.

IV.c MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ

Mikropole MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ zawiera 27 leksemów, z czego 25 należy do rejestru ogólnego, a 2 – gwarowego. Uwzględniono tu również materiały do palenia w piecach i kuchniach. Zgromadzone w tym mikropolu nazwy dotyczą przede wszystkim budowy urządzeń do ogrzewania i typów opału.

Respondenci użyli czterech nazw związanych z ceramiczną płytką służącą do wykładania, budowania dawnych pieców. Wszystkie z nich wywodzą się od niemieckiego *Kachel* ‘kafel’ (Boryś 2005: 219). Formy podstawowej częściej używały osoby z II pokolenia, natomiast zdrobnienie *kafelek* wskazywali głównie młodszy, przy braku potwierdzeń w II generacji. Gwarowa *kafelka* – notowana w Warmii (SGOWM) – ma podobny odsetek występowania we wszystkich grupach wiekowych. Przymiotnik *kaflowy* podali przede wszystkim respondenci z I i II pokolenia przy zaledwie 2 poświadczeniach od osób z III.

Tabela 2.IV.18. *Kafel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ceramiczna płytką służąca do wykładania, budowania dawnych pieców’	<i>kafel</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	9 (60%)	—
	<i>kafelek</i>	1 (10%)	0	5 (33,33%)	—
	<i>kafelka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘o piecu: zrobiony z kafli’	<i>kafłowy</i> ¹⁰⁴	6 (60%)	14 (77,78%)	2 (13,34%)	—

O ile słowa wywodzące się od *kafel* układają się dość równomiernie w poszczególnych pokoleniach, o tyle *szamotu* użyli przede wszystkim badani z II grupy wiekowej. Cegła *szamotowa* uzyskała podobną liczbę poświadczeń w każdej generacji, jednak są one we wszystkich przypadkach nieliczne. Zdawać by się mogło, że dla młodszych osób piece kaflowe są już mało znane, jednak liczebność poświadczeń jest podobna jak dla starszych. Jedynie w II grupie widać większą liczbę wskazań. Zarówno rzeczownik *szamot*, jak i przymiotnik *szamotowy* notują PSWP i SJPD.

Tabela 2.IV.19. *Szamot* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘glina odporna na ogień wykorzystywana do budowy pieców, kuchni’	<i>szamot</i>	1 (10%)	7 (38,89%)	0	—
‘o cegle: zrobiona z szamotu’	<i>szamotowy</i> ¹⁰⁵	2 (20%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—

W mikropolu MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ wystąpiła też jednostka leksykalna odnosząca się do urządzeń elektrycznych. *Abonit* – w słownikach języka polskiego notowany w formie *ebonit* – przytoczył informator urodzony w 1954 roku. Wspomniał on, że materiał ten wykorzystywano dawniej do wytwarzania gniazdek elektrycznych.

Grafit podał mężczyzna urodzony w 1985 roku (pokolenie III), wspominając, że minerał ten był wykorzystywany do produkcji żarników w pierwszych typach żarówek. Inny materiał – *wolfram* – wskazał rozmówca z I generacji. Jak widać, poświadczenia nazw materiałów do wytwarzania żarników w żarówkach są jednostkowe. Młodzi respondenci użyli natomiast przymiotnika *wolframowy* w odniesieniu do żarówki (por. mikropole VII.a). Oba leksemy w tej grupie są ogólnopolskie.

W przypadku materiałów do ogrzewania ogólną nazwę *opał* podało łącznie 20 respondentów. We wszystkich grupach pokoleniowych odsetek poświadczeń jest zbliżony (od 44% do 50%). Ponadto raz odnotowano określenie *materiał opałowy*. Ponownie obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

¹⁰⁴ W tym wariant *kachłowy*: p. I: 1.

¹⁰⁵ W tym szyk *szamotowa cegła*: p. I: 1.

Tabela 2.IV.20. *Opał* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogół środków i substancji, którymi pali się w piecu lub kuchni’	<i>opał</i>	5 (50%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	—
	<i>materiał opałowy</i>	1 (10%)	0	0	—

Najczęściej wykorzystywanym materiałem opałowym jest *drewno*, jednak ze względu na swoje szerokie zastosowanie ujęte zostało w mikropolu MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ (zob. mikropole IV.g). Inne określenia na ten typ materiału są natomiast jednostkowe. ZaMK wskazała leksem *drwa* ‘kawałki drewna na opał’, który uznano za ogólnopolski, gdyż nie został opatrzony żadnym kwalifikatorem w WSJP. Redaktorzy PSWP uznali go za „książkowy” i „przestarzały”. Innym słowem z rejestru ogólnego jest użyty przez AnM *patyczek* ‘mała gałąź wykorzystywana jako rozpałka’. Występuje ono w PSWP i SJPD. Na gwarową jednostkę zwróciła uwagę natomiast ZyM, podając *obał* jako ‘duży kawał drzewa’. Nazwa ta znana jest w okolicach Ślesina (KSGP). Forma *obałki* występuje zaś na Podlasiu (MSGP) i w okolicach Kutna (AGM). Autorka odnotowała ją również w mowie mieszkańców Zalesia (Zagłoba 2018: 27), którego mieszkanką jest ZyM¹⁰⁶.

Tabela 2.IV.21. *Opał* pozyskiwany z drzew

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kawałki drewna na opał’	<i>drwa</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duży kawał drzewa’	<i>obał</i>	1 (10%)	0	0	—
‘mała gałąź wykorzystywana jako rozpałka’	<i>patyczek I</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Tylko jedna osoba z pokolenia II wskazała ogólnopolski *torf*, czyli ‘skałę osadową utworzoną w wyniku obumarcia roślin bagiennych, wykorzystywaną jako opał’. Obecnie materiał ten nie jest wykorzystywany do palenia w powiecie poddębickim. Używano go natomiast dawniej (Zagłoba 2018: 34; Zagłoba 2020: 378), gdyż występował w okolicach Piotrowa leżącego dziś w gminie Wartkowice, o czym wspominała jedna z informaterek: *torfym nie palo^m ale gdzieś tutaj na Pietrowie był [...] tam gdzie te błota to torf był ...* [AnI]¹⁰⁷ (Zagłoba 2018: 230). *Torf*, jak wspomniano, współcześnie nie jest wykorzystywany w okolicach Poddębic jako materiał opałowy, dlatego uzyskał tylko jednostkowe poświadczenie w zgromadzonym materiale.

Popularnym materiałem opałowym w okolicach Poddębic jest *weⁿgiel* ‘czarna skała wydobywana spod ziemi, służąca jako opał’. Wskazało go 25 osób, przy czym w

¹⁰⁶ ZyM nie była w gronie informatorów do Zagłoba 2018.

¹⁰⁷ Ur. w 1932 roku, zm. 2022; mieszkanka Zalesia w gm. Wartkowice.

I generacji podało go 7 na 10 respondentów, przy nieco ponad połowie poświadczeń w II i III. Wyższa frekwencja w starszej grupie wiekowej wynika z tego, że 5 osób wymieniło ten materiał również jako wsad do dawnych żelazek, podczas gdy w II pokoleniu takie znaczenie przedstawiła tylko 1 respondentka, a w III (ze względu na dawnych charakter tego znaczenia) nie uzyskano poświadczeń. Omawiany tu leksem oprócz podstawowego posiada jeszcze dwa warianty fonetyczne, tj. *wyⁿgiel* i *wóⁿgiel*. Cztery osoby wskazały ponadto przymiotnik *weⁿglowy* odnoszący się do żelazek i pieców działających na węgiel. Dwoje informatorów z młodszej grupy wiekowej wymieniło *miał* ‘drobno pokruszony węgiel służący jako opał’. Omawiane jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.IV.22. *Weⁿgiel*, jego typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘czarna skała wydobywana spod ziemi służąca jako opał’	<i>weⁿgiel</i> ¹⁰⁸	7 (70%)	10 (55,56%)	8 (53,33%)	—
‘działający na węgiel’	<i>weⁿglowy</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘drobno pokruszony węgiel służący jako opał’	<i>miał</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Odnotowano ponadto ogólną nazwę tego, co wlewa się do urządzenia, by się spalało i tym samym napędzało to urządzenie, czyli *paliwo*. Pojawiło się ono jednokrotnie w każdej grupie pokoleniowej. Tak jak większość leksemów w mikropolu MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ wywodzi się ona z rejestru ogólnego.

Respondenci wymienili 8 typów paliwa. ‘Łatwopalną ciecz pozyskiwaną w kopalniach wykorzystywaną po podpaleniu do oświetlania’ 17 osób nazwało *naftą*, a 2 – *ropą*. Dość wysoka frekwencja *nafty* wynika z obecności w kwestionariuszu pytania o lampę naftową. Jeśli chodzi o dawne lampy, to 6 badanych – głównie z II pokolenia – wspomniało o lampie na *karbid*, czyli ‘białą masę z koksu i wapna’.

Dwadzieścia osób jako materiał opałowy wskazało *olej*. Był on wymieniany po pierwsze w kontekście pieców zasilanych tym paliwem, a po drugie elektrycznych grzejników działających przez nagrzanie się w nim właśnie *oleju*. Jeśli chodzi o materiały o gęstej, tłustej konsystencji, badani jednostkowo powiedzieli też o *tuszczu* i *łoju* ‘łatwopalnej wydzielinie skóry zwierzęcej, którą wykorzystywano do wytwarzania świec, kaganków’ oraz *oliwie* ‘specjalnym tłuszczu, który palił się w lampach’. Urządzenia zasilane są również przez *gaz* ‘lotny związek zamykany w butli, tu: zasilający kuchnię do gotowania’. Wszystkie wymienione substancje notują WSJP i PSWP.

¹⁰⁸ W tym warianty *wyⁿgiel*: p. I: 2, p. II: 3; *wóⁿgiel*: p. II: 1, p. III: 1.

W danej grupie najwięcej poświadczeń wywodzi się z I i II pokolenia. Znacznie mniej potwierdzeń uzyskano od badanych z młodszej generacji. Wiąże się to przede wszystkim z tym, że wymienione typy paliw odnoszą się głównie do dawnych desygnatów jak lampy naftowe i kaganki. W tej grupie leksemów pojawiło się też poświadczenie uzupełniające – KaS wskazał bowiem *olej*.

Tabela 2.IV.23. *Paliwo i jego typy*

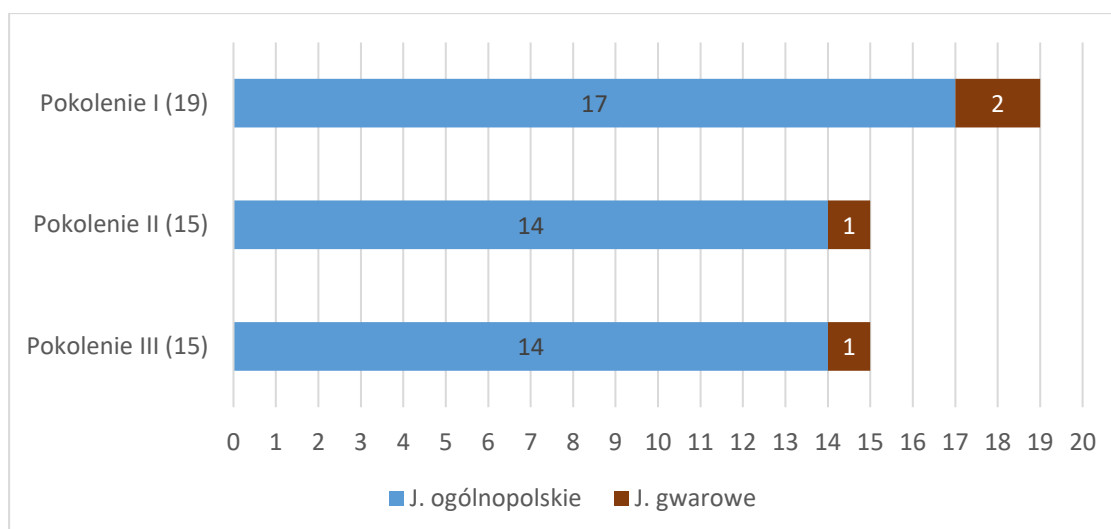
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogólna nazwa tego, co wlewa się do urządzenia, by się spalało i tym samym napędzało to urządzenie’	<i>paliwo</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘łatwopalna ciecz pozyskiwana w kopalniach wykorzystywana po podpaleniu do oświetlania’	<i>nafta</i>	6 (60%)	8 (44,44%)	3 (20%)	—
	<i>ropa</i> ¹⁰⁹	0	0	2 (13,34%)	—
‘biała masa z koksu i wapna’	<i>karbid</i> ¹¹⁰	1 (10%)	5 (27,78%)	0	—
‘paliwo do pieców elektrycznych, dawniej do prowizorycznych lamp’	<i>olej I</i> ¹¹¹	5 (50%)	9 (50%)	5 (33,33%)	KaS
‘łatwopalna wydzielina skóry zwierzęcej, którą wykorzystywano do wytwarzania świec, kaganków itp.’	<i> tłuszcz</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>lój</i>	1 (10%)	0	0	—
‘specjalny tłuszcz, który palił się w lampach’	<i>oliwa</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘lotny związek zamykany w butli, tu: zasilający kuchnię do gotowania’	<i>gaz</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	5 (33,33%)	—

Reasumując, osoby z I pokolenia użyły 19 jednostek leksykalnych, w tym 17 ogólnopolskich, a z II i III – po 15, w tym 14 ogólnopolskich. W każdej generacji wystąpił leksem gwarowy *kafelka*, osoba ze starszej grupy wiekowej przywołała też *obał*. Uzyskano również jedno poświadczenie ogólnopolskiego *oleju* od KaS. Dla MATERIAŁÓW DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ nie odnotowano natomiast żadnego poświadczenia negatywnego.

¹⁰⁹ W tym połączenie *ropa naftowa*: p. III: 1.

¹¹⁰ W tym wariant *karbit*: p. II: 3.

¹¹¹ W tym połączenia: *olej opałowy*: p. I: 2, p. II: 2; *olej napełdowy*: p. I: 1. Choć *olej opałowy* i *napełdowy* w ogólnym rozumieniu oznaczają inne substancje, w materiale użyto ich w tym samym znaczeniu, dlatego połączono je pod jednym hasłem.

Wykres 2.19. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ

Najwięcej słów zostało wskazanych przez badanych z I pokolenia. Wyraźnie wyższy odsetek poświadczeń niż w innych grupach wiekowych uzyskały tu *nafta* i w mniejszym stopniu *opał*. Osoby z II generacji przytoczyły mniej leksemów z omawianego mikropola, jednak odsetek poświadczeń dla czterech określeń (*kafel*, *kafłowy*, *karbid* i *szamot*) jest najwyższy właśnie w tej grupie wiekowej. W III pokoleniu liczebność hasel jest identyczna jak w II. Ta generacja uzyskała najwyższy odsetek dla jednostki leksykalnej *kafelek* i dwukrotnie wymieniono tu nazwy poświadczone dwa razy tylko w tej grupie wiekowej (*miał* i *ropa*). Niemniej odsetek użyć jest tu najniższy dla nazw: *kafłowy*, *szamot*, *nafta*, *karbid* i *olej*. Zatem mimo takiej samej liczebności słów jak w II pokoleniu od osób młodszych uzyskano najmniej wskazań dla mikropola MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ.

IV.d MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW

Mikropole MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW jest stosunkowo niewielkie. Należy tu 8 leksemów ogólnopolskich oraz po 1 potocznym, gwarowym i nienotowanym, czyli łącznie 11 jednostek leksykalnych.

Do wytwarzania mioteł służył dawniej żarnowiec, czyli ‘krzew o żółtych kwiatach, wykorzystywany do wytwarzania przyrządów’ przez mieszkańca Rąkczyna z I pokolenia zwany *sarnowcem*. Forma ta charakterystyczna jest dla gwar. Na fiszkach KSGP widnieją poświadczenia z powiatów: toruńskiego, rypińskiego, konińskiego, kolbuszowskiego, dąbrowskiego (w Małopolsce) i mieleckiego. Zasięg słowa jest więc

rozproszony na dwa pasma: pierwsze obejmuje ziemie między Kujawsko-Pomorskiem, wschodnią Wielkopolską, po okolice Poddębic, drugie natomiast – południową część kraju na północny wschód od Krakowa w stronę Podkarpacia.

Pozostając przy materiałach na miotły, respondentka z Zalesia (pokolenie III) powiedziała, że robiono je z ‘długich, wysuszonych, nieestetycznych gałązek’, tj. z *badyli*. Leksem ten notuje WSJP jako „potoczny”, a – PSWP bez kwalifikatora.

Dwie osoby wskazały też materiały z popularnych drzew. JaA z III generacji wspomniał, że *koziółek II* do mącenia płynów i substancji sypkich jest *sosnowy*, a KaS, iż stolnica do zarabiania ciasta była *topolowa*. Obie jednostki są z rejestru ogólnego.

‘Szywno ustawione nitkowate wytwory skóry zwierząt w przyborach lub tworzywo sztuczne je imitujące’ to według ZaMK (pokolenie III) *włos*, a według SzE (pokolenie II) – *włosie*. Starsza z kobiet podała, że z tego surowca robi się szczotki ryżowe, natomiast młodsza powiedziała, że jest on wykorzystywany do wytwarzania szczotek do zamiatania. Oba leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Urodzony w 1952 roku respondent (generacja I) wymienił *wosk*, czyli ‘miękką, łatwopalną substancję’. Współcześnie materiał ten wykorzystywany jest m.in. do wyrobu świec. Podobne znaczenie przytoczył wspomniany mieszkaniec Zalesia, przy czym powiedział, że z *wosku* wykonywano dawne *kaganki*, czyli ‘małe naczynia, w których dawniej świeciło się naftą, tłuszczem zwierzęcym lub olejem’. Omawiana tu nazwa materiału jest ogólnopolska.

Dwóch mężczyzn z młodszej grupy użyło leksemu *magnetyczny* ‘działający przy pomocy magnesu’. Przymiotnikiem tym określili listwę, na której zawieszają się metalowe sztucce właśnie dzięki wykorzystaniu przyciągania magnesu. Była to ich odpowiedź na pytanie *Jak nazywa się wieszak na łyżki?* *Magnetyczny* notowany jest zarówno w WSJP, jak i w PSWP.

Ostatnią grupę w omawianym mikropolu stanowią określenia na meble i przybory ze względu na materiał, z którego są wykonane. Najwięcej poświadczeń, choć łącznie jedynie 4, miał ogólnopolski przymiotnik *druciany* odnoszący się do tłuczka do ziemniaków. Dwoje mieszkańców Uniejowa zaznaczyło przy tym, że tłuczek zrobiony z drutu jest przyrządem współczesnym.

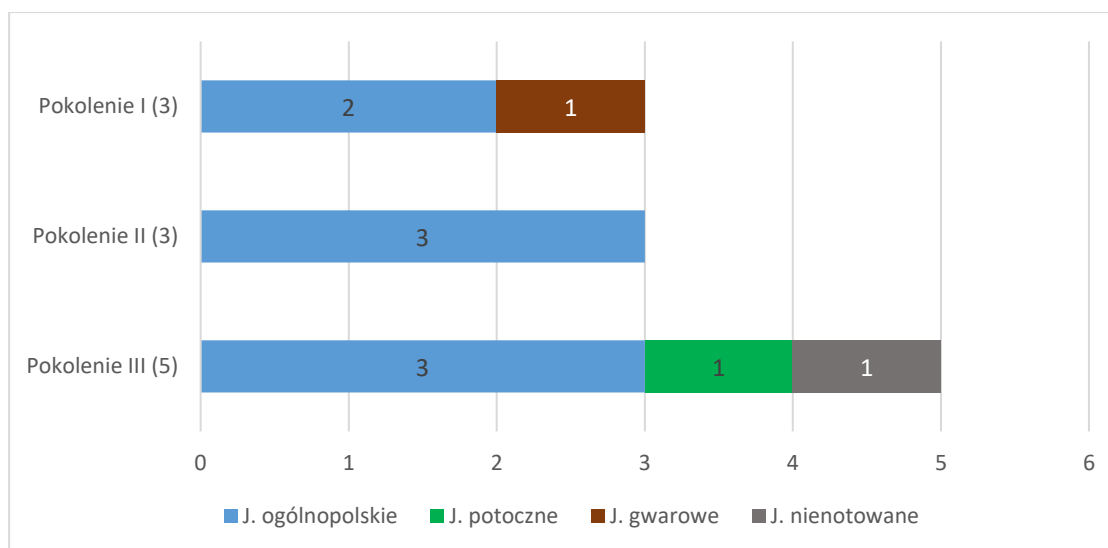
W kwestii budowy mebli PaT zwróciła uwagę, że dawne kredensy miały *kryształowe szybki*: *a ciotka M. miała ... ten kredens i były szybki kryształowe w kredensie wszędzie ... to było dopiero ... to drogie jak ... nie wiem były te meble ... o Boże! ...*

(Chropy). W tym przypadku również leksem należy do rejestru ogólnego. Połączenie *plastikowo-aluminiowy* – odnoszące się do chodzika dla dzieci – nie występuje natomiast w źródłach, co jest częste dla tego typu złożeń.

Tabela 2.IV.24. Materiały meblowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o tłuczku do ziemniaków: zrobiony z drutu’	<i>druciany</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
‘o chodziku: zrobiony z plastiku i aluminium’	<i>plastikowo-aluminiowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z kryształu’	<i>kryształowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Podsumowując, w mikropolu MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW najwięcej słów, czyli 5, poświadczono w III pokoleniu. Znalazły się trzy leksemy ogólnopolskie oraz po 1 potocznym i nienotowanym. W I i II generacji odnotowano po 3 jednostki leksykalne, przy czym w średniej grupie wszystkie są ogólnopolskie, a w starszej znajduje się jedna gwarowa. Ponadto KaS wskazał nazwę z rejestru ogólnego.

Wykres 2.20. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW

Jak widać, najwięcej nazw materiałów do wytwarzania mebli i przyborów wskazały osoby z III pokolenia. Niemniej omawiane tu mikropole jest niewielkie, ponadto poszczególne słowa zawierające się w nim poświadczono zostały pojedynczo. Wyciągnięcie ogólniejszych wniosków byłoby w tym przypadku nieuprawnione.

IV.e TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA

Na mikropole TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA składają się 42 jednostki ogólnopolskie, 6 nienotowanych, 4 gwarowe i 1 regionalna, co daje sumę 53. Znajdują się tu przede wszystkim nazwy tkanin, ale także przymiotniki utworzone od tych nazw.

Dwie informatorki z pokolenia III z gminy Poddębice wskazały *włókno* ‘naturalny lub sztuczny materiał, z którego robi się przędzę’. Obie wspomniały, że wykorzystuje się je do wytwarzania współczesnych kołder. Słowo to ma charakter ogólnopolski.

Dwie osoby użyły 2 nazw materiałów z wełny. SzE i SzZ wymieniły *filc* ‘twardy, zbity materiał z wełny’, a druga z nich podała *flausz* ‘grubą, miękką, wełnianą tkaninę’ służący do obicia krzesel. FeJ natomiast wspomniał o ‘zwinętej nici wełny’, czyli *włóczce*. W materiale wystąpił też przymiotnik *wełniany* opisujący dawne kołdry i dywany. Wymienione w tej grupie słowa wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.25. *Wełna* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zrobiony z wełny’	<i>wełniany</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘twardy, zbity materiał z wełny’	<i>filc</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘gruba, miękka, wełniana tkanina’	<i>flausz</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zwinęta nić wełny’	<i>włóczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Na pytanie, z czego robiono wałki na łóżku, PiW (pokolenie I) odpowiedział: *paździerz najczęściej to był ... obszyty ... materiałem który ... na przykład cały ... czy tapczan czy łóżko było stworzone ... bo to pod kolor żeby było i żeby to ... wygl[od] miało ...* (Zalesie). Wymieniony materiał wytwarzany jest poprzez sklejenie pod ciśnieniem łądyg lnu. *Paździerz* wywodzi się z rejestru ogólnego, choć nie jest notowany w WSJP.

Sześć osób wskazało ogólnopolskie *plótno*, przy czym 4 z I generacji. Respondenci użyli tego leksemu w odniesieniu do materiału, z którego wytwarza się: bieliznę, sienniki, chodniki na podłogę, obrazy i makatki. Przymiotnik *plócienny* podały natomiast osoby z II i III pokolenia. Starsze z nich odnosiły go ponownie do bielizny i makatek, a młodsze również jako podkład pod obraz. Wspomniane dwa słowa wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.26. *Plótno* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tkanina z lnu, bawełny, konopi itp., z której wykonuje się odzież, tekstylia’	<i>plótno</i>	4 (40%)	2 (11,11%)	0	—
‘zrobiony z płótna’	<i>plócienny</i>	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—

Nienotowaną w źródłach *alkantarę*, czyli ‘miękką, wytrzymałą, łatwą w czyszczeniu tkaninę’, wskazała informatorka urodzona w 1990 roku jako materiał do obicia mebli. Jest to nazwa handlowa. W 1970 roku technologię wytwarzania omawianego tu materiału opatentował japoński uczonec, Miyoshi Okamoto, który był pracownikiem firmy Toray Industries. Dwa lata później włoska firma Anic oraz wspomniane japońskie przedsiębiorstwo nawiązały współpracę, zmieniając nazwę na Iganto. Od 1981 roku obowiązuje natomiast nazwa Alcantara® (Alcantara 2022). Przegląd użycia nazwy w Internecie pokazał, że nie zawsze w świadomości ludzi funkcjonuje ona jako nazwa firmy, ale jako typ tkaniny, czasem nawet niezgodny z rzeczywistymi właściwościami materiału (mylony bywa ze skórą lub z zamszem). Również ze słów informatorki wynika, że ma ona na myśli typ tkaniny, a nie markę. Dlatego *alkantarę* uwzględniono w materiale i zapisano ją małą literą (por. np. *frania* w mikropolu VII.e, *wilk* w mikropolu VII.d).

Z kolei WiA do obicia krzeseł wskazała *zakard* ‘tkaninę z rozbudowanymi wzorami wykonywaną na odpowiednich krosnach’. Wspominany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

Kolejnym materiałem do obicia mebli jest *aksamit* ‘bardzo miękka, delikatna tkanina’. Jego nazwa została ponownie użyta przez jedną osobę, tym razem z II pokolenia. Przytoczona tu jednostka leksykalna należy do słów ogólnopolskich – notuje ją zarówno WSJP, jak i PSWP.

Tabela 2.IV.27. Tkaniny do obicia mebli

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękka, wytrzymała, łatwa w czyszczeniu tkanina do obicia mebli’	<i>alkantara</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘tkanina z rozbudowanymi wzorami wykonywana na odpowiednich krosnach’	<i>zakard</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘bardzo miękka, delikatna tkanina’	<i>aksamit</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dwie osoby z I i 1 z II pokolenia w rozmowach zwróciły uwagę na ‘lekką, półprzezroczystą, ażurową tkaninę’, czyli *tiul*. Według nich robi się z niej baldachimy nad łózkami. Omawiany leksem jest ogólnopolski.

Cztery kobiety poświadczyły *adamaszek* ‘tkaninę o wzorze z jednej strony matowym na błyszczącym tle, z drugiej błyszczącym na matowym tle’, a jedna z nich również przymiotnik *adamaszkowy*. Obie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru

ogólnego i zostały wskazane jako materiał, z którego wytwarza się pościel. PIŻ podała natomiast, że pościel robi się z kory ‘wytłaczanej tkaniny bawełnianej’. Ta nazwa również jest ogólnopolska.

Tabela 2.IV.28. Tkaniny, z których wytwarza się pościel

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tkanina o wzorze z jednej strony matowym na błyszczącym tle, z drugiej błyszczącym na matowym tle’	<i>adamaszek</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	0	—
‘zrobiony z adamaszku’	<i>adamaszkowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wytłaczana tkanina bawełniana’	<i>kora</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci podali 8 ogólnopolskich określeń przedmiotów ze względu na materiały, z jakich są zrobione. Po 6 użyc otrzymały leksemy *lniany* i *tetrowy*, przy czym pierwszy z nich został przede wszystkim wymieniony w II pokoleniu, a drugi po równo w II i III grupie. *Lniane* są lub bywały dawniej ubrania, pościel, ręczniki, ścierki i obrusy. *Tetrowe* były natomiast pieluchy, które obecnie – w związku ze wzrostem świadomości związanej z zanieczyszczaniem środowiska – mogą ponownie być wykorzystywane częściej. Widać to na przykład w rozmowie CiS, CAJ, AnA i CiA:

Q: Jak i w czym gotowano bieliznę? Co dokładniej gotowano?

CiS: w *parnikach* ...

CAJ: w *parnikach* się gotowało? ... ja pamiętam tylko pieluchy Twoje [do CiA] jak się prało ... gotowało w garnkach ...

AnA: nosiłaś pieluchy? ... nie ...

CAJ: ona *tetrowe* nosiła! jeszcze ja się wrywałam bo chciałam się podlizać rodzicom że ja je wypiore ... oczywiście dwa razy machnęłam reⁿko^m i później tata stał i poprawiał ...

CiA: no nie pamiętam! ...

CAJ: masz szczęście dlatego masz wybaczone ... no ktoś musiał mieć wieⁿcej siły ... [...] wiecie że wracają te pieluchy? ... znaczy w sensie że ... w ogóle wprowadzili już teraz wiele...krotnego użytku jakby ... no bo chodzi o to że jak ... tyle *pampersów* się zaczęło produkować to się śmieci sz... środowisko ...

Q: No przecież u nas w domu większość śmieci, które są, to są *pampersy*.

CAJ: *pampersy* ... [...]

Q: W którymś kraju – nie wiem, czy właśnie w Szwecji czy w Norwegii¹¹² – to gdzieś już zakazali używania...

CAJ: *pampersów*? ... nie wiem w Szwecji ... w Norwegii nie słyszałam ...

AnA: w Norwegii nie ...

CAJ: Szwecja może ...

CiS: i się cofamy do tyłu ...

CAJ: tak ... dotarło do ludzi że to wcale nie jest takie moⁿdre żeby wyrzucać *pampersy* kurde ... no ...

CiS: nie ...

CAJ: które so^m ... z ... bardzo ... o matko jakich środków? ... toksycznych ...

¹¹² Pierwszym krajem, w którym wprowadzono zakaz używania pieluch jednorazowych, jest Vanuatu w Oceanii. Miało to miejsce w 2019 roku (zob. Wiadomości Handlowe 2019).

CiS: *nie wiem ... czy to takie moⁿdre ... O. najwiⁿcy pampersów ... miała ... były ... były a tak to wszystko pieluchy ...*
 AnA: *no a teraz nie ma problemu żeby wygotować w pralce zwykły ...*
 CAJ: *no nie ... można se ustawić dziewiⁿdziesioⁿt pieⁿć stopni i tyle ...*
 AnA: *a kiedyś był problem żeby gotować ...*
 CiS: *przedtym to reⁿczno częste było ... spradź i dopiró ...*
 CAJ: *spoko ... J. [syn, z którym CAJ była w ciąży] będzie popierdział w tetrowych ... tylko na wyjścia beⁿdzie miał ... pampersy ...*
 CiA: *to tak jak ja ... [...]*
 CAJ: *ej ... a to prawda! ... ty miałaś tylko na wyjścia pampersy zakładane ... no ... pamięⁿtam ...*
 AnA: *do kościoła w pampersie? ... tak? ...*
 CAJ: *żeby ludzie wiedzieli że tutaj pampers już był ... (Jadwisin i Poddębice)*

Widać więc, że CAJ, która pamięta, jak pod koniec lat 90. jej młodsza siostra nosiła pieluchy wielorazowego użytku, a jednorazowe miała zakładane tylko na wyjścia, planuje w przypadku swojego dziecka zastosować takie samo rozwiązanie, aby ograniczyć zużycie szkodliwych dla środowiska odpadów. W zebranych materiale przymiotnik *tetrowe* odnosił się głównie do realiów dawniejszych. Z jednej strony nazwa ta może powrócić do powszechnego użytku¹¹³, jeśli będzie rosł trend na pieluchy wielorazowe. Z drugiej – współcześnie mogą być do tego celu wykorzystywane inne materiały (na rynku dostępne są na przykład pieluchy bambusowe), niemniej w okolicach Poddębic jedyny materiał, jaki kojarzony jest z pieluchami wielokrotnego użytku, to właśnie *tetra*.

Wśród określeń przedmiotów ze względu na materiał, z jakiego są zrobione, po dwie osoby wskazały *bawełniany* (obrus) i *jutowy* (worek). Pojedynczo potwierdzono leksemy: *nylonowy* (kołdra), *stylonowy* (kołdra), *futrany* (dywanik łazienkowy) i *flanelowy* (koszula).

W omawianej grupie po 4 słowa użyły osoby z II i III pokolenia, natomiast od osób ze starszej generacji uzyskano trzy określenia. Najwięcej poświadczeń widać w grupie średniej. Wszystkie te jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.29. Określenia przedmiotów ze względu na materiał, z jakiego są zrobione

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zrobiony z lnu’	<i>lniany</i>	0	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z tetry, tj. tkaniny bawełnianej z dużym splotem’	<i>tetrowy</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘zrobiony z bawełny’	<i>bawełniany</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘zrobiony z juty’	<i>jutowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z nylonu’	<i>nylonowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony ze stylonu’	<i>stylonowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony z naturalnego lub sztucznego futra’	<i>futrany</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z flaneli’	<i>flanelowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

¹¹³ W WSJP nie jest notowana, występuje tylko w PSWP.

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 6 nazw materiałów wytwarzanych sztucznie. Podano tu 2 jednostki o znaczeniu ogólnym: *syntetyk* i pochodny od niego przymiotnik *syntetyczny*. Trzy osoby z II generacji przywołały *wiskozę* ‘materiał ze sztucznych włókien’, z której robi się poduszki. Dwie informatorki podały *anilaną* (młodsza użyła też formy *anilina*), a ponadto NoK wymieniła *poliester* i *fizelinę*. Oprócz ostatniego wyrazu, którego nie notują wykorzystane źródła¹¹⁴, wszystkie mają charakter ogólnopolski. W omawianej grupie ponownie najmniej poświadczeń otrzymano od starszych respondentów.

Tabela 2.IV.30. Materiały wytwarzane sztucznie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘materiał wytwarzany chemicznie’	<i>syntetyk</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>syntetyczny</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
‘materiał ze sztucznych włókien’	<i>wiskoza</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘sztuczne tworzywo przypominające wełnę’	<i>anilana</i> ¹¹⁵	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘materiał, z którego wytwarza się tkaniny odporne na plamy, zagniecenie, niewchłaniające wody’	<i>poliester</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘włóknina wytworzona przez sklejenie włókien syntetycznych lub ich termiczne złączenie’	<i>fizelina</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Do wypełniania łóżek i materaców służy ‘miękkie, elastyczne tworzywo’, czyli *go^mbka*, wymieniona przez dwie osoby z I i 6 informatorów z II pokolenia. Z młodszej grupy pozyskano natomiast nazwę *styropian* będący w tym przypadku materiałem wykorzystywanym do bardziej wyspecjalizowanych materaców zapewniających odpowiednie ułożenie ciała. Oba wyrazy są ogólnopolskie, przy czym *go^mbka* w omawianym znaczeniu występuje tylko w WSJP.

Tabela 2.IV.31. Tworzywa, którymi wykłada się łóżka, materace itp.

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękkie, elastyczne tworzywo, którym wykłada się łóżka, materace itp.’	<i>go^mbka I</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	0	—
‘biały, porowaty materiał wykonany ze spienionego polistyrenu wykorzystywany do materaców zapewniających odpowiednie ułożenie ciała’	<i>styropian</i>	0	0	1 (6,67%)	—

¹¹⁴ Występuje ona natomiast w SJP PWN (dostęp: 4.09.2022).

¹¹⁵ W tym wariant *anilina*: p. III: 1.

Mieszkańcy w rozmowach wymienili trzy nazwy materiałów, którymi wypełnia się kołdry. Są to ogólnopolskie *watolina* ‘gruby, miękki materiał’ i *runo* ‘sierść owcy’ oraz nienotowany *granulat* ‘sztuczny puch antyalergiczny’. Oprócz tego podano ogólne określenie *wsad*, które również nie występuje w źródłach. Ponownie w mikropolu tematycznym TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA nastąpiła sytuacja, gdy najmniej poświadczeń otrzymano w I pokoleniu.

Tabela 2.IV.32. *Wsad* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘to, czym wypełnia się pierzyny, kołdry’	<i>wsad</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘gruby, miękki materiał, którym wypełnia się kołdry’	<i>watolina</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
‘sierść owcy, którą wypełnia się pościel’	<i>runo</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘sztuczny puch antyalergiczny, którym wypełnia się pościel’	<i>granulat</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dawniej spano pod pierzynami, które, jak określa nazwa, wykonane były z piór ptactwa domowego. Respondenci użyli 10 leksemów odnoszących się do tego naturalnego materiału. Podstawową jednostkę *pióro* podała tylko jedna osoba. W kontekście wypełniania pierzyn zdecydowanie najpopularniejszym określeniem jest *pierze*, występujące także w formie z *e* pochylonym – *pirze*. W I pokoleniu wskazane zostało przez wszystkich respondentów, natomiast w II i III uzyskało po ponad 80% poświadczeń. Znane jest ono także urodzonemu w 2013 roku ZaW, mimo że pierzyny zostały niemal wyparte przez kołdry (por. Grochola-Szczepanek 2013: 45). Na ‘obdarte pióra ptaków, którymi wypełnia się pierzyny, poduszki’ mówi się także *puch* i sporadycznie *sypy*. W omawianej grupie pojawiły się także *sypuły* ‘rdzeń pióra, który odrywano od puchu’. Podano również trzy określenia na czynność oddzielania twardych części piór od puchu, tj. *drzeć*, *darcie* i *zedrzeć*. Respondenci z sentymentem wspominali ponadto zwyczaj zwany *pierzakiem* (też *pirzokiem* i *pirzakiem*) polegający na urządzaniu wspólnego darcia pierza połączonego z poczęstunkiem i zabawą. Warto więc przytoczyć tu kilka przykładów, w których mieszkańcy okolic Poddębic opowiadają o tym zwyczaju.

AnM: *pirzok? ... no ... darto pierze ... kobiety sie zbierały i ... darły ...* (Ner)

FeE: *to było takie darcie pierza ... na wsi ogólne ... gdzieś w jakimś domu sie zbierali ... i to był pierzak ...* (Zalesie)

ŁuH: a ... *pirzok!* ... no to sie te ... *pierze darło* ... kilka kobit przychodziło i jakiś miały tam te ... w kartonach czy w nies... w w w ... wannie czy czymś tam to *pirze* i *darli* i ... to tam i ... do pojemników kładli i ... (Uniejów)

ŁuM: *tera nie potrzy pirzoków* ... bo *tero mówi że* ... *robio^m koldry bez* ... *pirza* ... (Uniejów)

KaZ: *pirzok?* ... *aaa* ... *Jezu!* ... to było życie! ... *pirzok* ... *darło si...* *chodziło sie z dziesi^ńć nos było* i *darliśmy pierze śpiewanie było* ... *placki późni* ... a *późni było* ... *wysypywanie* ... *tych* ... *sypów i* ... i ... *niech sobie rano* ... *gospodyni zbiro* ... *po...* *za dźwiami [...]* *my to na całe noce chodziliśmy na* ... *na pirzok* ... o *matko* ... *jag jo lubiam chodzić!* ... o *matko jak dobrze!* ... (Bałdrzychów)

PiW: *pirzok bardzo śmieszny* ... *oczywiście był* ... *bo to* ... *zlot* ... *zażartuje* ... *zlot czarownic* ... *wszys...* *kobiet ze wsi* ... *które se poplotkowały* ... *pierze oczywiście zdarły a darcie pierza polegało na tym że* ... *że* ... *obdzierało sie po prostu* ... *jak to nazwać* ... *nie wiem* ... *taki coś w rodzaju* ... *ten ten ten* ... *to łagodniejsze* ... *łagodniejsze od rdzenia w ogóle* ... *pióra o!* ... a *rdzeń pióra syp...* *to sie nazywa sypuły chyba* ... *to już odździelnie chyba jeszcze z tego robili ale* ... *jaški robili* ... *poduszki takie małe coś takiego [...]* *jakieś puszczenie wróbli* ... i *tak dalej* ... *kupa hałasu bo to przy lampach naftowych różnie to bywało* ... i *lampy gasły wróble* ... *najcze^ńściej te klosze [...]* *tukły* ... *bo do światła* ... *wchodziły* ... *latały* ... *tak to wygloⁿdało za dawnych czasów* ... *sam osobiście to jeszcze żeśmy tu* ... (Zalesie)

SzK: *pirzok to jak darły* ... *pirze na wsi* ... *okazja do plotków* ... (Rąkczyn)

SzZ: *pirzok?* ... *darcie pierza* ... *to przychodziły* ... *so^msiady* ... *so^msiadki* ... *darcie pierza było* ... *dziewczyny w* ... *kiedyś tam* ... a *chłopoki przychodziły i wróbla przynosiły w to pirze* ... *wsadziły i pirze poszło!* w *góre* ... (Rąkczyn)

ZaT: *po domach ludzie darli [pierze] zimom* ... *jak było już* ... *po [...]* *na pierzyny na poduszki* ... *żeby było [...]* *no tak tam* ... *było wesoło wtedy* ... i *kielicha ludzie wypili i* ... *chłopy przychodzili psikusy jakieś robili kobitom [...]* *pirzok* ... (Zalesie)

ZyM: *pirzok* ... *to było tak że* ... *schodziło sie wieczorem kilka osób* ... *wanna pirz...* *pierza stała na* ... *środku* ... z... *jakieś tam stołeczki były i wtedy kobiety darły to pierze* ... *to był zwany pirzok* ... *no a późni to* ... *było* ... i *jedynie i* ... (Zalesie)

Powyższe cytaty pokazują, że niektórzy respondenci dobrze jeszcze pamiętają *pirzoka*. Głównie są to badani z I pokolenia. Wprawdzie również w II grupie wiekowej wszystkie osoby znają ten zwyczaj, jednak nie opisywali go tak dokładnie jak starsi. Dla osób młodszych *pirzok* jest zupełnie nieznan. Potwierdziła go tylko ZaMK, jednak ze względu na zanik obyczaju nigdy nie brała w nim udziału, zna go tylko z opowiadań. W III generacji 8 osób zaprzeczyło natomiast znajomości *pirzoka*, co oczywiście, jest on obcy również dla ZaW. Samo słowo *pierze* jest powszechnie znane, ponieważ pierzyny stosunkowo niedawno wyszły z użycia, ponadto nie w pełni, gdyż w niektórych domach nadal wyjmuje się je na mroźne noce. Poza tym na rynku nadal dostępne są zarówno

pierzyny, jak i poduszki wypełnione tym naturalnym materiałem. Natomiast zanik zwyczaju darcia pierza widać w niskiej frekwencji pozostałych nazw z omawianej grupy wśród osób młodszych.

Dla porównania zwyczaju i nazewnictwa warto przytoczyć jeszcze wypowiedź z powiatu chełmskiego, zarejestrowaną przez Halinę Pelcową:

Darcie pierza to chudziło si na deńki, w garczek sie pchało pierze i chudziło si na wiczórki. Zbirali sie tam kubjety, ale každy, kiedyś ni rubili tak jak teraz, teraz robio, panie, że zbirajo sie wszystkie, jedna ma pierze i wszystkie sąsiady sie zbirajo i dro. To sie kubjety zbirajo i dro dupuki zedro i wódkie dajo, łobjady robjo, częstujo. [...] A kiedyś to pióra tak ni darli, tylko brali, każda panna sobje wzięła w garczek swoje pióra darła i ta sąsiadka musiała dać jeść, na deńki takie byli. Deńki takie byli. O, no to takie, tak sie nazywali deńki, tak jakby, panie, ja ząszła, ło pan przyszed tutaj i swoje prace robił, jak musiała dać panu jeść, tak sie nazywali deńki, tak, takie deńki sie nazywali (Świerże) (Pelcowa 2013: 225).

W przytoczonym cytacie zwyczaj darcia pierza wygląda podobnie jak w okolicach Poddębic. Tu również proces przebiegał wspólnie i towarzyszyły mu poczęstunek oraz picie alkoholu. Zwany jest natomiast *deńkami* i *wieczórkami*. Nie pojawia się tu *pierzak*, co znajduje odzwierciedlenie w źródłach. Występuje on bowiem przede wszystkim w Wielkopolsce i na ziemi sieradzko-łęczyckiej. KSGP notuje go w powiatach konińskim, sieradzkim i łaskim. W AJKLW w znaczeniu ‘darcie pierza’ pojawia się głównie w środkowej i wschodniej Wielkopolsce, ale również na zachodzie regionu i w okolicach Poddębic, natomiast nie występuje na północy i na południowym zachodzie. Jako ‘poczęstunek przy darcu pierza’ notowany w Wielkopolsce środkowo-wschodniej (współczesne powiaty: koniński, słupecki, turecki, kaliski, pleszewski, jarociński, wrzesiński) i północnej (powiaty radziejowski i włocławski). Co ciekawe, redaktorzy AJKLW wskazali, że sam zwyczaj poczęstunku przy darcu pierza jest znany, ale nie odnotowali dla niego żadnej nazwy. Jest to o tyle zaskakujące, że w momencie prowadzenia badań do atlasu zwyczaj wspólnego darcia pierza połączony z poczęstunkiem jeszcze funkcjonował, choć powoli zaczynał zanikać, a mimo to nie odnotowano jego nazwy, podczas gdy współcześnie informatorzy zarówno z okolic Poddębic, jak i np. okolic Gniezna (Kobus, Gniazdowski red. 2018) znają *pierzak*, mimo że od wielu lat zwyczaj ten nie jest praktykowany. Warto jeszcze dodać, że *pierzak* jako ‘darcie pierza połączone z poczęstunkiem i zabawą’ notowany jest w Domaniewku (SGD) oraz w powiecie oleśnickim (AJKLW, AJS).

Wśród leksemów wymienionych w grupie dotyczącej naturalnego materiału pozyskiwanego od ptaków domowych, którym wypełnia się pościel, z rejestru ogólnego wywodzą się: *pióro*, *pierze*, *puch*, *puchowy*, *drzeć*, *darcie* i *zedrzeć*. Jak podkreślono wyżej, *pierzak* ma charakter gwarowy podobnie jak *sypy* i *sypuły*. Pierwszy z nich notowany jest przede wszystkim w północnej części Wielkopolski, tj. we współczesnych powiatach nakielskim i wągrowieckim (AJKLW), a ponadto na wschodzie tego obszaru językowego, tj. w Kramsku w powiecie konińskim (KSGP). Zebrany w powiecie poddębickim materiał poszerza zatem nieznacznie zakres występowania omawianej jednostki leksykalnej. Co ważne, w źródłach występuje wariant *szypy*, PiW użył go więc w formie zmazurzonej, co nie jest zjawiskiem szczególnie częstym na badanym terenie. Taka sama sytuacja zachodzi dla nazwy *sypuły* notowanego głównie jako *szypuły*. Zasięg słowa biegnie skośnie od powiatu złotowskiego w stronę południowego wschodu. Obejmuje tym samym zwarty pas Wielkopolski przez powiaty pilski, nakielski, mogileński od północy przez m.in. powiaty gnieźnieński, wrzesiński i słupecki w centralnej części, natomiast od północy pas ten zaczyna się na powiecie poznańskim, a kończy na sieradzkim. Tam następuje jego przerwanie aż do powiatów opoczyńskiego, piotrkowskiego, radomszczańskiego i najbardziej wysuniętego w pasmie łódzkim rawskiego (choć jest to region historycznie mazowiecki), dalej zasięg obejmuje powiaty: skarżyski, jędrzejowski, dąbrowski i brzeski, a następnie tomaszowski na Lubelszczyźnie. Jedynym punktem poza wyznaczonym pasmem jest ten z powiatu wysokomazowieckiego. Poświadczenie z powiatu poddębickiego poszerza więc zwarty obszar wielkopolski. Mieczysław Szymczak notuje *sypuły* w SGD, ale przy znaczeniu podaje jedynie skrót „ts.” oznaczający „tak samo, jak w języku ogólnym”. W wydawanym w tym samym okresie SJPD *szypuła* ma trzy znaczenia: 1. ‘ta część niektórych narządów ciała, przez którą przechodzą do ich wnętrza naczynia i nerwy’, 2. rzad. ‘szypułka’¹¹⁶, 3. ‘zaczątek, cześć ptasiego pióra; pałka, stosina’. *Szypuła* nie występuje natomiast w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją M. Szymczaka (SJPSz). Trudno rozstrzygnąć które znaczenie (lub znaczenia) miał na względzie wspomniany uczony, notując skrót „ts.”. Można jedynie przypuszczać, że najpewniej chodzi tu o znaczenie 1, gdyż nie zostało ono opatrzone w SJPD żadnym kwalifikatorem i notowane jest w słownikach ogólnych do dziś.

¹¹⁶ Tu: ‘łodyżka, na której osadzony jest kwiat lub owoc; pęd kwiatonośny’ (SJPD).

Tabela 2.IV.33. *Pióro* i leksemy z nim związane

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘włoski osadzone na cienkiej rurce wychodzące ze skóry ptaka, służące do wypełniania pierzyn, poduszek’	<i>pióro</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘obdarte pióra ptaków, którymi wypełnia się pierzyny, poduszki’	<i>pierze</i> ¹¹⁷	10 (100%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>sypy</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>puch</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘wypełniony puchem’	<i>puchowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘rdzeń pióra, który odrywano od puchu’	<i>sypuły</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o pierzu: oddzielać twarde części piór od puchu’	<i>drzeć</i>	6 (60%)	10 (55,56%)	2 (13,34%)	—
					pn: ZaW
‘o pierzu: oddzielić twarde części piór od puchu’	<i>zedrzeć</i>	1 (10%)	0	0	—
‘oddzielanie twardych części piór od puchu’	<i>darcie</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	1 (6,67%)	—
‘zabawa przy okazji darcia pierza’	<i>pierzak</i> ¹¹⁸	10 (100%)	18 (100%)	1 (6,67%)	—
				pn: 8 (53,33%)	

Pozostając przy materiałach naturalnych pozyskiwanych od zwierząt, 9 respondentów podało, że meble obija się naturalną *skórą*. Użyto też 5 nazw sztucznych materiałów, które ją imitują. Dwie z nich zawierają w podstawie *skóra* i poprzedzone są przez *pseudo-* i *eko-*. Pierwszy z nich podkreśla, że mowa o materiale imitującym skórę naturalną, będący jej podróbką, w pewnym sensie gorszą wersją. Drugi natomiast odnosi się do potocznie rozumianej *ekologii* jako do ochrony środowiska, w tym przypadku przez niekrzywdzenie zwierząt do pozyskania materiału. Obie jednostki leksemalne nie zostały odnotowane w źródłach. Trzy osoby wskazały określenie *skaj*, a cztery – *skaja*. Raz potwierdzono ogólnopolską *dermę*.

W I pokoleniu użyto trzech słów – wszystkich jednokrotnie. Dla starszych mieszkańców wsi *skóra* i tworzywa ją imitujące nie są więc istotnym materiałem. W II generacji podano 2 jednostki leksemalne: *skóra* i *skaja*, przy czym pierwszą z nich poświadczyło 6 osób, zatem najwięcej spośród wszystkich leksemów w omawianej grupie. Młodszy informatorzy wskazali natomiast 5 z 6 nazw, choć nie miały one licznych poświadczeń. Ciekawą zależność pokoleniową widać dla ogólnopolskiego słowa *skaj* i jego gwarowej formy *skaja*. Pierwszy wariant poświadczyły tylko osoby z III generacji, podczas gdy drugi odnotowano we wszystkich grupach wiekowych, przy czym osoba z młodszego pokolenia, która przywołała *skaję*, podała też *skaj*. Jeśli chodzi o zasięg

¹¹⁷ W tym wariant *pirze*: p. I: 2, p. II: 5, p. III: 3.

¹¹⁸ W tym warianty: *pirzok*: p. I: 9, p. II: 16, p. III: 1; *pirzak*: p. I: 1, p. II: 1.

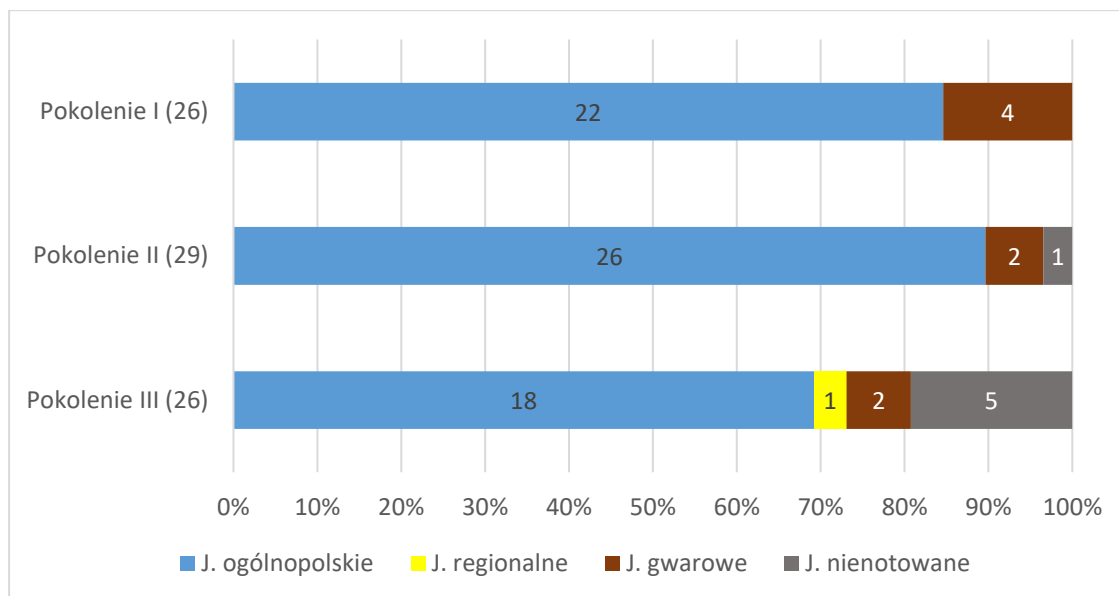
występowania gwarowego wariantu, to został on poświadczony wyłącznie w powiecie jasielskim (KSGP).

Tabela 2.IV.34. *Skóra* i jej sztuczne zamienniki

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘naturalny materiał pochodzenia zwierzęcego wykorzystywany do obicia mebli’	<i>skóra</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	—
‘gruby, sztuczny materiał do obicia mebli imitujący skórę naturalną’	<i>pseudoskóra</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>ekoskóra</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>skaja</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>skaj</i>	0	0	3 (20%)	—
	<i>derma</i>	1 (10%)	0	0	—

W mikropolu TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA wskazano jeszcze pojedynczo dwa leksemy. SzZ z I generacji wymieniła ogólnopolską *falbankę* ‘ozdobną fałdkę materiału’ jako element dekoracyjny baldachimu. NoK (pokolenie III) natomiast użyła czasownika *sklupiać* ‘ubijać się, wygniatać, zniekształcać’ w negatywnym odniesieniu do włókien silikonowych, którymi wypełnia się współcześnie kołdry. Słowo to notowane jest w SJPD w formie dokonanej *sklupić* z kwalifikatorem „regionalne”. Ponadto w KSGP występuje w tym samym znaczeniu *sklupać* na Żywiecczyźnie i w okolicach Dąbrowy Tarnowskiej.

Reasumując, z omawianego mikropola respondenci z I pokolenia wskazali 26 jednostek leksykalnych – 22 ogólnopolskie i 4 gwarowe. W II generacji odnotowano 29 leksemów, w tym 26 ogólnopolskich, 2 gwarowe i 1 nienotowany w źródłach. Informatorzy z III grupy tak jak osoby starsze podali 26 słów, z czego 18 ogólnopolskich, 5 nienotowanych, 2 gwarowe i 1 regionalne. Zaprzeczyli ponadto znajomości gwarowego *pirzoka*. ZaW natomiast przytoczył jedną nazwę i również znajomości jednej zaprzeczył. W obu przypadkach dotyczy to słów ogólnopolskich.

Wykres 2.21. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA

Powyższy wykres wyraźnie pokazuje, że najwyższy odsetek (ponad 30%) jednostek dyferencyjnych wystąpił w omawianym mikropolu w III pokoleniu. Wpływ na to ma przede wszystkim obecność 5 wyrazów nienotowanych w źródłach przy zaledwie 1 w II generacji i ich braku u osób starszych. Leksemy te to zleksykalizowane nazwy handlowe oraz dwa określenia na materiały imitujące skórę. U młodszych osób ponadto odnotowano 2 gwaryzmy i 1 regionalizm. Starsi rozmówcy przytoczyli wprawdzie 4 jednostki z rejestru gwarowego, ale nie wystąpiły u nich nazwy dyferencyjne innego typu. W II pokoleniu wymieniono natomiast 2 słowa gwarowe i jedno nienotowane, stąd najmniejszy odsetek określeń dyferencyjnych właśnie w tej generacji.

Liczebność leksemów w poszczególnych grupach wiekowych jest zbliżona. Niemniej w I pokoleniu pewne słowa uzyskały głównie pojedyncze poświadczenia. Wyjątek stanowi tu *plótno* (4 użycia) oraz leksyka związana z darcie pierza. Ponieważ to osoby najstarsze najlepiej pamiętają zwyczaj oddzierania miękkich części piór od twardych oraz towarzyszące temu zabawy, *pierze* i *pierzak* uzyskały w tej generacji 100% poświadczeń, a *drzeć* – 60%. Warto tu nadmienić, że 3 z 4 jednostek gwarowych, które wystąpiły w omawianym mikropolu, odnoszą się właśnie do darcia pierza, stąd najwięcej wskazań uzyskały w najstarszej generacji. W II i III pokoleniu nie odnotowano żadnej nazwy, która zostałaby poświadczona przez wszystkich respondentów.

IV.f MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB

W mikropolu MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB odnotowano 19 leksemów. Piętnaście z nich to jednostki ogólnopolskie, natomiast 4 nie notują źródła. W mikropolu tym zdecydowano się zestawić materiały do wytwarzania naczyń i ozdób, ponieważ część z nich wykorzystywana jest w obu przypadkach, jak na przykład *fajans* czy *kryształ*. Warto dodać, że drugi z wymienionych materiałów wykorzystuje się do wytwarzania naczyń pełniących funkcję ozdobną (por. *kryształy* w mikropolu X.d).

Wśród materiałów do wytwarzania naczyń i ozdób stosunkowo wysoką frekwencję otrzymał *fajans*, na co wpływ miało umieszczenie w kwestionariuszu pytania, czym różni się on od *ceramiki* i *porcelany*. Ponad połowa osób z I i II pokolenia była w stanie odpowiedzieć, przynajmniej powierzchownie, czym jest wspomniany materiał. W młodszej grupie podało go natomiast 40% respondentów. Niemniej tyle samo wyniósł tu odsetek poświadczeń negatywnych. Na nieznamość *fajansu* wskazały też 2 osoby z II generacji oraz ZaW. Dwoje respondentów podało ponadto przymiotnik *fajansowy*. W jednym przypadku opisuje on kubek, w drugim – talerz.

Sam materiał jest używany powszechnie, ale jego mniejsza znajomość niż *ceramiki* i *porcelany* (por. mikropole IV.g) wynika z faktu, że ma on mniejszą wartość zabytkową i artystyczną. Wykorzystuje się go przede wszystkim do wytwarzania przedmiotów codziennego użytku (Śniegulska-Gomuła 2012: 109). Tym samym mniej mówi się o nim w przestrzeni publicznej, więc wykonywane z niego naczynia utożsamiane bywają ogólnie z naczyniami ceramicznymi, bez dokładnego ich rozróżnienia na fajansowe.

W omawianej grupie wystąpiła też *kamionka* ‘ceramiczny, wypalany materiał z dodatkiem szamotu lub piasku kwarcowego’, z której wytwarzano duże naczynia przeznaczone do kiszenia ogórków i kapusty. Zawarte w tej grupie leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.35. Typy ceramiki do wytwarzania naczyń i ozdób

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj ceramiki z zanieczyszczonego kaolinu’	<i>fajans</i>	6 (60%)	12 (66,67%)	6 (40%)	—
			pn: 2 (11,11%)	pn: 6 (40%)	pn: ZaW
‘zrobiony z fajansu’	<i>fajansowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘ceramiczny, wypalany materiał z dodatkiem szamotu lub piasku kwarcowego’	<i>kamionka I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Rodzaje szkła, z którego wytwarza się naczynia i ozdoby, opisały przede wszystkim osoby z II pokolenia, choć wskazań tych jest stosunkowo niedużo. Do tej grupy materiałów należy ogólnopolski *kryształ* ‘grube, mieniące się szkło, z którego wytwarza się ozdoby’, a ponadto nienotowane *arkorok* ‘rodzaj szkła wykorzystywany do naczyń, nazywany od fr. firmy Arc International’ i *duraleks* ‘hartowane szkło, z którego wytwarza się naczynia, nazwane od fr. producenta Duralex’. Są to kolejne przykłady zleksykalizowanych nazw marek i firm, które określają przede wszystkim typ desygnatów, a nie firmę, od której zaczerpnięto nazwę.

Tabela 2.IV.36. Typy szkła

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj szkła wykorzystywany do produkcji naczyń’	<i>arkorok</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘hartowane szkło, z którego wytwarza się naczynia’	<i>duraleks</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘grube, mieniące się szkło, z którego wytwarza się ozdoby’	<i>kryształ</i>	0	1 (5,56%)	0	—

JaA, opisując *balie*, stwierdził, że jest ona zrobiona z *ocynku*, czyli ‘niebieskawobiałego pierwiastka chemicznego o symbolu Zn’ zwanego powszechniej *cynkiem*. Osoby z II pokolenia użyły przymiotników *cynkowy* i *ocynkowy* opisujących przedmioty zrobione z (*o*)*cynku*. W tym przypadku rozmówcy wskazali na garnki, zwłaszcza dawne. Wszystkie wymienione tu jednostki leksykalne są ogólnopolskie, ale żadnej z nich nie notują redaktorzy WSJP. Występują natomiast w PSWP i SJPD.

Tabela 2.IV.37. *Ocynk* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niebieskawobiałe pierwiastek chemiczny o symbolu Zn, z którego robi się naczynia, narzędzia; cynk’	<i>ocynk</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z cynku, pokryty cynkiem’	<i>cynkowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>ocynkowany</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Urodzona w 1964 roku mieszkanka Zalesia (pokolenie II) powiedziała, że dawniej nie wyrzucano miedzianych garnków, gdy się zniszczyły, ale naprawiano je przy pomocy *cyny*, czyli ‘srebrnej substancji umożliwiającej łączenie miedzianych elementów’, oraz *kwasy solnego* ‘żrącego, bezbarwnego związku chemicznego’. Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Dawniej, gdy ozdoby świąteczne wytwarzano przede wszystkim samodzielnie, używano do tego celu *folii aluminiowej* oraz *sreberka* ‘złotej lub srebrnej, błyszczącej

folii, często po cukierkach’. Jak wspomina ZyM, w *folię aluminiową* zawijano orzechy wieszane na choince. Dość nietypowe użycie obu wymienionych tu desygnatów przytoczył JaA: *a ... okroⁿgła taka kulka? ... [...] to co sie ... za wiljorki chodziło jako berło? ... [...] sreberko folia aluminiowa ... i idziemy ... w teren ...* (Sędów). Jak widać, drewniana pałka owinięta właśnie w *folię aluminiową* i *sreberko* wykorzystywana była podczas *wiliorki*, czyli zwyczaju chodzenia w Wigilię kolędników po domach, jako berło Heroda. Znaczenie to dla obu leksemów zostało uwzględnione ze względu na wykorzystanie przedmiotów używanych na co dzień w domach w innym celu, a ponadto dla pokazania świątecznej tradycji, która w okolicach Wartkowic po wielu latach przerwy została wznowiona ok. 2003 roku przez grupę młodych chłopaków, a następnie przejęta przez kolejne osoby kultywowana jest do dziś. Obie wymienione tu nazwy są ogólnopolskie, choć PSWP notuje *sreberko* jako *potoczne*.

Tabela 2.IV.38. Cienkie, srebrzyste materiały do wytwarzania ozdób choinkowych

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘bardzo cienki arkusz aluminium, tu: wykorzystywany do ozdób i atrybutów świątecznych’	<i>folia aluminiowa</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘złota lub srebrna, błyszcząca folia, często po cukierkach, tu: wykorzystywana do ozdób i atrybutów świątecznych’	<i>sreberko</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Ozdoby choinkowe wytwarzano dawniej również z cienkiego, kolorowego papieru. Potwierdziło to 13 osób, wskazując ogólnopolskie leksemy *bibuła* i *bibułka*, przy czym większość z I i II pokolenia, ponieważ współcześnie na choinkach wieszają się ozdoby dostępne w sklepach wytwarzane z różnorodnych materiałów. Czworo respondentów wspomniało też, że ozdoby świąteczne wykonywano z papieru *wycinankowego*. Nazwa ta nie została poświadczona w źródłach.

Tabela 2.IV.39. Typy ozdobnych materiałów z papieru

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘cienki, kolorowy papier, z którego dawniej robiono ozdoby’	<i>bibuła</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	1 (6,67%)	—
	<i>bibułka</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘o papierze: kolorowy, przeznaczony na ozdoby, które się z niego wycina’	<i>wycinankowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

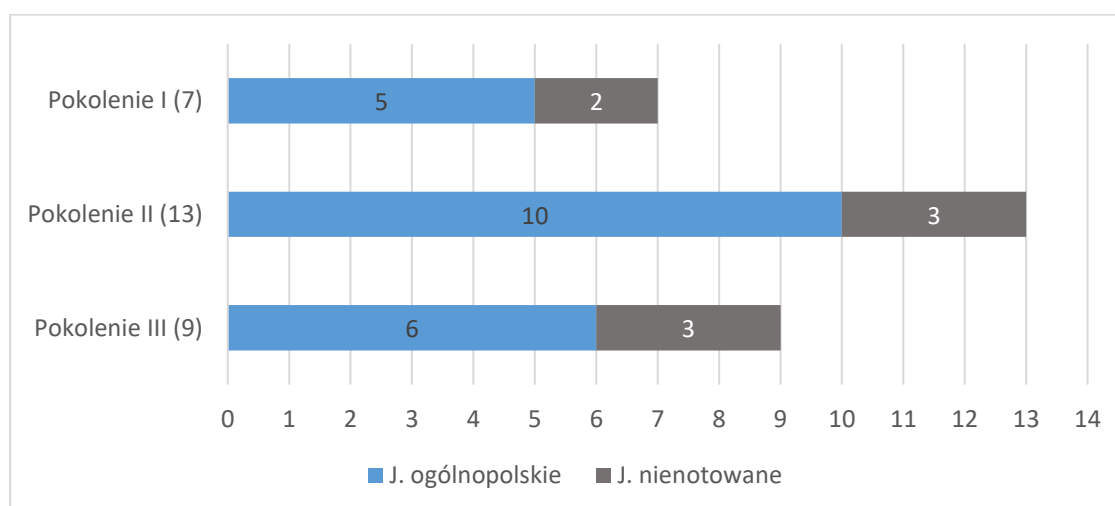
Mieszkańcy okolic Poddębic sporadycznie wymienili jeszcze trzy nazwy materiałów wykorzystywanych do wyrobu naczyń i ozdób. Są to notowane wyłącznie

w PSWP leksemy *teflonowe* ‘o naczyniu: zrobione z teflonu, tj. syntetycznego tworzywa odpornego na temperaturę i czynniki chemiczne’ oraz *polipropylenowe* ‘o naczyniu: wykonane z polipropylenu, tj. plastiku’. Pierwszy z nich odnosi się do garnków, drugi – do wiadra. W materiale wystąpiła też nienotowana *nierdzewka* ‘blacha, która nie podlega korozji’; według PiW wykorzystywana jest do naczyń, w których się gotuje.

Tabela 2.IV.40. Pozostałe leksemy z mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o naczyniu: zrobione z teflonu, tj. syntetycznego tworzywa odpornego na temperaturę i czynniki chemiczne’	<i>teflonowe</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘blacha, która nie podlega korozji’	<i>nierdzewka</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o naczyniu: wykonane z polipropylenu, tj. plastiku’	<i>polipropylenowe</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci z I pokolenia użyli łącznie 7 jednostek leksykalnych dla mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB; 5 z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, natomiast 2 nie są notowane. W II grupie wymieniono 13 określeń: 10 ogólnopolskich i 3 niewystępujące w źródłach. Młodszy respondenci wskazali zaś 9 nazw, w tym 6 ogólnopolskich i 3 nienotowane. Ponadto ogólnopolski leksem – *fajans* – uzyskał poświadczenia negatywne w II i III grupie wiekowej oraz w przypadku ZaW.

Wykres 2.22. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB

W omawianym mikropolu zdecydowanie najwięcej leksemów wskazano w II pokoleniu. Wynikać to może z faktu, że wystąpiły tu desygnaty odnoszące się do realiów

dawnych i współczesnych, a więc takich, które osoby w wieku średnim z jednej strony pamiętają, a z drugiej z których korzystają dziś. Choć starsi respondenci użyli najmniej jednostek, tylko w ich przypadku nie odnotowano poświadczenia negatywnego.

IV.g MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ

Na mikropole MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ składa się 108 leksemów. Wśród nich znajdują się: 93 jednostki ogólnopolskie, 8 nienotowanych, 3 gwarowe i po 2 dawne oraz książkowe. W omawianym mikropolu wymienione zostały materiały, które wykorzystywane są do wytwarzania różnorodnych przedmiotów, jak np. *drewno*, z którego można zrobić meble, przybory czy nawet wznieść dom.

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali dwie ogólne nazwy tego, z czego wytwarza się przedmioty wykorzystywane w domach. Ogólnopolski *materiał* podało 21 osób, w tym ZaW i FeB, przy czym najwyższy odsetek odnotowano dla młodszego pokolenia, a najniższy – dla starszego. *Tworzywa* użyło natomiast 14 respondentów, z czego połowa podała połączenie *tworzywo sztuczne*, a 6 razy – wariant *sztuczne tworzywo*. Tu również najniższy odsetek widać u osób starszych. Omawiane słowo występuje w WSJP i PSWP, ale redaktorzy pierwszego z nich odnotowali, że jest ono „książkowe”.

Tabela 2.IV.41. *Materiał* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogólnie to, z czego robi się różne przedmioty’	<i>materiał I</i>	3 (30%)	8 (44,44%)	8 (53,33%)	ZaW; FeB
	<i>tworzywo</i> ¹¹⁹	2 (20%)	7 (38,89%)	5 (33,33%)	—

Cieszący się od stuleci dużą popularnością ‘materiał z wysokich, wieloletnich roślin osadzonych na pniach, z którego robi się domy, meble, przybory, też: służący jako opał’ (Suwała 2004) przez respondentów nazywany jest tak jak w języku ogólnym *drzewem* i *drewnem*, przy czym pierwsze ze słów określa także samą roślinę. Słowa te uzyskały podobną liczbę wskazań, odpowiednio 29 i 31, ale *drzewo* częściej podawali starsi, a *drewno* – młodszy. Być może osoby z III pokolenia bardziej dążą tu do precyzyjności wypowiedzi, odróżniając *drzewo* ‘roślinę’ od *drewna* ‘materiału’. Warto ponadto nadmienić, że *drzewo* wystąpiło w trzech wariantach fonetycznych. Oprócz podstawowego, zgodnego z zapisem osiem osób powiedziało *dźrzewo*, a dwie – *dżewo*.

¹¹⁹ W tym połączenia: *tworzywo sztuczne*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 4; *sztuczne tworzywo*: p. I: 1, p. II: 4, p. III: 1.

W przypadku przymiotnika *drewniany* widać rzadką dla zebranego materiału sytuację, tj. poświadczenie leksemu przez wszystkich respondentów. Dodatkowo wskazali go ZaW i KaS. Choć nazw rzeczownikowych też użyto licznie przy opisie cech poszczególnych przedmiotów, rozmówcy częściej używali przymiotników. Jak pisze A. Kostecka-Sadowa:

Pełnią prymarną funkcję składniową przydawki, [przymiotniki — przyp. KZ] nazywają cechy przedmiotów, odwołują się do charakterystycznych czynności, wskazują na czas lub miejsce związane z przedmiotem lub zjawiskiem, pokazują relacje do przedmiotów i zjawisk oraz modyfikację cechy przypisanej do podstawy (Kostecka Sadowa 2019b: 133).

Co jednak ciekawe, B. Osowski uważa, że użycie przymiotnika w funkcji przydawkowego komunikatora cechy jest ograniczane przez występowanie zaimków, które jedynie zajmują miejsce przymiotnika w schemacie składniowym, jednak nie informują o żadnej cesze. Ponadto oprócz przymiotników komunikatorami cechy bywają także imiesłowy, połączenia rzeczownika z przyimkiem oraz przydawki rzeczownikowe dopełniaczowe (Osowski 2018: 26–29). Do określenia przedmiotów zrobionych z drzewa dwie osoby użyły też leksemu *drzewiany*, spośród słowników języka polskiego notowanego jedynie w SJPD z kwalifikatorem „dawny”. Jest to zatem archaizm.

W omawianej grupie pojawił się także przymiotnik *lity* określający ‘prawdziwe, solidne drewno’, będące przeciwstawieniem dla współczesnych tworzyw. Dwóch mężczyzn wymieniło czasownik *ciosać* ‘odpowiednio obrabiać, kształtować drewno’. Starszy użył tego słowa do opisu *kopanki*, natomiast młodszy – *drzwi*. Ponadto mieszkanka Chrop podała notowany w PSWP przymiotnik *drewnopodobny* ‘imitujący drewno’. Wspomniane trzy jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.42. *Drzewo i materiały z niego wykonane*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘materiał z wysokich, wieloletnich roślin osadzonych na pniach, z którego robi się domy, meble, przybory, też: służące jako opał’	<i>drzewo</i> ¹²⁰	8 (80%)	12 (66,67%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>drewno</i>	4 (40%)	14 (77,78%)	12 (80%)	ZaW
‘wykonany z drzewa, drewna’	<i>drewniany</i>	10 (100%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW; KaS
	<i>drzewiany</i> ¹²¹	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

¹²⁰ W tym warianty: *dźrzewo*: p. I: 5, p. II: 8; *dżewo*: p. I: 1, p. II: 1.

¹²¹ W tym wariant *dżewiany*: p. II: 1.

‘o drewnie: prawdziwe, solidne’	<i>lite</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘o drewnie: odpowiednio je obrabiać, kształtować’	<i>ciosać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘imitujący drewno’	<i>drewnopodobny</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W zgromadzonym materiale jednokrotnie użyto leksemu *do^mb* ‘duże drzewo o rozłożystych korzeniach, z którego robiono meble’. *De^mbowy* wskazały natomiast 4 osoby, opisując tym przymiotnikiem: meble, w tym szafę, ceber, beczkę do kiszenia kapusty i parkiet. Oba określenia są ogólnopolskie. Choć w materiale uzyskano niewiele poświadczeń dla tego rodzaju drewna, *do^mb* od stuleci jest powszechnie używany przy produkcji mebli i innych przedmiotów codziennego użytku (Konofalska, Lachowicz 2018: 699–703; Suwała 2004).

Tabela 2.IV.43. *Do^mb* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże drzewo o rozłożystych korzeniach, z którego robiono meble’	<i>do^mb</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony z dębu’	<i>de^mbowy</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Niemal połowa respondentów jako materiał wykorzystywany w domu wskazała *papier*. Używany jest on np. do zabezpieczania mebli przed zniszczeniem oraz sklepów (piwnic) przed niską temperaturą, jako rozpałka oraz do wytwarzania ozdób. Rozmówcy podali też przymiotnik *papierowy*.

Dużo poświadczeń słowa *gazeta* (*gazetka*) wśród osób starszych wynika z faktu, że dawniej desygnat nim opisywany wykorzystywany był w domach częściej niż dziś do różnych celów. Respondenci z I pokolenia mówili o używaniu go m.in. do dekoracji i do higieny. Drugi z celów został także podany przez dwie osoby z II generacji, niemniej młodszy rozmówcy, nawet korzystający regularnie z wychodków, używali już przede wszystkim papieru toaletowego, z gazet natomiast robili m.in. abażury. Współcześnie zaś przeczytane gazety zazwyczaj po prostu się wyrzuca. Czasami służą do rozpalania ognia, o czym wspomniała ZaMK. Trzeba mieć także na uwadze, że młodzi ludzie rzadziej czytają papierowe wersje gazet niż osoby starsze, gdyż częściej korzystają oni z wersji cyfrowych (Poleszczuk, Anuszewska 2013: 46–48), toteż omawiany materiał nie jest w tej grupie popularny.

Pojedynczo przytoczone zostały trzy leksemy odnoszące się do rodzajów papieru. Wśród nich jest *dykturka* ‘gruby, wielowarstwowy papier; tektura’, którą KaZ przykrywała *kaminiok* do kiszenia żuru. Ponadto PiW wskazał odnoszący się do tego

samego materiału przymiotnik *tekturowy* opisujący pudło, w którym trzymano małe kurczaki w domu, a PaK użyła nazwy *kartonowy*. Większość słów w omawianej grupie wywodzi się z rejestru ogólnego. Jedyne *dykturka* nie została odnotowana w żadnym z wykorzystanych źródeł.

Tabela 2.IV.44. *Papier i materiały z niego wykonane*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'bardzo cienki materiał pozyskiwany z drewna'	<i>papier I</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	8 (53,33%)	ZaW
'zrobiony z papieru'	<i>papierowy</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
'gruby, wielowarstwowy papier; tektura'	<i>dykturka</i>	1 (10%)	0	0	—
'zrobiony z tektury, czyli wielowarstwowego papieru'	<i>tekturowy</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
'zrobiony z kartonu, czyli sztywnego, grubego papieru'	<i>kartonowy</i> ¹²²	0	1 (5,56%)	0	—
'pismo ukazujące się częściej niż raz w tygodniu, często z cienkim, szarym papierem, wykorzystywane po przeczytaniu do różnych celów'	<i>gazeta</i>	6 (60%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>gazetka</i>	1 (10%)	0	0	—

Istotny materiał do wytwarzania rozmaitych przedmiotów codziennego użytku stanowi obrobiony, płaski kawałek drewna. Respondenci określili go 7 nazwami, przy czym nie mają one w pełni jednorodnego znaczenia. Najbardziej ogólnym z nich jest podana przez 37 osób *deska*. Pochodzące od niej *decha* i *deseczka* odnoszą się do wielkości desygnatu. Natomiast *klapka*, *klapeczka* i *klepka* mają bardziej określony kształt (są podłużne) i węższe zastosowanie (wykorzystuje się je do wyrobu naczyń, a rzadziej również podłóg). Raz wskazano przymiotnik *klepkowy* 'zrobiony z klepek'. W tej grupie odnotowano także *sklejkę* 'płytę ze sklejonych płaskich kawałków drewna lub tworzywa je imitującego'. Respondenci wspominali, że jest to materiał wykorzystywany współcześnie do wytwarzania mebli, przyborów (zwłaszcza stolnic) czy drzwi, ponadto charakteryzuje go gorsza jakość i trwałość niż drewna.

Najmniej poświadczeń dla obrobionego, płaskiego kawałka drewna odnotowano wśród osób z młodszego pokolenia. Nie dziwi to w przypadku słów *klapeczka* i *klepka*, gdyż wytwarzano z nich przede wszystkim naczynia dawne, których młodszy mieszkańcy okolic Poddębic niemal już nie pamiętają, zwłaszcza że niektóre z nich są zresztą znane starszym osobom już tylko biernie. Mimo to odsetek poświadczeń słowa *klapka* w III generacji jest taki sam jak wśród osób w wieku średnim i starszym. Trudno natomiast

¹²² W wariantcie *kartonowy*.

wywnioskować, z czego wynika znacznie mniejsza liczba poświadczeń w III grupie wiekowej dla wciąż powszechnej w użyciu *deski*. Być może wpływ na to ma fakt, że młodszy rozmówcy słabiej pamiętają już sufity, podłogi i naczynia wykonywane z tego typu materiału.

Jeśli chodzi o przynależność odmianową, to niemal wszystkie leksemmy w tej grupie są ogólnopolskie. Wyjątek stanowi gwarowa *klapka*, występująca głównie w Wielkopolsce (np. w ok. Mogilna, Wolsztyna i Nowego Tomyśla), we współczesnym województwie łódzkim (powiaty: łaski, sieradzki, wieluński) i sporadycznie na Kaszubach (KSGP; SGD; AJŚ), przy czym zarówno w słowniku Sychty (SGK), jak i Ramuła (Ram) *klapka* ma inne znaczenie (podobnie zresztą w AJKLW, SGPK i SGOWM). Materiał z powiatu poddębickiego pokrywa się więc z zasięgiem występowania omawianego słowa w źródłach (por. zwłaszcza SGD). Ciekawe jest to, że deminutywna z perspektywy zebranego materiału *klapeczka* została odnotowana w PSWP, choć jako słowo rzadkie, natomiast w publikacji tej nie występuje *klapka*.

Tabela 2.IV.45. *Deska drewniana i jej typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘obrobiony, płaski kawałek drewna’	<i>deska I</i>	9 (90%)	15 (83,33%)	8 (53,33%)	KaS
	<i>klapka I</i>	2 (20%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—
	<i>klepka I</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	2 (13,34%)	—
‘duży obrobiony, płaski kawałek drewna’	<i>decha</i>	5 (50%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘mały obrobiony, płaski kawałek drewna’	<i>deseczka</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>klapeczka</i>	0	4 (22,22%)	0	—
‘zrobiony z klepek’	<i>klepkowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘płyta ze sklejonych płaskich kawałków drewna lub tworzywa je imitującego’	<i>sklejka</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	—

W materiale wystąpiły dotychczas różne typy płyt, niemniej o węższym zastosowaniu. Oprócz samego słowa *płyta* poświadczonego przez 23 osoby użyto dwóch określeń typu płyty zrobionej ze sklejonych wiórów drewna. Są to leksemmy *wiórowa* oraz jej rodzaj *oesbe* (OSB) charakteryzujący się tym, że wióry w niej ułożone są w jednym kierunku, na co zresztą wskazuje nazwa, od której pochodzi skrótowiec, a mianowicie *oriented strand board*. Respondenci opowiedzieli, że z płyt wiórowych (w tym z OSB) robi się: sufity podwieszane, współczesne meble, panele podłogowe i wychodki.

Słowa *płyta* w nieco większym stopniu użyły osoby z I i II pokolenia, natomiast nazw jej rodzajów – osoby młodsze. O ile *płyta* i *wiórowa* notowane są w słownikach języka polskiego (choć druga tylko w PSWP), o tyle *oesbe* nie występuje w źródłach.

Tabela 2.IV.46. *Płyta* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘obrobiony, płaski kawałek tworzywa imitującego drewno’	<i>plyta I</i>	6 (60%)	11 (61,11%)	6 (40%)	ZaW
‘o płycie: zrobiona ze sklejonych wiórów drewna’	<i>wiórowa</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
	<i>oesbe</i> (OSB)	0	0	2 (13,34%)	—

Osoby z I i II generacji zaznaczyły, że jako materiał wykorzystuje się także pojedyncze pędy drzewa. Po 3 informatorów z obu grup na ten desygnat użyło określenia *różga*, a 2 informatorki z gminy Wartkowice – *galoⁿż*. Za pomocą tych pędów wytwarzało się: dawne chodziki, plecione pojemniki, miotły, wykorzystywane były także do pokrycia dawnych sufitów i sklepów. Respondentka SrE z Karnic wspomniała, że: *polepa to jest ... [...] strop tylko ... on nie jes ... z betonu tylko z takich różnych ... galeńzi ... takie takie ... czciny nie czciny ... no ... takie coś ...*, natomiast małżeństwo z Poddębic na pytanie, czym dawniej zamiatano podłogi, odpowiedziało:

AnBM: *miotłom ...*

AnBK: *miotłom ... tak ... z ... te miotły to były ... z różg ... tak? ...*

AnBM: *no drut raczy ... no ... różgi ... ta[k] ...*

Jak widać, *różga* i *galoⁿż* używane były do wyrobu dawnych przedmiotów i konstrukcji, stąd brak poświadczeń od osób z młodszego pokolenia. Leksem *galoⁿż* wywodzi się z rejestru ogólnego, natomiast *różga* przez redaktorów WSJP uznana została za „książkową”, co z perspektywy zgromadzonego materiału jest nieco zaskakujące.

Tabela 2.IV.47. *Galoⁿż* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pojedynczy pęd drzewa, z którego robi się m.in. przybory’	<i>różga I</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>galoⁿż</i>	0	2 (11,11%)	0	—

Pozostając przy cienkich pędach roślin, należy wymienić *wiklinę* ‘materiał z cienkich wierzbowych witek’ i pochodzący od niej przymiotnik *wiklinowy*. Materiał ten wykorzystywany jest do produkcji mebli i przyborów, wskazano go też jako budulec dawnych chodzików. Zarówno rzeczownik, jak i przymiotnik notują WSJP i PSWP.

Tabela 2.IV.48. *Wiklina* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘materiał z cienkich wierzbowych witek, z którego wytwarza się meble’	<i>wiklina</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z wikliny’	<i>wiklinowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Do wytwarzania przedmiotów stanowiących wyposażenie domów wykorzystywano też ścięte, suche zboże, czyli *słomę*. Wskazało ją 25 osób, w tym 7 w wariantcie z *o* pochylonym *słóma*. Widać tu również pewną zależność pokoleniową – im młodsza grupa wiekowa, tym mniej przywołań, choć podał ją także urodzony w 2013 roku ZaW. Słomę wykorzystywano przede wszystkim do wytwarzania sienników i dawnych ozdób świątecznych. Zabezpieczano nią także dachy i sufity, a nawet wyplatano z niej naczynia. Stąd mniej poświadczeń w III generacji. SzZ (pokolenie I) użyła też pogardliwej nazwy *słómsko*:

SzZ: *sińniki były ... to już późni były nie było słomy ... bo ta słóma to stale wychodziła to prześcirać woⁿskawe ... a jak już późni ... już moja mama to już ... jag ja już pamiⁿcio^m siⁿgłam tu ... może w ty stary chałupie to nie było ale jak już tu jak do kómunii szłam to było postawione ... to mama szła ... z worku uszyła ... taki sińniak ... późni to już takigo ... na takich szmatów sie na rynku kupowało ludzie na podłoge kładły ... to z takigo tyż uszyła taki sińniok to już to było fajne bo już ... ty słomy nie było nigdzie tylko ... czyściutko było tak to słómsko ... (Rąkczyn)*

Informatorka pokazała tutaj etap przejścia z wyściełania dawnych łóżek słomą na wykorzystanie do tego celu miękkich tkanin, wspominając przy tym, że korzyścią z takiego rozwiązania był większy porządek w domu, gdyż ścinki słomy wysypywały się z materiału, którym były obszyte. Stąd użycie pogardliwego określenia – *słómsko* bowiem było czymś gorszym niż ścinki tkanin.

Respondenci użyli też przymiotnika *słomiany* ‘zrobiony ze słomy’ oraz słowo *sieczka* ‘rozdrobiona słoma’. Ponadto wspomnieli, że w domach wykorzystywano słomę *owsianą* i *żytnią*.

Do domów przynoszono *snopki* ‘pęki lub sześcienne kostki sprasowanej słomy’. Robiono to z kilku powodów. Po pierwsze zasłaniały one wejścia do domów nie tylko, aby nikt do nich nie wszedł, ale też żeby zimne powietrze nie wpadało przez szpary w nieszczelnych drzwiach. Ponadto kilka osób biernie zna zwyczaj przynoszenia ich do domu w okresie świąt Bożego Narodzenia, zanim zaczęto ubierać choinki. StE wspomniała, że miało to przynosić domownikom dobrobyt. Ponadto *snopek* został użyty w kontekście wytwarzania z niego sienników.

W omawianej grupie najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby starsze, a najmniej – młodsze. Wynika to z faktu, że słóma wykorzystywana była w domach przede wszystkim dawniej. Z wymienionych tu leksemów 6 ma charakter ogólnopolski, a jeden gwarowy. *Słómsko* w KSGP notowane jest z Orawy, okolic Ostrołęki i Kramska

w powiecie konińskim, a w SGPK – z okolic Przasnysza. Zasięg słowa jest więc rozproszony we wschodniej i centralnej Polsce, według źródeł nie występuje natomiast na zachodzie (najdalej wysuniętym punktem jest Kramsk).

Tabela 2.IV.49. *Słoma* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ścięte, suche zboże wykorzystywane do wypełniania sienników, robienia ozdób itp.’	<i>słoma</i> ¹²³	7 (70%)	12 (66,67%)	5 (33,33%)	ZaW
‘pogardliwie: ścięte, suche zboże wykorzystywane do wypełniania sienników, robienia ozdób itp.’	<i>słomsko</i> ¹²⁴	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony ze słomy’	<i>słomiany</i> ¹²⁵	2 (20%)	0	2 (13,34%)	—
‘rozdrobiona słoma’	<i>sieczka</i>	2 (20%)	0	0	—
‘o słomie: z owsa’	<i>owsiana</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
‘o słomie: z żyta’	<i>żytnia</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘pęk lub sześcian sprasowanej słomy przynoszony dawniej do domów na święta lub do zabezpieczania drzwi przed chłodem i wejściem zwierząt oraz nieproszonych osób, też do wypełniania sienników’	<i>snopek</i>	0	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—

Kolejnym materiałem z roślin jest *trzcina*. Nazwę wskazało 18 osób w aż 7 wariantach fonetycznych (zob. przyp. 126), co wynika z różnego typu uproszczeń grupy spółgłoskowej *trzci-*. Ta roślina o długim źdźble wykorzystywana była głównie do wytwarzania polepy sufitowej. Pojedynczo podkreślano też jej funkcję ozdobną. Jedna informatorka podała ponadto przymiotnik *trzciniowy* (*czszciniowy*). O tym typie materiału mówiły najczęściej osoby ze średniego pokolenia. Podane tu leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.50. *Trzcina* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘roślina o długim źdźble wykorzystywana do ocieplania, wypełnień tekstyliów itp.; <i>Phragmites</i> L.’	<i>trzcina</i> ¹²⁶	3 (30%)	10 (55,56%)	4 (26,27%)	ZaW
‘zrobiony z trzciny’	<i>trzciniowy</i> ¹²⁷	0	1 (5,56%)	0	—

¹²³ W tym wariant *słoma*: p. I: 2, p. II: 3, p. III: 2.

¹²⁴ W wariantcie *słomsko*.

¹²⁵ W tym warianty: *słomiany*: p. I: 1, *sómiany*: p. I: 1.

¹²⁶ W tym warianty: *tczcina*: p. II: 2; *tscina*: p. II: 1; *czszcina*: p. II: 3, p. III: 3; *czcina*: p. I: 3, p. II: 4, p. III: 1; *czszczina*: p. II: 1; *ćcina*: p. II: 1; *ćscina*: ZaW.

¹²⁷ W wariantcie *czszciniowy*.

Mieszkańcy okolic Poddębic wymienili jeszcze trzy materiały pozyskiwane z roślin, wszystkie z nich określane ogólnopolskimi nazwami. Dwadzieścia pięć osób podało *trociny* ‘drobne wióry drewna’, które wykorzystywane były do wytwarzania dawnych polep sufitowych, wałków i materaców na łóżkach, a także jako materiał opałowy (por. *trociniak*, mikropole VII.c). Siedem osób, z czego 6 z II pokolenia, wymieniło *trawę morską* ‘materiał z roślin morskich’ przeznaczoną do wypełniania wałków na łóżkach, siedzisk krzeseł oraz do wytwarzania mebli. *Liście* ‘zielone części roślin’ według SzZ służyły do ochrony *sklepu* przed wpływem czynników zewnętrznych (opady, temperatura), a według NoK pełnią w domu funkcję ozdobną.

Tabela 2.IV.51. Pozostałe materiały wytwarzane z roślin

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drobne wióry drewna służące jako opał, ocieplenie ścian itp.’	<i>trociny</i>	5 (50%)	14 (77,78%)	6 (40%)	—
‘materiał z roślin morskich, niekoniecznie wytwarzany z traw, którym wypełniano meble’	<i>trawa morską</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	0	—
‘zielone części roślin wykorzystywane do ocieplania, ochraniać lub ozdabiania’	<i>liście</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

‘Bardzo drobne okruchy skalne’, czyli *piasek* (też *piosek*, *pioseczek*) wykorzystywano w domach do czyszczenia naczyń i glinianych podłóg, ponadto jest on składnikiem zapraw budowlanych. ZaW natomiast wspomniał, że stanowi on element klepsydry. Ponownie najmniej wskazań widać w III pokoleniu. Zarówno *piasek*, jak i *pioseczek* to jednostki ogólnopolskie, choć forma deminutywna nie występuje w WSJP.

Tabela 2.IV.52. *Piasek* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘bardzo drobne okruchy skalne wykorzystywane dawniej na różne sposoby’	<i>piasek</i> ¹²⁸	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	ZaW
‘pieszczotliwie o bardzo drobnych okruchach skalnych wykorzystywanych dawniej na różne sposoby’	<i>pioseczek</i> ¹²⁹	1 (10%)	0	0	—

Kamień wykorzystuje się głównie do budowy domów i pieców oraz wytwarzania naczyń i mebli, niemniej pełni on też inne funkcje w domu. Służy do dekoracji, ostrzy się nim noże, dawniej zaś wykorzystywany był jako schodek przy wejściu do domu, a nawet – po nagraniu do wysokiej temperatury – do dezynfekcji beczki. Respondenci oprócz

¹²⁸ W tym wariant *piosek*: p. I: 1, p. II: 1.

¹²⁹ W wariantcie *pioseczek*.

podstawowej formy użyli wariantu z *e* pochylonym, tj. *kamiń*, dwie osoby dodały określenie *polny*, pojedynczo wskazano ponadto *kamyk*. Informatorzy podali również dwa przymiotniki określające przedmioty wykonane z kamienia – *kamienny* i *kamieniowy*. *Kamiień*, *kamyk* i *kamienny* to leksemy występujące w WSJP i PSWP. *kamieniowy* natomiast nie został odnotowany w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.IV.53. *Kamiień* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pospolita, twarda skała lub jej fragment wykorzystywane np. do budowy domów, naczyń’	<i>kamiień</i> ¹³⁰	6 (60%)	10 (55,56%)	6 (40%)	ZaW
‘mała, pospolita, twarda skała lub jej niewielki fragment wykorzystywane np. do budowy domów, naczyń’	<i>kamyk I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zrobiony z kamienia’	<i>kamienny</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>kamieniowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Trzydzieścioro czworo informatorów wskazało *glinę*, czyli ‘skałę osadową o brunatnej lub żółtej barwie, zyskującą lepkość i możliwość formowania po kontakcie z wodą’, wykorzystywaną dawniej do robienia domów, urządzeń i naczyń. Ponownie najmniejszy odsetek użyć dotyczy najmłodszej grupy wiekowej. Przymiotnik *gliniany* podało 21 osób. O ile w I i III pokoleniu odsetek wystąpień wynosi między 20 a 30%, o tyle w II – niemal 80%. Warto też podkreślić, że w przypadku I grupy leksem przytoczyły dwie najmłodsze osoby, a w młodszej grupie – respondenci urodzeni w latach 80. *Gliniany* został więc poświadczony wśród osób urodzonych w latach 1954–1988.

Mieszkańcy okolic Poddębic odnieśli się także do czynności wytwarzania przedmiotów z gliny, podając trzy czasowniki: *ulepić* ‘uformować, zrobić z gliny’ oraz *wypalać* i *opalać* ‘robić przedmioty z gliny poprzez poddanie ich działaniu wysokiej temperatury’. Oprócz nienotowanej jednostki *opalać* pozostałe zamieszczone w tej grupie pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.54. *Glina*, jej warianty i czynności z nią związane

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘skała osadowa o brunatnej lub żółtej barwie, zyskująca lepkość i możliwość formowania po kontakcie z wodą, wykorzystywana dawniej do robienia domów, urządzeń, naczyń’	<i>glina</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	8 (53,33%)	ZaW
‘zrobiony z gliny’	<i>gliniany</i>	2 (20%)	14 (77,78%)	4 (26,27%)	KaS

¹³⁰ W tym wariant *kamiń*: p. I: 1, p. II: 2 i połączenie *kamiień polny*: p. I: 1, p. III: 1.

‘uformować, zrobić z gliny’	<i>ulepić</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘wytwarzać przedmioty z gliny, poprzez poddanie ich działaniu wysokiej temperatury’	<i>wypalać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	KaS
	<i>opalać</i>	1 (10%)	0	0	—

Suszona i wypalana glina, zwana *ceramiką*, wskazana została przez 27 osób. Służy ona przede wszystkim do wytwarzania naczyń i ozdób, a rzadziej – przyborów i urządzeń. *Ceramiczny* podało zaś 13 respondentów. Więcej poświadczeń, bo 31, uzyskała *porcelana* stanowiąca rodzaj delikatniejszej i bardziej szlachetnej ceramiki, niemniej uzyskała ona również poświadczenie negatywne. Wykorzystanie obu wymienionych materiałów jest niemal tożsame, przy czym *porcelanę* częściej stosuje się do produkcji ozdób i do naczyń, których używa się tylko na specjalne okazje. Dla drugiej jednostki leksykalnej także odnotowano przymiotnik – *porcelanowy*.

Zawarte w tej grupie leksemy są ogólnopolskie. W odróżnieniu od kilku poprzednich w tym przypadku najczęściej poświadczeń widać u młodszych respondentów, z wyjątkiem *porcelany*, niemniej różnice względem starszych generacji są nieznaczne. Ogólna wysoka frekwencja słów wynika przede wszystkim z odrębnego pytania o nie (por. *fajans*, mikropole IV.f).

Tabela 2.IV.55. *Ceramika i jej typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘suszona i wypalana glina formowana w kształt różnorodnych przedmiotów’	<i>ceramika</i>	4 (40%)	12 (66,67%)	11 (73,33%)	—
‘zrobiony z ceramiki’	<i>ceramiczny I</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	7 (46,67%)	—
‘rodzaj delikatnej, szlachetnej ceramiki’	<i>porcelana</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	KaS
					pn: ZaW
‘zrobiony z porcelany’	<i>porcelanowy</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	4 (26,27%)	—

Rzeczownika *szkło* ‘przezroczysty, kruchy materiał z piasku kwarcowego’ i pochodzącego od niego przymiotnika *szklany* użyło po 28 osób. Materiał przez nie opisywany ma bardzo szerokie zastosowanie. Wytwarza się z niego szyby okien (choć współcześnie rzadziej niż dawniej), różnorodne naczynia, ozdoby i urządzenia. Stąd wynika jego wysoka frekwencja. Oprócz leksemu *szklany* odnotowano jeszcze dwa przymiotniki opisujące przedmioty wykonane ze szkła. Młodsze osoby wskazały *oszkłony*, a starsze – *zeszkłony*. Wszystkie jednostki leksykalne dotyczące kruchego materiału z piasku kwarcowego należą do rejestru ogólnego, niemniej *zeszkłony* notowany jest w WSJP i SJPD, ale nie w PSWP.

Tabela 2.IV.56. *Szkło* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przezroczysty, kruchy materiał z piasku kwarcowego’	<i>szkło I</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	9 (60%)	ZaW; KaS
‘zrobiony ze szkła, mający szkło’	<i>szklany</i> ¹³¹	5 (50%)	11 (61,11%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>oszkłony</i>	0	4 (2,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>zaszkłony</i>	2 (20%)	0	0	—

Stosunkowo od niedawna wykorzystywanym materiałem do wytwarzania szyb w oknach, naczyń, przyborów, ozdób, a nawet mebli i tekstyliów jest *plastik* (też *plastyk*). Częściej niż rzeczownik w materiale wystąpił przymiotnik *plastikowy*. Ponadto respondenci wskazali *pleksi* ‘przezroczyste tworzywo sztuczne, imitujące szkło; szkło organiczne’. Wymienione tu trzy leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.57. *Plastik*, jego typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘sztuczny, przezroczysty materiał, też: przedmioty wykonane z tego materiału’	<i>plastik</i> ¹³²	6 (60%)	8 (44,44%)	8 (53,33%)	ZaW
‘zrobiony z plastiku’	<i>plastikowy</i> ¹³³	5 (50%)	14 (77,78%)	11 (73,33%)	ZaW
‘przezroczyste tworzywo sztuczne imitujące szkło; szkło organiczne’	<i>pleksi</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Pięć osób, głównie z II pokolenia, użyło leksemu *guma* ‘elastyczne tworzywo sztuczne wytwarzane poprzez wulkanizację kauczuku’. Z opisywanego materiału wytwarza się ozdoby, ceraty oraz wałki do malowania ścian. Przymiotnik *gumowy* ‘zrobiony z gumy’ informatorzy odnieśli do stolnicy, wykładziny i ceraty. Innym elastycznym tworzywem sztucznym jest *silikon*, który według informatorów wykorzystuje się do wytwarzania współczesnych kołder i stolnic. Więcej poświadczeń uzyskał przymiotnik *silikonowy*. Kilka osób z I i II grupy wiekowej zaprzeczyło znajomości silikonowej stolnicy, ale niekoniecznie słowa *silikonowy*, dlatego nie zostało ono zaliczone jako poświadczenie negatywne.

Leksem *guma*, jak wspomniano, został użyty przede wszystkim przez respondentów z II pokolenia, osoby z I natomiast nie wskazały *silikonu* i sporadycznie przytaczały przymiotnik *silikonowy*. Drugi z wyrazów w największym stopniu potwierdzili informatorzy z III generacji, przy braku poświadczeń *gumy* dla tej grupy wiekowej. Silikon jest tworzywem nowszym niż *guma*, być może z tego wynika jego

¹³¹ W tym wariant *szklany*: p. II: 1.

¹³² W tym wariant *plastyk*: p. I: 2, p. II: 1.

¹³³ W tym wariant *plastikowy*: p. I: 2, p. II: 1.

częstsze użycie przez młodszych rozmówców. Wszystkie jednostki leksykalne nazywające elastyczne tworzywa sztuczne są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.58. Elastyczne tworzywa sztuczne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘elastyczne tworzywo sztuczne wytwarzane poprzez wulkanizację kauczuku’	<i>guma</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	0	—
‘zrobiony z gumy’	<i>gumowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	ZaW
‘związek wielocząsteczkowy, niepalny, elastyczny, służący m.in. do wyrobu przyborów’	<i>silikon</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘zrobiony z silikonu’	<i>silikonowy</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	9 (60%)	ZaW

Mieszkańcy okolic Poddębic, zgodnie z językiem ogólnym, na ‘duży, cienki arkusz tworzywa sztucznego’ mówią *folia*, a przedmioty wykonane z tego materiału określają słowem *foliowy*. *Folią* ochrania się duże, trudne do wyniesienia meble na czas malowania (stąd połączenie *folia malarska*), ale też inne przedmioty, np. takie, których używa się rzadko. Ponadto wytwarza się z niej ceraty i torby na śmieci oraz piecze się w niej mięso, aby zredukować ilość tłuszczu. Dwie osoby użyły także słowa *strecz* ‘cienka folia przylegająca do powierzchni’, które nie jest notowane w źródłach.

Tabela 2.IV.59. *Folia*, jej typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży, cienki arkusz tworzywa sztucznego wykorzystywany na wiele sposobów’	<i>folia</i> ¹³⁴	4 (40%)	10 (55,56%)	3 (20%)	—
‘zrobiony z folii’	<i>foliowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	3 (20%)	—
‘cienka folia przylegająca do powierzchni’	<i>strecz</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Siedemnaścioro informatorów wskazało *metal* ‘twardy materiał z charakterystycznym połyskiem’, a 36 osób pochodzący od niego leksem *metalowy*. Materiał ten wykorzystywany jest do wyrobu urządzeń, mebli, naczyń, przyborów, elementów konstrukcyjnych i dewocjonaliów. Zarówno rzeczownik, jak i przymiotnik notowane są w WSJP i PSWP.

Tabela 2.IV.60. *Metal* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘twardy materiał z charakterystycznym połyskiem’	<i>metal</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	7 (46,67%)	ZaW
‘zrobiony z metalu’	<i>metalowy</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW

¹³⁴ W tym połączenie *folia malarska*: p. I: 2, p. II: 1.

Respondenci wskazali dwa typy materiałów z metalu, tj. *blacha* ‘walcowany arkusz metalu’ i *aluminium* ‘metalowy, srebrzysty, odporny na korozję materiał’. Oba służą do wytwarzania urządzeń i naczyń. Co ciekawe, *blachę* przytoczyli niemal wszyscy respondenci z I pokolenia, ponad połowa z II, natomiast w III słowo potwierdziło zaledwie 2 badanych. Również w użyciu przymiotnika *blaszany* widać dysproporcje. Użyła go bowiem ponad połowa informatorów ze starszej grupy wiekowej, niespełna 40% z grupy średniej, zaś z młodszej generacji nie pojawiło się żadne poświadczenie, choć należy podkreślić, że podał go ZaW.

Zdecydowanie bardziej zbliżone do siebie proporcje widać w użyciu słów *aluminium* i *aluminiowy*, choć starsi wskazywali je nieco rzadziej. Różnice jednak nie są znaczne. Dotychczas wymienione w tej grupie słowa wywodzą się z rejestru ogólnego.

Inaczej jest w przypadku *amelinium*. Słowo to nie zostało odnotowane w wykorzystanych źródłach, co nie jest zaskoczeniem. Pochodzi bowiem z popularnego dekadę temu filmu na kanale YouTube, w którym ukazany jest nietrzeźwy mężczyzna, wyjaśniający osobie malującej przyczepę problem z nałożeniem farby słowami: „to je amelinium, tego nie pomalujesz” (Robert Baku 2012). Wymienioną w filmie formę przywołały żartobliwie 4 osoby z młodszego pokolenia. Marek Łaziński podkreśla:

Użycie ograniczone chyba na razie do tego jednego filmu oraz nawiązań do niego. Zabawa w przestawianie sylab i głosek, szczególnie w wyrazach obcych, i tak, by kojarzyły się z innymi słowami, jest stara jak świat, ale to słowo na razie należy uznać za tzw. okazjonalim [sic!] i wstrzymać się z opisem leksykograficznym [*Amelinium* 2014].

Trudno nie zgodzić się z warszawskim językoznawcą, niemniej słowo w *Laboratorium językowym* zostało zamieszczone w 2014 roku, natomiast młodzi mieszkańcy okolic Poddębic wymieniali je nadal 6 lat później. Widać tu w każdym razie wpływ kultury internetowej na język.

Tabela 2.IV.61. Typy materiałów z metalu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘metalowy, walcowany arkusz, z którego robi się urządzenia i przybory’	<i>blacha I</i>	9 (90%)	12 (66,67%)	2 (13,34%)	—
‘zrobiony z blachy’	<i>blaszany</i>	6 (60%)	7 (38,89%)	0	ZaW
‘metalowy, srebrzysty, odporny na korozję materiał do wyrobu naczyń, urządzeń’	<i>aluminium</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	5 (33,33%)	—
	<i>amelinium</i> (żart.)	0	0	4 (26,27%)	—
‘zrobiony z aluminium’	<i>aluminiowy</i>	5 (50%)	11 (61,11%)	10 (66,67%)	—

Do wytwarzania urządzeń i przyborów służy też *żelazo* ‘pierwiastek chemiczny o symbolu Fe, z którego stopu z innymi składnikami wytwarza się urządzenia, narzędzia itp.’. Respondenci podali także leksem *żelazny*. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie i wskazały je przede wszystkim osoby starsze.

Tabela 2.IV.62. *Żelazo* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pierwiastek chemiczny o symbolu Fe, z którego stopu z innymi składnikami wytwarza się urządzenia, narzędzia itp.’	<i>żelazo</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z żelaza’	<i>żelazny</i>	6 (60%)	2 (11,11%)	0	—

W materiale odnotowano dwa typy stopów żelaza, tj. *żeliwo* ‘stop żelaza z innymi pierwiastkami, o zawartości węgla 2–4%’ i *stal* ‘stop żelaza z innymi pierwiastkami, o zawartości węgla do 1,7%’. Pierwszego z nich częściej używały osoby z I pokolenia, a drugiego – młodszy respondenci. Wynika to z faktu, że żeliwo było popularnym materiałem dawniej. Wytwarzano z niego grzejniki, piece, ale też garnki. Stal ma podobne zastosowanie, jednak wskazywano ją jako materiał używany współcześnie.

Dla obu leksemów podano przymiotniki. *Żeliwny* poświadczono 40 razy, w tym raz w charakterystycznej dla Mazowsza formie z twardym *ly* (Gala 2002: 9; Garczyńska 2022) – *żelywny*. Oprócz niego dwoje respondentów podało *guzowy*. W SGP widnieje poświadczenie wyłącznie z Kramska i definiowane jest jako ‘zrobiony z guzu, z odlewanego żelaza’. Jest to zatem słowo gwarowe, najprawdopodobniej o niewielkim zasięgu występowania, tj. na obszarze między powiatem poddębickim a konińskim.

W przypadku stali odnotowano przymiotnik *stalowy* oraz typ odporny na działanie kwasu, tj. *kwasówkę*. Informatorzy wymienili też 4 inne rodzaje stali: *nierdzewna* ‘odporna na rdzę’, *kwasoodporna* ‘odporna na działanie kwasów’ (por. *kwasówka*), *weⁿgłowa* ‘zawierająca węgiel’¹³⁵ i *szlachetna* ‘prawdziwa, niepodrobiona, wykonana zgodnie ze standardami’ (por. przyp. 137).

Żeliwo, *żeliwny*, *stal* i *stalowy* stanowią jednostki ogólnopolskie. Leksem *guzowy*, jak wspomniano, wywodzi się z rejestru gwarowego. *Kwasówka* natomiast nie jest notowana w źródłach.

¹³⁵ W pewnym sensie jest to pleonazm, gdyż każda stal zawiera węgiel. Zwrócił na to uwagę JaA, gdy ZaMM użył tego połączenia.

Tabela 2.IV.63. Stopy żelaza z innymi pierwiastkami

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stop żelaza z innymi pierwiastkami, o zawartości węgla 2–4% wykorzystywany do robienia pieców, grzejników itd.’	<i>żeliwo</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	3 (20%)	ZaW
‘zrobiony z żeliwa’	<i>żeliwny</i> ¹³⁶	9 (90%)	18 (100%)	13 (86,67%)	—
	<i>guzowy</i>	1 (10%)	0	0	KaS
‘stop żelaza z innymi pierwiastkami, o zawartości węgla do 1,7% wykorzystywany np. do robienia pieców’	<i>stal</i> ¹³⁷	2 (20%)	1 (5,56%)	8 (53,33%)	KaS
‘zrobiony ze stali’	<i>stalowy</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘stal odporna na działanie kwasów’	<i>kwasówka</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

Mieszkańcy okolic Poddębic podali przymiotniki określające przedmioty wykonane z miedzi. Sześć osób wskazało ogólnopolski leksem *miedziany*. Jedna wymieniła *miedziowy*, który w omawianym znaczeniu notuje SJPD. W nowszych słownikach występuje natomiast jako ‘przedmiot, sektor dotyczący miedzi’ (np. *przemysł miedziowy*), a nie w znaczeniu materiałowym. Omawiane nazwy odnoszą się do garnków, rur i mebli; szczególną liczebność jednostki *miedziany* widać w I pokoleniu.

Ogólnopolskiego *mosio*ⁿ*dzu* ‘stopu miedzi i cynku, odpornego na rdzę’ i wywodzącego się od niego przymiotnika *mosie*ⁿ*żny* użyło łącznie 7 osób. Materiał ten służy głównie do wyrobu uchwytów przy drzwiach, meblach i urządzeniach, a czasem zegarów i krzyży stawianych w domach.

‘Długi, cienki, miedziany sznur, który łatwo się wygina’ respondenci nazywają *drutem* lub *drucikiem*. Obie jednostki leksykalne należą do rejestru ogólnego. Drut ma liczne zastosowania: stanowi element wzmacniający i modelujący przy sufitach podwieszanych oraz zabezpieczenie drzwi od wewnątrz. Dawniej robiono z niego stojaki na miski z wodą, łączono nim gałęzie w miotle i naprawiano przy jego pomocy garnki. Stanowi on też element przyrządu do rozdrabniania ziemniaków, a ponadto ułatwia przytwierdzenie do siebie różnorodnych elementów. Leksemy wymienione w tej grupie częściej poświadczały osoby z I i II pokolenia niż z III, niemniej łączna liczba wskazań jest zbyt mała, aby wysnuć dalsze wnioski.

¹³⁶ W tym wariant *żeliwny*: p. I: 1.

¹³⁷ W tym połączenia: *stal nierdzewna*: p. II: 1, p. III: 4; *stal kwasoodporna*: p. I: 1; *stal we*ⁿ*glowa*: p. III: 1; *stal szlachetna*: KaS.

Tabela 2.IV.64. *Miedź* i jej pochodne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zrobiony z miedzi, czyli czerwonobrazowego, ciągliwego pierwiastka’	<i>miedziany</i>	4 (40%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>miedziowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘stop miedzi i cynku, odporny na rdzę’	<i>mosioⁿdz</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z mosiądzu’	<i>mosieⁿżny¹³⁸</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘długi, cienki, miedziany sznur, który łatwo się wygina’	<i>dрут</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—
	<i>drucik I</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—

Jednostkowo respondenci wskazali pierwiastki, którymi powleka się meble, urządzenia i naczynia. Są to *nikiel* ‘srebrzysty pierwiastek o symbolu Ni’ i wywodzący się od niego leksem *niklowany* oraz *chrom* ‘srebrzystoniebieski pierwiastek o symbolu Cr’. Wymienione tu jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.65. Pierwiastki służące do powlekania mebli, urządzeń, naczyń

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘srebrzysty pierwiastek o symbolu Ni’	<i>nikiel</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zrobiony z niklu, pokryty niklem’	<i>niklowany</i>	1 (10%)	0	0	KaS
‘srebrzystoniebieski pierwiastek o symbolu Cr’	<i>chrom</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Wskazaniem przez znaczną grupę informatorów z I i II pokolenia leksemem nazywającym ‘tlenek wapna w postaci białego proszku’ jest ogólnopolskie *wapno*. Jego wysoka frekwencja wśród starszych wynika z faktu, że w kwestionariuszu znalazło się pytanie, czym dawniej malowano ściany. Użycie do tego *wapna* pamiętają więc przede wszystkim starsi informatorzy. Omawiany wyraz znalazł się w mikropolu MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ, ponieważ *wapno* jest też składnikiem zapraw budowlanych. Oprócz nazwy materiału jednokrotnie pojawił się czasownik *zarzucać* ‘umieszczać wapno na powierzchni’. Słowo to nie jest notowane w źródłach.

Tabela 2.IV.66. *Wapno* i czynność z nim związana

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tlenek wapna w postaci białego proszku wykorzystywany np. do malowania ścian’	<i>wapno</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	7 (46,67%)	—
‘o wapnie, tynku: umieszczać je na powierzchni’	<i>zarzucać</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Miękki produkt z lnu, wełny itp., z którego wytwarza się m.in. przepierzenie, wsypy, chodniki, obrusy, serwety i obicia mebli zwany jest powszechnie *materiałem*.

¹³⁸ W tym wariant *mosiⁿżny*: p. II: 1.

Dwanaście osób użyło też przymiotnika *materialowy*. Synonimem omawianego leksemu jest *tkanina* odnotowana w wypowiedziach informatorów tylko raz. Ponadto respondenci wskazali czasownik *tkać* oznaczający ‘wytwarzać tkaniny’. Wszystkie zawarte tu jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.67. *Tkanina*, jej synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękki produkt z lnu, wełny itp.’	<i>material II</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	8 (53,33%)	—
	<i>tkanina</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zrobiony z materiału (tkaniny)’	<i>materialowy</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	7 (46,67%)	FeB
‘wytwarzać tkaniny’	<i>tkać</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Informatorzy wskazali ponadto 2 typy miękkich materiałów. Są to *wełna* ‘miękki materiał z owczej sierści’ i *wata* ‘miękki, puszysty splot bawełnianych włókien’. Pierwszego z nich używa się do wyrobu kołder, kilimów, abażurów, polep sufitowych, a także ubrań. *Wata* również wykorzystywana jest do produkcji kołder i wałków na łóżkach, dawniej natomiast przyozdabiano nią choinki – biały puch miał symbolizować śnieg. Wymienione leksemy pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IV.68. Pozostałe miękkie, puszyste materiały

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękki materiał z owczej sierści’	<i>wełna</i> ¹³⁹	5 (50%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	ZaW
‘miękki, puszysty splot bawełnianych włókien’	<i>wata</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

Warstwa specjalnej farby lub specjalnego materiału pokrywająca naczynia to *powłoka*. Jedna osoba z II pokolenia podała ponadto czasownik *powlekać* ‘oblewać, obkładać coś (pół)płynną substancją’. Tu również oba leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.69. *Powłoka* na naczyniach i warianty

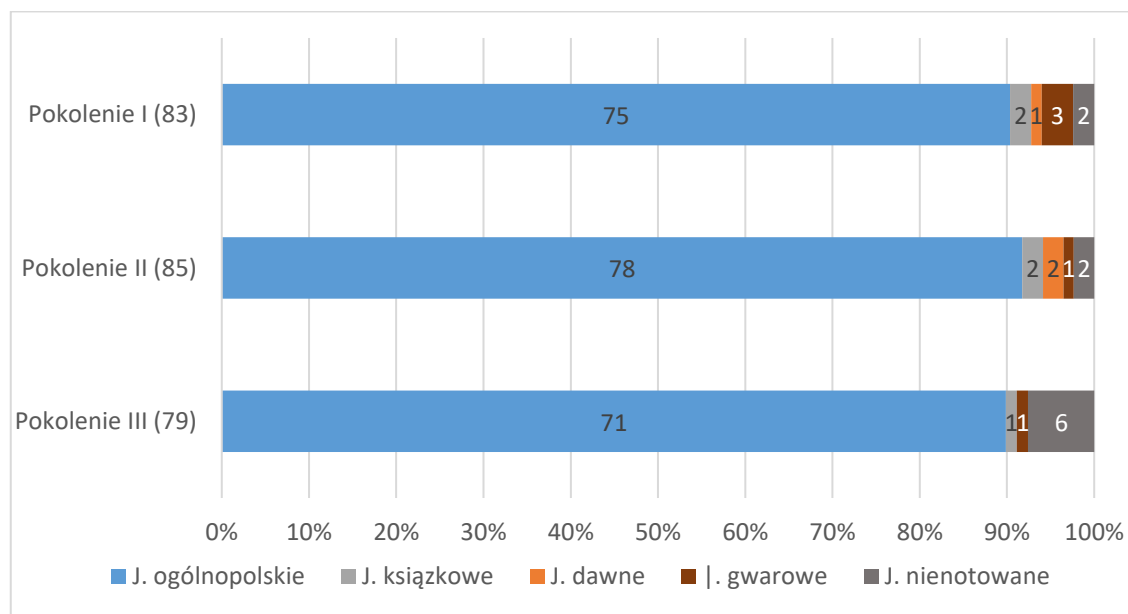
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘warstwa specjalnej farby lub specjalnego materiału pokrywająca naczynia’	<i>powłoka I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘oblewać, obkładać coś (pół)płynną substancją’	<i>powlekać</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W całym omawianym mikropolu informatorzy z I generacji użyli 83 leksemów: 75 ogólnopolskich, 3 gwarowych, po 2 książkowych i nienotowanych oraz 1 dawnego. Badani z II grupy wiekowej podali 86 jednostek leksykalnych, w tym 78 ogólnopolskich, po 2 książkowe, dawne i nienotowane oraz gwarową. Osoby z III pokolenia wskazały

¹³⁹ W tym połączenie *owcza wełna*: p. II: 3.

natomiast 79 słów: 71 ogólnopolskich, 6 nienotowanych oraz po 1 książkowym i gwarowym. Dla żadnej z grup nie odnotowano poświadczeń negatywnych.

W przypadku poświadczeń uzupełniających ZaW przytoczył 22 wyrazy – wszystkie ogólnopolskie – i zaprzeczył znajomości jednego, też z rejestru ogólnego. KaS podał 9 leksemów: 8 ogólnopolskich i gwarowy. Jednostkę leksykalną z rejestru ogólnego wskazał także FeB.

Wykres 2.23. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ

Najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby z II pokolenia, natomiast najmniej – z III. W młodszej i starszej grupie wiekowej występuje większy odsetek nazw dyferencyjnych niż w średniej. Różnice widać w tym, że dla III generacji najczęściej określić nieogólnopolskich stanowią te nienotowane, a oprócz nich pojawiły się pojedynczo książkowe i gwarowe. U starszych badanych liczebność leksemów dyferencyjnych rozkłada się bardziej równomiernie na 4 grupy: książkowe, dawne, gwarowe i nienotowane. W II pokoleniu rozkład jest jeszcze bardziej równomierny. W materiale wystąpiły 3 wyrazy gwarowe: *guzowy*, *klapka* i *słomsko*. Wszystkie z nich wskazano w I generacji, natomiast w młodszej i średniej grupie wystąpiła tylko *klapka*.

Choć nie widać szczególnych różnic w łącznej liczebności jednostek leksykalnych, osoby z młodszego pokolenia często w mniejszym stopniu używały nazwy materiałów. Wynika to przede wszystkim z faktu, że wiele wymienionych materiałów odnosiło się do dawnych desygnatów.

W omawianym mikropolu wystąpił też leksem interesujący z perspektywy kulturowej, tj. *amelinium*. Widać tu, jak przypadkowo nagrany film opublikowany w sieci może wpływać na współczesny język. Choć określenie to ma charakter żartobliwy, zakorzeniło się w świadomości młodych mieszkańców powiatu poddębickiego.

IV.h POZOSTAŁE MATERIAŁY

W mikropolu POZOSTAŁE MATERIAŁY znajdują się jednostki leksykalne, które nie mają wielu zastosowań jak w mikropolu IV.g, a jednocześnie trudno przyporządkować je do innych mikropól z subpolu MATERIAŁY. Znalazły się tu również słowa o charakterze bardziej ogólnym, jak np. *chemiczny*. Mikropole to jest małe, gdyż zawiera 11 leksemów, wśród których 9 ma charakter ogólnopolski, 1 potoczny, a 1 nie jest notowany w źródłach.

Troje młodszych respondentów wspomniało w rozmowach, że do wytwarzania współczesnych okien wykorzystuje się *pecefał* (PCV) ‘związek chemiczny otrzymywany przez polimeryzację chlorku winylu’, a jeden z nich wskazał również pełną nazwę *polichlorek winylu*. Ciekawy pozostaje natomiast fakt, że skrótowiec PCV nie został utworzony zgodnie z zasadami języka polskiego, nie jest też tożsamy ze skrótowcem angielskim (PVC – *polyvinyl chloride*). Słowniki notują także wariant PCW, który bardziej odpowiada polskiemu *polichlorkowi winylu*, choć według zasad polskiej pisowni skrótowiec powinien brzmieć *PChW¹⁴⁰, gdyż zachowanie litery *h* odróżnia użycie *C* dla słów zaczynających się od *c* i *cz* (*Poradnia językowa PWN* 2022). Mimo to *pecefał* (PCV, PCW) notowany jest w słownikach języka polskiego, a zatem taka forma została zaakceptowana przez użytkowników języka i językoznawców.

Informatorzy podali ogólne nazwy materiałów pozyskiwanych laboratoryjnie. Przede wszystkim wskazali przymiotnik *sztuczny*. PiW wymienił też leksemy *chemiczny* i *chemia*. Respondenci wspominali, że materiały pozyskiwane laboratoryjnie wykorzystywane są przede wszystkim współcześnie. Wytwarza się z nich tekstylia, detergenty, panele podłogowe, drzwi i ozdoby (w tym *sztuczne* kwiaty i choinki). Wymienione w tej grupie przymiotniki są z rejestru ogólnego. Natomiast *chemia* w przytoczonym znaczeniu w WSJP i PSWP notowana jest jako „potoczna”.

¹⁴⁰ Z perspektywy badań dialektologicznych mających oralny charakter pisownia nie jest istotna.

Tabela 2.IV.70. *Sztuczny* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'materiał pozyskany laboratoryjnie'	<i>sztuczny</i>	3 (30%)	11 (61,11%)	7 (46,67%)	—
	<i>chemia</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>chemiczny</i>	1 (10%)	0	0	—

Przeciwieństwem dla materiałów sztucznych są te wytworzone ze składników występujących w naturze, czyli *naturalne*. Przytoczony został tu także leksem *bio* odnoszący się do worków na naturalne odpady. NoK podała ponadto przymiotnik *ekologiczny* w kontekście farby do malowania ścian, która jest wytworzona ze składników przyjaznych środowisku. Choć powszechnie wzrasta świadomość na temat ochrony środowiska i wykorzystywania materiałów pochodzenia naturalnego, w tym także w zakresie projektowania wnętrz (Król-Dobrowodzka 2018), respondenci z okolic Poddębic wskazali jednostkowo ogólne nazwy takich materiałów. Z drugiej jednak strony informatorzy podali liczne naturalne materiały wykorzystywane do wyposażenia wnętrz, takie jak drewno, trzcina, glina czy słoma. Może więc oznaczać to, że dla mieszkańców wsi używanie materiałów naturalnych jest na tyle powszechne i oczywiste, iż określenia takie jak *eko* czy *bio* są w ich języku zbędne i nieproduktywne.

Spośród wymienionych w tej grupie jednostek przymiotniki *naturalny* i *ekologiczny* notowane są w słownikach języka polskiego. Popularny w ostatnim czasie leksem *bio* (występujący też w formie przyrostka) nie jest natomiast rejestrowany w wykorzystanych źródłach. Niemniej językoznawcy od kilkunastu lat poświęcają mu uwagę (Danielewiczowa 2021: 75; Ochman 2004: 36–45, 212; Waszakowa 2015).

Tabela 2.IV.71. O materiale: naturalny, przyjazny środowisku

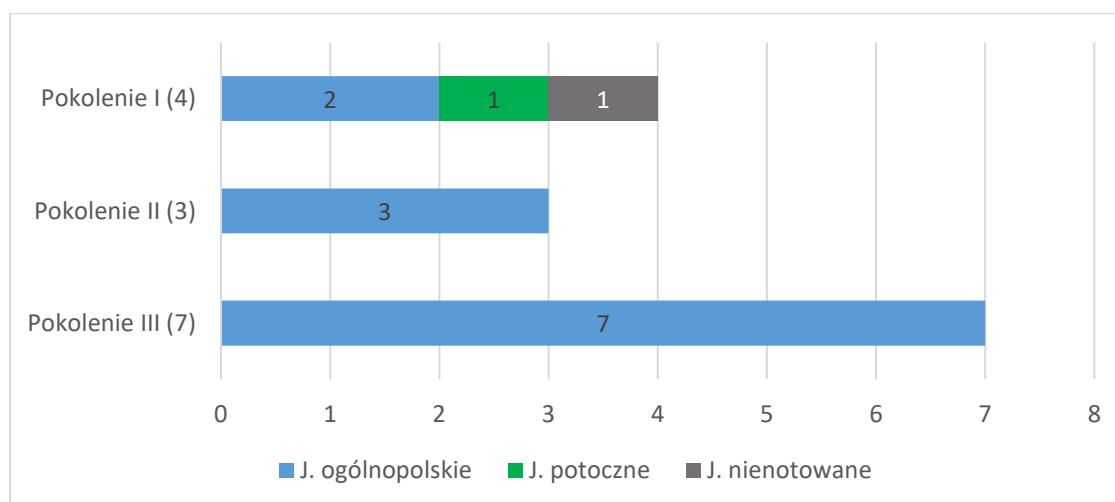
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'o materiale: wytworzony ze składników występujących w naturze'	<i>naturalny</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
'o materiale: wytworzony z naturalnych tworzyw, na naturalne produkty'	<i>bio</i>	1 (10%)	0	0	—
'o materiale: przyjazny środowisku naturalnemu'	<i>ekologiczny</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Po dwa razy wskazano trzy inne materiały. Pierwszy z nich stanowi *smoła* 'czarna maź otrzymywana przy odgazowaniu węgla'. Podały ją osoby z III pokolenia. W tej samej grupie wiekowej odnotowano przymiotnik *azurowy* opisujący przedmioty złożone z siatki lub dziurek, a dokładniej praskę do ziemniaków oraz ściany werandy i altany. Ostatni leksem stanowią *wióry* 'strzępki materiału, zwłaszcza drewna', użyte przez urodzone w 1956 roku mieszkanki Chrop. Wymienione jednostki są ogólnopolskie.

Tabela 2.IV.72. Pozostałe materiały

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'czarna maź otrzymywana przy odgazowaniu węgla itp.'	<i>smola</i>	0	0	2 (13,34%)	—
'strzępki materiału, zwłaszcza drewna'	<i>wióry</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'z dziurkami, z siatką'	<i>ażurowy</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Z zakresu mikropola POZOSTAŁE MATERIAŁY osoby z I pokolenia wskazały 4 jednostki leksykalne, w tym 2 ogólnopolskie, i po 1 potocznej oraz nienotowanej. W II grupie wiekowej podano 3 nazwy ogólnopolskie, a w III – 7. Nie odnotowano tu poświadczeń uzupełniających i negatywnych.

Wykres 2.24. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE MATERIAŁY

Najwięcej leksemów wskazały osoby młodsze, a najmniej – respondenci z II pokolenia, co nie jest zjawiskiem częstym dla zebranego materiału. W obu tych grupach wiekowych podano wyłącznie jednostki ogólnopolskie. Nazwy dyferencyjne – potoczna i nienotowana – zostały przywołane natomiast wśród starszych rozmówców.

Podsumowanie subpola tematycznego MATERIAŁY

Proporcje leksemów w poszczególnych mikropolach są zbliżone między generacjami. Najliczniejsze MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ w każdej grupie wiekowej uzyskały ponad 40%, przy czym im starsze pokolenie, tym ich odsetek jest wyższy. Drugie pod względem liczebności nazw jest mikropole TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA. W II i III generacji następująco znajdują się MATERIAŁY BUDOWLANE, a także MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE, natomiast w I – MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ. W starszej i średniej

grupie wiekowej podano mniej MATERIAŁÓW DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW, a w II również POZOSTAŁYCH MATERIAŁÓW. Różnice w proporcjach są jednak małe i nie wysnuwają się szersze wnioski z zebranych danych.

Tabela 2.IV.73. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego MATERIAŁY pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (178)	Pokolenie II (198)	Pokolenie III (186)
MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ	83 (46,63%)	86 (43,43%)	79 (42,47%)
TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA	26 (14,61%)	29 (14,65%)	26 (13,98%)
MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ	19 (10,67%)	15 (7,58%)	15 (8,06%)
MATERIAŁY BUDOWLANE	18 (10,11%)	25 (12,63%)	23 (12,37%)
MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE	18 (10,11%)	25 (12,63%)	22 (11,83%)
MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB	7 (3,93%)	13 (6,57%)	9 (4,84%)
POZOSTAŁE MATERIAŁY	4 (2,25%)	3 (1,52%)	7 (3,76%)
MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW	3 (1,69%)	3 (1,52%)	5 (2,69%)

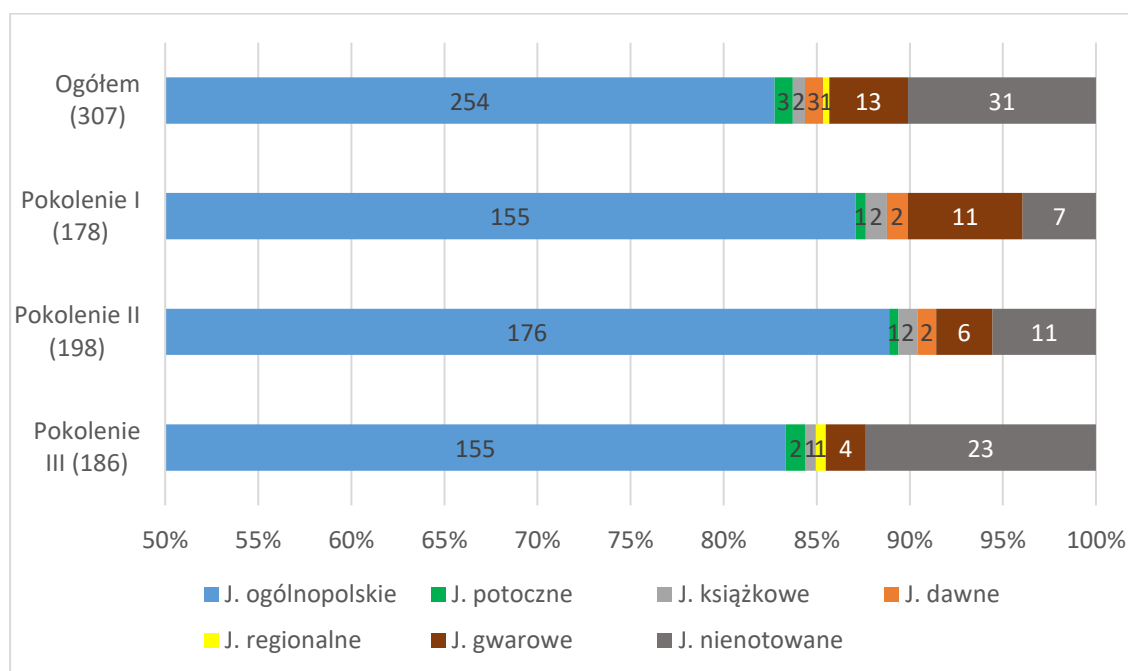
Na subpole MATERIAŁY składa się 307 leksemów. Wśród nich znajdują się 254 ogólnopolskie (82,74%) i 53 dyferencyjne, w tym: 31 (10,08%) nienotowanych, 13 (4,22%) gwarowych, po 3 (0,97%) potoczne i dawne, 2 (0,65%) książkowe oraz 1 (0,32%) regionalny.

Tabela 2.IV.74. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola MATERIAŁY

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	155 (87,08%)	176 (88,89%)	155 (83,33%)
Jednostki dyferencyjne	23 (12,92%)	22 (11,11%)	31 (16,67%)

W każdym pokoleniu jednostki ogólnopolskie stanowią ponad 80% leksemów z mikropola MATERIAŁY, a dyferencyjne – kilkanaście procent. Najwyższy odsetek słów spoza rejestru ogólnego notowany jest u młodszych osób, a najniższy – w średniej grupie wiekowej. Na wysoką frekwencję wyrazów ogólnopolskich wpływ mają głównie dwa czynniki. Po pierwsze liczne są tu nazwy znane od wieków, na które określenia są powszechnie używane (np. *drewno, kamień*), po drugie znajduje się tu leksyka techniczna

(niegdyś niemal profesjolektalna), szczególnie bardziej współczesna, dla której nie utworzyły się nazwy gwarowe¹⁴¹ (np. *lastryko, tiul*)¹⁴².

Wykres 2.25. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola MATERIAŁY¹⁴³

Na większy odsetek leksemów dyferencyjnych w III pokoleniu ma wpływ przede wszystkim wysoka frekwencja jednostek nienotowanych. Wśród nich dużą rolę odgrywają nazwy współczesnych materiałów, często będące na granicy między nazwą własną (marki, produkty) a jej zapelatywizowanym charakterem. Wymienić tu można np. *emdeef, kartongips, alkantarę* czy *ekoskórę*. Częściej określenia te wskazywali młodszy, ponieważ to głównie osoby urodzone w latach 80. i 90. budują obecnie domy, ale też rozmawiają o budowach i remontach ze znajomymi, odwiedzają sklepy budowlane, czasami także mają styczność z różnorodnymi materiałami w pracy, a ponadto są bardziej zaznajomieni z nowymi produktami.

W I i w II generacji odnotowano natomiast kilkanaście słów gwarowych. W większości dotyczą one dawnych realiów (np. *sypy, pirzok*) lub stanowią przekształcenia ogólnopolskich form na różnych płaszczyznach gramatycznych (np.

¹⁴¹ Czasami jednak można spotkać się z gwarowymi lub niezgodnymi z normami językowymi formami, zwłaszcza fonetycznymi, jak np. *blazeria, suporek*.

¹⁴² Warto mieć na uwadze, że w polskich gwarach (ale też w języku ogólnym) istnieje wiele zapożyczeń z języka niemieckiego właśnie dla słownictwa technicznego (zob. np. Greń 2006; Kostecka-Sadowa 2019c; Nowowiejski 2010 i wielu innych).

¹⁴³ Dla zwiększenia czytelności na wykresach zawierających wysokie dane liczbowe zdecydowano się na rozpoczęcie granic dla osi y od wyższych wartości. Dzięki temu widać wyraźniej liczebność i odsetek nazw dyferencyjnych.

sarnowiec, słomsko). Ich mniejsza frekwencja u młodszych osób wynika więc z tego, że nie znają one pewnych dawnych desygnatów i zwyczajów, a tym samym nazw, ponadto rzadziej używają określeń gwarowych.

Nie widać wyraźnych różnic w kwestii wielkości poszczególnych mikropól w omawianym subpolu. W przypadku odmian języka młodzi częściej używają nazw, które nie są (przynajmniej na razie) notowane, zwłaszcza nazw handlowych, starsi zaś wskazali wyraźnie więcej określeń gwarowych. Niemniej całe podpole cechuje niewielki odsetek jednostek dyferencyjnych.

W subpolu MATERIAŁY odnotowano poświadczenia uzupełniające. ZaW podał 31 wyrazów ogólnopolskich, KaS 11, a FeB – 1. Najstarszy z nich zna ponadto gwarowe określenie *guzowy*. W omawianym podpolu odnotowano nieliczne poświadczenia negatywne. W I i III generacji zaprzeczono znajomości 2 jednostek ogólnopolskich, starsi wskazali też na nieznajomość nienotowanego słowa *wak*, a młodzi – gwarowego *pierzaka*. W II grupie odnotowano 4 poświadczenia negatywne dla 3 słów ogólnopolskich i nienotowanego, a ZaW zaprzeczył znajomości 7 nazw niedyferencyjnych.

V. TEKSTYLIA

Subpole TEKSTYLIA podzielone zostało na 9 mikropól. Należą do nich: POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA; TEKSTYLIA OKIENNE; TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA; TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE; TEKSTYLIA DO HIGIENY; TEKSTYLIA UBRANIOWE; WYTWARZANIE TEKSTYLIÓW; TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU; PIELEGNACJA TEKSTYLIÓW.

V.a POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA

W mikropolu POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA odnotowano 40 leksemów. Trzydzieści trzy spośród nich wywodzą się z rejestru ogólnego, 3 nie notują źródła, również 3 to jednostki gwarowe, a 1 – książkowa.

Respondenci użyli dwóch ogólnych nazw tekstyliów do spania. Pierwszą z nich stanowi *pościel* wymieniona przez 31 osób, o największym odsetku wskazań z I pokolenia. Choć liczba poświadczeń jest duża, można by spodziewać się większej, gdyż w kwestionariuszu pojawiło się kilkanaście różnego typu pytań związanych

z tekstyliami do spania. Kilka potwierdzeń uzyskała natomiast w tym znaczeniu *bielizna* (*pościelowa*). Oba wyrazy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.V.1. *Pościel* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ogół tekstyliów do spania'	<i>pościel</i>	8 (80%)	14 (77,78%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>bielizna I</i> ¹⁴⁴	0	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—

W materiale odnotowano 5 nazw związanych z czynnością przygotowywania łóżka do spania lub do wykorzystywania go w ciągu dnia. Wszystkie z nich utworzone zostały na współczesnym temacie *ściel-* (pierwotne *ślać* niepoświadczane w materiale). Po osiem osób użyło leksemu *zaścielać* 'zostawiać w ciągu dnia pościel na łóżku, zakrywając ją narzutą, kocem itp.' i jego dokonanej formy *zaścielić*. Siedmiu informatorów wymieniło podstawową jednostkę *ścielić* 'sprzątać pościel po spaniu lub zakrywać ją na łóżku', 2 badanych podało *pościelić* jako 'przygotować łóżko do spania', a jednokrotnie zwrócono uwagę na łóżko *niepościelone*, czyli 'takie, z którego nie schowano pościeli po nocy lub nie ułożono i nie zakryto jej'.

Większa liczba wskazań w I i II generacji wynika z faktu, że na pytanie, gdzie dawniej przechowywano pościel, pod którą aktualnie się śpi, starsi respondenci odpowiadali, że zostawiano ją na łóżku (*zaścielano*). Młodszy natomiast częściej wspominali o umieszczaniu jej w pojemnikach w łóżkach lub pod nimi. Wymienione wyrazy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.V.2. *Ścielić* łóżko i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'sprzątać pościel po spaniu lub zakrywać ją na łóżku'	<i>ścielić</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	ZaW
'zostawiać w ciągu dnia pościel na łóżku, zakrywając ją narzutą, kocem itp.'	<i>zaścielać</i> ¹⁴⁵	3 (30%)	5 (27,78%)	0	—
'zostawić w ciągu dnia pościel na łóżku, zakrywając ją narzutą, kocem itp.'	<i>zaścielić</i> ¹⁴⁶	2 (20%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
'przygotować łóżko do spania'	<i>pościelić</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
'o łóżku: takie, z którego nie schowano pościeli po nocy lub nie ułożono i nie zakryto na łóżku'	<i>niepościelony</i>	1 (10%)	0	0	—

¹⁴⁴ W tym połączenie *bielizna pościelowa*: p. II: 3, p. III: 1.

¹⁴⁵ W tym wariant imiesłowu *zaścielano* (pościel): p. II: 2.

¹⁴⁶ W tym wariant imiesłowu: *zaścielone*: p. I: 1.

W materiale odnotowano cztery słowa określające to, czym człowiek przykrywa się w czasie snu. Najwięcej wskazań – 34 – uzyskała *pierzyna* ‘duże okrycie pościelowe wypchane pierzem’, 1 osoba podała też zdrobnienie *pierzynka*. Niektórzy respondenci podkreślali natomiast, że pierzyny wychodzą już z użycia, niemniej badania pokazują, iż leksem jest nadal powszechnie znany i wymieniany był częściej niż współczesne *koldry* ‘duże okrycia pościelowe wypchane watą, tworzywem sztucznym itp.’ (27 wskazań). Wprawdzie w III grupie wiekowej *pierzyna* rzeczywiście została przywołana najrzadziej, niemniej dotyczy to również *kołder*. SzM podała *gałganek*, który najpewniej dotyczy ‘cienkiej, lekkiej, współczesnej kołdry’: *a tam teraz to pod gałgankamy spio^m tam ... jo to już mom ... jo to sie wkurzom bo ... pod gał... jo mówie ... koldry takie ładne so^m to ... pod gałgankim spi ...* (Chropy). Jak widać, urodzona w latach 30. respondentka podaje *gałganek* kojarzący się ze szmatką, z tkaniną gorszego sortu jako określenie współczesnego, cieńszego czy lżejszego okrycia. Widać tu zatem negatywny stosunek do współczesnych desygnatów.

W przypadku elementów pościeli, którymi człowiek się przykrywa, największą liczbę poświadczeń widać w starszym pokoleniu, a najmniejszą – w młodszym. Z wymienionych tu jednostek leksykalnych *pierzyna*, *pierzynka* i *kołdra* to leksemy ogólnopolskie, natomiast *gałganek* nie występuje w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Tabela 2.V.3. Element pościeli, którym człowiek się przykrywa

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże okrycie pościelowe wypchane pierzem’	<i>pierzyna</i>	9 (90%)	15 (83,33%)	9 (60%)	ZaW
	<i>pierzynka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘duże okrycie pościelowe wypchane watą, tworzywem sztucznym itp.’	<i>kołdra</i> ¹⁴⁷	8 (80%)	12 (66,67%)	6 (40%)	ZaW
‘cienka, lekka, współczesna kołdra’	<i>gałganek</i>	1 (10%)	0	0	—

Respondenci wskazali 7 nazw elementów pościeli, na których trzyma się głowę, jednak nie są to jednostki synonimiczne czy o takim samym stosunku emocjonalnym mówcy do przedmiotu. Najbardziej neutralny charakter ma ogólnopolska *poduszka* ‘mały, miękki element pościeli, na którym trzyma się głowę’. Rozmówcy przytoczyli też 4 inne leksemy – pierwszy z nich to *poduszcza* (notowana w PSWP i SJPD), będąca formą zdrobniałą lub spieszczoną względem *poduszki*. Pierwotna *poducha*¹⁴⁸ dziś odnosi

¹⁴⁷ W tym wariant *kołdra*: ZaW.

¹⁴⁸ **Poduška* stanowiła dawniej zdrobnienie (Boryś 2005: 454).

się do dużej poduszki lub ma charakter augmentatywny. Wyraz ten również wywodzi się z rejestru ogólnego.

Ciekawszy przykład stanowią natomiast *papusia* i *pusia*. Użyli ich StM i StP, wspominając, że mówią tak, ponieważ takich form używa ich mały syn. Pozornie widać tu zatem elementy familiolektu, na co wskazuje zresztą fakt nienotowania w źródłach słowa *papusia*. Inaczej jednak rzecz wygląda w przypadku *pusi*. Została ona bowiem zarejestrowana w okolicach Miechowa jako zdrobnienie właściwe dzieciom (KSGP). Być może zatem polskojęzyczne dzieci regularnie tworzą zdrobnienie *pusia* od słowa *poduszka* (czy raczej: *podusia*). Wsnucie dalszych wniosków wymagałoby jednak odrębnych badań nad językiem najmłodszych.

Oprócz wymienionych powyżej leksemów w materiale odnotowano jeszcze *jasiek* i *jasiemek* odnoszące się do ‘małej poduszki, często układanej na większej’. Pierwsza z jednostek leksykalnych ma charakter ogólnopolski i wskazało ją 36 osób. Druga natomiast została podana przez jedną osobę i ma charakter gwarowy. Notowana jest bowiem na wschodzie i północy kraju, jej zasięg występowania rozciąga się od okolic Opatowa do powiatu giżyckiego. Poświadczenie z Poddębic poszerza zatem zasięg w stronę zachodnią.

Tabela 2.V.4. *Poduszka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały, miękki element pościeli, na którym trzyma się głowę’	<i>poduszka</i>	8 (80%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>poduszcza</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>papusia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>pusia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duży, miękki element pościeli, na którym trzyma się głowę’	<i>poducha</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—
‘mała poduszka, często układana na większej’	<i>jasiek</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>jasiemek</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Głowę na łóżku trzyma się też na podłużnym, twardszym elemencie (zob. tab. 2.V.2). Trzydzieści sześć osób wskazało na *walek* ‘długi, twardy, wypchany przedmiot na łóżku służący jako podpora ciała lub głowy’. Z II pokolenia podali go wszyscy badani, a jedna rozmówczyni użyła spieszczonej formy *waleczek*. Niemniej *walek* uzyskał także 3 poświadczenia negatywne. Inny podłużny przedmiot, na którym trzyma się głowę na łóżku, stanowi *zagłówek* – zwany również *podgłówkiem*. Wszystkie notowane w tej grupie leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.V.5. Długi przedmiot, na którym trzyma się głowę na łóżku

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długi, twardy, wypchany przedmiot na łóżku służący jako podpora ciała lub głowy’	<i>walek I</i>	7 (70%)	18 (100%)	11 (73,33%)	—
	<i>waleczek</i>	0	1 (5,56%)	0	pn: ZaW
‘długi, wąski przedmiot, na którym trzyma się głowę na łóżku’	<i>zagłówek I</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>podgłówek</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Respondenci użyli trzech ogólnych nazw ‘workowatej tkaniny nakładanej na kołdrę, poduszkę itp.’. Wymienić należy tu *powleczenie*, *obleczenie* i *powłokę*. Wyrazy te w materiale pojawiły się jednak rzadko. Liczne poświadczenia mają natomiast *poszwa* i *poszewka*. Pierwsza z nich odnosi się do kołder i pierzyn, druga – do poduszek. Co ciekawe, ZaW powiedział, że zna *poszewkę*, ale nie *poszwę*. W materiale odnotowano ponadto czasownik *powlec* ‘założyć poszwę na wyspę’. Wszystkie wymienione tu leksemy notowane są w WSJP i PSWP, jednak *obleczenie* przez redaktorów pierwszego z wymienionych słowników opatrzone zostało kwalifikatorem „książkowe”.

Tabela 2.V.6. *Powleczenie*, jego typy i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘workowata tkanina nakładana na kołdrę, poduszkę itp.’	<i>powleczenie</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>obleczenie</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>powłoka II</i>	1 (10%)	0	0	—
‘duży worek z tkaniny, w który wkłada się pierzynę lub kołdrę’	<i>poszwa</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	12 (80%)	—
					pn: ZaW
‘mały worek z tkaniny, w który wkłada się poduszkę’	<i>poszewka</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	12 (80%)	ZaW
‘założyć poszwę na wyspę’	<i>powlec</i> ¹⁴⁹	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic wymienili 7 określeń na tkaniny okrywające łóżko. Dziesięć osób użyło nazwy *prześcieradło* ‘wymiarowy kawałek materiału układany na łóżku na czas spania’. Inną funkcję mają natomiast pozostałe leksemy z tej grupy, opisują bowiem ‘grubą tkaninę okrywającą łóżko w czasie, gdy się na nim nie śpi’. W przypadku pięciu z nich można mówić o synonimii. Są to *narzuta* i jej pierwotnie deminutywna forma *narzutka*, *kapa*, *przykrycie* i *przykrywka*. *Kilim* jest mniejszych rozmiarów.

Co istotne, *narzuta* to wariant progresywny względem *kapy*. Pierwszą z nich bowiem wskazało ponad 80% osób z III pokolenia przy 30% z I, drugą – niemal odwrotnie: 70% spośród starszej grupy i nieco ponad 30% z młodszej. *Kapa* ponadto

¹⁴⁹ W wariantcie *powlic*.

uzyskała 5 poświadczeń negatywnych w III generacji. Zestawienia te zespaja natomiast II pokolenie, w którym powszechnie znane są oba słowa.

Większość wymienionych leksemów wywodzi się z rejestru ogólnego, przy czym *narzutka* w WSJP notowana jest jako jednostka o charakterze ekspresywnym. Jedynie *przykrywka* należy do gwaryzmów. W przytoczonym znaczeniu została zarejestrowana w dawnym powiecie iłżeckim (KSGP), B. Sychta odnotował ją w znaczeniu ‘pierzyna’ (SGK), a redaktorzy SGOWM jako ‘kołderkę dziecięcą’ (w powiecie nidzickim).

Tabela 2.V.7. Tkaniny okrywające łóżko

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wymiarowy kawałek materiału układany na łóżku na czas spania’	<i>prześcieradło</i> ¹⁵⁰	2 (20%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—
‘gruba tkanina okrywająca łóżko w czasie, gdy się na nim nie śpi’	<i>narzuta</i>	3 (30%)	15 (83,33%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>narzutka</i>	0	0	1 (5,56%)	—
	<i>kapa</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	5 (33,33%)	—
				pn: 5 (33,33%)	—
	<i>przykrycie I</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
	<i>przykrywka I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mała narzuta’	<i>kilim I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Jedenaście osób przytoczyło *koc*, a 1 *kocyk* jako ‘wzorzystą tkaninę, którą człowiek przykrywa siebie lub meble’. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie. *Koc(yk)* od *pierzyny* lub *kołdry* różni się tym, że nie jest niczym wypełniony ani w nic się go nie powleka. Od *narzuty* różni go natomiast materiał, z którego jest wykonany, tzn. jest bardziej miękki i niepodrażniający skóry. Niemniej pełni on funkcję zarówno *kołdry*, jak i *narzuty*.

Tabela 2.V.8. *Koc* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wzorzysta tkanina, którą człowiek przykrywa siebie lub meble’	<i>koc</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>kocyk</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Duży worek, do którego wsypuje się pierze na pierzynę’, nazywany jest powszechnie *wsypą*, a jedna osoba określiła go *materiałem wsypowym*. Pierwsze ze słów ma charakter ogólnopolski, zaś drugiego nie notują wykorzystane źródła. W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. Najwięcej poświadczeń odnotowano tu w II generacji, najmniej – w III. Dwie najmłodsze informatorki i ZaW zaprzeczyli znajomości *wsypy*.

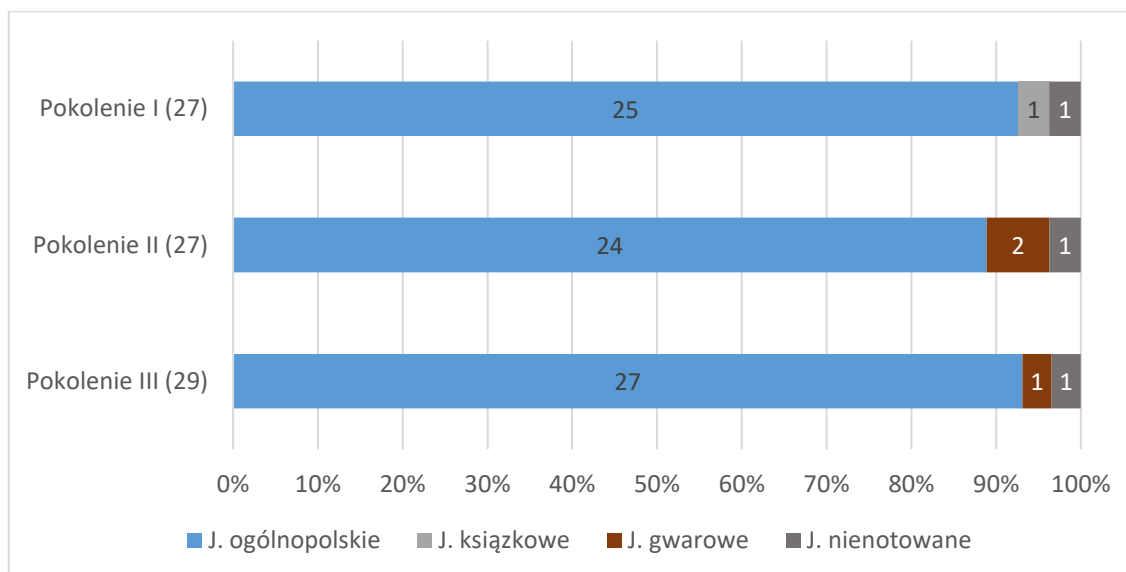
¹⁵⁰ W tym wariant *prześcieradło*: p. I: 1.

Tabela 2.V.9. *Wsypa* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży worek, do którego wsypuje się pierze na pierzynę’	<i>wsypa</i>	7 (70%)	18 (100%)	9 (60%) pn: 2 (13,34%)	— pn: ZaW
	<i>materiał wspanowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Ostatni leksem w mikropolu POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA stanowi *hamak* ‘duża, gruba tkanina rozwieszana na dwóch przeciwległych słupach, na której się leży’. Użyli go KaZ z I pokolenia i ŁuK z III grupy wiekowej. Omawiana jednostka leksykalna ma charakter ogólnopolski.

Respondenci z I generacji wskazali łącznie 27 określeń: 25 ogólnopolskich, i po 1 nienotowanym oraz książkowym. W średnim pokoleniu również podano 27 leksemów z mikropola POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA, a wśród nich 24 ogólnopolskie, 2 gwarowe i 1 nienotowany. Najwięcej, bo 29, nazw wystąpiło w III generacji, a wśród nich 27 ogólnopolskich i po 1 gwarowej oraz nienotowanej. W odróżnieniu od starszych grup w młodszej zarejestrowano 3 poświadczenia negatywne dla jednostek ogólnopolskich. Również ZaW uznał, że nie zna 3 określeń z rejestru ogólnego, podał on natomiast 9 słów – wszystkie ogólnopolskie.

Wykres 2.26. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA

W mikropolu POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych pokoleniach jest niemal taka sama. W omawianym mikropolu prawie co piąta nazwa ma charakter dyferencyjny. Większy ich odsetek widać w II generacji, a mniejszy – w I i III. Niemniej różnice są niewielkie,

gdyż mowa o kilku leksemach. Od osób starszych pozyskano nienotowany *głaganek* oraz jedyny wyraz o charakterze książkowym, tj. *obleczenie*. W II i III grupie również wystąpiły słowa nienotowane, a ponadto gwarowe.

V.b TEKSTYLIA OKIENNE

W mikropolu TEKSTYLIA OKIENNE odnotowano 15 leksemów. Czternaście z nich stanowią jednostki ogólnopolskie, natomiast 1 charakterystyczna jest dla gwar.

‘Gruby, nieprzezroczysty materiał wieszany w oknie, rzadziej na meblach lub służący jako odgrózenie pomieszczeń’ respondenci nazwali trzema określeniami. *Zastonę* podało 26 osób, 20 *zastonkę*, a 2 – *zastoneczkę*. W I pokoleniu widać więcej poświadczeń dla *zastony* i mniej dla *zastonki*. Ponadto odnotowano leksemy *kotara* i *sztora* odnoszące się wyłącznie do zakrywania okien. Druga z tych jednostek leksykalnych występuje w słownikach jako *stora*, widać więc przykład hiperpoprawnej formy wynikającej z unikania mazurzenia. Większość notowanych tu wyrazów ma charakter ogólnopolski, jedynie *zastoneczka* nie pojawia się w słownikach języka polskiego. KSGP notuje ją w powiecie konińskim, a zatem stosunkowo niedaleko od badanego terenu.

Tabela 2.V.10. *Zastona* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gruby, nieprzezroczysty materiał wieszany w oknie; też na meblach lub służący jako odgrózenie pomieszczeń’	<i>zastona</i> ¹⁵¹	7 (70%)	11 (61,11%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>zastonka</i> ¹⁵²	3 (30%)	9 (50%)	8 (53,33%)	—
‘mały, nieprzezroczysty materiał wieszany w oknie; też na meblach lub służący jako odgrózenie pomieszczeń’	<i>zastoneczka</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘gruby, nieprzezroczysty materiał wieszany w oknie’	<i>kotara</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>sztora</i> ¹⁵³	1 (10%)	0	0	—

W przypadku cienkiej, przezroczystej tkaniny wieszanej w oknie również odnotowano trzy jednostki leksykalne bazujące na tym samym temacie. Są to *firana*, *firanka* i *firaneczka*. Najwięcej poświadczeń – 38 – uzyskała *firanka*. Dwanaścioro mieszkańców powiatu poddębickiego wskazało *firaneczkę*, a 5 – *firanę*. Respondenci

¹⁵¹ W tym wariant *zastóna*: p. I: 1.

¹⁵² W tym wariant *zastónka*: p. I: 1.

¹⁵³ W słownikach notowana w formie *stora*.

zostali zapytani też o to, czym jest *zazdrostka*. Dwadzieścia sześć osób wspomniało, że mówi się tak na ‘krótką firankę, zasłaniającą pół okna, wieszaną w kuchni’. Dla 12 badanych natomiast leksem ten jest nieznan. Co istotne, *zazdrostka* występuje częściej w języku informatorów z I i II pokolenia. Wymienione tu nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.V.11. *Firanka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘cienka, przezroczysta, tkanina wieszana w oknie’	<i>firana</i>	4 (40%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>firanka</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
‘krótka, cienka, przezroczysta, tkanina wieszana w oknie’	<i>firaneczka</i>	5 (50%)	6 (33,33%)	1 (6,67%)	—
‘krótka firanka, zasłaniająca pół okna, wieszana w kuchni’	<i>zazdrostka I</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	6 (40%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 2 (11,11%)	pn: 9 (60%)	

Mieszkańcy wsi coraz częściej zasłaniają okna przy pomocy tekstyliów regulowanych poprzez pociągnięcie sznurka. Dwadzieścia pięć osób wymieniło tu *roletę* ‘tkaninę zawieszoną na oknie, zaciąganą i ściąganą za pomocą sznurka umieszczonego na wałku’. *Żaluzję* ‘szereg poziomych, rozwijanych listew służących do zasłaniania okna’ wskazało 23 respondentów, ZaW natomiast zaprzeczył jej znajomości. Ponadto troje informatorów wymieniło *plisy* ‘zasłonę okna składającą się z poziomych pasów’. ZaMK powiedziała, że żaluzje i rolety podnosi i opuszcza się za pomocą *sznureczka*, czyli ‘wąskiego pasa splecionych nici lub tkaniny’. Wymienione tu leksem wywodzą się z rejestru ogólnego. Więcej użyć widać w młodszym pokoleniu, co wynika z faktu, że desygnaty, które opisują, używane są stosunkowo od niedawna i poniekąd zaczynają zastępować tradycyjne zasłony.

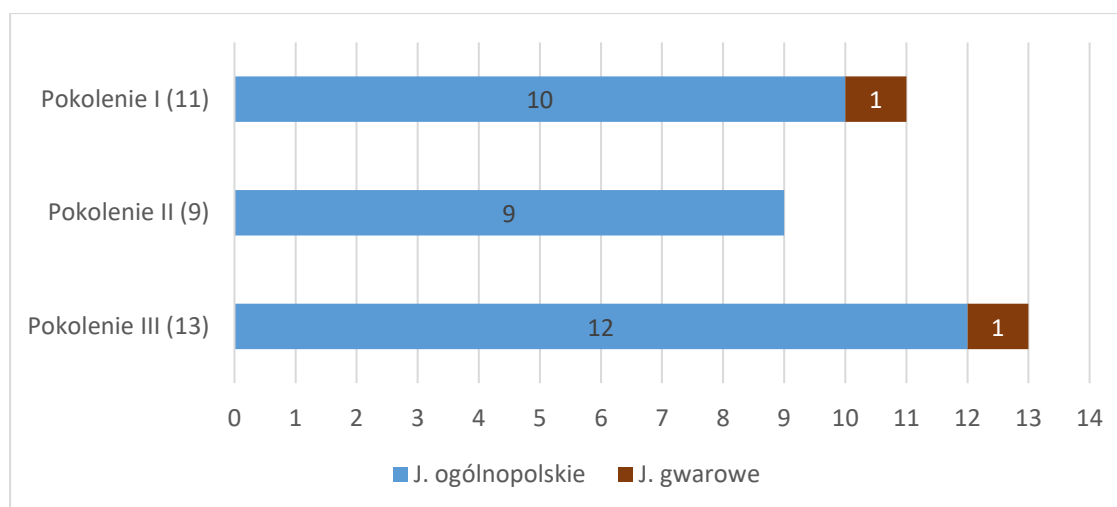
Tabela 2.V.12. Tekstylia okienne regulowane poprzez pociągnięcie sznurka

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tkanina zawieszana na oknie zasłaniana i odsłaniana za pomocą sznurka umieszczonego na wałku’	<i>roleta</i>	5 (50%)	9 (50%)	10 (66,67%)	ZaW
‘szereg poziomych, rozwijanych listew służących do zasłaniania okna’	<i>żaluzja</i> ¹⁵⁴	6 (60%)	8 (44,44%)	9 (60%)	— pn: ZaW
‘zasłona okna składająca się z poziomych pasów’	<i>plisy</i>	0	0	3 (20%)	—
‘wąski pas splecionych nici lub tkaniny, za który się pociąga, by podnieść lub opuścić żaluzje, rolety’	<i>sznureczek I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

¹⁵⁴ W tym żartobliwy wariant *aluzja*: p. II: 1.

Dwie kobiety z II i III pokolenia użyły 2 ogólnopolskich określeń na ‘zasłonkę z drobnymi oczkami mocowaną w oknie, by owady nie wlatywały do domu’. Starsza z nich podała *moskitierę*, młodsza – *siatkę II*.

Podsumowując, respondenci z I generacji wskazali 11 leksemów, w tym 10 ogólnopolskich i 1 gwarowy. W II grupie wiekowej poświadczono 9 jednostek ogólnopolskich. Natomiast w III pokoleniu przytoczono 12 nazw ogólnopolskich i 1 gwarową. W każdej grupie zarejestrowano też poświadczenie negatywne dla ogólnopolskiej *zazdrostki*. Jeśli chodzi o poświadczenia uzupełniające, to ZaW użył 3 określeń z rejestru ogólnego i zaprzeczył znajomości ogólnopolskiej *zaluzji*.

Wykres 2.27. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA OKIENNE

Ponownie w mikropolu dotyczącym tekstyliów najmniej jednostek leksykalnych wskazały osoby z II pokolenia, a najwięcej – z III. Niemniej w przypadku leksemu *zazdrostka* to osoby młodsze poświadczyły jego znajomość w najmniejszym stopniu, a w największym jej zaprzeczyły. Większość nazw z mikropola tematycznego TEKSTYLIA OKIENNE ma charakter ogólnopolski. Jedyne *zasłoneczka* użyta przez rozmówców z I i III generacji notowana jest tylko w źródle gwarowym.

V.c TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA

Mikropole TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA zawiera 24 jednostki leksykalne. Dwadzieścia z nich należy do rejestru ogólnego, 3 nie notują źródła, a 1 stanowi archaizm.

‘Tworzywo sztuczne układane na stole, zwłaszcza w kuchni, gdyż łatwo je wytrzeć’ powszechnie zwane jest *ceratą*. Leksem ten wskazało 39 osób. Ponadto ZaW

podał zdrobnienie *ceratka*. Obie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego, ale drugiej nie notuje WSJP.

Tabela 2.V.13. *Cerata* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tworzywo sztuczne układane na stole, zwłaszcza w kuchni’	<i>cerata</i>	9 (90%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW
‘nie dużych rozmiarów tworzywo sztuczne układane na stole, zwłaszcza w kuchni’	<i>ceratka</i>	0	0	0	ZaW

O ile *cerata* układana jest na stole na co dzień, o tyle *obruse* wykorzystuje się przede wszystkim na specjalne okazje, jak na przykład święta czy ważniejsze spotkania. Nazwa ta została wskazana przez 40 osób. Dodatkowo 4 respondentów podało wariant deminutywny *obrusek*. ZaT wymieniła ponadto określenie odnoszące się do cechy desygnatu, a mianowicie *nieplamioⁿcy* ‘taki obrusek, na którym trudniej powstają plamy’.

Obrusek i *nieplamioⁿcy* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Obrusek* także stanowi leksem ogólnopolski, ale występuje w PSWP i SJPD, nie ma go natomiast w WSJP, zatem jest to kolejna forma deminutywna, której ten słownik nie notuje.

Tabela 2.V.14. *Obrusek* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duża tkanina układana na stole, głównie na ważniejsze wydarzenia, uroczystości’	<i>obrusek</i>	9 (90%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
‘nie duża tkanina układana na stole, głównie na ważniejsze wydarzenia, uroczystości; też: pieszczotliwie o takiej tkaninie’	<i>obrusek</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘o obrusie: taki, na którym trudniej powstają plamy’	<i>nieplamioⁿcy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy wsi na stołach i ławach w swoich domach układają *bieżniki* ‘ozdobne, podłużne kawałki tkaniny, mniejsze od obrusa’. Nazwy tej użyły szczególnie osoby z II pokolenia. Ponadto mieszkanka Rądczyna podała zdrobniłą formę *bieżniczek*. Co ciekawe, notuje ją tylko WSJP, a zatem jest to sytuacja odwrotna do dwóch poprzednich deminutywów. *Bieżnik* natomiast występuje zarówno w WSJP, jak i PSWP. Należy też podkreślić, że trzy młodsze osoby nie znają omawianego leksemu.

Tabela 2.V.15. *Bieżnik* na stole i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ozdobny, podłużny kawałek tkaniny, mniejszy od obrusa, kładziony na stole, ławie’	<i>bieżnik I</i>	6 (60%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	—
				pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW

'mały, ozdobny, podłużny kawałek tkaniny, mniejszy od obrusa, kładziony na stole, ławie'	<i>bieżniczek</i>	1 (10%)	0	0	—
--	-------------------	---------	---	---	---

Ogólna nazwa ozdobnej tkaniny lub plecionki układanej na meblach to *nakrycie*, jednak użyta została wyłącznie przez jedną osobę. Pozostałe określenia utworzono na podstawie *serwet-*. *Serweta* to duży, ozdobny kawałek tkaniny układany na stole. Wskazało ją 36 rozmówców, przy czym najmniej z III pokolenia, w którym nawet odnotowano 1 poświadczenie negatywne dla tego leksemu. *Serwetka*, *serweteczka* i *serweteńka* opisują natomiast mniejszy rodzaj ozdobnej tkaniny, który układa się nie tylko na stołach, ale również na półkach.

Nakrycie, *serweta* i *serwetka* stanowią jednostki ogólnopolskie. *Serweteczka* notowana jest wyłącznie w SJPD, dlatego została uznana za leksem dawny. Co ciekawe, wskazały ją osoby z II i III grupy wiekowej, natomiast nie uzyskała poświadczeń wśród osób starszych. *Serweteńka* zaś w źródłach nie występuje, choć została utworzona zgodnie z zasadami słowotwórstwa języka polskiego.

Tabela 2.V.16. *Serweta* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ozdobny kawałek tkaniny układany na stole'	<i>nakrycie</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>serweta</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	10 (66,67%) pn: 1 (6,67%)	ZaW
'mały, ozdobny kawałek materiału układany na szafkach, stole'	<i>serwetka I</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>serweteczka</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
	<i>serweteńka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Niemal wszyscy (z wyjątkiem AnA) powiedzieli, że *baldachim* to 'duży płat tkaniny, często lekko przezroczystej, wieszany nad łóżkiem, zwłaszcza dużym'. Niektórzy podkreślali przy tym, że *baldachimy* były jedynie w bogatych domach, inni przytaczali jeszcze jedno znaczenie, a mianowicie 'duża osłona z tkaniny noszona nad księdzem w czasie procesji'. Oczywiście nie jest ono szczególnie istotne dla tych rozważań. Jedynie ZaW wskazał na nieznajomość omawianego leksemu. Jedna osoba podała ponadto określenie *zakrywanie*, a inna zwróciła uwagę na odpinany element *baldachimu*, czyli na *połę*. O ile *baldachim* wywodzi się z rejestru ogólnego, o tyle *zakrywanie* i *poła* nie są notowane w źródłach w podanych znaczeniach. Określenia te stanowią najpewniej okazjonalizmy: jeden utworzony od nazwy czynności związanej z zasłanianiem, a drugi w wyniku skojarzenia z *połami* płaszcza. Co jeszcze istotne – choć *baldachim* znany jest powszechnie, na wsiach spotykany jest niezwykle rzadko.

Tabela 2.V.17. *Baldachim*, jego element i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży płat tkaniny, często lekko przezroczystej, wieszany nad łóżkiem, zwłaszcza dużym’	<i>baldachim</i>	10 (100%)	18 (100%)	14 (93,33%)	— pn: ZaW
	<i>zakrywanie I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘odpinany element baldachimu’	<i>poła</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Miękkie wyściełanie mebla ma dwie nazwy. Częściej przytaczano *obicie*, choć jego znajomości zaprzeczył ZaW, niemniej 3 osoby z II pokolenia podały także *tapicerkę*. Ponadto w materiale wystąpiły 3 czasowniki odnoszące się do czynności wyściełania mebli. W formie niedokonanej są to leksemy *tapicerować* i *objać*, natomiast w formie dokonanej – *obić*. Wszystkie słowa z omawianej grupy są ogólnopolskie. Co istotne, najmniej wskazań widać u osób starszych.

Tabela 2.V.18. *Obicie*, jego synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękkie wyścielenie mebla’	<i>obicie</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	— pn: ZaW
	<i>tapicerka</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘wyściełać meble tkaniną, tworzywem’	<i>tapicerować</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>objać</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘wyścielić meble tkaniną, tworzywem’	<i>obić I</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—

Ostatnią grupę w mikropolu TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA stanowią nazwy materiałów osłaniających lampę. Definicje 38 respondentów słowa *abażur* można sprowadzić do ‘osłony lampy stojącej, wykonanej z tkaniny lub papieru’. Dwie osoby natomiast zaprzeczyły znajomości tego leksemu. Troje informatorów z II pokolenia wspomniało, że dawniej ozdobne abażury robiono z usztywnionego papieru przesyłanego pocztą z uwiecznionymi atrakcjami turystycznymi. Do nazwania tego materiału respondenci użyli określeń *kartka* i *widokówka*.

FeE: *pami"tom jak sie ... z widokówek ... szyło abażury ... na ... lampki z widokówek jak sie szyło ...*

ZaT: *no no! ...*

FeE: *z kartek ...*

ZaT, FeE: *z widokówek ...*

ZaT: *sie zszywało ... takim tym ...*

FeJ: *no ...*

ZaT: *dużym ściegim ...*

FeE: *takie ... jak kordonek jak coś była taka nie kolorowa ... i sie normalnie widokówki ... no cztery zszyłaś złonczyłaś ... pie"kny abażur wychodził ...*

FeJ: *no ... ale ... ale sie musiał...*

ZaT: *tylko musiał być drut ... na druciku ...*

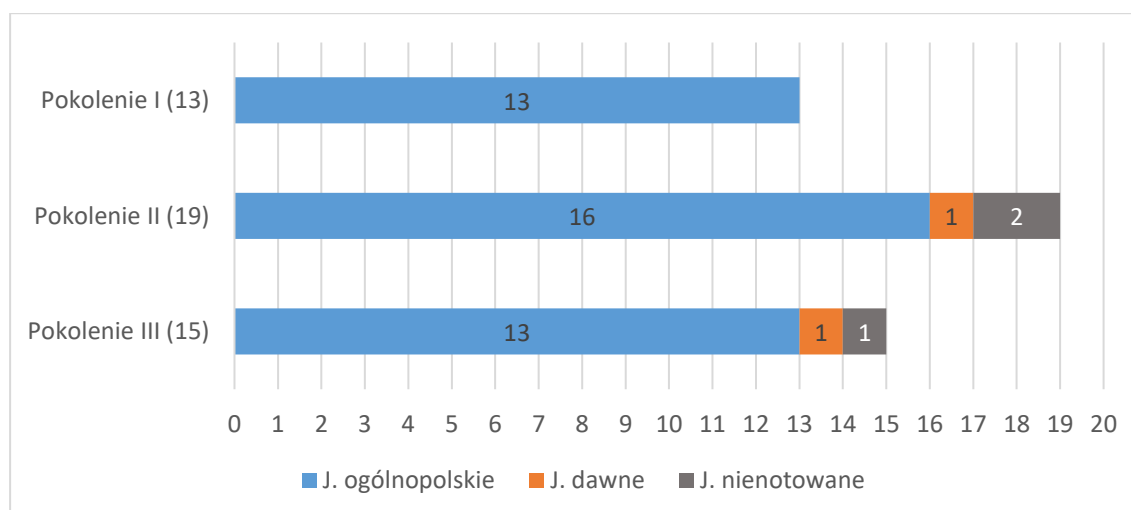
FeE: *na druciku ... a drucik to tam ... wim że ... ojciec nam ... powygiął na żarówkę zrobił takie że sie ... o ... na żarówkę nadziało ... i był klosz ... a tero nie zrobisz klosza [...] takigo bo już sie nie pisze kartek sie nie wysyła ... a bo to było z tych co sie oczyszmyła tam ... nie? ... (Zalesie)*

Między innymi w związku z tymi wspomnieniami najczęściej wskazań w omawianej tu grupie pozyskano właśnie od informatorów ze średniej generacji. Jedna osoba zwróciła dodatkowo uwagę na *stelaż* ‘podstawę, konstrukcję abażura, na którą zakłada się tekstylia’. Wymienione tu leksemy mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.V.19. *Abażur i jego elementy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘osłona lampy stojącej wykonana z tkaniny lub papieru’	<i>abażur</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	FeB
				pn: 1 (6,67%)	pn: ZaW
‘uszywniony papier przesyłany pocztą z uwiecznionymi atrakcjami turystycznymi, tu: na abażur’	<i>kartka</i>	0	3 (16,67%)	0	—
	<i>widokówka</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘podstawa, konstrukcja abażura, na którą zakłada się tekstylia’	<i>stelaż III</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Podsumowując mikropole TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA, informatorzy z I pokolenia wskazali 13 leksemów ogólnopolskich. W II grupie odnotowano 19 określeń, z czego 16 ogólnopolskich, 2 nienotowane i 1 dawne. Młodszy respondent przytoczył 13 jednostek ogólnopolskich i po 1 nienotowanej oraz dawnej. Jednocześnie zaprzeczyli oni znajomości trzech nazw o charakterze ogólnym. ZaW natomiast użył 4 leksemów, a FeB – 1. Młodszy z nich potwierdził nieznaną 4 słów. W przypadku dodatkowych poświadczeń mowa o słowach ogólnopolskich.

Wykres 2.28. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA

W mikropolu TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA najwięcej jednostek dyferencyjnych wskazali respondenci z II grupy wiekowej, szczególnie za sprawą użycia trzech nienotowanych leksemów. Młodszy informatorzy wymienili nienotowaną nazwę *zakrywanie* oraz archaiczną według źródeł *serweteczkę*. Osoby z I pokolenia posłużyły się natomiast wyłącznie słownictwem ogólnopolskim.

V.d TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE

Mikropole TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE liczy 18 leksemów. Czternaście z nich to jednostki ogólnopolskie, 3 nie notują wykorzystane źródła, a 1 jest gwarowa.

W materiale odnotowano 4 nazwy wyszywanej tkaniny wieszanej na ścianie. Trzy z nich określają 'tkaninę z wyszytym obrazkiem i napisem wieszaną na ścianie'. Najpopularniejszą jest *makatka* wskazana przez 26 osób. Ponadto odnotowano *makatę* i *kucharkę* (po 2 poświadczenia). Ponownie widać tu różnice pokoleniowe. Najwięcej przywołań jest bowiem z I i II generacji, co ponownie wiąże się z tym, że opisywany desygnat wyszedł z użycia. Niektórzy młodszy respondenci pamiętają, że na ścianach wieszano się wyszywane tkaniny z napisem i obrazkiem, ale nie znają na nie określenia.

Informatorzy podawali też przykładowe napisy umieszczane na makatkach. Wymienić można tu m.in. rymowanki „Świeża/zimna/czysta woda zdrowia doda” (SzZ, PIJ, KaZ, StE, FeE, ZaT, AnM, ZaMM), „Dobra żona tym się chlubi, że gotuje, co mąż lubi”¹⁵⁵ (SzZ, ZyM, PiW, ŁuH, PaT, PiH, PIz, FeE, ZaT, AnBK, ZaMM); „Kto dobrze gotuje, temu dobrze smakuje” (KaZ); „Gdy kucharz (z kucharkom) gotuje, to wszystkim dobrze smakuje” (ZaT, FeJ); „Gotuj dobrze, nie żartuję, potem z tobą poflirtuję” (ŁuM); „Gdzie kucharek sześć, tam nie ma co jeść” (AnM, ZaMM) czy po prostu „Smaczno” (SzZ, ZyM, PIz, StE, SrE, ZaT, ZaMK) i „Dzień dobry” (KaZ, StE, SrE, ZaT, ZaMK) (por. Piskorz-Branekova 2016).

W kwestionariuszu uwzględniono pytanie *Czym jest „kilim”?*. Dwadzieścia trzy osoby powiedziały, że słowem tym nazywa się 'ozdobny dywan wieszany na ścianie'. Dziesięcioro respondentów z II i III pokolenia oraz ZaW zaprzeczyli natomiast znajomości omawianego leksemu. Ponownie najmniej poświadczeń uzyskano wśród młodszych, niemniej w tym przypadku widać wyraźnie więcej wskazań u osób z II grupy niż z I. Tu również zaszła sytuacja, w której omawiany desygnat popularny był dawniej.

¹⁵⁵ Też w wariantach: „Każda żona tym się chlubi, to gotuje, co mąż lubi”; „Mądra żona tym się chlubi, że gotuje, co mąż lubi”; „Każda żona tym się chlubi, co gotuje, to mąż lubi”.

Jeśli chodzi o przynależność odmianową, to *makata*, *makatka* i *kilim* stanowią nazwy ogólnopolskie. *Kucharka* zaś, użyta w rozmowach przez KaZ i GrM, wywodzi się z rejestru gwarowego z Małopolski, a dokładniej z okolic Tarnowa i Chrzanowa. Jak pokazują zatem badania, zasięg występowania leksemu w podanym znaczeniu jest szerszy, niż wskazują na to źródła.

Tabela 2.V.20. *Makatka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tkanina z wyszytym obrazkiem i napisem wieszana na ścianie’	<i>makata</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>makatka I</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	3 (20%)	—
			pn: 3 (16,67%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW
<i>kucharka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—	
‘ozdobny dywan wieszany na ścianie’	<i>kilim II</i>	5 (50%)	13 (72,22%)	5 (33,33%)	—
			pn: 3 (16,67%)	pn: 7 (46,67%)	pn: ZaW

‘Mata na ścianie pleciona ze słomy’ przez mieszkańców okolic Poddębic została nazwana *słomianką I* (2 osoby z II i 1 osoba z III pokolenia) i *makatką II* (1 poświadczenie z III generacji). Pierwszy z leksemów jest ogólnopolski, drugiego w przytoczonym znaczeniu nie notują źródła.

Na ścianach w wiejskich domach przykleja się *tapety* ‘ozdobny papier lub tworzywo sztuczne’. Wspominany wyraz podało 37 informatorów. Cztery osoby zwróciły uwagę na typ tego materiału, tj. *fototapetę*, czyli ‘ozdobny papier lub tworzywo sztuczne przyklejane na ścianach, którego wzór stanowi fotografia’. Oba leksemy są ogólnopolskie, przy czym drugi z nich notuje wyłącznie PSWP. Tym razem najmniej poświadczeń widać u osób starszych.

Tabela 2.V.21. *Tapeta* i jej rodzaje

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ozdobny papier lub tworzywo sztuczne przyklejane na ścianach’	<i>tapeta</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	12 (80%)	ZaW
‘ozdobny papier lub tworzywo sztuczne przyklejane na ścianach, którego wzór stanowi fotografia’	<i>fototapeta</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

‘Kawałek grubej tkaniny układany na podłodze mający odgórnie ustalone wymiary’ powszechnie znany (również w całym kraju) jest jako *dywan*, a w mniejszej wersji – *dywanik*. Pierwszą formę wskazało 39 osób, drugą natomiast 25. W dodatku cztery osoby podały połączenie *dywanik łazienkowy*, czyli taki, który układa się w łazience przy wannie lub prysznicu, żeby się nie poślizgnąć przy wychodzeniu i nie stawiać bosej stopy na podłodze.

Tabela 2.V.22. *Dywan* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży kawałek grubej tkaniny układany na podłodze mający odgórnie ustalone wymiary’	<i>dywan</i>	8 (80%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW
‘mały kawałek grubej tkaniny układany na podłodze mający odgórnie ustalone wymiary’	<i>dywanik</i> ¹⁵⁶	5 (50%)	11 (73,33%)	9 (60%)	—

Wśród mieszkańców okolic Poddębic powszechnie znany jest *chodnik* ‘mały, podłużny kawałek tkaniny układany na podłodze’, wskazało go bowiem 41 informatorów. Jedenaście osób podało też formę *chodniczek*¹⁵⁷, a cztery wymieniły w tym znaczeniu *bieżnik*. *Chodnik* i *chodniczek* uzyskały najwięcej poświadczeń w III pokoleniu, mniej w II, a najmniej w I. Druga z tych jednostek leksykalnych, podobnie jak *dywanik*, została użyta także w połączeniu *chodniczek łazienkowy*. ‘Kawałek chłonnego materiału układany przy wannie, prysznicu’ pięcioro respondentów nazwało *matą*. Trzy z przytoczonych leksemów – *chodnik*, *chodniczek* i *mata* – wywodzą się z rejestru ogólnego, natomiast *bieżnik* w znaczeniu tkaniny układanej na podłodze nie jest notowany w źródłach.

Tabela 2.V.23. *Chodnik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały, podłużny kawałek tkaniny układany na podłodze’	<i>chodnik</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	15 (100%)	ZaW
	<i>chodniczek</i> ¹⁵⁸	1 (10%)	4 (22,22%)	6 (40%)	—
	<i>bieżnik II</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘kawałek chłonnego materiału układany przy wannie, prysznicu’	<i>mata I</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Trzy kobiety z III pokolenia wskazały dwa typy dywanów. Dwie respondentki podały przymiotnik *puchaty* określający dywan ‘miękki, przyjemny w dotyku’. Wspomniany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego. Jedna informatorka przytoczyła natomiast jednostkę *cielak* ‘mały dywan imitujący cielęcą skórę pokrytą futrem’, która w podanym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Informatorzy przytoczyli jeszcze dwie jednostki ogólnopolskie z mikropola TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE. Obie znane są powszechnie. *Wykładzinę* ‘gruby materiał układany na całej powierzchni podłogi’ wskazało 40 badanych. Respondenci wspominali, że różni się ona od dywanu tym, że układa się ją na

¹⁵⁶ W tym połączenie *dywanik łazienkowy*: p. II: 2, p. III: 2.

¹⁵⁷ Tak jak w przypadku *ścierki* i *ściereczki chodnik* i *chodniczek* opisują ten sam desygnat niewielkich rozmiarów, dlatego umieszczono je w tabeli pod jedną definicją.

¹⁵⁸ W tym połączenie *chodniczek łazienkowy*: p. II: 1.

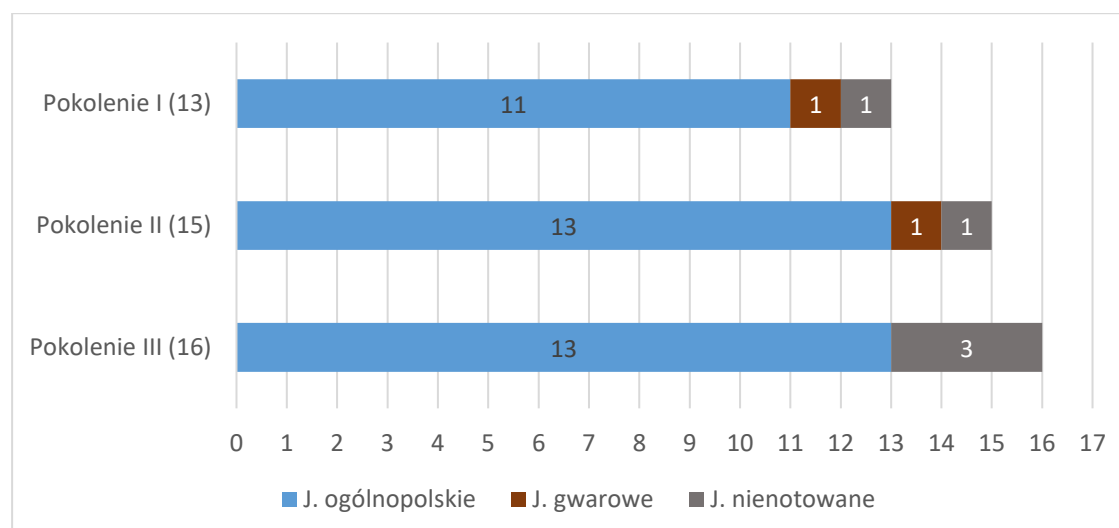
powierzchni całej podłogi, nie ma z góry ustalonych wymiarów, a ponadto wytwarzana jest z bardziej sztucznych materiałów, cechuje ją mniejsza estetyka, jest też mniej przyjazna w dotyku. Mimo to jedna osoba podała połączenie *wykładzina dywanowa*.

Drugi leksem stanowi *wycieraczka* (sporadycznie w formie z *e* pochylonym – *wyciraczka*) ‘szorstka tkanina lub tworzywo układane przed drzwiami wejściowymi służące do wycierania butów’. Podało ją 38 rozmówców.

Tabela 2.V.24. Pozostałe tekstylia podłogowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gruby materiał układany na całej powierzchni podłogi’	<i>wykładzina</i> ¹⁵⁹	9 (90%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW
‘szorstka tkanina lub tworzywo układane przed drzwiami wejściowymi służące do wycierania butów’	<i>wycieraczka</i> ¹⁶⁰	8 (80%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW

Reasumując, informatorzy z I generacji wskazali 13 jednostek leksykalnych, w tym 11 ogólnopolskich i po 1 gwarowej oraz nienotowanej. Zaprzeczyli ponadto znajomości 1 leksemu ogólnopolskiego. W II pokoleniu poświadczono 13 słów ogólnopolskich i po 1 gwarowym oraz nienotowanym, a zaprzeczono znajomości 2 ogólnopolskich. W III grupie również potwierdzono nieznaną 2 ogólnopolskich wyrazów, natomiast odnotowano tu 13 określeń właśnie z tego rejestru i 3 nienotowane. ZaW wymienił 5 słów, a zaprzeczył znajomości 2. We wszystkich przypadkach dotyczy to nazw ogólnopolskich.

Wykres 2.29. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE

¹⁵⁹ W tym połączenie *wykładzina dywanowa*: p. II: 1.

¹⁶⁰ W tym wariant *wyciraczka*: p. II: 1.

Najwięcej leksemów odnotowano dla pokolenia II. W I i III wystąpiło tyle samo jednostek leksykalnych, przy czym to osoby starsze podawały słowa takie jak *makatka* czy *przepierzenie* wyraźnie częściej niż młodsze, a ponadto to w I grupie wiekowej odnotowano najmniej poświadczeń negatywnych.

W przypadku przynależności odmianowej w każdej generacji zarejestrowano po 1 leksemie dyferencyjnym, przy czym w I i II był to wyraz gwarowy, a w III – nienotowana jako ‘mata na ścianie pleciona ze słomy’ *makatka*. Prawdopodobnie młodszy respondent skojarzył słowo z czymś, co wieszka się na ścianie, jednak doszło do niego u przesunięcia znaczenia.

V.e TEKSTYLIA DO HIGIENY

Mikropole TEKSTYLIA DO HIGIENY zawiera 11 jednostek leksykalnych. Z rejestru ogólnego wywodzi się 8 z nich, 2 nie są notowane w źródłach, a jedna charakterystyczna jest dla gwar.

Cztery respondentki podały, że ‘mały kawałek tkaniny służący do wycierania i czyszczenia powierzchni z kurzu i innych zanieczyszczeń’ to *ścierka*. Informator z Zalesia użył natomiast zdrobnienia *ścireczka*. Oba leksemy umieszczono pod jedną definicją, gdyż odnoszą się do przedmiotu niewielkich rozmiarów. Słowa te notowane są w WSJP i PSWP.

Tabela 2.V.25. *Ścierka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały kawałek tkaniny służący do wycierania i czyszczenia powierzchni z kurzu i innych zanieczyszczeń’	<i>ścierka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>ścireczka</i> ¹⁶¹	0	1 (5,56%)	0	—

W materiale odnotowano trzy nazwy tekstyliów do wycierania ciała, przy czym każda z nich określa desygnaty o innych funkcjach (zob. tab. 2.V.26.). Wskazany przez 24 osoby *reⁿcznik* służy do wycierania całej powierzchni mokrego ciała. *Chusteczka* przeznaczona jest do oczyszczania nosa. Przy pomocy *serwetki* wyciera się natomiast usta lub ręce po posiłku. Wymienione tu leksemy mają charakter ogólnopolski.

¹⁶¹ W wariantcie *ścireczka*.

Tabela 2.V.26. Tekstylia do wycierania ciała

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'chłonny kawałek tkaniny służący do wycierania mokrego ciała'	<i>reⁿcznik</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	5 (33,33%)	ZaW; FeB
'mały kawałek tkaniny służący do wydmuchiwania nosa'	<i>chusteczka</i> ¹⁶²	0	2 (11,11%)	0	—
'kawałek papieru, czasem ozdobny, stawiany na stole, by wytrzeć usta, ręce przy posiłku'	<i>serwetka II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Tkanina lub tworzywo, w które dziecko załatwia potrzeby fizjologiczne, uzyskała trzy nazwy. *Pielucha* – przytoczona przez 19 badanych – oraz *pieluszka* odnoszą się zarówno do dawnych tetrowych tkanin wielorazowego użytku, jak i współczesnych jednorazowych tworzyw. Podany przez 7 osób z II i III pokolenia *pampers* odnosi się wyłącznie do drugiego ze znaczeń. Co ważne, określenie to wywodzi się od nazwy popularnego producenta jednorazowych pieluch, widać tu zatem przykład apelatywizacji (Rutkowski 2007: 68). Wszystkie wymienione w tej grupie jednostki leksykalne są ogólnopolskie, niemniej *pampers* notuje wyłącznie PSWP.

Tabela 2.V.27. *Pielucha* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'tkanina, zakładana dziecku, by załatwiało w nią potrzeby fizjologiczne; dawniej tetrowa, dziś jednorazowa'	<i>pielucha</i>	3 (30%)	8 (44,44%)	8 (53,33%)	—
	<i>pieluszka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'jednorazowa pieluszka ze sztucznego materiału, nie tylko marki Pampers'	<i>pampers</i>	0	3 (16,67%)	4 (26,27%)	—

Pozostając przy pielęgnacji dzieci, respondenci użyli 3 synonimicznych nazw 'tkaniny lub deseczki wieszanej na górnej części łóżeczka, by przewinąć na niej dziecko'. Trzydzieści pięć osób nazwało ją *przewijakiem*, a jedna – *przewijarką*. Ponadto dwie kobiety urodzone w ostatniej dekadzie XX wieku podały leksem *nakładka*.

Najwięcej wskazań widać tu dla III pokolenia. Wynika to z faktu, że *przewijaki* na wsiach używane są współcześnie. Niemniej niektórzy podkreślali, że znają (a nawet posiadają) omawiany desygnat, ale mimo to *przewijają* dzieci na łóżkach czy innych większych meblach.

Przewijak został uznany za gwarowy, gdyż notowany jest wyłącznie przez B. Sychtę w SGK, co zdaje się dość zaskakujące. Ponieważ przynależność ta budzi

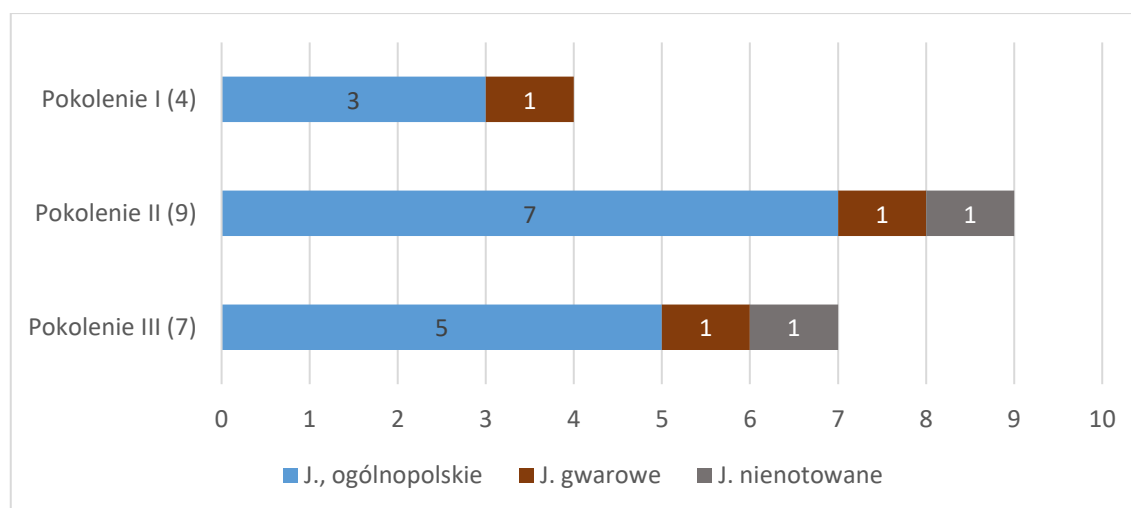
¹⁶² W tym połączenie *chusteczka higieniczna*: p. II: 1.

wątpliwości, wyjątkowo leksem został sprawdzony też w WSJP PWN, jednak tam również nie występuje. W słownikach dokumentujących polszczyznę ogólną pojawia się tylko czasownik *przewijać*. Widać tu zatem pewien paradoks, że powszechnie znana jednostka leksykalna nie jest notowana w źródłach rejestrujących słownictwo ogólnopolskie, dlatego zgodnie z przyjętymi w rozprawie wytycznymi nie może zostać uznana za wywodzącą się z rejestru ogólnego. Utworzona na tej samej podstawie co omawiana nazwa *przewijarka* nie występuje w źródłach. Tak samo jak *nakładka*, która w przytoczonym znaczeniu nie pojawia się w wykorzystanych do analizy publikacjach.

Tabela 2.V.28. *Przewijak* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tkanina lub deseczka wieszane na górnej części łóżeczka, by przewinać na niej dziecko’	<i>przewijak</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>przewijarka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>nakładka I</i>	0	0	2 (13,34%)	—

W I pokoleniu dla mikropola TEKSTYLIA DO HIGIENY odnotowano 4 leksemy: 3 ogólnopolskie i 1 gwarowy. Informatorzy z II grupy wiekowej podali 7 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego oraz po 1 nienotowanej i gwarowej, czyli łącznie 9. W III generacji wskazano natomiast 7 nazw: 5 ogólnopolskich i również po 1 gwarowej i nienotowanej. FeB podał też ogólnopolski *reⁿcznik*. Podobnie jak ZaW, przy czym młodszy mieszkaniec Zalesia potwierdził też znajomość gwarowego *przewijaka*. W omawianym mikropolu nie odnotowano poświadczeń negatywnych.

Wykres 2.30. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA DO HIGIENY

Najwięcej jednostek leksykalnych z mikropola tematycznego TEKSTYLIA DO HIGIENY wskazały osoby z II pokolenia, a najmniej – z I. W średniej i młodszej grupie

wiekowej poświadczony zostały dwa leksemy dyferencyjne: gwarowy i nienotowany, natomiast starsi podali występujący w SGK *przewijak*.

V.f TEKSTYLIA UBRANIOWE

Choć w mikropolu TEKSTYLIA UBRANIOWE znalazło się 11 jednostek leksykalnych, widać w nim duże zróżnicowanie pod względem ich przynależności odmianowej. Wyjątkowo najwięcej (5) jest leksemów potocznych, 4 wywodzą się z rejestru ogólnego, odnotowano też po 1 regionalizmie i słowie nienotowanym. Mikropole to składa się z trzech grup: brudna odzież, obuwie domowe oraz pozostałe tekstylia ubraniowe.

Dla grupy ‘brudna odzież’ wydzielono 6 leksemów, przy czym *ciuchy* i *lachy* mogą też dotyczyć czystych ubrań. Pierwszego z określeń użyło 8 osób, drugiego – 4 osoby. Obie jednostki są potoczne, przy czym *ciuchy* WSJP traktuje jako „potoczne”, w PSWP nie ma natomiast takiego kwalifikatora. *Lachy* w PSWP występują jako „potoczne”, w SJPD jako „czasem ironiczne”, a WSJP ich nie notuje.

Określenia, które odnoszą się tylko do brudnych ubrań, to: *pranie*, *brudy*, *brudasy* i *nieczystości*, niemniej każde z tych słów w zależności do kontekstu może mieć w języku polskim inne znaczenie. Najwięcej poświadczeń uzyskało ogólnopolskie *pranie*. Wskazało je bowiem 33 respondentów. Pięć osób z II i III pokolenia podało *brudy*, które notowane są w WSJP i SJPD, w pierwszym ze źródeł jako „potoczne”. Ogólnopolskie *nieczystości* i nienotowane w przytoczonym tu znaczeniu *brudasy* pojawiły się w materiale jednokrotnie.

Duża liczba jednostek potocznych wywodzi się z faktu, że na rzeczy brudne czy mniej wartościowe używa się słów z pewnym nacechowaniem stylistyczno-emocjonalnym. Co ciekawe, mniej nazw i mniejszy odsetek poświadczeń w przypadku brudnej odzieży uzyskano w I generacji. Trudno jednak wskazać tu jakiegokolwiek zależności wynikające z wieku.

Tabela 2.V.29. Brudna odzież

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘odzież, zwłaszcza brudna’	<i>ciuchy</i> ¹⁶³	2 (20%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>lachy</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘brudna odzież’	<i>pranie I</i>	5 (50%)	15 (83,33%)	12 (80%)	ZaW
	<i>brudy</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>brudasy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>nieczystości</i>	0	0	1 (6,67%)	—

¹⁶³ W tym połączenie *brudne ciuchy*: p. III: 1.

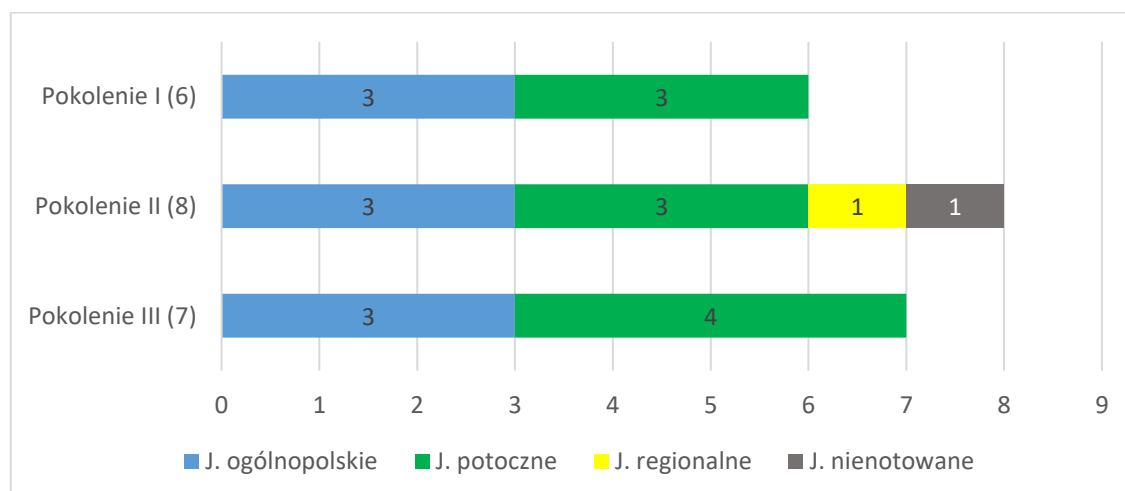
‘Miękkie, wsuwane obuwie, w którym chodzi się po domu’ to *łapcie* (1 osoba z II pokolenia) lub *kapcie* (1 osoba z III pokolenia). Pierwsza z wymienionych jednostek leksykalnych ma charakter regionalizmu – notowana jest w PSWP właśnie jako „regionalna”, a ponadto występuje w SJPD bez kwalifikatora. *Kapcie* natomiast w WSJP występują jako „potoczne”.

Wśród pozostałych tekstyliów ubraniowych znalazły się ogólnopolskie *bielizna* ‘odzież spodnia’ i *fartuszek* ‘ozdobna tkanina wiązana na ubraniach, by nie poplamyły się w trakcie gotowania’. Pierwszy z leksemów uzyskał 36 poświadczeń, a drugi – 2. Ponadto SzZ użyła określenia *lumpy* na ‘niepotrzebne, zniszczone rzeczy, zwłaszcza ubrania’. Jednostka ta w WSJP występuje jako „potoczna”, ale też „pogardliwa”. Autorzy PSWP nie opatrzyli jej natomiast żadnym kwalifikatorem.

Tabela 2.V.30. Pozostałe leksemy z mikropola TEKSTYLIA UBRANIOWE

Drfinicja	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘odzież spodnia’	<i>bielizna II</i>	9 (90%)	13 (72,22%)	13 (86,67%)	ZaW
‘ozdobna tkanina wiązana na ubraniach, by nie poplamyły się w trakcie gotowania’	<i>fartuszek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘niepotrzebne, zniszczone rzeczy, zwłaszcza ubrania’	<i>lumpy</i>	1 (10%)	0	0	—

Podsumowując, w I grupie wiekowej podano po 3 leksemy potoczne i ogólnopolskie z mikropola TEKSTYLIA UBRANIOWE. W II też znalazły się 3 potoczne i nazwy z rejestru ogólnego, a ponadto po 1 słowie regionalnym i nienotowanym w źródłach. Osoby z III pokolenia przytoczyły zaś 4 jednostki potoczne i 3 ogólnopolskie. Dodatkowo ZaW wymienił 2 wyrazy o charakterze ogólnopolskim i 1 – regionalnym. W omawianym mikropolu nie wystąpiły poświadczenia negatywne.

Wykres 2.31. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA UBRANIOWE

Jak widać, najwięcej słów potwierdziły osoby ze średniej generacji, a najmniej – ze starszej. Łączna liczba jednostek ogólnopolskich jest zaś taka sama we wszystkich pokoleniach. Różnice widać w leksemach dyferencyjnych. Młodszy rozmówca wskazał więcej potocznych. W II grupie natomiast podano regionalizm *łapcie*, który wymienił również ZaW, oraz nienotowane *brudasy*.

V.g TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU

W mikropolu TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU znalazło się 9 leksemów. Spośród nich 8 stanowi jednostki ogólnopolskie, a 1 uznano za książkowy. Wydzielono tu dwie grupy: ogólne nazwy wyrobów z tkanin oraz wąskie, ozdobne paski tkaniny.

W pierwszej grupie znajduje się 6 wyrazów. ‘Ogól wyrobów z tkanin’ jedna osoba określiła jako *tekstyliia*. Niską frekwencją poświadczeń tego leksemu najpewniej odzwierciedla zamieszczony w WSJP kwalifikator „książkowy”. ‘Ogól białych tekstyliów’ 5 informatorów nazwało ogólnopolską *bielizną*, przy czym troje z II generacji zaprzeczyło znajomości przytoczonego znaczenia dla omawianego słowa.

Najwięcej poświadczeń w omawianym mikropolu uzyskała *szmata* ‘nieestetyczna tkanina’. Niemniej tej nazwy użyło jedynie 7 informatorów, głównie z I i III pokolenia. Przymiotnik *szmacyany* ‘zrobiony z tkaniny’ przytoczyły w rozmowach 2 osoby. W odróżnieniu od rzeczownika nie odnosi się on do nieestetycznego materiału, nie ma też nacechowania pejoratywnego. Według SzK *szmacyany* jest dywan, a według FeP przymiotnik ten określa lalkę wykonaną z miękkich materiałów. Podobnie wyraz *szmatka* ‘kawałek tkaniny o różnym zastosowaniu’ ma charakter neutralny.

Informatorka z III generacji wskazała *rolkę* ‘zwój tkaniny’. Poza książkowymi *tekstyliami* pozostałe leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego. W omawianej podgrupie jednostki leksykalne uzyskały nieliczne poświadczenia, niemniej w II pokoleniu jest ich znacznie mniej niż w I i III.

Tabela 2.V.31. Ogólne nazwy wyrobów z tkanin

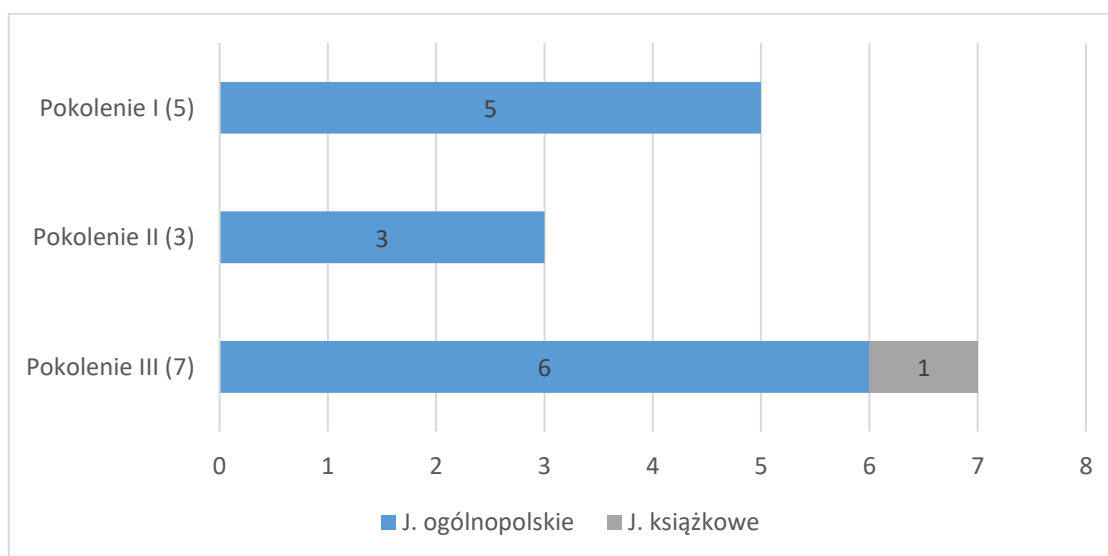
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogól wyrobów z tkanin’	<i>tekstyliia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘ogól białych tekstyliów’	<i>bielizna III</i>	1 (10%)	2 (11,11%) pn: 3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘nieestetyczna tkanina’	<i>szmata</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	3 (20%)	—
‘zrobiony z nieestetycznej tkaniny’	<i>szmacyany</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘kawałek tkaniny o różnym zastosowaniu’	<i>szmatka</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zwój tkaniny’	<i>rolka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Drugą grupę stanowią wąskie, ozdobne paski tkaniny. ‘Ozdobna, kolorowa, połyskująca tasiemka’ nazywana jest *wstążką*. Podało ją 3 badanych, np. jako ozdobny element bożonarodzeniowego wieńca. ‘Ozdobne sznureczki’ to zaś *freⁿdzle* lub *freⁿdzelki*. Mogą one na przykład ozdabiać abażur. Wymienione w tej grupie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Tabela 2.V.32. Wąskie, ozdobne paski tkaniny

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ozdobna, kolorowa, połyskująca tasiemka’	<i>wstoⁿzka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘ozdobne sznureczki’	<i>freⁿdzle II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>freⁿdzelki II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Reasumując, informatorzy z I pokolenia wskazali 5 jednostek ogólnopolskich, a z II – 3. Młodszy natomiast wymienili 6 leksemów z rejestru ogólnego i 1 książkowy. W średniej generacji zarejestrowano poświadczenie negatywne nazwy ogólnopolskiej. W mikropolu TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU nie odnotowano poświadczeń uzupełniających.

Wykres 2.32. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU

Najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby z młodszego pokolenia. Oprócz największej liczby poświadczeń dla słów ogólnopolskich w tej grupie wiekowej odnotowano leksem książkowy. Najmniej określonych, co nie jest częste w kontekście całego materiału, wystąpiło w II generacji.

V.h WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW

Mikropole WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW składa się z 23 jednostek leksykalnych. Wszystkie z nich, co nie jest częste w zgromadzonym materiale, wywodzą się z rejestru ogólnego.

Czynność wytwarzania tekstyliów określona została 15 słowami. *Przo^ńść* ‘przerabiać włókno na nici’ podały 2 osoby. *Tkać* ‘wytwarzać materiały’ wymieniło 3 respondentów, a kobieta z Konopnicy posłużyła się rzeczownikiem *tkanie*. Dziesięć nazw wywodzi się od psł. **šiti* (Boryś 2005: 610). ‘Łączyć tkaniny nićmi’ to: *szyć*, *zszywać*, *zaszywać* i *przeszywać*. W materiale odnotowano też trzy czasowniki w aspekcie dokonanym, tj. *uszyć*, *zszyć* i *poprzeszywać*, oraz gerundium *szycie*. Ponadto *zaszyć* to ‘zamknąć coś poprzez połączenie nicią dwóch kawałków tkaniny’, a *obszyć* ‘otoczyć coś tkaniną przy pomocy nici’. Sporadycznie rozmówcy zwracali uwagę na specyficzny sposób wytwarzania tekstyliów. Niedokonany czasownik *dziergać* ‘wytwarzać tekstylia poprzez splatanie wełnianych nici przy pomocy długich, cienkich prętów, tzw. drutów’ podały trzy osoby, a dokonany – *wydziergać* – poświadczono jednokrotnie.

Mnogość form i brak odrębnych pytań o proces wytwarzania tkanin sprawiły, że wymienione leksemy nie uzyskały wysokiej frekwencji. Najwięcej poświadczeń odnotowano dla czasownika *szyć*, niemniej podało go tylko 7 osób. Sama czynność wskazywana była przez respondentów głównie przy opisie przedmiotów tekstylnych lub pokrytych tkaninami, niemniej niektórzy podkreślali, że dawniej była to jedna z prac wykonywanych w domu.

Tabela 2.V.33. Wytwarzać tekstylia

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przerabiać włókno na nici’	<i>przo^ńść</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘wytwarzać materiały’	<i>tkać</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘łączyć tkaniny nićmi’	<i>szyć</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>zszywać</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>zaszywać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>przeszywać</i>	1 (10%)	0	0	—
‘złączyć tkaniny nićmi’	<i>uszyć</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>zszyć</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>poprzeszywać</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zamknąć coś poprzez połączenie nicią dwóch kawałków tkaniny’	<i>zaszyć</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘otoczyć coś tkaniną przy pomocy nici’	<i>obszyć</i>	1 (10%)	0	0	—
‘wytwarzanie materiałów’	<i>tkanie</i>	1 (10%)	0	0	—
‘łączenie tkanin nićmi’	<i>szycie</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘wytwarzać tekstylia poprzez splatanie’	<i>dziergać</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

wełnianych nici przy pomocy długich, cienkich prętów, tzw. drutów'					
'wytworzyć tekstylia poprzez splatanie wełnianych nici przy pomocy długich, cienkich prętów, tzw. drutów'	wydzierać	0	0	1 (6,67%)	—

'Bardzo cienki pasek włókna służący do szycia' nazywano głównie *nicią*, a przez młodsze osoby też *nitką*. Pierwszy z leksemów wskazało 13 badanych, a drugi – 5.

Niteczka i *sznurek* określają 'cienki pasek włókna lub tworzywa sztucznego, na którym można coś przywiązać'. Wyższą frekwencję ma druga z jednostek leksykalnych, gdyż podało ją 7 osób, podczas gdy pierwszą tylko jedna. Troje informatorów wymieniło *kordonek* 'bawełnianą lub jedwabną skręconą nić'. SzK użył przy tym formy z *o* pochylonym, czyli *kordónek*.

Tabela 2.V.34. *Nić* i jej warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'bardzo cienki pasek włókna służący do szycia'	<i>nić</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	4 (26,27%)	—
	<i>nitka</i>	0	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
'cienki pasek włókna lub tworzywa sztucznego, na którym można coś przywiązać'	<i>niteczka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>sznurek</i> ¹⁶⁴	2 (20%)	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
'bawełniana lub jedwabna skręcona nić'	<i>kordonek</i> ¹⁶⁵	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

Po 2 rozmówców użyło jeszcze 3 jednostek leksykalnych z subpola tematycznego WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW. Są to: ogólna nazwa *ścieg* 'sposób, w jaki przewleka się nitkę', *koronka* 'ozdobny, wzorzysty, ażurowy splot' i utworzony od drugiego leksemu przymiotnik *koronkowy*. Najwięcej wskazań widać dla średniej grupy wiekowej, młodzi respondenci nie wymienili natomiast żadnego określenia.

Tabela 2.V.35. Pozostałe leksemu z subpola WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'sposób, w jaki przewleka się nitkę'	<i>ścieg</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'ozdobny, wzorzysty, ażurowy splot'	<i>koronka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'wykonany przy pomocy koronki'	<i>koronkowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Przechodząc do wniosków, informatorzy z I pokolenia podali 13 leksemów, z II – 16, a z III – 9. Jak wspomniano na wstępie, wszystkie jednostki leksykalne wywodzą

¹⁶⁴ W tym wariant *śnurek*: p. III: 1.

¹⁶⁵ W tym wariant *kordónek*: p. I: 1.

się z rejestru ogólnego. Dla mikropola WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW nie odnotowano natomiast poświadczeń uzupełniających ani negatywnych. Ze względu na brak zróżnicowania odmianowego dla omawianego mikropola zrezygnowano z przedstawienia danych na wykresie.

Najwięcej nazw z omawianego mikropola użyły osoby z II generacji, a najmniej – z III. Taka zależność może wynikać z faktu, że współcześnie tekstylia kupuje się gotowe, natomiast kiedyś wytwarzano je samodzielnie. Ponadto powszechniejsze było naprawianie produktów wytworzonych z tkanin. Niemniej czasowniki *dziergać* i *wydziergać* odnoszące się do dawnego sposobu wytwarzania tekstyliów przy użyciu cienkich prętów zarejestrowano właśnie w mowie młodszych rozmówców. Mniejsza liczba wskazań dla badanych z I pokolenia względem II wynikać może po prostu z faktu, że starszych respondentów jest mniej niż osób w wieku średnim.

V.i PIELEGNACJA TEKSTYLIÓW

W zgromadzonym materiale wyodrębniono mikropole PIELEGNACJA TEKSTYLIÓW. Składa się ono z 13 leksemów. Dziesięć z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, a ponadto odnotowano po 1 potocznie, archaicznie oraz nazwę niewystępującą w źródłach.

Dwadzieścioro dwoje informatorów wspominało, że dawniej, aby odkazić tkaniny i przywrócić ich biały kolor, należało poddawać je działaniu wysokiej temperatury. Taki proces nazywany był czasownikiem *gotować*, a w formie dokonanej – *wygotować*. Oba z nich wywodzą się z rejestru ogólnego. Tak wspomina to ZaT (Zalesie):

Q: Jak i w czym gotowano bieliznę?

ZaT: w *kotłach* ...

Q: I co dokładniej gotowano?

ZaT: *no przeważnie to były białe pościele ... biała bielizna ... i jeszcze ... tego no dosypali tam jakieś ... proszek czy coś najpierw było moczone to pranie na drugi dzień było gotowane później było prane później było jeszcze ... płukane ... krochmalone ... tak że to była wyższa szkoła jazdy ... [...] tak samo z pieluchami ...*

Q: Też się prało, to znaczy gotowało?

ZaT: *tylko sie nie krochmalilo ... (Zalesie)*

Dawne, białe tkaniny *gotowano* w dużych garnkach stawianych na kuchniach węglowych. Jako detergent służył wówczas, podobnie jak dziś, proszek do prania, a wcześniej dodawano drobne kawałki mydła.

Tabela 2.V.36. *Gotować* (tkaniny) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘poddawać tkaniny wysokim temperaturom, by je odkazić’	<i>gotować</i>	4 (40%)	11 (61,11%)	7 (46,67%)	—
‘podać tkaniny wysokim temperaturom, by je odkazić’	<i>wygotować</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Czasownik *plukać* ‘usuwać czystą wodą zalegający detergent z wypranych tkanin’ wskazało 5 osób z III pokolenia. Jego formę dokonaną, tj, *wyplukać*, podały natomiast trzy respondentki, a rzeczownika *plukanie* użyła mieszkanka Zalesie. Wszystkie leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.V.37. *Plukać* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘usuwać czystą wodą zalegający detergent z wypranych tkanin’	<i>plukać</i>	0	0	5 (33,33%)	—
‘usunąć czystą wodą zalegający detergent z wypranych tkanin’	<i>wyplukać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘usuwanie czystą wodą zalegającego detergentu z wypranych tkanin’	<i>plukanie</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy powiatu poddębickiego użyli 3 czasowników utworzonych od słowa *krochmal*. Są to *krochmalić* ‘zanurzać tkaninę w roztworze z mąki ziemniaczanej, by była sztywna i bielsza’ oraz formy dokonane *wykrochmalić* i *ukrochmalić*. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie, jednak nie występują w WSJP. Notują je natomiast PSWP i SJPD.

Tabela 2.V.38. *Krochmalić* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zanurzać tkaninę w roztworze z mąki ziemniaczanej, by była sztywna i bielsza’	<i>krochmalić</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘zanurzyć tkaninę w roztworze z mąki ziemniaczanej, by była sztywna i bielsza’	<i>wykrochmalić</i>	2 (20%)	2 (16,67%)	0	—
	<i>ukrochmalić</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W materiale odnotowano jeszcze następujące nazwy czynności odnoszące się do pielęgnacji tekstyliów: *moczyć* ‘trzymać tkaninę długo w wodzie, by łatwiej było ją wyprać’, *wykre^hcić* ‘odsączyć wodę z tkanin przez obrót dłoni w przeciwne kierunki’ i *farbkować* ‘zanurzać tkaninę w wodzie z ultramaryną, żeby zachować biały kolor’. Pierwszy z leksemów wywodzi się z rejestru ogólnego – notowany jest bowiem w WSJP i SJPD. *Wykre^hcić* redaktorzy krakowskiego słownika uznali za potocyzm. Natomiast

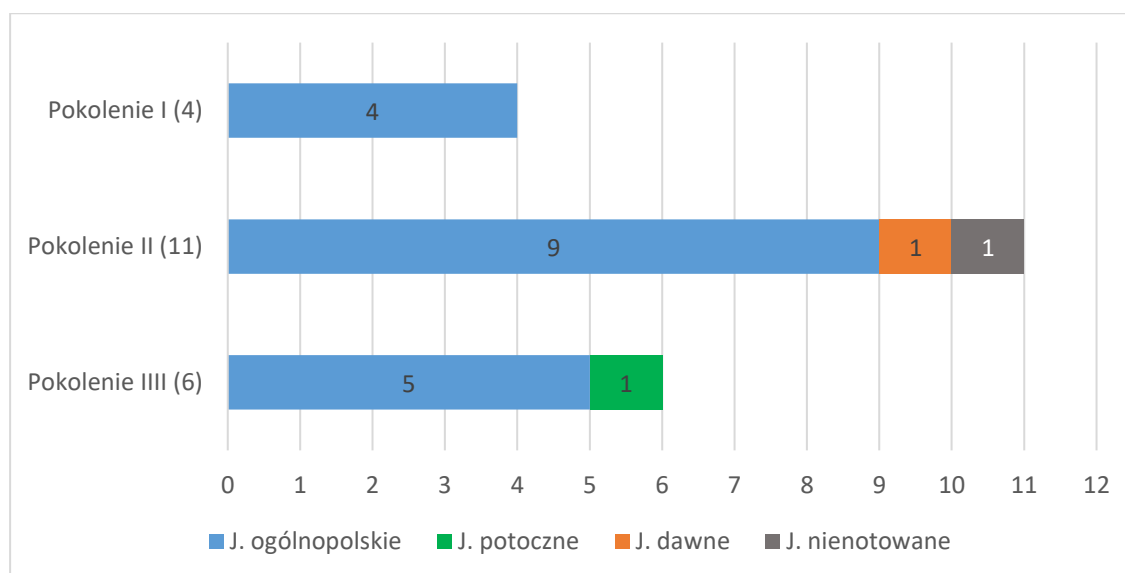
farbkować należy do archaizmów – odnotowano go w SJPD bez kwalifikatora, w PSWP został uznany za „przestarzały”, a w WSJP nie występuje.

Tabela 2.V.39. Pozostałe leksemy z mikropola PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIÓW

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘trzymać tkaninę długo w wodzie, by łatwiej było ją wyprać’	<i>moczyć</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘odsączyć wodę z tkanin przez obrót dłoni w przeciwne kierunki’	<i>wykre^ścić</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zanurzać tkaninę w wodzie z ultramaryną, żeby zachować biały kolor’	<i>farbkować</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mikropole PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIÓW zamykają dwie pozostałe nazwy użyte przez FeE z pokolenia II. *Ług I* oznacza ‘wodę po wygotowanej bieliźnie’, a *popruc się* ‘podrzeć się’ (w odniesieniu do tkaniny). Pierwszy z leksemów nie występuje w źródłach w podanym znaczeniu, drugi zaś pochodzi z rejestru ogólnego.

Podsumowując, w I generacji odnotowano 4 leksemy ogólnopolskie dla mikropola PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIÓW. Respondenci z II grupy wiekowej podali 11 jednostek leksykalnych: 9 ogólnopolskich oraz po 1 dawnej i nienotowanej. Informatorzy z III pokolenia wymienili 6 słów, w tym 5 ogólnopolskich i 1 potoczne. Nie wyodrębniono tu natomiast poświadczeń uzupełniających oraz negatywnych.

Wykres 2.33. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIÓW

Zdecydowanie najwięcej leksemów wskazały osoby z II pokolenia. Podały one bowiem 11 jednostek leksykalnych, w tym dwie dyferencyjne, i wszystkie ogólnopolskie.

Młodszy informatorzy wymienili mniej wyrazów ogólnych, a dodatkowo podali potocznie *wykre^{ci}ć*. Najmniej słów pozyskano natomiast od osób z I generacji. Pojawiły się tu zaledwie cztery określenia z rejestru ogólnego przy braku nazw dyferencyjnych.

Podsumowanie subpola tematycznego TEKSTYLIA

W każdym pokoleniu najliczniejsze mikropole stanowi POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA. W I i II generacji następne pod względem wielkości jest mikropole TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA, a w III – TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE. Należy też podkreślić, że respondenci ze średniej grupy wiekowej podali także po 13 słów z zakresu mikropól WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW oraz TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE. Co istotne, w odróżnieniu od kilku subpól tematycznych najliczniejsze mikropole obejmuje od 23 do 30% jednostek leksykalnych, a nie około połowę, jak np. w subpolu BUDYNKI. Z wyraźniejszych różnic warto zaznaczyć, że w III generacji odnotowano mniej nazw z mikropola tematycznego WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW. W II mniejszy odsetek niż w pozostałych pokoleniach stanowią TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU, a większy – PIEŁĘGNACJI TEKSTYLIÓW oraz TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA.

Tabela 2.V.40. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego TEKSTYLIA pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (96)	Pokolenie II (117)	Pokolenie III (109)
POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA	27 (29,13%)	27 (23,08%)	29 (26,61%)
TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA	13 (13,54%)	19 (16,27%)	15 (13,76%)
WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW	13 (13,54%)	16 (13,68%)	9 (8,26%)
TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE	13 (13,54%)	15 (12,82%)	16 (14,68%)
TEKSTYLIA OKIENNE	11 (11,46%)	15 (12,82%)	13 (11,93%)
TEKSTYLIA UBRANIOWE	6 (6,25%)	8 (6,84%)	7 (6,42%)
TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU	5 (5,21%)	3 (2,56%)	7 (6,42%)
TEKSTYLIA DO HIGIENY	4 (4,17%)	9 (7,69%)	7 (6,42%)
PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIÓW	4 (4,17%)	11 (9,40%)	6 (5,50%)

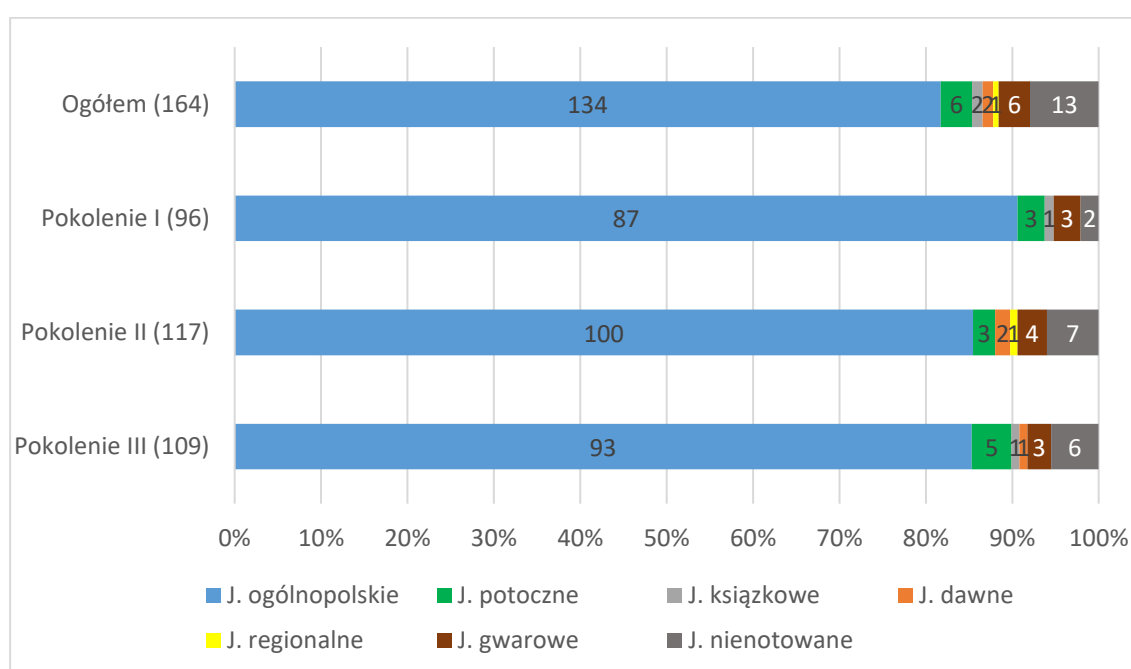
Łącznie w subpolu TEKSTYLIA mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 164 jednostki leksykalne. Słowa ogólnopolskie stanowią 81,71% (134 leksemy). Na pozostałych 30 (18,90%) określeń dyferencyjnych 13 (7,93%) jest nienotowanych

w źródłach, po 6 (3,66%) gwarowych i potocznych, po 2 (1,22%) książkowe i dawne oraz 1 (0,61%) regionalny.

Tabela 2.V.41. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola TEKSTYLIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	87 (90,63%)	100 (85,47%)	93 (85,32%)
Jednostki dyferencyjne	9 (9,37%)	17 (14,53%)	16 (14,68%)

Tak jak dla ogółu leksemów w II i III pokoleniu odsetek jednostek ogólnopolskich wynosi ponad 80%, natomiast najwyższy jest on w I grupie wiekowej, ponieważ nieznacznie przekracza 90%. Starsi respondenci podali słowa z mniejszej liczby odmian językowych, a ponadto w żadnej nie odnotowano u nich najwięcej poświadczeń.

Wykres 2.34. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola TEKSTYLIA

Najwięcej jednostek dyferencyjnych stanowią te nienotowane. Istotną rolę odgrywają też potoczny i gwarowy. Na wyższą liczebność leksemów spoza rejestru ogólnego w II pokoleniu ma wpływ podanie nieznacznie większej liczby wyrazów nienotowanych i gwarowych, natomiast młodszy użył najwięcej potocznych. Na nazwy dyferencyjne niewymienione przez starszych respondentów składają się m.in. deminutywa (np. *serweteczka*, *jasieczek*) lub słowa o innych niż ogólnopolskie znaczeniach (np. *przykrywka*, *makatka II*).

Z omawianego subpola ZaW wymienił 25 leksemów, w tym 23 ogólnopolskie (np. *pierzyna*, *reⁿcznik*, *wycieraczka*), a ponadto regionalizm *łapcie* i gwarową nazwę

przewijak. Należy nadmienić, że najmłodszy badany zaprzeczył znajomości 10 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego (np. *kilim II*, *walek*). Dodatkowo FeB wymienił ogólnopolskie słowa *abażur* i *reⁿcznik*.

W I i II grupie wiekowej odnotowano nieliczne poświadczenia negatywne. Starsi wskazali na nieznaną 1 ogólnopolskiego leksemu, a osoby ze średniego pokolenia – 3 takich leksemów. Wyraźnie więcej poświadczeń negatywnych – 9 – zarejestrowano u młodszych. Wszystkie wywodzą się z rejestru ogólnego. Respondenci z III generacji zaprzeczyli znajomości m.in. *wałka* czy *kapy*.

VI. MEBLE

Subpole MEBLE zawiera 4 mikropola. Są to: OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI; MEBLE DO PRZECHOWYWANIA; MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA oraz MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA.

VI.a OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI

W mikropolu tematycznym OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI znalazły się 54 leksemy. Z rejestru ogólnego wywodzi się 35 z nich, 10 nie zostało odnotowanych, 3 stanowią gwaryzmy, a 2 to archaizmy. Mikropole to zawiera określenia poszczególnych elementów mebli.

‘Przenośny przedmiot o różnych funkcjach stanowiący podstawę wyposażenia domu’ powszechnie znany jest jako *mebel*. Wskazali go wszyscy z II i III pokolenia oraz ZaW, natomiast znacznie mniej poświadczeń (nieco ponad połowa) uzyskał on w I grupie wiekowej. Respondenci z II generacji użyli też zdrobnienia *mebelek*, a w I i II grupie wiekowej wynotowano przymiotnik *meblowy* odnoszący się do okleiny zakładanej na meble i doprecyzowujący znaczenie słowa *segment* (por. mikropole VI.b). Wymienione tu leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VI.1. *Mebel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przenośny przedmiot o różnych funkcjach stanowiący podstawę wyposażenia domu’	<i>mebel</i>	6 (60%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
‘mały, przenośny przedmiot o różnych funkcjach stanowiący podstawę wyposażenia domu’	<i>mebelek</i>	0	4 (22,22%)	0	—

'należący do mebli; stanowiący ich element'	<i>meblowy</i> ¹⁶⁶	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
---	-------------------------------	---------	------------	---	---

Po 6 osób (po 3 w I i II pokoleniu) wskazało notowane w PSWP jednostki *krzyżowy* i *krzyżakowy*. Mieszkańcy okolic Poddębic określają nimi mebel – głównie stół i krzesło – który ma skrzyżowane nogi.

Tabela 2.VI.2. *Krzyżowy* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'o meblu: mający skrzyżowane nogi'	<i>krzyżowy</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>krzyżakowy</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	0	—

'Uchwyt do otwierania mebli i drzwi' 32 osoby nazwały ogólnopolską *galką*. Najmniej poświadczeń widać u rozmówców z I pokolenia. Jej znajomości zaprzeczył natomiast ZaW. GrM użył ponadto słowa *kurek*, które w podanym znaczeniu nie jest notowane w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.VI.3. *Galka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'uchwyt do otwierania mebli i drzwi'	<i>galka</i>	5 (50%)	15 (83,33%)	12 (80%)	—
	<i>kurek</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Kilkoro rozmówców użyło nazw 'górnjej, ruchomej ściany skrzyni lub kufra służącej do zamykania'. Respondenci z I pokolenia wskazali ogólnopolskie wieko, przy czym warto tu podkreślić, że nie jest ono notowane w WSJP, ale w PSWP i SJPD. Dwie osoby przytoczyły ogólnopolskie *zamykanie*, a po jednej nienotowaną w omawianym znaczeniu *kopułę* i wywodzące się z rejestru ogólnego *zakrywanie*.

Tabela 2.VI.4. *Wieko* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'górnja, ruchoma ściana skrzyni lub kufra służąca do zamykania'	<i>wieko</i>	3 (30%)	0	0	—
	<i>zamykanie</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>kopuła II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>zakrywanie II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W materiale odnotowano cztery określenia półek (innych niż wysuwane, por. następną grupą), z czego jedno stanowi wyraz ogólny, a trzy – nazywają konkretne rodzaje. Wspomnianą nazwą ogólną jest *przegródka* użyta przez StE. Czwooro badanych wymieniło *barek* 'zamykaną półkę (często na klucz) w segmencie, w której trzyma się alkohol'. SrE i FeP podały, że współcześnie do przechowywania używa się *koszy kargo*,

¹⁶⁶ W tym połączenia: *okleina meblowa*: p. I: 1; *segment meblowy*: p. II: 1.

czyli ‘wysuwanych elementów zabudowy kuchennej’. SzE natomiast wymieniła *klapkę* ‘składaną półkę przy tapczanie’. Trzy pierwsze jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego, a ostatnia nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VI.5. Półki

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mała półka wydzielona w dużej’	<i>przegródka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zamykana półka (często na klucz) w segmencie, w której trzyma się alkohol’	<i>barek</i>	1 (10%)	0	3 (20%)	—
‘wysuwany element zabudowy kuchennej, w którym przechowuje się naczynia, przyprawy’	<i>kosz kargo</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘składana półka przy tapczanie’	<i>klapka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Wysuwana półka w meblach ma 5 określeń. Cztery z nich wywodzą się od niemieckiego *Schublade*. Trzydzieści osób wskazało *szufladę*, a 20 – *szufladkę*. Są to leksemy ogólnopolskie podobnie jak *deska* ‘płaska, wysuwana część biurka’, przy czym w tym przypadku widać pewne sprecyzowanie znaczenia dla ogólnej semantyki słowa *deska*, dlatego zostało ono wyodrębnione.

Respondenci przytoczyli ponadto formy deminutywne *szufladeczka* i *miniszufladeczka*. Pierwsza z nich stanowi zdrobnienie drugiego stopnia *szuflada*>*szufladka*>*szufladeczka* i notowana jest jedynie w SJPD, zatem została uznana za dawną. Druga natomiast ukazuje poniekąd zdrobnienie trzystopniowe: *szuflada*>*szufladka*>*szufladeczka*>*miniszufladeczka*, gdyż oprócz sufiku *-eczka* zawiera prefiks *mini-*, który także wskazuje na przedmiot niewielkich rozmiarów. Forma ta ze względu na swoją strukturę – odbiegającą nieco od standardowej budowy słowotwórczej języka polskiego¹⁶⁷ – oraz charakter okazjonalny nie jest notowana w źródłach.

Tabela 2.VI.6. *Szuflada* i warianty

Dafinicja	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wysuwana półka w meblach; rzadziej: w urządzeniach’	<i>szuflada</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	9 (60%)	ZaW
	<i>szufladka</i>	4 (40%)	9 (50%)	7 (46,67%)	—
‘mała, wysuwana półka’	<i>szufladeczka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>miniszufladeczka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘płaska, wysuwana część serwantki (biurka)’	<i>deska II</i>	1 (10%)	0	0	—

¹⁶⁷ Aby podkreślić małość wysuwanego elementu mebla, wystarczające byłoby połączenie przyrostka *mini-* z neutralną formą *szuflada* (**miniszuflada*). W przypadku leksemu *szufladeczka* to formant *-(ecz)ka* wskazuje na małość jednostki. W tym przypadku widać więc wzmocnienie zdrobnienia. O problematyce podwójnego zdrobnienia więcej pisał J. Sierociuk, analizując formy złożone typu *mały ptaszek* – konstrukcja wyrazu *ptaszek* już świadczy o jego niewielkim rozmiarze (Sierociuk 2020).

Kilka osób z II i III pokolenia użyło nazwy konstrukcji łóżka, czyli *stelażu*. Natomiast wąski, podłużny element tej konstrukcji jednostkowo określono jako *rukę* i *preⁿt*. Wszystkie wymienione tu wyrazy mają charakter ogólnopolski, a ponadto stanowią szczegółowe podznaczenia wieloznacznych leksemów. Stąd wynika ich niewielka liczba poświadczeń, gdyż są to w pewnym sensie okazjonalizmy.

Tabela 2.VI.7. Konstrukcja łóżka

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'konstrukcja łóżka, na którą kładzie się materac'	<i>stelaż IV</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
'wąski, podłużny element stelaża współczesnego łóżka'	<i>rukka I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>preⁿt I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 5 nazw 'krótszej ścianki łóżka'. Największą frekwencję uzyskał *tyłek*, podało go bowiem 34 informatorów. Niemniej jego znajomości zaprzeczyły 2 osoby z młodszej generacji. Szesnastokrotnie przytoczono *bok*. *Wezglowie* wymieniły 3 osoby, *zadupek* 2, a *zagłówek* – 1, natomiast ZaT uznała, że nie zna ostatniego leksemu w podanym znaczeniu. Warto zaznaczyć, że określenia często podane były w liczbie mnogiej, na co wpływ miała forma pytania: *Jak nazywają się krótsze części łóżka?*

W omawianej grupie leksemów nie widać znaczących zależności pokoleniowych. *Tylek* wskazało wprawdzie mniej młodszych rozmówców, niemniej wymienili oni najwięcej nazw omawianego tu desygnatu.

Bok, *wezglowie* i *zagłówek* to jednostki ogólnopolskie. O ile pierwsza z nich występuje w słownikach języka polskiego bez kwalifikatorów, o tyle *wezglowie* przez twórców PSWP określone jest jako „rzadkie” i „książkowe”. Niemniej w WSJP nie zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem. *Tylek* to leksem gwarowy, występujący przede wszystkim na wschodzie kraju, a w mniejszym stopniu na wysepce w zachodniej Wielkopolsce, dokładniej w rejonach Nowego Tomysła i Wolsztyna (KSGP). Wspomniany wyraz notował też M. Szymczak (SGD), zatem występowanie go w okolicach Poddębic pokrywa się z zasięgiem w źródłach. *Zadupek* natomiast nie pojawia się w wykorzystanych publikacjach.

Tabela 2.VI.8. Bok łóżka i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'krótsza ścianka łóżka'	<i>tyłek</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	10 (66,67%)	ZaW
				pn: 2 (13,34%)	
	<i>bok I</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	6 (40%)	—

	<i>węzłowie</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>zadupek</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>zagłówek II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
			pn: 1 (5,56%)		

‘Przestrzeń pod materacem tapczanu lub wewnątrz łóżka służąca do przechowywania pościeli’ nazywana jest *skrzynią*, *pojemnikiem*, *schowkiem* lub *kufrem*. Trzy pierwsze jednostki wywodzą się z rejestru ogólnego, choć *skrzynię* notuje jedynie WSJP. *Pojemnik* stanowi uszczegółowione rozumienie leksemu o szerokim znaczeniu. *Kufer* natomiast w przytoczonym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VI.9. *Skrzynia* (w łóżku) i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przestrzeń pod materacem tapczanu lub wewnątrz łóżka do przechowywania pościeli’	<i>skrzynia I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>pojemnik I</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>schówek III</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>kufier I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

ZaT (II pokolenie) ‘część kołyski, w której śpi dziecko’ nazywa *skrzyneczką*, a FeE (II pokolenie) – *korytkiem I*. Znajomości drugiego z leksemów zaprzeczył ZaW. *Skrzyneczka* stanowi wyraz gwarowy. Notowana jest w KSGP z okolic Miechowa, niemniej odnosi się do wózka dziecięcego, a nie do kołyski. Słowniki nie rejestrują natomiast *korytka* w podanym znaczeniu.

Współczesne miękkie podłoże do spania, zazwyczaj stanowiące część łóżka, to *materac*. Wskazała go połowa osób z II i III generacji i nieco mniej z I. Leksem ten ma charakter ogólnopolski. ZaW natomiast, który również podał *materac*, użył także określenia *materacik*. Wpływ na zastosowanie takiej formy miał zapewne jego wiek, gdyż nieodłącznym elementem mowy dzieci są neologizmy słowotwórcze (Milewska, Lica 2021; Szurek 2015: 117). Widać tu, że miał on już rozwinięty zasób formantów, jednak nie do końca jeszcze posiadał odpowiednie kompetencje językowe, by dla słowa *materac* użyć właściwego wariantu sufiksu do utworzenia zdrobnienia. Wymieniony przez niego *materacik*, co oczywiste, nie jest notowany w źródłach.

Wykorzystywany dawniej ‘duży worek wypchany słomą lub sianem służący jako materac’ znany jest mieszkańcom powiatu poddębickiego jako *siennik* (też *sinnik*), a jedna respondentka określiła go *sienniakiem*. Należy nadmienić, że *siennik* nie jest znany 3 osobom z młodszego pokolenia i ZaW, co wynika z faktu, że z tego przedmiotu od dawna niemal nie korzysta się w domach. *Siennik* wywodzi się z rejestru ogólnego, *sienniak* zaś – z gwarowego. KSGP rejestruje drugą z jednostek leksykalnych

w powiatach sulechowskim, międzychodzkiem, nowotomyskim, rawickim, konińskim, kaliskim, sieradzkim, inowrocławskim oraz w dawnym buczackim (wówczas woj. tarnopolskie II RP). Została ona odnotowana także w SGD. W AJKLW obejmuje obszar między Kępem a Koninem, miejscami w okolicach Sieradza, Krotoszyna i Pleszewa, a pojedynczo w rejonach Inowrocławia, Żnina i Leszna. AJŚ przywołuje formę *śynniok* w okolicach Wielunia, Ostrowa oraz wspomnianego Leszna. Jak zatem widać, jest to słowo znane przede wszystkim w gwarach wielkopolskich i łęczycko-sieradzkich.

Tabela 2.VI.10. *Materac*, jego dawny typ i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miękkie podłoże do spania, zazwyczaj stanowiące część łóżka’	<i>materac</i>	4 (40%)	9 (50%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>materacik</i>	0	0	0	ZaW
‘duży worek wypchany słomą lub sianem służący jako materac’	<i>siennik</i> ¹⁶⁸	8 (80%)	17 (94,44%)	9 (60%)	—
	<i>sienniak</i> ¹⁶⁹	1 (10%)	0	pn: 3 (20%)	pn: ZaW

Elementy mebli, o które można się oprzeć, dzielą się na dwie podgrupy. Pierwsza dotyczy tych części, o które można oprzeć plecy. Do jej opisu użyto dwóch nazw *oparcie* (też w formie z labializacją ^l*oparcie*) i *poreⁿcz*. Pierwsza z nich została poświadczona przez 22 badanych, zwłaszcza z III generacji, drugiej natomiast użyto tylko raz.

Kolejną grupę stanowią te części mebli, o które można oprzeć ręce. Dwie informatorki z młodszego pokolenia podały *podłokietnik* i *podparcie*. W omawianej grupie najwięcej nazw wskazały osoby młodsze. Wszystkie wymienione tu jednostki leksykalne pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VI.11. *Oparcie* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘część mebla, o którą można oprzeć plecy’	<i>oparcie</i> ¹⁷⁰	4 (40%)	8 (44,44%)	9 (60%)	ZaW
	<i>poreⁿcz</i>	1 (10%)	0	0	—
‘boczna część krzesła lub fotela, na której można oprzeć ręce’	<i>podłokietnik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>podparcie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Meble takie jak kołyski i fotele oraz popularna zabawka, zwłaszcza w kształcie konia, mogą posiadać funkcję bujania się, co stanowi dodatkową formę odprężenia. Łukowate elementy, dzięki którym przedmioty pochylają się do tyłu i do przodu, ale się nie przewracają, nazywane są przez informatorów głównie ogólnopolskimi *biegunami*,

¹⁶⁸ W tym wariant: *sinnik*: p. I: 3, p. II: 5, p. III: 2.

¹⁶⁹ W wariantach *sinniak* i *sinniok*.

¹⁷⁰ W tym wariant ^l*oparcie*: p. III: 1.

choć jedna osoba z młodszego pokolenia zaprzeczyła ich znajomości. Ośmioro respondentów wskazało także *płozy*, a 2 – *lawiny*. Dwa ostatnie leksemy w źródłach odnoszą się częściej do sań. *Płozy* w przytoczonym tu znaczeniu występują w WSJP. *Lawiny* natomiast stanowią archaizm. Notuje je bowiem tylko SJPD, i to jako „przestarzałe”. Co ciekawe, w AJKLW jako ‘bieguny kołyski’ występuje jedynie forma *lawinki*. Jeśli chodzi o kwestie pokoleniowe, to najwięcej użyć widać w II generacji.

Tabela 2.VI.12. *Bieguny* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘łukowate elementy mebli i zabawek, dzięki którym się one bujają’	<i>bieguny</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	9 (60%) pn: 1 (6,67%)	ZaW
	<i>płozy</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>lawiny</i>	0	2 (11,11%)	0	—

Respondenci użyli 3 ogólnych nazw elementów konstrukcyjnych mebli. Są to: *ścianka* ‘element mebla, który stanowi jego obudowę’, *kołek* ‘wąski, podłużny element konstrukcyjny mebla, służący zwłaszcza jako podpora’ i *rama* ‘obudowa mebla’. Wszystkie z nich są ogólnopolskie. Choć podane słowa zostały wymienione jednostkowo, widać zdecydowaną przewagę wskazań dla II pokolenia: 7 poświadczeń w grupie średniej przy 1 w grupach I i III.

Tabela 2.VI.13. Ogólne nazwy elementów konstrukcyjnych mebli

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element mebla, który stanowi jego obudowę’	<i>ścianka II</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘wąski, podłużny element konstrukcyjny mebla, służący zwłaszcza jako podpora’	<i>kołek III</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘obudowa mebla’	<i>rama V</i>	0	2 (11,11%)	0	—

‘Szyba w meblach’ przez 2 badanych nazwana została *przeszkleniem*. Nieco więcej respondentów, bo 6, użyło imiesłowu *przeszklony* określającego mebel posiadający szybę. Oba leksemy są ogólnopolskie i podały je osoby z II i III pokolenia.

Tabela 2.VI.14. *Przeszklenie* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘szyba w meblach’	<i>przeszklenie</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘o meblu: z szybą’	<i>przeszklony</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—

Mieszkańcy powiatu poddębickiego użyli ponadto 4 trudnych do sklasyfikowania leksemów z mikropola CZĘŚCI MEBLI. Dziewięć osób, w tym 7 z II generacji, przytoczyło *spreⁿżynę* ‘spiralnie wygięty, elastyczny przedmiot w meblach do siedzenia i leżenia, zapewniające miękkość’. Dwie respondentki z III pokolenia podały *żeberko*

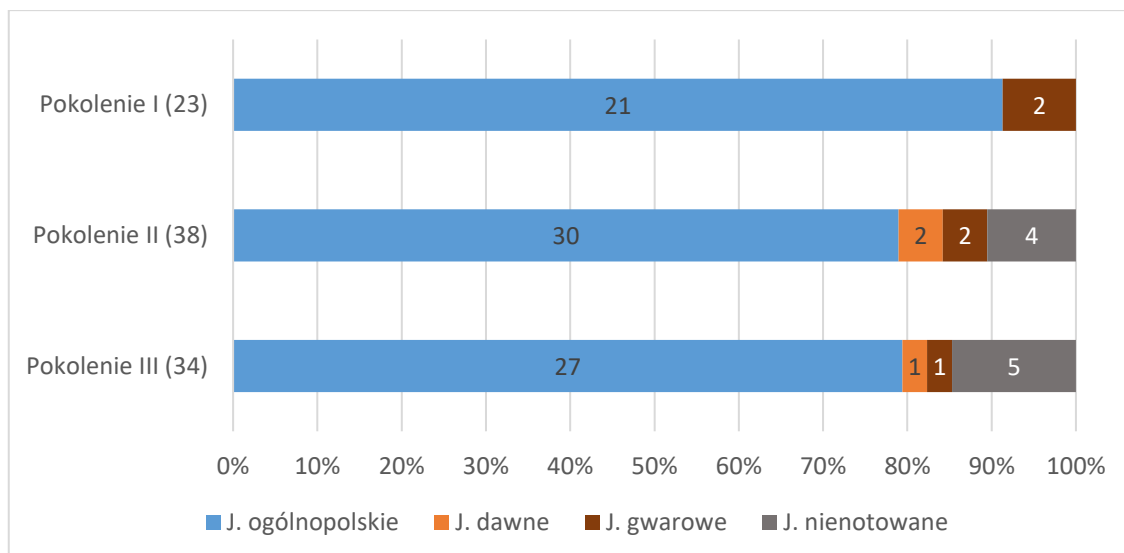
‘pionowy, równoległy element łóżeczka, zabezpieczający dziecko przed wypadnięciem’ i *klipsik* ‘zaczep do montowania poszczególnych części mebli ze sobą’. Natomiast respondentka z II grupy wiekowej określiła *listwę* jako ‘cienki pas drewna na ścianie lub innego materiału, do którego przytwierdzano meblościankę’. *Spreⁿżyna* i *listwa* to jednostki ogólnopolskie, a *klipsik* i *żeberko* nie są notowane w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.VI.15. Pozostałe leksemy z mikropola OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘spiralnie wygięty, elastyczny przedmiot w meblach do siedzenia i leżenia, zapewniający miękkość’	<i>spreⁿżyna</i> ¹⁷¹	0	7 (38,89%)	1 (6,67%)	ZaW
‘pionowy, równoległy element łóżeczka, zabezpieczający dziecko przed wypadnięciem, wyjściem’	<i>żeberko I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zaczep do montowania poszczególnych części mebli ze sobą’	<i>klipsik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘cienki pas drewna na ścianie lub innego materiału, do którego przytwierdzano meblościankę’	<i>listwa V</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Podsumowując: informatorzy z I pokolenia wskazali najmniej jednostek leksykalnych, bo 23 (21 ogólnopolskich i 2 gwarowe), niemniej w tej grupie wiekowej nie odnotowano żadnego poświadczenia negatywnego. W II generacji przytoczono niemal dwa razy więcej wyrazów, a dokładniej 38. Wśród nich jest 30 leksemów ogólnopolskich, 4 nienotowane i po 2 dawne oraz gwarowe, natomiast zarejestrowano też poświadczenie negatywne dla nazwy o charakterze ogólnopolskim. W III pokoleniu przytoczono 32 słowa: 27 ogólnopolskich, 5 nienotowanych oraz po 1 dawnym i gwarowym. W tym przypadku badani zaprzeczyli znajomości 2 określeń ogólnopolskich i gwarowego. ZaW wymienił 8 nazw: 6 ogólnopolskich, gwarową, a także nienotowaną w źródłach. Ponadto powiedział, że nie zna 2 leksemów ogólnopolskich i 1 nienotowanego.

¹⁷¹ W tym wariant *spreⁿżyna*: p. II: 1.

Wykres 2.35. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI

Powyższy wykres pokazuje, że w mikropolu tematycznym OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI mniej więcej co piąta jednostka leksykalna wskazana w II i III generacji jest dyferencyjna. Natomiast u starszych rozmówców odsetek wyrazów nieogólnopolskich wynosi niespełna 10%. Trudno jednoznacznie stwierdzić, z czego wynikają rozbieżności pokoleniowe. Być może starsi ludzie przy opisie mebli rzadziej wymieniali ich części. Niemniej nie wysuwają się tu żadne jednoznaczne wnioski. Zwłaszcza że nawet archaizmów użyły osoby z II i III grupy wiekowej, a z I – nie.

Na wysoką liczbę jednostek dyferencyjnych wpływ ma natomiast przede wszystkim frekwencja tych nienotowanych. Tę grupę stanowią głównie okazjonalizmy, będące z jednej strony efektem wytwarzania neologizmów słowotwórczych (*miniszufladeczka, zadupek, klipsik*), a z drugiej – neosemantyzmów (*klapka, kopuła, kurek, korytko, żeberko*).

VI.b MEBLE DO PRZECHOWYWANIA

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 35 nazw z pola tematycznego MEBLE DO PRZECHOWYWANIA. Dwadzieścia sześć z nich to jednostki ogólnopolskie, 5 nienotowane, 3 gwarowe i 1 dawna.

Najbardziej podstawowe meble do przechowywania to *szafa* i *szafka*. Drugi z leksemów wskazali wszyscy respondenci oraz ZaW, niemniej również pierwszy uzyskał bardzo wysoką frekwencję. *Szafka* może być przy tym zarówno osobnym meblem, jak i pojedynczym elementem większych mebli. Zdrobnienie *szafeczka*

przytoczyło 5 osób. Dotychczas wymienione określenia mają charakter ogólnopolski. Natomiast podane przez 4 rozmówców *pomieszczenie* (też: *pomieszczenie*) w znaczeniu ‘mebel, wnęka do przechowywania’ występuje we wschodniej części kraju, a dokładniej w okolicach Suwałk, Ostrołęki i Iłży (KSGP). Odnotowanie go w okolicach Poddębic przesuwają zatem zasięg występowania aż do Polski centralnej.

Należy nadmienić, że leksem *szafka* łączony był z innymi (por. przyp. 173). Odnotowano 9 takich połączeń (i ich wariantów): *szafka nocna*; *nocna szafka*; *szafka na buty*; *szafka do butów*; *szafka kuchenna*; *kuchenna szafka*; *szafka kuchynna*; *szafka pod zlew* i *szafka pod zlewem*. Można wyróżnić tu zatem cztery podgrupy: (1) szafka stawiana przy łóżku, (2) szafka, w której przechowuje się buty, (3) szafka znajdująca się w kuchni i (4) szafka znajdująca się pod zlewem. W tej ostatniej, jak wspomniały respondentki, przechowuje się odpady w domu.

Tabela 2.VI.16. *Szafa* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży mebel z drzwiami do przechowywania ubrań, pościeli’	<i>szafa</i> ¹⁷²	9 (90%)	17 (94,44%)	15 (100%)	ZaW
‘nieduży mebel wiszący lub stojący służący do przechowywania, też: część większego mebla’	<i>szafka</i> ¹⁷³	10 (100%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
‘mała, oddzielna szafka; też: pojedynczy element dużego mebla do przechowywania’	<i>szafeczka</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
‘mebel, wnęka do przechowywania’	<i>pomieszczenie II</i> ¹⁷⁴	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

‘Nieduża, dawna szafka na bieliznę; też: półka w szafie, na której przechowywano pościel, obrusy itp.’ przez połowę respondentów nazwana została *bielizniarką*, przy czym najmniejszy odsetek uzyskano u osób z III generacji. Czterech informatorów zaprzeczyło natomiast znajomości tego ogólnopolskiego leksemu. Ponadto zapytano 5 rozmówców (po 2 z I i II oraz 1 z III pokolenia) o znajomość wielkopolskiej *szafonierki* (KSGP), czemu ci zaprzeczyli.

¹⁷² W tym połączenie *szafa na buty*: p. III: 1.

¹⁷³ W tym wariant *szafka*: p. I: 1 i połączenia: *szafka nocna*: p. I: 3, p. II: 12, p. III: 9; *nocna szafka*: p. I: 2; *szafka na buty*: p. I: 4, p. II: 9, p. III: 6; *szafka do butów*: p. II: 1; *szafka kuchenna*: p. I: 1, p. II: 4, p. III: 5; *kuchenna szafka*: p. II: 1; *szafka kuchynna*: p. III: 1; *szafka pod zlew*: p. III: 1; *szafka pod zlewem*: p. II: 1.

¹⁷⁴ W tym wariant *pomieszczenie*: p. II: 1.

Tabela 2.VI.17. *Bielizniarka*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nieduża, dawna szafka na bieliznę; też: półka w szafie, na której przechowywano pościel, obrusy itp.’	<i>bielizniarka</i>	6 (60%)	12 (66,67%)	4 (26,27%)	—
			pn: 1 (5,56%)	pn: 3 (20%)	

W materiale licznie potwierdzono znajomość wywodzącej się z języka francuskiego *komody* ‘niskiej szafki podzielonej na szuflady i/lub mniejsze półki’ (Bańkowski 2000: 768), choć w najmniejszym stopniu przez młodszych mieszkańców powiatu. Sześcioro badanych użyło zdrobnienia *komódka*. Obie nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VI.18. *Komoda* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niska szafka podzielona na szuflady i/lub mniejsze półki’	<i>komoda</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>komódka</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—

W kwestionariuszu znalazło się pytanie *Czym jest „witryna”?*. Dwadzieścia cztery osoby wskazały, że mówi się tak na przeszkloną szafkę na ozdoby. Niemniej 12 respondentów zaprzeczyło jej znajomości. Pięcioro informatorów podało wariant *witrynka*. Pierwsze z wymienionych słów wywodzi się z rejestru ogólnego. Drugie natomiast notowane jest przez SJPD, ale nie przez PSWP i WSJP, dlatego uznano je za dawne, choć rozkład pokoleniowy w materiale tego nie odzwierciedla.

Tabela 2.VI.19. *Witryna* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przeszklona szafka na ozdoby’	<i>witryna III</i>	4 (40%)	11 (61,11%)	9 (60%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 5 (27,78%)	pn: 5 (33,33%)	pn: ZaW
	<i>witrynka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

Czterdzieścioro jeden badanych – w tym wszyscy z II pokolenia – wskazało *regal* ‘mebel z odsłoniętymi półkami’. Wysoka frekwencja wynika z faktu umieszczenia pytania w kwestionariuszu o nazwę tego mebla. Sporadycznie przytoczono *bibliotekę* i *biblioteczkę*, przy czym dotyczą one regałów o większych wymiarach, przeznaczonych przede wszystkim na duże zbiory książkowe. Jednorazowo wystąpił *katalog* ‘mebel z wieloma małymi szufladami służący do przechowywania dokumentów’. Niska frekwencja w przypadku trzech wymienionych jednostek leksykalnych nie dziwi. Na wsiach bowiem niewiele osób posiada duże kolekcje książek, a tym bardziej duże ilości dokumentów wymagające użycia przystosowanych do tego mebli. *Regał*, *biblioteka* i *biblioteczka* to leksemy ogólnopolskie, natomiast *katalog* w przytoczonym tu znaczeniu nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VI.20. *Regał* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mebel z odsłoniętymi półkami’	<i>regał</i>	8 (80%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
‘duży mebel z odkrytymi półkami, na którym stoją książki’	<i>biblioteka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>biblioteczka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘mebel z wieloma małymi szufladami służący do przechowywania dokumentów’	<i>katalog</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Istotną dekorację wiejskich domów odgrywają kwiaty (por. mikropole X.c). Trzydziestoro sześćcioro respondentów podkreśliło, że stawia się je na przeznaczonym do tego osobnym meblu zwanym *kwietnikiem*. Troje z tych respondentów podało też na niego określenie *stojak*. Obie nazwy są ogólnopolskie. Meble na kwiaty mogą przybierać różnorodne kształty – bywają zarówno stojące, jak i wiszące, na pojedyncze kwiaty lub na ich większą liczbę. Wykonane są także z różnych materiałów, np. z drewna i metalu. *Kwietniki* popularne są od dawna. Jak powiedziała KaZ:

KaZ: *też bym przyniesła ... stare dwa kwietniki takie stuletnie ... jedyn taki ... prostokoⁿtny ... z tak... z tako^m półeczko^m i tak jesz... jeszcze mo takie drabinki na to ... mom dwa ... jedyn taki ... taki jes ... wysoki a jedyn jes taki wyższy ... szparagusy wisiały ... o Jezus! [...] ja mam takie ... na przykład stoi takie ... stoi taki kwi... taki kwietnik ... taki prostokoⁿcik ... ma półeczke tako^m ... taki ... przykładowo taki wysoki ... i i tu sie rozszcze... rozszerza troszke nogi tak sie rozszerzajo^m ... i i ... tu ma półke jedno^m nisko ... i na tym ... i tu jeszcze mo takie ... powyginane takie ... takie ... próⁿżki mie^dzy tymi ... czterema nogami ... owiniⁿte we folii bo ni mom gdzie postawić ... Boże! jak mi szkoda jes [...] jo bym postawiła ... tylko że so^m ... małe dzieci [...] ciekajo^m wszyⁿdzie by mi to pozwalały chyba ... (Bałdrzychów)*

Tabela 2.VI.21. *Kwietnik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mebel, na którym stoją kwiaty’	<i>kwietnik</i>	6 (60%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	—
	<i>stojak I</i>	0	3 (16,67%)	0	—

Leksem *półka* ma kilka znaczeń. Może być to ‘drewniana deska (lub kilka zbitych desek), która wisi na ścianie i na której można coś ustawić’, ‘pojedynczy element większych mebli’, a także ‘osobny, nieduży mebel do przechowywania’. Ponieważ z rozmów nie zawsze wynika, którego znaczenia użyli badani, a *półka* w każdym przypadku pełni tę samą funkcję, znaczenia te zestawione są pod jednym hasłem. Dziesięcioro rozmówców wskazało ponadto deminutywną formę *półeczka*. Wymienione tu jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VI.22. *Półka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniana deska (lub kilka zbitych desek), która wisi na ścianie i na której można coś ustawić; też: pojedynczy element większych mebli’	<i>półka</i> ¹⁷⁵	8 (80%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW; KaS
	<i>półeczka</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	3 (20%)	

Dawniej naczynia wieszano na odpowiednich półkach, stanowiących czasem element kredensu. Respondenci, szczególnie starsi, pamiętają taki typ półek, niemniej nie znają oni na nie odrębnej nazwy. Jedynie jedna osoba użyła nienotowanego w źródłach *organizatora*, jest to jednak wyraz, który najprawdopodobniej ma tu znaczenie ogólne. Ta dawna półka określana była niegdyś *miśnikiem* (SJPD), w związku z tym zapytano o ten leksem niespełna połowę badanych. W pokoleniu I były to 4 osoby, w II – 8, w III – 7, a dodatkowo ZaW i KaS. Nikt z nich jednak go nie znał.

Innym meblem na naczynia była *wodniarka* ‘szafka, na której dawniej stały wiadra z wodą’. Respondenci podkreślali, że na dole miała dodatkową półkę, którą zasłaniano kolorową szmatką. Nazwa ta jest powszechnie znana rozmówcom z I i II generacji, natomiast z III grupy potwierdziły ją tylko 4 osoby, przede wszystkim biernie. NoK wspomniała, że *wodniarkę* miała jej babcia. Ponad połowa młodszych osób, KaJ i ZaW zaprzeczyli znajomości omawianego leksemu. *Wodniarka* odnosi się do czasów, gdy na wsiach nie było jeszcze rozwiniętej kanalizacji i systemu wodociągów, więc wodę czerpano ze studni. Stąd wynika wysoka liczba poświadczeń w starszych grupach wiekowych i znikoma w młodszym pokoleniu. Samo słowo notowane jest natomiast wyłącznie w SGD, co oznacza, że najprawdopodobniej ma ono niewielki zasięg, obejmujący jedynie okolice Poddębic i Łęczycy.

Tabela 2.VI.23. Dawne meble kuchenne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘półka z uchwytemi na naczynia i przybory kuchenne’	<i>organizator</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘szafka, na której dawniej stały wiadra z wodą’	<i>wodniarka</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	4 (26,27%)	—
			pn: 1 (5,57%)	pn: 8 (53,33%)	pn: ZaW

W 1961 roku ogłoszono konkurs na meble do małych mieszkań, które miały być funkcjonalne, tanie i łatwe w produkcji. W jego wyniku Bogusława i Czesław Kowalscy zaprojektowali meblościankę. Mebel ten składał się z szafek i półek do przechowywania,

¹⁷⁵ W tym połączenie *półka na buty*: p. I: 1.

rozkładanego łóżka oraz stołu i fotela chowanych na noc. Rezultaty konkursu przedstawiono w 1962 roku na wystawie *Meble do małych mieszkań*, która odbywała się w Warszawie, a w 1963 meblościanka trafiła do produkcji. Mimo że była produkowana w różnych zakładach, nazywano ją „meblami Kowalskich” (Bittner 2017: 241). Choć wspomniany mebel miał służyć przede wszystkim do wyposażenia małych mieszkań w masowo budowanych blokach, popularność zyskał też na wsi (w różnych zmodyfikowanych wersjach). Samo słowo *meblościanka* wskazało 32 mieszkańców okolic Poddębic, w tym najmłodszy ZaW, niemniej 3 osoby zaprzeczyły jego znajomości. Innym określeniem tego mebla jest *segment* wymieniony przez 33 badanych, choć nie zawsze znaczenia tych słów bywają w pełni tożsame. Według niektórych informatorów *segment* może być zarówno *kuchenny*, jak i ustawiany w pokojach, podczas gdy *meblościanka* znajduje się wyłącznie w pokojach. PiW powiedział, że *segment* jest zabudowany, a *meblościanka* ma więcej odsłoniętych półek. Inni podawali, że *meblościanki* są mniejsze, a *segmenty* rozciągają się na całą ścianę.

Meblościankę i *segment* podało po 16 osób z II pokolenia. Starsi częściej wskazywali drugi z leksemów, a młodszy – pierwszy. Oba słowa są ogólnopolskie.

Wracając do wspomnianego wcześniej artykułu Karoliny Bittner, warto przytoczyć fragment rozmowy z FeE i FeJ.

FeE: *meblościanka to nie były te ... s... segment i jeszcze to było spanie na dole ... to były meblościanki [...] teraz było ... nawed o ...*
FeJ: *to ... tero ... co wymyśleli ... Kowalskie ...*
FeE: *zmarła ... kobietka...*¹⁷⁶
FeJ: *Kowalskie sie nazywały ... małżeństwo ...*
FeE: *Kowalska sie nazywała ...*
FeJ: *i oni zaprojektowali to ...*
FeE: *oni zaprojektowali ... to był pierszy taki peerelowski mebel ...*
FeJ: *mebel ...*
FeE: *najbardzi popularny w peerelu ... meblościanka ... [...] tu była jakaś tam półka na ksio"żki ... na jakieś tam ... radyjka stały ... młodzieżowe ...*
FeJ: *[...] szufladka zasuwana ... coś ... tu sie przesunęło ...*
FeE: *tu było kawalek szafeczki otwieranej gdzie tam sobie jakieś rzeczy kładłaś ... a tu miałaś ... spanie ...*
FeJ: *spanie ...*
FeE: *które sie ... składało ... na te ... to były wymyślone ... w tym celu ... że były ...*
FeJ: *ciasne mieszkania ...*
FeE: *małe ... ciasne ... w blokach ... mieszkania ... był pokoik taki że ... byś ... prawie nie przeszła [...] ... (Zalesie)*

¹⁷⁶ Rozmowa przeprowadzona była 7 lutego 2020 roku, natomiast Bogusława Michałowska-Kowalska zmarła 31 stycznia 2020 roku.

Jak widać, respondenci z Zalesia szczegółowo opisali *meblościankę*, ponadto znali jej projektantów i wspomnieli, że w ostatnim czasie zmarła Bogusława Michałowska-Kowalska. Podkreślili oni również pierwotne zastosowanie omawianego tu mebla.

Jednokrotnie odnotowano także *modułowy*, czyli mebel ‘złożony z co najmniej kilku niezależnych części, które można łączyć na różne sposoby’. Przymiotnik ten ma charakter ogólnopolski, przy czym notowany jest tylko w PSWP.

Tabela 2.VI.24. *Meblościanka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zbiór szaf i szafek o spójnym wzorze i kolorze, ustawiany często przy ścianach’	<i>segment</i> ¹⁷⁷	6 (60%)	16 (88,89%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>meblościanka II</i>	4 (40%) pn: 1 (10%)	16 (88,89%)	11 (73,33%) pn: 2 (13,34%)	ZaW
‘o meblu: złożony z co najmniej kilku niezależnych części, które można łączyć na różne sposoby’	<i>modułowy</i> ¹⁷⁸	0	0	1 (6,67%)	—

Innym meblem kojarzącym się z PRL-em, choć mającym dłuższą tradycję, jest *pawłacz* – bohemizm, który do polszczyzny przeniknął na przełomie XIX i XX wieku (Siatkowski 1965: 33). Wskazało go 30 osób, zwłaszcza z II generacji, zaś jego znajomości zaprzeczyło 8 respondentów. *Pawłacz* ma obecnie dwa znaczenia. Pierwsze z nich opisuje ‘szafkę wieszaną pod sufitem w korytarzach (zwłaszcza w blokach)’, drugie natomiast ‘dodatkową, małą szafkę nakładaną na górę dużej szafy’. W wykorzystanych słownikach języka polskiego widnieją jedynie nawiązania do pierwszego znaczenia, drugie zaś nie występuje w źródłach. W tzw. Słowniku warszawskim notowany był jako ‘drugi, niższy pułap w kuchni, w warsztacie, na którym spiąją sługi albo terminatorzy, albo na którym suszą się deski u stolarza; górka’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki red. 1908), natomiast jego pierwotne, czeskie znaczenie to ‘galeria, balkon’. Można zatem zauważyć, jak użycie słowa *pawłacz* ewoluowało, zwłaszcza że w mowie mieszkańców okolic Poddębic jego znaczenie jest szersze niż w języku ogólnym. Co ciekawe, widać, że osoby starsze przytaczały znaczenie ‘szafka nakładana na szafę’, osoby młodsze ‘szafka pod sufitem’, a osoby w wieku pośrednim (urodzone w I poł. lat 60.) – oba znaczenia. Niemniej zarówno osoby z I pokolenia, jak i III użyły obu wariantów semantycznych.

¹⁷⁷ W tym połączenie *segment kuchenny*: p. I: 1; p. II: 2.

¹⁷⁸ W połączeniu *szafka modułowa*.

‘Dodatkowa szafka nakładana na górę innych mebli do przechowywania’ oprócz *pawlacza* nazywana jest sporadycznie *nadbudówką*, *nakładką* i *nadstawką*. Dwa pierwsze słowa nie występują w źródłach w podanym znaczeniu, natomiast trzecie notuje PSWP. KaZ zwróciła ponadto uwagę na ogólnopolski *pomocnik* ‘dawną małą szafkę lub mały regał dające dodatkowe miejsce do przechowywania (w kuchni)’.

Tabela 2.VI.25. Małe, dodatkowe meble do przechowywania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘szafka wieszana pod sufitem w korytarzach (zwłaszcza w blokach) lub nakładana na szafę’	<i>pawlacz I</i>	3 (30%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	—
		pn: 3 (30%)	pn: 2 (11,11%)	pn: 3 (20%)	
‘dodatkowa szafka nakładana na górę innych mebli do przechowywania, zwłaszcza szafy’	<i>pawlacz II</i>	5 (50%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>nadbudówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>nadstawka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>nakładka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘dawną małą szafką lub mały regał dające dodatkowe miejsce do przechowywania’	<i>pomocnik</i>	1 (10%)	0	0	—

W kwestionariuszu zawarto pytanie o to, czym różni się *skrzynia* od *kufra*. W materiale pojawiały się liczne rozbieżności – dla niektórych respondentów były to synonimy, inni podawali, że jeden z mebli jest większy, podkreślano też różnice w kształcie. Niemniej wszyscy mówili, że są to duże, zamykane odgórnie meble do przechowywania ubrań i pościeli, używane przede wszystkim dawniej. Leksem *skrzynia* wskazano 38 razy, 6 osób podało także wariant *skrzynka*. *Kufier* natomiast wymieniło 40 respondentów (w tym wszyscy z II pokolenia), a *kuferek* – 6.

Tabela 2.VI.26. *Skrzynia*, *kufier* i ich warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży drewniany mebel z płaskim wiekiem’	<i>skrzynia II</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	—
	<i>skrzynka I</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘duży pojemnik z półokrągłym wiekiem’	<i>kufier II</i>	8 (80%)	18 (100%)	14 (93,33%)	—
	<i>kuferek</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	0	—

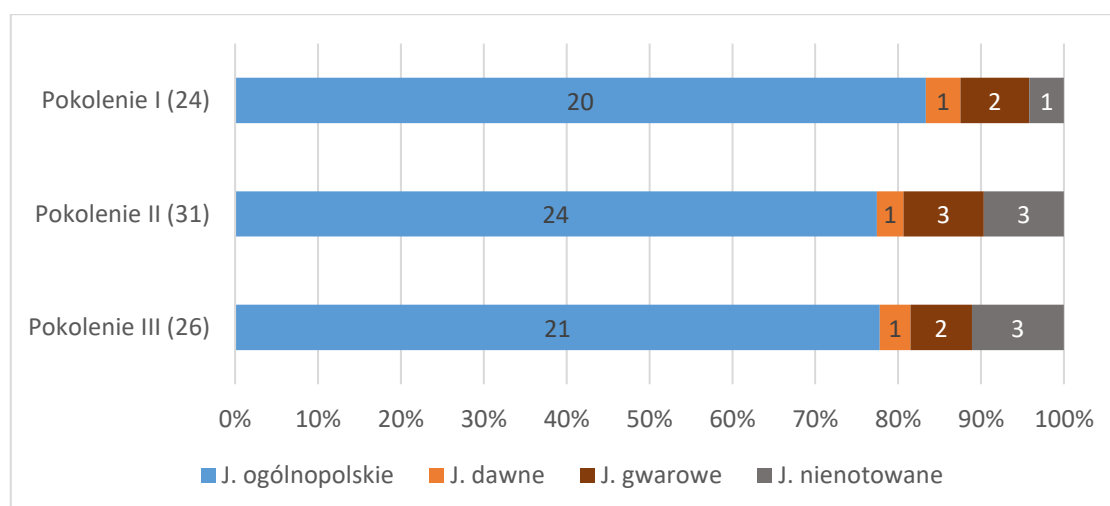
Badani w rozmowach zwrócili uwagę jeszcze na trzy meble (i ich nazwy) służące do przechowywania. Ogółem 23 informatorów podało *wieszak* ‘stojak lub wisząca listwa z haczykami do wieszania ubrań’, z czego jedna osoba użyła go w wariacie z samogłoskami pochylonymi (*wiszok*), trzy przytoczyły połączenie *wieszak na ubrania*, a jedna – *wieszak na kurtki*. Cztery respondentki wspomniały o ‘meblu z szafkami i dużym lustrem’, czyli *toaletce*, a jedna o *ramce* ‘wiszącej półce, na której górnej części stawiano przybory toaletowe, a poniżej był pręt do wieszania ręczników’.

Z wymienionych tu leksemów *wieszak* i *toaletka* notowane są w WSJP i PSWP. *Ramka* natomiast widnieje w KSGP z poświadczeniem z okolic Rybnika.

Tabela 2.VI.27. Pozostałe leksemy z mikropola MEBLE DO PRZECHOWYWANIA

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stojak lub wisząca listwa z haczykami do wieszania ubrań’	<i>wieszak II</i> ¹⁷⁹	4 (40%)	9 (50%)	10 (66,67%)	—
‘mebel z szafkami i dużym lustrem’	<i>toaletka III</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘wisząca półka, na której górnej części stawiano przybory toaletowe, a poniżej był pręt do wieszania ręczników’	<i>ramka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Reasumując, respondenci z I pokolenia podali 24 jednostki leksykalne, w tym: 20 ogólnopolskich, 2 gwarowe oraz po 1 dawnej i nienotowanej. Zaprzeczyli ponadto znajomości trzech leksemów ogólnopolskich, a dodatkowo gwarowej *szafonierki* i dawnego *miśnika*. W II grupie podano 31 wyrazów: 24 ogólnopolskie, po 3 gwarowe i nienotowane oraz 1 dawny, tu również zaprzeczono znajomości trzech określeń ogólnopolskich, *szafonierki* i *miśnika*, a ponadto gwarowej *wodniarki*. Młodszy respondenci wskazali natomiast 20 nazw ogólnopolskich, 3 nienotowane, 2 gwarowe i 1 dawną, co daje łącznie 26 leksemów. Oni również zaprzeczyli znajomości *miśnika* oraz *szafonierki*, a ponadto 4 słów ogólnopolskich i 1 gwarowego. ZaW podał 7 jednostek ogólnopolskich i 1 nienotowaną, a KaS – 1 niedyferencyjną. Ponadto obaj podkreślili, że nie znają *miśnika*, a młodszy z nich zaprzeczył też znajomości po 1 określeniu ogólnopolskim i gwarowym.

Wykres 2.36. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO PRZECHOWYWANIA

¹⁷⁹ W tym wariant *wieszak*: p. II: 1 i połączenia: *wieszak na ubrania*: p. II: 1, p III: 2; *wieszak na kurtki*: p. III: 1.

Najwięcej jednostek leksykalnych w mikropolu tematycznym MEBLE DO PRZECHOWYWANIA wskazały osoby z II generacji, a najmniej – z I. W przypadku młodszej i średniej grupy wyrazy dyferencyjne stanowią 20%, a mniej jest ich u osób starszych, gdyż nie podały one leksemów niewystępujących w źródłach. W omawianym mikropolu pojawiło się sporo określeń notowanych powszechnie we wszystkich grupach, choć najwięcej poświadczeń, co nie jest zaskoczeniem, widać w II pokoleniu.

VI.c MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA

W mikropolu MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA odnotowano 21 leksemów: 14 ogólnopolskich, 4 nienotowane, 2 gwarowe i 1 dawny. Choć może budzić to pewne zastrzeżenia, w mikropolu tym oprócz mebli, przy których przyrządza i spożywa się jedzenie, wyjątkowo pojawiło się *biurko*, co szerzej wyjaśniono przy jego analizie.

Popularny mebel, przy którym przyrządza się posiłki, stanowi *kredens* składający się z blatu, szafek i półek. Mimo że obecnie coraz mniej mieszkańców wsi go posiada, nadal znany jest powszechnie w I, II i III pokoleniu. Jego znajomości zaprzeczył natomiast urodzony w 2013 ZaW. Czworo respondentów ze średniej grupy wiekowej podało też spieszczenie *kredensik*. Oba leksemy są ogólnopolskie.

Typem niskiego kredensu jest *serwantka*. Jej znajomość poświadczyło 14 osób, przy czym tylko 1 z III generacji, natomiast dla 17 respondentów jest to leksem nieznanymi. Fakt, że *serwantkę* zna więcej rozmowców ze starszych grup wiekowych, znajduje odzwierciedlenie w słownikach. Notuje ją SJPD, w PSWP występuje jako jednostka „wychodząca z użycia”, a w WSJP jej nie ma.

W odniesieniu do kredensu AnBK użyła określenia *trzydrzwiowy*, czyli ‘mający troje drzwi’. Leksem ten jest ogólnopolski, choć notuje go jedynie PSWP.

Ponadto GrM użył nazwy *befyj*, przytaczając wierszyk *W antryju na befyju stały szolki pełne tyju*. Słowo to (w różnych formach fonetycznych, odmiennych od wskazanej przez mieszkańca Lekaszyna) notuje SGP na Śląsku, szczególnie w okolicach Rybnika, Lublińca, Tarnowskich Gór i Opola. Sam informator zauważył, że jest to leksem śląski. Z tego względu nie wliczono go do ogólnej liczby nazw dla zebranego materiału. Warto jednak o nim wspomnieć, by pokazać, że respondenci mają świadomość występowania różnic regionalnych, znając przy tym poszczególne słowa, a nawet rymowanki, jak w podanym przykładzie.

Tabela 2.VI.28. *Kredens*, jego typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mebel kuchenny z blatem i szafkami, występujący przede wszystkim w dawnych kuchniach’	<i>kredens</i> ¹⁸⁰	9 (90%)	17 (94,44%)	12 (80%)	— pn: ZaW
	<i>kredensik</i>	0	4 (22,22%)	0	—
‘dawny mebel kuchenny z blatem i szafkami; rzadko: dawne biurko z wysuwaną szufladką’	<i>serwantka</i>	4 (40%)	7 (38,89%)	1 (6,67%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 4 (22,22%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW
‘o kredensie: mający troje drzwi’	<i>trzydrzwiowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Wierzchnia płyta na szafkach kuchennych, na której przyrządza się potrawy’ to dla mieszkańców okolic Poddębic *blat* (30 poświadczeń) i *bufet* (31 poświadczeń). Drugi z tych leksemów podawany był także w znaczeniu ‘długa, wysoka lada w barze lub restauracji, przy której można coś zjeść lub wypić’. Nie został on jednak włączony do materiału, gdyż nie dotyczy wyposażenia domu. Dwie osoby podały słowo *lada* jako ‘wierzchnia płyta na szafkach kuchennych, na której przyrządza się potrawy; też: szafka z takim blatem’. Wymienione nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VI.29. *Blat kuchenny* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wierzchnia płyta na szafkach kuchennych, na której przyrządza się potrawy’	<i>blat</i> ¹⁸¹	5 (50%)	12 (66,67%)	12 (80%)	ZaW
		pn: 1 (10%)			
	<i>bufet</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	12 (80%)	—
			pn: 1 (5,56%)		
‘wierzchnia płyta na szafkach kuchennych, na której przyrządza się potrawy; też: szafka z takim blatem’	<i>lada</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW

Współczesnym elementem wyposażenia domu jest *wyspa* ‘zestaw mebli i urządzeń kuchennych stojących na środku pomieszczenia’. W każdej grupie wiekowej wskazało ją ok. 50–60% respondentów, natomiast łącznie jej znajomości zaprzeczyło 14 osób, z przewagą starszych. Sam leksem notuje wyłącznie najnowszy z wykorzystanych słowników języka polskiego – WSJP.

Inna wersja *wyspy*, czyli *półwysep* ‘zestaw mebli i urządzeń kuchennych jednym bokiem przylegających do ściany lub innych mebli’, znana jest znacznie mniejszej grupie. Wśród starszych badanych nie podał jej nikt, w średnim uzyskała 3 użycia, natomiast w młodszym przytoczyła ją ponad połowa informatorów. *Półwysep* został poświadczony

¹⁸⁰ W tym warianty *kredens*: p. I: 4; p. II: 1, p. III: 1; *kredęs*: p. II: 2.

¹⁸¹ W tym połączenie *blat kuchenny*: p. II: 2, p. III: 2.

negatywnie przez 55–60% osób z I i II pokolenia, przy 26% w III. Widać tu zatem wyraźną różnicę generacyjną. Młodsze osoby lepiej znają omawiany tu leksem niż starsze, ponieważ sam desygnat jest współczesny. Należy nadmienić, że słowo to nie występuje w źródłach, niemniej stosuje się je w handlu i branżowych magazynach.

Do słowa *wyspa* nawiązuje przymiotnik *wyspowy*, czyli mebel ‘wolnostojący, nieprzytwierdzony do innych mebli’. Respondentka z Chrop odniosła go do stołu. Przymiotnik ten nie jest notowany w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Tabela 2.VI.30. *Wyspa* kuchenna i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zestaw mebli i urządzeń kuchennych stojących na środku pomieszczenia’	<i>wyspa</i>	5 (50%)	11 (61,11%)	9 (60%)	—
		pn: 4 (40%)	pn: 6 (33,33%)	pn: 3 (20%)	pn: ZaW
‘zestaw mebli i urządzeń kuchennych jednym bokiem przylegający do ściany lub innych mebli’	<i>półwysep</i>	0	3 (16,67%)	9 (60%)	—
		pn: 6 (60%)	10 (55,56%)	4 (26,27%)	
‘wolnostojący, nieprzytwierdzony do innych mebli’	<i>wyspowy</i> ¹⁸²	0	1 (5,56%)	0	—

Najbardziej podstawowym meblem do przygotowywania i spożywania posiłków jest *stół*. Wskazały go prawie wszystkie osoby, a dodatkowo ZaW i KaS. Ponadto na pytanie o to, jak mówi się na duży stół, informatorzy użyli określeń: *apostolski*, *stołowy* i *biesiadny*, przy czym pierwsze z nich uzyskało 25 poświadczeń negatywnych.

Stół wyznaczał strefę duchową (przy nim świętowano, modlono się i wypoczywano). Z czasem jego funkcja uległa jednak zmianie. Nie był on już obiektem sakralnym (święte symbole przeniesiono w nowe reprezentatywne miejsca, np. na ołtarzyki, regały), wyznaczono też osobne stoły, przy których przyjmowano gości, zaczęto natomiast przyrządzać przy nim posiłki i stał się tym samym blatem roboczym oraz miejscem, w którym jada się na co dzień (Tymochowicz 2019a: 149–174).

Respondenci podali także nazwy (pierwotnie) zdrobniałe. *Stolik* uzyskał 32 poświadczenia, w dużej mierze dlatego że badani wskazywali na *stolik: kawowy* ‘mały mebel, na którym podaje się kawę i przekąski’, *nocny* ‘mały mebel z blatem i nogami, który stawia się przy łóżku’ i *ertefal* ‘mały mebel z blatem i półką, na którym stawia się sprzęty RTV, zwłaszcza telewizor’. Ponadto 4 osoby przytoczyły *stoliczek*, a dwie *stolek*.

Stolek w podanym znaczeniu ma charakter gwarowy. Notowany jest na wschodzie i w centrum, a dokładniej w okolicach: Włodawy, Białej Podlaskiej, Siedlec i Łowicza

¹⁸² W połączeniu *stół wyspowy*.

(KSGP). Poświadczenia z Poddębic przesuwają zatem nieco zasięg słowa w stronę zachodu. Pozostałe leksemy w tej grupie wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VI.31. *Stół* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘prosty mebel z blatem i nogami’	<i>stół</i> ¹⁸³	10 (100%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW; KaS
‘mały, prosty mebel z blatem i nogami’	<i>stolik</i> ¹⁸⁴	5 (50%)	13 (72,22%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>stoliczek</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>stolek I</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW

Kwestionariusz zawierał pytanie o ‘niski, masywny stół’. Trzydzieści siedem osób nazwało go *ławą*, a po dwie – *ławką* i kontaminacją *ławostół*. Ponadto ZaMK w rozmowie zwróciła uwagę na ‘typ stolika kawowego ze szklanym blatem i podstawą w kształcie kota’, nazywając go *kotkiem* i *cićkiem*.

Leksem *ława* wywodzi się z rejestru ogólnego, podobnie jak *ławostół*, przy czym drugi z nich w PSWP notowany jest jako „potoczny”¹⁸⁵. Za ogólnopolską należy także uznać jednostkę *kotek*, gdyż omawiany desygnat ma kształt popularnego zwierzęcia domowego, stereotypowo polującego na myszy. *Ciciek* natomiast, stanowiący też ogólne pieśzotliwe określenie kota, nie jest notowany. Podobnie jak *ławka*, która w wykorzystanych do analizy publikacjach nie występuje w omawianym tu znaczeniu.

Tabela 2.VI.32. *Ława*, jej typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niski, masywny stół, na którym podaje się kawę lub przekąski’	<i>ława I</i> ¹⁸⁶	7 (70%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>ławka I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>ławostół</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘typ stolika kawowego ze szklanym blatem i podstawą w kształcie kota’	<i>kotek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>ciciek</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci wskazali jeszcze dwa leksemy z mikropola MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA. Pierwszym z nich jest *krzyżak* ‘stół, rzadziej inny mebel, ze skrzyżowanymi deskami stanowiącymi podstawę’, którego znajomość potwierdziło 21 osób, głównie z II pokolenia, rzadziej z I, a jednostkowo – z III. Szesnaścioro badanych (głównie młodszych) podało natomiast, że go nie zna. Trudno jednoznacznie ustalić, do jakiej odmiany językowej przynależy ten wyraz.

¹⁸³ W tym połączenia: *stół apostołski*: p. I: 1, KaS, pn: p. I: 4, p. II: 10, p. III: 11; *stół biesiadny*: p. II: 1; *stół jadalny*: p. III: 2.

¹⁸⁴ W tym połączenia: *stolik kawowy*: p. I: 3, p. II: 12, p. III: 11, ZaW, pn: p. I: 1; *stolik nocny*: p. I: 1, p. II: 5, p. III: 4; *stolik ertefal*: p. III: 1.

¹⁸⁵ W WSJP nie jest opisany żadnym kwalifikatorem.

¹⁸⁶ W tym połączenia: *ława stołowa*: p. II: 1; *ława kawowa*: p. III: 1.

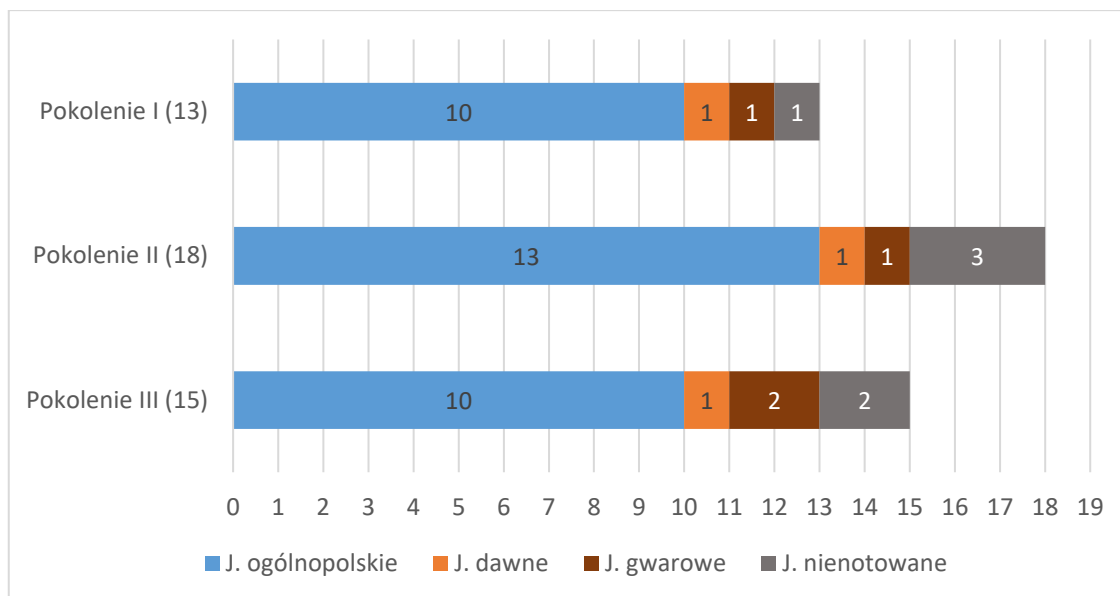
W słownikach języka polskiego znaleźć można potwierdzenia dla stołu *na krzyżakach*, ale nie do końca odzwierciedla to omawiany desygnat. W materiale *krzyżakiem* jest stół, a w słownikach – podstawa stołu. Jeśli chodzi o źródła gwarowe, to KSGP notuje na Warmii i Mazurach *krzyżak* jako ‘nogi stołu’, co pokrywa się ze znaczeniem ogólnopolskim. Znaczenie tożsame z podanym przez mieszkańców okolic Poddębic reprezentuje natomiast jedyne przywołanie ze wsi Uchacze w powiecie garwolińskim (KSGP). Zgodnie z tym jednym poświadczeniem zaliczono *krzyżak* do gwaryzmów.

Ostatni leksem, o którym wspomniano już we wstępie, stanowi ogólnopolskie *biurko*. Poświadczyła go znaczna większość respondentów oraz ZaW. Znalazło się ono w tym mikropolu, ponieważ umieszczono tu również *stół*, który kojarzony jest przede wszystkim jako mebel kuchenny. Trzeba mieć jednak na uwadze, że we współczesnych domach ustawiany jest też w innych pomieszczeniach. Między innymi wykorzystuje się go do pracy oraz nauki. Taką funkcję spełnia także biurko, które zresztą w domach wiejskich znajduje się dopiero od początków XXI wieku i w niektórych nie jest używane, ponieważ praca przy komputerze czy odrabianie lekcji nadal odbywa się przy stole.

Tabela 2.VI.33. Inne formy stołu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stół, rzadziej inny mebel, ze skrzyżowanymi deskami stanowiącymi podstawę’	<i>krzyżak</i>	5 (50%) pn: 3 (30%)	14 (77,78%) pn: 4 (22,22%)	2 (13,34%) pn: 8 (53,33%)	— pn: ZaW
‘mebel, przy którym dzieci odrabiają lekcje’	<i>biurko</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	12 (80%)	ZaW

Ogółem starsi respondenci wskazali 13 leksemów: 10 ogólnopolskich oraz po 1 dawnym, gwarowym i nienotowanym. Ponadto wystąpiły tu poświadczenia negatywne dla 4 słów (ogólnopolskiego, dawnego, gwarowego i nienotowanego). Informatorzy z II pokolenia podali 18 nazw: 13 ogólnopolskich, 3 nienotowane i po 1 dawnej oraz gwarowej. Zaprzeczyli oni natomiast znajomości 5 słów: dwóch ogólnopolskich, dawnego, gwarowego i nienotowanego. Młodszy użyli 15 określeń. Dziesięć z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, po 2 jednostki leksykalne są gwarowe i nienotowane, a 1 – dawna. Tak jak u osób starszych odnotowano w tej grupie 4 poświadczenia negatywne (również po 1 ogólnopolskiej, dawnej, gwarowej i nienotowanej). ZaW podał 5 nazw ogólnopolskich i 1 gwarową, a zaprzeczył znajomości 2 wyrazów ogólnych, gwarowego i dawnego. KaS zaś wskazał ogólnopolski *stół*.

Wykres 2.37. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA

Najwięcej jednostek leksykalnych przytoczyły osoby z II pokolenia, a najmniej – z I. Natomiast najwięcej wyrazów dyferencyjnych wskazali młodszy respondenci. W omawianym mikropolu pozyskano poświadczenia negatywne dla 7 słów, czyli dla 1/3, co nie zdarza się często. Ich duża liczba wynika z faktu, że w mikropolu tym zawarte są słowa dotyczące zarówno dawnych desygnatów, których informatorzy już nie pamiętają, jak i nowszych, z którymi respondenci nie są jeszcze zaznajomieni. Ciekawostką stanowi natomiast fakt odnotowania śląskiego leksemu *befyj*.

VI.d MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA

W mikropolu MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA znalazło się 77 jednostek leksykalnych: 57 ogólnopolskich, 9 nienotowanych, 5 potocznych, 4 gwarowe i 2 dawne. Umieszczono tu przede wszystkim nazwy łóżek i siedzisk.

Wszyscy respondenci oraz ZaW wskazali leksem *łóżko* ‘ogólna nazwa mebla do spania’. Dużą frekwencję uzyskało ponadto *wyrko* – ok. 70% poświadczeń w I i III pokoleniu oraz ponad 90% w II. Jednostka ta znana jest również ZaW. Ponadto 7 badanych podało wariant *wyro*. *Wyro* i *wyrko* dla niektórych osób oznaczają ‘łóżko nieporządne, prowizoryczne’, nierzadko z nacechowaniem pejoratywnym, niemniej słowa te czasami odnoszą się do każdego typu mebli do spania, niekiedy z odcieniem neutralnym. Wśród ogólnych nazw mebli, na których się śpi, występuje też *spanie* ‘łóżko i jego posłanie gotowe do spania’ potwierdzone przez 12 rozmówców.

Łóżko i *spanie* to jednostki ogólnopolskie. *Wyro* i *wyrko* notowane są natomiast w WSJP i PSWP jako „potoczne”, a w pierwszym ze źródeł również „ekspresywne”. Jeśli chodzi o zróżnicowanie pokoleniowe, to w I i III generacji odsetek wskazań dla tych leksemów jest niemalże tożsamy, a w II – wyższy.

Tabela 2.VI.34. *Łóżko* i wyrazy bliskoznaczne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogólna nazwa mebla do spania’	<i>łóżko</i>	10 (100%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
‘łóżko, czasami zaniedbane, bardziej prowizoryczne’	<i>wyro</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>wyrko</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	ZaW
‘łóżko i jego posłanie gotowe do spania’	<i>spanie</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	3 (20%)	—

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 4 nazw prowizorycznych łóżek. Trzydzieści siedem badanych podało ogólnopolską *pryczę* ‘twarde, prowizoryczne łóżko, kojarzone z więzieniem, wykorzystywane też w dawnych domach’, przy czym znacznie mniej poświadczeń odnotowano u młodszych informatorów, a MoM zaprzeczyła jej znajomości. Troje rozmówców z III generacji wskazało *barłóg*, który notowany jest w WSJP i PSWP. Spośród jednostek ogólnopolskich 1 osoba przywołała także *posłanie*. Natomiast 3 respondentów z I i II pokolenia przytoczyło *gniazdo* (też: *gniozdo*), który wywodzi się z rejestru gwarowego. W źródłach notowane są różne znaczenia. Z kaliskiego ‘pogardliwie: łóżko’, z konińskiego ‘rozebrane łóżko’, z okolic Ostrołęki i Krakowa ‘legowisko na słomie’ (KSGP). Bernard Sychta natomiast notuje ogólne znaczenie ‘łóżko’ (SGK). Zasięg słowa może być zatem dość szeroki, niemniej poświadczenia nie są liczne, w dodatku widać różne znaczenia dla słowa *gniazdo*.

Tabela 2.VI.35. Prowizoryczne łóżko

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘twarde, prowizoryczne łóżko, kojarzone z więzieniem, wykorzystywane też w dawnych domach’	<i>prycza</i> ¹⁸⁷	9 (90%)	18 (100%)	10 (66,67%)	—
				pn: 1 (6,67%)	
‘zaniedbane łóżko, często obłożone wieloma przedmiotami, np. ubraniami’	<i>barłóg</i>	0	0	3 (20%)	—
	<i>gniazdo</i> ¹⁸⁸	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘prowizoryczne miejsce do spania’	<i>posłanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W kwestionariuszu pojawiły się pytania o to, w czym obecnie śpią małe dzieci, a w czym spały dawniej. Współczesny mebel określano *łóżeczkiem*. W każdej grupie

¹⁸⁷ W tym wariant *prycza*: p. I: 1.

¹⁸⁸ W tym wariant *gniozdo*: p. I: 1.

potwierdziło go 80–90% rozmówców. Podał je również ZaW. Jedna osoba zwróciła uwagę na *kojec* ‘nisko położone, obudowane wysokimi ściankami łóżeczko dla dzieci’. Dawny mebel na biegunach uzyskał natomiast trzy nazwy. Trzydzieści dziewięć badanych wskazało *kołyskę*, ale jej znajomości zaprzeczył ZaW. *Kolebkę* podało 24 respondentów, a 5 jej nie zna. Trzy osoby wymieniły spieszczenie *kolebusia*.

Wszystkie odnotowane tu leksemy są ogólnopolskie, przy czym *kolebkę* w PSWP notowano jako wychodzącą z użycia. W WSJP nie została ona natomiast opatrzona żadnym kwalifikatorem.

W omawianej grupie widać pewne różnice pokoleniowe. Współczesne *łóżeczko*, jak wspomniano, ma podobny odsetek wskazań w każdej grupie wiekowej. *Kołyska* uzyskała zaś więcej poświadczeń od osób starszych, jednak *kolebkę* częściej przytaczali respondenci z II generacji. Leksem ten uzyskał też poświadczenia negatywne, zwłaszcza wśród młodszych rozmówców. Troje badanych z pokolenia średniego i młodszego użyły także spieszczenia *kolebusia*. Z *kolebką* w dawnych woj. sieradzkim związany był też pewien przesąd: „Przestrzegają, ażeby kolebek próżnych nikt nie kolebał, gdyż przez to dziecię bólu głowy doznaje” (Kolberg 1967: 494).

Tabela 2.VI.36. Mebel, w którym śpi dziecko

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mebel, w którym śpi małe dziecko’	<i>łóżeczko</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
‘małe, bujane łóżko, w którym spało małe dziecko’	<i>kołyska</i>	10 (100%)	17 (94,44%)	12 (80%)	—
	<i>kolebka</i> ¹⁸⁹	5 (50%)	13 (72,22%) pn: 1 (5,57%)	6 (40%) pn: 4 (26,27%)	—
	<i>kolebusia</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘nisko położone, obudowane wysokimi ściankami łóżeczko dla dzieci’	<i>kojec</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Informatorka urodzona w 1964 roku użyła 2 leksemów odnoszących się do liczby osób, dla której przeznaczone jest łóżko. Są to *dwójka* (dla dwóch osób) i *trójka I* (dla trzech). Obu jednostek leksykalnych nie notują źródła w przytoczonych znaczeniach.

Trzydzieści osiem rozmówców potwierdziło, że ‘duże, dwuosobowe, nierozkładane łóżko’ to *łoże*, z czego 9 podało połączenie *łoże małżeńskie*, a jedna użyła wariantu fonetycznego *lozie*. Znajomości tego słowa zaprzeczył ZaW, co nie jest zaskoczeniem. Ponadto 2 respondentów z II pokolenia wspomniało, że desygnat ten

¹⁸⁹ W tym wariant *kolibka*: p. I: 2, p. III: 1.

nazywa się *sypialnią*, a 2 z III grupy wiekowej – *sypialką*. Jedna osoba z I generacji i 1 z III podały też leksem *sypialny*.

Wymienione w tej grupie wyrazy uznane zostały za ogólnopolskie, jednak odmianowa przynależność *sypialni* i *sypialki* budzi pewne wątpliwości. W słownikach leksemy te oznaczają ‘komplet mebli do spania, do sypialni [pomieszczenia]’, natomiast w wypowiedziach mieszkańców Poddebic odnoszą się tylko do dużego łóżka.

Tabela 2.VI.37. *Łoże* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże, dwuosobowe, nierozkładane łóżko’	<i>łoże</i> ¹⁹⁰	8 (80%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	— pn: ZaW
	<i>sypialnia II</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>sypialka II</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>sypialny</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

Kilkoro rozmówców – głównie z II i III pokolenia – zaznaczyło, że w domu znajduje się też duży mebel do siedzenia w kształcie litery L posiadający zazwyczaj funkcję spania. Siedmioro respondentów nazwało go *narożnikiem*, a 1 – *rogówką*. Ogólna nazwa *rogowy* odnosi się natomiast do mebla zaprojektowanego tak, by można go było ustawić w rogu (w kącie). Wszystkie leksemy są ogólnopolskie, przy czym drugi z nich notuje jedynie WSJP, a *rogowy* w SJPD zarejestrowano jako „przestarzały”, w PSWP nie występuje, ale w najnowszym ze słowników – WSJP – widnieje, i to bez kwalifikatorów.

Tabela 2.VI.38. *Narożnik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży mebel do siedzenia w kształcie litery L posiadający zazwyczaj funkcję spania’	<i>narożnik</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
	<i>rogówka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o meblu: zaprojektowany tak, by można go było ustawić w kącie, rogu’	<i>rogowy</i>	1 (10%)	0	0	—

Na wsiach dużą popularnością cieszą się *wersalki* ‘rozkładane na pół łóżka z pojemnikiem na pościel’, gdyż służą jako łóżka małżeńskie, a jednocześnie po złożeniu zajmują mniej miejsca, pełnią też często funkcję mebla, na którym siedzi się przy telewizorze czy podczas spotkań z rodziną i znajomymi. *Wersalkę* wskazało 41 osób.

Powszechnie znane są także leksemy *kanapa* i *sofa*, a jednostkowo *leniuch* określające ‘miękki mebel do siedzenia, który po rozłożeniu może służyć do spania’, przy czym drugi z nich w mniejszym stopniu przez rozmówców z I pokolenia, w którym to

¹⁹⁰ W tym wariant *łozie*: p. II: 1 i połączenie *łoże małżeńskie*: p. I: 1, p. II: 4, p. III: 4.

odnotowano poświadczenie negatywne. Mimo zbliżonej liczby wskazań dla *wersalki*, *kanapy* i *sofy* w gronie mieszkańców okolic Poddębic najbardziej popularna jest pierwsza z nich. *Sofę* i *kanapę* potwierdzali przede wszystkim przy bezpośrednim pytaniu o te nazwy i opisywany nimi desygnat, natomiast *wersalka* występowała w rozmowach częściej, w różnych kontekstach użycia.

Dziesięcioro badanych zwróciło uwagę na *amerykankę* ‘dawniejszą kanapę rozkładaną do przodu (na trzy części), z półką umieszczoną nad głową’. Dwie osoby z młodszej generacji zaprzeczyły natomiast jej znajomości. StE i ZaT podały też *otomanę* ‘niską kanapę z wałkami’.

Większość leksemów dotyczących mebli do siedzenia, które po rozłożeniu pełnią funkcję łóżka, wywodzi się z rejestru ogólnego, przy czym redaktorzy PSWP podkreślają, że *otomana* jest jednostką leksykalną używaną rzadko, co znajduje odzwierciedlenie w zgromadzonym materiale. Widać tu najpewniej przykład z profesjolektu stolarzy i tapicerów. Jedynie *leniuch* nie występuje w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Tabela 2.VI.39. Kanapa i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rozkładane na pół łóżko z pojemnikiem na pościel’	<i>wersalka</i>	10 (100%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
‘miękki mebel do siedzenia, który po rozłożeniu może służyć do spania’	<i>kanapa</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>kanapka</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>sofa</i>	6 (60%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
		pn: 1 (10%)			
‘dawniejszy typ kanapy; rozkładana do przodu (na 3 części), z półką nad głową’	<i>amerykanka</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
				pn: 2 (13,34%)	
‘niska kanapa z wałkami’	<i>otomana</i>	0	2 (11,11%)	0	—

‘Nierozkładane łóżko z materacem i pojemnikiem na pościel’ mieszkańcy okolic Poddębic określili trzema słowami. Wszyscy z I i II pokolenia, 13 rozmówców z III grupy wiekowej i ZaW wskazali *tapczan*. AnM podała też zdrobnienia *tapczanik* i *minitapczanik*. Drugi z nich odnosi się do mniejszego łóżka, na którym śpi tylko jedna osoba. Widać tu również dwa środki użyte do utworzenia deminutywu. Po pierwsze jest to sufiks *-ik*, a po drugie prefiks *mini-*. KaZ podała leksem *dziewie^hdziesioⁿtka* ‘łóżko o szerokości 90 cm’. *Tapczan* i *tapczanik* to jednostki ogólnopolskie, natomiast *minitapczanik* i *dziewie^hdziesioⁿtka* nie są notowane w źródłach.

Tabela 2.VI.40. *Tapczan*, jego typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'nierozkładane łóżko z materacem i pojemnikiem na pościel'	<i>tapczan</i>	10 (100%)	18 (100%)	13 (86,67%)	ZaW
'małe nierozkładane łóżko z materacem i pojemnikiem na pościel'	<i>tapczanik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>minitapczanik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'łożko o szerokości 90 cm'	<i>dziewieⁿdziesioⁿtka</i>	1 (10%)	0	0	—

Zdecydowana większość respondentów 'łożko, na którym ktoś śpi niżej, a ktoś wyżej' nazywa *pieⁿtrowym*, z czego kilka przytoczyło formę z *e* pochylonym *piⁿtrowy*. ZaW podał ponadto wariant *dwupieⁿtrowy* na dwupoziomowe łóżko dla dwóch osób, ale też *jednokieⁿtrowy* jako mebel, na którym śpi jedna osoba. StP wspomniał, że 'łożko, na którym ktoś śpi niżej, a ktoś wyżej' to *kojo*. Spośród wskazanych jednostek leksykalnych ostatnia nie jest notowana w źródłach, a pozostałe wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VI.41. Poziomy łóżka

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'łożko, na którym ktoś śpi niżej, a ktoś wyżej'	<i>pieⁿtrowy</i> ¹⁹¹	10 (100%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>dwupieⁿtrowy</i>	0	0	0	ZaW
	<i>kojo</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'łożko o jednym poziomie powierzchni do spania'	<i>jednokieⁿtrowy</i>	0	0	0	ZaW

Na wypadek nocowania gości w domu na wyposażeniu domów bywały¹⁹² *łóżka polowe*, zwane też rzadziej *łóżkami turystycznymi*, *polówkami* i *dostawkami*. Te ostatnie mogły mieć także inną formę niż pozostałe. *Łóżka polowe* stanowiły metalowy lub aluminiowy, składany stelaż obszyty tkaniną, a *dostawki* to również składne na dwie lub trzy części materace, głównie z gąbki. Określenia *łożko polowe* i *łożko turystyczne* są ogólnopolskie, przy czym drugie z nich notuje tylko WSJP. Natomiast *polówka* i *dostawka* stanowią leksemę potoczne.

Tabela 2.VI.42. *Łóżko polowe* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'małe, składane łóżko, łatwe do przechowywania'	<i>łożko polowe</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	13 (86,67%)	—
	<i>łożko turystyczne</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>polówka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>dostawka</i>	0	0	2 (13,34%)	—

¹⁹¹ W tym wariant *piⁿtrowe*: p. I: 4, p. II: 2.

¹⁹² Współcześnie używa się ich rzadko.

Oprócz mebli przeznaczonych do długiego snu, są też takie, na których można odpoczywać w pozycji (pół)leżącej, nadające się na krótkie drzemki w ciągu dnia. Najczęściej wskazywana jest tu *leżanka*, podało ją bowiem 37 badanych, w tym najwięcej z II pokolenia, a najmniej – z III. Jedna osoba z młodszej grupy zaprzeczyła zresztą jej znajomości. Szesnaścioro rozmówców przytoczyło *kozetkę*. Ponownie najmniej wśród młodszych respondentów, jednak zdecydowanie najwięcej użyć odnotowano tu dla I generacji. W kwestionariuszu było także pytanie o *szezlong*. Nie znał go nikt z I pokolenia, natomiast w II potwierdzony był przez 6 badanych, a w III – przez 4. Co lekko zaskakujące, zna go również ZaW. Omawiana jednostka leksykalna uzyskała liczne poświadczenia negatywne, tj. po ok. 60% osób w każdej grupie wiekowej.

Kozetka i *leżanka* znane są lepiej informatorom ze starszych pokoleń, natomiast *szezlong* jest leksemem obcym dla osób z I generacji, a w nieznacznym stopniu znany rozmówcom z młodszych grup wiekowych. Ponadto ZaW użył dwóch wyrazów. Występujące tu określenia są ogólnopolskie.

Tabela 2.VI.43. *Leżanka* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały mebel do odpoczynku w pozycji półleżącej, czasami składany’	<i>leżanka</i>	8 (80%)	18 (100%)	10 (66,67%)	ZaW
				pn: 1 (6,67%)	
‘mały, wyściełany mebel, na którym można zasnąć, odpocząć, ale nieprzeznaczony do długiego snu’	<i>kozetka</i>	6 (60%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—
	<i>szezlong</i>	0	6 (33,33%)	4 (26,27%)	ZaW
		pn: 6 (60%)	pn: 11 (61,11%)	pn: 10 (66,67%)	

W wiejskich domach powszechnie spotykane są *fotele* ‘wyściełane pojedyncze meble do siedzenia z podłokietnikami, rzadziej większe, z funkcją spania’ wskazane przez wszystkich z II i III pokolenia, większość rozmówców z I i ZaW. Ponadto 20 osób wymieniło *fotelik* ‘mały fotel’, choć ZaW podkreślił, że słowo to kojarzy mu się bardziej ze specjalnym podwyższonym siedziskiem do przewozu dzieci, umieszczanym w samochodzie. Odpowiedź ta nie jest zaskakująca, zważywszy na fakt, że jako dziecko jeździ on w samochodowym *foteliku*.

Rodzajem fotela jest natomiast *fotel bujany*, zwany rzadziej *fotelem na biegunach*, czyli ‘fotel kołyszący się na łukowato wygiętych płozach’. Nie tylko leksemu, ale i desygnatu nie zna ZaW. Notowane w tej grupie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VI.44. *Fotel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wyściełany pojedynczy mebel do siedzenia z podłokietnikami, rzadziej większy, z funkcją spania’	<i>fotel</i>	8 (80%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW
	<i>fotelik</i>	3 (30%)	10 (55,56%)	6 (40%)	ZaW ¹⁹³
‘fotel kołyszący się na łukowato wygiętych płozach’	<i>fotel</i>	7 (70%)	15 (83,33%)	12 (80%)	—
	<i>bujany</i>				pn: ZaW
	<i>fotel na biegunach</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Osoby z II i III pokolenia powiedziały, że przy biurku siedzi się na fotelu lub krześle, które mają siedziska obracające się wokół osi. Meble takie nazywa się przymiotnikami związanymi z czynnością obracania, tj. *obrotowy* i *obracany* oraz z miejscem przeznaczenia *biurowy* ‘taki, na którym siedzi się w biurze’.

Leksmy *obrotowy* i *biurowy* są ogólnopolskie, natomiast *obracany* – dawny, gdyż notuje go jedynie SJPD. Niemniej omawiane tu jednostki leksykalne nie zostały użyte przez osoby starsze, co wynika z faktu, że nie korzystają one z biurek, a tym samym przeznaczonych do nich krzeseł i foteli, i – co oczywiste – nie korzystały z nich w czasach swojej młodości, gdyż meble te popularne są stosunkowo od niedawna. Kiedyś bowiem lekcje odrabiano przy stołach, nierzadko kuchennych, a sam proces edukacji był znacznie krótszy niż obecnie. Osoby z II generacji też nieczęsto korzystały z foteli obrotowych w domach (częściej w pracy), niemniej wyposażały nimi pokoje swoich dzieci.

Tabela 2.VI.45. *Obrotowy* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o jednoosobowym meblu do siedzenia: z siedziskiem kręcącym się wokół osi’	<i>obrotowy</i> II ¹⁹⁴	0	5 (27,78%)	1 (6,67%)	ZaW
	<i>obracany</i> ¹⁹⁵	0	1 (5,56%)	0	—
‘o meblu: taki, na którym siedzi się w biurze’	<i>biurowy</i> I ¹⁹⁶	0	0	1 (5,56%)	—

Podstawowym meblem do siedzenia w domu jest *krzesło* wskazane przez wszystkich z II pokolenia i większość rozmówców z I i III, a także przez ZaW. Oprócz niego przytoczono dwie formy – *krzeselko*, które ztraca obecnie charakter deminutywny, i *krzeselczko*, które taki charakter zachowuje, ponieważ MoM wyraźnie podkreśliła, że jest ono małe.

¹⁹³ Tu: dla dzieci do samochodu.

¹⁹⁴ W tym połączenia: *krzesło obrotowe*: p. II: 2; *fotel obrotowy*: p. II: 1, p. III: 1, ZaW; *fotelik obrotowy*: p. II: 1.

¹⁹⁵ W połączeniu *fotel obracany*.

¹⁹⁶ W połączeniu *krzesło biurowe*.

Krzeseł i *krzeselko* to leksemy ogólnopolskie. *Krzeseleczo* natomiast notują źródła gwarowe z Warmii i Mazur, powiatów jasielskiego, opoczyńskiego i konińskiego oraz z Domaniewka w dawnym powiecie łączycyckim, a dziś poddębickim. Wyraz ten swoim zasięgiem obejmuje przede wszystkim Polskę wschodnią, północną i centralną (KSGP, SGD, SGOWM).

Tabela 2.VI.46. *Krzeseł* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘jednoosobowy mebel do siedzenia, z oparciem’	<i>krzesło</i>	8 (80%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>krzeselko</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	ZaW
‘mały jednoosobowy mebel do siedzenia, z oparciem’	<i>krzeseleczo</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Podłużny, rzadko wyściełany mebel do siedzenia przeznaczony dla kilku osób’ zwany jest (zgodnie z językiem ogólnym) *ławą*, *ławką* i *ławeczką*. Wymienione tu dwa pierwsze leksemy, a w szczególności *ława*, zostały wskazane przede wszystkim przez osoby z I pokolenia, a *ławeczkę* przytoczono pojedynczo w II i III generacji. Taki układ poświadczeń wynika z faktu, że obecnie to *ławka* jest najbardziej neutralną formą, *ława* opisuje natomiast meble masywne, wykorzystywane przede wszystkim dawniej (por. np. Kobylńska 2000; Reinfuss 1977: 103–118; Remiszewska, Sawicka, Szewczyk 2014).

Tabela 2.VI.47. *Ławka* do siedzenia i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podłużny, rzadko wyściełany mebel do siedzenia przeznaczony dla kilku osób’	<i>ława II</i>	7 (70%)	7 (38,89%)	4 (26,27%)	—
	<i>ławka II</i>	10 (100%)	16 (88,89%)	12 (80%)	ZaW
	<i>ławeczka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

‘Pojedyncze siedzenie na nóżkach, podobne do krzesła, bez oparcia’ zwane jest powszechnie *taboret*, a w formie zdrobniałej – *taborecik*. Ponadto jedna osoba nazwała je *półkrzesłem*. ‘Małe, drewniane, jednoosobowe podłużne pojedyncze siedzenie bez oparcia, zazwyczaj z nogami z desek’ określane jest przede wszystkim *stółkiem* oraz deminutywną formą *stołeczek*. *Ryczkę* potwierdziła połowa respondentów z I pokolenia, natomiast druga połowa zaprzeczyła znajomości tego leksemu. Mniej wskazań, a tym samym więcej poświadczeń negatywnych, widać w II i III generacji. Po kilka poświadczeń uzyskał *zydel* (również w formie *zydelek*), którego znajomości zaprzeczyło 16 informatorów. Jedna osoba podała określenie *minilawka*.

Z wymienionych tu leksemów *taboret*, *taborecik*, *stółek*, *stołeczek*, *zydel* i *zydelek* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Półkrzesło* i *minilawka* to jednostki nienotowane, co nie jest zaskakujące, gdyż są to formacje potencjalne utworzone przy użyciu przyrostków

mini- i *pół-*, aby podkreślić podobieństwo opisywanych nimi desygnatów do ich większych odpowiedników. *Ryczka* natomiast charakterystyczna jest dla gwar śląskich i wielkopolskich (także jako ‘stołek do wyciskania sera’) (AJKLW, AJŚ, KSGP, SGD), a w znaczeniu ‘stołeczek pod nogi’ J. Karłowicz odnotował ją na Kujawach, w Kaliskiem, Sieradzkim, Piotrkowskim oraz w Tatrach i na Podhalu (SGPK). W źródłach zatem widać, że *ryczka* obecna jest w okolicach Poddębic.

Na koniec należy podkreślić, że sporadycznie respondenci utożsamiają *stołek* z *taboretem*. Pierwszy z nich może znaczyć także ‘pojedyncze siedzenie na nóżkach, podobne do krzesła, bez oparcia’, a drugi ‘małe, drewniane, jednoosobowe podłużne pojedyncze siedzenie bez oparcia, zazwyczaj z nogami z desek’.

Tabela 2.VI.48. *Taboret, stołek*, ich synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pojedyncze siedzenie na nóżkach, podobne do krzesła, bez oparcia; rzadko: to samo co stołek’	<i>taboret I</i>	9 (90%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>taborecik</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	6 (40%)	—
	<i>półkrzesło</i>	1 (10%)	0	0	—
‘małe, drewniane, jednoosobowe podłużne pojedyncze siedzenie bez oparcia, zazwyczaj z nogami z desek; rzadko: to samo co taboret’	<i>stołek II</i>	8 (80%)	14 (77,78%)	12 (80%)	— pn: ZaW
	<i>stołeczek</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	4 (26,27%)	—
	<i>ryczka</i> ¹⁹⁷	5 (50%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—
		pn: 5 (50%)	pn: 11 (61,11%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW
	<i>zydel I</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 4 (22,22%)	pn: 9 (60%)	pn: ZaW
	<i>zydelek I</i>	2 (20%)	3 (27,78%)	0	—
<i>miniławka</i>	0	0	1 (6,67%)	—	

Mieszkańcy okolic Poddębic wspominali, że ‘miękki, mały, pojedynczy wyściełany mebel do siedzenia’ to *pufa*. Kilkoro rozmówców przytoczyło wariant w rodzaju męskim *puf*. Oba leksemy są ogólnopolskie, przy czym *pufa* notowana jest tylko w PSWP z odsyłaczem do *puf*. Przez normatywistów uważana jest za błąd językowy (Bańko 2013; Malinowski 2016), niemniej to tej formy mieszkańcy wsi używają znacznie częściej niż w rodzaju męskim. Oprócz słowa wywodzącego się od francuskiego *le pouf* SzK podał nienotowany w tym znaczeniu *rydelek*. Prawdopodobnie doszło tu do brzmieniowego skojarzenia z *zydelkiem*. Jednokrotnie w materiale pojawił się *koziółek* ‘rodzaj stołka, ławki, obity skórą naturalną lub sztuczną, zazwyczaj na czterech nogach’, który J. Karłowicz odnotował w Sieradzkim jako ‘stołeczek’ (SGPK). Jak widać, mimo

¹⁹⁷ W tym wariant *ryczka*: p. II: 1, p. III: 2.
258

upływu ponad 100 lat słowo przetrwało na tych terenach. Ciekawe jest również to, że użyła go respondentka urodzona w 1991 roku.

Tabela 2.VI.49. *Puf* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'miękki, mały, pojedynczy wyściełany mebel do siedzenia'	<i>pufa</i>	10 (100%)	14 (77,78%)	13 (86,67%)	—
	<i>puf</i>	0	2 (11,11%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>rydelek</i>	1 (10%)	0	0	—
'rodzaj stołka, ławki, obity skórą naturalną lub sztuczną, zazwyczaj na czterech nogach'	<i>koziołek I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Opisując meble do siedzenia, wskazano też nazwy określające tę część mebla, na której się siedzi. Dwanaścioro rozmówców, szczególnie z młodszego pokolenia, podało *siedzisko*. Słowo to jest ogólnopolskie, niemniej odnotowano je w PSWP, w SJPD zostało oznaczone jako „dawne”, a w WSJP nie występuje. Pięcioro badanych – ponownie z przewagą w III generacji – podało ogólnopolski leksem *siedzenie*. Cztery poświadczenia (tym razem w większym stopniu w I grupie wiekowej) uzyskało zaś archaiczne *siedlisko*, notowane jedynie w WSJP jako „indywidualne”.

Tabela 2.VI.50. *Siedzisko* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'mebel do siedzenia; też: część mebla, na której się siedzi'	<i>siedzisko</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	7 (46,67%)	—
	<i>siedzenie</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	3 (20%)	—
	<i>siedlisko</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

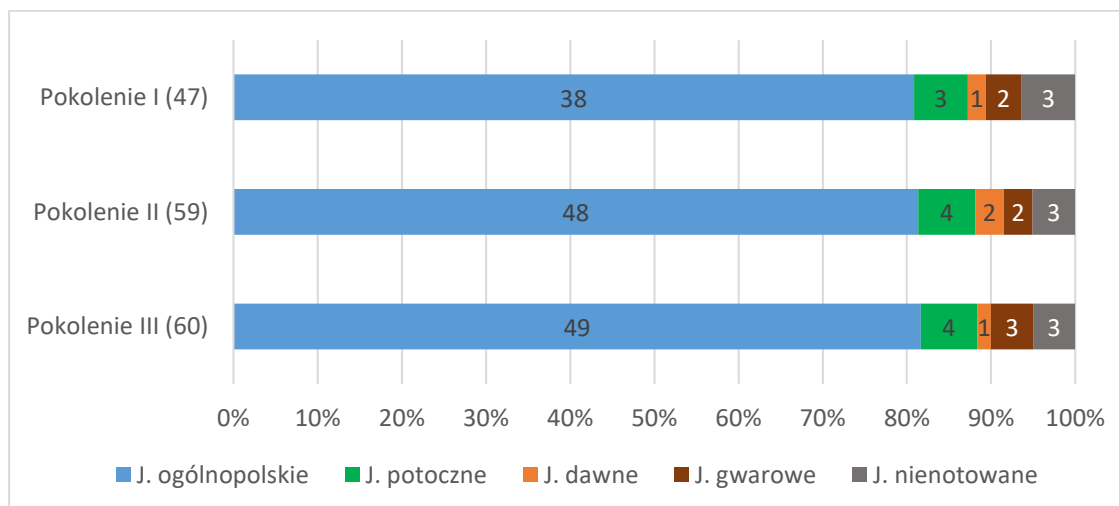
Na pytanie *Czym jest wypoczynek?* 37 badanych odpowiedziało, że jest to 'zestaw meblowy do wypoczywania składający się np. z wersalki, foteli i pufów', przy czym wyraźnie mniej użyć uzyskano w starszym pokoleniu, a jedna osoba z II grupy zaprzeczyła jego znajomości. *Wypoczynekowy* to mebel służący do wypoczywania. Dwoje respondentów wskazało na łączliwość *komplet wypoczynekowy* i *zestaw wypoczynekowy*, natomiast ogółem poświadczyło go 6 osób, głównie z II generacji. Z zakresu mebli do siedzenia i leżenia 2 rozmówców wymieniło *podnózek* 'mały mebel, często w komplecie z fotelem, na którym trzyma się nogi, gdy się siedzi'. Ponadto 12 respondentów, głównie w II i I grupie wiekowej, podało czasownik *wyściełać* 'obkładać mebel miękkim materiałem'. Zarówno *wyściełać*, *wypoczynekowy*, *jak* i *podnózek* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Wypoczynek* jest zaś notowany przez WSJP i PSWP jako „potoczny”.

Tabela 2.VI.51. Pozostałe leksemy z mikropola MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'zestaw meblowy do wypoczywania składający	<i>wypoczynek</i>	6 (60%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
			pn: 1 (5,56%)		

się np. z wersalki, foteli i pufów'					
'o meblu: służący do odpoczynania'	wypoczynkowy II ¹⁹⁸	0	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
'obkładać mebel miękkim materiałem'	wyścielać ¹⁹⁹	4 (40%)	11 (61,11%)	1 (6,67%)	—
'mały mebel, często w komplecie z fotelem, na którym trzyma się nogi, gdy się siedzi'	podnózek	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Reasumując, respondenci z I pokolenia podali 47 jednostek leksykalnych – 38 ogólnopolskich, po 3 potoczne i nienotowane, 2 gwarowe i 1 dawną. Ponadto zaprzeczyli oni znajomości 3 słów ogólnopolskich i 1 gwarowego. Osoby z II grupy wiekowej wskazały 48 leksemów ogólnopolskich, 4 potoczne, 3 nienotowane oraz po 2 dawne i gwarowe. Zaprzeczyli natomiast znajomości 4 wyrazów ogólnopolskich oraz po 1 gwarowym i potocznym. W III generacji wynotowano najwięcej, bo 60, określeń. Czterdzieści dziewięć z nich wywodzi się z rejestru ogólnopolskiego, 4 potocznego, 3 gwarowego, 1 archaicznego, są też 3 leksemy nienotowane. Poświadczenia negatywne zarejestrowano w przypadku 5 nazw ogólnopolskich i 1 gwarowej. Ponadto ZaW wymienił 19 leksemów – 18 ogólnopolskich i 1 potoczny. Zaprzeczył on natomiast znajomości 5 wyrazów ogólnopolskich i 1 gwarowego.

Wykres 2.38. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA

Mimo dużej rozbieżności w liczbie użytych słów między pokoleniem I a generacjami II i III odsetek jednostek dyferencyjnych jest zbliżony we wszystkich grupach wiekowych, z lekką przewagą dla młodszej i najmniejszym odsetkiem

¹⁹⁸ W tym połączenia: *komplet wypoczynkowy*: p. II: 1; *zestaw wypoczynkowy*: p. III: 1.

¹⁹⁹ W tym wariant *wyściłany*: p. II: 1.

w średniej. W I pokoleniu najwięcej spośród leksemów dyferencyjnych jest potocznych i nienotowanych, a w II i III – potocznych.

W omawianym mikropolu tematycznym stosunkowo sporo wyrazów przytoczył ZaW. Wynika to m.in. z faktu, że nazwy mebli do leżenia i spania są używane w domach powszechnie, zresztą samych desygnatów jest z tego zakresu co najmniej kilka w każdym budynku (łóżko, krzesło, fotel, wersalka, stołek).

W mikropolu MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA licznie wskazano desygnaty, które miały po minimum dwie nazwy, niemniej w wielu przypadkach wywodziły się one od tych samych podstaw (*taboret* i *taborecik*, *stołek* i *stoleczek*, *ława*, *ławka* i *ławeczka*, *krzesło*, *krzeselko* i *krzeselczko*), choć wystąpiły też synonimy bazujące na innych podstawach (*stołek*, *ryczka* i *zydelek*, *łózko* i *wyrko*), a nawet częściach mowy (*pieńtrowe* i *kojo*). Pojawiło się także kilka nazw, które najprawdopodobniej utworzone zostały okazjonalnie, tj. *minilawka*, *półkrzesło*, *rydelek*. Wszystkie te czynniki oraz wspomniana powszechność występowania w domach desygnatów nimi nazywanych mają wpływ na ogólną wysoką liczebność wyrazów w omawianym mikropolu.

Podsumowanie subpola tematycznego MEBLE

We wszystkich pokoleniach najliczniejszą grupą okazały się MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA, gdyż stanowiły ponad 40% leksemów z subpola MEBLE. W tym przypadku w II grupie wiekowej odnotowano nieco niższy odsetek. W II i III generacji kolejną grupę stanowiły OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI, uzyskały one przy tym ponad 20%, choć wyższy odsetek wskazano u młodszych. W I generacji natomiast drugim pod względem wielkości mikropolem były MEBLE DO PRZECHOWYWANIA. MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA w każdym z pokoleń stanowią między 11 a 12,5% jednostek leksykalnych i są najmniejszą grupą.

Tabela 2.VI.52. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego MEBLE pod względem przynależności pokoleniowej

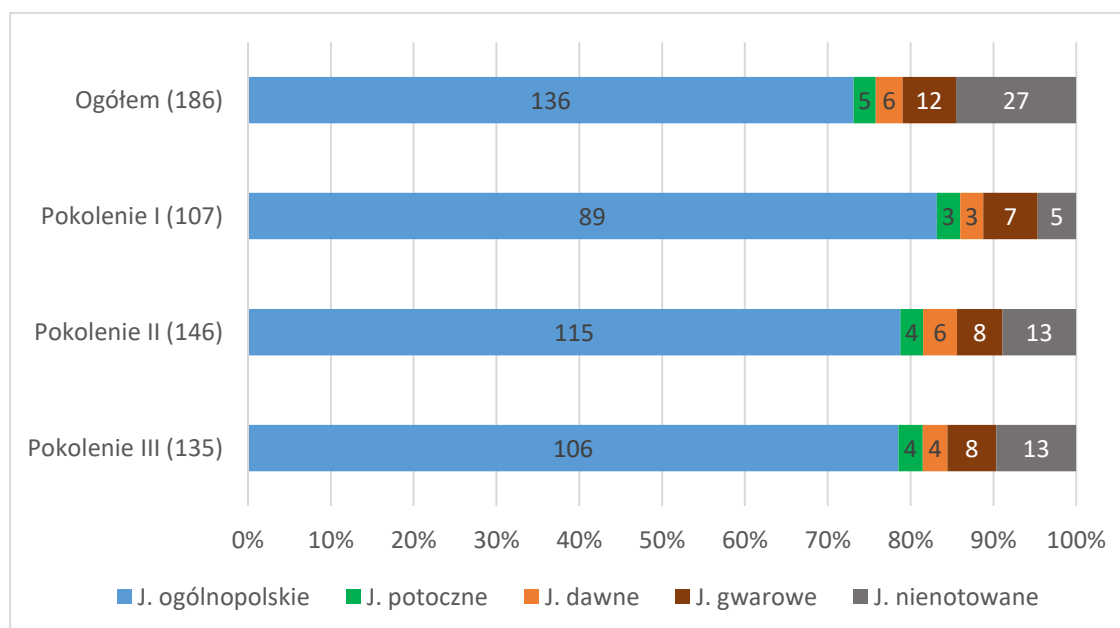
Mikropole	Pokolenie I (107)	Pokolenie II (146)	Pokolenie III (135)
MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA	47 (43,93%)	59 (40,41%)	60 (44,44%)
MEBLE DO PRZECHOWYWANIA	24 (22,43%)	31 (21,23%)	26 (19,26%)
OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI	23 (21,50%)	38 (26,08%)	34 (25,19%)
MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA	13 (12,15%)	18 (12,33%)	15 (11,11%)

Łącznie na subpole MEBLE składa się 187 nazw. Z rejestru ogólnego wywodzi się 136 (72,73%) z nich, natomiast 51 (27,27%) ma charakter dyferencyjny. Znajdują się one w czterech grupach, tj. 28 (14,97%) wśród jednostek nienotowanych, 12 (6,42%) gwarowych, 6 (3,21%) dawnych i 5 (2,67%) potocznych.

Tabela 2.VI.53. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola MEBLE

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	89 (83,18%)	115 (78,77%)	106 (78,52%)
Jednostki dyferencyjne	18 (16,82%)	31 (21,23%)	29 (21,48%)

W II i III pokoleniu w subpolu MEBLE co piąta jednostka leksykalna ma charakter dyferencyjny. Niższy odsetek (nieco ponad 15%) występuje zaś w starszej grupie wiekowej. W średniej i młodszej generacji częściej odnotowywano nazwy dyferencyjne pod względem znaczenia (np. *stolek I* ‘mały stół’, *nakładka II* ‘dodatkowa szafka nakładana na górę innych mebli do przechowywania, zwłaszcza szafy’) lub budowy słowotwórczej, np. *miniszufladeczka*, *szufladeczka*. W odróżnieniu od starszych młodszy wskazywali też współczesny mebel, jakim jest *półwysep*.

Wykres 2.39. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola MEBLE

Odsetek jednostek dyferencyjnych dla ogółu leksemów jest o kilka procent wyższy niż dla tych poświadczonych w II i III pokoleniu. Na niższy procent słów spoza rejestru ogólnego w starszej grupie wiekowej wpływ ma przede wszystkim mniejsza liczba tych nienotowanych. Tak jak wspomiano, w większym stopniu w młodszych generacjach użyto form takich jak *miniszufladeczka*, wyrazów opisujących desygnaty

rzadko wykorzystywane w domach, jak np. *katalog* czy *organizator*, neosemantyzmy (m.in. *nakładka*) czy współczesny, rzadko spotykany w domach wiejskich *półwysep*.

Czterdzieści jeden leksemów wymienił ZaW. Większość z nich (36) ma charakter ogólnopolski (np. *stół*, *łóżko*, *szuflada*), niemniej przytoczył też po 2 jednostki gwarowe (*tyłek* i *stolek I*) i nienotowane (*materacik* i *pawłacz II*) oraz potoczne *wyrko*. KaS natomiast podał ogólnopolskie słowa *półka* i *stół*.

Najwięcej poświadczeń negatywnych – 18 – odnotowano w III pokoleniu. Dotyczą one 11 leksemów ogólnopolskich, 5 gwarowych oraz po 1 dawnym i nienotowanym. W średniej grupie wiekowej wskazano na nieznaną 17 określeń: 10 ogólnopolskich, 4 gwarowych i po 1 dawnym, nienotowanym oraz potocznym. Starsi zaprzeczyli znajomości 12 jednostek leksykalnych, w tym: 7 ogólnopolskich, 3 gwarowych i po 1 dawnej oraz nienotowanej. Czternaście słów z podpoła MEBLE nie zna ZaW (9 ogólnopolskich, 3 gwarowych, po 1 dawnym i nienotowanym).

VII. URZĄDZENIA

Na 8 mikropól podzielono subpole URZĄDZENIA. Są to: URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA; URZĄDZENIA DO ZASILANIA; URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA; URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA; URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI; URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ; URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN, a także POZOSTAŁE URZĄDZENIA.

VII.a URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA

W mikropolu URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA odnotowano 88 leksemów. Wśród nich znajduje się: 57 jednostek ogólnopolskich, 17 nienotowanych, 6 potocznych, 4 gwarowe, 3 dawne i 1 książkowa.

Ogólną nazwę ‘instalacji oświetlającej dom’, czyli *oświetlenie*, podało 11 osób, z czego najwięcej z II pokolenia. Jest to stosunkowo nieduża liczebność jak na podstawową jednostkę leksykalną w omawianym mikropolu, tj. o najszerszym, najogólniejszym znaczeniu. Wspomniany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.1. *Oświetlenie*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘instalacja oświetlająca dom’	<i>oświetlenie</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—

Nieliczne przytoczenia uzyskały jednostki leksykalne odnoszące się do typów oświetlenia ze względu na natężenie światła. *Światelko* ‘oświetlenie o niedużym natężeniu, zasięgu; też: urządzenie emitujące takie światło’ wymieniły 3 osoby, a *duże światło* ‘główne źródło światła w pomieszczeniu, umieszczone pod sufitem, włączane przy drzwiach’ i *punktowy* ‘o oświetleniu: oświetlające niedużą przestrzeń, ale precyzyjnie, intensywnie’ – po 1. Omawiane nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VII.2. Typy oświetlenia ze względu na natężenie światła

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘oświetlenie o niedużym natężeniu, zasięgu; też: urządzenie emitujące takie światło’	<i>światelko</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘główne źródło światła w pomieszczeniu, umieszczone pod sufitem, włączane przy drzwiach’	<i>duże światło</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o oświetleniu: oświetlające niedużą przestrzeń, ale precyzyjnie, intensywnie’	<i>punktowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Informatorzy wymienili trzy ogólne nazwy urządzenia, które służy do oświetlania. *Lampa* ‘przenośne, stojące lub wiszące urządzenie z żarówką lub na paliwo służące do oświetlania’ została wymieniona przez 37 osób, a 34 respondentów wskazało *lampkę* ‘małe, przenośne, stojące lub wiszące urządzenie z żarówką lub na paliwo służące do oświetlania’. Ponadto 2 informatorów podało deminutyw *lampeczka*. Ponownie wszystkie wymienione leksemy pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.3. *Lampa* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przenośne, stojące lub wiszące urządzenie z żarówką lub na paliwo służące do oświetlania’	<i>lampa I</i>	8 (80%)	14 (77,78%)	13 (86,67%)	ZaW; FeB
‘małe, przenośne, stojące lub wiszące urządzenie z żarówką lub na paliwo służące do oświetlania’	<i>lampka II</i> ²⁰⁰	8 (80%)	14 (77,78%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>lampeczka</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

‘Lampa wisząca przy suficie, często ozdobna i na więcej niż jedna żarówek’ powszechnie znana jest jako *żyrandol*. Wskazało ją bowiem 37 badanych, przy czym najwięcej z II pokolenia. Informatorzy ze średniej i młodszej grupy wiekowej wymienili też nazwy poszczególnych elementów żyrandola. ‘Wisząca, podłużna część żyrandola, ozdobiona np. plastikowymi kryształkami’ przez 4 rozmówców została określona jako

²⁰⁰ W tym wariant *lomпка*: p. III: 1.

sopel, a przez 1 – *kolec*. StE powiedziała, że żyrandol z takimi wiszącymi ozdobami to *soplowy*. Dwie kobiety z III generacji podały ponadto *kryształki* i *diament* jako ‘drobne, błyszczące koraliki zawieszane na żyrandolu’.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. Wprawdzie u osób starszych odnotowano niemal taki sam odsetek przywołań jak u młodszych dla słowa *żyrandol*, jednak nie zwróciły one uwagi na żaden z elementów omawianego tu desygnatu. Najwięcej nazw tych części wymieniły respondentki z III grupy wiekowej. Leksemy *żyrandol*, *kolec*, *kryształki* i *soplowy* są ogólnopolskie. *Sopel* występuje w WSJP jako „książkowy”. *Diament* zaś w omawianym znaczeniu nie pojawia się w źródłach.

Tabela 2.VII.4. *Żyrandol* i jego elementy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘lampa wisząca przy suficie, często ozdobna i na więcej niż jedna żarówek’	<i>żyrandol</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	ZaW; FeB
‘wisząca, podłużna część żyrandola, ozdobiona np. plastikowymi kryształkami’	<i>sopel I</i>	0	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>kolec</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘drobne, błyszczące koraliki zawieszane na żyrandolu’	<i>kryształki</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>diament</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o żyrandolu: mający sople’	<i>soplowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Kinkiet to ogólnopolski leksem nazywający ‘niedużą lampę wiszącą na ścianie’. Został on podany przez 34 rozmówców, a 2 zaprzeczyło jego znajomości. Najmłodszy ZaW zna desygnat, ale nie nazwę. Trzy osoby podały określenie *klinkiet*, a jedna – *klinkier*. Pierwsze z nich zostało utworzone przez dodanie *-l-* do słowa *kinkiet*. Drugie zaś jest efektem skojarzenia formy *klinkiet* z typem cegły znanej jako *klinkier*. Oba określenia nie występują więc w źródłach. Co ciekawe, ZaMM podał *klinkiet* żartobliwie, przywołując wspomnienie o osobie, która rzeczywiście tak mówi. Widać tu zatem pewien przejaw świadomości językowej, gdyż podkreślił on w ten sposób, że *klinkiet* to wariant niepoprawny, co rzeczywiście zgodne jest z normą języka polskiego. Niemniej z perspektywy prowadzonych tu badań i gromadzenia leksyki w mowie mieszkańców danego regionu aspekt normatywistyczny nie ma oczywiście szczególnego znaczenia. W omawianej grupie warto jeszcze zwrócić uwagę, że ponownie najczęściej wskazań podstawowego wyrazu widać u osób z II pokolenia i ponownie respondenci z I potwierdzili tylko jedno słowo.

Tabela 2.VII.5. *Kinkiet* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'nieduża lampa wisząca na ścianie'	<i>kinkiet</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	11 (73,33%) pn: 1 (6,67%)	— pn: ZaW
	<i>klinkiet</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>klinkier II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci opowiedzieli o trzech typach lamp ze względu na miejsce i sytuację ich użytkowania. Dziesięć osób użyło przymiotnika *nocny* 'o lampie: ustawiana blisko łóżka, dająca słabe światło', przy czym 7 wskazało połączenie *lampka nocna*, a 3 podały *lampę nocną*. Lampa, która przymocowana jest do sufitu, to lampa *sufitowa*, a stawiana na biurku – *biurowa*. Dwie ostatnie nazwy uzyskały po 1 użyciu. Wszystkie wymienione leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.6. Typy lamp ze względu na miejsce i sytuację ich użytkowania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'o lampce, lampie: ustawiana blisko łóżka, dająca słabe światło'	<i>nocny</i> ²⁰¹	3 (30%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
'o lampie: przymocowana do sufitu'	<i>sufitowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'o lampie: mała, stojąca często na biurku'	<i>biurowy II</i>	1 (10%)	0	0	—

Zanim na początku lat 60. w okolicach Poddębic²⁰² rozpoczął się masowy proces elektryfikacji wsi, domy oświetlano *lampami naftowymi*. Choć obecnie niemalże nie są używane, zostały podane przez 40 osób, w tym licznie przez młodszych. Troje respondentów z II pokolenia użyło określenia *naftówka* i *kopciuch*. Dwanaścioro informatorów zapytano także o występującą w Wielkopolsce nazwę *funcka* (*Co wieś...* 2014), jednak zaprzeczyli oni jej znajomości.

Lampa naftowa stanowi leksem ogólnopolski, *naftówka* i *kopciuch* to zaś jednostki potoczne. Pierwsza z nich z takim kwalifikatorem została odnotowana zarówno w WSJP, jak i PSWP, a druga – tylko w WSJP.

Tabela 2.VII.7. *Lampa naftowa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'dawne urządzenie do oświetlenia działające poprzez podpalenie nafty'	<i>lampa naftowa</i> ²⁰³	8 (80%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>naftówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>kopciuch I</i>	0	1 (5,56%)	0	—

²⁰¹ W tym połączenia: *lampka nocna*: p. I: 2, p. II: 4, p. III: 1; *lampa nocna*: p. I: 1; p. II: 1, p. III: 1.

²⁰² Jest to okres wymieniany przez respondentów, przy czym w bardziej rozwiniętych wsiach lub położonych bliżej ważniejszych dróg proces rozpoczął się wcześniej, a we wsiach odległych lub pojedynczych domach – nawet na początku lat 70.

²⁰³ W tym wariant *lampa naftowa*: p. I: 1, p. II: 1.

Urodzony w 1986 roku mieszkaniec Góry Bałdrzychowskiej Kolonii zwrócił uwagę na trzy rodzaje lamp naftowych ze względu na sposób ukierunkowania strumienia światła. Są to: *kierunkowy* ‘o punktowym świetle’, *sektorowy* ‘świecący dwu- lub wielopunktowo’ oraz *dookólny* ‘o rozproszonym świetle’. Żadna z tych nazw nie jest notowana w podanym lub zbliżonym do wymienionego znaczeniu.

Kolejną grupę leksemów przytoczonych tylko przez jedną osobę – tym razem SzZ z I generacji – stanowią nazwy lampy naftowej ze względu na moc. ‘Lampa naftowa o niewielkim rozmiarze i tym samym o niskiej mocy’ to *trójka II*, ‘lampa naftowa o przeciętnym rozmiarze i tym samym przeciętnej mocy’ nazwana zostało *pio"tką*, natomiast *ósemka* to ‘lampa naftowa o dużym rozmiarze i tym samym większej mocy’. Dwa pierwsze określenia stanowią archaizmy – notuje je bowiem jedynie SJPD. *Ósemka* występuje jako gwarowa w KSGP w obecnych powiatach: toruńskim, golubsko-dobrzyńskim i konińskim. Odnotowanie wyrazu w okolicach Poddębic poszerza zatem nieznacznie obszar występowania w stronę południa.

‘Szkłana osłona lampy naftowej’ ma w okolicach Poddębic 5 nazw. Najwięcej osób (15) wskazało *cylinder*, 9 wymieniło *klosz*, 2 *kielich* i po 1 *szkiełko* oraz rzeczownik *szklana*. *Klosz* i *szkiełko* wywodzą się z rejestru ogólnego, *cylinder* to leksem dawny, natomiast *kielich* i *szklana* nie występują w źródłach w omawianym znaczeniu.

O ile ogólna nazwa *lampa naftowa* znana jest powszechnie w każdej grupie wiekowej, o tyle najczęściej użyć określeń na szklaną osłonę lampy (*cylinder* i *klosz*) uzyskano od osób starszych i w wieku średnim. Młodszy wymienili dane leksem jednostkowo. Najwięcej wyrazów natomiast przytoczyli respondenci z II pokolenia. Być może wynika to z faktu, że rozmówcy ze średniej grupy wiekowej w mniejszym stopniu używali lamp naftowych i pamiętają je głównie z dzieciństwa, dlatego utworzyli więcej nazw na zasadzie skojarzeń, podczas gdy starsi, którzy tego typu oświetlenia używali dłużej, posłużyli się najbardziej powszechnymi określeniami.

Tabela 2.VII.8. *Klosz* lampy naftowej i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘szklana osłona lampy naftowej’	<i>cylinder</i> ²⁰⁴	5 (50%)	9 (50%)	1 (6,67%)	—
	<i>klosz I</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>kielich I</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>szkiełko I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>szklana I</i> (rzecz.)	0	0	1 (6,67%)	—

²⁰⁴ W tym wariant *celinder*: p. II: 2.

Niewiele poświadczeń uzyskały trzy nazwy ‘miejsca w lampie naftowej, gdzie wlewało się naftę’. Informatorzy użyli tu określeń: *pojemniczek I* (1 osoba z I pokolenia i 2 – z II), *zbiorniczek* (po 1 poświadczeniu w II i III generacji) oraz *ślój I* (respondentka z II grupy wiekowej). Drugi z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, natomiast dwa pozostałe nie są notowane w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Również jednostkowo respondenci wymienili cztery nazwy trzech elementów mechanizmu do regulacji wielkości płomienia w lampie naftowej. *Pokreⁿtelko* i *dzióbek* nazywają ‘wąski pręt zakończony obracaną główką służący do zmiany wielkości ognia w lampie naftowej’, *trybik* to ‘kółko zębate w lampie naftowej poruszające pokrętełkiem’, a *zo^mbek* – ‘pojedynczy element koła zębatego’. Trzy wyrazy zostały wymienione przez rozmówców z II generacji, a jednego użyła respondentka z III grupy wiekowej. Nie ma tu natomiast poświadczeń od osób starszych. *Pokreⁿtelko*, *trybik* i *zo^mbek* stanowią leksemy ogólnopolskie. *Dzióbek* zaś nie jest notowany w omawianym znaczeniu.

Tabela 2.VII.9. Elementy mechanizmu do regulacji wielkości płomienia w lampie naftowej

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąski pręt zakończony obracaną główką służący do zmiany wielkości ognia w lampie naftowej’	<i>pokreⁿtelko I</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>dzióbek I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘kółko zębate w lampie naftowej poruszające pokrętełkiem’	<i>trybik</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘pojedynczy element koła zębatego’	<i>zo^mbek</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Kolejny element lampy naftowej, który znalazł się w zebranych materiale, stanowi ‘taśma zanurzana w nafcie i podpalana’. Dwadzieścioro dwoje rozmówców nazwało ją *knotem*, a jedna – *knocikiem*. Oba określenia są ogólnopolskie.

Tak jak w przypadku osłony lampy tu również więcej poświadczeń uzyskano od informatorów z I i II pokolenia, przy czym *knot* wskazało nieco więcej osób z młodszej grupy niż *cylinder* i *klosz*. Wynikać to może z faktu, że słowo *knot* jest do dziś powszechnie używane, gdyż określa on element świec, dlatego młodszy badani używali go też przy opisie lampy. *Cylinder* zaś występuje rzadko w zbliżonym znaczeniu. Niemniej w przypadku *klosza* – używanego obecnie do osłony lamp elektrycznych – nie widać takiej zależności jak dla *knota*.

Tabela 2.VII.10. *Knot* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘taśma zanurzana w nafcie i podpalana, będąca częścią lampy naftowej’	<i>knót</i> ²⁰⁵	6 (60%)	11 (61,11%)	5 (33,33%)	—
	<i>knocik</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informatorzy użyli 4 nazw ‘elementu lampy naftowej odbijającego światło’, z czego 3 wywodzą się od włoskiego *lustrò* ‘blask, połysk’ (za: WSJP), a jedna od słowa *błysk*. Najwięcej rozmówców – 17 – wskazało *lusterko*, niemniej 2 kobiety zaprzeczyły jego znajomości w kontekście lampy naftowej. Dwoje informatorów wymieniło *lustrò*, a po 1 – *lustereczko* i *odbłyśnik*. Podane leksemy są ogólnopolskie. *Lustrò* ponownie najrzadziej użyte zostało przez osoby z III generacji, niemniej – tak jak informatorzy z I grupy wiekowej – przytoczyli oni po 3 nazwy, podczas gdy w II pokoleniu podano tylko jedno określenie na omawiany desygnat. Jak wspomnieli respondenci:

Q: A też lusterka się do nich [=do lamp naftowych]...?

PlZ: *tak tak ... było lusterko ...*

Q: I po co ono było?

PlJ: *no ... żeby da... dawało wieⁿcy od... odblasku...* (Biała Góra)

Q: A były przy nich [=lampach naftowych] lusterka?

KaJ: *były ...*

Q: I czemu to służyło?

KaJ: *odbijaniu światła ...* (Bronów)

GrM: *i z tyłu [lampy naftowej było] lusterko żeby po prostu odbijało to światło na cały dóm ... i sie knocik podkreⁿcało ... wysuwało go bardzi albo chowało ... żeby było wieⁿksze światło albo mniejsze ...* (Lekaszyń)

Montowanie lusterek w lampach naftowych zwiększało więc ilość światła w pomieszczeniu. Mieszkanka Rąkczyna wspominała natomiast, że światło próbowano też rozpraszać w inny sposób:

Q: A były lusterka przy lampach?

SzZ: *nie ... kiedyś nie było ... ale już ... moja mama to ... na pomys taki ... że ocz czekolady ... wzięła to złotko ... bo ji sie wydawało że to bedzie odbijać to już to złotko owinęła ... tam na jakimś czymś i tam przykładała ... i to na takim garku wysokim żeby wyżej stało na stole to było ... widni bo jak tag na niskim to ... o! ... kochano! ... u nosz była lampa ... to mama ... na drutach robiła ja robiłam a ... ten mój wujo był S. ... tam dó niego poprzychodziły kolegi to w karty grały a ... no jeszcze przy kuchni babcia gotowała tam ...* (Rąkczyn)

²⁰⁵ W tym wariant *knót*: p. II: 2.

Jak widać, zastosowane rozwiązanie w postaci owinięcia złotka po czekoladzie przy lampie dawało wystarczająco światła, aby kilka osób mogło jednocześnie robić na drutach, grać w karty i gotować.

Tabela 2.VII.11. *Lusterko* lampy naftowej, jego warianty i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'element lampy naftowej odbijający światło'	<i>lustro I</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>lusterko I</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	2 (13,34%)	—
		pn: 1 (10%)		pn: 1 (6,67%)	
	<i>lustreczko</i>	1 (10%)	0	0	—
<i>odbłyśnik</i> ²⁰⁶	0	0	1 (6,67%)	—	

Trzy osoby z II pokolenia zwróciły uwagę na 2 inne części lampy naftowej. Są to *koszyczek* 'druciana obudowa lampy naftowej' oraz *szyjka* 'wydłużony element zbiornika na naftę w lampie naftowej'. Drugi z leksemów ma charakter ogólnopolski, a pierwszy występuje w gwarach, choć w nieco innych znaczeniach. KSGP notuje *koszyczek* w Dulsku²⁰⁷ jako 'część nasadzana na zbiorniczek na naftę w lampie', a z powiatu lubelskiego 'część, do której przytwierdzony jest knot'. W SGOWM oznacza 'palnik lampy naftowej'. Warto jeszcze wspomnieć, że ZaA określiła kształt lampy naftowej jako *lampa Aladyna* 'lampa, którą posiadał Aladyn z *Księgi tysiąca i jednej nocy*'.

Tabela 2.VII.12. Pozostałe części lampy naftowej

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'druciana obudowa lampy naftowej'	<i>koszyczek I</i>	0	2 (11,11%)	0	—
'wydłużony element zbiornika na naftę w lampie naftowej'	<i>szyjka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Ostatnia grupa leksemów poświęcona lampie naftowej dotyczy czynności z nią związanych. 'Zwiększać ogień w lampie naftowej' to *podkreⁿcać*, a zmniejszać – *przykreⁿcać*. Czasownik *migotać* oznacza natomiast 'świecić małym, przerywanym ogniem'. Wymienione tu jednostki leksykalne zostały użyte sporadycznie i wywodzą się z rejestru ogólnego. *Podkreⁿcać* wprawdzie występuje w PSWP jako „dawne”, ale w nowszym WSJP nie zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem.

Tabela 2.VII.13. Czynności związane z lampą naftową

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'zwiększać ogień w lampie naftowej'	<i>podkreⁿcać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
'zmniejszać ogień w lampie naftowej'	<i>przykreⁿcać</i>	0	1 (5,56%)	0	—

²⁰⁶ W połączeniu *odbłyśnik lusterkowy*.

²⁰⁷ Obecny powiat golubsko-dobrzyński.

‘o lampie naftowej: świecić małym, przerywanym ogniem’	<i>migotać</i>	1 (10%)	0	0	—
--	----------------	---------	---	---	---

Oprócz lamp zasilanych naftą mieszkańcy okolic Poddębic mieli takie, których paliwem był karbid (por. mikropole IV.c). Wskazało je łącznie 7 rozmówców z I i II pokolenia. Częściej przytaczane były rzeczowniki – *karbidówka* lub *karbitówka* – a raz użyto przymiotnika *karbidowy*. Pierwszy leksem przez redaktorów WSJP uznany został jako „potoczny”, a ostatni ma charakter ogólnopolski. Gwarową *karbitówkę* zaś KSGP notuje na Orawie, w powiatach jasielskim, brzozowskim, zawierciańskim, pińczowskim, bialskim, ostrołęckim, gwarwolińskim, siedleckim, tczewskim i konińskim, a zatem na obszarze całego kraju, z przewagą południa i wschodu. Omawiana nazwa znana jest też w Domaniewku (SGD).

Tabela 2.VII.14. Lampa *karbidowa* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawna lampa zasilana karbidem’	<i>karbidówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>karbitówka</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
‘o lampie: zasilana karbidem’	<i>karbidowy</i>	1 (10%)	0	0	—

Informatorzy podali 4 nazwy ‘małego, przenośnego urządzenia na baterie służącego do oświetlania’. Dwadzieścia osób wskazało *latarkę*, a ZaW dodatkowo wspomniał o jej współczesnej formie, tj. o urządzeniu wbudowanym w telefon komórkowy. Raz użyto także zdrobnienia *latarenka*. Najwięcej poświadczeń – 32 – uzyskała jednak *baterijka*, przy czym 5 rozmówców zaprzeczyło jej znajomości. Jednokrotnie podano też *baterię*.

Trzy z omawianych leksemów wywodzą się z rejestru ogólnego. Niemniej *latarka* występuje w WSJP i PSWP, *latarenka* jedynie w PSWP, a *baterijka* – także w WSJP i PSWP, ale w wydanej w Poznaniu publikacji otrzymała kwalifikator „regionalna”. *Bateria* natomiast odnotowana została w źródłach gwarowych. Występuje na różnych obszarach Polski poza zachodem i północą, a dokładniej w okolicach Białej Podlaskiej, Garwolina, Myślenic, Prudnika i Kalisza, a także w Domaniewku (KSGP, SGD).

W omawianej grupie najczęściej leksemów podali badani z III pokolenia, niemniej najrzadziej wskazywali oni *baterijkę*. Nazwa ta na badanym terenie wychodzi bowiem z użycia, co podkreślali informatorzy. Jak powiedział ZaMM, odpowiadając na pytanie *Czym jest baterijka?, stare ludzie na lampke tak godajom ...* (Zalesie).

Tabela 2.VII.15. *Latarka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'małe, przenośne urządzenie na baterie służące do oświetlania'	<i>latarka</i> ²⁰⁸	4 (40%)	9 (50%)	6 (40%)	ZaW
	<i>latarenka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>bateria I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>baterijka I</i>	9 (90%)	15 (83,33%) pn: 1 (5,56%)	8 (53,33%) pn: 4 (6,27%)	—

Leksem *żarówka* 'małe urządzenie montowane w lampach elektrycznych emitujące światło' podało 39 informatorów. Dwoje użyło też zdrobnienia *żaróweczka*. Oba słowa są ogólnopolskie i występują powszechnie we wszystkich pokoleniach, z nieznacznie wyższym odsetkiem w młodszej grupie.

Troje respondentów przytoczyło trzy nazwy 'cienkiego elementu świecącego w żarówce'. Są to: *żarnik*, *preⁿcik* i *drucik*. Omawiane jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego, niemniej pierwsza i trzecia nie występują w WSJP.

Tabela 2.VII.16. *Żarówka* i jej części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'małe urządzenie montowane w lampach elektrycznych emitujące światło'	<i>żarówka</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>żaróweczka</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW
'cienki element świecący w żarówce'	<i>żarnik</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>preⁿcik I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>drucik II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci wymienili różne typy żarówek. Po 2 osoby użyły leksemów *żarowy* i *żarnikowy* 'o żarówce: z metalowym, żarzącym się prętem'. Pierwszy odnotowano z I i II generacji, a drugi – z III. Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, gdyż występują w PSWP i SJPD.

Popularna do niedawna 'żarówka w kształcie gruszki mająca żarnik z wolframu, pobierająca więcej energii' określana jest przede wszystkim jako *zwykła*. Po trzy osoby podały przymiotniki *normalny* i *wolframowy*. Nazwy te odnoszą się więc przede wszystkim do powszechności występowania określanego nimi desygnatu, natomiast przymiotnik utworzony od materiału, z którego wykonany jest żarnik, uzyskał tylko 3 poświadczenia. Wszystkie z nich są ogólnopolskie.

Najwięcej wskazań leksem *zwykły* uzyskał w III pokoleniu, a najmniej – w I. Ponadto przymiotnik *wolframowy* przytoczyli wyłącznie młodszy rozmówcy, nie wymieniając przy tym jednostki *normalny*.

²⁰⁸ W tym wariant *laterka*: p. I: 1.

Dwie informatorki podały określenia mocy żarówek wolframowych. StE wymieniła *dwadzieścia pięć* w formie z *e* pochylonym *dwadzieścia pięć*, tj. ‘żarówkę wolframową o mocy 25 watów’, a WiA *setkę* ‘żarówka wolframowa o mocy 100 watów’. W słownikach, co nie dziwi, nie występuje połączenie *dwadzieścia pięć*, niemniej ze względu na regularność formy należy ją uznać za ogólnopolską. Natomiast *setka* to w omawianym znaczeniu leksem potoczny.

Przykład synonimii widać w przypadku ‘żarówki działającej dzięki przepływowi prądu przez zawarty w niej argon lub neon’, gdyż przytoczono na nią 5 określeń. Po dwa wywodzą się od nazwy pierwiastka, którym zasilane są omawiane żarówki (*neon* i *neonówka*) oraz od czasownika *jarzyć się* (*jarzeniówka* i *jarzeniowy*), a jedno od rzeczownika *światło* (*światłówka*). Cztery z leksemów pochodzą z rejestru ogólnego, przy czym tylko *światłówka* występuje w WSJP i PSWP bez kwalifikatorów. *Neon* i *jarzeniówka* w PSWP określane są jako „potoczne”, a przymiotnika *jarzeniowy* nie notuje WSJP. *Neonówka* uznana została za potoczną, gdyż – tak jak dwie inne jednostki leksykalne – występuje w PSWP jako potoczna, ale przy jej braku w WSJP. Z wymienionej grupy nazw 4 użyte zostały przez informatorów z III generacji, a 2 – z II. Osoby starsze nie przywołały tu natomiast żadnego wyrazu.

‘Żarówka wypełniona gazem z chlorowcem’ ma trzy określenia utworzone na podstawie nazwy pierwiastka. *Halogen* wymieniło 6 respondentów, przymiotnik *halogenowy* 3, a *halogenówkę* – 2. Dwa pierwsze wyrazy są ogólnopolskie, a trzeciego nie notują wykorzystane źródła. Warto nadmienić, że w przypadku *halogenu* zachodzi zjawisko uniwersyfikacji syntagmy *lampa halogenowa*. Jeśli chodzi o zróżnicowanie pokoleniowe, to wszystkie trzy jednostki leksykalne odnotowano w rozmowach z osobami z II generacji, natomiast w I i III wskazano po jednym leksemie.

Mieszkańcy okolic Poddębic zwrócili jeszcze uwagę na trzy typy żarówek. *Energoszczędny* ‘zużywający mniej energii, o kształcie wygiętych prętów’ został przytoczony przez 12 osób, *ksenonowy* ‘działający przy użyciu ksenonu’ przez 3 osoby, a *litowo-jonowy* ‘wykonany z porowatego węgla i soli litowych’ – przez 1 osobę. Dwa pierwsze leksemy należą do rejestru ogólnego, a ostatni nie występuje w źródłach. Najpewniej *litowo-jonowa* żarówka została pomyłona z typem baterii. Ponownie najmniej użyć uzyskano w I pokoleniu. Najwięcej poświadczeń widać natomiast w młodszej grupie.

Tabela 2.VII.17. Typy żarówek

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o żarówce: z metalowym, żarzącym się prętem’	<i>żarowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>żarnikowy</i> ²⁰⁹	0	0	2 (13,34%)	—
‘o żarówce: mająca żarnik z wolframu, w kształcie gruszki, pobierająca więcej energii’	<i>wolframowy</i>	0	0	3 (20%)	—
	<i>zwykły</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	10 (66,67%)	—
	<i>normalny</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘żarówka wolframowa o mocy 25 watów’	<i>dwadzieścia pięć</i> ²¹⁰	0	1 (5,56%)	0	—
‘żarówka wolframowa o mocy 100 watów’	<i>setka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘żarówka działająca dzięki przepływowi prądu przez zawarty w niej argon lub neon’	<i>neon</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>neonówka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>jarzeniówka</i>	0	2 (11,11)	2 (13,34)	—
	<i>jarzeniowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>światłówka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘żarówka wypełniona gazem z chlorowcem’	<i>halogen</i>	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>halogenówka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>halogenowy I</i>	0	2 (11,11%)	0	FeB
‘o żarówce: zużywająca mniej energii, o kształcie wygiętych prętów’	<i>ergooszczędny</i> ²¹¹	1 (10%)	4 (22,22%)	6 (40%)	ZaW
‘o żarówce: działająca przy użyciu ksenonu’	<i>ksenonowy</i>	0	2 (11,11%)	0	FeB
‘o żarówce: wykonana z porowatego węgla i soli litowych’	<i>litowo-jonowy I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Cztery rozmówczynie podkreśliły, że ‘przyrząd przewodzący prąd w jedną stronę’ nazywany jest *diodą*. Trzy natomiast podały przymiotnik *diodowy* odnoszący się do żarówki. Oba leksemy pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.18. *Dioda* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrząd przewodzący prąd w jedną stronę’	<i>dioda</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘o żarówce: z diodą’	<i>diodowy</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—

‘Dioda emitująca promieniowanie wchodzące w zakres światła widzialnego, ultrafioletu i podczerwieni’ nazwana została przez 4 respondentów jako *led* (LED) i *ledówka*. Znacznie więcej badanych, bo 29, podało typ żarówki z taką diodą, czyli *ledowy*. Jeden respondent wymienił ją jako *lodowa*. Skojarzenie to z popularnym leksemem zapewne wynika z faktu, że *LED* to słowo obce i stosunkowo nowe, natomiast

²⁰⁹ W tym wariant *żernikowa*: p. III: 1.

²¹⁰ W wariantcie *dwadzieścia pięć*.

²¹¹ W tym wariant *ergooszczędny*: p. I: 1, p. III: 1.

lód i pochodny od niego przymiotnik *lodowy* znane są powszechnie od dawna. Na „współczesność” omawianych tu słów wskazują jeszcze dwie obserwacje z badań. Po pierwsze rzadziej używane są przez osoby starsze, a po drugie – mimo ich rosnącej popularności – nie występują w wykorzystanych źródłach.

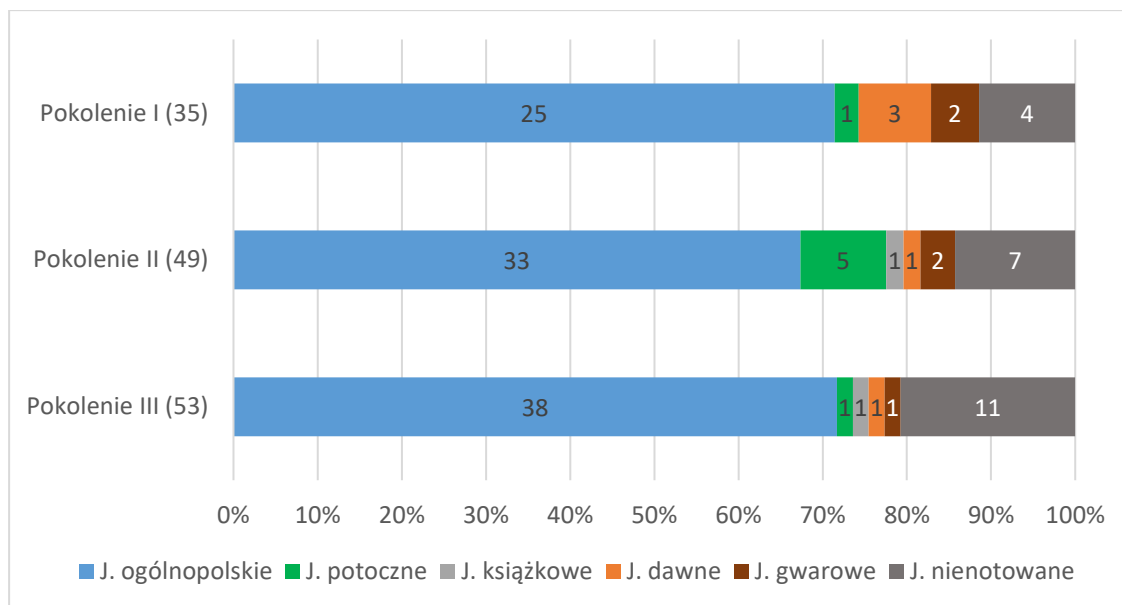
Tabela 2.VII.19. *Led* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘(ang. <i>light-emitting diode</i>) dioda LED emitująca promieniowanie wchodzące w zakres światła widzialnego, ultrafioletu i podczerwieni’	<i>led</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>ledówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘o żarówce: z diodą LED’	<i>ledowy</i> ²¹²	5 (50%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	ZaW

Ostatnie dwa leksemy wymienione w mikropolu URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA to *solar* ‘lampa zasilana energią słoneczną’ (2 badanych z II pokolenia) oraz *przyciemniany* ‘o kinkiecie, wyłączniku itp.: taki, w którym reguluje się natężenie światła’ (1 kobieta z III pokolenia). Pierwsza z jednostek leksykalnych notowana jest w WSJP jako „potoczna”, natomiast nie występuje w innych źródłach, gdyż opisuje stosunkowo nowy desygnat, natomiast druga pochodzi z rejestru ogólnego. AnM wymieniła popularną markę żarówek, tj. Osram, niemniej – zgodnie z założeniami rozprawy – jako niezleksykalizowana nazwa własna nie jest ona włączona do statystyk.

Podsumowując, informatorzy z I generacji wymienili 35 leksemów, w tym 25 ogólnopolskich, 4 nienotowane, 3 dawne, 2 gwarowe oraz 1 potoczny. W II grupie wiekowej odnotowano 33 nazwy ogólnopolskie, 7 niewystępujących w źródłach, 5 potocznych, 2 gwarowe, a także po 1 książkowej i dawnej, co daje sumę 49. W III pokoleniu wskazano 53 określenia, a wśród nich: 38 ogólnopolskich, 11 niewystępujących w źródłach oraz po 1 książkowym, potocznym, dawnym i gwarowym. Ponadto ZaW użył 8 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego i 1 nienotowanej, a FeB – 4 ogólnopolskich. W każdej grupie wiekowej wystąpiły poświadczenia negatywne leksemów ogólnopolskich, przy czym w I i II oraz u ZaW po 1, a w III – 3.

²¹² W tym wariant *lodowa*: p. II: 1.

Wykres 2.40. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA

Najwięcej jednostek leksykalnych wymienili badani z III pokolenia, a najmniej – z I. Wynika to z faktu, że starsi respondenci przytaczali mniej nazw poszczególnych typów żarówek i elementów niektórych urządzeń (jak na przykład żyrandolu).

W mikropolu tematycznym URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA występuje stosunkowo dużo określeń dyferencyjnych, gdyż stanowią one niespełna 35% ogółu. Inny jest natomiast ich rozkład w poszczególnych generacjach, gdyż w I i III wynosi poniżej, a w II – powyżej 30%.

Wśród starszych badanych, co nie dziwi, obok wyrazów nienotowanych największą grupę stanowią archaizmy. Dotyczą one lampy naftowej, stąd wyższa ich liczba właśnie w I pokoleniu, gdyż to jego przedstawiciele najlepiej pamiętają używanie opisywanego desygnatu.

W II generacji wprawdzie również wystąpiło najwięcej nazw nienotowanych, ale szczególną uwagę zwraca wysoka liczba potocyzmów. Leksemy te odnoszą się do dawnych i współczesnych desygnatów, trudno jednak znaleźć czynnik jednoznacznie wpływający na tak wysoką frekwencję.

Informatorzy z III pokolenia – tak jak przedstawiciele średniej grupy – wskazali wszystkie typy jednostek dyferencyjnych dla omawianego mikropola tematycznego, niemniej zdecydowanie najwięcej wystąpiło tu leksemów nienotowanych w źródłach. Słowa, które nie występują w wykorzystywanych do analizy publikacjach, często są okazjonalnie użytymi neosemantyzmami (np. *diament*, *kielich* i *ślój*).

VII.b URZĄDZENIA DO ZASILANIA

Na mikropole URZĄDZENIA DO ZASILANIA składa się 90 jednostek leksykalnych. Sześćdziesiąt z nich ma charakter ogólnopolski, 20 nie występuje w źródłach, 9 stanowią leksemy potoczne, odnotowano także 1 słowo wywodzące się z gwar.

Uporządkowany ruch ładunków elektrycznych wraz z instalacjami, które je wykorzystują, ma 5 nazw. *Energia elektryczna* została przytoczona przez 2 osoby, *elektryczność* przez 3, a *elektryka* – przez 1. Więcej poświadczeń mają słowa, które nie bazują na podstawie utworzonej od gr. *ἔλεκτρον* ‘bursztyn’. Trzydzieści osiem osób wskazało bowiem *proⁿd*, a 13 – *światło*. Jedynie przymiotnika *elektryczny* ‘zasilany prądem’ użyło 28 respondentów. Z rejestru ogólnego wywodzą się: *energia elektryczna*, *elektryczny*, *proⁿd* i *światło*. *Elektryczność* i *elektryka* są zaś notowane przez WSJP i PSWP jako „potoczne”.

Najwięcej jednostek leksykalnych, bo wszystkie 5, przytoczyły osoby z II pokolenia. Jednak najwyższy odsetek poświadczeń widać w I grupie wiekowej. Słowo *proⁿd*, podali tu wszyscy informatorzy. Najmniej poświadczeń uzyskano natomiast w III generacji. Paradoksalnie fakt, że młodsi rozmówcy nie pamiętają już czasów, gdy na wsi nie było instalacji elektrycznej, może mieć wpływ na mniejszą liczbę wskazań. Dla nich bowiem dostęp do energii elektrycznej jest na tyle powszechny i znany im od urodzenia, że nie mówią o nim wiele. Przeciwnie jest natomiast u osób z I i II pokolenia, które wspominały, jak żyło się w czasach przed elektryfikacją wsi lub opowiadały o procesie montażu instalacji. To właśnie w takich rozmowach najczęściej padały określenia *proⁿd* i *światło*, np. SzK: *jag miałym dzieś siedemnaście lat ... jak zakładali proⁿd ... [...] najpierw to była ... jedna żarówka w budynku ... przeważnie jak zakładali ... to ... jedno^m żarówkę w kuchni a ... w pokoju to już czsza było doplacać ...* (Rąkczyn)

Tabela 2.VII.20. *Energia elektryczna*, jej synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘uporządkowany ruch ładunków elektrycznych i instalacje je wykorzystujące’	<i>energia elektryczna</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>elektryczność</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>elektryka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>proⁿd</i> ²¹³	10 (100%)	16 (88,89%)	10 (66,67%)	ZaW; KaS
‘zasilany prądem’	<i>światło</i>	5 (50%)	4 (22,22%)	3 (20%)	ZaW
	<i>elektryczny</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	7 (46,67%)	ZaW

²¹³ W tym wariant *próⁿd*: p. II: 2.

Trzy kobiety (1 z II i 2 z III pokolenia) wspomniały leksem *podłoⁿczać* ‘zapewniać urządzeniu dostęp do instalacji elektrycznej’. Jedna z nich (z III generacji) użyła też czasownika w aspekcie dokonanym – *podłoⁿczyć*. Oba wyrazy są ogólnopolskie.

Dwie kobiety z I i II generacji wymieniły czasownik *cioⁿgno^ć I* ‘o urządzeniach: pobierać energię elektryczną’. Nazwa ta w omawianym znaczeniu występuje tylko w WSJP i została opatrzona kwalifikatorem „potoczny”.

Cztery osoby zwróciły także uwagę na elementy instalacji elektrycznej montowane na zewnątrz budynku. Są to *šup* ‘długi, wysoki, drewniany lub betonowy drąg, na którym zawieszono są przewody elektryczne’ (2 poświadczenia w II pokoleniu i 1 – w III) i *druty I* ‘linie wysokiego napięcia’ (informator z I generacji). Pierwszy z nich to leksem ogólnopolski, a drugi – potoczny.

Pojedyncze poświadczenia uzyskano w przypadku czterech wyrazów związanych z systemem wykorzystującym ruchy elektronów, którymi można sterować. Sam system określony został przez mężczyznę z III grupy wiekowej jako *elektronika*. Respondenci z II generacji użyli też przymiotnika *elektroniczny* (2 osoby) i przysłówka *elektronicznie* (1 osoba). Ponadto kobieta z III generacji przytoczyła leksem *nielektroniczny* ‘niewymagający prądu, by go użytkować’. Wszystkie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

‘Instalacja montowana w nasłonecznionym miejscu przetwarzająca promienie słoneczne w prąd’ to według mieszkańca Poddębic z pokolenia II *fotowoltanika*. Leksem ten nie jest notowany. Wprawdzie omawiana instalacja nazywana jest *fotowoltaiką*, ale ta forma również nie występuje w źródłach. Wynika to z faktu, że desygnat nazywany tym słowem, choć w ostatnich latach mocno zyskuje na popularności, jest stosunkowo nowy, dlatego nie mógł występować w starszych źródłach, a jednocześnie nie notuje go jeszcze nowe WSJP.

Potocznym określeniem na ‘elektryczną instalację trójfazową o napięciu 230/400 V złożoną z trzech obwodów elektrycznych prądu przemiennego, stosowaną w większych gospodarstwach domowych, w których korzysta się z wielu urządzeń’ jest *siła*. Przytoczyło ją 6 osób – 5 z II i 1 z III generacji.

Po jednej osobie z II i III pokolenia użyło określenia *hebel I* ‘dźwignia do wyłączania prądu’. Ponownie nie uzyskano poświadczeń w I grupie wiekowej. Omawiane słowo nie jest notowane w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Sześcioro rozmówców wspomniało, że współcześnie, gdy nie ma w domu prądu w wyniku różnorodnych awarii, wykorzystuje się *agregat* (*proⁿdotwórczy*) ‘duże urządzenie prądotwórcze zasilane na benzynę i ropę’. Wymieniony leksem pochodzi z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.21. *Agregat*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże urządzenie prądotwórcze na benzynę i ropę’	<i>agregat</i> ²¹⁴	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—

‘Małe urządzenie z odpowiednimi otworami, w które wkłada się przewody elektryczne, by zapewnić im dostęp do prądu’ nazywane jest powszechnie *gniazdkiem*. Uzyskało ono 38 wskazań. Ponadto 7 rozmówców wymieniło *kontakt*. Oba leksem mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.22. *Gniazdko* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe urządzenie z odpowiednimi otworami, w które wkłada się przewody elektryczne, by zapewnić im dostęp do prądu’	<i>gniazdko</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	12 (80%)	ZaW
	<i>kontakt</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—

Kolejną grupę stanowią nazwy określające typy gniazdek elektrycznych. Respondenci wymienili cztery określenia: *hermetyczny* ‘bez przewodów w ścianie, z osłonką’, *podtynkowy* ‘o gniazdku: takie, którego przewody umieszczone są w ścianie’, *chowany* ‘osłonięty (typ współczesny)’ oraz *nawierzchni* ‘widoczny, nieosłonięty’. Dwa pierwsze leksemy pozyskano z rozmowy z PiW (z I pokolenia) i wywodzą się one z rejestru ogólnego, a kolejne – nienotowane w źródłach – podała KaJ (z II generacji). Nie ma natomiast wskazań z III grupy wiekowej.

Trzydzieści dwie osoby podały *uziemienie* ‘instalację łączącą gniazdko elektryczne z ziemią’, posługując się przy tym dodatkowymi trzema wariantami fonetycznymi: *ozziemienie*, *uziemnienie* i *uzimienie*. Z trzech rozmów odnotowano też czasownik *uziemiać*. Obie jednostki są ogólnopolskie.

Uziemienie najczęściej przytaczali rozmówcy z II pokolenia, a najrzadziej – z III. Niemniej to w średniej grupie wiekowej nie odnotowano wymienionego czasownika. Według niektórych informatorów *uziemienie* jest współcześnie stosowanym zabezpieczeniem, dawniej go nie używano.

²¹⁴ W tym połączenie *agregat proⁿdotwórczy*: p. II: 1.

Tabela 2.VII.23. *Uziemienie i warianty*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘instalacja łącząca gniazdko elektryczne z ziemią’	<i>uziemienie</i> ²¹⁵	7 (70%)	16 (88,89%)	9 (60%)	—
‘łączyć elementy instalacji elektrycznej z ziemią w celu zwiększenia bezpieczeństwa’	<i>uziemiać</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—

Najpopularniejszą nazwę ‘cienkiego, podłużnego, metalowego elementu gniazdka elektrycznego służącego do uziemienia’ stanowi *bolec*. Podało go bowiem 34 informatorów, ale ZaW wskazał na jego nieznaną. Pojedynczo wymieniono również *drucik*, *preⁿcik* i *styc*. Z rejestru ogólnego wywodzi się *preⁿcik*, *bolec* WSJP notuje jako „potoczny”, natomiast *drucik* i *styc* nie są notowane.

Najwyższy odsetek użyć dla leksemu *bolec* uzyskano w I pokoleniu i niemal taki sam w II. Znacznie mniej poświadczeń widać u respondentów z III grupy wiekowej. Niemniej najwięcej nazw podali właśnie młodsi, natomiast badani w średnim wieku potwierdzili tylko jedno określenie.

Tabela 2.VII.24. *Bolec w gniazdku i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘cienki, podłużny, metalowy element gniazdka elektrycznego służący do uziemienia’	<i>bolec I</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	9 (60%)	— pn: ZaW
	<i>drucik III</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>preⁿcik II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>styc</i>	1 (10%)	0	0	—

Dwóch mężczyzn urodzonych w latach 60. wymieniło dwie nazwy związane z zabezpieczeniem instalacji elektrycznej. Mieszkaniec Zalesia zwrócił uwagę na *oprawkę* ‘tworzywo zabezpieczające przewody w gniazdku elektrycznym’, a Jadwisina – *puszkę* ‘osłonę przewodów elektrycznych, gniazdek’. Obie jednostki są ogólnopolskie.

‘Zakończenie przewodu elektrycznego, które podłącza się do źródła energii elektrycznej’ nazywane jest *wtyczką*. Użyta została ona przez 6 rozmówców: 1 z I pokolenia, 2 z II i 3 z III. Omawiany leksem jest ogólnopolski.

Od 1 do 6 wskazań uzyskały słowa związane z elementem urządzeń służącym do ich włączania, wyłączania, zmiany programów itp. Najwięcej poświadczeń otrzymał *przycisk* odnoszący się m.in. do telefonu, grzejnika elektrycznego czy wyłącznika do światła. Respondenci podkreślali przy tym, że w ostatnim przypadku *przycisk* odnosi się do współczesnego desygnatu. Oprócz wspomnianej nazwy pojawiły się jeszcze *guzik*, *guziczek* i *klawisz*. Dwie kobiety użyły leksemu *przyciskać* ‘uruchamiać urządzenie

²¹⁵ W tym warianty: *ozimienie*: p. I: 1; *uzimienie*: p. I: 1, p. II: 1; *uzimienie*: p. III: 1.

poprzez nacisk’, który w przypadku wyłącznika²¹⁶ określa jego współczesny typ. Wszystkie wymienione tu wyrazy mają charakter ogólnopolski.

W II generacji odnotowano wszystkie leksemy znajdujące się w omawianej grupie. Młodszy respondenci podali trzy jednostki leksykalne. Natomiast w I pokoleniu odnotowano tylko raz czasownik *przyciskać*.

Tabela 2.VII.25. *Przycisk* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element urządzeń służący do ich włączania, wyłączania, zmiany programów itp.’	<i>przycisk I</i>	0	2 (11,11%)	3 (20%)	ZaW
	<i>guzik</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>guziczek</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>klawisz</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘uruchamiać urządzenie poprzez nacisk’	<i>przyciskać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

‘Małe urządzenie do włączania lub wyłączania światła’ mieszkańcy okolic Poddębic nazywają trzema ogólnopolskimi określeniami. Jedenaście osób wskazało *włoⁿcznik*, 6 *przełoⁿcznik*, a 3 informatorów wymieniło *wyłoⁿcznik*. Ponownie najmniej poświadczeń uzyskano w I pokoleniu, najwięcej użyć odnotowano zaś w II. Jedną nazwę podał również ZaW.

Tabela 2.VII.26. *Włoⁿcznik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe urządzenie do włączania lub wyłączania światła’	<i>włoⁿcznik</i>	0	6 (33,33%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>wyłoⁿcznik</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>przełoⁿcznik</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—

Dawnym typem wyłącznika do światła był taki, który uruchamiało się poprzez jego obrót. Troje informatorów użyło trzech rzeczowników do jego nazwania, a mianowicie *przekreⁿtło*, *motylek* i *motyleczek*. Najwięcej wskazań (bo 22) uzyskał jednak czasownik *przekreⁿcać*, niemniej w materiale wystąpił on wyłącznie w formie imiesłowu *przekreⁿcany* (też: *przekroⁿcany* i *przekreⁿcony*) jako rodzaj dawnego wyłącznika (zob. tab. 2.VII.27.).

Najmniejszy odsetek użyć dla słowa *przekreⁿcać* odnotowano w III generacji, ponieważ określa ono dawny rodzaj wyłącznika nieznanego już niektórym młodszym informatorom. Świadczą o tym zresztą 2 poświadczenia negatywne w tej grupie. Najmniej leksemów natomiast przytoczyły osoby z I pokolenia.

²¹⁶ *Przyciskać* w materiale odnosi się też do telefonu stacjonarnego.

Tabela 2.VII.27. Typy wyłącznika

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj wyłącznika, który obraca się, by włączyć światło; typ dawny’	<i>przekreⁿtło I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>motylek I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>motyleczek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘włączać światło przez obrót wyłącznika’	<i>przekreⁿcać²¹⁷</i>	5 (50%)	13 (66,67%)	4 (26,27%)	—
				pn: 2 (13,34%)	

Sporadycznie respondenci wskazywali urządzenia do regulacji natężenia światła. Najwięcej poświadczeń – 5 – uzyskał *ściemniacz*. Po jednej osobie podało *potencjometr*, *kółeczko* i *pokeⁿtło*. W materiale pojawił się czasownik *obracać* ‘uruchamiać wyłącznik do światła poprzez ruch okrężny’ w formie imiesłowu (*obracany*). Wymienione jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Większość poświadczeń dla tej grupy leksemów odnotowano w III pokoleniu, natomiast w I i II wystąpiło po 1 użyciu. Choć *ściemniacz* przytoczyli wyłącznie młodszy, dwoje z nich podało, że określa on współczesny typ urządzenia, a troje – dawny.

Tabela 2.VII.28. *Ściemniacz* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘typ wyłącznika do światła lub jego element, który się przekręca, by umożliwić regulację natężenia’	<i>ściemniacz</i>	0	0	5 (33,33%)	—
	<i>potencjometr</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>kółeczko I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>pokeⁿtło I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘uruchamiać wyłącznik do światła poprzez ruch okrężny’	<i>obracać</i>	1 (10%)	0	0	—

Kolejne leksemy dotyczą rodzajów wyłącznika, który się naciska, by włączyć światło. Respondenci użyli trzy określenia w formie imiesłowu: *wciskany* (5 poświadczeń), *naciskany* (1 poświadczenie) i *pstrykany* (6 poświadczeń). Następne nazwy to *pstryk* (2 wskazania) i *pstryczek* (4 wskazania). Raz odnotowano wyrażenie przymiokowe *na klik* oraz przymiotnik *klawiszowy*. ‘Duży, *wciskany* wyłącznik do światła’ to natomiast *klocek*.

Wśród omawianych leksemów trzy mają charakter ogólnopolski. Są to: *wciskany*, *naciskany* i *pstrykany*. *Pstryczek* w WSJP i PSWP występuje jako „potoczny”. Natomiast *pstryk*, *na klik*, *klawiszowy* i *klocek* nie są notowane.

Ponownie najczęściej użyć uzyskano od młodszych badanych. Wymienili oni bowiem 6 z 8 jednostek leksykalnych, podczas gdy w starsi i ze średniej grupy – po 4. Wynika to z faktu, że przytoczone nazwy dotyczą współczesnego typu wyłączników.

²¹⁷ W tym wariant *przekroⁿcany*: p. II: 2; *przekreⁿcony*: p. II: 1.

Tabela 2.VII.29. Rodzaj wyłącznika, który się naciska, by włączyć światło

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj wyłącznika uruchamiany poprzez jego naciśnięcie’	<i>wciskany</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>naciskany</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>pstrykany</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘wyłącznik uruchamiany poprzez nacisk; typ współczesny’	<i>pstryk</i> ²¹⁸	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>pstryczek</i> ²¹⁹	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>na klik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o wyłączniku: w formie płaskiego przycisku; współczesny typ’	<i>klawiszowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘duży, wciskany wyłącznik do światła’	<i>klocek II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Dwóch informatorów z III generacji zwróciło uwagę na dawny typ wyłącznika, tj. *pocioⁿgany*, czyli taki, który uruchamia się poprzez szarpnięcie cienkiego, długiego elementu, nazwanego przez ChK z tej samej grupy generacyjnej *sznurkiem II*. JaA podkreślił natomiast, że ten rodzaj wyłącznika zaczyna pojawiać się także współcześnie. Oba leksemy są ogólnopolskie.

‘Wąski, cienki, podłużny wyłącznik do światła’ określono (po 1 raz z każdego pokolenia) jako *haczyk I* (I pokolenie), *wajchę* (II pokolenie) i *dzyndzuś* (III pokolenie). Druga nazwa jest potoczna, natomiast pierwszej i ostatniej nie notują źródła.

Przewód to ‘długi, cienki element instalacji elektrycznej łączący źródło prądu z odbiornikiem’. Wymienił go informator z III generacji. Natomiast ‘izolowany przewód elektryczny’ 10 badanych określiło jako *kabel*. Oba leksemy pochodzą z rejestru ogólnego. Ponownie najwięcej wskazań uzyskano w III pokoleniu – *kabel* podała połowa jego przedstawicieli przy zaledwie dwóch rozmówcach z II grupy wiekowej.

Tabela 2.VII.30. Przewód i jego typ

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długi, cienki element instalacji elektrycznej łączący źródło prądu z odbiornikiem’	<i>przewód</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘izolowany przewód elektryczny’	<i>kabel</i>	0	2 (11,11%)	8 (53,33%)	—

Dwoje respondentów wymieniło trzy typy przewodów elektrycznych. Przewód *zerowy* (pokolenie III) jest uziemiony, *fazowy* (pokolenie III) działa pod napięciem fazowym, a *goły* (pokolenie II) nie posiada zabezpieczeń. Dwa ostatnie leksemy są ogólnopolskie, zaś pierwszy nie jest notowany w źródłach w omawianym znaczeniu.

²¹⁸ W tym połączenie *pstryk-pstryk*: p. III: 1.

²¹⁹ W tym połączenie *pstryczek elektryczek*: p. II: 1.

‘Urządzenie w postaci długiego kabla służące do wydłużenia kabla innego urządzenia’ zwane jest *przedłużaczem*. Leksem ten użyty został przez 8 osób, głównie młodszych, w tym ZaW. Po raz kolejny nie odnotowano poświadczeń w I generacji. Omawiana jednoatka ma charakter ogólnopolski – notowana jest w PSWP i SJPD.

Tabela 2.VII.31. *Przedłużacz*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie w postaci długiego kabla służące do wydłużenia kabla innego urządzenia’	<i>przedłużacz</i>	0	2 (11,11%)	5 (33,33%)	ZaW

Ogólnopolską *listwę* ‘przewód zakończony kilkoma wtyczkami umożliwiającą podłączenie większej liczby urządzeń’ wymieniło 21 rozmówców. Najwięcej wskazań ponownie uzyskano w III pokoleniu (73% respondentów z tej grupy), mniej w II (poniżej połowy osób), a najmniej – w I (tylko 1 poświadczenie). Przytoczony leksem potwierdził też ZaW: *listwa to jest ... [...] to jes taki zasilacz domowy ... który zamiast gniazdka ma wieⁿcej wejść ... zasilacz ...* (Zalesie). Dodatkowo mieszkanka Białej Góry podała nienotowany *rozdzielnik*.

Tabela 2.VII.32. *Listwa* (do wtyczek) i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przewód zakończony kilkoma wtyczkami umożliwiającą podłączenie większej liczby urządzeń’	<i>listwa VI</i>	1 (10%)	8 (44,44%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>rozdzielnik</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Najmłodszy z badanych – ZaW – użył leksemu *zasilacz* oznaczającego ‘urządzenie przetwarzające prąd z sieci i przesyłające je do sprzętów elektrycznych’. Omawiana jednostka leksykalna wywodzi się z rejestru ogólnopolskiego, jest bowiem notowana w PSWP i SJPD.

W każdej grupie wiekowej jednokrotnie użyto leksemu związanego z podłączaniem urządzeń do prądu w celu ich zasilenia. W I i II generacji pojawił się czasownik *ładować*, w III natomiast – nazwa *ładowarka* ‘przewód z małym zasilaczem służący do dostarczania prądu do urządzeń, zwłaszcza przenośnych’. Oba wyrazy charakterystyczne są dla języka ogólnego.

ZyM (I pokolenie) podała dwa określenia na ‘małe, ładowane urządzenie zasilające inne urządzenia’. Są to internacjonalizm *akumulator* (za: WSJP) i jego pierwotnie deminutywna forma *akumulatorek*. Oba leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego. Jest to też jeden z nielicznych przykładów w mikropolu tematycznym

URZĄDZENIA DO ZASILANIA, gdy jednostki leksykalne z danej grupy zostały wskazane wyłącznie w I grupie wiekowej.

Informatorzy wymienili 3 określenia na ‘urządzenie stanowiące źródło prądu dla wielu przenośnych urządzeń i narzędzi’. Wymienione tu nazwy to: *bateria*, dawna forma *baterija* oraz zdrobnienie *baterijka*. JaA zwrócił uwagę na typ współczesnej baterii wykorzystywanej głównie w telefonach, tj. *litowo-jonowy* ‘o baterii: z elektrodami z porowatego węgla i tlenków metali i elektrolit z cieczy z solami litowymi’.

Spośród omawianych jednostek ogólnopolskie są *bateria* i *baterijka*. Pierwotna forma *baterija* (Bańkowski 2000: 36) dziś notowana jest w gwarach, a dokładniej w okolicach Rybnika, Złotowa i Konina (KSGP). Zatem materiał z Poddębic poszerza zasięg jej występowania na wschód. Połączenie *litowo-jonowy* nie występuje w źródłach.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. Słowo *bateria* w największym stopniu poświadczyli starsi respondenci, a w najmniejszym – ci w wieku średnim. *Baterijki* ponownie najrzadziej używały osoby z II grupy, a najczęściej – z III. U młodszych zresztą odnotowano dwa pozostałe określenia. ZaW natomiast wymienił *baterię* i *baterijkę*.

Tabela 2.VII.33. *Bateria*, jej typ i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie stanowiące źródło prądu dla wielu przenośnych urządzeń i narzędzi’	<i>bateria II</i>	5 (50%)	5 (27,78%)	6 (40%)	ZaW
	<i>baterija</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>baterijka II</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	6 (40%)	ZaW
‘o baterii: z elektrodami z porowatego węgla i tlenków metali i elektrolit z cieczy z solami litowymi’	<i>litowo-jonowy II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Skrzynka z zielonym i czerwonym przyciskiem do zabezpieczenia instalacji elektrycznej przed spalaniem’ przez 4 badanych została nazwana *olejakiem I*. Leksem ten nie występuje w źródłach. Zwróciły na niego uwagę 3 osoby z II pokolenia i 1 z III.

Czworo respondentów podało dwie nazwy ‘elementu instalacji elektrycznej zabezpieczającego ją przed zwarcie lub inną sytuacją zagrożenia’. Osoby z II i III generacji wymieniły potoczny *korek*, natomiast mężczyzna z I grupy wiekowej wymienił ogólnopolski *bezpiecznik*. Dwie informatorki z II i III pokolenia przywołały czasownik *wywalać* ‘o bezpiecznikach: wyłączać się przez zbyt duże obciążenie instalacji elektrycznej’ nienotowany w omawianym znaczeniu.

Tabela 2.VII.34. *Bezpiecznik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element instalacji elektrycznej zabezpieczający ją przed zwarcie lub inną sytuacją zagrożenia’	<i>korek I</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>bezpiecznik</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o bezpiecznikach: wyłączać się przez zbyt duże obciążenie instalacji elektrycznej’	<i>wywalać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

‘System w różnych urządzeniach uruchamiający je pod wpływem zewnętrznych impulsów’ to *czujnik*. ZaMK z III grupy wiekowej podała przy tym połączenie *czujnik podczerwieni* odnoszący się do sposobu, w jaki działa pilot do telewizora, a ZaW wspomniał *czujnik ruchu*. Omawiany leksem jest ogólnopolski – notuje go WSJP.

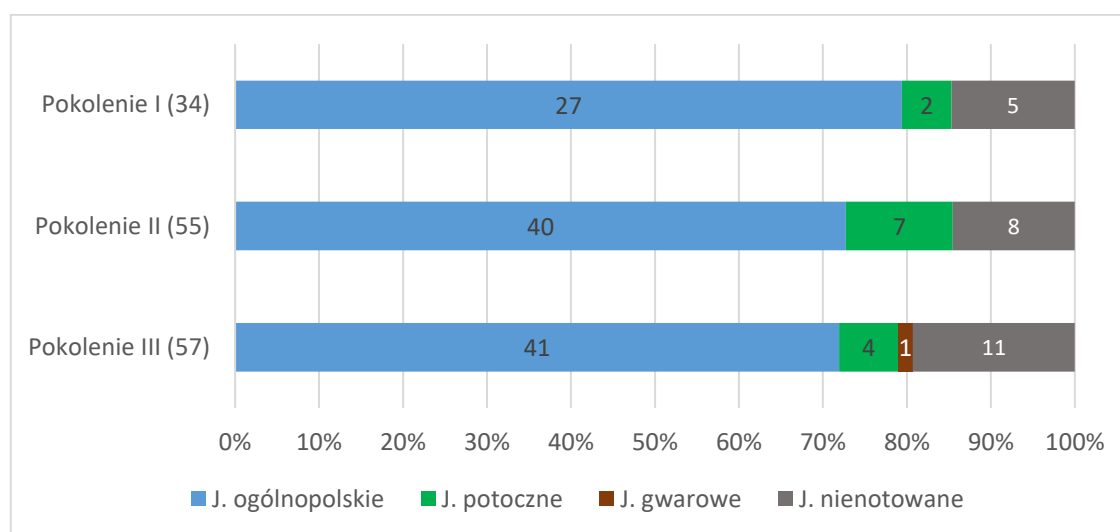
Choć oglądanie telewizji jest dziś istotnym elementem życia mieszkańców wsi (por. mikropole VII.f), to ogólnopolski leksem *pilot* ‘urządzenie sterujące innym urządzeniem na odległość’ przytoczyły jedynie 3 osoby z III generacji i 1 z II. Ponadto tylko w jednym wypadku został on użyty w kontekście sterowania telewizorem. Według respondentów *pilot* uruchamia też światło oraz drzwi.

Informatorzy wymienili dwie właściwości urządzeń elektronicznych. Cztery osoby (3 z II i 1 z III pokolenia) użyły przymiotnika *bezprzewodowy* ‘niepotrzebujący przewodu elektrycznego, by działać’. Wszystkie poświadczenia odnosiły się do współczesnego telefonu stacjonarnego. *Bezdotykowy* ‘działający bez dotknięcia urządzenia lub tego, co ma być za pomocą urządzenia wykonane’ podała natomiast respondentka z Neru (II pokolenie) w odniesieniu do parownicy. Oba określenia mają charakter ogólnopolski. Ponownie widać sytuację, gdy nie uzyskano poświadczeń od przedstawicieli I generacji.

Odwrotną zależność widać dla ostatniego w omawianym mikropolu leksemu *elektrownia* ‘zakład zajmujący się naprawą awarii instalacji elektrycznej’. Pozyskano ją bowiem wyłącznie z rozmowy z informatorem z I grupy wiekowej. Przywołana nazwa nie występuje w źródłach w omawianym znaczeniu.

Reasumując, dla mikropola URZĄDZENIA DO ZASILANIA respondenci z I pokolenia wymienili 34 jednostki leksykalne, w tym: 27 ogólnopolskich, 5 nienotowanych i 2 potoczne. W II grupie wiekowej odnotowano 40 leksemów ogólnopolskich, 8 nienotowanych i 7 potocznych, co daje sumę 55. Rozmówcy z III generacji wskazali 57 określeń: 41 wywodzi się z rejestru ogólnego, 11 nie notują źródła, 4 mają charakter potoczny, a 1 – gwarowy. W tej grupie odnotowano też poświadczenie

negatywne dla nazwy ogólnopolskiej. Dodatkowo ZaW przytoczył 12 słów z rejestru ogólnego i zaprzeczył znajomości potocznego *bolca*, a KaS użył w rozmowie ogólnopolskiego *proⁿdu*.

Wykres 2.41. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO ZASILANIA

Najwięcej jednostek leksykalnych odnotowano w III pokoleniu, nieznacznie mniej w II, a zdecydowanie najmniej – w I. Wpływ na to bez wątpienia ma fakt, że mikropole tematyczne URZĄDZENIA DO ZASILANIA omawia liczne współczesne desygnaty, które lepiej znają młodszy. Dlatego to oni posługują się większą liczbą synonimów czy nazw typów urządzeń.

Omawiane mikropole jest o tyle specyficzne, że występuje w nim wiele wyrazów, ale liczba tych wskazanych w każdej generacji jest nieduża. Ponadto odnotowano tu poświadczenie negatywne dla zaledwie dwóch leksemów przy ogólnej liczbie 90. Wynika to właśnie z tego, że w kwestionariuszu pojawiło się niewiele pytań o nazwy związane z omawianym mikropolem, a mimo to jest ono rozbudowane.

Najwyższy odsetek jednostek dyferencyjnych uzyskano w III pokoleniu. Wynosi on niespełna 30%. Wpływ na to ma przede wszystkim wysoka liczba leksemów nienotowanych, obecność kilku potocyzmów, ale też jedyne gwarozm. Słowa niewystępujące w źródłach to – tak jak w mikropolu URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA – głównie neosemantyzmy.

Nieznacznie mniej określeń w ogóle i nieco niższy odsetek tych dyferencyjnych odnotowano w II generacji. Tu też przytoczono najwięcej leksemów nienotowanych w źródłach, jednak równie licznie ponownie w tej grupie wystąpiły potocyzmy.

Najmniej określić i najniższy wskaźnik jednostek dyferencyjnych pozyskano w I pokoleniu. Informatorzy z tej grupy wiekowej wymienili aż o kilkanaście słów ogólnopolskich mniej niż z pozostałych dwóch, mniej jest także wskazań leksemów potocznych i nienotowanych. Jak wspomiano, wynika to zapewne z faktu, że omawiane w tym mikropolu desygnaty i ich nazwy są stosunkowo współczesne, dlatego mniej zakorzeniły się w mowie starszych mieszkańców podpoddębickich wsi.

VII.c URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA

Mikropole URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA zawiera 95 leksemów. Ogólnopolskich jednostek wskazano 51. Wysoki odsetek – 46,32% – stanowią tu nazwy dyferencyjne. Źródła nie notują 36 z nich, 4 charakterystyczne są dla gwar, a również 4 to potoczmy.

‘System urządzeń dostarczających ciepło w domu’ przez badanych nazwany został *ogrzewaniem*²²⁰. Użyły go jednak zaledwie 3 osoby z III generacji, a także 1 z I. Omawiane tu słowo jest ogólnopolskie.

Leksem *grzewczy* ‘służący do ogrzewania’ także został podany przez 4 osoby, tym razem jednak wskazania uzyskano we wszystkich grupach wiekowych (po 1 w I i II pokoleniu oraz 2 w III). Ponownie wymieniony wyraz ma charakter ogólnopolski.

Trzydzieści osiem rozmówców ‘urządzenie do ogrzewania’ nazywa *piecem*. Ponadto 23 badanych przytoczyło *piecyk*. Drugie ze słów, choć ma charakter pierwotnie deminutywny, nie zawsze już odnosi się do urządzenia o mniejszych wymiarach. Najwięcej poświadczeń dla obu leksemów widać w II grupie wiekowej. W I i III natomiast odsetek jest mniejszy i zbliżony do siebie. *Piec* został też wymieniony przez ZaW. Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.35. *Piec grzewczy i warianty*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie do ogrzewania’	<i>piec</i> P ²²¹	8 (80%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW
	<i>piecyk</i> I	4 (40%)	12 (66,67%)	7 (46,67%)	—

‘Dawny, gliniany piec’ mieszkanka Góry Bałdrzychowskiej Kolonii (pokolenie II) nazwała *lepianką II*. Wyraz ten w podanym znaczeniu nie jest notowany w wykorzystanych źródłach.

²²⁰ W tym wariant *ogrzywanie*: p. III: 1.

²²¹ W tym połączenie *piec grzewczy*: p. I: 1.

Informatorzy użyli 6 nazw dwóch typów małych pieców ustawianych dawniej w pokojach. Ogólnopolskie leksemy *koza* i *grzybek* określają ‘nieduży, blaszany lub żeliwny piec okrągły lub prostokątny, stojący często w pokojach’. Pierwszy z nich wskazało 35 badanych, w tym RoK i KaS, przy czym uzyskał on też 6 poświadczeń negatywnych. Jego wyższa frekwencja wynika z faktu, że pojawiło się w kwestionariuszu pytanie o to, czym jest *koza*. O *grzybek* natomiast nie było osobnego pytania, niemniej podało go 10 osób. Ponadto od respondenta z Rąkczyna pozyskano *kulos* ‘krótki, wąski element kozy, na którym opiera się jej ciężar; nóżka’, która wywodzi się z rejestru ogólnego, choć widać tu przeniesienie znaczenia od nogi ludzkiej do nogi urządzenia.

‘Niski, żeliwny piec z dwoma palnikami’ określany jest jako: *kanonka*, *kanoneczka*, *kalonka* i *suka*. Najwięcej poświadczeń – 26 – uzyskała *kanonka*, nieco mniej (21) *suka*, natomiast *kanoneczka* i *kalonka* zostały wymienione tylko raz. Dla dwóch słów o wyższej frekwencji odnotowano także poświadczenia negatywne. Znajomości *kanonki* zaprzeczyło 12 osób, a *suki* – 20. W przypadku nazw opisujących mały, żeliwny piec widać różnice w przynależności odmianowej. *Kanonka* to jednostka gwarowa. Odnotował ją M. Szymczak (SGD), a w innych źródłach nie występuje. Oznacza to, że najpewniej jest ona słowem charakterystycznym dla gwar okolic Poddębic i do dziś występuje jeszcze na omawianym terenie, choć już zaczyna wychodzić z użycia. *Suka* to także leksem gwarowy. Również występuje w SGD, a w KSGP podano ją z Górnego Śląska. *Kanoneczka* i *kalonka* nie są natomiast notowane w źródłach. Pierwsza zapewne dlatego, że stanowi swoistą formę deminutywną, druga zaś najpewniej powstała na podstawie podobieństwa brzmienia słowa *kanonka* i *kalonka* (por. mikropole III.a). Należy jeszcze wspomnieć, że *kanonka* i *suka* zostały umieszczone pod jednym znaczeniem, choć nie zawsze opisują dokładnie te same desygnaty. Respondenci mówili tu o pewnych rozbieżnościach – dla jednych *suka* była okrągła, a *kanonka* prostokątna, dla innych – odwrotnie, jak np. dla KaS: *kanonka a koza ... to właśnie to było ... koza to było długie suki tak zwane kozy ... a kanonka to było ... okroⁿgły ...* (Bałdrzychów). Niektórzy nie wskazywali, że opisują one ten sam desygnat, ale odpowiedzi na pytania nie pozwalały podkreślić istotnych różnic między tym, co oznacza *suka*, a co *kanonka*.

W omawianej grupie widać wyraźne różnice pokoleniowe. Większość leksemów uzyskała najwyższy odsetek poświadczeń u rozmówców z II generacji. Jedynie *suka* miała więcej potwierdzeń w I. Niemniej trzeba podkreślić, że w przypadku *kanonki* nie odnotowano żadnego poświadczenia negatywnego u osób starszych, a respondenci

w średnim wieku, choć wskazywali omawiany wyraz, znali go często wyłącznie biernie. O ile *kozę* młodszy informatorzy wymieli w takim samym stopniu jak starsi, o tyle pozostałe jednostki leksykalne przywoływali znacznie mniej licznie niż informatorzy z I i II pokolenia. W tej grupie widać przeważającą liczbę poświadczeń negatywnych (z wyjątkiem wspomnianej *kozy*). Najmłodszy ZaW nie znał żadnego z omawianych tu słów, zaś aż 3 leksemy podał KaS, a 1 wskazała RoK. Istotą niskiej liczby poświadczeń w III grupie wiekowej jest fakt, że opisywane tu desygnaty niemal wyszły już z użycia, młodszy pamiętają z dzieciństwa przede wszystkim *kozy*, a pojedyncze osoby także inne typy małych pieców. Natomiast respondenci z I i II generacji pamiętają bardzo dobrze czasy, gdy nie było centralnego ogrzewania, więc pokoje dogrzewano małymi piecami.

Tabela 2.VII.36. Typy dawnych, małych pieców

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nieduży, blaszany lub żeliwny piec okrągły lub prostokątny, stojący często w pokojach’	<i>koza</i>	6 (60%)	17 (94,44%)	10 (66,67%)	RoK, KaS
		pn: 2 (20%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW
	<i>grzybek I</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	—
‘niski, żeliwny piec z dwoma palnikami’	<i>kanonka</i> ²²²	8 (80%)	15 (83,33%)	2 (13,34%)	KaS
			pn: 1 (5,56%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW
	<i>kanoneczka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>kalonka II</i> ²²³	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>suka</i>	7 (70%)	11 (61,11%)	3 (20%)	KaS
pn: 1 (10%)		pn: 7 (38,89%)	pn: 11 (73,33%)	pn: ZaW	
‘noga, tu: nóżka; krótki, wąski element kozy, na którym opiera się jej ciężar’	<i>kulos</i>	1 (10%)	0	0	—

Sześcioro respondentów z III pokolenia podało 3 nazwy małych urządzeń na gaz służących do ogrzewania. Są to: *śloneczko* ‘piec gazowy, czasem okrągły’, *okroⁿglak* ‘dawny, okrągły piec’ i *gazówka* ‘urządzenie na gaz służące do ogrzewania’. Dwa pierwsze leksemy nie występują w źródłach w przytoczonych tu znaczeniach, natomiast trzeci w WSJP widnieje jako „potoczny”.

Tabela 2.VII.37. Typy małych pieców gazowych

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘piec gazowy, czasem okrągły’	<i>śloneczko I</i>	0	0	4 (26,27%)	—
‘dawny, okrągły piec’	<i>okroⁿglak</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘urządzenie na gaz służące do ogrzewania’	<i>gazówka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

²²² W tym wariant *kanónka*: p. II: 1.

²²³ Też w wariantcie *kalónka*.

W okolicach Poddębic powszechnie używany był *trociniak* ‘nie duży, okrągły, blaszany piec, w którym palono trocinami’. Łącznie wskazały go 34 osoby, ale 5 wspomniało, że nie zna takiego pieca. Omawiany leksem wystąpił w czterech wariantach fonetycznych: *trociniak*, *trocinak*, *trociniok* i *trocinok*. Dwie osoby użyły też 3 nazwy elementów tego pieca, tj. *klapa* i *przykrywko* ‘część trociniaka, która go zamyka, zabezpiecza’ oraz *rura* ‘podłużny, wewnętrzny element trociniaka’.

Spośród wymienionych jednostek leksykalnych do rejestru ogólnego przynależą *klapa* i *rura*. *Trociniak* w PSWP i SJPD widnieje jako „potoczny”, w WSJP natomiast nie występuje. *Przykrywko* zaś nie jest notowane w wykorzystanych źródłach.

Trociniak, tak jak *kanonka* i *suka*, zaczyna już wychodzić z użycia. W I generacji wskazało go 8 na 10 osób, a dodatkowo KaS. W II grupie wymienili go prawie wszyscy, niemniej jedna informatorka zaprzeczyła jego znajomości. W III pokoleniu natomiast *trociniak* został przytoczony tylko przez połowę respondentów, a jego znajomości zaprzeczyło 3 badanych z tej grupy wiekowej oraz ZaW. Również poszczególne części nie zostały podane przez młodszych, natomiast na wszystkie trzy zwrócili uwagę starsi.

Tabela 2.VII.38. *Trociniak* i jego elementy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nie duży, okrągły, blaszany piec, w którym palono trocinami’	<i>trociniak</i> ²²⁴	8 (80%)	17 (94,44%)	8 (53,33%)	KaS
			pn: 1 (5,56%)	pn: 3 (20%)	pn: ZaW
‘część trociniaka, która go zamyka, zabezpiecza’	<i>klapa</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>przykrywko</i>	1 (10%)	0	0	—
‘podłużny, wewnętrzny element trociniaka’	<i>rura I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Pewien kłopot przy wyznaczaniu jednostek leksykalnych sprawiła nazwa ‘walcowatego pieca z podajnikiem, w którym długo się paliło bez ręcznego dokładania opału’. Występuje ona bowiem w postaci wyrażenia *na dwadzieścia cztery (godziny)*. Choć ma nieliczne wskazania, nie można tu mówić o przypadkowym użyciu, gdyż podały ją 4 osoby. Drugie określenie na ten typ pieca to przymiotnik *dwudziestoczęterogodzinny* – wymieniony raz. ‘Element pieca na dwadzieścia cztery godziny, z którego opał wpadał do wewnątrz urządzenia’ to zaś *stojak*. Ciekawy przykład stanowi natomiast piec *kudroski*. Również jest to piec, w którym ogień palił się przez 24 godziny, niemniej widać tu po pierwsze przykład apelatyzacji, ponieważ nazwa została utworzona od nazwiska

²²⁴ W tym warianty: *trociniok*: p. I: 3, p. II: 7, p. III: 1; *trocinak*: p. I: 2; *trocinok*: p. II: 1.

Kuder, czyli osoby stawiającej takiego typu piece w okolicach Poddębic, a po drugie przykład familiolektu, gdyż omawiany leksem pozyskano od SzK i jego synowej.

Omawiana grupa nazw opiera się głównie na przytoczeniach rozmówców z II pokolenia, z I podano tylko raz określenie *kudroski*, natomiast brak tu poświadczeń od osób młodszych. Spośród wymienionych jednostek leksykalnych *stojak* wywodzi się z rejestru ogólnego, a pozostałe nie występują w źródłach.

Tabela 2.VII.39. Piec *na dwadzieścia cztery godziny*, jego typy, elementy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘walcowaty piec z podajnikiem, w którym długo się paliło bez ręcznego dokładania opału’	<i>na dwadzieścia cztery</i> ²²⁵	0	4 (22,22%)	0	—
	<i>dwudziestoczerogodzinny</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘element pieca na dwadzieścia cztery godziny, z którego opał wpadał do wewnątrz urządzenia’	<i>stojak II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘piec skonstruowany przez osobę o nazwisku Kuder; podpalany od góry, na trzech nogach, na 24 godziny’	<i>kudroski</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Respondent z pokolenia II mieszkający w najbardziej wysuniętej na północ miejscowości spośród badanych, czyli Lekaszynie, podał dwie jednostki leksykalne: *gilza* ‘wyjmowany wsad metalowego pieca, w który kładło się dużo opału, by wystarczyło na całą noc’ i *gilziok* ‘metalowy piec z wyjmowanym środkiem, by dołożyć do niego opał, z wyjmowaną gilzą, później szufladką’. Obu nie notują wykorzystane źródła.

Dwoje respondentów z III generacji zwróciło uwagę na dwa prowizoryczne piece wydzielające dużo dymu. Kobieta wymieniła potoczny według WSJP *kopciuch II*, a mężczyzna – określenie *batory*. W przypadku drugiego widać przenośne użycie nazwy, gdyż, jak podkreślił ZaMM: *piec taki wypawany i to batory bo ... statek był ... parowiec Batory i ... to sie tak z niego kopcilo ...* (Zalesie). Jak widać, na zasadzie skojarzenia statku wydzielającego dużo dymu z piecem o takiej właściwości nazwę tego pierwszego

²²⁵ W tym połączenie *na dwadzieścia cztery godziny*: p. II: 2; w tym wariant: *na dwajścia cztery godziny*: p. II: 1.

– *Batory* – przeniesiono na drugi z przedmiotów. Ponieważ jest to leksem utworzony indywidualnie i przeniesiony na małe środowisko²²⁶, nie występuje on w źródłach.

Dziesięć osób podało, że *olejak* to ‘piec, którego paliwem jest olej’. Jednokrotnie użyto dwóch nazw przymiotnikowych: *konwekcyjny* ‘piec działający poprzez konwekcję’ i *akumulacyjny* ‘piec zrobiony z bloku cegieł podgrzewanego elektrycznymi grzałkami, długo utrzymujący ciepło’. Pierwsza z wymienionych jednostek leksykalnych nie występuje w źródłach, dwie pozostałe natomiast podają WSJP i SJPD.

Tabela 2.VII.40. Typy pieców ze względu na materiały i techniki wykorzystywane do ich wytworzenia lub działania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘piec, którego paliwem jest olej’	<i>olejak II</i> ²²⁷	3 (30%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	—
‘o piecu: działający poprzez konwekcję’	<i>konwekcyjny</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o piecu: zrobiony z bloku cegieł podgrzewanego elektrycznymi grzałkami, długo utrzymujący ciepło’	<i>akumulacyjny</i>	1 (10%)	0	0	—

Piec, który wyposażony jest w dwa palniki, 4 osoby określiły jako *dwupalnikowy*, a jedna z nich – też *dwupaleniskowy*. Pierwszy z leksemów notują WSJP i SJPD, a drugi nie występuje w źródłach. Choć podane przymiotniki mają nieliczne poświadczenia, obu użyto w II pokoleniu, *dwupalnikowy* także w III, a z I nie odnotowano żadnych wskazań.

Tabela 2.VII.41. *Dwupalnikowy* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o piecu: wyposażony w dwa palniki’	<i>dwupalnikowy</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>dwupaleniskowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Element pieca regulujący ilość spalanego opału’ respondentka z I pokolenia określiła jako *zapdkę*, zaś z II – *tygiel*. Podobnie jak w powyższym przypadku pierwszy z leksemów występuje w WSJP i SJPD, a drugi nie został odnotowany w źródłach.

Dziesięć osób zwróciło uwagę na *zapiecek* ‘część pieca lub miejsce za nim, na której dawniej spały głównie osoby starsze’. Widać tu nieznacznie, że najwyższy odsetek wskazań odnotowano w I grupie wiekowej, a najniższy – w młodszej, co może świadczyć o archaiczności jednostki leksykalnej. W PSWP rzeczywiście została podana jako „dawna”, ale też „książkowa”, niemniej w WSJP nie opatrzone jej kwalifikatorem.

²²⁶ ZaMM wspominał w rozmowie, że nazwy tej używał wraz z kolegami z pracy.

²²⁷ W tym wariant *olejok*: p. I: 3, p. II: 2, p. III: 2.

Tabela 2.VII.42. *Zapiecek*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘część pieca lub miejsce za nim, na której dawniej spały głównie osoby starsze’	<i>zapiecek</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—

Palenisko ‘miejsce w piecu lub kuchni, w którym pali się ogień’ wymieniło 14 rozmówców. Niemniej z II pokolenia leksem ten przytoczyła połowa respondentów, w III co czwarta osoba, a w pierwszym zaledwie 1 spośród 10. Omawiany tu wyraz wywodzi się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.43. *Palenisko*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miejsce w piecu lub kuchni, w którym pali się ogień’	<i>palenisko</i>	1 (10%)	9 (50%)	4 (26,27%)	—

Troje informatorów z III generacji i jeden z II wymieniło *podkowę I* ‘urządzenie w kuchni węglowej lub piecu w postaci rury służące do podgrzewania wody rozprowadzanej do grzejników’. Wykorzystane do analizy publikacje nie notują go.

Na pytanie *Z czego współcześnie robi się piece?* PiW odpowiedział: *metalowe przede wszystkim so^m jak to ... jes ... z ... z płaszczem wodnym ... to musi być metalowe ... nie ma wyjścia ...* (Zalesie). Wspomniany *płaszcz wodny* to ‘osłonka w piecu składająca się z dwóch ścianek, między którymi znajduje się woda’. Jednostka ta została użyta wyłącznie przez mieszkańca Zalesia z pokolenia I. Ma ona charakter ogólnopolski, notowana jest bowiem w WSJP i SJPD.

‘Instalacja do ogrzewania rozprowadzająca ciepło z jednego pieca na kilka pomieszczeń’ przez 27 badanych nazwana została określeniem *centralne*, z czego 15 wymieniło połączenie *centralne ogrzewanie*. Mimo że opisywany tu desygnat jest stosunkowo współczesny, najmniej wskazań uzyskał w młodszej grupie wiekowej (zob. tab. 2.VII.44.). Niemniej to osoba z III generacji jako jedyna przytoczyła *ceo*, co potwierdza tendencję młodych do ekonomizacji i upraszczania języka, o czym szerzej pisał Kazimierz Ożóg, przytaczając pojęcie „kodu ograniczonego” (Ożóg 2007: 183–186, 188–193). Wymienione tu określenia są ogólnopolskie, przy czym w PSWP występowały jako „potoczne”, ale WSJP notuje je bez kwalifikatora.

Tabela 2.VII.44. *Centralne ogrzewanie i warianty*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘instalacja do ogrzewania rozprowadzająca ciepło z jednego pieca na kilka pomieszczeń’	<i>centralne</i> ²²⁸	7 (70%)	13 (72,22%)	7 (46,67%)	—
	<i>ceo</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Dwoje respondentów z II i III pokolenia określiło ‘piec centralnego ogrzewania’ jako *kocioł I*, przy czym informatorka ze średniej grupy wiekowej w połączeniu *kocioł ceo*. Omawiana jednostka leksykalna ma charakter ogólnopolski.

Mieszkańcy okolic Poddębic powszechnie znają *kaloryfer* ‘element centralnego ogrzewania montowany w (prawie) każdym pomieszczeniu dający ciepło’. Wskazało go bowiem 37 rozmówców. Dwadzieścioro sześcioro informatorów wymieniło też nazwę *grzejnik*. Warto mieć na uwadze, że drugi z leksemów ma jeszcze jedno znaczenie, które zostało omówione w dalszej części rozdziału. Wymienione tu wyrazy wywodzą się z rejestru ogólnego. Nieznacznie najwyższy odsetek użyć widać w I generacji. Poświadczenia obu słów uzyskano ponadto od ZaW.

Tabela 2.VII.45. *Kaloryfer i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element centralnego ogrzewania montowany w pomieszczeniu dający ciepło’	<i>kaloryfer</i>	9 (90%)	15 (83,33%)	12 (80%)	ZaW
	<i>grzejnik I</i>	7 (70%)	9 (50%)	9 (60%)	ZaW

‘Rodzaj kaloryfera, w którym reguluje się ciepło przez konwekcję’ nazywa się *konwektorem*. Jest to określenie ogólnopolskie, notowane przez PSWP i SJPD. Znajomość tej nazwy potwierdziło 5 osób, a 7 podało, że jej nie zna. Najwięcej wskazań uzyskano w II pokoleniu, natomiast w I nie wymieniono tego leksemu.

Tabela 2.VII.46. *Konwektor*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj kaloryfera, w którym reguluje się ciepło przez konwekcję’	<i>konwektor</i>	0	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 2 (11,11%)	pn: 3 (20%)	pn: ZaW

Respondenci ‘współczesny, płaski, lekki kaloryfer, zazwyczaj o jednolitej, niepodzielonej powierzchni’ nazywają trzema określeniami, przy czym wszystkie z nich bazują na jednej podstawie. *Panel* wymieniło 8 badanych, *panelowy* 17, a *klikupanelowy* – 2. Dwa pierwsze wyrazy są ogólnopolskie, natomiast trzecie nie notują źródła.

²²⁸ W tym połączeniu *centralne ogrzewanie*: p. I: 4, p. II: 11; wariant *cyntnalne*: p. II: 1.

Osoby z II i III pokolenia wskazały wszystkie leksemy, a z I – *panel* i *panelowy*. Dla pierwszej jednostki leksykalnej najwyższy odsetek użycia uzyskano w średniej grupie, a dla drugiej – w młodszej. Odnotowano tu także dwa poświadczenia negatywne od rozmówcy z II generacji i ZaW.

Tabela 2.VII.47. Kaloryfer *panelowy* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘współczesny, płaski, lekki kaloryfer, zazwyczaj o jednolitej, niepodzielonej powierzchni’	<i>panel</i>	2 (20%)	5 (27,78%) pn: 1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>panelowy</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	8 (53,33%)	— pn: ZaW
	<i>kilkupanelowy</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Dwie osoby podały, że ‘płaska, blaszana płytką tworząca kaloryfer’ to *szczebelek II*, a jedna – *klepka II*. Oba określenia odnotowano od informaterek z III pokolenia. Jednostki te nie występują w źródłach w przytoczonym znaczeniu. Jest tu zatem widoczne przeniesienie znaczenia w wyniku skojarzeń.

‘Żeliwny kaloryfer lub grzejnik złożony z równoległych pionowo elementów’ 15 osób określiło przymiotnikiem *żeberkowy*. Pojedyncza część takiego grzejnika została nazwana przez 26 respondentów *żeberkiem*, a jednostkowo – *zebrem* i *kolanem*. Trzy pierwsze z przytoczonych słów wywodzą się z rejestru ogólnego, ale przymiotnika nie notuje WSJP. *Kolano* natomiast nie występuje w źródłach. Widać, że zostało ono również utworzone od nazwy części ciała człowieka, niemniej mogło dojść tu do skojarzenia z *kolanem* jako ‘zagiętą rurą, która służy do łączenia innych rur’.

Żeberkowy i *zebro* były najczęściej poświadczane u badanych z II generacji. *Żebra* natomiast użyła najstarsza respondentka, a *kolana* – mieszkanka Zalesia urodzona w latach 80. Ponadto dla leksemu *zeberko* odnotowano poświadczenie negatywne u osoby urodzonej na początku lat 90.

Respondenci podkreślali, że kaloryfery z żebrami były wykorzystywane dawniej. Charakteryzował je nie tylko kształt, ale też ich ciężar ze względu na to, że wykonane były z żeliwa. ZaT tak je opisuje: *dawniej to były żeliwne kaloryfery ... duże ... cieńskie [...] one były w formie żeberek takie ...* (Zalesie). Na materiał, z jakiego są zrobione, zwrócił uwagę np. CiS: [kaloryfery] *że... żeberkowe były ... żeliwne ...* (Jadwisin). M.in. ten sam informator powiedział, że: *dwie nazwy só^m ... dwie rzeczy só^m w domu olejak olejak był do siły ... do włⁿczania siły ... i oleja[k] no to piecyki takie olejowe ... te*

żeberka ... (Jadwisin). Widać tu więc także odniesienie do żeliwnego grzejnika elektrycznego, zbliżonego kształtem do kaloryfera wykonanego z tego materiału.

Tabela 2.VII.48. Grzejnik *żeberkowy* i jego części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o grzejniku: zbudowany z pionowych, równoległych, wypukłych elementów’	<i>żeberkowy</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	5 (33,33%)	KaS
‘jedna z równoległych, pionowych, wypukłych części grzejnika’	<i>żeberko II</i>	5 (50%)	13 (72,22%)	8 (53,33%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>żebro II</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>kolano</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Czterech określeń użyto do nazwania ‘grzejnika złożonego z równolegle ułożonych rurek na kształt drabiny, wieszanego w łazience’. Trzydzieści trzy osoby podały rzeczownik *drabinka*. Sporadycznie pojawiły się też wyrazy: *drabinkowy*, *drabinkowaty* i *rurkowy*. ‘Jedną z równoległych, pionowych lub poziomych, części grzejnika’ 3 osoby określiły jako *rurkę*.

W przypadku omawianych tu leksemów widać różnice pokoleniowe. Najwięcej określeń podali respondenci z II i III generacji. Najpopularniejszą nazwę częścię przytaczali informatorzy ze średniej grupy wiekowej. Ponadto w I odnotowano poświadczenie negatywne. Na nieznaną jednostkę (ale nie desygnatu) wskazał najmłodszy ZaW. Poświadczenia uzupełniające odnotowano w przypadku RoK i FeB.

W omawianej grupie leksemów wystąpiły dwa ogólnopolskie, tj. *rurka* i *rurkowy*. Trudności natomiast sprawia przyporządkowanie do poszczególnych odmian językowych słów wywodzących się od *drabiny*. *Drabinka* ma kilka podznaczeń w słownikach. Niemniej wszystkie są na tyle zawężone, że znaczenie ‘typ kaloryfera’ nie jest z nimi związane. W WSJP trzecie podznaczenie oznaczone jest jako „dla pnączy”. Po jego rozwinięciu ukazuje się definicja ‘konstrukcja złożona z szeregu szczebli służąca do różnych celów’, zatem wystarczająco ogólna, by odpowiadała także omawianemu tutaj znaczeniu. Po rozwinięciu zakładki „cytaty” ukazują się różnorodne znaczenia, przy czym niektóre nieco rozmyte, niemniej szczególne wątpliwości budzi kwalifikacja tematyczna, tj. CZŁOWIEK I PRZYRODA → Świat roślin → ogrodnictwo i dbałość o rośliny. W taką kategorię tematyczną omawiany leksem zdecydowanie się nie wpisuje, dlatego został uznany za niewystępujący w źródłach w znaczeniu ‘grzejnik złożony z równolegle ułożonych rurek na kształt drabiny, wieszany w łazience’. *Drabinkowy* również jest nienotowany, niemniej nie budzi to wątpliwości, gdyż nie występuje w WSJP i PSWP, a w SJPD ma inne znaczenie. *Drabinkowaty* natomiast KSGP notuje

w powiecie toruńskim jako ‘podobny do drabinki’. Choć w cytacie odniesienie jest do nosidla na dwa wiadra wody, to jednak ogólność definicji pozwala na połączenie jej z typem grzejnika, który ma kształt drabinki. Dlatego przymiotnik *drabinkowaty* uznany został za gwarowy. Należy mieć zatem świadomość, że przyporządkowanie odmianowe wspomnianych jednostek leksykalnych zawiera dużą dozę subiektywizmu ze względu na ich niejasny charakter. Jego przyjęcie nie jest dla autorki bezkrytyczne.

Tabela 2.VII.49. Grzejnik *drabinka*, jego synonimy, warianty i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘grzejnik złożony z równoległe ułożonych rurek na kształt drabiny, wieszany w łazience’	<i>drabinka II</i>	6 (60%) pn: 1 (10%)	16 (88,89%)	9 (60%)	RoK; FeB pn: ZaW ²²⁹
	<i>drabinkowy</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>drabinkowaty</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>rurkowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘jedna z równoległych, pionowych lub poziomych, części takiego grzejnika’	<i>rurka II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Dwoje respondentów zwróciło jeszcze uwagę na dwa typy dawnych kaloryferów. Mieszkaniec Rączyna z pokolenia I podał nazwę w formie imiesłowu, tj. *skroⁿcany* ‘dawny, żeliwny grzejnik montowany przy pomocy długiego klucza’. Natomiast urodzona w 1957 roku informatorka wymieniła *fajerę* ‘dawny, okrągły kaloryfer’. Pierwsza z jednostek leksykalnych jest ogólnopolska, a druga – nienotowana.

AnM z II generacji wymieniła *ogrzewanie podłogowe* ‘system ocieplania domu polegający na nagrzewaniu rur pod podłogą, a nie kaloryferów’. Leksem ten ma charakter ogólnopolski, przy czym notuje go tylko WSJP. Nie jest to zaskoczeniem, ponieważ system ten jest powszechnie używany od niedawna. Co jednak ciekawe, jego pierwowzór ma korzenie w starożytności. Mowa tu o rozwiązaniu zwanym *hypocaustum*. Było to urządzenie, które ogrzewało od dołu. Określano tak również pomieszczenie pod podłogą wspartą na niskich słupkach wypełnione powietrzem nagrzewanym do wysokiej temperatury w pobliskim piecu. Mogła być to też piwnica łaźni usytuowana pod posadzką ogrzewanego pomieszczenia i połączona z paleniskiem za pomocą kanału. Okoliczności i datowanie powstania *hypocaustum* nie są jednoznaczne. Z jednej strony mówi się o używaniu go przez Rzymian w I w. p.n.e., z drugiej prawdopodobnie wcześniej stosowane było przez Greków. Na ziemiach polskich omawiany system pojawił się

²²⁹ ZaW zna desygnat, ale nie nazwę.

w późnym średniowieczu. Najstarsze odkryte obiekty – pochodzące z XIII wieku – znajdują się w klasztorach cysterskich: w Sulejowie, Lubiążu i Wąchocku oraz na zamku na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. Najmłodsze natomiast są piece w klasztorach w Trzemesznie (od XVI w. do połowy XVII w.) oraz w Oporowie (działający do drugiej połowy XVII w.) (Bis 2003: 3, 9).

Kominek I ‘nieduże palenisko w ścianie, w którym pali się drewnem’ to ogólnopolski leksem przytoczony przez 5 respondentów. Wśród nich czworo jest z III pokolenia, a jedna informatorka – z II. Nie odnotowano tu wskazań od przedstawicieli I grupy. Niewielka liczba poświadczeń wynika po pierwsze z faktu, że nie pojawiło się odrębne pytanie dotyczące omawianego określenia, a po drugie z niedużej popularności opisywanego tu desygnatu na podpoddębickich wsiach.

‘Oddzielne, wolnostojące urządzenie do ogrzewania’ nazwane zostało przede wszystkim *grzejnikiem*. Takie określenie podało 17 osób. Jedna użyła także zdrobnienia *grzejniczek*. Pierwszy z leksemów ma charakter ogólnopolski, drugiego natomiast nie notują wykorzystywane źródła.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. Zdecydowanie najwyższy odsetek wskazań uzyskano w II generacji, w której wymieniono też deminutyw. Dwukrotnie mniejszy odsetek niż w średniej generacji uzyskano w młodszej, natomiast wyraźnie najmniejszy – w starszym.

Tabela 2.VII.50. *Grzejnik* wolnostojący i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘oddzielne, wolnostojące urządzenie do ogrzewania’	<i>grzejnik II</i>	1 (10%)	11 (61,11%)	5 (33,33%)	—
	<i>grzejniczek</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Od słowa *olej* wywodzą się trzy określenia na ‘żeberkowy grzejnik elektryczny wypełniony olejem nagrzewającym się do wysokich temperatur’. Dwadzieścia osiem rozmówców wskazało nazwę *olejak* (w tym 19 w wariacie z *a* pochylonym, tj. *olejok*), ale 11 zaprzeczyło jego znajomości. Jedna informatorka wymieniła przymiotnik *olejakowy*, a 5 respondentów – *olejowy*. Ostatni z leksemów jest ogólnopolski, natomiast *olejak* i *olejakowy* nie występują w źródłach.

Osoby z II pokolenia w największym stopniu przytaczały *olejak*, a ponadto wymieniły wszystkie słowa z omawianej grupy. Nieco mniej poświadczeń uzyskano w I generacji, *olejak* podał też KaS. Najmniej wskazań odnotowano w młodszej grupie

(z wyjątkiem przymiotnika *olejowy*, użył go również FeB), wystąpiło tu także najwięcej poświadczeń negatywnych (w tym u ZaW).

Tabela 2.VII.51. *Olejak* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'zeberkowy grzejnik elektryczny wypełniony olejem nagrzewającym się do wysokich temperatur'	<i>olejak III</i> ²³⁰	6 (60%) pn: 2 (20%)	14 (77,78%) pn: 2 (11,11%)	7 (46,67%) pn: 6 (40%)	KaS pn: ZaW
	<i>olejakowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'o grzejniku, piecu: działający na olej'	<i>olejowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	FeB

Respondenci podali cztery nazwy 'elementu urządzeń elektrycznych, który się nagrzewa', przy czym trzy dotyczą desygnatu w postaci zakręconej rury. Jedenaście osób przytoczyło *spirale*, 2 deminutywną formę *spiralka*, a po jednej *drucik* i *grzałeczkę*. Ponadto użyto przymiotników *spiralny* i *spiralowy*. Trzy z czterech wymienionych leksemów o podstawie *spiral-* są ogólnopolskie, natomiast *spiralowy* i dwa o innej – nienotowane. W omawianej grupie jednostek leksykalnych zdecydowanie najwięcej wskazań uzyskano w II pokoleniu, a najmniej – w III.

Tabela 2.VII.52. *Spirala*, jej synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'element urządzeń elektrycznych, który się nagrzewa'	<i>spirala</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	1 (6,67%)	—
	<i>spiralka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>drucik IV</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>grzałeczka</i>	1 (10%)	0	0	—
'mający nagrzewające się spirale'	<i>spiralny</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>spiralowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Słoneczko jako 'okrągły grzejnik elektryczny z nagrzewającą się spiralą w kształcie ślimaka' wskazało 27 badanych, a 5 zaprzeczyło jego znajomości. Wymieniono także *tarczę* 'obudowę słoneczka'. Pierwszy z leksemów jest ogólnopolski, notuje go bowiem zarówno WSJP, jak i PSWP, przy czym w publikacji pod redakcją H. Zgólkowej widnieje on jako „potoczny”. *Tarczy* w podanym znaczeniu nie notują źródła.

W przypadku *słoneczka* widać wyraźne różnice pokoleniowe. W średniej grupie potwierdzili je wszyscy respondenci, a 1 osoba podała dodatkowo nazwę obudowy. W I generacji *słoneczko* podało 7 na 10 informatorów, a 2 zaprzeczyło jego znajomości. Natomiast w młodszej grupie omawiany leksem odnotowano tylko 2 razy przy takiej samej liczbie poświadczeń negatywnych. ZaW powiedział, że nie zna tego słowa.

²³⁰ W tym wariant *olejok*: p. I: 4, p. II: 9, p. III: 6.

Tabela 2.VII.53. *Słoneczko* i jego części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘okrągły grzejnik elektryczny z nagrzewającą się spiralą w kształcie ślimaka’	<i>słoneczko II</i> ²³¹	7 (70%)	18 (100%)	2 (13,34%)	— pn: ZaW
		pn: 2 (20%)		pn: 2 (13,34%)	
‘obudowa słoneczka’	<i>tarcza I</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Pięć określeń użyto na ‘małe, elektryczne urządzenie wydmuchujące ciepłe powietrze’. Najwięcej poświadczeń, 37, uzyskała *farelka*, 3 rozmówców podało *grzejnik*, 2 *termowentylator*, a po 1 – *kaloryferek* i *akwarelkę*. ‘Urządzenie elektryczne wydmuchujące ciepłe powietrze, czasem też zimne’ to natomiast *dmuchawa*. Wymieniło ją 3 informatorów.

Farelka, *grzejnik*, *termowentylator* i *dmuchawa* to jednostki ogólnopolskie, przy czym tylko ostatnia z nich widnieje w WSJP. *Kaloryferek* i *akwarelka* w omawianym tu znaczeniu nie występują w źródłach. W przypadku pierwszej nienotowanej nazwy widać nie tylko nieznaną językowi ogólnemu deminutyw, ale utożsamienie słowa *kaloryfer* ze słowem *grzejnik*. Pierwszy z nich ma bowiem węższe znaczenie, tj. ‘element centralnego ogrzewania dający ciepło w każdym pomieszczeniu’, a drugi może mieć znaczenie takie jak *kaloryfer*, ale także odnosić się do różnego typu urządzeń do ogrzewania. *Akwarelka* natomiast została utworzona poprzez skojarzenie brzmieniowe *farelki* z deminutywną formą słowa *akwarela* ‘farba rozpuszczalna w wodzie’.

Ponownie najwięcej wskazań uzyskano dla osób z II pokolenia. *Farelkę* przywołali wszyscy z tej grupy wiekowej, nieco mniej poświadczeń uzyskano w III generacji, a najmniej – w I. To jednak starsi wymienili najwięcej, bo 5, określeń na urządzenie wydmuchujące powietrze, przy 3 u osób z II pokolenia i 2 – z III.

Tabela 2.VII.54. *Farelka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, elektryczne urządzenie wydmuchujące ciepłe powietrze’	<i>farelka</i>	6 (60%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW
	<i>akwarelka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>grzejnik III</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>termowentylator</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>kaloryferek</i>	1 (10%)	0	0	—
‘urządzenie elektryczne wydmuchujące ciepłe powietrze, czasem też zimne’	<i>dmuchawa I</i>	0	3 (16,67%)	0	—

²³¹ W tym wariant *słoneczko*: p. II: 1.

Respondenci wymienili dwa typy konstrukcji do odprowadzania dymu z pieca. Współcześnie jest to *komin*, który został wskazany przez 35 osób, w tym przez 9 w formie *kómin*. GrM podał też deminutyw *kominek*. Oba określenia są ogólnopolskie.

Drugi typ – dawny – stanowi *baba* znajdująca się nad kuchnią węglową. Łącznie potwierdziło ją 20 osób, a 6 zaprzeczyło jej znajomości. Omawiany leksem wywodzi się z gwar. W KSGP notowany jest przede wszystkim na południu Polski, szczególnie na Śląsku, ale i w Małopolsce, na Podkarpaciu i Lubelszczyźnie oraz w północnej części województwa łódzkiego i w powiatach radomskim oraz konińskim. Adnotacja z okolic Poddębic łączy powiat koniński z pozostałym obszarem występowania *baby*.

Komin najczęściej wskazali rozmówcy z II generacji, podobny odsetek widać też w I. Najmniej poświadczeń uzyskano w III, niemniej podało go ponad 60% badanych oraz ZaW. *Baba* natomiast została wymieniona zwłaszcza u osób starszych (w tym KaS), a w nieco mniejszym u respondentów ze średniej grupy wiekowej, przy czym odnotowano tu także poświadczenia negatywne. Spośród młodszych informatorów tylko StP zna *babę*, w dodatku biernie. Taka rozbieżność pokoleniowa wynika z faktu, że opisywany desygnat wyszedł z użycia i został zastąpiony *kominem*. O *babach*, zwanych także np. *kapami* (na Lubelszczyźnie), *okapami* piszą również inni badacze opisujący dawne domy (np. Ciołek 1947; Drągowska i in. 2015; Tymochowicz 2019b: 75–76).

Tabela 2.VII.55. *Komin* i wyrazy bliskoznaczne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'konstrukcja, urządzenie odprowadzające dym z pieca poza budynek'	<i>komin</i> ²³²	8 (80%)	16 (88,89%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>kominek II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'dawna konstrukcja do odprowadzania na zewnątrz lub na strych dymu z kuchni węglowej'	<i>baba</i>	7 (70%)	11 (61,11%)	1 (6,67%)	KaS
			pn: 4 (22,22%)	pn: 2 (13,34%)	

Wśród urządzeń do ogrzewania znalazło się to, które podgrzewa wodę rozprowadzaną do kranów. Przytoczono tutaj trzy nazwy, tj. *bojler* (14 poświadczeń), *podgrzewacz* (2 poświadczenia) i *terma* (1 poświadczenie). Wszystkie wymienione tu leksemy są ogólnopolskie, przy czym *bojler* i *termę* notują PSWP i SJPD, ale nie WSJP. W przypadku wyrazu o najwyższej frekwencji nie widać różnic pokoleniowych, podał go również ZaW, pozostałych zaś użyto jednostkowo. Wszystkie 3 określenia wymienili przedstawiciele II grupy wiekowej.

²³² W tym wariant *kómin*: p. I: 1, p. II: 6, p. III: 2.

Tabela 2.VII.56. *Bojler* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne podgrzewające wodę rozprowadzaną do kranów w domu’	<i>bojler</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>podgrzewacz I</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>terma</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic jednostkowo zwrócili uwagę jeszcze na 4 urządzenia elektryczne do ogrzewania. Są to: *grzałka* ‘małe urządzenie elektryczne służące do ogrzewania’ (w pokoleniu III), *promiennik podczerwieni* ‘grzałka elektryczna ogrzewająca się do wysokich temperatur i emitująca promieniowanie podczerwone’ (w pokoleniu I), *halogenowy II* ‘o grzejniku: elektryczny, ogrzewający za pomocą podczerwieni’ (w pokoleniu III) i *pogodówka* ‘system regulacji temperatury wody w urządzeniach do ogrzewania domu; regulacja pogodowa’ (w pokoleniu III). Spośród nich *promiennik podczerwieni* i *halogenowy* wywodzą się z rejestru ogólnego, natomiast *grzałka* i *pogodówka* nie są notowane w źródłach.

Informatorzy podali ponadto 3 części urządzeń grzewczych. Każda z nich wywodzi się z innej grupy odmianowej. *Rama* ‘obudowa urządzenia elektrycznego do ogrzewania’ jest ogólnopolska, *stoneczko* ‘palenisko przy butli gazowej’ w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach, zaś *cug* ‘miejsce w piecu, rurze, gdzie przepływa powietrze’ przez WSJP został uznany jako „potoczny”. Wymienione słowa użyto po 2–3 razy, a każde z nich odnotowano w II generacji.

Tabela 2.VII.57. Pozostałe elementy urządzeń grzewczych

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘obudowa urządzenia elektrycznego do ogrzewania’	<i>rama VI</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
‘palenisko przy butli gazowej’	<i>stoneczko III</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘miejsce w piecu, rurze, gdzie przepływa powietrze’	<i>cug</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

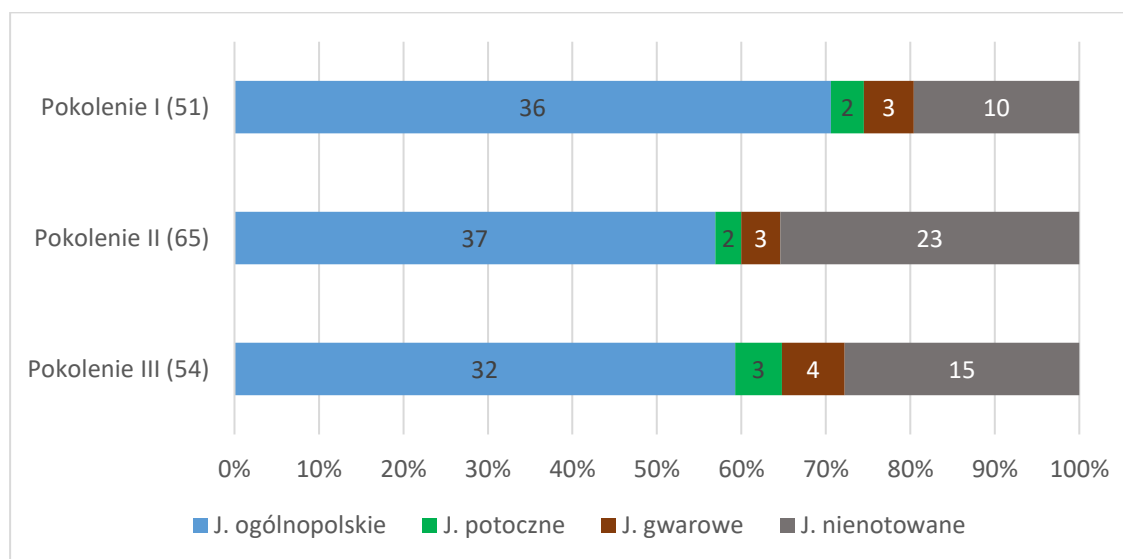
Kuca ‘miejsce dla kur przy piecu’ to leksem charakterystyczny dla gwar z Podlasia i Suwalszczyzny. Stąd wynika fakt, że 11 informatorów wskazało na jej nieznaną. Niemniej 2 osoby stwierdziły, że jest to żeliwne urządzenie do ogrzewania. Według jednej o okrągłym kształcie, według drugiej – tożsame z *kanonką*.

Tabela 2.VII.58. *Kuca*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘żeliwne urządzenie do ogrzewania’	<i>kuca</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
		pn: 2 (20%)	pn: 5 (27,78%)	pn: 4 (26,27%)	

Łącznie dla mikropola URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA respondenci z I pokolenia podali 51 leksemów. Wśród nich znalazło się 36 ogólnopolskich, 10 nienotowanych, 3 gwarowe i 2 potoczne. Sześćdziesiąt pięć jednostek leksykalnych wymienili rozmówcy z II grupy wiekowej – podali oni 37 określeń ogólnopolskich, 23 nienotowane i również 3 gwarowe i 2 potoczne. W III generacji wskazano 32 nazwy ogólnopolskie, 15 nienotowanych, 4 gwarowe i 3 potoczne, czyli razem 54. Ponadto ZaW przywołał 6 słów ogólnopolskich, RoK i FeB po 1 ogólnopolskim i nienotowanym, natomiast 7 określeń wymienił KaS, tj. 3 gwarowe, 2 ogólnopolskie oraz po 1 potocznym i niewystępującym w źródłach.

W omawianym mikropolu odnotowano także poświadczenia negatywne. W I pokoleniu było ich 7 (po 3 dla jednostek ogólnopolskich i nienotowanych i 1 gwarowej), w II – 9 (po 3 dla leksemów ogólnopolskich i gwarowych, 2 dla nienotowanych i 1 dla potocznej), a w III – 10 (dla 4 słów ogólnopolskich, 3 gwarowych, 2 nienotowanych i 1 potocznej). Nieznajomość 9 nazw wskazał ZaW (4 ogólnopolskich, po 2 gwarowych i nienotowanych oraz 1 potocznej).

Wykres 2.42. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA

Mikropole tematyczne URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA cechuje wysoki odsetek jednostek dyferencyjnych. Najwyższy jest on w II i III pokoleniu, wynosi bowiem ponad 40%. W I natomiast jest to niespełna 30%, co nadal jest wysokim wynikiem. Wpływ na ten stan ma fakt, że informatorzy z II generacji podali znaczącą liczbę leksemów nienotowanych w źródłach, zwłaszcza że wymienili tyle samo potocznych i gwaryzmów co I grupa wiekowa oraz jedno słowo ogólnopolskie więcej.

W młodszym pokoleniu, w którym wskazano o 8 nazw mniej niż w średnim, wpływ na wyższy odsetek wyrazów dyferencyjnych ma mniejsza liczba tych ogólnopolskich przy nieznacznie wyższej gwarowych i potocznych.

Wśród słów nienotowanych użytych tylko przez osoby z II generacji są takie, które mają ogólnopolskie lub gwarowe znaczenie, natomiast w przytaczanych tu kontekstach nie występują w źródłach. Nie użyto tu jednak słowa „homonimy”, ponieważ tylko *tygiel* się do nich zalicza. Dla omawianego mikropola ma on znaczenie ‘element pieca regulujący ilość spalanego opału; szyber’, podczas gdy słowniki języka polskiego notują go jako ‘naczynie z długą rączką do parzenia kawy’. Widać tu zatem zupełnie różne znaczenia. Natomiast pozostałe słowa z tej grupy respondenci podali na zasadzie skojarzeń (por. *kalonka, drucik, lepianka*). Ponadto informatorzy ze średniego pokolenia wskazali deminutyw *grzejniczek*, jednostki leksykalne o innej łączliwości słowotwórczej niż w języku ogólnym (*spiral+-owy*) lub nieogólnopolskich podstawach (*olejak+-owy*), ale też takie o odrębnym brzmieniu i znaczeniu, np. *gilza* i *gilziok*. Użycie tych słów przez respondentów miało więc wpływ na wyższą liczbę określeń nienotowanych w średniej grupie wiekowej.

VII.d URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA

W mikropolu URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA odnotowano 95 jednostek leksykalnych. Wśród nich wyodrębniono 65 leksemów ogólnopolskich, 20 nienotowanych, 5 gwarowych, 4 potoczne i 1 dawny.

Zarówno dawne urządzenia do gotowania na węgiel, jak i współczesne z palnikami i piekarnikiem określono tymi samymi słowami. Oba desygnaty nazywane są ogólnopolskimi leksemami *kuchnia* i *kuchenka*. *Kuchnię* w odniesieniu do urządzenia na węgiel podało 41 badanych, a dla urządzenia z palnikami – 35. Natomiast *kuchenkę* w pierwszym przypadku wskazały 2 osoby, a w drugim – 35. Widać zatem, że o ile dla urządzenia z palnikami obie formy są używane w takim samym stopniu, o tyle dla tego na węgiel podstawowa jest *kuchnia*, a *kuchenka* stanowi jedynie wariant okazjonalny.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. W przypadku *kuchni* na węgiel nie są one znaczne, choć nieco mniej wskazań uzyskano w III generacji, co nie dziwi, gdyż opisywany desygnat wychodzi z użycia. Niemniej młodzi powszechnie go znają. Opowiedział o nim nawet najmłodszy ZaW, ponieważ urządzenie to znajduje się jeszcze

u jego babci i dziadka. Natomiast dla urządzenia z palnikami najmniej poświadczeń uzyskano w starszej grupie, co wynikać może z faktu, że niektórzy seniorzy mają jeszcze w domach dawne urządzenia na węgiel lub wymienili je na nowe niedawno, przez większość życia używali ich, dlatego w pierwszej kolejności to one przychodzą im na myśl. Co jednak ciekawe, w tym pokoleniu widać, że wariant *kuchenka* używany jest częściej niż *kuchnia* dla urządzenia z palnikami. Odwrotną zależność można zauważyć w III generacji, natomiast w II oba leksemy wskazało po 16 osób.

Tabela 2.VII.59. *Kuchnia* (urządzenie) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie na węgiel i drewno do gotowania i ogrzewania’	<i>kuchnia II</i> ²³³	9 (90%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW, RoK, KaS
	<i>kuchenka II</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘urządzenie do gotowania z palnikami i często z piekarnikiem’	<i>kuchnia III</i> ²³⁴	4 (40%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>kuchenka III</i> ²³⁵	6 (60%)	16 (88,89%)	12 (80%)	ZaW

Respondenci opisali 7 typów urządzeń do gotowania, używając przy tym 8 nazw. Czternaście osób podało kuchnię *polską* charakteryzującą się tym, że osadzona była na wysokich nóżkach. Podobny typ, choć nieco mniejszy, stanowiła *angielka* wymieniona siedmiokrotnie, natomiast kuchnia z wysuwaną szufladką nazwana została *grudzioⁿdzem* (4 wskazania) i przymiotnikiem *grudzioⁿdzka* (2 wskazania). Pojedynczo odnotowano także następujące urządzenia: *taboret* ‘duże, blaszane urządzenie gazowe, przypominające stół, służące go gotowania’, *gazówka* ‘kuchnia zasilana gazem’, *weⁿglówka* ‘urządzenie na węgiel i drewno do ogrzewania i gotowania’ oraz *kachlok* ‘kuchnia węglowa obudowana kaflami’.

Angielka i *taboret* stanowią leksemy ogólnopolskie, przy czym pierwszy z nich notowany jest w PSWP jako „wychodzący z użycia” i „regionalny”, ale WSJP rejestruje go bez kwalifikatora, drugi zaś występuje tylko w WSJP. Podobnie jest w przypadku *gazówki*, przy czym oznaczona została jako „potoczna”. Pozostałych jednostek nie notują źródła. Określenia *grudzioⁿdz* i *grudzioⁿdzka* odnoszą się do zakładów w Grudziądzu, w których produkowano te urządzenia, doszło tu więc do apelatywizacji.

²³³ W tym połączenia: *kuchnia weⁿglowa*: p. I: 7, p. II: 11, p. III: 5, ZaW; *kuchnia wyⁿglowa*: p. II: 1.

²³⁴ W tym połączenia: *kuchnia gazowa*: p. I: 5, p. II: 12; *kuchnia gazowo*: p. II: 1, p. III: 11, ZaW; *kuchnia elektryczna*: p. I: 1, p. II: 8, p. III: 1, ZaW; *kuchnia elektryczno*: p. II: 1; *kuchnia indukcyjna*: p. I: 1, p. II: 3; p. III: 2.

²³⁵ W tym połączenie *kuchenka indukcyjna*: p. III: 1.

Mimo że wymienione wyrazy opisują dawne desygnaty, największy odsetek użyć dla połowy słów widać w II, a nie I pokoleniu. U młodszych dla *angielki* i *polskiej* odnotowano podobny wskaźnik poświadczeń, jednak w III generacji nieznana jest kuchnia *grudzioⁿdzka* (i *grudzioⁿdz*). Wymienione tu nazwy typów urządzeń do gotowania mają też liczne poświadczenia negatywne. Przymiotnik *polska* nieznan jest 4 osobom, *angielka* 27, *grudzioⁿdz* 8 i *grudzioⁿdzka* – 2. Najmniej poświadczeń negatywnych odnotowano w I grupie wiekowej, a najwięcej – w III.

Tabela 2.VII.60. Typy *kuchni* (urządzenia)

Znaczenie	Słowo	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj kuchni węglowej na długich nóżkach’	<i>polska</i> (przym.)	2 (20%)	9 (50%)	3 (20%)	—
			pn: 1 (5,56%)	pn: 3 (20%)	
‘mała kuchnia węglowa na nóżkach’	<i>angielka</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
		pn: 6 (60%)	pn: 12 (66,67%)	pn: 9 (60%)	
‘typ kuchni węglowej na wysokich nóżkach, z wysuwaną szufladą’	<i>grudzioⁿdz</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 6 (40%)	
	<i>grudzioⁿdzka</i>	0	2 (11,11%)	0 pn: 2 (13,34%)	—
‘duże, blaszane urządzenie gazowe, przypominające stół, służące go gotowania’	<i>taboret II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘kuchnia zasilana gazem’	<i>gazówka II</i>	1 (10%)	0	0	—
‘urządzenie na węgiel i drewno do ogrzewania i gotowania’	<i>weⁿglówka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘kuchnia węglowa obudowana kaflami’	<i>kachlok</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Wierzchnia, płaska część kuchni’ ma dwie ogólnopolskie nazwy. Dwadzieścioro dwoje informatorów podało leksem *blat*, a 7 osób – *plyta*. Najwięcej wskazań uzyskano w II pokoleniu, *blat* miał najmniej poświadczeń w III, natomiast *plyty* nie wymienił nikt z I grupy wiekowej.

Czterech określił użyto na ‘okrągłe zakrycie paleniska na blacie kuchni węglowej’. Są to: *fajerka* (41 poświadczeń), *fajereczka*, *frajerka* (po 1 poświadczeniu) oraz *kroⁿżek* (13 poświadczeń). Nie do końca jednak można tu mówić o synonimii, ponieważ według niektórych informatorów *kroⁿżki* są najmniejszym elementem *fajerki*.

Fajerka to leksem notowany jako „potoczny”. *Frajerka* nie występuje w źródłach, co wynika zapewne z jej żartobliwego charakteru. Natomiast *fajereczka* i *kroⁿżek* wywodzą się z gwar. Pierwsza z jednostek leksykalnych charakterystyczna jest głównie dla polski centralnej, tj. jej zasięg zaczyna się od Kramska w powiecie konińskim, przez Domaniewek w stronę południa do okolic Opoczna i dalej Radomia. Niemniej odnotowano ją też w Białej-Podlaskiej (KSGP). *Kroⁿżek* ma szerszy zasięg

występowania. Notowany jest w pasie od Grajewa po Brzozów, na Lubelszczyźnie, północnym Mazowszu, aż po Kujawy i północną Wielkopolskę (AGM; KSGP). Zasięg obejmuje także okolice Poddębic, gdyż sytuują się one między Kołem a Brzezinami notowanymi w KSGP jako miejsca występowania omawianej nazwy.

Fajerkę wymienili wszyscy z I i II generacji, natomiast najmniej wskazań widać w III grupie wiekowej. Odnotowano tu zresztą 2 poświadczenia negatywne. Nietypowym zjawiskiem w kontekście całego materiału jest fakt, że omawiany leksem wymieniły wszystkie osoby, od których uzyskano poświadczenia uzupełniające. Kolejne wyrazy podane zostały głównie przez osoby z I pokolenia. Nie jest to zaskoczeniem, gdyż omawiany tu desygnat stanowi element kuchni węglowej, która, jak wspomiano, wychodzi już z użycia.

Tabela 2.VII.61. *Blat* kuchni (urządzenia), jego części i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wierzchnia, płaska część kuchni’	<i>blat II</i>	5 (50%)	11 (61,11%)	6 (40%)	—
	<i>plyta II</i>	0	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
‘okrągłe zakrycie paleniska na blacie kuchni węglowej’	<i>fajerka</i>	10 (100%)	18 (100%)	9 (60%) pn: 2 (13,34%)	ZaW; RoK; FeB; KaS
	<i>fajereczka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>frajerka</i> (żart.)	1 (10%)	0	0	—
	<i>kroⁿżek</i>	6 (60%)	6 (33,33%) pn: 1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Innym elementem kuchni jest ‘metalowa lub żeliwna obręcz wokół kuchni, na której można coś zawiesić’. Sporadycznie użyto tu trzech wyrazów: *rama*, *ramka* i *preⁿt*. Ostatni z leksemów jest ogólnopolski, *ramka* nie występuje w źródłach w podanym znaczeniu, a *ramę* odnotowano w okolicach Krosna i Rzeszowa (KSGP). W połączeniu z adnotacją z okolic Poddębic tworzą się trzy małe wyspy w odległych od siebie częściach kraju, przy czym w przypadku powiatu krośnieńskiego mowa o obszarze tzw. dialektów mieszanych. Wymienione nazwy odnotowano od osób z I pokolenia i jednostkowo – II.

Tabela 2.VII.62. *Rama* na kuchni węglowej i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘metalowa lub żeliwna obręcz wokół kuchni węglowej, na której można coś zawiesić’	<i>rama VII</i>	2 (20%)	0	0	—
	<i>ramka III</i>	0	0	0	KaS
	<i>preⁿt II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy powiatu poddębickiego wymienili jeszcze 5 elementów kuchni. Pięć rozmówców przytoczyło *popielnik* ‘miejsce w kuchni węglowej, w którym gromadzi się popiół’. Cztery poświadczenia uzyskała *obroⁿczka* ‘okrągła podstawka na kuchni, na

której stawiało się garnek’. Po 3 razy użyto *palnika* ‘pojedynczego elementu blatu kuchni gazowej lub elektrycznej, na którym stawia się tylko jedno naczynie’ i *ogrzewacza*, natomiast 2 osoby wymieniły *pokrywkę* ‘górną, zdejmowaną część kuchni, pieca’. Z omawianych tu leksemów 4 są ogólnopolskie, a *obroⁿczki* w przytoczonym znaczeniu nie notują źródła. Najwięcej wskazań uzyskano w II grupie pokoleniowej.

Tabela 2.VII.63. Pozostałe elementy kuchni (urządzenia)

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘miejsce w kuchni węglowej, w którym gromadzi się popiół’	<i>popielnik</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘okrągła podstawka na kuchni, na której stawiało się garnek’	<i>obroⁿczka</i>	0	3 (16,67%)	0	FeB
‘pojedynczy element blatu kuchni gazowej lub elektrycznej, na którym stawia się tylko jedno naczynie’	<i>palnik</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘element dawnej kuchni węglowej’	<i>ogrzewacz</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—
‘górną, zdejmowaną część kuchni, pieca’	<i>pokrywka I</i>	0	2 (11,11%)	0	—

‘Urządzenie, w którym piecze się potrawy’ ma 3 ogólnopolskie nazwy. *Piekarnik* poświadczyło 38 badanych, *piec* 12, a *piecyk* – 28. W przypadku wszystkich słów najmniej wskazań uzyskano w III pokoleniu. Dla I grupy wiekowej najczęściej przywołań miały *piekarnik* i *piec*, a *piecyk* najczęściej przytaczali informatorzy ze średniej generacji. Po dwa słowa wymienili ZaW i KaS.

Respondentów zapytano o dawne typy piekarników umieszczanych pod piecem lub przy nim. W tym przypadku jedynie PaK znała *dochówkę*: *bo kiedyś to jedzenie ... kładli ... chowali do dochówki nie? ... to było takie małe to pomieszczenie i ... wkładali tam ... z garnkiem [...] to było gdzieś przy piecu taka ... wneⁿka jakby ... i tam sie ... nalalo żeby ciepło czszymalo jedzenie ...* (Chropy). Jednocześnie 34 osoby zaprzeczyły znajomości omawianego słowa. Leksem ten zaliczono do ogólnopolskich, ponieważ występuje w WSJP bez kwalifikatora. PSWP natomiast zaznacza, że jest to regionalizm. Mieczysław Woźny podkreślał, że *duchówka* (też: *dochówka*) ma szeroki zasięg występowania, gdyż notowano ją na Mazowszu, w Małopolsce i sporadycznie w Wielkopolsce oraz na Śląsku. Z miejsc najbliższych usytuowanych względem Podłębic znalazły się tu Łódź i Piotrków Trybunalski (Woźny 1974: 179–182). Najpewniej użycie omawianej nazwy było na badanym terenie rzadkie, wręcz sporadyczne, być może wynikające z indywidualnych kontaktów mieszkańców (por. poświadczenia z Łodzi

i Piotrkowa Trybunalskiego), a obecnie ma już jedynie charakter szczątkowy i archaiczny. O rzadkości użycia świadczyć może również fakt, że *dochówki* (*duchówki*) nie notował M. Szymczak w Domaniewku.

Respondentów zapytano jeszcze o dwie nazwy: *szabatnik/szabaśnik* i *śparet*, ponieważ przytaczane były w kwestionariuszach wykorzystanych do opracowania własnego formularza oraz publikacjach dotyczących wyposażenia domu (zob. np. Czerwiński 2009: 45; Doroszewski 1958; Woźny 1974). Pierwszy z nich to archaizm, występuje on bowiem w SJPD bez kwalifikatora, w PSWP jako „dawny”, a WSJP go nie notuje. Wcześniej jednak niż W. Doroszewski Stanisław Szober uznawał *szabaśnik* za prowincjonalizm, a tym samym – błąd językowy (Szober 1937: 319). Nikt z informatorów nie podał omawianego leksemu, natomiast 39 rozmówców zaprzeczyło jego znajomości (9 z I pokolenia, 16 z II, 12 z III, ZaW i KaS). O *śparet* zapytano po 4 osoby z każdej generacji oraz ZaW. Wszystkie zaprzeczyły jego znajomości, co nie dziwi, ponieważ KSGP notuje go jedynie z powiatu nowotarskiego.

Nawiązując jeszcze do artykułu M. Woźnego, na opracowanej przez niego mapie widać wyraźny brak poświadczeń bezpośrednio z okolic Poddębic, niemniej na najbliższej oznaczonych dla tego terenu obszarach (tj. w okolicach Łodzi, Wielunia i Turku) odnotowano następujące nazwy: *duchówka*, *szabatnik*, *piecznik*, *bratnik*²³⁶ i *piekarnik*. W okolicach Poddębic współcześnie występuje tylko *piekarnik*, a zaledwie jedna osoba podała *dochówkę*. Dawne i gwarowe źródła również nie rejestrują na badanym obszarze innych spośród wymienionych tu nazw. Warto jeszcze jedynie wspomnieć, że w Wielkopolsce *piekarnik* nazywany jest *framugą*. Jak wspominała PaK, dawne *piekarniki* stanowiły wnękę w piecu, mieszkańcom okolic Poddębic *framuga* znana jest m.in. jako *wnęka* w ścianie (zob. mikropole III.e). Widać tu zatem element wspólny, ale inne znaczenia szczegółowe.

‘Przenośne, blaszane urządzenie z nagrzewającymi się spiralami, służące do pieczenia’ uzyskało 7 określeń. Najwięcej badanych (15) identyfikowało je jako *zielony* (*piecyk*, *piekarnik*), ponieważ na ogół takiego koloru są te urządzenia, choć zdarzają się inne, np. brązowe i niebieskie. Pięć osób wskazało *krematorium*, a dwie podały *trumnę*. Od kształtu wywodzą się też nazwy *wideo* i *gole^mbnik*. Mieszkanka Bronowa użyła określenia odnoszącego się do materiału, z jakiego jest wykonany omawiany desygnat,

²³⁶ *Bratnik* to jedyna z wymienionych tu nazw, o którą nie pojawiło się bezpośrednie pytanie w kwestionariuszu. Wynika to z faktu, że nie występował on w źródłach wykorzystanych do opracowania formularza, natomiast z artykułem M. Woźnego autorka zapoznała się dopiero po przeprowadzeniu badań.

tj. *blaszak*. Ostatni wyraz – *ruski* – wiąże się z potocznym określeniem rosyjskich handlarzy sprzedających towary na polskich bazarach. Co jednak ciekawe, to nie oni sprzedawali omawiany typ piekarników na rynku²³⁷ w Poddębicach. Rosjanie bowiem handlowali drobnymi przedmiotami (przyborami, narzędziami, odzieżą), które mogli przewozić w dużych torbach. U rozmówców doszło więc najpewniej do nałożenia się na siebie wspomnień o dwóch różnych stoiskach na targu.

Spośród wymienionych nazw 5 nie notują źródła, ponieważ doszło tu do przesunięcia znaczeń na zasadzie skojarzeń z desygnatami opisywanymi ogólnopolskimi słowami. *Ruski* to leksem ogólnopolski, niemniej w PSWP występuje jako „pogardliwy” i „potoczny”, w WSJP natomiast nie został opatrzony kwalifikatorami. *Blaszak* jako ‘urządzenie z blachy’ występuje w gwarach, a dokładniej w powiatach konińskim, wieluńskim, garwolińskim, kolneńskim i nowotarskim (SGP). Odnotowanie go w okolicach Poddębic uzupełnia więc lukę między Koninem a Wieluniem.

Najwięcej słów (5) podały osoby z II pokolenia. Młodszy respondenci wymienili natomiast tylko 2 jednostki leksykalne, ale to oni w największym stopniu wskazali *zielony*. Kolor jest więc kluczowym elementem definiującym desygnat dla respondentów z III generacji. Odnieśli się oni także do urządzenia odtwarzającego filmy, jakim było *wideo*. Starsi użyli skojarzeń związanych z przedmiotami odnoszącymi się do pogrzebu, tylko jedna osoba podkreśliła kolor, a jedna podała *ruski* (użyty także raz w II grupie wiekowej). Informatorzy z II generacji również wskazali na kolor, podali też *krematorium*, *blaszak* i *gole^mbnik*.

Tabela 2.VII.64. *Piekarnik i jego typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie do pieczenia, wolnostojące lub w zabudowie, współcześnie elektryczne lub gazowe’	<i>piekarnik</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW; KaS
	<i>piec II</i>	5 (50%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	KaS
	<i>piecyk II</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	6 (40%)	ZaW
‘dawny rodzaj piekarnika umieszczony przy piecu, aby zachować dłużej ciepło potraw’	<i>duchówka</i> ²³⁸	0	1 (5,56%)	0	—
		pn: 9 (90%)	pn: 15 (88,89%)	pn: 10 (66,67%)	pn: ZaW; KaS
‘przenośne, blaszane urządzenie z nagrzewającymi się spiralami służące do pieczenia’	<i>zielony</i> ²³⁹	1 (10%)	5 (27,78%)	9 (60%)	—
	<i>krematorium</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>ruski I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>wideo I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>blaszak</i>	0	1 (5,56%)	0	—

²³⁷ Mieszkańcy okolic Poddębic na bazar mówią *rynek*. Jest to zresztą sytuacja powszechna w kraju, co szerzej opisały A. Piotrowicz i M. Witaszek-Samborska (2017: 279–281).

²³⁸ W wariantach *duchówka*.

²³⁹ W tym wariant *zielony*: p. III: 1.

	<i>gole^mbnik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>trumna</i>	1 (10%)	0	0	KaS

Po 1 osobie z każdego pokolenia wymieniło *grzałkę* ‘metalowy, zagięty pręt nagrzewający się do wysokich temperatur i ogrzewający piekarnik’. Leksem ten notowany jest zarówno w WSJP, jak i PSWP bez kwalifikatorów, co oznacza, że należy do rejestru ogólnego.

‘Metalowe lub żeliwne pręty w kuchni węglowej umieszczane nad paleniskiem; też: druciany element piekarnika, często wyjmowany, na którym kładzie się naczynia, w których piecze się potrawy’ to *ruszt* lub *ruszta* (lm). Pierwszą z form wymieniło 22 respondentów, a drugą – 20. Oddzielenie przytoczonych wariantów nie jest oczywiste. Z jednej strony może być to forma liczby mnogiej od rzeczownika *ruszt*, z drugiej jednak z niektórych wypowiedzi informatorów można wywnioskować, że widać tu przypadek *plurale tantum*. Na przykład KaW zaprzeczyła znajomości formy *ruszt*, potwierdzając *ruszta*. Oba leksemy zresztą mają status ogólnopolski, przy czym pierwszy notują WSJP i PSWP, a drugi – tylko PSWP z zaznaczeniem, że w polszczyźnie występuje także forma *ruszty*, wśród informatorów wskazana dwukrotnie.

Ruszt został potwierdzony przez połowę respondentów z każdego pokolenia. Jego znajomości zaprzeczyli KaW i ZaW. Podobny odsetek poświadczeń uzyskano dla leksemu *ruszta* w I i II grupie wiekowej, w przypadku młodszych natomiast wskaźnik ten jest dwukrotnie niższy.

Tabela 2.VII.65. *Ruszt* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘metalowe lub żeliwne pręty w kuchni węglowej umieszczane nad paleniskiem; też: druciany element piekarnika, często wyjmowany, na którym kładzie się naczynia, w których piecze się potrawy’	<i>ruszt</i>	5 (50%)	9 (50%)	8 (53,33%)	—
		pn: 1 (10%)			pn: ZaW
	<i>ruszta</i> (lm)	6 (60%)	10 (55,56%)	4 (26,27%)	—
	<i>ruszty</i> (lm)	0	2 (11,11%)	0	—

W ostatnich 20–30 latach dużą popularność w Polsce zyskał *gril* (grill)²⁴⁰, czyli ‘metalowe lub żeliwne ruszty osadzone na stojaku, pod którymi pali się ogień ogrzewający potrawy’. Wcześniej zaczęto z niego korzystać w Stanach Zjednoczonych i Australii. Do lat 60. XX wieku w sprzedaży były znane współcześnie metalowe grille o prostej konstrukcji zaprojektowane przez Amerykanina Georga Stephena. Niemniej

²⁴⁰ W tym wariant *gryl*: p. II: 1.

początki współczesnej techniki grillowania są znacznie wcześniejsze i przypisuje się je krajom zachodniej Ameryki, gdzie używano dwóch terminów opisujących pierwotną obróbkę cieplną mięsa, tj. *grill* i *barbecue*. Wspomniane określenia wywodzą się z języka Indian. Oznaczały one ‘pieczenie mięsa na rożnie w dużym gronie osób i dzielenia się nim podczas zgromadzeń’. Współcześnie *grill* rozumie się jako ‘ruszt, rożen, kratę, opiekacz, potrawę z rusztu, restaurację podającą dania z rusztu, czynność opiekania na ruszcie lub rożnie’. *Barbecue* natomiast oznacza ‘grill, rożen, przyjęcie ogrodowe, a także grillowanie’ (Burzyńska, Skibniewska i in. 2009: 107). Mimo wysokiego wzrostu popularności *grila* po okresie przemian systemowych w Polsce na jego znajomość poświadczyły jedynie 4 osoby z II pokolenia. Wynika to z faktu, że nie było odrębnego pytania w kwestionariuszu dotyczącego słowa i desygnatu. *Gril* nie jest też używany w domu, ale na zewnątrz, więc zapewne dlatego informatorzy na niego niemal nie wskazywali. Nie pojawiał się np. w odpowiedziach na pytania typu *Jakich urządzeń do gotowania używa się współcześnie? czy Jakie urządzenia znajdują się w kuchni?*

Pod koniec XX i na początku XXI wieku popularnym urządzeniem do pieczenia był *prodiż* ‘małe, okrągłe, zakrywane urządzenie elektryczne, w którym można było coś upiec’. Leksem ten jest powszechnie znany, wskazało go bowiem 40 osób, w tym wszyscy z II generacji, KaS, a nawet najmłodszy ZaW. Większość respondentów użyła jednak wariantu *prodiżek*, a mieszkaniec Bałdrzychowa wymienił *brodziż*. Oprócz tego jednokrotnie pojawiły się jeszcze dwie nazwy: deminutywny *prodiżek* oraz *piecyk*. *Prodiż* i *piecyk* są ogólnopolskie, *prodiżek* zaś nie występuje w źródłach. Dla omawianej grupy leksemów nie widać zależności pokoleniowych.

Tabela 2.VII.66. *Prodiż*, jego synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, okrągłe, zakrywane urządzenie elektryczne, w którym można było coś upiec’	<i>prodiż</i> ²⁴¹	8 (80%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW; KaS
	<i>prodiżek</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>piecyk III</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Wszystkie jednostki leksykalne opisujące ‘urządzenie elektryczne umożliwiające szybkie podgrzanie jedzenia przy pomocy fal elektromagnetycznych’ utworzone są od połączenia cząstek *mikro-* i *-fala*. Są to *mikrofalówka*, *mikrofala*, *mikrofalka* i *kuchenka mikrofalowa*. Trzy z nich uzyskały po kilkanaście poświadczeń, natomiast *mikrofalkę* podało 2 rozmówców. Wymienione leksemy rozkładają się dość równomiernie

²⁴¹ W tym warianty: *prodiż*: p. I: 6, p. II: 13, p. III: 12, ZaW, KaS; *brodziż*: p. I: 1.

w grupach pokoleniowych. Jeśli chodzi o ich przynależność odmianową, to *mikrofalówka* i *kuchenka mikrofalowa* są ogólnopolskie, *mikrofałę* PSWP notuje jako „potoczą”, a *mikrofalka* w źródłach nie występuje.

Tabela 2.VII.67. *Kuchenka mikrofalowa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne umożliwiające szybkie podgrzanie jedzenia przy pomocy fal elektromagnetycznych’	<i>mikrofalówka</i>	4 (40%)	7 (38,89%)	6 (40%)	ZaW
	<i>mikrofala</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>mikrofalka</i>	1 (10%)	0	1 (5,56%)	—
	<i>kuchenka mikrofalowa</i> ²⁴²	2 (20%)	4 (22,22%)	5 (33,33%)	—

Dla ‘małego, przenośnego, prowizorycznego urządzenia z odpinanym kablem służącego do szybkiego podgrzania’ uzyskano 4 nazwy. Dziesięcioro badanych określiło je *kuchenką*, a pojedynczo przytoczono *maszynkę*, *podgrzewacz* i przymiotnik *turystyczny*. Poza potoczną *maszynką* pozostałe leksemy mają charakter ogólnopolski. W przypadku *kuchenki* widać zróżnicowanie pokoleniowe. Wymieniła ją bowiem połowa respondentów z I generacji przy wskazaniach na poziomie 6% i 16% odpowiednio w III i II grupie wiekowej. Nazwy przytoczone jednostkowo wywodzą się z mowy informatorów z I i II pokolenia. W III generacji, jak wspomniano, *kuchenkę* odnotowano raz, podał ją też ZaW, natomiast nie poświadczyli oni innych określeń.

Tabela 2.VII.68. *Kuchenka turystyczna* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, przenośne, prowizoryczne urządzenie z odpinanym kablem służące do szybkiego podgrzania’	<i>kuchenka IV</i>	5 (50%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	ZaW
	<i>maszynka I</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>podgrzewacz II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o kuchence: mała, przenośna, prowizoryczna do szybkiego podgrzania’	<i>turystyczny</i>	1 (10%)	0	0	—

Respondenci na ‘zamurowane urządzenie, w którym pieczono chleb’ używają ogólnopolskiego określenia *piec*, przy czym odnotowano dla niego następujące przydawki: *chlebowy*, *do chleba*, *do pieczenia chleba* oraz *chlebny*. Omawiany leksem wskazała większość informatorów, z czego najwięcej z II, a najmniej z III pokolenia. Najmłodszy ZaW natomiast zaprzeczył jego znajomości. Zasadniczo respondenci na pytanie, czy *piec chlebowy* znajdował się w domu, odpowiadali „nie”. Z rozmów ze starszymi osobami wynikało jednak, że zanim zaczęto stawiać wolnostojące piece, w domowych komorach czy sionkach znajdowały się wymurowane wnęki, w których

²⁴² W tym wariant *kuchenka*: p. II: 1.

pieczono chleb. SzZ wspomniała, że: *tera to jes kotłownia ale kiedyś to było w kómorze tam piec jes i tam ... chleb sie piekło i tam przecież nie było ogrzewań nie? ... i dalej: bo tu był piec ... do chleba ... a na tym piecu było łóżko ... tylko ja już tego pieca nie pamieⁿ tam tam ten piec tylko była dziura ... jag ja już zapamiⁿ taam ... to tam była dziura i tam sie dźrzewo zawsze nanosiło ...* (Rączyn). Piece chlebowe w domach występowały dawniej, później zostały wyparte przez te wolnostojące. Współcześnie nikt z informatorów nie ma już pieca chlebowego w gospodarstwie.

Tabela 2.VII.69. *Piec chlebowy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zamurowane urządzenie, w którym pieczono chleb’	<i>piec III</i> ²⁴³	8 (80%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	—
					pn: ZaW

Nielicznie użyto ogólnopolskich nazw ‘urządzenia, na którego jedną część kładzie się pieczywo, a drugą się je zamyka i w ten sposób opieka’, czyli *opiekacz* i *toster*. Drugie ze słów ma jeszcze jedno znaczenie, a mianowicie ‘urządzenie, z którego podpieczone pieczywo zostaje wypchnięte’. Wymienione jednostki leksykalne notowane są zarówno w WSJP, jak i PSWP.

Tabela 2.VII.70. *Toster, jego synonimy i warianty*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie, na którego jedną część kładzie się pieczywo, a drugą się je zamyka i w ten sposób opieka’	<i>opiekacz</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>toster I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘urządzenie, z którego podpieczone pieczywo zostaje wypchnięte’	<i>toster II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Respondenci posłużyli się 3 nazwami czynności dotyczącymi poddawania potraw obróbce termicznej w temperaturze 100–250 stopni Celsjusza. Jedna z nich – *piec* – wystąpiła w aspekcie niedokonanym. Wskazało ją 22 rozmówców. Odnotowano też 2 czasowniki w aspekcie dokonanym, tj. *upiec* (8 poświadczeń) i *opiec* (1 poświadczenie). Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Każde z określeń odnotowano u osób z I pokolenia. Respondenci z II i III grupy nie przytoczyli natomiast czasownika *opiec*, niemniej w I uzyskał tylko jedno

²⁴³ W tym połączenia: *piec chlebowy*: p. I: 6, p. II: 11, p. III: 11; *piec do chleba*: p. I: 1, p. II: 1; *piec do pieczenia chleba*: p. I: 1, p. II: 2; *piec chleby*: p. I: 1.

poświadczenie. Najmniejszy odsetek wskazań uzyskano u młodszych badanych, przy czym *piec* podał dodatkowo ZaW.

Tabela 2.VII.71. *Piec* (czas.) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrządzać jedzenie przez długą obróbkę cieplną, w temperaturze między 100 a 250 stopni Celsjusza’	<i>piec IV</i> (czas.)	6 (60%)	10 (55,56%)	5 (33,33%)	ZaW
‘podać jedzenie obróbce cieplnej, w temperaturze między 100 a 250 stopni Celsjusza, by nabrało koloru i smaku’	<i>upiec</i> ²⁴⁴	2 (20%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>opiec</i>	1 (10%)	0	0	—

Czternaścioro respondentów wskazało *robot* jako ‘wielofunkcyjne urządzenie kuchenne do mieszania, rozdrabniania itp. jedzenia’. Dla tego ogólnopolskiego leksemu nie widać wyraźnych różnic pokoleniowych. Nieznacznie wyższy jest odsetek poświadczeń w starszej generacji, a niższy w młodszej, niemniej rozbieżności te wynikają głównie z różnic między liczbą respondentów w poszczególnych grupach wiekowych.

Tabela 2.VII.72. *Robot kuchenny*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wielofunkcyjne urządzenie kuchenne do mieszania, rozdrabniania itp. jedzenia’	<i>robot</i> ²⁴⁵	4 (40%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—

Mikser ‘urządzenie elektryczne do mieszania składników potraw na jednolitą masę’ wskazało 33 rozmówców. W grupach wiekowych nie widać szczególnych rozbieżności, choć to w III uzyskano najwyższy odsetek poświadczeń, a ponadto kobieta z tego pokolenia zwróciła uwagę na *łapkę*, czyli ‘obrotową, zdejmowaną końcówkę miksera’. Nazwa omawianego tu urządzenia ma charakter niedyferencyjny, natomiast *łapki* nie notują źródła w omawianym znaczeniu.

Tabela 2.VII.73. *Mikser* i jego części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne do mieszania składników potraw na jednolitą masę’	<i>mikser</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	12 (80%)	ZaW
‘obrotowa, zdejmowana końcówka miksera’	<i>łapka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Trzydzieści trzy osoby znają nazwę *blender* na ‘współczesne urządzenie elektryczne do rozdrabniania żywności mające kształt kielicha lub podłużny z różnymi

²⁴⁴ W tym wariant *upic*: p. I: 1, p. II: 1.

²⁴⁵ W tym połączenie *robot kuchenny*: p. I: 1, p. III: 2.

nakładkami’. Jedna natomiast zaprzeczyła jej znajomości. Sporadycznie rozmówcy użyli też ogólnego określenia *rozdrabniacz* na ‘urządzenie elektryczne, którym rozdrabnia się jedzenie’, *malaksera* i skróconej formy *malaks* określających ‘elektryczne urządzenie kuchenne służące do siekania, krojenia, rozdrabniania’ oraz *krajalnicy* ‘urządzenia służącego do krojenia produktów w plastry’.

Najwyższy odsetek wskazań *blender* uzyskał w II pokoleniu, co wpływa na fakt, że w tej grupie wiekowej wymieniono najmniej leksemów odnoszących się do urządzeń do rozdrabniania żywności. Osoby starsze użyły 3 jednostek leksykalnych, a młodsze – 4. ZaW podał jedynie *blender*.

Z wymienionych leksemów: *blender*, *malakser* i *krajalnica* mają charakter ogólnopolski. *Rozdrabniacz* i *malaks* nie występują natomiast w źródłach.

Tabela 2.VII.74. Urządzenia elektryczne do rozdrabniania żywności

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘współczesne urządzenie elektryczne do rozdrabniania żywności mające kształt kielicha lub podłużny z różnymi nakładkami’	<i>blender</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	11 (73,33%)	ZaW
		pn: 1 (10%)			
‘urządzenie elektryczne, którym rozdrabnia się jedzenie’	<i>rozdrabniacz</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘elektryczne urządzenie kuchenne służące do siekania, krojenia, rozdrabniania’	<i>malakser</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>malaks</i>	1 (10%)	0	0	—
‘urządzenie służące do krojenia produktów w plastry’	<i>krajalnica</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

Urządzenie do rozdrabniania kapusty przez 7 badanych nazywane jest *szatkownicą*. Ma ono dwie postaci: może być elektryczne i kroić warzywo automatycznie albo wyposażone być w ręcznie obracaną *korbę*, która uruchamia noże znajdujące się w urządzeniu. Na tę część szatkownicy zwróciły uwagę dwie osoby. Co ciekawe, nazwę obrotowej części podało więcej rozmówców z I pokolenia niż nazwę samego urządzenia. Informatorzy z II i III grupy wiekowej wymienili jedynie *szatkownicę*.

Przynależność odmianowa tych jednostek leksykalnych jest inna. *Korba* stanowi leksem ogólnopolski, natomiast *szatkownica* w postaci urządzenia²⁴⁶ – gwarowy. KSGP notuje ją jedynie z odległego od Poddębic powiatu gorlickiego w odniesieniu do desygnatu z *korba*.

²⁴⁶ Por. mikropole VIII.c.

Tabela 2.VII.75. Szatkownica elektryczna i jej części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne lub z korbą służące do rozdrabniania kapusty’	<i>szatkownica I</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘część szatkownicy, którą kręcono, aby pokroić kapustę’	<i>korba</i>	2 (20%)	0	0	—

Użyto 5 nazw urządzeń do mielenia mięsa. Jedenaścioro rozmówców wymieniło *maszynkę* ‘urządzenie elektryczne lub z korbą służące do mielenia mięsa’. Pojedynczo przytoczono również *maszynę* i *praskę* jako ‘urządzenie z korbą służące do mielenia mięsa’. ‘Maszyna do mielenia mięsa, zwłaszcza przemysłowa’ przez 18 osób nazwana została *wilkiem*, a przez jedną – *kutrem*. Niemniej 21 respondentów zaprzeczyło znajomości pierwszego z tych dwóch leksemów. W omawianej grupie jednostek leksykalnych najwięcej poświadczeń uzyskano w II pokoleniu.

Maszynka, *maszyna* i *kuter* mają charakter ogólnopolski. *Praska* w omawianym tu znaczeniu nie jest notowana w źródłach. *Wilk* natomiast uznany został za archaizm, gdyż występuje w SJPD, choć w szerszym znaczeniu, ponieważ według zamieszczonej w tym słowniku definicji służy do rozdrabniania różnego rodzaju materiałów i surowców. Co ciekawe, jest to przykład apelatywizacji, gdyż nazwa wywodzi się od marki dużej, przemysłowej maszyny. Niemniej obecnie *wilkiem* niektórzy nazywają każdy typ urządzenia do mielenia mięsa, a – jak już podkreślano – również W. Doroszewski odnotował go jako nazwę pospolitą, a nie własną.

Tabela 2.VII.76. Maszynka do mieⁿsa i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne lub z korbą służące do mielenia mięsa’	<i>maszynka II</i> ²⁴⁷	1 (10%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—
‘urządzenie z korbą służące do mielenia mięsa’	<i>maszyna</i> ²⁴⁸	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>praska</i>	0	0	0	ZaW
‘maszyna do mielenia mięsa, zwłaszcza przemysłowa’	<i>wilk</i>	4 (40%)	11 (61,11%)	3 (20%)	—
		pn: 4 (40%)	pn: 7 (38,89%)	pn: 8 (53,33%)	pn: ZaW; KaS
	<i>kuter</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic wymienili 3 określenia na ‘urządzenie służące do wyciskania soku’. Najwięcej, bo 30, wskazań uzyskała *sokowirówka*, 6 osób podało

²⁴⁷ W tym połączenia: *maszynka do mieⁿsa*: p. II: 1, p. III: 1; *maszynka do mielenia mieⁿsa*: p. III: 1.

²⁴⁸ W połączeniu *maszyna do mielenia mieⁿsa*.

sokownik, a 1 – *wirówkę*. ZaMK opisała ponadto 3 części tego urządzenia, a mianowicie: *dziób* ‘wysunięty lejek sokowirówki, z którego wypływa sok’, *oczko* ‘mały otwór w sokowirówce przepuszczający sok’ i *siatkę* ‘szereg małych otworów w sokowirówce przepuszczających sok’. Wszystkie wymienione wyrazy dotyczące urządzenia do wyciskania soku są ogólnopolskie. Ponadto ZaMK i ZaT podały markę dawnych sokowirówek, tj. *Katarzyna*. Ze względu na to, że jest to nazwa własna, która nie uległa apelatyzacji, nie została ona włączana do analizy statystycznej.

W omawianej grupie zdecydowanie najmniej wskazań uzyskano od rozmówców z I pokolenia. Być może używają one rzadziej urządzeń do wyciskania soku. Dawniej sok pozyskiwano poprzez rozdrobnienie owoców lub warzyw i ręczne wyciśnięcie. Choć najwięcej poświadczeń dla *sokowirówki* i *sokownika* uzyskano w II generacji, to respondenci z tej grupy wiekowej także (jak osoby z I) podali dwa wyrazy. Na największą liczbę określeń (5) w młodszym pokoleniu wpływ miał fakt, że mieszkanka Zalesia jako jedyna użyła nazw poszczególnych części sokowirówki.

Tabela 2.VII.77. *Sokowirówka*, jej synonimy i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie służące do wyciskania soku’	<i>sokowirówka</i>	5 (50%)	14 (77,78%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>wirówka I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>sokownik</i>	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
‘wysunięty lejek sokowirówki, z którego wypływa sok’	<i>dziób I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘mały otwór w sokowirówce przepuszczający sok’	<i>oczko</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘szereg małych otworów w sokowirówce przepuszczających sok’	<i>siatka III</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Z materiału wyekscerpowano dwa typy urządzeń do przygotowywania ciepłych napojów, z czego jeden określony dwiema nazwami. *Czajnik* i *dzbanek* odnoszą się do ‘urządzenia elektrycznego służącego wyłącznie do podgrzewania wody’. Pierwszy z nich informatorzy łączą z przymiotnikami *elektryczny* i *bezprzewodowy*, by odróżnić go od naczynia do gotowania wody ustawianego na ogniu lub nagrzewającej się płycie. *Ekspres* zaś oznacza ‘urządzenie elektryczne do zaparzania kawy’. Wymienione leksemy mają charakter niedyferencyjny. Rozmówcy z II pokolenia podali wszystkie trzy jednostki leksykalne, z I – dwie, a z III – tylko *czajnik*. Omawiane nazwy wskazano kilkakrotnie. W kwestionariuszu nie pojawiły się bowiem pytania o nie.

Tabela 2.VII.78. Urządzenia do przyrządzania ciepłych napojów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne służące wyłącznie do podgrzewania wody’	<i>czajnik I</i> ²⁴⁹	2 (20%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
	<i>dzbanek I</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
‘urządzenie elektryczne do zaparzania kawy’	<i>ekspres</i>	0	3 (16,67%)	0	—

W zgromadzonym materiale wystąpiły 3 bliskoznaczne, ogólnopolskie nazwy określające ‘urządzenie nad kuchnią gazową lub elektryczną służące do pochłaniania pary i zapachów’. Czterdzieścioro badanych wskazało *okap*, 7 *wycioⁿg*, a 2 – *pochłaniacz*.

Pierwszą z jednostek leksykalnych podali wszyscy z II generacji, mniejszy odsetek wystąpił w III, a najmniejszy – w I. Potwierdzenia uzyskano też od ZaW i KaS. *Wycioⁿg* i *pochłaniacz* przytoczono zaś w średniej i młodszej grupie wiekowej. Okapy w domach wiejskich montowane są stosunkowo od niedawna, nadal w wielu domach ich nie ma, szczególnie u osób starszych mieszkających w domach budowanych kilkadziesiąt lat temu. Stąd wynika mniejsza liczba wskazań i nazw w I pokoleniu.

Tabela 2.VII.79. *Okap nad kuchnią i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie nad kuchnią gazową lub elektryczną służące do pochłaniania pary i zapachów’	<i>okap II</i>	7 (70%)	18 (100%)	13 (86,67%)	ZaW; KaS
	<i>wycioⁿg</i> ²⁵⁰	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	KaS
	<i>pochłaniacz</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Informatorzy wskazali 5 urządzeń służących do schładzania produktów spożywczych w celu zachowania dłużej ich świeżości. *Lodówkę* ‘urządzenie do przechowywania żywności zachowujące niską temperaturę’ podało 39 badanych. Do zamrażania produktów służy *zamrażalnik* ‘wydzielone miejsce w lodówce, w którym zamraża się produkty’ i wymieniona przez 33 respondentów *zamrażarka* ‘wolnostojące urządzenie do zamrażania produktów’. Pojedynczo użyto też nazw wywodzących się od czynności chłodzenia, tj. *chłodziarka* ‘urządzenie do przechowywania żywności zachowujące niską temperaturę’ i *chłodnia* ‘przemysłowy mebel, sprzęt do chłodzenia, zamrażania produktów wykorzystywany w większych gospodarstwach’. Ponownie wszystkie wymienione jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

²⁴⁹ W tym połączenia: *czajnik elektryczny*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 3; *czajnik bezprzewodowy*: p. I: 1.

²⁵⁰ W tym połączenie *wycioⁿg kuchenny*: p. II: 1.

Najwięcej wyrazów podały osoby z II pokolenia. Co ciekawe, to w ich przypadku odnotowano znacznie niższy odsetek niż w dwóch poprzednich dla *zamrażarki* i wyższy przy *zamrażalniku*. Trzy z wymienionych nazw wskazał dodatkowo ZaW.

Jak wspomiano przy opisie *studni* (zob. mikropole I.b), dawniej nie było urządzeń do schładzania jedzenia, więc to właśnie w niej przechowywano produkty, które szybko traciły świeżość, np. mleko czy mięso. Ponadto zakopywano beczki z jedzeniem w ziemi. Żywność – podobnie jak dziś – przechowywano też w ciemnych i chłodnych pomieszczeniach takich jak komory, piwnice, sklepy, nieogrzewane spiżarnie i sienie.

Tabela 2.VII.80. *Lodówka*, jej synonimy, części i typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie do przechowywania żywności zachowujące niską temperaturę’	<i>lodówka</i>	8 (80 %)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>chłodziarka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wydzielone miejsce w lodówce, w którym zamraża się produkty’	<i>zamrażalnik</i>	0	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘wolnostojące urządzenie do zamrażania produktów’	<i>zamrażarka</i>	8 (80%)	10 (55,56%)	12 (80%)	ZaW
‘przemysłowy mebel, sprzęt do chłodzenia, zamrażania produktów wykorzystywany w większych gospodarstwach’	<i>chłodnia</i>	1 (10%)	0	0	ZaW

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli jeszcze 5 jednostek leksykalnych z mikropola URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA. Przymiotnik *indukcyjny* odnosi się do płyty lub kuchni ‘podgrzewającej naczynie przy wykorzystaniu pola magnetycznego’. Rzadziej oznacza też naczynie na taką kuchnię lub płytę. Wymieniło ją 10 osób, przy czym głównie z II i III pokolenia, gdyż opisywany tym słowem desygnat dopiero wchodzi do użytku na wsiach w okolicach Poddębic. Nadal dominują tu kuchnie elektryczne i gazowe.

‘Wielofunkcyjne urządzenie elektryczne do przygotowywania posiłków’ 5 badanych z II i III generacji określiło jako *termomiks*. Ponownie widać tu współczesny desygnat nieużywany przez osoby starsze, choć również młodszy, mimo że go wskazali, nie gotują przy jego pomocy. Odzwierciedla to np. odpowiedź StE na pytanie, w czym gotuje się współcześnie: *termomiksy ... co tam jeszcze ni mom poji^hcio ... jo to w garnkach gotuje ...* (Góra Bałdrzychowska Kolonia).

Trzy kobiety z młodszego pokolenia wymieniły także leksem *butla* ‘duży, metalowy baniak napełniany gazem, podłączany do kuchni gazowej’, przy czym 2 podały

połączenie *butla gazowa*. Trudno tu jednak stwierdzić, z czego wynikają poświadczenia tylko w tej grupie wiekowej, gdyż butli używają także starsi.

Spośród trzech wymienionych tu jednostek leksykalnych dwie – *indukcyjny* i *butla* – odnotowane zostały przez redaktorów WSJP i PSWP. Jedynie *termomiks* nie występuje w źródłach. Wynika to z faktu, że jest to zapelatywizowana nazwa handlowa.

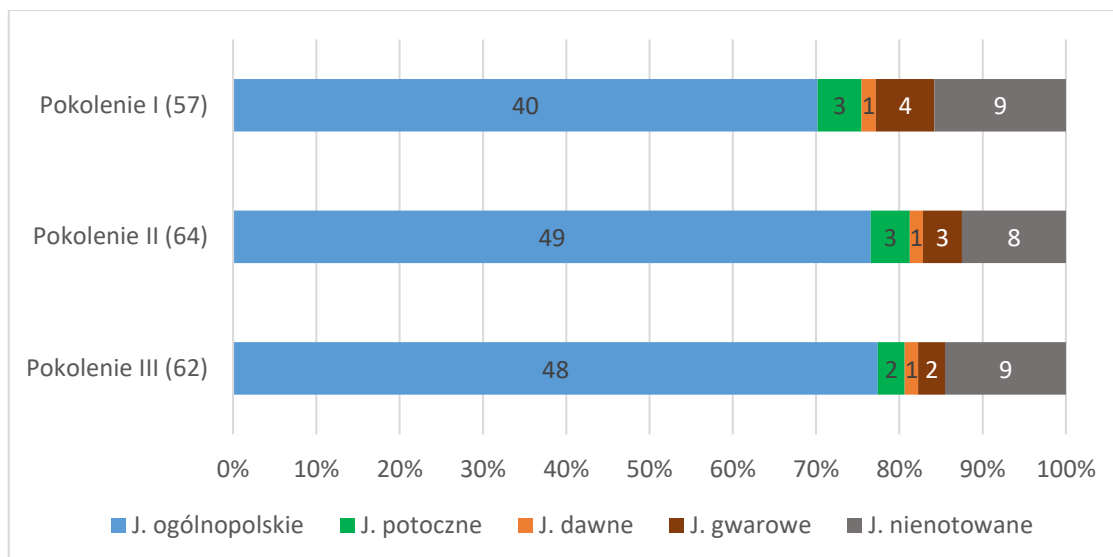
Tabela 2.VII.81. Pozostałe leksemy z mikropola URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZYRZECHOWYWANIA JEDZENIA

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o kuchni lub płycie: podgrzewająca naczynie przy wykorzystaniu pola magnetycznego’	<i>indukcyjny</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—
‘wielofunkcyjne urządzenie elektryczne do przygotowywania posiłków’	<i>termomiks</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘duży, metalowy baniak napełniany gazem, podłączany do kuchni gazowej’	<i>butla</i> ²⁵¹	0	0	3 (20%)	—

Podsumowując, respondenci z I pokolenia wskazali 57 jednostek leksykalnych w tym: 40 ogólnopolskich, 9 nienotowanych, 4 gwarowe, 3 potoczne i dawną. W II grupie wiekowej odnotowano 49 leksemów ogólnopolskich, 8 nienotowanych, po 3 potoczne i gwarowe oraz 1 dawną, czyli razem 64. Informatorzy z III generacji użyli 62 wyrazów, z czego 48 ogólnopolskich, 9 nienotowanych, po 2 potoczne i gwarowe oraz 1 dawnego. W każdej z grup wiekowych zarejestrowano także po 6 poświadczeń negatywnych, przy czym w I – 4 ogólnopolskie i 2 nienotowane, w II – 3 nienotowane, 2 ogólnopolskie i 1 gwarowe, a w III – 4 nienotowane i 2 ogólnopolskie.

W omawianym mikropolu odnotowano też poświadczenia uzupełniające. ZaW podał 19 leksemów (16 ogólnopolskich, 2 potoczne i 1 nienotowany), KaS 9 (6 ogólnopolskich, 2 nienotowane i 1 gwarowy), natomiast RoK i FeB po dwa (w pierwszym przypadku po 1 ogólnopolskim i potocznym a w drugim – potocznym i nienotowanym). Ponadto ZaW zaprzeczył znajomości 3 jednostek ogólnopolskich i 1 nienotowanej, a KaS po 1 ogólnopolskiej i nienotowanej.

²⁵¹ W tym połączenie *butla gazowa*: p. III: 2.

Wykres 2.43. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRYZRZECHOWYWANIA JEDZENIA

Najwięcej jednostek leksykalnych w mikropolu URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA podały osoby z II pokolenia, natomiast najwyższy wskaźnik tych dyferencyjnych widać w I grupie wiekowej. Wynosi on niemal 30% przy nieco ponad 20% w pozostałych. Starsi badani przytoczyli najwięcej leksemów gwarowych, natomiast mniejsza liczba ogólnopolskich określeń w przypadku I generacji widoczna jest głównie dla współczesnych urządzeń (np. *wycioⁿg*, *termomiks*) oraz elementów urządzeń (np. *zamrażalnik*, *płyta*).

We wszystkich generacjach podano archaizm *wilk*. W III grupie wiekowej wskazano mniej jednostek potocznych i gwarowych, ale różnice są tu niewielkie, gdyż ogólna liczebność tych określeń w materiale jest niska. Co piątego leksemu nie notują wykorzystane źródła. Ten typ słów dyferencyjnych rozkłada się natomiast równomiernie we wszystkich pokoleniach, w II przytoczono zaledwie o 1 mniej niż w I i III.

Liczebność wszystkich nazw w poszczególnych generacjach nie jest znacząco różna. Między pokoleniem I, w którym przywołano najmniej słów, a II, w którym odnotowano ich 64, różnica wynosi 6. W omawianym mikropolu znalazły się licznie zarówno leksemy określające dawne desygnaty (np. *fajerka*, *angielka*, *kachlok*), jak i współczesne (np. *mikrofalówka*, *toster*, *blender*). Nie brak też wyrazów, których znaczenie ewoluowało wraz ze zmianą desygnatów (np. *kuchenka*, *piekarnik*, *piec*). Stąd wynika nieduża rozbieżność w liczebności określeń pomiędzy grupami wiekowymi.

VII.e URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli w rozmowach 89 leksemów z zakresu mikropola URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI. Wśród nich znalazło się 69 jednostek ogólnopolskich, 9 nienotowanych w źródłach, 8 potocznych, 2 gwarowe oraz 1 wulgarna. Na mikropole to składają się między innymi nazwy urządzeń do czyszczenia podłóg, do prania, mycia się i załatwiania potrzeb fizjologicznych. Włączono tu także urządzenia do pielęgnacji włosów, gdyż stanowiły one zbyt małą grupę, aby wydzielić osobne mikropole. Zdecydowano się również na włączenie tu określeń dotyczących zachowania (lub nie) porządku i estetyki w domach. Choć nie stanowią bezpośrednio elementu wyposażenia, postanowiono uwzględnić je w analizowanym materiale, ponieważ czystość wnętrza znacznie wpływa na wygląd całego domu i według mieszkańców wsi może mówić dużo o gospodarzach.

Ogólne określenia na zaprowadzanie porządku w domu to *sprzoⁿtać* (czynność niedokonana), *posprzoⁿtać I* (czynność dokonana) i *sprzoⁿtanie* (gerundium). Pierwsze z nich podało 2 informatorów (II pokolenie), drugie 4 (1 z II generacji i 3 – z III), trzecie – również 4 (po 1 z każdej grupy wiekowej oraz KaS). Wszystkie słowa są ogólnopolskie.

Respondenci użyli 5 czasowników określających czynność czyszczenia czegoś wodą i detergentem. Są to: *myć* ‘czyścić coś wodą i detergentem’ (13 poświadczeń), *umyć*, *wymyć* ‘wyczyścić coś wodą i detergentem’ (kolejno 8 poświadczeń i 2 poświadczenia), *obmyć* ‘wyczyścić coś powierzchniowo wodą i detergentem’ oraz *zmyć* ‘usunąć zanieczyszczenie z powierzchni przez polanie wodą lub przetarcie na mokro’ (po 1 poświadczeniu). Dziewięciokrotnie odnotowano *mycie*, a raz – *umycie*.

Wszystkie określenia wywodzą się z rejestru ogólnego. W I generacji użyto 6 z 7 wymienionych jednostek leksykalnych, w II – 4, a w III – 3. Leksemy *myć* i *mycie* uzyskały przy tym najwięcej poświadczeń w średniej grupie wiekowej.

Tabela 2.VII.82. *Myć* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘czyścić coś wodą i detergentem’	<i>myć</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	3 (20%)	—
‘wyczyścić coś wodą i detergentem’	<i>umyć I</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	3 (20%)	KaS
	<i>wymyć</i>	2 (20%)	0	0	—
‘wyczyścić coś powierzchniowo wodą i detergentem’	<i>obmyć</i>	1 (10%)	0	0	—
‘usunąć zanieczyszczenie z powierzchni przez polanie wodą lub przetarcie na mokro’	<i>zmyć</i>	1 (10%)	0	0	—
‘czyszczenie czegoś wodą i detergentem’	<i>mycie</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	3 (20%)	ZaW

'wyczyszczenie czegoś wodą i detergentem'	<i>umycie</i>	0	1 (5,56%)	0	—
---	---------------	---	-----------	---	---

Dwie respondentki z I i II pokolenia powiedziały, że *szorować* oznacza 'czyścić dokładnie przez pocieranie powierzchni'. Czasownik ten ma charakter ogólnopolski. Kobiety podały, że omawiany leksem może odnosić się np. do czyszczenia podłogi.

Sporadycznie przytoczono jednostki leksykalne odnoszące się do usuwania zanieczyszczeń przy pomocy ścierki lub chusteczki. Wymienić tu należy: *ścierać*²⁵², *wycierać*²⁵³ 'usuwać zabrudzenia, zwłaszcza kurz, z powierzchni przy pomocy ścierki, chusteczki itp.', *powycierać*²⁵⁴ 'usunąć zabrudzenia, zwłaszcza kurz, z powierzchni przy pomocy ścierki, chusteczki itp.' i *przelecieć* 'wytrzeć brud powierzchnie'. Trzy pierwsze leksemy występowały też w połączeniu ze słowem *kurze* (por. przyp. 252–254). *Ścierać* przytoczono raz w I i III generacji i 2 razy – w II, natomiast pozostałych czasowników użyto pojedynczo w średniej grupie wiekowej.

Ścierać, *wycierać* i *powycierać* stanowią leksemy ogólnopolskie, niemniej ostatniego z nich nie notuje WSJP. *Przelecieć* w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach. Wszystkie jednostki leksykalne zostały użyte w II pokoleniu, natomiast w I i III odnotowano tylko *ścierać*.

Oprócz słów związanych z zaprowadzaniem porządku w domu w materiale odnotowano te dotyczące zanieczyszczeń i zaniedbań. Nadrzędna nazwa *bałagan* 'sytuacja, stan, w których jest bardzo brudno, panuje nieporządek, nieład' została przytoczona raz. Podobnie jest z czasownikiem *upaprać* 'ubrudzić, zanieczyścić'. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku leksemu *kurzyć się* 'o drobnym zanieczyszczeniu w postaci pyłku: unosić się, a potem osadzać', gdyż wskazało go 32 respondentów. Wysoka frekwencja wynika z faktu, że w kwestionariuszu pytano, w jakim celu dawniej polewano posadzkę wodą. Informatorzy zgodnie przyznawali: *żeby się nie kurzyło*. Sześć osób podało *kopcić* 'o urządzeniach i przyborach do ogrzewania i oświetlania: wydzielać dużo dymu', m.in. w odniesieniu do lampy naftowej, pieca i świecy. Dwoje informatorów podało czasownik *zgnić* 'o drewnianych przedmiotach i konstrukcjach: poddać procesowi gnicia', a po 1 poświadczeniu uzyskały *zdużdać* 'pognieść, zużyć, pozbawić estetyki' i *kornik* 'owad zjadający drewniane przyrządy i meble'. Co ciekawe, *korniki* nie żywią się drewnem, ale żerują na żywych drzewach. Drewniane przedmioty w domu zjadają

²⁵² W tym połączeniu *ścierać kurze*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 1.

²⁵³ W połączeniu *wycierać kurze*.

²⁵⁴ W wariacie *powycierać kurze*.

natomiast kołatki (nieprzywołane w materiale). W powszechnym rozumieniu jednak mylone są z *kornikiem* – definiowanym zresztą w WSJP jako ‘mały, szary lub czarny chrząszcz o walcowatym ciele, żyjący w drewnie lub pod korą drzew’.

Spośród wymienionych określeń 5 należy do rejestru ogólnego: *bałagan*, *kurzyć się*, *kopcić*, *kornik* oraz *zgnić*, przy czym ostatni notuje tylko PSWP. *Upaprać* zarówno w WSJP, jak i poznańskiej publikacji ma status potocyzmu. *Zdużdać* natomiast notowane jest w Domaniewku i Kramsku (KSGP; SGD). Patrząc na te lokalizacje oraz poświadczenie z okolic Poddębic można wnioskować, że omawiany czasownik ma niewielki zasięg występowania sytuujący się na pograniczu małopolsko-wielkopolskim.

Tabela 2.VII.83. Określenia związane z nieporządkiem i zaniedbaniami w domu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘situacja, stan, w których jest bardzo brudno, panuje nieporządek, nieład’	<i>bałagan</i>	1 (10%)	0	0	—
‘ubrudzić, zanieczyścić’	<i>upaprać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o drobnym zanieczyszczeniu w postaci pyłku: unosić się, a potem osadzać’	<i>kurzyć się</i>	5 (50%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	—
‘o urządzeniach i przyborach do ogrzewania i oświetlania: wydzielać dużo dymu’	<i>kopcić</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘o drewnianych przedmiotach i konstrukcjach: poddać procesowi gnicia’	<i>zgnić</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘pognieść, zużyć, pozbawić estetyki’	<i>zdużdać</i>	1 (10%)	0	0	—
‘owad zjadający drewniane przyrządy i meble’	<i>kornik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Trzydzieści trzy osoby powiedziały, że obecnie zanieczyszczenia z podłóg usuwa się *odkurzaczem* ‘urządzeniem elektrycznym zasysającym powietrzem zanieczyszczenia, zwłaszcza z podłogi’. Widać tu, że im młodsze pokolenie, tym wyższy wskaźnik poświadczeń. Sporadycznie w każdej grupie wiekowej wystąpił czasownik *odkurzać* ‘sprzątać za pomocą urządzenia elektrycznego zasysającego zanieczyszczenia’. Jedna osoba wspomniała, że do zatrzymywania zanieczyszczeń w odkurzaczu służy *filtr*. Wszystkie wymienione leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego. Warto dodać, że ZaT wskazała markę odkurzaczy, tj. *Zelmer*.

Tabela 2.VII.84. *Odkurzaczy*, jego warianty i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne zasysające powietrzem zanieczyszczenia, zwłaszcza z podłogi’	<i>odkurzaczy</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	13 (86,67%)	ZaW

‘sprzątać za pomocą urządzenia elektrycznego zasysającego zanieczyszczenia’	<i>odkurzać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘element odkurzacza zatrzymujący zanieczyszczenia’	<i>filtr</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Rzadko spotykanym na wsi typem odkurzacza jest odkurzacz *pioro*ⁿ*cy* ‘posiadający funkcję czyszczenia podłóg przy użyciu wody’. Opisały go 3 osoby – po 1 z II i III generacji oraz ZaW²⁵⁵. Jego części wymieniła respondentka z III pokolenia. Są to *pompka I* ‘element odkurzacza piorącego rozprzewadzający wodę’, *wylot* ‘element odkurzacza piorącego, przez który wylatuje woda’ i *szczotka I* ‘element odkurzacza piorącego zbierający wodę z podłogi’. Wymienione leksemy są ogólnopolskie.

Trzy kobiety podały jeszcze 2 urządzenia do sprząkania podłóg. Pierwszym z nich jest *halinka* ‘elektryczna szczotka do zamiatania’, a drugim – *rumba* ‘mały, okrągły odkurzacz automatyczny’. Jednostki te nie występują w źródłach. *Rumba* to nazwa handlowa, choć z kontekstu wynika, że w tym przypadku dotyczy każdego typu automatycznego, okrągłego odkurzacza. Podobnie jak wymieniany wcześniej odkurzacz piorący również ten typ spotykany jest bardzo rzadko na wsi. Zresztą informatorka z II grupy wiekowej, która go wymieniła, nie posiada takiego odkurzacza²⁵⁶. Trudno natomiast jednoznacznie stwierdzić, skąd wywodzi się *halinka*. Od kilkudziesięciu lat na rynku dostępne są szczotki *kaški* (niepoświadczony w materiale). Być może doszło tu do skojarzenia, że nazwa pochodziła od imienia, więc pierwszym, o którym pomyślały respondentki (1 z I i 1 z II pokolenia), była *halinka*. Kobiety, które użyły tego określenia, pochodzą z tej samej wsi. Być może tam na zasadzie skojarzenia lub lokalnej anegdoty zaczęto używać *halinki*.

Osiem nazw z omawianego mikropola dotyczy czynności usuwania zabrudzeń z tkanin. Najwięcej informatorów, bo 15, podało podstawową formę *prać* ‘czyścić tkaniny wodą i detergentem’. Dziesięć osób wymieniło leksem *wyprać* ‘wyczyścić tkaniny wodą i detergentem’. Czterokrotnie użyto rzeczownika *pranie* ‘czyszczenie tkanin wodą i detergentem’. Dwie kobiety przytoczyły też *doprać* ‘wyprać tak, by nie zostało żadne zanieczyszczenie’. Pojedynczo podano natomiast następujące wyrazy: *przeprać* ‘powierzchnie, szybko wyczyścić tkaniny wodą’, *naprać* ‘wyczyścić dużo

²⁵⁵ W formie *proio*ⁿ*cy* wynikającej zapewne z trudności wypowiedzenia słowa przez dziecko.

²⁵⁶ Inaczej jest w przypadku odkurzacza *pioro*ⁿ*cego*. U osób, które go wymieniły, jest on w domu.

tkanin wodą i detergentem’, *sprać* ‘wyczyścić powierzchownie duże zanieczyszczenie na tkaninie, by potem poddać ją dokładnemu praniu’ i *spieranie* ‘powierzchowne czyszczenie dużego zanieczyszczenia na tkaninie, by potem poddać ją dokładnemu praniu’. Większość jednostek leksykalnych jest ogólnopolska neutralna, jedynie *naprać* WSJP notuje jako „potoczną”. Więcej określiły osoby z II i III grupy wiekowej, a mniej – z I, ale to starsi częściej wskazywali czasownik *prać* i rzeczownik *pranie*.

Tabela 2.VII.85. *Prać* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘czyścić tkaniny wodą i detergentem’	<i>prać</i>	5 (50%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	—
‘czyszczenie tkanin wodą i detergentem’	<i>pranie II</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	0	—
‘wyczyścić tkaniny wodą i detergentem’	<i>wyprać</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
‘wyprać tak, by nie zostało żadne zanieczyszczenie’	<i>doprać</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘powierzchownie, szybko wyczyścić tkaniny wodą’	<i>przeprać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘wyczyścić dużo tkanin wodą i detergentem’	<i>naprać</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wyczyścić powierzchownie duże zanieczyszczenie na tkaninie, by potem poddać ją dokładnemu praniu’	<i>sprać</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘powierzchowne czyszczenie dużego zanieczyszczenia na tkaninie, by potem poddać ją dokładnemu praniu’	<i>spieranie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Urządzenie służące do czyszczenia ubrań, pościeli itp. za pomocą wody i detergentów’ znane jest powszechnie jako *pralka*. Wskazało ją bowiem 37 osób, choć w żadnej z grup wiekowych nie uzyskano 100% poświadczeń. Ten popularny leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

Rzeczownik *automat* i przymiotnik *automatyczny* określają ‘pralkę, w której ustawia się odpowiedni tryb, a urządzenie czyści tkaniny’. Pierwszej z nazw użyło 9 rozmówców, a drugiej – 23. Dla omawianej grupy nie widać zależności pokoleniowych. Jeśli chodzi o przynależność odmianową, to *automatyczny* wywodzi się z rejestru ogólnego, a *automat* PSWP notuje jako „potoczny” przy braku tego określenia w WSJP.

Trzy osoby z II generacji przytoczyły leksemę związane z pralką, która posiada walcowaty element na prane tkaniny. Jedna podała nazwę *be^mben* tego elementu, a dwie wskazały przymiotnik *be^mbnowy* określający pralkę posiadającą tę część. Wymienione tu wyrazy są ogólnopolskie.

‘Tryb w pralce automatycznej o określonych funkcjach jak temperatura i długość prania, płukanie i wirowanie, prędkość obrotów itp.’ 3 osoby z II i III grupy nazwały *programem*. Leksem ten jest ogólnopolski. Występuje bowiem w WSJP i SJPD.

Tabela 2.VII.86. Współczesna *pralka*, jej typy i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie służące do czyszczenia ubrań, pościeli itp. za pomocą wody i detergentów’	<i>pralka</i>	9 (90%)	15 (83,33%)	12 (80%)	ZaW
‘pralka, w której ustawia się odpowiedni tryb, a urządzenie czyści tkaniny’	<i>automat</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	—
	<i>automatyczny</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	7 (46,67%)	ZaW
‘walcowaty element pralki, w którym umieszcza się odzież’	<i>be^mben</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o pralce: taka, która ma bęben’	<i>be^mbnowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘tryb w pralce automatycznej o określonych funkcjach jak temperatura i długość prania, płukanie i wirowanie, prędkość obrotów itp.’	<i>program</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Po 1 osobie z każdego pokolenia zwróciło uwagę na *wirnik* ‘element dawnej pralki wykonujący ruch obrotowy’. Omawiana jednostka leksykalna występuje w PSWP i SJPD, ma zatem charakter ogólnopolski.

Respondenci wymienili 5 nazw określających dawną pralkę wyposażoną w wirnik. Trzy słowa odnoszą się do czynności wirowania i samego wirnika. Dziewięć osób podało leksem *wirnikowa*, 3 *wirowa*, a 2 – *wirówka*. Pozostałe określenia to *frania* i *franka*. Pierwsze z nich wskazało 38 informatorów, a ZaW zaprzeczył jej znajomości, zaś drugą wymieniło 4 respondentów.

Wyrazy *wirnikowa* i *wirowa* odnotowane zostały w PSWP i SJPD. Pozostałych leksemów nie notują źródła. *Wirówka* znana jest w języku ogólnym w innym znaczeniu, tj. jako urządzenie do odsączania wody z tkanin poprzez szybkie ruchy obrotowe. *Frania* stanowi natomiast zapelatywizowaną nazwę marki tego typu pralek. Respondenci jednak nazywają tak nie tylko urządzenia tej marki. O zleksykalizowaniu się tej nazwy świadczy również fakt jej przekształcania na formę *franka*. Informatorzy wymienili też nazwy marek, które nie uległy apelatywizacji, w związku z tym nie włączają się do statystyk. W II grupie wiekowej 3 osoby przytoczyły *Światowid*, a po dwie *eshael* (*SHL*) i *Olkusz*. W I natomiast jedna respondentka posłużyła się nazwą *S-iles-ia*.

W omawianej grupie leksemów widać różnice pokoleniowe. Wszyscy badani z III generacji podali *franię* przy nieco mniejszym odsetku dla osób z I i II. Desygnat tu

opisywany wyszedł już z użycia, a młodszy respondenci pamiętają, jak wykorzystywano go dawniej. Sami jednak piorą w pralkach automatycznych. Wyższa frekwencja wyrazu *frania* w tej grupie wynika z faktu, że jest to określenie najpopularniejsze, w związku z tym znane także młodszemu. Starsi natomiast używali więcej nazw, wskazali też marki takich pralek. W związku z tym nie każdy używał słowa *frania*. Najmłodszy ZaW natomiast zupełnie nie zna już ani określeń, ani samego desygnatu.

Dwoje badanych z II pokolenia podało 2 części pralki wirnikowej. Są to *pompka* ‘element pralki wirnikowej, który wyciągał z niej wodę po skończonym praniu’ i *sznur* ‘element pralki wirnikowej, którym przepływała woda’. Obie nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VII.87. Dawna *pralka z wirnikiem*, jej typy i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element dawnej pralki wykonujący ruch obrotowy’	<i>wirnik</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘dawna pralka w kształcie tuby wyposażona w wirnik’	<i>wirnikowa</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—
	<i>wirowa</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>wirówka II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>frania</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	15 (100%)	—
	<i>franka</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
‘element pralki wirnikowej, który wyciągał z niej wodę po skończonym praniu’	<i>pompka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘element pralki wirnikowej, którym przepływała woda’	<i>sznur</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Po kilka wskazań uzyskały urządzenia służące do odprowadzania wody z wypranych tkanin (zob. tab. 2.VII.88.). Wymieniono tu następujące jednostki ogólnopolskie: *pralkosuszarka* i *suszarka* ‘urządzenie do czyszczenia tkanin i suszenia ich’ oraz *wirówka* ‘urządzenie elektryczne odsączające nadmiar wody z wypranych tkanin za pomocą szybkich obrotów’. Ostatnie z urządzeń wykorzystywano dawniej, kiedy używano *frani* nieposiadających funkcji automatycznego odsączania wody. Jak wspomina MoM: *prano we ... frani ... później sie pukalo w misce lub waniencie i później sie odwirowywało w takiej małej wirówce ...* (Bronów). Choć liczba wyrazów jest nieznaczna, to wszystkie trzy zostały wymienione w I i II pokoleniu, natomiast w młodszej grupie odnotowano tylko jedno poświadczenie dla *wirówki*.

Tabela 2.VII.88. Urządzenia do osuszania wypranych tkanin

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie do czyszczenia tkanin i suszenia ich’	<i>pralkosuszarka</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>suszarka I</i> ²⁵⁷	2 (20%)	2 (11,11%)	0	—
‘urządzenie elektryczne odsączające nadmiar wody z wypranych tkanin za pomocą szybkich obrotów’	<i>wirówka III</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Jedenaście bliskoźnaczných nazw odnotowano dla ‘urządzenia podłączonego do instalacji wodnej i kanalizacji, do którego człowiek załatwia potrzeby fizjologiczne’. Najwięcej wskazań (28) uzyskała *muszla*, a dwie osoby zaprzeczyły jej znajomości. Dwadzieścia siedem badanych podało *klozet*, dla którego również odnotowano 2 poświadczenia negatywne. *Kibel* przytoczyło 24 respondentów, a 6 – spieszony w wyniku eufemizacji *kibelek*. Ponad 20 użyć uzyskały jeszcze *klop* i *sedes*. Zdecydowanie mniej poświadczeń, bo po 4, odnotowano dla *wuce* i *sracza*. Dwa razy pojawiły się też *ubikacja* i *tron*, a jednokrotnie – *toaleta* i *miska ust^mpową*.

Spośród wymienionych jednostek leksykalnych 6 to leksemy ogólnopolskie (*muszla*, *sedes*, *wuce*, *ubikacja*, *toaleta* i *miska ust^mpową*). Jako potoczne w źródłach występują *klozet*, *kibel*, *kibelek*, *klop* i *tron*. *Sracz* natomiast jest uznany przez redaktorów WSJP za wulgaryzm. O przyczynie wysokiej liczby wariantów związanych z nazwami prowizorycznego budynku, w którym dawniej załatwiano potrzeby fizjologiczne, pisano już przy omawianiu mikropola I.b. Niemniej w mniejszym stopniu niż dla wspomnianego mikropola widać tu eufemizację – można uznać *kibelek* za „łagodniejszą” formę dla słowa *kibel*. Tak jak w mikropolu BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU wulgaryzację widać tylko w nazwie *sracz* od określenia *srać* ‘wydalać’. Tu również występują określenia wieloznaczne, odnoszące się zarówno do urządzenia, jak i pomieszczenia do załatwiania potrzeb fizjologicznych (np. *toaleta*, *wuce*, *kibel*). Jednostki leksykalne określające wyłącznie urządzenie, a nieodnoszące się do pomieszczeń, to *sedes*, *muszla*, *miska ust^mpową* i *tron*.

W omawianej grupie wszystkie leksemy zostały poświadczone przez badanych z III pokolenia. Informatorzy z II wymienili ich 8, a z I – 5. Widać też różnice w przypadku poszczególnych jednostek leksykalnych. *Muszlę* częściej potwierdzali respondenci z II generacji, natomiast *sedes* uzyskał mniej poświadczeń u młodszych rozmówców. Pięć nazw wskazał ponadto ZaW.

²⁵⁷ W tym wariant *szuszarka*: p. I: 1.

Tabela 2.VII.89. *Sedes* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie podłączone do instalacji wodnej i kanalizacji, do którego człowiek załatwia potrzeby fizjologiczne’	<i>muszla</i> ²⁵⁸	5 (50%)	14 (77,78%) pn: 1 (5,56%)	9 (60%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>klozet II</i>	6 (60%)	10 (55,56%) pn: 2 (11,11%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>kibel III</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>kibelek III</i>	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>klop III</i>	5 (50%) pn: 5 (50%)	9 (50%) pn: 4 (22,22%)	9 (60%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>sedes</i>	6 (60%)	9 (50%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>wuce IV (WC)</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>sracz II</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>ubikacja III</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>toaleta III</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>miska uste^mpowa</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>tron</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Jednostkowo zwrócono uwagę na 2 nazwy, tj. *pisuar* ‘urządzenie podłączone do instalacji wodnej i elektrycznej, do którego mężczyźni oddają mocz’ i *odpływ* ‘instalacja odprowadzająca zużywaną wodę i ścieki’. Pierwszej z nich użył mieszkaniec Sędowa z III generacji, a drugą posłużyła się respondentka z Zalesia z II grupy wiekowej. Oba leksemy mają charakter niedyferencyjny.

‘Duże naczynie podłączone do instalacji wodnej i kanalizacji, w którym człowiek się kąpie’ powszechnie znane jest jako *wanna*. Wskazało je 38 rozmówców, jednak w żadnej grupie nie odnotowano poświadczeń od wszystkich respondentów. Choć różnice nie są znaczne, dla tego leksemu widać, że im młodsze pokolenie, tym wyższy odsetek użycia. Podał go ponadto ZaW. *Wanna* zalicza się do jednostek niedyferencyjnych.

Na urządzenie, w którym człowiek się kąpie, KaJ użyła określenia *waska*, a ZaT zaprzeczyła jego znajomości. Nazwa ta charakterystyczna jest dla centralnej i północnej Wielkopolski jako ‘naczynie klepkowe do mycia rąk’, a na zachodzie i wschodzie regionu jako ‘naczynie do prania’. Oskar Kolberg natomiast wskazywał ją na Kujawach. Źródła notują też wariant *faska* od niemieckiego *das Fass* ‘beczka’. AJKLW nie poświadcza tego leksemu w okolicach Poddębic, najbliższe notowania od badanego regionu dotyczą powiatu konińskiego.

Tabela 2.VII.90. *Wanna* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże naczynie, w którym człowiek się kąpie’	<i>wanna</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>waska</i>	0	1 (5,56%) pn: 1 (5,56%)	0	—

²⁵⁸ W tym połączenie *muszla klozetowa*: p. II: 2, p. III: 3.

Trzydzieści jeden osób powiedziało, że ‘wysokie urządzenie z bieżącą wodą, pod którym człowiek myje się na stojąco’ to *prysznic*, a 4 – *kabina*. Informator z młodszej grupy wiekowej przytoczył także *brodzik* ‘obudowaną podstawę prysznic, natrysku’. Wszystkie notowane tu jednostki leksykalne są ogólnopolskie. Najwięcej słów podali badani z III grupy wiekowej, natomiast z I wymienili tylko jedno. *Prysznic* i *kabinę* poświadczyl też ZaW. Niemniej nie widać tu szczególnych zależności pokoleniowych.

Tabela 2.VII.91. *Prysznic*, jego synonimy i części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wysokie urządzenie z bieżącą wodą, pod którym człowiek myje się na stojąco’	<i>prysznic</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>kabina</i> ²⁵⁹	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	ZaW
‘obudowana podstawa prysznic, natrysku’	<i>brodzik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Mieszkańcy podpoddębickich wsi nie używają *bidetu*, czyli ‘urządzenia podłączonego do instalacji wodnej i kanalizacyjnej, przypominającego kształtem sedes, w którym można szybko się podmyć’. Leksemu tego użyły 3 osoby z II i 1 z III generacji, a informator z I zaprzeczył jego znajomości. Omawiany wyraz jest ogólnopolski.

‘Zawór nad zlewem lub umywalką, z którego leci bieżąca woda’ znany jest jako ogólnopolski *kran*. Wskazało go 31 respondentów. Widać tu wzrost odsetka poświadczeń w starszych pokoleniach. Niemniej jednostkę tę podał także ZaW.

Tabela 2.VII.92. *Kran*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zawór nad zlewem lub umywalką, z którego leci bieżąca woda’	<i>kran</i>	8 (80%)	13 (72,22%)	9 (60%)	ZaW

Czterdzieści osób wymieniło *umywalkę* ‘ceramiczne lub szklane naczynie z kranem podłączone do instalacji wodnej i kanalizacyjnej znajdujące się w łazience, służące głównie do mycia rąk; dawniej: miska do mycia rąk’. Leksem ten wywodzi się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.93. *Umywalka*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ceramiczne lub szklane naczynie z kranem podłączone do instalacji wodnej i kanalizacyjnej znajdujące się w łazience, służące głównie do mycia rąk’	<i>umywalka</i>	9 (90%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW

²⁵⁹ W tym połączenie *kabina prysznicowa*: p. II: 1, p. III: 1, ZaW.

Urządzenie z kranem w łazience nazywane jest *umywalką*, a w kuchni – *zlewem*. Leksem ten wskazało 38 rozmówców. Oprócz niego sześciokrotnie wymieniono *zlewozmywak*, a raz – *zlewozmywarkę*. Najwięcej użyć uzyskano w II pokoleniu, natomiast wszystkie nazwy potwierdzono w I. *Zlew* i *zlewozmywak* to wyrazy ogólnopolskie. PSWP jednak notowało pierwsze z tych słów jako urządzenie do wylewania płynów, a do zmywania – *zlewozmywak*. Obecnie jednak znaczenie *zlewu* rozszerzyło się też na przedmiot, w którym się zmywa, i to ono jest powszechniejsze, co poświadcza WSJP. W przypadku *zlewozmywarki* doszło do kontaminacji rzeczowników *zlewozmywak* i *zmywarka*, stąd brak jednostki leksykalnej w źródłach.

Tabela 2.VII.94. *Zlew* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'blaszane lub ceramiczne naczynie z kranem podłączone do instalacji wodnej i kanalizacyjnej znajdujące się w kuchni, służące głównie do zmywania naczyń'	<i>zlew</i>	7 (70%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>zlewozmywak</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>zlewozmywarka</i>	1 (10%)	0	0	—

'Pojedyncza, głęboka część zlewu lub umywalki' nazywana jest *komorą*. Respondenci zwrócili uwagę w rozmowach na typy zlewów i umywalek ze względu na liczbę tych części.

StP: *no w zlewie to raczej w kuchni ... naczynia sie myje a w umywalce sie myje ...*

StM: *to jes zlew ... wielokomorowy a umywalka ... jedno...komorowa ...*

StP: *so^m też ... teraz ... zlewy ... jednokomorowe ...*

StM: *no teraz też ... a... ale ... no w sumie ... ale zazwyczaj jakieś tam w małe ... w mieście so^m ...*

StP: *no ale ... ogólnie mi sie wydaje że zasadnicza różnica to że ... jedna jes do do ... do do do pożywienia a drugie jes do mycia ... (Góra Bałdrzychowska Kolonia)*

Tym samym urządzenie z jedną komorą jest *jednokomorowe*, z dwiema *dwukomorowe*, a z więcej niż jedną lub dwiema – *wielokomorowe*. Wszystkie słowa zostały poświadczone nielicznie i wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.95. *Komorą* (zlewu) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pojedyncza, głęboka część zlewu lub umywalki'	<i>komora III</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
'o umywalce, zlewie: z jedną komorą'	<i>jednokomorowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	3 (20%)	—

‘o zlewie: z dwiema komorami’	<i>dwukomorowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘o umywalce, zlewie: z więcej niż jedną komorą’	<i>wielokomorowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Współcześnie na wsi coraz powszechniej występują *zmywarki* ‘urządzenia elektryczne, które automatycznie zmywają jednocześnie dużą liczbę naczyń i sztućców’. Wskazały je 33 osoby. Nie widać tu szczególnych różnic pokoleniowych. Poświadczenia uzyskano też od ZaW i KaS.

Tabela 2.VII.96. *Zmywarka*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne, które automatycznie zmywa jednocześnie dużą liczbę naczyń i sztućców’	<i>zmywarka</i>	8 (80%)	13 (72,22%)	11 (73,33%)	ZaW; KaS

Ostatni typ urządzeń do utrzymania czystości stanowią te do pielęgnacji włosów. Respondenci użyli tu 6 nazw 5 desygnatów. Są to *suszarka* ‘urządzenie elektryczne przyspieszające wysychanie włosów poprzez wydmuchiwanie ciepłego lub zimnego powietrza’, *prostownica* ‘małe urządzenie elektryczne do prostowania włosów’, *lokówka* i *lokownica* ‘małe urządzenie elektryczne z nagrzewającymi się wałkami, na które można zawinąć włosy, aby je pofalować pod wpływem wysokiej temperatury’, *karbownica* ‘urządzenie elektryczne z wyciętymi, podłużnymi rowkami, które pod wpływem wysokiej temperatury robi szereg małych karbów na włosach’ oraz *golarka* ‘urządzenie elektryczne zakończone małymi ostrzami służące do usuwania zbędnego owłosienia’. Najwięcej poświadczeń uzyskały *suszarka* i *golarka*, choć jest ich tylko kilka. Pozostałe słowa poświadczono maksymalnie trzykrotnie. W II i III pokoleniu uzyskano podobną liczbę poświadczeń i odnotowanych leksemów, a w I tylko 2 osoby podały 2 nazwy.

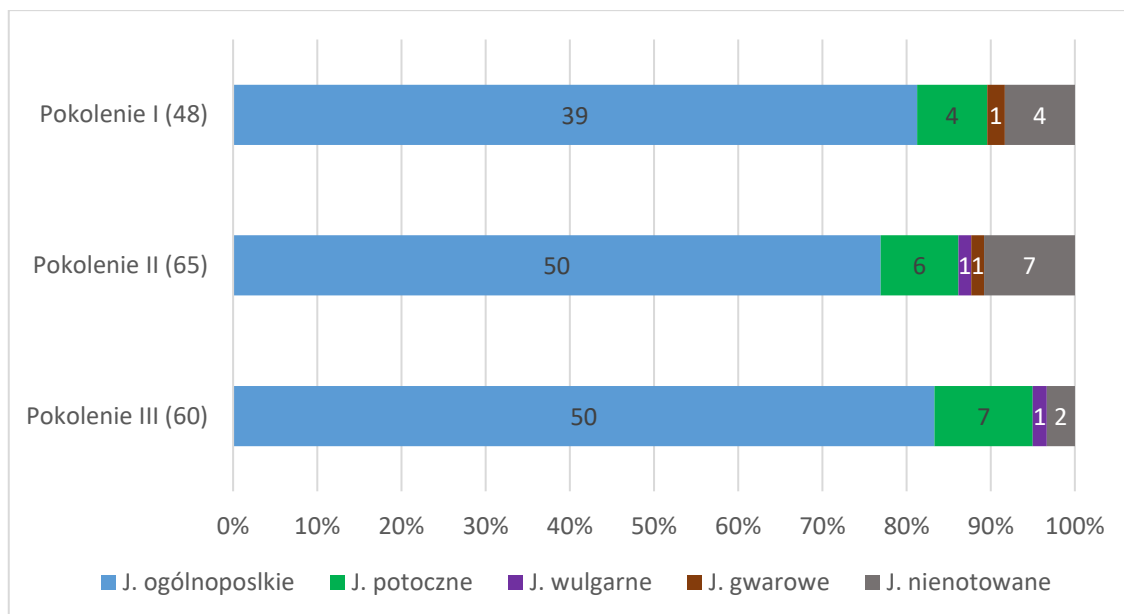
Suszarka, *lokówka* i *golarka* to słowa notowane w WSJP i PSWP. *Prostownica* opisuje zaś nowszy desygnat, dlatego nie została ujęta w starszych źródłach, niemniej uwzględnia ją najnowszy ze słowników, czyli WSJP. *Karbownica* określa przedmiot, który dużą popularnością cieszył się zarówno w XX wieku, jak i na początku XXI stulecia. Moda na karbowane włosy powracała kilkakrotnie. Dziwi zatem fakt, że wspomnianej nazwy urządzenia nie notują źródła. *Lokownica* natomiast została utworzona przez dodanie sufiksu *-ownica* występującego w wyrazach *prostownica* i *karbownica* do podstawy *lok-*. Według norm derywat określający urządzenie do robienia loków łączy się z sufiksem *-ówka*, stąd brak *lokownicy* w źródłach.

Tabela 2.VII.97. Urządzenie do pielęgnacji włosów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie elektryczne przyspieszające wysychanie włosów poprzez wydmuchiwanie ciepłego lub zimnego powietrza’	<i>suszarka II²⁶⁰</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
‘małe urządzenie elektryczne do prostowania włosów’	<i>prostownica</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘małe urządzenie elektryczne z nagrzewającymi się wałkami, na które można zawinąć włosy, aby je pofalować pod wpływem wysokiej temperatury’	<i>lokówka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>lokownica</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘urządzenie elektryczne z wyciętymi, podłużnymi rowkami, które pod wpływem wysokiej temperatury robi szereg małych karbów na włosach’	<i>karbownica</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘urządzenie elektryczne zakończone małymi ostrzami służące do usuwania zbędnego owłosienia’	<i>golarka</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,35)	—

Ogółem w mikropolu URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI osoby z I pokolenia wymieniły 48 leksemów, w tym 39 ogólnopolskich, po 4 potoczne i nienotowane oraz 1 gwarowy. Odnotowano tu też poświadczenie negatywne dla jednostki ogólnopolskiej i potocznej. Respondenci z II generacji wskazali 65 określeń, w tym 50 ogólnopolskich, 7 nienotowanych, 6 potocznych oraz po 1 gwarowym i wulgarnym. Zarejestrowano tu także poświadczenia negatywne dla 2 nazw potocznych i po 1 ogólnopolskiej oraz gwarowej. Badani z III pokolenia przytoczyli 50 wyrazów ogólnopolskich, 7 potocznych, 2 nienotowane i 1 wulgarny, zaprzeczając przy tym jednostkowo znajomości ogólnopolskiej *muszli* i potocznego *klopa*. Dodatkowo ZaW wymienił 14 leksemów z rejestru ogólnego i 3 potoczny, a KaS – 3 niedyferencyjne. Młodszy z nich zaprzeczył natomiast znajomości nienotowanej *frani*.

²⁶⁰ W tym połączenie *suszarka do włosów*: p. I: 1, p. II: 1, p. III: 2.

Wykres 2.44. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI

Najwięcej jednostek leksykalnych – w tym dyferencyjnych – podali rozmówcy z II generacji. Najliczniej wskazano bowiem leksemy nienotowane, które dotyczą derywatów utworzonych z elementów ogólnopolskich, ale w sposób odmienny niż w języku ogólnym, form homonimicznych dla słów ogólnopolskich oraz zleksykalizowanych nazw handlowych. Wymieniono tu także gwarową *waskę*, wulgarny *sracz* i potoczny *my*.

Liczne poświadczenia uzyskano od osób z III grupy wiekowej. Wynika to z faktu, że wymienili oni różnorodne nazwy ogólnopolskie opisujące współczesne urządzenia, jednak największa rozbieżność z innymi pokoleniami wynika z faktu, że jedna z respondentek podała kilka wyrazów związanych z odkurzaczem piorącym. Na wysoką frekwencję określeń potocznych u młodszych rozmówców wpływ ma głównie użycie licznych synonimów nazywających urządzenie do załatwiania potrzeb fizjologicznych.

W I pokoleniu odnotowano najmniej leksemów, co wiąże się z faktem, że respondenci wymieniali wprawdzie nazwy urządzeń, ale rzadziej wskazywali ich elementy. Mniej przytoczyli też czasowników związanych z czyszczeniem tkanin oraz określeń na urządzenia do pielęgnacji włosów.

VII.f URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ

Mikropole URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ składa się z 89 leksemów. Wymienić tu należy 61 jednostek ogólnopolskich, 17 nienotowanych, 5 potocznych, 3 gwarowe oraz po 1 żartobliwej, wulgarnej i dawnej.

Ogólna nazwa ‘sprzętów domowych do odtwarzania radia i telewizji’ występuje w postaci skrótowca, tj. *ertefal* (RTV). Uzyskała ona jedynie 3 poświadczenia – wszystkie od młodszych respondentów, co może wynikać z faktu, że urodzili się w oni latach, gdy urządzenia do odtwarzania radia i telewizji były już ogólnodostępne. Wspomniane tu określenie wywodzi się z rejestru ogólnego.

Trzydzieści dwie osoby wymieniły ogólnopolski *telefon* ‘urządzenie służące do komunikowania się na odległość’. Im starsze pokolenie, tym więcej poświadczeń. Rozbieżność między I a III grupą wiekową wynosi ponad 60%. W II natomiast liczba przywołań jest wysoka. Wskazało go 16 z 18 informatorów. Mimo niskiej frekwencji w młodszej generacji leksem został wymieniony przez ZaW. Taka zależność może wynikać z faktu, że rozmówcy z I i II grupy wiekowej dokładniej opisywali dawniej używane urządzenia, tym samym przytaczając w tych opowiadaniach słowo *telefon*.

Tabela 2.VII.98. *Telefon*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie służące do komunikowania się na odległość’	<i>telefon</i>	10 (100%)	16 (88,89%)	5 (33,33%)	ZaW

‘Telefon o ograniczonym zasięgu, zazwyczaj przewodowy’ określany jest niedyferencyjnym przymiotnikiem *stacjonarny*. Został on wymieniony przez 30 respondentów. W tym przypadku najczęściej wskazań uzyskano w młodszej grupie wiekowej, a najmniej – w średniej. Ponownie omawiany leksem wymienił ZaW.

Mieszkańcy okolic Poddębic wspominali, że telefony nie były kiedyś powszechne w domach: Q: *Jakie były dawniej telefony?* SzZ: *telefony stacjonarne ...* SzK: *no to była ... na wsi jeden o ...* (Rąkczyn). Respondent dodał, że na początku był jeden telefon na całą wieś. Ponadto informatorzy podkreślali, że telefonów stacjonarnych używa się już coraz rzadziej, gdyż popularne stały się urządzenia przenośne.

Istotnym elementem telefonu stacjonarnego jest ‘płaski, obracany okrągły element, na którym znajdują się cyfry’. Trzy osoby z II pokolenia nazwały go *tarczą*,

natomiast jedna z III – *pokryⁿtłem*. Obie jednostki leksykalne notowane są przez redaktorów WSJP i PSWP.

‘Telefon z płaskim, obracany okrągłym elementem, na którym znajdują się cyfry, czyli z tzw. tarczą’ respondent z II generacji określił jako *tarczowy*, a informatorka z I – *nakreⁿcany*. Oba wymienione tu leksemy są ogólnopolskie.

Kolejnym elementem telefonu stacjonarnego jest *sluchawka* lub *sluchaweczka* ‘element telefonu stacjonarnego przystawiany do ucha i ust w trakcie rozmowy’ przytoczona w materiale nielicznie. Leksem *sluchawka* wywodzi się z rejestru ogólnego. Deminutywnej formy *sluchaweczka* nie notują natomiast żadne wykorzystane źródła.

Korbelka i *korbka* nazywają ‘obracany uchwyt przy dawnych telefonach stacjonarnych, którym wykręcano numer’. Pierwszy z nich został poświadczony przez 11 rozmówców, głównie w I i II pokoleniu. Drugiego natomiast użyły 3 osoby ze średniej i młodszej grupy wiekowej. *Korbka* ma charakter ogólnopolski, notuje ją bowiem PSWP. *Korbelka* zaś charakterystyczna jest dla gwary sieradzkiej (KSGP). W SGD oznacza ‘uchwyt przy wialni’, w AJKLW ‘uchwyt przy studni’ i ‘element przyrządu do łowienia ryb’, a na Rzeszowszczyźnie – ‘uchwyt przy kołowrotku’ (KSGP).

Pojedynczo zwrócono uwagę jeszcze na 3 elementy telefonu stacjonarnego. Są to: *weⁿżyk* ‘skręcony przewód słuchawki telefonu stacjonarnego’, *widelki* ‘łukowate pręty podtrzymujące słuchawkę w dawnych telefonach stacjonarnych’ oraz *wyświetlacz* ‘elektroniczny element współczesnego telefonu stacjonarnego, na którym widać numery, napisy itp.’. Wymienione leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *weⁿżyk* nie występuje w WSJP.

Tabela 2.VII.99. *Telefon stacjonarny i jego części*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o telefonie: o ograniczonym zasięgu, zazwyczaj przewodowy’	<i>stacjonarny</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	12 (80%)	ZaW
‘płaski, obracany okrągły element telefonu stacjonarnego, na którym znajdują się cyfry’	<i>tarcza II</i>	0	3 (16,67%)	0	—
	<i>pokreⁿtło II²⁶¹</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘o telefonie: z płaskim, obracany okrągłym elementem, na którym znajdują się cyfry, czyli tzw. tarczą’	<i>tarczowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>nakreⁿcany</i>	1 (10%)	0	0	—

²⁶¹ W wariacie *pokryⁿtło*.

‘element telefonu stacjonarnego przystawiany do ucha i ust w trakcie rozmowy’	<i>sluchawka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>sluchaweczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘obracany uchwyt przy dawnych telefonach stacjonarnych, którym wykrecano numer’	<i>korbelka I</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	1 (6,67%)	—
	<i>korbka I</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘skręcony przewód słuchawki telefonu stacjonarnego’	<i>weżyk</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘łukowate pręty podtrzymujące słuchawkę w dawnych telefonach stacjonarnych’	<i>widelki</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘elektroniczny element współczesnego telefonu stacjonarnego, na którym widać numery, napisy itp.’	<i>wyświetlacz</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Choć ‘mały, bezprzewodowy telefon o szerokim zasięgu’ współcześnie ma niemal każdy mieszkaniec wsi na własność, to określenia na niego – *komórka* i *komórkowy* – uzyskały po 3 poświadczenia. Pierwsze z nich zostało użyte w I i III pokoleniu, a drugie – w II i III. Przymiotnik *komórkowy* ma charakter ogólnopolski. Skrócona, rzeczownikowa forma pełnej nazwy *telefon komórkowy*, czyli *komórka*, w WSJP i PSWP notowana jest jako „potoczna”.

Na pytanie *Jak dawniej wyglądały telefony?* MoM odpowiedziała: [były] z... *duże ... z antenkom ...* (Bronów). To samo poświadczyła NoK: *no i takie komórki pierwsze cegły co sie zaczęły pojawiać ... najpierw z antenko^m ... później ta Nokia trzy trzy dziesięć taka granatowa z szarymi ... elementami ... to każdy tam pykał ... na snejku ...* (Byczyna). Wspomniany leksem *cegła* oznacza ‘dawny, duży, ciężki telefon komórkowy’ oraz ‘dawny, duży telewizor’. W dalszej części rozmowy NoK wymieniła też słowo *pancerniak* odnoszące się do ‘bardzo wytrzymałego, mocnego telefonu komórkowego’. Pierwsze z omawianych określeń WSJP notuje jako „żartobliwe”. Drugie natomiast nie występuje w źródłach.

Pojedynczo przytoczono 2 elementy telefonu komórkowego. *Bolec* oznacza ‘cienki pręt do uruchamiania telefonu komórkowego’, a *klapka* ‘ruchomy element telefonu zamykający jego klawiaturę’. Drugi z leksemów ma charakter ogólnopolski, natomiast *boleć* w podanym znaczeniu nie pojawia się w źródłach.

Na przestrzeni ostatnich 10 lat dużą popularność uzyskały telefony komórkowe z dotykowym wyświetlaczem. Niemniej nazwy je określające poświadczone nieliczne w zebranych materiale. *Smartfon* wskazały 2 osoby, a *ajfon* podał tylko ZaW. Choć

leksem *ajfon* dotyczy telefonów wyłącznie jednej marki (Apple), został on uwzględniony w analizie jako odpowiednik *smartfona*. Ponieważ omawiane desygnaty, a zatem również ich określenia, są dostępne od niedawna, *smartfon* notuje wyłącznie WSJP, natomiast *ajfon*, ze względu na jego charakter nazwy handlowej, nie występuje w źródłach.

Kończąc temat telefonów, warto dodać, że respondenci wymienili kilka marek i modeli. Po dwie osoby przytoczyły marki *Nokia* i *Go Clever*. Również dwie wskazały model Nokii 3310, a jedna – Nokię e51. Głównie były to poświadczenia od NoK i ZaW, przy czym *Go Clever* podała też ZaT.

Tabela 2.VII.100. *Telefon komórkowy, jego typy i części*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały, bezprzewodowy telefon o szerokim zasięgu’	<i>komórka II</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
	<i>komórkowy</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘żartobliwie: dawny, duży, ciężki telefon komórkowy; też: dawny, duży telewizor’	<i>cegła II</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘bardzo wytrzymały, mocny telefon komórkowy’	<i>pancerniak</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘cienki pręt do uruchamiania telefonu komórkowego’	<i>boleć II</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘ruchomy element telefonu zamykający jego klawiaturę’	<i>klapka III</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘współczesny, przenośny telefon z panelem dotykowym’	<i>smartfon</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘współczesny, przenośny telefon z panelem dotykowym marki Apple’	<i>ajfon</i> (iPhone)	0	0	0	ZaW

‘Odbiornik dźwięków przesyłanych przez fale elektromagnetyczne’ 23 badanych określiło jako *radio*, a jeden – *radjiko*. Cztery osoby użyły też dwóch określeń na ‘odbiornik dźwięków przesyłanych przez fale elektromagnetyczne z funkcją odsłuchiwania materiału z kaset’, tj. *radiomagnetofon* i *magnetofon*. Jedna wymieniła także *radiowe"zel* ‘odbiornik radiowy przekazujący programy na całą wieś’.

Pierwszy z omawianych desygnatów respondenci z I i II pokolenia wskazywali jako odpowiedź na pytanie *Jakie urządzenia elektryczne były na początku w Pani/Pana domu?*. Również młodszy wymienił ten desygnat i jego nazwę. W II grupie wiekowej widać też użycie *magnetofonu*. Pozostałe określenia wystąpiły w materiale pojedynczo.

Radio, *radiomagnetofon* i *magnetofon* pochodzą z rejestru ogólnego. Pierwszy z wyrazów przez redaktorów PSWP został określony jako „potoczny”, niemniej w WSJP nie zastosowano żadnego kwalifikatora. *Radiomagnetofon* natomiast występuje tylko w publikacji wydanej w Poznaniu. *Radjiko* ma charakter potoczny. Z takim oznaczeniem występuje bowiem w PSWP przy braku leksemu w WSJP. W SJPD omawiane słowo nie

zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem. *Radiowe"zeł* zaś to jednostka archaiczna, wychodząca już z użycia, gdyż w dobie rozwoju technologii, w tym internetu, można w szybszy i łatwiejszy sposób niż dawniej informować mieszkańców wsi o istotnych sprawach, natomiast interesujące programy każdy dobiera indywidualnie wśród dużej oferty stacji radiowych. Samo słowo *radiowe"zeł* nie jest notowane w WSJP, w PSWP występuje jako „wychodzące z użycia”, natomiast w SJPD nie było opatrzone żadnym kwalifikatorem, gdyż to właśnie w czasach powstawania i wydawania słownika pod redakcją W. Doroszewskiego opisywany desygnat cieszył się popularnością.

Tabela 2.VII.101. *Radio* i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘odbiornik dźwięków przesyłanych przez fale elektromagnetyczne’	<i>radio</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	6 (40%)	—
	<i>radyjko</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘odbiornik dźwięków przesyłanych przez fale elektromagnetyczne z funkcją odsłuchiwania materiału z kaset’	<i>radiomagnetofon</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>magnetofon</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘odbiornik radiowy przekazujący programy na całą wieś’	<i>radiowe"zeł</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dwoje respondentów z II generacji zwróciło uwagę na elementy odbiornika radiowego. Mężczyzna wymienił *kolchoźnik* ‘dawny głośnik radiowęzłowy; nazwa pochodzi od kolchozu’, a kobieta – *zabudowę II* ‘obudowę radia’. *Kolchoźnik*, tak jak *radiowe"zeł*, w PSWP został oznaczony jako „wychodzący z użycia”, a dodatkowo „potoczny”. Niemniej notowany jest także w WSJP, także z kwalifikatorem „potoczny”. *Zabudowa* natomiast w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Współcześnie trudno wyobrazić sobie wiejski dom bez *telewizora* ‘urządzenia, dzięki któremu można oglądać filmy, wiadomości itp. poprzez odbiór sygnałów ze stacji nadawczych i przetwarzanie ich na obraz i dźwięk’. Jego popularność widać w liczbie poświadczeń, wskazało go bowiem 40 badanych. Najwięcej wskazań uzyskano przy tym w II pokoleniu – potwierdzili go tu wszyscy informatorzy. Po 1 osobie podało określenia *telewizjer* i *pułdo telewizyjne* (zob. tab. 2.VII.102.). Spośród wymienionych jednostek leksykalnych *telewizor* stanowi leksem ogólnopolski, a *telewizjer* i *pułdo telewizyjne* nie są notowane w źródłach.

Tabela 2.VII.102. *Telewizor* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie, dzięki któremu można oglądać filmy, wiadomości itp. poprzez odbiór sygnałów ze stacji nadawczych i przetwarzanie ich na obraz i dźwięk’	<i>telewizor</i>	8 (80%)	18 (100%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>telwizjer</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>pudło telewizyjne</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci użyli 3 określeń na ‘urządzenie w dawnych telewizorach emitujące światło, umożliwiające przetwarzanie sygnałów elektrycznych na obraz’. Są to ogólnopolskie *kineskop* i *lampa* oraz nienotowana *żarówka*. Dwa pierwsze słowa uzyskały po kilka poświadczeń, a trzecie – jedno. Ze względu na małą frekwencję nazw trudno wysnuć istotne wnioski, niemniej widać nieznaczne tendencje do używania przez osoby młodsze *kineskopu*, a przez starsze – *lampy*. Jak wspomina mieszkaniec Jadwisina:

CiS: *ja miałem ... ja miałem ciekawsze zajęcia bo paczysłem jak os... jak zdjęli osłone patrzyli patrzyli i to patrze a ta... a ta sie nie świeci ... ledź no tam może kto mo ... jakoś ... przyniesiesz i będzie gról telewizor ... za lampami lotolem po wsi ... [...] no ... przeważnie lampa sie polila jakoś ... tam ... a igreg osimdziesio^t cztery ... to pami^otom ... (Jadwisin)*

Jak widać, częstą przyczyną awarii dawnych telewizorów było przepalanie się lamp. CiS wymienił też model lampy, tj. AY 84.

Z materiału wyekscerpowano 5 nazw ‘telewizora z lampą kineskopową’. Przymiotnik *lampowy* wskazało 11 rozmówców, *kineskopowy* 8, a pojedynczo odnotowano leksemy: *ruski*, *teleskopowy* i *pudło*. W poprzednim akapicie wspomniano, że ze względu na małą ilość danych trudno mówić o pewnych tendencjach w użyciu słów *kineskop* i *lampa*. Powyższe rozważania znajdują jednak odzwierciedlenie w użyciu określeń na telewizor z lampą kineskopową. Osoby starsze używały bowiem przymiotnika *lampowy*, a młodsze – *kineskopowy*. Te rozbieżności spajają natomiast poświadczenia z II grupy wiekowej, gdyż odnotowano w niej poświadczenia obu jednostek leksykalnych, choć z przewagą dla przymiotnika *lampowy*.

Leksemy *lampowy*, *kineskopowy* i *ruski* są ogólnopolskie. W materiale odróżniono *ruski* piekarnik od *ruskiego* telewizora, gdyż pierwszy z nich został skojarzony ze sprzedawcami rosyjskiego pochodzenia handlującymi na polskich targach, drugi natomiast odnosi się do kraju produkcji (wówczas ZSRR). Respondentka ZaA wskazała zresztą radziecką markę telewizorów lampowych, a mianowicie *Rubin*. Jednostki *teleskopowy* i *pudło* nie występują w źródłach. *Teleskopowy* prawdopodobnie

został użyty przez informatorkę w wyniku podobnego brzmienia do wyrazu *kineskopowy*. *Pudło* zaś odnosi się do masywnej, prostopadłościowej lub sześcienniej formy omawianego desygnatu.

Choć telewizory kineskopowe popularne były dawniej, najczęściej nazw ‘dużego, wystającego za ekranem elementu telewizora kineskopowego’ przytoczyli młodszy respondenci. Wystający element telewizora nazywano *tyłem*, informatorzy wspomnieli też, że dawne telewizory były *z dupą*. Badany z II pokolenia użył ponadto określenia *osłona* ‘obudowa telewizora kineskopowego’. Dwa z wymienionych leksemów wywodzą się z rejestru ogólnego, natomiast *dupa* notowana jest w WSJP i PSWP jako „wulgarna”.

Tabela 2.VII.103. Telewizor z *kineskopem* i jego części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie w dawnych telewizorach emitujące światło, umożliwiające przetwarzanie sygnałów elektrycznych na obraz’	<i>kineskop</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
	<i>lampa II</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>żarówka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘telewizor z lampą kineskopową’	<i>lampowy</i>	3 (30%)	8 (44,44%)	0	—
	<i>kineskopowy</i>	0	2 (11,11%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>ruski II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>teleskopowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>pudło I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘duży, wystający za ekranem element telewizora kineskopowego’	<i>tył</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>dupa</i>	0	0	4 (26,27%)	—
‘obudowa telewizora kineskopowego’	<i>osłona</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dawne i współczesne telewizory można też podzielić ze względu na sposób wyświetlania obrazu. Pierwotnie bowiem wyświetlano obrazy wyłącznie w odcieniach bieli i czerni. Stąd przywołane przez informatorów nazwy: *czarno-biały* (15 poświadczeń), *biało-czarny* (2 poświadczenia) i *jednokolorowy* (1 poświadczenie). Spośród wymienionych jednostek leksykalnych pierwsza i trzecia są ogólnopolskie, natomiast połączenie *biało-czarny* nie występuje w źródłach. Najmniej wskazań uzyskano w III pokoleniu, gdyż osoby młodsze najslabiej pamiętają ten typ urządzeń do oglądania telewizji. Niemniej leksem *czarno-biały* potwierdził najmłodszy ZaW.

Współczesny typ telewizora ze względu na sposób wyświetlania obrazu respondenci określili leksemami *kolor* i *kolorowy*. Więcej poświadczeń uzyskał drugi z nich. Wymieniony tu przymiotnik wywodzi się z rejestru ogólnego, natomiast rzeczownik został uznany jako „potoczny”, gdyż tak notowany jest w PSWP. Można by go również zaliczyć do archaizmów, ponieważ w tym samym słowniku został opatrzony

informacją „wychodzący z użycia”, jednak opisuje nowszy desygnat względem *czarno-białego*.

Tabela 2.VII.104. Typy telewizorów ze względu na sposób wyświetlania obrazu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o dawnym typie telewizora: wyświetlający obraz tylko w odcieniach czerni i bieli’	<i>czarno-biały</i>	3 (30%)	8 (44,44%)	3 (20%)	ZaW
	<i>biało-czarny</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>jednokolorowy</i>	1 (10%)	0	0	—
‘telewizor, który odtwarza obraz w wielu barwach’	<i>kolor</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>kolorowy</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	3 (20%)	—

Informatorzy zwracali też uwagę na kształt telewizorów. Podkreślali przy tym, że współczesne typy mają wąską powierzchnię za ekranem, stąd określenia *plaski* (20 wskazań), *pląściutki* i *plaskaty* (po 1 wskazaniu). Najwięcej poświadczeń, co nie dziwi, uzyskano w III pokoleniu, gdyż to młodszy częściej używają takiego typu telewizorów.

Przymiotnik *plaski* jest ogólnopolski, a dwa pozostałe wywodzą się z gwar. *Pląściutki* ma w źródłach jedynie dwa przywołania – z Domaniewka, a zatem obszar występowania jest tożsamy z badanym tu regionem (SGD) oraz z oddalonego na północ o ok. 150 km powiatu lipnowskiego (KSGP). Wyraźnie więcej poświadczeń ma leksem *plaskaty*. Obejmuje on znaczny teren Polski poza Mazowszem, Warmią i Mazurami, wschodnią Wielkopolską oraz zachodem kraju. Niewiele jest także wskazań z Polski centralnej. Można tu wymienić jedynie okolice Wielunia, zatem poświadczenie z okolic Poddębic spaja nieco północ z południem.

Tabela 2.VII.105. Typ współczesnych telewizorów ze względu na kształt

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o współczesnym telewizorze: z wąską powierzchnią za ekranem’	<i>plaski I</i>	3 (30%)	7 (38,89%)	9 (60%)	ZaW
	<i>pląściutki</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>plaskaty</i> (żart.)	0	1 (5,56%)	0	—

Współczesne telewizory różnią się też od siebie pod względem rodzaju wyświetlacza. Po dwie nazwy przytoczono dla ‘telewizora wykorzystującego zjonizowany, nagrzewający się gaz’ i ‘działającego przez zmianę orientacji ciekłego kryształu pod wpływem pola elektrycznego’. W pierwszym przypadku użyto określenia *plazma* i *plazmowy*, a w drugim – *ciełokrystaliczny* i *elcede* (LCD). Wszystkie leksemy są ogólnopolskie, ale ze względu na współczesny charakter opisywanych nimi desygnatów występują wyłącznie w WSJP. Ponownie najwięcej jednostek uzyskano w III pokoleniu, a najmniej w I, ponieważ młodsze osoby są lepiej zaznajomione ze współczesnymi technologiami, w związku z tym mają większą świadomość występowania różnych typów desygnatów.

Tabela 2.VII.106. Typy współczesnych telewizorów ze względu na rodzaj wyświetlacza

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'telewizor wykorzystujący zjonizowany, nagrzewający się gaz'	<i>plazma</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>plazmowy</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
'telewizor działający przez zmianę orientacji ciekłego kryształu pod wpływem pola elektrycznego'	<i>cieklotkrystaliczny</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>elcede</i> (LCD – Liquid Crystal Display)	0	0	1 (6,67%)	—

Ostatnie dwa leksemy związane z urządzeniami do odtwarzania telewizji uzyskały po jednym poświadczeniu. Są to: *układ scalony* 'współczesny zminiaturyzowany układ elektryczny, często działający na bazie krzemu, wykorzystywany w telewizorach' (II pokolenie) oraz *smart ti-wi* (smart TV) 'system w nowoczesnych telewizorach umożliwiający łączenie się z internetem' (III pokolenie). Pierwszy z nich notowany jest w WSJP. Drugi nie występuje w źródłach. Wpływ na to ma kilka czynników. Omawiana jednostka leksykalna opisuje nowy system, który nie ma jeszcze ugruntowania w polszczyźnie, zwłaszcza że widać tu wyraźne zapożyczenie właściwe z języka angielskiego. Ponadto nazwa ma niejednorodną strukturę, a jak pokazuje materiał, takie określenia bywają pomijane w słownikach (por. np. *kartongips*). Ponadto *smart ti-wi* to system dostępny w nowych telewizorach, który dopiero zaczyna się upowszechniać.

Na zakończenie warto wspomnieć, że trzy respondentki wymieniły marki telewizorów. Jak wspomniano, ZaA wskazała *Rubin*. Ponadto gdańską markę telewizorów, tj. *Neptun*, wymieniła AnBK, natomiast ZaMK wspomniała, że *Funaj* to marka dawnych telewizorów kolorowych.

Ogółem 25 osób wymieniło *komputer* 'urządzenie przetwarzające dane zapisane cyfrowo wykorzystywane do pracy, nauki i rozrywki'. Omawiany leksem jest ogólnopolski. Choć opisuje on desygnat stosunkowo nowy, najwięcej wskazań uzyskano w I generacji, a najmniej – w III. Zależność ta zostanie wyjaśniona w następnym akapicie.

Respondenci opisali dwa typy komputerów. *Laptop* 'mały, przenośny komputer, z wbudowanymi urządzeniami typu klawiatura, monitor, głośnik' uzyskał 13 poświadczeń, natomiast *pece* (PC) wymieniono raz. Oba leksemy pochodzą z rejestru ogólnego. Najwięcej użyć odnotowano w III pokoleniu. Młodszy respondenci wymieniali częściej poszczególne typy komputerów, stąd mniejsza liczba poświadczeń dla ogólnej nazwy *komputer*.

Tabela 2.VII.107. *Komputer i jego typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie przetwarzające dane zapisane cyfrowo wykorzystywane do pracy, nauki i rozrywki’	<i>komputer</i> ²⁶²	7 (70%)	11 (61,11%)	7 (46,67%)	ZaW
‘mały, przenośny komputer, z wbudowanymi urządzeniami typu klawiatura, monitor, głośnik’	<i>laptop</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	8 (53,33%)	ZaW
‘komputer stacjonarny, nieprzenośny, złożony z kilku elementów, m.in. z jednostki systemowej, monitora, klawiatury, głośników itp.’	<i>pece</i> (PC – <i>Personal Computer</i>)	0	0	1 (6,67%)	—

‘Małe urządzenie z panelem dotykowym podłączane do sieci bezprzewodowej służące do pracy, nauki, rozrywki’ 9 osób określiło ogólnopolskim leksemem *tablet*. Ze względu na współczesny charakter omawianego urządzenia jego nazwa została przywołana tylko w WSJP.

Tabela 2.VII.108. *Tablet*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe urządzenie z panelem dotykowym podłączane do sieci bezprzewodowej służące do pracy, nauki, rozrywki’	<i>tablet</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—

Sporadycznie w III pokoleniu użyto leksemów *konsola* ‘urządzenie podłączane do ekranu służące rozrywce, przeznaczone do gier’ i *kinect* ‘urządzenie połączone z konsolą XBox posiadające czujnik ruchu, by poruszać się w grze swoim ciałem’. Pierwszy z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, drugi zaś nie jest notowany w źródłach. Ponadto JaA podał markę konsoli – *PlayStation*. W materiale odnotowano też *adapter* ‘urządzenie, na którym dawniej grano w gry’. W przytoczonym znaczeniu słowo to nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VII.109. *Konsola i jej części*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie podłączane do ekranu służące rozrywce, przeznaczone do gier’	<i>konsola</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘urządzenie połączone z konsolą XBox posiadające czujnik ruchu, by poruszać się w grze swoim ciałem’	<i>kinect</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘urządzenie, na którym dawniej grano w gry’	<i>adapter</i>	0	1 (5,56%)	0	—

²⁶² W tym wariant *komputer*: p. I: 1.

Siedem osób, głównie młodszych, podkreśliło, że w domach obecnie jest *Interenet* ‘globalna sieć komputerowa i telefoniczna wraz z urządzeniami do jej podłączenia’. Wymieniony leksem notowany jest zarówno w WSJP, jak i PSWP.

Tabela 2.VII.110. *Interenet*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘globalna sieć komputerowa i telefoniczna wraz z urządzeniami do jej podłączenia’	<i>Interenet</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—

Dwie osoby powiedziały, że elementem wyposażenia domów jest *ruter* ‘urządzenie montowane w domu umożliwiające łączenie z Internetem z wykorzystaniem przewodu lub bezprzewodowo’. Leksem ten pochodzi z rejestru ogólnego. Został użyty przez ZaW i respondenta z III pokolenia. W samym kwestionariuszu bowiem nie znalazło się odrębne pytanie o opisywany tutaj desygnat i jego nazwę.

‘Urządzenie umożliwiające odbieranie i wysyłanie fal radiowych i telewizyjnych’ uzyskało dwie nazwy utworzone na bazie tej samej podstawy słowotwórczej. Są to *antena* i *antenka*. Nieco więcej wskazań uzyskała forma pierwotnie deminutywna, ponieważ opisywano nią dawne typy telefonów komórkowych z wystającymi urządzeniami umożliwiającymi odbieranie i wysyłanie fal. Ze względu na niewielki rozmiar anten telefonicznych do ich określenia przyjęła się forma *antenka*. Co ważne, niemal wszystkie przytoczenia pochodzą od osób młodszych, w tym ZaW, z wyjątkiem urodzonej w 1964 roku ZaT. Respondentka ta wymieniła przy tym typ anteny, tj. *pokojowa* ‘niewielkich rozmiarów, służąca do użytku domowego’, a ZaW podał *miskę* jako ‘płaską, okrągłą antenę’. Ten neosemantyzm wynikający ze skojarzenia wyglądu anteny z kształtem wgłębionego naczynia nie jest notowany w źródłach. Pozostałe leksemy w omawianej grupie są natomiast ogólnopolskie.

Tabela 2.VII.111. *Antena* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie umożliwiające odbieranie i wysyłanie fal radiowych i telewizyjnych’	<i>antena</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>antenka</i>	0	0	6 (40%)	—
‘o antenie: niewielkich rozmiarów, służąca do użytku domowego’	<i>pokojowy II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘płaska, okrągła antena’	<i>miska I</i>	0	0	0	ZaW

Jednostkowo respondenci zwrócili uwagę na dwa urządzenia do wyświetlania obrazów, jednak mają one odmienny charakter. *Wideo II* – przytoczone przez osobę

z I pokolenia – to ‘nie duże urządzenie na płyty DVD lub kasety VHS umożliwiające wyświetlanie filmów po podłączeniu do ekranu’, natomiast *projektor* użyty w rozmowie z ZaW oznacza ‘urządzenie z lampą umożliwiające wyświetlanie obrazów na tablicy, ścianie’. Oba leksemy są niedyferencyjne.

Nieliczne poświadczenia uzyskały 2 określenia na ‘wyświetlacz urządzenia elektronicznego’, a mianowicie *ekran* i *ekranik*. Trzy osoby wskazały *obraz* jako ‘to, co wyświetla się na wyświetlaczu’. Wymienione tu leksemy mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.112. *Ekran* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wyświetlacz urządzenia elektronicznego’	<i>ekran</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	ZaW
	<i>ekranik</i>	0	0	0	ZaW
‘to, co wyświetla się na wyświetlaczu’	<i>obraz I</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Po jednej osobie zwróciło uwagę na dwa urządzenia przenośne, na których zapisuje się dane cyfrowe. ZaW wymienił *dysk* ‘większe przenośne urządzenie, na którym zapisuje się dane cyfrowe’, natomiast AnBK z pokolenia II wskazała *pendrajw* (*pendrive*) ‘mniejsze przenośne urządzenie, na którym zapisuje się dane cyfrowe’. Wymienione tu desygnaty nie są istotnymi elementami wyposażenia domów wiejskich, stąd ich jednostkowe, kontekstowe użycia odnoszące się jednak do omawianego mikropola tematycznego. *Dysk* to leksem zakorzeniony w polszczyźnie, notowany jest zarówno w PSWP, jak i w WSJP. *Pendrajw* natomiast nie występuje w wykorzystanych źródłach, co nawet przy fakcie, że wyraz ten opisuje desygnat stosunkowo nowy, jest zaskakujące. O ile nie można się go spodziewać w PSWP, gdyż premiera tego urządzenia miała miejsce w 2000 roku (*Pendrive* 2019), a słownik wydawany był w latach 1994–2005, o tyle nieco dziwi jednak brak tej nazwy w WSJP, niemniej trzeba mieć na uwadze, że słownik ten jest nadal opracowywany.

Młodszy badani wymienili dwa urządzenia rejestrujące obrazy. Do utrwalania obrazu ruchomego, często z dźwiękiem, służy *kamerka*, którą podały 2 osoby z III generacji, natomiast obraz nieruchomy – jak zaznaczył ZaW – uwiecznia *aparatus*. Drugi z leksemów ma charakter ogólnopolski. *Kamerka* notowana jest wyłącznie w SJPD. Zgodnie z hierarchizacją słowników przyjętą w rozprawie słowa notowane wyłącznie w publikacji pod redakcją W. Doroszewskiego uznano za dawne. W tym przypadku jednak trudno przyjąć takie rozwiązanie, zwłaszcza że widać tu regularnie utworzone zdrobnienie przez dodanie formantu *-ka* do ogólnopolskiego wyrazu *kamera* notowanego

w WSJP i PSWP. W drodze wyjątku uznano więc jednostkę leksykalną poświadczoną tylko w SJPD, nieopatrzoną żadnym kwalifikatorem, za współczesną, a nie dawną. Za tym wyborem przemawia też fakt, że *kamerka* została poświadczona przez respondentów urodzonych w latach 90. XX wieku.

Ogólna nazwa urządzenia do odtwarzania treści audio i/lub wizualnych to *odtwarzacz*. Leksemu tego użyła w rozmowie jedna osoba z I pokolenia. Ma on charakter ogólnopolski. Typem takiego urządzenia jest *lokmen (walkman)* ‘dawny, mały, przenośny odtwarzacz muzyki, na kasety magnetofonowe, działający ze słuchawkami’ wskazany przez 2 respondentów z II i III generacji. Tę jednostkę leksykalną również notują słowniki języka polskiego bez kwalifikatorów.

Sporadycznie pojawiły się wyrazy nazywające urządzenia wytwarzające melodie. Wśród nich odnotowano *klawisze* ‘elektryczny instrument muzyczny z klawiszami’. Wymieniono także dwa przyrządy, które wygrywają melodię po ich nakręceniu. Różnią się one jednak budową. *Pozytywka* jest mniejsza, ma kształt szkatułki, służy więc także jako ozdoba w domu. Ponadto nakręca się ją przy pomocy małej, wbudowanej śruby. *Katarynka* natomiast jest większa, ma formę dużej skrzyni i uruchamia się ją za pomocą dużej korby. Te dwie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego, a *klawisze* w WSJP zostały opatrzone jako „potoczne”.

Tabela 2.VII.113. Urządzenia wytwarzające melodie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘elektryczny instrument muzyczny z klawiszami’	<i>klawisze</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW
‘nieduży, nakręcany przedmiot wygrywający melodię’	<i>pozytywka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘urządzenie, które wydaje melodie poprzez kręcenie korbką’	<i>katarynka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W materiale pozyskano jeszcze 5 jednostek leksykalnych wymienionych sporadycznie przez osoby młodsze, w tym ZaW. Są to: *dotykowy* ‘działający przez dotknięcie ekranu, panelu’, *drukarka* ‘urządzenie umożliwiające przeniesienie treści cyfrowych na papier’, *dyktafon* ‘małe urządzenie, którym rejestruje się dźwięki’, *hadeemi* (HDMI) ‘technologia umożliwiająca przesyłanie dźwięków i obrazów między urządzeniami’ oraz *podgłosić* ‘sprawiać, że coś jest głośniejsze, np. radio, telewizor’. Poza nienotowanym w źródłach *hadeemi*, zapewne przez jego współczesny charakter,

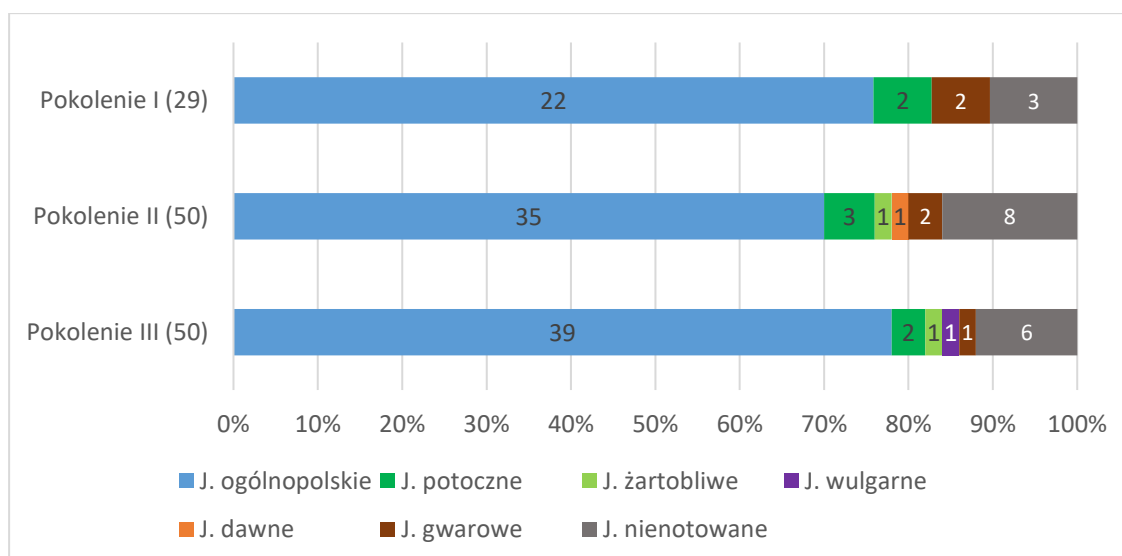
pozostałe słowa są ogólnopolskie. Niemniej *dotykowy* – odnoszący się do nowoczesnych urządzeń – oraz *podgłosić* występują tylko w WSJP. Ponadto drugi z nich jako rzadki.

Respondenci wymienili też marki urządzeń służących do pracy, nauki i rozrywki. Są to: *Android*, *Microsoft Windows Computer*, *Windows* (PSWP), *Panasonic* (PSWP pot.), *HP* (WSJP), *Telefunken*, *Polaroid* (PSWP), *Yamaha*, *Canon* oraz dawne *Kasprzak* i *Unitra*. Jak pokazały dotychczasowe analizy, w słownikach języka polskiego nazwy marek – poza zapelatywizowanymi – nie są notowane. W omawianym mikropolu widać jednak wyjątki. Redaktorzy PSWP wymienili bowiem *Windows*, *Polaroid* i *Panasonic*, a – co ciekawe – ostatnią z tych nazw opatrzyli kwalifikatorem „potoczne”. W WSJP odnotowano HP. Ponieważ w materiale przytoczone tu nazwy zostały wskazane wyraźnie jako marki konkretnych urządzeń (np. radio marki *Kasprzak*, telewizor marki *Telefunken*), nie są one wliczane do głównego materiału, a tym samym do statystyk.

Tabela 2.VII.114. Pozostałe leksemmy z mikropola URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘działający przez dotknięcie ekranu, panelu’	<i>dotykowy</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘urządzenie umożliwiające przeniesienie treści cyfrowych na papier’	<i>drukarka</i>	0	0	0	ZaW
‘małe urządzenie, którym rejestruje się dźwięki’	<i>dyktafon</i>	0	0	0	ZaW
‘technologia umożliwiająca przesyłanie dźwięków i obrazów między urządzeniami’	<i>hadeemi</i> (HDMI)	0	0	0	ZaW
‘sprawiać, że coś jest głośniejsze, np. radio, telewizor’	<i>podgłosić</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Reasumując, dla mikropola URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ w starszej grupie wiekowej odnotowano 29 jednostek leksemalnych, w tym 22 ogólnopolskie, 3 nienotowane oraz po 2 potoczne i gwarowe. Respondenci z II pokolenia wymienili 50 leksemów, wśród których znalazło się 35 ogólnopolskich, 8 nienotowanych, 3 potoczne, 2 gwarowe oraz po 1 żartobliwym i dawnym. Młodszy podali natomiast 39 wyrazów ogólnopolskich, 6 nienotowanych, 2 potoczne oraz po 1 żartobliwym, wulgarnym i gwarowym, w sumie też 50. Dodatkowo ZaW przytoczył 21 określeń. Przede wszystkim są to nazwy o charakterze ogólnym (17), niemniej podał również 3 nienotowane i potoczne *klawisze*. Dla omawianego mikropola nie zarejestrowano poświadczeń negatywnych.

Wykres 2.45. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ

W II i III generacji odnotowano o kilkanaście jednostek leksykalnych więcej niż w I. Omawiane mikropole zawiera liczne nazwy opisujące desygnaty współczesne, nierzadko oparte na wykorzystaniu nowych technologii. Dla ludzi starszych powszechną rozrywką jest oglądanie telewizji i tym samym używanie telewizora. Widać to na przykładzie informatek z Chrop, które spóźniły się nieco na umówioną rozmowę:

PrD: *a ty ... a ty pewno film dopatrzyłaś i dopiro idziesz? ...*
 SzM: *a jag myślisz? ...*
 NoJ: *a ja nie dokóńczyłam ... a ja nie dokóńczyłam dlatego że musiałam kury pozamykać ... [...] pół tego ... serialu obejrzałam i ... i wreszcie mówie ... już ... (Chropy)*

W odróżnieniu od młodszych starsi nie korzystają z komputera (lub korzystają z niego rzadko), internetu czy przenośnych dysków. Świat nowoczesnych technologii jest dla nich obcy. Młodzi natomiast są biegli w tych zagadnieniach, używają profesjonalnych nazw i nadążają za współczesnymi trendami. Z tego właśnie wynikają rozbieżności w liczbie słów między pokoleniem starszym a młodszymi grupami.

Najwyższy wskaźnik jednostek dyferencyjnych – 30% – widać w II generacji. Respondenci z tej grupy wiekowej wymienili 5 typów takich leksemów, ponadto wskazali najwięcej potocznych i nienotowanych, a także dawny. O kilka punktów procentowych mniej mają wyrazy inne niż ogólnopolskie w I i III pokoleniu. Młodzi użyli więcej typów nazw dyferencyjnych, starsi natomiast podali znacznie mniejszą liczbę słów ogólnopolskich, w związku z tym wyższy jest udział określeń nieogólnopolskich.

Przy analizie omawianego mikropola nasuwa się wniosek, że nazwy współczesnych urządzeń do przekazywania informacji na odległość mają niewiele synonimów. Jeśli już występują słowa synonimiczne lub bliskoznaczne, to są to określenia bazujące na tych samych podstawach słowotwórczych, jak na przykład *antena* i *antenka*, *sluchawka* i *sluchaweczka*. Są też oczywiście wyrazy takie jak *tarcza* i *przekreⁿtło*, które mają to samo znaczenie i inną podstawę, ale jest ich niewiele i bazują na znanych już w polszczyźnie określeniach.

VII.g URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN

Mikropole URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN składa się z 27 jednostek ogólnopolskich, 4 nienotowanych i 2 gwarowych. Łącznie daje to 33 leksemy. W mikropolu tym znalazły się zarówno współczesne urządzenia elektryczne, jak i dawne przedmioty. Ze względu na różną liczbę poświadczeń dla nazw urządzeń dawnych i współczesnych zdecydowano się na oddzielenie poszczególnych znaczeń.

Dwadzieścioro sześcioro rozmówców wymieniło *maszynę* jako ‘urządzenie, dziś elektryczne, ułatwiające szycie’. Cztery z nich wskazały połączenie *maszyna do szycia*. Pojedyncze użycia uzyskały też nazwy poszczególnych części tego przyrządu. *Igła* i *iglica* to ‘cienki, wymienny element maszyny, którym się szyje’, *stopka* zaś oznacza ‘płaski, dolny element dawnej maszyny do szycia, który przy nadeptaniu wprawiał ją w ruch’. W II i III pokoleniu *maszynę* przytoczyła nieco ponad połowa respondentów. Podał ją także ZaW. Mniej poświadczeń uzyskano w I grupie wiekowej, jednak tylko w niej (choć jednostkowo) odnotowano określenia poszczególnych części omawianego urządzenia. KaZ wskazała dodatkowo markę maszyn do szycia, czyli *Singier*. Trzy wymienione w tej grupie leksemy mają charakter ogólnopolski, natomiast *iglica* w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VII.115. *Maszyna do szycia* i jej części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie, dziś elektryczne, ułatwiające szycie’	<i>maszyna</i> ²⁶³	4 (40%)	12 (66,67%)	9 (60%)	ZaW
‘cienki, wymienny element maszyny, którym się szyje’	<i>igła I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>iglica I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘płaski, dolny element dawnej maszyny do szycia, który przy nadeptaniu wprawiał ją w ruch’	<i>stopka</i>	1 (10%)	0	0	—

²⁶³ W tym połączenie *maszyna do szycia*: p. II: 1, p. III: 2, ZaW.

‘Wyglądzać tkaniny nagrzanym urządzeniem’ to inaczej je *prasować*. Czasownik ten przytoczyło 8 osób. Dwie podały go też w aspekcie dokonanym, tj. *uprasować*. Oba leksemy notowane są w WSJP i PSWP bez kwalifikatorów. Choć liczba użyc jest niewielka, widać, że omawiany czasownik najmniej poświadczeń uzyskał wśród młodszych. Wynika to z faktu, że w odróżnieniu od starszych badanych nie wspominali oni o dawnych metodach prasowania.

Tabela 2.VII.116. *Prasować* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wyglądzać tkaniny nagrzanym urządzeniem’	<i>prasować</i>	2 (20%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘wyglądzić tkaniny nagrzanym urządzeniem’	<i>uprasować</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Łącznie 41 osób wymieniło ogólnopolskie żelazko ‘urządzenie do wygładzania tkanin, dziś elektryczne, dawniej rozgrzewane węglem lub duszą’. W II i III generacji omawiany leksem wskazali wszyscy, a w I – 7 respondentów. Podał go też ZaW.

Troje rozmówców z I i II pokolenia wymieniło żelazko *na pare* ‘podnoszące temperaturę wody tak, że parą nagrzewa się spód żelazka’. Choć połączenie to nie jest notowane w źródłach, uznano je za ogólnopolskie, gdyż jest to regularnie utworzone wyrażenie przyimkowe. Na inne urządzenie wygładzające tkaniny przy wykorzystaniu pary zwróciła uwagę AnM. Jest to *prasownica* ‘przyrząd do prasowania gorącą parą bez konieczności dotyknięcia tkaniny’. Jednostka ta także jest ogólnopolska. Występuje bowiem w PSWP (obok formy *prasownica*) oraz w SJPD.

Tabela 2.VII.117. Urządzenia do prasowania działające dzięki parze wodnej

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o współczesnym żelazku elektrycznym: podnoszące temperaturę wody tak, że parą nagrzewa się spód żelazka’	<i>na pare</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘przyrząd do prasowania gorącą parą bez konieczności dotyknięcia tkaniny’	<i>prasownica</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dawne, nieelektryczne żelazka dzielą się na dwa typy. Pierwszy z nich dotyczy urządzenia, w którym nagrzewano *duszę*, czyli ‘żeliwną sztabkę umieszczaną po nagraniu wewnątrz urządzenia’. Wskazało ją 29 rozmówców, przy czym większość z I i II generacji. W III poświadczyła ją mniej niż połowa respondentów, a 3 osoby zaprzeczyły znajomości omawianego leksemu. Wynika to z faktu, że opisywany tu desygnat wyszedł już z użycia, w związku z tym młodszy go nie pamiętają, a jeśli znają,

to głównie biernie. Informatorzy z I pokolenia używali jeszcze takich żelazek, natomiast z II widzieli, jak korzystają z nich osoby starsze, np. ich babcie i mamy. Dwa wskazaniu uzyskało zdrobnienie *duszyczka* (i *duszcza*), a jednokrotnie przytoczono *serce* oraz przymiotnik *duszowy*.

Leksem *dusza* ma charakter ogólnopolski. Co ciekawe, w PSWP notowano go jako „dawny”, ale w WSJP nie został opatrzony żadnym kwalifikatorem. W AGM przymiotnik *duszowy* występuje w południowo-zachodniej części Mazowsza i na krańcu północno-wschodnim, natomiast w MSGP – na Mazowszu, Podlasiu, w Wielkopolsce i na ziemi łęczyckiej. Zatem poświadczenie z okolic Poddębic potwierdza, że w tym regionie omawiane słowo nadal występuje, choć użyte zostało tylko raz. Pozostałe słowa nie są notowane w źródłach w omawianym tu znaczeniu.

Tabela 2.VII.118. *Dusza* (żelazka), jej synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawna żeliwna sztabka nagrzewana w ogniu i wkładana do żelazka’	<i>dusza</i> ²⁶⁴	8 (80%)	14 (77,78%)	7 (46,67%) pn: 3 (20%)	—
	<i>duszyczka</i> ²⁶⁵	2 (20%)	0	0	—
	<i>serce</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o żelazku: na duszę’	<i>duszowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Drugi typ żelazek nieelektrycznych stanowi urządzenie wypełniane drobnymi bryłkami skalnymi nagrzanymi uprzednio w piecu. Bryłki te respondenci nazywali *weⁿgielkami* (5 wskazań) oraz *kamykami* (1 wskazanie). Oba leksemy mają charakter ogólnopolski, przy czym pierwszego nie notuje WSJP.

Tabela 2.VII.119. Sypkie wkłady do dawnych żelazek

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawny wkład do żelazek w postaci drobnych bryłek skalnych, który nagrzewano w kuchniach, piecach’	<i>weⁿgielek</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>kamyk II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Jak zaznaczono we wstępie podrozdziału, w mikropolu tym znajdują się leksemy o różnych znaczeniach. Są to *magiel* i *magłownica*. Określają one m.in. ‘elektryczny przyrząd z dwoma nagrzewającymi się wałkami służący do wygładzania tkanin’. Dla tego desygnatu nazwy *magiel* użyło 7 osób, a *magłownicy* – 1 (zob. tab. 2.VII.120.). Oba wyrazy są ogólnopolskie.

²⁶⁴ W tym wariant *dysza*: p. II: 2.

²⁶⁵ W tym wariant *duszcza*: p. I: 1.

Tabela 2.VII.120. *Magiel* elektryczny i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘elektryczny przyrząd z dwoma nagrzewającymi się wałkami służący do wygładzania tkanin’	<i>magiel I</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>maglownica I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>I</i>				

Sporadycznie respondenci zwracali uwagę na ‘duży przyrząd z korbką służący do wygładzania tkanin’. W tym przypadku *magiel* podała 1 osoba z III grupy wiekowej, a *maglownicę* – 2 (po 1 z I i III generacji). Choć ponownie obie jednostki leksykalne pochodzą z rejestru ogólnego, to omawiane tu znaczenie *maglownicy* notuje tylko WSJP.

W przypadku ‘dawnego drewnianego przyrządu z wałkiem i karbowaną deską służącego do wygładzania tkanin’ *magiel* uzyskał 22 poświadczenia, *maglownicę* natomiast podało 5 osób. Ponadto sporadycznie wymieniono *magielnicę* oraz *deskę*. Choć omawiana tu grupa leksemów dotyczy dawnego przedmiotu, nie widać różnic pokoleniowych. Jedynie respondent z III generacji zaprzeczył znajomości *magla*.

Magiel i *maglownica* w omawianym znaczeniu występują w WSJP i PSWP. *Magielnicę* AGM notuje stosunkowo blisko od Poddębic, bo w powiecie kutnowskim²⁶⁶, choć wyłącznie jednokrotnie, a SGPK – w Krakowskim. *Deska* natomiast nie jest rejestrowana w przytoczonym znaczeniu.

Tabela 2.VII.122. *Magiel* drewniany i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dawny drewniany przyrząd z wałkiem i karbowaną deską służący do wygładzania tkanin’	<i>magiel II</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	7 (46,67%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>maglownica II</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>magielnica</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>deska III</i>	1 (10%)	0	0	—

Od niemieckiego *die Mangel* ‘magiel’ wywodzi się też nazwa czynności wygładzania tkanin za pomocą magla. Szesnaście osób użyło czasownika *maglować*, jedna jego formy dokonanej, tj. *wymaglować*, a 4 – rzeczownika *maglowanie*. Wszystkie mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.122. *Maglować* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wygładzać tkaniny przy użyciu magla’	<i>maglować</i>	4 (40%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—
‘wygładzić tkaniny przy użyciu magla’	<i>wymaglować</i>	0	1 (5,56%)	0	—

²⁶⁶ Według podziału S. Urbańczyka powiat kutnowski znajduje się w obrębie gwar łączycyckich, przy granicy z dialektami mazowieckim i wielkopolskim (Urbańczyk 1968, m. 3).

‘wygładzanie tkaniny przy użyciu magła’	<i>maglowanie</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
---	-------------------	---	------------	-----------	---

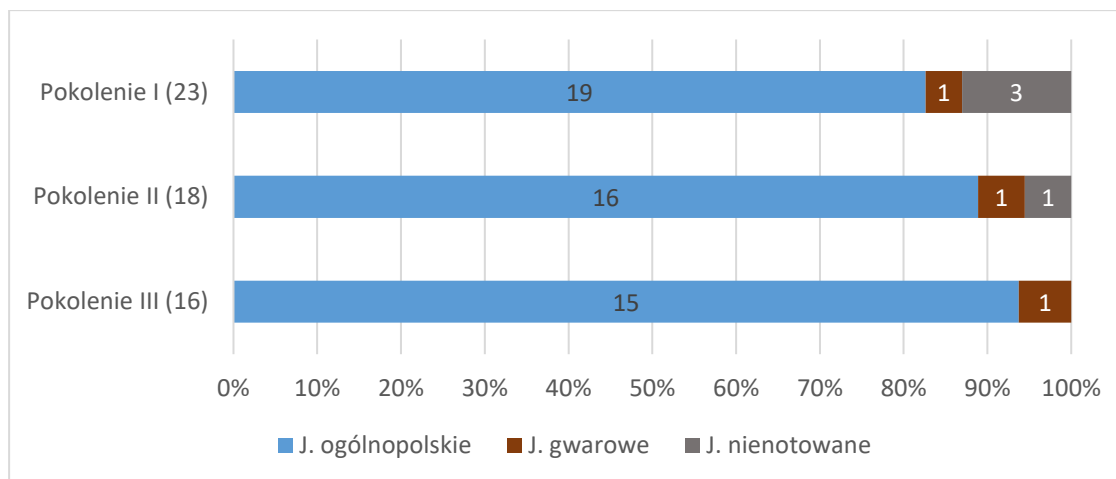
Informatorzy wymienili także 6 nazw 5 części magła. ‘Podłużny, walcowaty, obracany element magła’ to *walek* i *rolka*. Pierwszy z nich został przytoczony przez 6 rozmówców, drugi, tak jak wszystkie inne leksemy w omawianej tu grupie, przez 1. Do pozostałych elementów należą: *korbka* ‘obracany uchwyt magła’, *pedał* ‘nadeptywany element elektrycznego magła poruszający jego części’, *kolek* ‘prosta deseczka magła’ i *zo^mbki* ‘karby na deseczce magła’. Wszystkie wymienione tu nazwy są ogólnopolskie, przy czym *korbkę* i *zo^mbki* notuje tylko PSWP.

Urodzona w 1952 roku mieszkanka Zalesia wskazała przymiotnik *karbowany* ‘z wyżłobionymi wypustkami’ nawiązujący do kształtu dawnej maglownicy. Omawianą tu jednostkę leksykalną odnotowali zarówno redaktorzy WSJP, jak i PSWP.

Tabela 2.VII.123. Części magła

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podłużny, walcowaty, obracany element magła’	<i>walek II</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>rolka II</i>	1 (10%)	0	0	—
‘obracany uchwyt magła’	<i>korbka II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘nadeptywany element elektrycznego magła poruszający jego części’	<i>pedał</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘prosta deseczka magła’	<i>kolek IV</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘karby na deseczce magła’	<i>zo^mbki</i>	1 (10%)	0	0	—

Reasumując, informatorzy z I pokolenia wymienili 23 jednostki leksykalne w mikropolu URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN, w tym 19 ogólnopolskich, 3 nienotowane i 1 gwarową. W II grupie wiekowej odnotowano 16 leksemów ogólnopolskich oraz po 1 gwarowym i nienotowanym. W III generacji wymieniono natomiast 15 słów ogólnopolskich i 1 gwarowe. Zaprzeczono też znajomości dwóch wyrazów ogólnopolskich. Dodatkowo ZaW wskazał 2 nazwy wywodzące się z rejestru ogólnego.

Wykres 2.46. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN

Najwięcej wskazań uzyskano w I pokoleniu. Wynika to z faktu, że w mikropolu URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN znalazły się desygnty dawne, które znane są przede wszystkim osobom starszym, jak również współczesne, wymieniane też przez nie. Częściej przytaczano tu określenia na żeliwną sztabkę wkładaną do dawnych żelazek po nagraniu czy dawny drewniany przyrząd z wałkiem i karbowaną deską służący do wygładzania tkanin.

Respondenci z I generacji użyli ponadto najwięcej jednostek ogólnopolskich i nienotowanych. W każdym pokoleniu natomiast podano po 1 leksemie gwarowym – informatorzy starsi i ze średniej grupy wiekowej wymienili *magielnicę*, a w przypadku młodszych był to przymiotnik *duszowy*. Choć nazwę określającą dawny typ żelazka uznano za gwarową, ponieważ notowana jest w AGM i MAGP, ale nie w słownikach niedyferencyjnych, to należy mieć na uwadze, że może być to przykład formacji potencjalnej wynikającej z produktywności formantu *-owy*, szczególnie u osoby z młodszego pokolenia, która omawiany desygnat zna biernie. Kończąc podsumowanie, w III generacji nie odnotowano żadnego wyrazu niewystępującego w źródłach.

VII.h POZOSTAŁE URZĄDZENIA

Na mikropole POZOSTAŁE URZĄDZENIA składa się 65 leksemów. Pięćdziesiąt osiem z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, 4 nie notują źródła, 2 są gwarowe, a 1 to archaizm.

Mieszkańcy okolic Poddębic przytoczyli 4 ogólne określenia na przedmioty do wykonywania różnych czynności. Osiemnaścioro rozmówców potwierdziło leksem *urzoⁿdzenie*, z czego jeden w wariancie *urzoⁿdzynie*. NoK użyła też pieszczotliwej formy

urzoⁿdzonko. Osiem osób podało nazwę *sprzeⁿt*, a ZaW posłużył się okazjonalnie utworzonym określeniem na małe urządzenie, czyli *minisprzeⁿcior*.

Dla wyrazu *urzoⁿdzenie* widać nieznaczny wzrost odsetka poświadczeń u młodszych pokoleń, różnice są jednak nieznaczne. Trzy z czterech jednostek leksykalnych wskazał ZaW.

Spośród wymienionych słów *urzoⁿdzenie* i *sprzeⁿt* są ogólnopolskie. *Urzoⁿdzonko* i *minisprzeⁿcior* nie są natomiast notowane. W przypadku drugiego leksemu widać dwie sprzeczne relacje. Z jednej strony pojawia się cząstka *mini-* świadcząca o zdrobieniu, z drugiej niezbyt produktywny w polszczyźnie formant *-or* mogący wskazywać na formę augmentatywną (por. Grzegorzczkowska, Puzynina 1979: 276; Malczewska 2018: 167–169). Widać tu przejaw ekspresywizmu użytego w konkretnym kontekście.

Tabela 2.VII.124. *Urzoⁿdzenie* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot do wykonywania określonej czynności’	<i>urzoⁿdzenie</i> ²⁶⁷	3 (30%)	7 (38,89%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>urzoⁿdzonko</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>sprzeⁿt</i> ²⁶⁸	1 (10%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	ZaW
‘małe urządzenie’	<i>minisprzeⁿcior</i>	0	0	0	ZaW

Trzydzieści osób przytoczyło *agiede* (AGD), czyli ‘artykuły gospodarstwa domowego’, a dwie także *armaturę* również odnoszącą się do urządzeń domowych, ale w węższym znaczeniu, tj. ‘poszczególne urządzenia stanowiące element całej aparatury, maszyny lub sieci’. JaA doprecyzował, że grzejnik jest *armaturą* hydrauliki. Oba leksemu są ogólnopolskie, przy czym pierwszy z nich notuje jedynie WSJP. Drugi zaś zgodny jest przede wszystkim z definicją z SJPD ‘zespół elementów konstrukcyjnych połączonych z jakimś aparatem lub maszyną i stanowiący wraz z nimi kompletne urządzenie techniczne’, w mniejszym stopniu z PSWP ‘wyposażenie mieszkań, pomieszczeń, budowli, maszyn i urządzeń technicznych, które zapewnia ich dodatkową eksploatację’, ale niekoniecznie musi pokrywać się z wyjaśnieniem z WSJP ‘wyposażenie określonego rodzaju urządzeń związanych z przepływem wody, które umożliwia korzystanie z nich’. W przypadku *agiede* widać ponadto różnice pokoleniowe. Wyraźnie najwięcej poświadczeń uzyskano bowiem od młodszych informatorów, w tym ZaW.

²⁶⁷ W tym wariant *urzoⁿdzynie*: p. I: 1.

²⁶⁸ W tym połączenie *sprzeⁿty gospodarstwa domowego*: p. II: 1.

Tabela 2.VII.125. Artykuły gospodarstwa domowego

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘artykuły gospodarstwa domowego’	<i>agiede</i> ²⁶⁹ (AGD)	1 (10%)	3 (16,67%)	8 (53,33%)	ZaW
‘poszczególne urządzenia stanowiące element całej aparatury, maszyny lub sieci’	<i>armatura</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

‘Części urządzenia umożliwiające wzajemne działanie’ zwane są *mechanizmem*. Tego ogólnopolskiego leksemu użyło 4 respondentów (1 z II generacji, 2 – z III i ZaW), przede wszystkim w odniesieniu do zegara. Ponownie nie uzyskano poświadczenia z I grupy wiekowej.

W materiale postanowiono też uwzględnić sposoby wykonywania czynności domowych, choć nie zostały one przytoczone licznie. Osiem osób podało przysłówek *reⁿcznie*, a jedna *reⁿczno* do określenia czynności wykonywanych siłą mięśni człowieka, bez wykorzystania urządzeń. W opozycji stoi leksem *maszynowo* ‘mechanicznie, bez udziału człowieka’. Respondenci podkreślali, że czynności wykonywane ręcznie dotyczą przede wszystkim dawniejszych realiów, np.

ŁuK: [frania] *no ... takie małe urzozⁿdzenie co sie kreⁿcilo ... i czsza było wykreⁿcać ... reⁿcznie i ... na przykład ... i p[ł]ukać ...* (Uniejów)

Q: Czym różnią się współczesne meble od dawnych?

FeE: *no ... dawniej były robione ...*

FeB: *reⁿcznie ...*

FeE: *z... no na pewno reⁿcznie bez tam ... żadnych gwoździ bez ... bez klejenia ...* (Zalesie)

Reⁿcznie zatem zarówno wytwarzano różnorodne przedmioty, jak i prano czy zmywano. *Maszynowo* natomiast w zgromadzonym materiale odnosi się do współczesnego sposobu wykonywania mebli.

Reⁿczno występuje w gwarach. KSGP notuje ten leksem w zwartym pasie od Żnina i Nieszawy po Opoczno i Rawę Mazowiecką, między innymi przez powiaty mogileński, koniński (też: Kobus 2015: 152) i sieradzki. Zasięg występowania obejmuje również okolice Poddębic – słowo zostało wskazane w Domaniewku (MAGP, SGD²⁷⁰). Formę *reⁿczno* odnaleźć można także w wielkopolskich inwentarzach z II połowy XVIII w. – głównie ze wschodu regionu (dokładniej z Kalisza i Konina), czyli miejscowości znajdujących się stosunkowo niedaleko od omawianego w rozprawie obszaru (Osowski

²⁶⁹ W tym połączenie *sprzeⁿt agiede*: p. II: 1, p. III: 1.

²⁷⁰ W formie *ryⁿczno*.

2019: 141–143). Trudno powiedzieć, czy *reⁿczno* na badanym terenie znane jest powszechnie, można wysnuć wniosek, że ustępuje miejsca częściej używanemu ogólnopolskiemu przysłówkowi *reⁿcznie*, niemniej do dziś pojawia się w okolicach Poddębic. Dwie pozostałe jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.126. Sposoby wykonywania zadań domowych

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘siłą mięśni człowieka, bez wykorzystania urządzeń’	<i>reⁿcznie</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	FeB
	<i>reⁿczno</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mechanicznie, bez udziału człowieka’	<i>maszynowo</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Cztery osoby z III generacji wymieniły przymiotnik *gazowy* określający urządzenia zasilane gazem. Leksem ten odnieśli do pieców, ogrzewania ogólnie oraz piekarnika. Wspomnianą jednostkę leksykalną notują zarówno WSJP, jak i PSWP bez kwalifikatorów, zatem ma ona charakter ogólnopolski.

Leksem *nagrzewać (sie)* ‘o urządzeniach: zwiększać swoją temperaturę’ przytoczyło w rozmowach 7 osób: 4 z II i 3 z III pokolenia. Nie odnotowano go natomiast u starszych. Według respondentów wspomniany czasownik odnosi się do takich derywatów, jak żelazko, olej w olejaku, elektryczny magiel czy żarówka. Słowo to wywodzi się z rejestru ogólnego.

Czterdzieścioro jeden badanych (w tym ZaW) wymieniło ogólnopolski *hydrofor* ‘urządzenie pompujące wodę ze studni do kranu’. Omawiany leksem uzyskał 100% poświadczeń w I i II grupie wiekowej, natomiast w III wskazało go 12 z 15 informatorów. StP użył również przymiotnika *hydroforowy* – notowanego w PSWP i SJPD.

Tabela 2.VII.127. *Hydrofor* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie pompujące wodę ze studni do kranu’	<i>hydrofor</i>	10 (100%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW
‘będący częścią hydroforu’	<i>hydroforowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Sporadycznie odnotowano części i kształt hydroforu. ‘Element hydroforu wprawiający go w ruch’ przez 4 osoby (2 z I pokolenia i po 1 – z II i III) został nazwany *silnikiem*, a przez jedną (z I generacji) – *motorem*²⁷¹. NoK (III grupa wiekowa) przywołała także *wskaznik ciśnienia* ‘małe urządzenie przy hydroforze wskazujące, jakie ciśnienie aktualnie wytwarza’, a PaK (II pokolenie) podała, że omawiany desygnat ma kształt *bani*,

²⁷¹ W wariacie *motór*.

czyli dużego walca. Wymienione w tej grupie leksemy są ogólnopolskie, przy czym *wskaznik ciśnienia* notuje jedynie WSJP.

Choć *pompa* ‘urządzenie wydobywające wodę spod ziemi’ i *smok* ‘urządzenie przy pompie wodnej, które zabezpiecza przed dostaniem się zanieczyszczeń’ opisują desygnaty znajdujące się poza budynkiem mieszkalnym, stanowią bezpośrednie elementy instalacji dostarczającej wodę do kranów, dlatego zostały uwzględnione w materiale. Nie są one poświadczone licznie: pierwszy z nich wymieniło 7 respondentów, drugi – tylko 1 osoba. Oba mają charakter ogólnopolski, niemniej *smok* notowany jest wyłącznie w PSWP w takim znaczeniu.

Tabela 2.VII.128. *Pompa* do wody i jej części

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie wydobywające wodę spod ziemi’	<i>pompa</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
‘urządzenie przy pompie wodnej, które zabezpiecza przed dostaniem się zanieczyszczeń’	<i>smok</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Przewód z wlotem i wylotem, którym przemieszcza się ciecz, gaz’ 34 osoby nazwały *rurą*, 6 *rurką*, a 1 – *rureczką*. W omawianej grupie znalazł się też *wo"ż* ‘długi, gumowy przedmiot, przez który przepływają ciecze’ użyty w rozmowach jednokrotnie. Po 3 jednostki lekсыkalne zostały odnotowane w II i III generacji, w I natomiast podano 1. Ponadto *rura* została wymieniona przez ZaW. Omawiane leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.VII.129. *Rura* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przewód z wlotem i wylotem, którym przemieszcza się ciecz, gaz’	<i>rura II</i> ²⁷²	7 (70%)	14 (77,78%)	12 (80%)	ZaW
	<i>rurka III</i>	0	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>rureczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘długi, gumowy przedmiot, przez który przepływają ciecze’	<i>wo"ż</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci użyli 4 nazw zespołów połączonych rur lub przewodów. Ogólne określenie *sieć* ‘instalacja wodna lub elektryczna’ podało 4 informatorów. Dwie osoby przytoczyły *kanalizację* ‘sieć dostarczającą i odprowadzającą wodę do domu’. Najwięcej, bo 17, poświadczeń uzyskał *wodocio"g* ‘sieć kanalizacyjna umożliwiająca wygodne

²⁷² W tym wariant *rula*: p. I: 3, p. II: 1, p. III: 2, pn: p. II: 2, p. III: 1. KSGP notuje *rułę* między innymi z okolic Biłgoraju, Nowego Targu i Cieszyna, zatem w południowej części kraju. Nie ma natomiast poświadczeń w centrum i na północy. Odnotowanie jej w okolicach Poddębic może przesunąć zatem znacznie granicę występowania omawianej formy lub wskazywać na niewielką wyspę w centralnej Polsce.

pobieranie wody’, a utworzony od niego przymiotnik *wodocioⁿgowy* podała badana z Byczyny. Wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Po 3 leksemy udokumentowano w II i III pokoleniu, jednak większy odsetek widać w starszej z grup. Informatorzy z I generacji podali jedynie *wodocioⁿg*, jednak odnotowano tu najmniejszy odsetek poświadczeń. Warto nadmienić, że na pytanie *Skąd obecnie bierze się wodę?* osoby z młodszego i średniego pokolenia częściej odpowiadali *wodocioⁿg* niż starsi. W I grupie wiekowej mówiono przede wszystkim, że wodę pobiera się z kranu.

Tabela 2.VII.130. Zespoły połączonych rur lub przewodów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘instalacja wodna lub elektryczna’	<i>sieć</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘sieć dostarczająca i odprowadzająca wodę do domu’	<i>kanalizacja</i>	0	1 (5,56%)	0	ZaW
‘sieć kanalizacyjna umożliwiająca wygodne pobieranie wody’	<i>wodocioⁿg</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	—
‘o sieci: dotycząca kanalizacji wodnej’	<i>wodocioⁿgowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Trzy osoby – 2 z II i 1 z III generacji – zwróciły także uwagę na *hydrant* ‘urządzenie umożliwiające pobieranie wody’. Omawiana jednostka leksykalna notowana jest zarówno przez redaktorów WSJP, jak i PSWP.

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali urządzenia do zabezpieczania domu przed włamaniem. Sześcioro badanych (2 z II pokolenia, 3 – z III i ZaW) podało *alarm*, a 3 (2 respondentów z II generacji i FeB) wymieniły *system alarmowy* oznaczające ‘sieć czujników reagujących dźwiękiem, gdy ktoś próbuje je przekroczyć, odbezpieczyć’. Po 2 poświadczenia uzyskały *kamera* ‘urządzenie nagrywające obraz, rzadziej dźwięk, zawieszane w domach lub na nich, aby obserwować otoczenie i odstraszać włamywaczy, których wizerunek mógłby zostać nagrany’ (1 osoba z III pokolenia i ZaW) oraz *szyfrowy* ‘otwierany, uruchamiany po podaniu kodu zabezpieczającego’ (oba z II generacji). AnM (II grupa wiekowa) wymieniła leksem *blokada* ‘system uniemożliwiający wejście do domu osobom bez urządzenia odblokowującego’. Omawiane tu jednostki leksykalne mają charakter niedyferencyjny.

W omawianej grupie najwięcej słów – 4 – przytoczyli rozmówcy z II generacji. Dwa leksemy podali młodszy respondenci, użył ich również ZaW. *System alarmowy* wymienił ponadto FeB. W I pokoleniu nie odnotowano żadnego wyrazu. Wynika to

najpewniej z faktu, że opisywane tu desygnaty są stosunkowo nowe i rzadko spotykane na wsiach w okolicach Poddębic. Młodszy pozostają natomiast lepiej zaznajomieni ze współczesnymi urządzeniami do zabezpieczania domów.

Nielicznie poświadczono 3 nazwy ‘urządzenia, które poprzez szybkie obroty wytwarza ruch powietrza i dzięki temu powoduje uczucie chłodu przy zbyt wysokiej temperaturze’. Są to *wentylator* (po 1 osobie z II i III pokolenia), *wentylatorek* (respondentka z II grupy wiekowej) i *wiatrak* (2 kobiety z III generacji). Wszystkie są ogólnopolskie. Ponownie nie odnotowano żadnego leksemu od osób z I pokolenia.

ZaMM z III grupy wiekowej zwrócił uwagę na dwa urządzenia do obróbki drewna i metalu. Są to *tokarka* ‘urządzenie do obrabiania poprzez skrawanie przedmiotów o kształcie brył obrotowych’ oraz *frezarka* ‘narzędzie, którym obrabia się przedmioty przez ruch obrotowy narzędzia skrawającego (frezu)’. Oba wyrazy są ogólnopolskie, przy czym drugiego nie notuje WSJP.

Jedna osoba z II generacji podała leksem *lutownica* ‘urządzenie, które zespaja miedź przy wykorzystaniu cyny, dzięki czemu pozwala naprawić urządzenia i przybory domowe’. Natomiast respondentka z III grupy wiekowej użyła czasownika *lutować* ‘naprawiać, budować za pomocą lutownicy’. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

‘Łączyć metalowe elementy odpowiednim narzędziem i spoiwem’ to *spawać*. Leksem ten wskazało troje badanych. Podnadto odnotowano 3 formy aspektu dokonanego dla tego wyrazu – *zespawać*, *wyspawać* i *przyspawać* – a także gerundium *spawanie*. Najwięcej poświadczeń uzyskano w II pokoleniu, natomiast w I generacji odnotowano tylko jednokrotnie poświadczenie dla czasownika w aspekcie niedokonanym. *Spawać*, *zespawać*, *przyspawać* i *spawanie* to nazwy notowane w WSJP i PSWP. *Wyspawać* natomiast nie występuje w żadnym z wykorzystanych źródeł.

Tabela 2.VII.131. *Spawać* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘łączyć metalowe elementy odpowiednim narzędziem i spoiwem’	<i>spawać</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘złączyć metalowe elementy odpowiednim narzędziem i spoiwem’	<i>zespawać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wyspawać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>przyspawać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘łączenie metalowych elementów odpowiednim narzędziem i spoiwem’	<i>spawanie</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Po jednej osobie z I i III generacji wymieniło dwa ogólne określenia urządzeń ze względu na ich właściwości. *Grajoⁿce* to urządzenie, które odtwarza dźwięk (III

pokolenie), natomiast *świecoⁿce*²⁷³ emituje światło (I pokolenie). Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski i odnoszą się głównie do przedmiotów dla dzieci takich jak chodzik czy nocnik.

Dwie nazwy – *zbiornik I* i *pojemnik II* – podano na ‘głęboką część urządzenia, w której gromadzi się inne przedmioty, wodę, detergenty itp.’. Określono nimi m.in. elementy lampy naftowej, kuchni węglowej i odkurzacza piorącego. Ponownie oba leksemy są ogólnopolskie. Pierwszy z nich przytoczyło 5 osób (po 2 z I i II pokolenia i 1 – z III), a drugiego użyło 3 respondentów (1 z I generacji i 2 – z II).

Maksymalnie po kilka użyć uzyskały pozostałe części urządzeń. Są to: *obudowa* ‘podstawa, na której opiera się urządzenie’, *korbelka* ‘uchwyt, który się obraca, by wprawić urządzenie w ruch’, *wkład* ‘wymienny element urządzenia’, *stópka* ‘naciskany pedał uruchamiający urządzenie’ i *siłownik* ‘mechanizm poruszający narzędziem, przedmiotem, tu: drzwiami szafek’. Najwięcej wskazań uzyskano w II generacji, natomiast najmniej – w III.

Większość jednostek leksykalnych w omawianej grupie wywodzi się z rejestru ogólnego. Niemniej *stópka* i *siłownik* nie występują w WSJP, notowane są jednak w PSWP i SJPD. Gwarowy charakter ma *korbelka*, która w omawianym znaczeniu występuje w Woźnikach koło Sieradza i na Rzeszowszczyźnie (KSGP). Wspominane Woźniki znajdują się ok. 45 km na południe od Poddębic i ok. 40 km od najdalej wysuniętej w tę stronę badanej w rozprawie miejscowości (Dąbrówki). Odnotowanie omawianej nazwy w powiecie poddębickim rozszerza nieco zasięg jej występowania.

Tabela 2.VII.132. Pozostałe elementy urządzeń

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podstawa, na której opiera się urządzenie’	<i>obudowa</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	0	ZaW
‘uchwyt, który się obraca, by wprawić urządzenie w ruch’	<i>korbelka II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘wymienny element urządzenia’	<i>wkład</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘naciskany pedał uruchamiający urządzenie’	<i>stópka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mechanizm poruszający narzędziem, przedmiotem, tu: drzwiami szafek’	<i>siłownik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W materiale odnotowano dwie nazwy czynności związanych z działaniem i obsługą urządzeń. Dwanaścioro informatorów wskazało *kreⁿcić* ‘sprawiać, że urządzenie działa, poprzez wprawienie jego elementu w ruch obrotowy’. Słowo to jednak

²⁷³ W wariantcie *świcoⁿce*.

pojawiło się wyłącznie w formie imiesłowu *kreⁿcony* w odniesieniu do dawnych telefonów oraz wyłączników do światła, np.

Q: Jakie były dawniej telefony w domach?
 SrE: *na korbelke ... kreⁿcone ...* (Karnice)

GrM: *dawniej [wyłączniki] były kreⁿcone tak takie stare ... starodawna kreⁿcilo sie że można było dookoła kreⁿcić ... a teraz so^m różne no ... zwykle pstryczki albo ... jeszcze z potencjometrem s... so^m takie że można ... przyjaś... przy... jak sie z tym knotem było nie? ... to tu teraz można ... potencjometr że sobie przesuwasz albo też kreⁿcone so^m ... że ... że wiesz ... rozjaśniasz i przyciemniasz sobie światelko ...* (Lekaszyn)

O ile w przypadku telefonów leksem *kreⁿcony* odnosi się tylko do dawnego typu urządzeń, o tyle wyłączniki z jednej strony stanowią opozycję dla współczesnych wciskanych, z drugiej natomiast respondenci zaznaczają, że obecnie także używa się wyłączników *kreⁿconych*, ale są one bardziej zaawansowane technicznie. W omawianym znaczeniu nazwa ta występuje wyłącznie w SJPD.

Drugi z wymienionych czasowników to *szlifować* ‘wygładzać powierzchnię urządzeniem z szybko obracającą się tarczą’. W rozmowach użyły go 3 osoby. Ma on charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VII.133. Pozostałe nazwy czynności związanych z obsługą i działaniem urządzeń

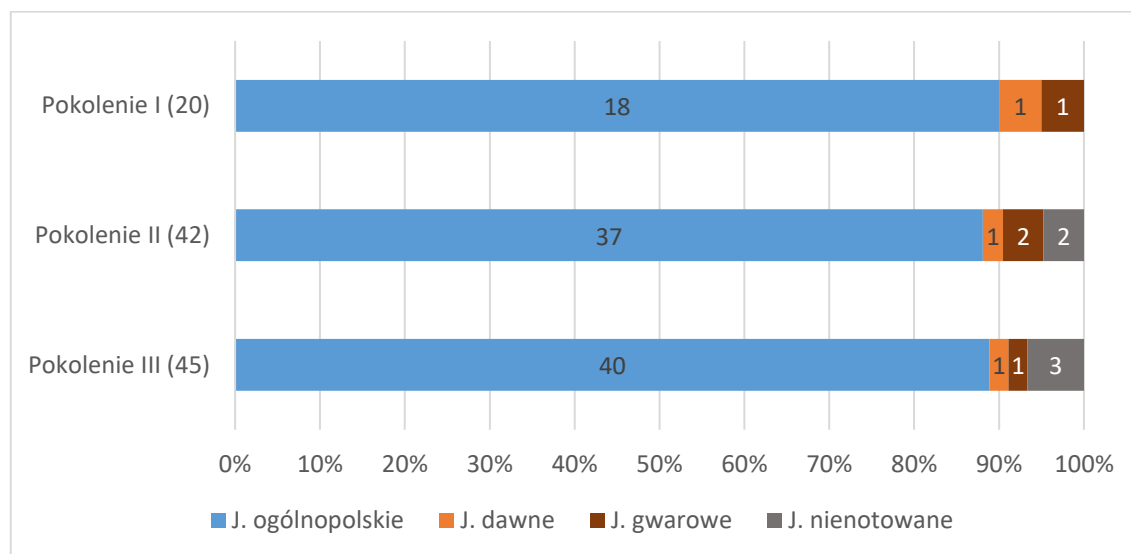
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘sprawiać, że urządzenie działa, poprzez wprawienie jego elementu w ruch obrotowy; tylko w formie imiesłowu <i>kreⁿcony</i> ’	<i>kreⁿcić</i> ²⁷⁴	3 (30%)	4 (22,22%)	5 (33,33%)	—
‘wygładzać powierzchnię urządzeniem z szybko obracającą się tarczą’	<i>szlifować</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

W materiale sporadycznie pojawiło się jeszcze 8 leksemów określających urządzenia. Należy tu wymienić następujące jednostki leksykalne: *licznik* ‘urządzenie odmierzające zużycie prądu, wody itp.’ (2 osoby z II i 1 z III pokolenia), *nakładka III* ‘urządzenie umożliwiające wykorzystanie pewnej funkcji bez konieczności zakupu innego urządzenia’ (po 1 osobie z II i III generacji), *replika* ‘przedmiot przypominający oryginalne urządzenie’ (po 1 osobie z I i II pokolenia), *waga* ‘małe, domowe urządzenie mierzące masę człowieka’, *termostat* ‘urządzenie utrzymujące stałą, określoną temperaturę’ (dla obu po 2 osoby z III grupy wiekowej), *inkubator* ‘domowa instalacja

²⁷⁴ W tym wariant *kryⁿcóny*: p. III: 1.

do ogrzewania małych kurcząt’, *ufał* (UV) ‘specjalna lampa na promieniowanie ultrafioletowe; tu: przeznaczona do domowej hodowli zwierząt egzotycznych, np. żółwi’ (dla obu po 1 osobie z III generacji) oraz *spre"żarka* ‘urządzenie, które wypuszcza gaz, powietrze pod dużym ciśnieniem, przydatne m.in. do czyszczenia trudno dostępnych szczelin w drobnych artykułach gospodarstwa domowego’ (ZaW). Siedem z wymienionych określeń pochodzi z rejestru ogólnego, przy czym *termostat* i *inkubator* nie występują w WSJP. *Nakładka* natomiast nie jest notowana w źródłach w przytoczonym znaczeniu. Sześć jednostek leksykalnych wymieniły osoby z młodszego pokolenia, 3 z II, a w starszej grupie odnotowano jedynie *replikę*.

Podsumowując, respondenci z I generacji w całym mikropolu użyli 20 nazw, w tym: 18 ogólnopolskich oraz po 1 gwarowej i dawnej. W II pokoleniu wskazano 42 leksemy: 37 o charakterze ogólnym, po 2 gwarowe i nienotowane oraz 1 dawny. W młodszej grupie wymieniono natomiast 45 jednostek leksykalnych, z czego 40 jest niedyferencyjnych, 3 są nienotowane, a po 1 stanowi gwaryzm i archaizm. Jedenaście wyrazów ogólnopolskich i 1 nienotowany przytoczył ZaW, a FeB wymienił 2 o charakterze ogólnym.

Wykres 2.47. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE URZĄDZENIA

Najwięcej poświadczeń uzyskano w III grupie wiekowej, nieznacznie mniej w II, a zdecydowanie, bo ponad dwukrotnie, mniej – w I. Jak już niejednokrotnie podkreślano przy omawianiu całego subpola URZĄDZENIA, wpływ na to ma zapewne fakt, że młodsi od urodzenia obcują z różnorodnymi urządzeniami, w związku z tym mają o nich większą wiedzę i szerzej interesują się dotyczącymi ich nowościami.

We wszystkich generacjach odnotowano zbliżoną liczbę leksemów gwarowych i po 1 dawnym. Starsi natomiast nie wymienili żadnego wyrazu niewystępującego w źródłach. Mimo to ze względu na znacznie mniejszą liczbę słów ogólnopolskich odsetek jednostek dyferencyjnych jest zbliżony w każdej grupie.

Podsumowanie subpola tematycznego URZĄDZENIA

Dla I i III grupy największe jest mikropole URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA, a dla II – URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA i URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI. Choć URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA są najliczniejszym mikropolem w średnim pokoleniu, to w starszym uzyskały nieznacznie wyższy odsetek. O kilka procent mniej jest ich w III grupie wiekowej. Drugie pod względem wielkości u młodszych osób jest natomiast mikropole URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI, które w średniej generacji, jak wspomniano, jest najliczniejsze, a w starszej pozostaje trzecie pod względem wielkości. W III generacji czwarte mikropole stanowią URZĄDZENIA DO ZASILANIA, które w II jest czwarte, a w I – piąte. Różnice procentowe są jednak nieznaczne. Czwarte mikropole w I i piąte w II i III grupie wiekowej stanowią URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA. Ich odsetek jest niemal tożsamy. Dla mikropól URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ oraz POZOSTAŁE URZĄDZENIA odsetek jest niższy u starszych osób niż w generacji średniej i młodszej, natomiast dla URZĄDZEŃ DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN – wyższy.

Tabela 2.VII.134. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego URZĄDZENIA pod względem przynależności pokoleniowej

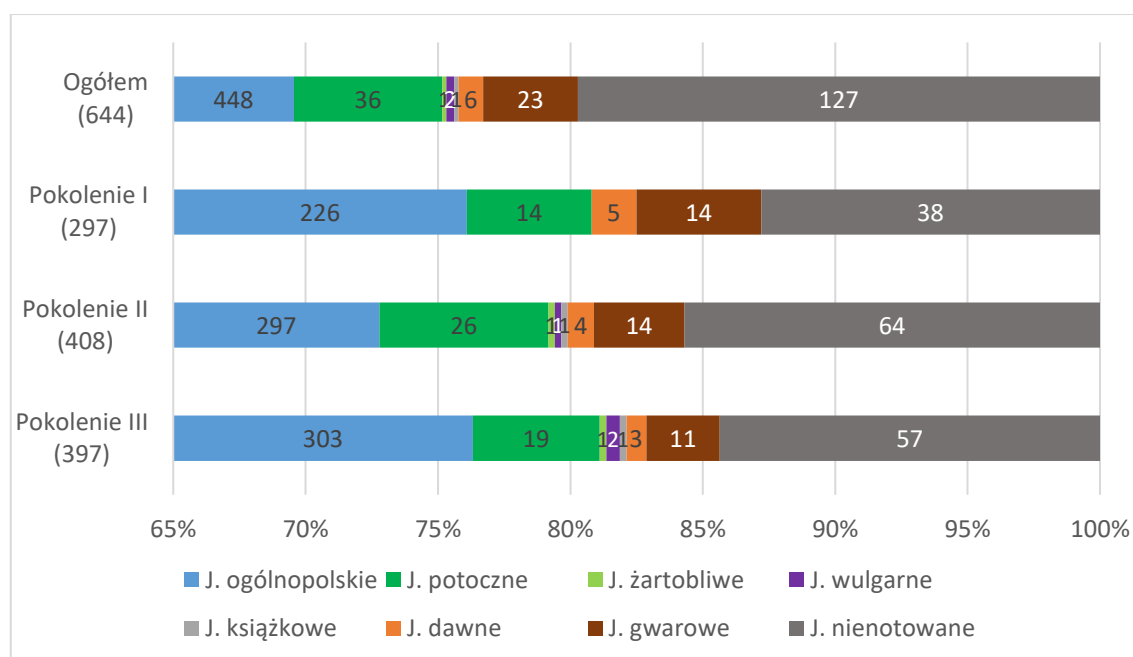
Mikropole	Pokolenie I (297)	Pokolenie II (408)	Pokolenie III (397)
URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZECHOWYWANIA JEDZENIA	57 (19,19%)	64 (15,69%)	62 (15,62%)
URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA	51 (17,17%)	65 (15,93%)	54 (13,60%)
URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI	48 (16,16%)	65 (15,93%)	60 (15,11%)
URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA	35 (11,78%)	49 (12,01%)	53 (13,35%)
URZĄDZENIA DO ZASILANIA	34 (11,45%)	55 (13,48%)	57 (14,36%)
URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ	29 (9,76%)	50 (12,25%)	50 (12,59%)
URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN	23 (7,74%)	18 (4,41%)	16 (4,03%)
POZOSTAŁE URZĄDZENIA	20 (6,73%)	42 (10,29%)	45 (11,34%)

Na 644 leksemy wymienione w subpolu tematycznym URZĄDZENIA 448 (69,57%) jest ogólnopolskich, natomiast 196 (30,43%) ma charakter dyferencyjny. Wśród nich znajduje się 127 (19,72%) określeń nienotowanych, 36 (5,59%) potocznych, 23 (3,57%) gwarowe, 6 (0,93%) dawnych, 2 (0,31%) wulgarne i po 1 (0,16%) książkowym oraz żartobliwym.

Tabela 2.VII.135. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpolu URZĄDZENIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	226 (76,09%)	297 (72,79%)	303 (76,32%)
Jednostki dyferencyjne	71 (23,91%)	111 (27,21%)	94 (23,68%)

Tak jak w innych subpolach, tak również w URZĄDZENIACH odsetek jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych jest bardzo zbliżony we wszystkich pokoleniach. Nieznacznie więcej leksemów spoza rejestru ogólnego odnotowano w II grupie wiekowej, a najmniej – w III, niemniej różnice są tu niewielkie.

Wykres 2.48. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpolu URZĄDZENIA

Najwięcej jednostek dyferencyjnych stanowią te nienotowane w źródłach. Kolejną grupę, co nie jest częste, tworzą potoczny. W omawianym subpolu opisywane są nimi m.in. skrócone nazwy wieloczłonowe, jak: *karbidówka* < *lampa karbidowa*, *naftówka* < *lampa naftowa*, *neonówka* < *żarówka neonowa* czy *centralne* < *centralne ogrzewanie*. W każdej generacji udokumentowano zbliżoną liczbę leksemów gwarowych

(od 11 do 14). Im starsze pokolenie, tym więcej wskazań dla archaizmów, niemniej różnice są nieznaczne. W II i III grupie wiekowej odnotowano także żartobliwą *cegłę*, książkowy *sopel* i wulgarny *sracz*, młodszy podał też drugi wulgaryzm, a mianowicie *dupa*. Starsi nie użyli tych wyrazów.

W subpolu URZĄDZENIA uzyskano poświadczenia uzupełniające od wszystkich czterech respondentów. ZaW wymienił aż 98 jednostek leksykalnych, z czego 86 jest ogólnopolskich, a po 6 potocznych i nienotowanych. KaS przytoczył 12 ogólnopolskich leksemów, 4 gwarowe, 3 nienotowane i 1 potoczny, czyli łącznie 20. Dziesięć nazw wymienił FeB (7 ogólnopolskich, 2 nienotowane i 1 potoczną), a RoK podała 4: 2 ogólnopolskie i po 1 potocznej oraz nienotowanej.

Najwięcej poświadczeń negatywnych – 24 – odnotowano w III pokoleniu. Młodzi mieszkańcy powiatu poddębickiego zaprzeczyli znajomości 13 nazw ogólnopolskich, 6 nienotowanych, 3 gwarowych i 2 potocznych. W średniej generacji wskazano na nieznaną 20 określeń: 7 ogólnopolskich, 5 gwarowych i nienotowanych oraz 3 potocznych. Informatorzy z I grupy wiekowej wspomnieli, że nie znają 9 jednostek ogólnopolskich, 5 nienotowanych oraz po 1 potocznej i gwarowej – łącznie 16. Również 16 poświadczeń negatywnych uzyskano z rozmowy z ZaW – zaprzeczył on znajomości 8 określeń ogólnopolskich, 4 nienotowanych oraz po 2 potocznych i gwarowych. KaS podkreślił, że nie zna po 1 leksemie z rejestru ogólnego i nienotowanego.

VIII. PRZYBORY I NARZĘDZIA

Subpole tematyczne PRZYBORY I NARZĘDZIA zawiera najwięcej mikropól. Jest ich bowiem 10. Są to: PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ; PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM; PRZYBORY KUCHENNE; PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM; PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM; PRZYBORY ŁAZIENKOWE; ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE; ZBĘDNE PRZEDMIOTY; NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH oraz POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA.

VIII.a PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ

Mikropole PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ zawiera 39 leksemów. Dwadzieścia dziewięć z nich jest ogólnopolskich, 6 nienotowanych, a po 1 potocznym, dawnym, regionalnym i gwarowym.

Łącznie 39 informatorów wskazało, że na ‘element drzwi, który się pociąga albo naciska, by je otworzyć’ mówi się *klamka*. Dwadzieścia cztery osoby podały określenie *antaba*, a 15 respondentów wymieniło *uchwyt*. Znajomości drugiego leksemu zaprzeczyło 12 badanych. Jeśli chodzi o desygnat, to *antaba* odnosi się także do uchwytu przy meblach. Ponadto kilkoro rozmówców powiedziało, że ma ona *jeⁿzyczek* (zob. s. 371–372), inni natomiast opisali ją jako dużą, mosiężną, niekiedy ozdobną klamkę.

Omawiane jednostki leksykalne wywodzą się z różnych rejestrów. *Klamka* ma charakter ogólnopolski. *Antaba* także występuje w WSJP i PSWP, ale w nowszym słowniku opatrzone ją kwalifikatorem „przestarzała”, zatem zgodnie z przyjętymi wytycznymi jest to archaizm. *Uchwytu* w przytoczonym znaczeniu nie rejestrują źródła.

W omawianej grupie wyrazów widać pewne różnice pokoleniowe. *Antaba* została wymieniona głównie w II generacji, a w znacznie mniejszym stopniu – w I. Spośród osób starszych potwierdziła ją bowiem połowa respondentów, a 2 zaprzeczyło jej znajomości. Zdecydowanie najmniej wskazań uzyskano w III grupie wiekowej, wśród młodszych jest natomiast najwięcej poświadczeń negatywnych. W tym przypadku widać potwierdzenie archaiczności omawianego leksemu, jednak zaskakuje fakt, że jest on słabiej znany osobom z I pokolenia niż z II.

Tabela 2.VIII.1. *Klamka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element drzwi, który się pociąga albo naciska, by je otworzyć’	<i>klamka</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>antaba</i> ²⁷⁵	5 (50%)	15 (83,33%)	4 (26,27%)	—
		pn: 2 (20%) ²⁷⁶	pn: 2 (11,11%)	pn: 7 (46,67%)	pn: ZaW
<i>uchwyt I</i>	1 (10%)	7 (38,89%)	7 (46,67%)	—	

Kilka osób opisało elementy dawnego rodzaju zamykania drzwi. ‘Zamykanie dawnych drzwi, które z jednej strony było płaskie, a z drugiej spiczaste; płaski element wciskano palcem, w następstwie czego część spiczasta podnosiła i odblokowywała umieszczoną nad nią blaszaną lub żeliwną płytkę’ 2 osoby z I generacji nazwały *jeⁿzyczkiem*²⁷⁷, a po 1 z I i II grupy wiekowej – *przyciskiem II*. ‘Blaszana lub żeliwna

²⁷⁵ W tym wariant *antoba*: p. I: 1, p. II: 3.

²⁷⁶ PiW zna słowo, ale nie wie, co oznacza.

²⁷⁷ W tym wariant *jeⁿzyczek*: p. I: 1.

plytka podnoszona spiczastym elementem w celu odbezpieczenia drzwi' zwana jest *zapadką* (2 informatorów z I pokolenia). Natomiast 'spiczasty element zamykania dawnych drzwi' został określony *wihajstrem* przez 1 respondentkę z młodszej generacji. Słowo to stosowane jest na określenie przedmiotów, zwłaszcza podłużnych i wystających, na które nie zna się nazwy (niem. *Wie heißt er?* 'Jak on się nazywa?'). W materiale odnotowano je tylko w omawianym kontekście. *Wihajster* notowany jest w PSWP i SJPD jako „potoczny”, a także „żartobliwy”, w WSJP natomiast nie występuje. Nowszy słownik nie notuje również *zapadki*, niemniej w publikacjach pod redakcją H. Zgólkowej i W. Doroszewskiego jest on notowany bez kwalifikatorów, dlatego ma charakter ogólnopolski. Z rejestru ogólnego wywodzą się też *je"zyczek* i *przycisk*.

Po kilka wskazań uzyskały 3 nazwy 'przesuwne elementu, którym dawniej blokowano drzwi od wewnątrz'. Są to: *zasuwa*, *zasuwka* i *suwak*. Wymienione jednostki leksykalne należą do rejestru ogólnego. W największym stopniu zostały przytoczone w II, a w najmniejszym w I generacji.

Tabela 2.VIII.2. *Zasuwa* i synonimy

Znaczenie	Lesem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przesuwny element, którym dawniej blokowano drzwi od wewnątrz'	<i>zasuwa</i>	0	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>zasuwka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>suwak</i>	0	0	2 (13,34%)	—

'Metalową sztabkę, która zabezpieczała drzwi od wewnątrz przed ich otwarciem' respondentka z I pokolenia określiła jako *szyna*. Leksem ten ma charakter ogólnopolski.

Skobel 'metalowy pręt do zaczepienia kłódki lub innego mechanizmu do zamykania drzwi' został wskazany przez 18 badanych, przy czym zdecydowanie najwięcej z II generacji. Dwie osoby ze średniej grupy wiekowej podały też *skobelek*. Oba leksemy mają charakter ogólnopolski, przy czym drugiego z nich nie notuje WSJP. Poświadczona 18 razy nazwa została wymieniona w czterech wariantach fonetycznych. Najwięcej użyć uzyskał hiperpoprawny *szkobel*. Również deminutywna forma podana została z wymową *š*, a nie *s*. Ponadto jednokrotnie odnotowano *szczobel* i *škobel*.

Tabela 2.VIII.3. *Skobel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'metalowy pręt do zaczepienia kłódki lub innego mechanizmu do zamykania drzwi'	<i>skobel</i> ²⁷⁸	2 (20%)	11 (61,11%)	5 (33,33%)	—
	<i>skobelek</i> ²⁷⁹	0	2 (11,11%)	0	—

²⁷⁸ W tym warianty: *szkobel*: p. I: 1, p. II: 9, p. III: 4; *szczobel*: p. II: 1; *skobel*: p. III: 1.

²⁷⁹ W tym wariant *skobelek*: p. II: 2.

Jedenaścioro rozmówców przytoczyło *rygiel* ‘pręt umieszczany w skoblu lub otworze blokujący drzwi’. Najwięcej poświadczeń odnotowano w I, a najmniej w III pokoleniu. Dwie osoby użyły również leksemu *zaryglować*, czyli ‘zabezpieczyć drzwi ryglem’. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie, choć czasownika nie notuje WSJP.

Tabela 2.VIII.4. *Rygiel* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pręt umieszczany w skoblu lub otworze blokujący drzwi’	<i>rygiel</i>	4 (40%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
‘zabezpieczyć drzwi ryglem’	<i>zaryglować</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

*Haczyk II*²⁸⁰ stanowi określenie na ‘zakrzywiony pręcik, którym dawniej zabezpieczano drzwi i okna przed otwarciem od zewnątrz’. Jest to leksem ogólnopolski. Wskazało go 11 badanych: 3 z generacji I i po 4 z II i III.

‘Małe, połączone ogniwa służące do zabezpieczania drzwi do zewnątrz’ zostały określone jako *łańcuch* (2 wskazania) i *łańcuszek* (5 wskazań). Opisywany desygnat jest niewielkich rozmiarów, stąd zapewne częstsze użycie formy pierwotnie deminutywnej. Można jednak przyjąć, że dla tego przedmiotu staje się ona formą podstawową. Omawiane jednostki leksykalne są ogólnopolskie, przy czym *łańcuszek* występuje tylko w WSJP. Przytoczone zostały głównie przez osoby z III pokolenia, natomiast nie uzyskano żadnego poświadczenia w I grupie.

Tabela 2.VIII.5. *Łańcuch* (przy drzwiach) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, połączone ogniwa służące do zabezpieczania drzwi do zewnątrz’	<i>łańcuch II</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>łańcuszek I</i>	0	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—

Pojedynczo w III generacji wymieniono *pokeⁿtelko II* i *przekreⁿtło II* jako ‘mechanizm, który po obróceniu wysuwa blaszkę, blokując tym drzwi’. Mieszkanka Góry Bałdrzychowskiej Kolonii z II pokolenia użyła także zwrotu *przekreⁿcać drzwi*²⁸¹. Sam czasownik jest ogólnopolski, ale źródła notują go w połączeniu *przekręcać zamek*, a nie *przekręcać drzwi*. *Pokeⁿtelko* występuje w WSJP, zaś *przekreⁿtło* nie jest notowane.

Piętnaścioro respondentów wymieniło *klódkę* ‘sztabkę, w której blokuje się przymocowany do niej pręt, służącą do zamykania drzwi’. Jednokrotnie odnotowano też augmentatywną formę *klóda* oraz zdrobnienie *klódeczka*. Forma podstawowa i deminutywna mają charakter ogólnopolski, przy czym drugiej nie notuje WSJP. *Klóda*

²⁸⁰ W tym wariant *haczyk*: p. III: 1.

²⁸¹ W wariantcie *przekryⁿcić drzwi*.

natomiast rejestrowana jest w KSGP z okolic Śremu i Dąbrowy Tarnowskiej, a w postaci *klóda* – także w powiecie miechowskim. Leksem występuje więc w Małopolsce i Wielkopolsce. Niemniej widać tu utworzoną regularnie formę zgrubioną poprzez derywację wsteczną. Przy tak dużej rozbieżności terytorialnej i nielicznych poświadczeniach niemożliwe jest wysnucie dalszych wniosków na temat zasięgu występowania nazwy *klóda*. Warto jeszcze wspomnieć, że mimo niezbyt dużej liczby poświadczeń w materiale omawiane wyrazy wyraźnie dominują w II grupie wiekowej.

Tabela 2.VIII.6. *Kłódka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘sztabka, w której blokuje się przymocowany do niej pręt, służąca do zamykania drzwi’	<i>klóda</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>klódką</i>	2 (20%)	9 (50%)	3 (20%)	ZaW
	<i>klódeczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Klucz ‘mały przedmiot o indywidualnym zakończeniu, służący obecnie do zabezpieczania drzwi’ został wymieniony przez 26 badanych, przy czym zdecydowanie najmniej poświadczeń odnotowano w II pokoleniu. Ponadto FeP podała zdrobnienie *kluczyk*. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Trzy osoby wymieniły czasownik *zakluczyć*, czyli ‘zamknąć drzwi na klucz’. Leksem ten notowany jest w PSWP jako „regionalny”. Ma on szeroki zakres występowania, przede wszystkim jest to Polska zachodnio-północna, a zatem Wielkopolska, Kujawy, Pomorze, Warmia i Mazury. Występuje także na Śląsku, a sporadycznie w okolicach Sandomierza i Krasnegostawu (KSGP; AJŚ). Według KSGP najbliższej od Poddębic odnotowano go w okolicach Ostrowa Wielkopolskiego, ale używany jest też w powiecie kolskim sąsiadującym z poddębickim (Osowski red. 2018a). *Zakluczać* nie występuje powszechnie na badanym terenie niemniej odnotowanie go w tym regionie nieznacznie rozszerza zasięg występowania.

Tabela 2.VIII.7. *Klucz* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały przedmiot o indywidualnym zakończeniu służący obecnie do zabezpieczania drzwi’	<i>klucz</i>	7 (70%)	7 (38,89%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>kluczyk</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘zamknąć na klucz’	<i>zakluczyć</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

Kolejny typ mechanizmu do zabezpieczania drzwi stanowi *zamek*, który blokuje się *kluczem* (zob. tab. 2.VIII.7.). Wskazany został przez 16 informatorów – 2 z I generacji, 8 z II i 6 z III. Omawiany leksem pochodzi z rejestru ogólnego.

Troje respondentów z II grupy wiekowej i jeden informator z III użyło przymiotnika *antywłamaniowy*, mówiąc o takim systemie, który zabezpiecza dom przed włamaniem. Respondenci odnieśli go m.in. do współczesnych drzwi. Wspominany leksem nie występuje w wykorzystanych źródłach.

Pojedyncze użycia uzyskały czasownik *podeprzeć* ‘zabezpieczyć drzwi ciężkim przedmiotem, by nikt ich nie otworzył od zewnątrz’ (w III pokoleniu) oraz *kołek V i patyk* ‘podłużne przedmioty, za pomocą których można wykonać tę czynność’ (oba w II grupie wiekowej). Przytoczone słowa wywodzą się z rejestru ogólnego.

Respondent z III generacji oraz ZaW powiedzieli, że dodatkowym elementem zabezpieczającym drzwi jest *krata* ‘metalowe lub żeliwne pręty w drzwiach służące jako dodatkowe zabezpieczenie przed wejściem z zewnątrz’. Wspomniany leksem jest ogólnopolski. Niska frekwencja słowa wynika przede wszystkim z tego, że jest to zabezpieczenie wykorzystywane głównie w lokalach handlowych i usługowych. Niemniej czasami zdarza się, że nieużywane budynki spełniające niegdyś takie funkcje są przerabiane na domy lub w domach prowadzi się działalność (np. część domu przeznaczona jest na sklep, choć współcześnie zdarza się to coraz rzadziej) i to właśnie w takich budynkach występują *kraty*.

Kobieta z II generacji użyła nazwy *cepy* ‘duży przedmiot (niezidentyfikowany), którym zabezpieczano drzwi od wewnątrz’. SrE wspomniała jedynie, że: *cepy [...] takie duże były ... na całe drzwi ...* (Karnice). Być może rolnicze cepy, szczególnie zniszczone, wykorzystywane były także do blokowania drzwi, jednak z wypowiedzi nie można tego wywnioskować, dlatego słowo uznano za nienotowane w źródłach.

O archaiczny leksem *wrzecioⁿdz* ‘dawny typ zamknięcia drzwi w formie żelaznej sztaby lub obracającego się drąga’ – notowany w PSWP jako „historyczny”, a w SJPD „dawny” zapytano 28 respondentów²⁸². Nikt jednak go nie znał. W okolicach Poddębic współcześnie jest więc zupełnie nieznan. Ponadto M. Szymczak w Domaniewku notował formę *wrzeciąk* (SGD), która też nie pojawiła się w zebranych materiale.

Oprócz przedmiotów do zabezpieczania drzwi jeden z informatorów z III pokolenia wymienił *lom* ‘duży, metalowy lub żeliwny pręt, którym można otworzyć drzwi’. Leksem ten jest ogólnopolski.

Ostatnią grupę stanowią nazwy mechanizmu przytwierdzającego drzwi do futryny oraz jego elementu. Trzydzieści siedem osób wskazało określenie *zawias*, a 1 także *hak*.

²⁸² Z I pokolenia 8 osób, z II – 13, z III – 6 oraz ZaW.

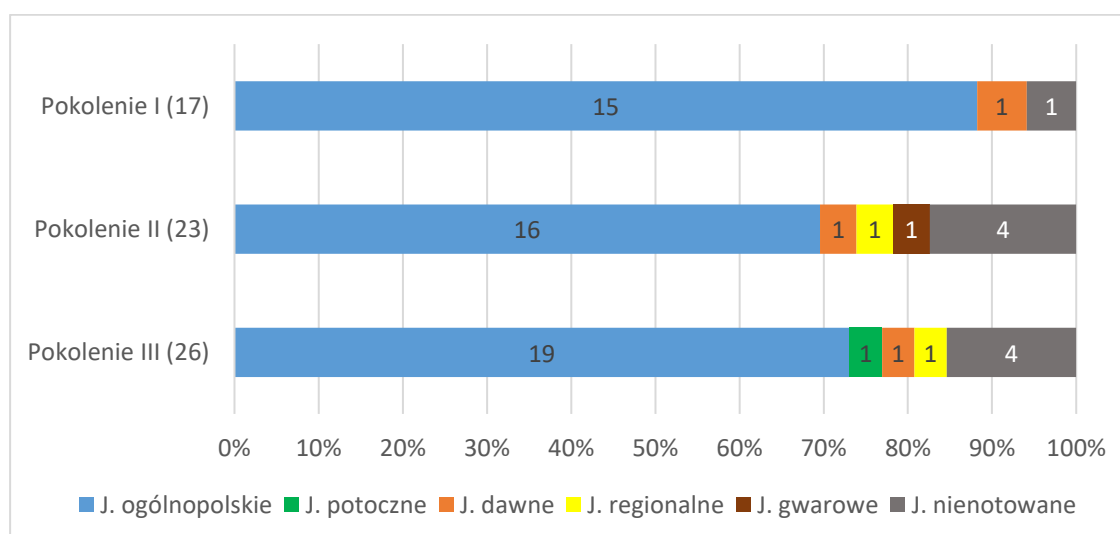
Jednokrotnie poświadczono również *samolocik* ‘zawias z poziomym mocowaniem między ścianą a drzwiami i pionowym kołkiem w niego włożonym’ i *listwę* ‘pojedynczy element metalowego zawiasu’.

Wszyscy z II grupy wiekowej wymienili *zawias*, w I i III generacji uzyskano mniej poświadczeń. Omawiany leksem potwierdził też ZaW. *Zawias*, *hak* i *listwa* mają charakter ogólnopolski, choć ostatnia jednostka leksykalna notowana jest tylko w WSJP. *Samolocik* natomiast nie występuje w źródłach w omawianym znaczeniu.

Tabela 2.VIII.8. *Zawias*, jego typy, części i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mechanizm przytwierdzający drzwi do futryny lub mebli’	<i>zawias</i>	7 (70%)	18 (100%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>hak I</i>	1 (10%)	0	0	—
‘zawias z poziomym mocowaniem między ścianą a drzwiami i pionowym kołkiem w niego włożonym’	<i>samolocik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘pojedynczy element metalowego zawiasu’	<i>listwa VII</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Łącznie w mikropolu PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ osoby z I pokolenia wymieniły 17 leksemów, w tym 15 ogólnopolskich oraz po 1 dawnym i nienotowanym. Respondenci z II grupy wiekowej wskazali 23 jednostki. Wśród nich jest 16 o charakterze ogólnym, są też 4 nienotowane w źródłach, a także po 1 dawnej, regionalnej i gwarowej. W III generacji odnotowano 19 nazw ogólnopolskich, 4 nienotowane oraz po 1 potocznej, dawnej i regionalnej. Suma wynosi zatem 26. Ponadto ZaW użył 5 słów z rejestru ogólnego. W każdej grupie wiekowej oraz u najmłodszego rozmówcy odnotowano poświadczenie negatywne dla dawnej *antaby*.

Wykres 2.49. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU

Najwięcej leksemów wskazały osoby młodsze, a najmniej starsze. Wynika to z faktu, że starsi wymieniali najbardziej powszechne jednostki leksykalne, jak na przykład *zamek*, *rygiel* i *klódka*. Młodszy używali natomiast więcej wariantów (np. *klucz* i *kluczyk*, *łańcuch* i *łańcuszek*), choć widać to również w II pokoleniu (np. *klódka*, *klóda* i *klódeczka*). W III grupie wiekowej odnotowano też więcej nazw opisujących desygnaty mniej oczywiste dla danego mikropola, jak na przykład *wihajster*, *łom* i *samolocik*.

Najwyższy wskaźnik wyrazów dyferencyjnych – nieznacznie ponad 30% – widać w II generacji. Przytoczono ich tu bowiem 7. Tyle samo uzyskano w III grupie wiekowej, jednak więcej jest tu nazw ogólnopolskich, stąd niższy odsetek słów dyferencyjnych. Znacznie mniej wskazań dla jednostek leksykalnych o charakterze odmiennym niż ogólnopolski uzyskano w I pokoleniu. Są to jedynie dawna *antaba* i nienotowany *uchwyt*.

VIII.b PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM

W mikropolu PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM odnotowano 13 leksemów. Z rejestru ogólnego wywodzi się 12 z nich, a 1 stanowi archaizm.

Ogółem 22 respondentów podało, że ‘długi przedmiot z wosku lub stearyny służący do oświetlania’ określany jest słowem *świeca*, a 23 – *świeczka*. Oba warianty są ogólnopolskie. *Świeczka* obecnie zatraciła swój pierwotnie deminutywny charakter. *Świeca* jest częściej używana przez osoby młodsze, natomiast starsze częściej przytaczały *świeczkę*. W II pokoleniu odnotowano nieznacznie więcej wskazań dla drugiej z nazw.

Tabela 2.VIII.9. *Świeca* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długi przedmiot z wosku lub stearyny służący do oświetlania’	<i>świeca</i>	2 (20%)	10 (55,56%)	10 (66,67%)	—
	<i>świeczka</i> ²⁸³	5 (50%)	12 (66,67%)	5 (33,33%)	ZaW

ZaA z III generacji zwróciła uwagę na dwa typy świecy ze względu na to, z czego się je wytwarza. Są to *woskowy* ‘wytworzony z wosku’ i *parafinowy* ‘wytworzony z parafiny’. Obie nazwy mają charakter ogólnopolski, notują je bowiem PSWP i SJPD. Trzydziestoro informatorów²⁸⁴ zapytano o świecę zrobioną ze smoły, czyli *smółówkę*, która występuje w SJPD jako „indywidualizm”. Wszyscy zaprzeczyli jej znajomości.

Dwudziestoro pięcioro informatorów powiedziało, że *kaganek* oznacza ‘małe naczynie, w którym dawniej świeciło się naftą, tłuszczem zwierzęcym lub olejem’.

²⁸³ W tym wariant *świeczka*: p. II: 2, p. III: 1.

²⁸⁴ Z I pokolenia 7 osób, z II 14, z III 9.

Siedem osób zaprzeczyło natomiast jego znajomości. Omawiana jednostka leksykalna wywodzi się z rejestru ogólnego, przy czym WSJP wymienia ją bez kwalifikatora, zaś w PSWP oznaczona jest jako „dawna”. W materiale odnotowano też *knotek* ‘krótki sznurek palący się w kaganku’. Występuje on w PSWP i SJPD. W omawianej grupie leksemów widać nieco więcej poświadczeń w I i II pokoleniu niż w III.

Tabela 2.VIII.10. *Kaganek* i *knotek*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe naczynie, w którym dawniej świeciło się naftą, tuszczem zwierzęcym lub olejem’	<i>kaganek II</i>	6 (60%)	12 (66,67%)	7 (46,67%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 3 (16,67%)	pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW
‘krótki sznurek palący się w kaganku’	<i>knotek</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic podali 4 nazwy 2 desygnatów osłaniających żarówkę. *Klosz*, *klosik* i *osłonka* oznaczają ‘półokrągłą misę zasłaniającą żarówkę bezpośrednio pod sufitem lub w lampie stojącej’, a *lampion* to ‘ozdobna osłona żarówki, czasem rzucająca dany kolor’. Najwięcej wskazań – 29 – uzyskał *klosz*, przy czym mniej w I pokoleniu. Pozostałe słowa przytoczono jedno- lub dwukrotnie. Wszystkie wymienione w tej grupie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, choć *klosik* nie występuje w WSJP. Notowany jest natomiast w PSWP (obok formy *kloszyk*) i SJPD.

Tabela 2.VIII.11. *Klosz* żarówki, jego synonimy i warianty

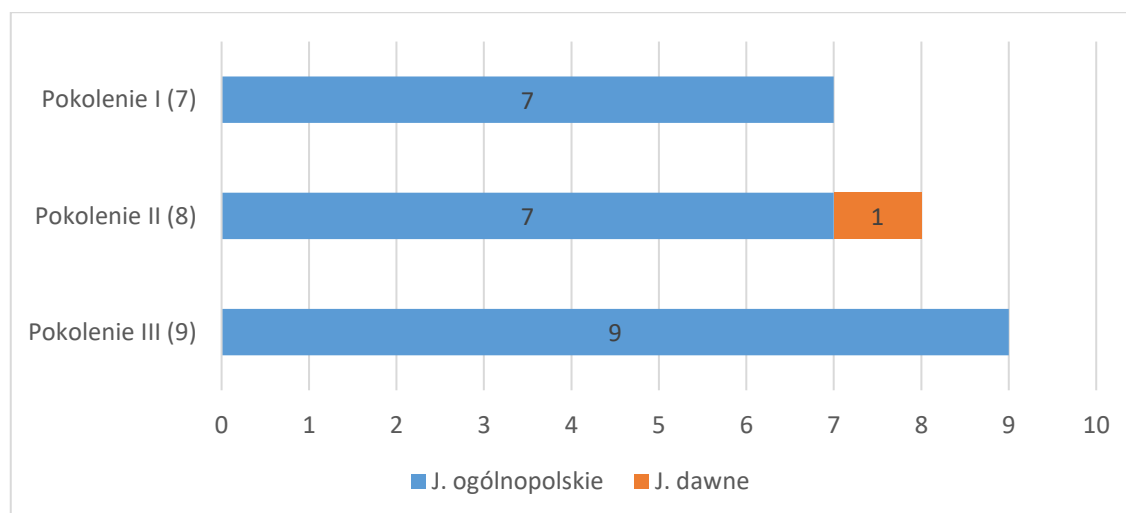
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘półokrągła misa zasłaniająca żarówkę bezpośrednio pod sufitem lub w lampie stojącej’	<i>klosz II</i>	5 (50%)	13 (72,22%)	11 (73,33%)	—
	<i>klosik</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>osłonka I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘ozdobna osłona żarówki, czasem rzucająca dany kolor’	<i>lampion</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Dwie osoby z I generacji i jedna z II wskazały *znicz* ‘naczynie wypełnione woskiem, zapalone na grobach, ale sporadycznie również w domach’. Można je m.in. ustawić wówczas, gdy chwilowo nie ma prądu. Leksem ten jest ogólnopolski.

Jeden z respondentów z III generacji wymienił *pochoźnię* ‘przedmiot z długą, wąską rękojeścią, który podpala się na jego jednym końcu i który świeci żywym ogniem’. Leksem ten jest ogólnopolski. W WSJP nie został opatrzony żadnym kwalifikatorem, choć PSWP klasyfikuje go jako „dawny”.

Respondent z Uniejowa (II pokolenie) przytoczył *luczywo* ‘kawałek drzewa, którym dawniej oświetlano domy’. Leksem ten stanowi archaizm. Notowany jest bowiem w SJPD bez kwalifikatora, w PSWP jako „dawny”, natomiast w WSJP nie występuje.

Dla całego mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM rozmówcy z I i II generacji podali po 7 jednostek ogólnopolskich, a z III przytoczyli takich 9. Ogólnopolską *świeczkę* wskazał także ZaW. Ponadto w średniej grupie wiekowej wymieniono dawne *luczywo*. W każdym pokoleniu oraz u ZaW odnotowano poświadczenie negatywne dla ogólnopolskiego *kaganka*.

Wykres 2.50. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM

W mikropolu PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM nieco więcej wskazań uzyskano w III generacji, a nieznacznie mniej – w I. Młodszy i starszy wymienili jedynie leksemy ogólnopolskie, natomiast ŁuM ze średniej grupy wiekowej posłużył się też archaizmem. W omawianym mikropolu nie widać szczególnych zależności pokoleniowych. Jest ono również zbyt małe, aby wysnuć dalsze wnioski.

VIII.c PRZYBORY KUCHENNE

Drugie pod względem wielkości w całym materiale jest mikropole PRZYBORY KUCHENNE. Odnotowano tu 126 jednostek leksykalnych. Wśród nich są 73 leksemy ogólnopolskie, 30 nienotowanych, 20 gwarowych, 2 dawne oraz 1 regionalny.

Mieszkańcy okolic Poddębic wymienili 4 płaskie przedmioty, na których przyrządza się potrawy. Czterdzieścioro jeden osób wskazało *stolnicę* ‘płaską deskę lub podkładkę do zarabiania ciasta’. Respondenci podkreślali, że dawniej stolnice były drewniane, natomiast współcześnie coraz częściej wykorzystywane są silikonowe, które można zwinąć, dzięki czemu zajmują mało miejsca w odróżnieniu od tych drewnianych. Ośmioro informatorów wymieniło *deskę* ‘płaski przyrząd z drewna, szkła lub tworzywa sztucznego, na którym kroi się pokarm’. Sporadycznie poświadczono *podstawkę* ‘deskę,

matę odporną na wysoką temperaturę, na której stawia się piekarnik na czas pieczenia’ oraz *matę* ‘podkładkę na stół do przyrządzania jedzenia’.

Stolnicę poświadczyli wszyscy z I i II pokolenia, mniej wskazań uzyskała natomiast w III grupie. Omawiany leksem znany jest też ZaW. W przypadku pozostałych jednostek leksykalnych nie widać szczególnych zależności między generacjami lub liczba przywołań jest zbyt niska.

Wszystkie wymienione nazwy mają charakter ogólnopolski. Niemniej *stolnica* nie występuje w WSJP, a *matę* notuje tylko PSWP.

Tabela 2.VIII.12. Płaskie przedmioty ułatwiające przyrządzanie jedzenia

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘płaska deska lub podkładka do zarabiania ciasta’	<i>stolnica</i>	10 (100%)	18 (100%)	12 (80%)	ZaW
‘płaski przyrząd z drewna, szkła lub tworzywa sztucznego, na którym kroi się pokarm’	<i>deska IV</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘deska, mata odporna na wysoką temperaturę, na której stawia się piekarnik na czas pieczenia’	<i>podstawka²⁸⁵</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘podkładka na stół do przyrządzania jedzenia’	<i>mata II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Wałek ‘przyrząd do równomiernego rozplaszczania ciasta na stolnicy’ wymieniło 31 informatorów. Jednostkowo użyto nazw czynności wykonywanych *walkiem*, tj. *walkować* ‘rozplaszczać ciasto wałkiem’, *rozwalkować* ‘rozplaszczyc ciasto wałkiem’ oraz *dowalkować* ‘rozplaszczyc ciasto wałkiem do określonego rozmiaru’. *Dowalkować* nie występuje w źródłach, natomiast trzy pozostałe z omawianych jednostek leksykalnych są ogólnopolskie. Siedem osób²⁸⁶ zapytano o znajomość gwarowego leksemu *toczko*, jednak zaprzeczyły one jego znajomości. Nie jest to zaskakujące, gdyż KSGP notuje go jedynie w powiecie nowotarskim. Zadano jednak to pytanie, ponieważ według klasyfikacji S. Urbańczyka powiaty nowotarski i poddębicki leżą w obrębie tego samego dialektu, czyli małopolskiego. Ponadto analiza zgromadzonego materiału wykazała, że pewne określenia gwarowe notowane są w wykorzystanych źródłach w znacznej odległości od badanego terenu, a mimo to rozmówcy użyli ich w rozmowach (zob. np. *skaja* z mikropola IV.e, *kucharka* z V.d i *klapka IV* z VIII.j).

²⁸⁵ W tym wariant *podstawka*: p. II: 1.

²⁸⁶ Po 3 osoby z I i II pokolenia oraz 1 z III.

Tabela 2.VIII.13. *Walek* (do ciasta) i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przyrząd do równomiernego rozplaszczania ciasta na stolnicy'	<i>walek III</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	11 (73,33%)	ZaW
'rozplaszczać ciasto wałkiem'	<i>walkować</i>	1 (10%)	0	0	—
'rozplaszczyc ciasto wałkiem'	<i>rozwalkować</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'rozplaszczyc ciasto wałkiem do określonego rozmiaru'	<i>dowalkować</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci opisali pięć przedmiotów, na których zawieszają się naczynia i sztuce. *Wieszak* 'przedmiot z wystającymi prętami i uchwyty, na którym zawieszają się naczynia i sztuce, też: pojedynczy pręt, czasem samoprzylepny' wymieniło 9 informatorów. Sześć osób wskazało 'wąską deseczkę przytwierdzoną do ściany, na której zawieszają się przybory kuchenne i naczynia, dawniej z wyciętymi otworami, współcześnie też z magnesem', czyli *listwę*. Niemniej 9 informatorów zaprzeczyło znajomości tej jednostki leksykalnej. *Łyżnik*, czyli 'wieszak na łyżki', wymieniło 3 rozmówców, natomiast 23 badanych nie jest on znany. Nielicznie przytoczono *haczyk* 'zagięty pręt, na którym wieszają się przybory kuchenne' i *stojak* 'stojący wieszak na łyżki'. Ponadto 3 respondentów wymieniło *magnes* 'przedmiot przyciągający metalowe elementy; m.in. sztuce' (por. przyp. 288).

Najwięcej leksemów podali starsi respondenci. Nie wymienili oni jedynie *haczyka* wskazanego przez młodszych. Osoby z III pokolenia częściej przywoływały *listwę*, w tym w połączeniu *listwa magnetyczna*, czyli wyposażona w magnes, który przyciąga metalowe sztuce. W tej grupie wiekowej nie odnotowano poświadczenia dla *łyżnika*.

Wszystkie wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, niemniej *łyżnik* nie występuje w WSJP. *Wieszak* natomiast w słownikach odnosi się do przedmiotu, na którym wieszają się ubrania.

Tabela 2.VIII.14. Wieszaki na naczynia i sztuce

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przedmiot z wystającymi prętami i uchwyty, na którym zawieszają się naczynia i sztuce, też: pojedynczy pręt, czasem samoprzylepny'	<i>wieszak III</i> ²⁸⁷	1 (10%)	4 (22,22%)	4 (26,27%)	—

²⁸⁷ W tym połączenia: *wieszak na pokrywki*: p. II: 1; *wieszak na łyżki*: p. III: 2; *wieszak na sztuce*: p. III: 1 i wariant *wiszok*: p. II: 1.

‘wąska deseczka przytwierdzona do ściany, na której zawieszają się przybory kuchenne i naczynia, daw. z wyciętymi otworami, współcześnie też z magnesem’	<i>listwa VIII</i> ²⁸⁸	1 (10%)	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
		pn: 3 (30%)	pn: 4 (22,22%)	pn: 2 (13,34%)	
‘wieszak na łyżki’	<i>łyżnik</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
		pn: 4 (40%)	pn: 12 (66,67%)	pn: 7 (46,67%)	
‘zagięty pręt, na którym wieszają się przybory kuchenne’	<i>haczyk III</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘stojący wieszak na łyżki’	<i>stojak III</i>	1 (10%)	0	0	—
‘przedmiot przyciągający metalowe elementy; m.in. sztućce’	<i>magnes</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Leksem *łyżka* ‘przyrząd kuchenny z wgłębieniem służący do jedzenia (pół) płynnych potraw’ podało 29 informatorów. Czterech rozmówców użyło także zgrubienia *łycha*. Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie. Pierwszy z nich uzyskał najwięcej wskazań w I grupie wiekowej, podali go też ZaW i KaS. Drugi natomiast wymieniły wyłącznie osoby starsze.

Tabela 2.VIII.15. *Łyżka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrząd kuchenny z wgłębieniem służący do jedzenia (pół) płynnych potraw’	<i>łyżka</i>	8 (80%)	10 (55,56%)	9 (60%)	ZaW; KaS
‘duża łyżka’	<i>łycha</i>	3 (30%)	0	0	KaS

W materiale odnotowano *łyżeczkę* ‘przyrząd kuchenny z wgłębieniem służący do słodzenia i mieszania napojów’. Wymieniło ją 2 informatorów z II generacji, 1 z III oraz ZaW. Respondentka z Bronowa z III grupy wiekowej użyła przymiotnika *stołowy II* ‘o łyżce: duża, metalowa, którą się je’. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Wyraźną synonimię widać w przypadku ‘dużej, głębokiej łyżki, którą nalewa się zupę z garnka/wazy na talerz’. Wymieniono tu bowiem 9 określeń na ten desygnat. Najwięcej wskazań, bo 39, uzyskała *wazówka*. Sporadycznie odnotowano też zdrobnienie *wazóweczka* oraz przymiotnik *wazowa*. Osiemnaście osób podało *warzoⁿchew*, a 5 zaprzeczyło jej znajomości. Piętnaścioro respondentów wymieniło *chochłę*, 6 *chochel* (przy czym nie jest ona znana ZaW), a 3 rozmówców przytoczyło *chochelkę*. Ponadto *nabierkę* podały 3 informatorki (uzyskano 11 poświadczeń negatywnych dla tego wyrazu), natomiast *nalewkę* wymieniły 2 osoby, a 3 wskazały na jej nieznaną.

²⁸⁸ W tym połączenie *listwa magnetyczna*: p. III: 1.

Średnio co piątego respondenta²⁸⁹ zapytano o nazwę *kielnia* notowaną na Górnym Śląsku, Śląsku Opolskim i we wschodniej Wielkopolsce (KSGP; AJKLW; AJŚ), jednak nie jest ona znana w okolicach Poddębic.

W omawianej grupie widać różnice pokoleniowe. *Wazówka* uzyskała najwięcej wskazań w II grupie wiekowej, a pozostałe leksemy o tej samej podstawie przytoczyli informatorzy z I i III generacji. Dla *warzoⁿchwi* zdecydowanie najmniej poświadczeń uzyskano w młodszej grupie, w której częściej poświadczano *chochlę* i *nabierkę*. Wspominana *warzoⁿchew* zaczyna mieć na badanym terenie charakter archaizmu.

Wazowa, *chochla* i *chochelka* to leksemy, które wywodzą się z rejestru ogólnego. Ostatni z nich w SJPD jest wprowadzicie notowany jako „regionalny”, niemniej w nowszym PSWP nie został oznaczony żadnym kwalifikatorem²⁹⁰. Pozostałe jednostki leksykalne mają charakter gwarowy. *Wazówka* występuje przede wszystkim na Mazowszu zachodnim, na wschodzie i północy Wielkopolski, w okolicach Sieradza i Łęczycy oraz na Kielecczyźnie (KSGP; AGM; AJKLW; SGD). Zebrane dane są więc tożsame z zasięgiem występowania nazwy w źródłach. Zdrobnienie *wazóweczka* odnotowano jedynie w powiecie konińskim (KSGP). Zostało ono utworzone w sposób regularny, zgodny z zasadami słowotwórstwa polskiego, dlatego można przypuszczać, że tam, gdzie używa się określenia *wazówka* pojawia się także wariant *wazóweczka*. *Warzoⁿchew* została poświadczona na północnym i środkowym Mazowszu, Kurpiach, Podlasiu, północnym Pomorzu, Warmii i Mazurach, Kujawach oraz w Wielkopolsce północnej, powiecie konińskim i okolicach Malborka (KSGP; AGM; AJKLW). Odnotowanie wyrazu w okolicach Poddębic przesuwają nieznacznie zasięg występowania na wschód od Wielkopolski. *Chochel* SGP rejestruje w Wielkopolsce północnej i środkowej, w tym we współczesnym województwie kujawsko-pomorskim, ale też na Mazowszu i Lubelszczyźnie. Poświadczenia z okolic Poddębic nieco spajają obszar między Wielkopolską a Mazowszem. *Nalewka* odnotowana została w niemal całej Wielkopolsce, współczesnym województwie świętokrzyskim i okolicach oraz w powiatach: kłobuckim, częstochowskim, zawierciańskim, będzińskim i starogardzkim (KSGP; AJW; AJŚ (w formie *nolyfka*)). Dla powiatu poddębickiego ponownie widać rozszerzenie zasięgu występowania na wschód od Wielkopolski.

²⁸⁹ Z I pokolenia 2 osoby, z II – 4, z III – 3.

²⁹⁰ W WSJP nie występuje.

Tabela 2.VIII.16. *Łyżka wazowa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'duża, głęboka łyżka, którą nalewa się zupę z garnka/wazy na talerz'	<i>wazówka</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW; KaS
	<i>wazóweczka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>wazowa</i>	2 (20%)	0	0	—
	<i>warzoⁿchew</i>	6 (60%)	11 (61,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>I</i> ²⁹¹	pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 3 (20%)	—
	<i>chochla I</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	8 (53,33%)	—
	<i>chochel I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
					pn: ZaW
	<i>chochelka I</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	KaS
	<i>nabierka</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
		pn: 3 (30%)	pn: 4 (22,22%)	4 (26,27%)	—
<i>nalewka</i>	2 (20%)	0	0	—	
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 1 (6,67%)	—

Stosunkowo liczne nazwy synonimiczne potwierdzono też dla 'dużej, drewnianej łyżki'. *Kopyść* wskazało 34 informatorów, a zdrobnienie *kopystka* – 7. Tak jak w przypadku łyżki do nabierania zupy wymieniono *chochel* (15 poświadczeń), *chochlę* (8 poświadczeń) i *chochelkę* (3 poświadczenia), jak również *warzoⁿchew* (6 poświadczeń). Jedna osoba podała zdrobnienie *warzoⁿchewka*. Dla znaczenia 'duża, drewniana łyżka' więcej potwierdzeń niż dla znaczenia 'łyżka do nabierania zupy' uzyskała *chochel*, a mniej mają *chochla* i *warzoⁿchew*.

Kopyść i *kopystka* znane są głównie osobom z I i II pokolenia; warto nadmienić, że w drugiej z grup *kopyść* przytoczyli wszyscy. Wśród młodszych pierwszy z leksemów podała mniej niż połowa informatorów i podobna liczba rozmówców zaprzeczyła jej znajomości przy braku poświadczeń negatywnych w I i II generacji. *Chochel* w największym stopniu wskazali respondenci starsi, którzy nie wymienili *chochelki*. *Warzoⁿchew* natomiast ma najwięcej notowań w II grupie wiekowej.

Wymienione jednostki leksykalne wywodzą się z trzech rejestrów: ogólnego, gwarowego i regionalnego. Do ogólnopolskich należą: *kopyść*, *kopystka*, *warzoⁿchew* i *warzoⁿchewka*. Choć dwa pierwsze słowa występują w PSWP i SJPD, to jednak w starszym ze źródeł odnotowane zostały jako „regionalne”. *Warzoⁿchew* rejestrowana jest w WSJP i PSWP, przy czym według słownika wydawanego w Poznaniu leksem ten wychodzi z użycia. Forma deminutywna występuje natomiast tylko w WSJP. *Chochlę* notuje jedynie SJPD jako regionalizm krakowski. Jej warszawskim odpowiednikiem w tym źródle jest *warzoⁿchew*, która dawniej oznaczała każdą dużą łyżkę, a później jej znaczenie zawęziło się jedynie do drewnianej.

²⁹¹ W tym wariant *warzoⁿchiew*: p. I: 1.

Chochel i *chochelka* mają natomiast status jednostek gwarowych. Pierwsza występuje w Wielkopolsce północnej i środkowej, współczesnym województwie kujawsko-pomorskim, na Lubelszczyźnie i Mazowszu (SGP), zatem jej zasięg występowania pozostaje tożsamy ze znaczeniem ‘duża, głęboka łyżka, którą nalewa się zupę z garnka/wazy na talerz’. *Chochelka* zaś notowana jest w powiatach lubelskim, wadowickim i tarnobrzeskim, a zatem w znacznej odległości od badanego terenu, jednak według S. Urbańczyka w obrębie tego samego dialektu, czyli małopolskiego.

Tabela 2.VIII.17. *Kopyść* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duża, drewniana łyżka’	<i>kopyść</i>	8 (80%)	18 (100%)	7 (46,67%) pn: 6 (40%)	KaS pn: ZaW
	<i>kopystka</i> ²⁹²	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>chochel II</i>	5 (50%)	6 (33,33%)	3 (20%)	KaS
	<i>chochla II</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
	<i>chochelka II</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>warzoⁿchew II</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%) pn: 3 (20%)	—
	<i>warzoⁿchewka</i>	1 (10%)	0	0	—

Duża, metalowa łyżka z dziurkami według respondentów spełnia dwie funkcje – za jej pomocą odsącza się wodę z ugotowanych potraw przy wyjmowaniu ich z garnka lub zbiera się nią szarą pianę tworzącą się przy gotowaniu (np. grzybów). W zależności od funkcji przedmiot ten ma inną nazwę. W pierwszym przypadku używa się przymiotników *cedzakowa*, *cedzowa* i *durszłakowa* oraz rzeczownika *dziurawka*, w drugim natomiast wszystkie określenia mają charakter rzeczownikowy i są to: *szumówka*, *szamotówka* oraz *cewnik*. W pierwszym znaczeniu najwięcej wskazań (23) uzyskał leksem *cedzakowa*, a w drugim *szumówka* wymieniona przez 15 osób. W obu przypadkach uzyskano nieliczne poświadczenia negatywne, a pozostałe określenia mają charakter sporadyczny.

Zarówno *cedzakowa*, jak i *szumówka* były najczęściej podawane w II pokoleniu. W przypadku drugiej jednostki leksykalnej widać, że wyraźnie najmniej poświadczeń jest w III grupie wiekowej, a jej znajomości zaprzeczył najmłodszy ZaW.

Spośród wymienionych wyrazów do rejestru ogólnego należą *cedzakowa*, *durszłakowa* i *szumówka*. Pozostałe jednostki leksykalne nie są notowane w źródłach.

²⁹² Według niektórych respondentów *kopystka* jest deminutywna wobec *kopyści* lub *kopyść* jest augmentatywna dla *kopystki*. Różna jest bowiem dla informatorów jednostka podstawowa.

Leksem *cedzowa* wywodzi się bezpośrednio od czasownika *cedzić*, podczas gdy *cedzakowa* od rzeczownika *cedzak*. Trudno jednak mówić, czy w przypadku *cedzowej* doszło do utworzenia słowa na bazie innej podstawy, czy przeinaczenia (niekoniecznie okazjonalnego) ogólnopolskiego określenia *cedzakowa*. *Dziurawka* stanowi połączenie jednostki *dziura* z formantem *-awka* charakterystycznym przede wszystkim dla *nomina actionis* i *nomina agentis* (Grzegorzczkowska, Puzynina 1979: 143; Kleszczowa 1996: 119; Marciniak-Firadza 2013: 111–112). Nie jest on natomiast typowy dla nazw środków czynności. *Szamotoówka* to wynik skojarzenia na zasadzie podobieństwa brzmieniowego *szumówki*, czyli łyżki do zbierania szumów, i *szamotoówki*, czyli cegły wykonanej z szamotu. *Cewnik* najprawdopodobniej jest skojarzeniem również na poziomie brzmienia z *cedzeniem*, które zresztą bardziej odnosi się do znaczenia ‘łyżka do odsączania wody z potraw’ niż ‘łyżka do zbierania szarej piany’.

Tabela 2.VIII.18. Duża łyżka do odsączania wody i zbierania osadu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duża, metalowa łyżka z dziurkami służąca do odsączania wody przy wyjmowaniu potraw z garnka’	<i>cedzakowa</i> ²⁹³	4 (40%)	11 (61,11%) pn: 1 (5,56%)	7 (46,67%) pn: 2 (13,34%)	ZaW
	<i>cedzowa</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>durszłakowa</i> ²⁹⁴	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>dziurawka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duża, metalowa łyżka z dziurkami służąca do zbierania osadu powstającego przy gotowaniu, np. grzybów’	<i>szumówka</i>	3 (30%) pn: 1 (10%)	10 (55,56%) pn: 2 (11,11%)	2 (13,34%) pn: 7 (46,67%)	— ZaW
	<i>szamotoówka</i>	0	1 (5,57%)	0	—
	<i>cewnik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Przyrząd z rączką i małymi otworami służący do odsączania wody z potraw’ nazywany jest *sitem* (2 poświadczenia), *sitkiem* (14 poświadczeń) i *cedzakiem* (10 poświadczeń). ‘Naczynie z małymi otworami służące do odsączania wody z potraw’ określa się natomiast jako *durszłak* (29 poświadczeń) i *odcedzacz* (1 poświadczenie). *Durszłak* występuje też w formach: *druszłak* (por. łyżka *durszłakowa*, tab. 2.VIII.18.), *duszłak*, *durszłok* i *dursłok*.

Omawiane jednostki leksykalne w większości należą do rejestru ogólnego. Jedynie *odcedzacz* utworzony od czasownika *odcedzić* z sufiksem *acz-* nie występuje w źródłach. W omawianej grupie leksemów nie widać szczególnych zależności

²⁹³ W tym wariant: *łyżka cedzakowa*: p. III: 1.

²⁹⁴ W tym wariant (*łyżka*) *druszłakowa*: p. II: 1.

względem przynależności pokoleniowej. Warto nadmienić, że nazwy o najwyższym wskazaniu, tj. *sitko* i *durszłak*, wymienili również ZaW i KaS.

Tabela 2.VIII.19. Przybory służące do odsączania wody z potraw

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrząd z rączką i małymi otworami służący do odsączania wody z potraw’	<i>sito</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>sitko</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	5 (33,33%)	ZaW; KaS
	<i>cedzak</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	4 (26,27%)	—
‘naczynie z małymi otworami służące do odsączania wody z potraw’	<i>durszłak</i> ²⁹⁵	6 (60%)	11 (61,11%)	10 (66,67%)	ZaW; KaS
	<i>odcedzacz</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci użyli sześciu nazw ‘drewnianego przyrządu do mącenia płynów i produktów sypkich’. Najwięcej poświadczeń – 39 – uzyskał *koziółek*. Po 5 razy wymieniono także *moⁿtewkę* i *firlajkę*, jednak więcej osób potwierdziło ich nieznaną (odpowiednio 34 i 30). Pozostałe jednostki leksykalne podano jednokrotnie. Są to: *koziół*, *krzyżak* i *pałka*. Również jedna osoba wymieniła *śloneczko* ‘zakończenie drewnianego przyrządu do mącenia płynów i produktów sypkich’.

W I pokoleniu *koziółek* wskazali wszyscy, dodatkowo wymienił go KaS. Najmniej poświadczeń widać w III grupie wiekowej, w której natomiast odnotowano największe zróżnicowanie jednostek leksykalnych. Omawiany leksem znany jest ponadto ZaW. Choć *moⁿtewka* i *firlajka* mają niewiele użyć, najwięcej poświadczeń negatywnych odnotowano dla nich w III generacji, a najmniej w I. Opisany desygnat znany jest młodszym osobom, jednak wychodzi on już z użycia, w związku z tym używają oni więcej nazw okazjonalnych.

Jedyny wyraz ogólnopolski w zestawieniu stanowi *moⁿtewka*. Nie jest on jednak używany powszechnie. Najczęściej występujący w mowie mieszkańców okolic Poddębic *koziółek* stanowi leksem charakterystyczny dla gwar, co nie jest częstym zjawiskiem dla zgrupowanego materiału. Występuje on w Sieradzkim, Wielkopolsce, na Kujawach, Warmii, Mazurach, Mazowszu, Podlasiu, Kielecczyźnie, Lubelszczyźnie oraz w okolicach Opatowa i Kłobucka (KSGP; AJKLW; AJŚ; Kobus, Migdałek red. 2021; Kobus, Stępień red. 2018; Osowski red. 2018b; SGOWM; SGPK). Notowany jest także w Domaniewku (SGD) i w zachodniej części powiatu poddębickiego (AJKLW), a zatem na badanym terenie nie zaszły zmiany w jego użyciu. Obszar występowania *koziółka* obejmuje więc Polskę centralną i północną z rozszerzeniem zasięgu w stronę północnego

²⁹⁵ W tym warianty: *druszłak*: p. I: 1, p. II: 2; *duszłak*: p. I: 1; *durszłok*: p. III: 2; *dursłok*: p. III: 1.

i południowego wschodu. Z gwar wywodzi się też *firlajka* notowana w KSGP w powiecie siemiatyckim, a w AJKLW – ostrowskim. Wariant *kwirlajka* występuje natomiast w Ligocie (gm. Raszków, dawne woj. kaliskie, obecnie powiat ostrowski). Jest to nazwa charakterystyczna przede wszystkim dla Wielkopolski. Notują ją także m.in. SGMP czy *Co wieś...* (2014) z Bukówca w różnych postaciach fonetycznych (i morfologicznych). Pozostałe jednostki leksykalne nie występują w źródłach. Mimo że *koziołek* znany jest w wielu gwarach, jego augmentatywna forma *koziół* nie występuje w źródłach. *Krzyżak*, *palka* i *słoneczko* zostały wskazane na zasadzie skojarzeń pod względem kształtu do innych desygnatów opisywanych takimi określeniami, jednak w przytoczonym znaczeniu nie są notowane w źródłach leksykograficznych.

Tabela 2.VIII.20. *Koziołek* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'drewniany przyrząd do mącenia płynów i produktów sypkich'	<i>koziół</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>koziołek</i> <i>II</i> ²⁹⁶	10 (100%)	16 (88,89%)	11 (73,33%) pn: 1 (6,67%)	ZaW; KaS
	<i>moⁿtewka</i>	1 (10%) pn: 6 (60%)	2 (11,11%) pn: 14 (77,78%)	2 (13,34%) pn: 13 (86,67%)	— pn: ZaW
	<i>firlajka</i> ²⁹⁷	2 (20%) pn: 5 (50%)	2 (11,11%) pn: 11 (61,11%)	1 (6,67%) pn: 13 (86,67%)	— pn: ZaW
	<i>krzyżak</i> ²⁹⁸	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>palka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	'zakończenie drewnianego przyrządu do mącenia płynów i produktów sypkich'	<i>słoneczko</i> <i>IV</i>	0	0	1 (6,67%)

Kolejny przedmiot o licznych nazwach stanowi 'przyrząd z drewnianą rączką, zakończony dużym, metalowym, elastycznym drutem zgiętym w kształt ślimaka, służący do ubijania piany itp.'. Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 8 określeń. Dwadzieścioro dziewięcioro informatorów wymieniło *trzepaczkę*, 4 *ubijaczkę*, 2 *spreⁿżynkę*, a po 1: *trzeparkę*, *trzepak*, *trzepaczko-bijaczkę*, *ubijałkę* i *rózgę*. Najwięcej poświadczeń i wyrazów uzyskano w III pokoleniu.

Z rejestru ogólnego wywodzą się cztery wyrazy. Są to: *trzepaczka*, *ubijaczka*, *spreⁿżynka* i *rózga*. Przy czym *spreⁿżynka* notowana jest w omawianym znaczeniu tylko w PSWP, a *rózga* występuje w WSJP i SJPD, ale w starszym ze źródeł jako „rzadka”. *Trzepak* zarejestrowano jedynie w powiecie toruńskim (KSGP). Pozostałych jednostek

²⁹⁶ W tym wariant *kozielek*: p. I: 6, p. II: 6, p. III: 2, ZaW;

²⁹⁷ W tym wariant *kwirlajka*: p. II: 1.

²⁹⁸ W wariantcie *krzyżok*.

leksykalnych nie notują wykorzystywane źródła. *Trzeparka* i *ubijałka* to derywaty utworzone przy pomocy przyrostków, które nie łączą się w języku ogólnym z ich podstawami. *Trzepaczko-bijaczka* stanowi natomiast specyficzne połączenie.

Tabela 2.VIII.21. *Trzepaczka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przyrząd z drewnianą rączką, zakończony dużym, metalowym, elastycznym drutem zgiętym w kształt ślimaka, służący do ubijania piany itp.'	<i>trzepaczka</i> ²⁹⁹	5 (50%)	11 (61,11%)	12 (80%)	KaS
	<i>trzeparka</i> ³⁰⁰	0	0	0	ZaW
	<i>trzepak</i> ³⁰¹	1 (10%)	0	0	—
	<i>trzepaczko-bijaczka</i> ³⁰²	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>ubijaczka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>ubijałka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>spreⁿżynka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>różga II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondenci użyli 12 nazw podłużnych przedmiotów do ugniatania produktów spożywczych. Podzielono je na 3 grupy. Pierwszą stanowią nazwy odnoszące się do kilku desygnatów służących do ubijania, w tym przedmioty do ugniatania kapusty, ziemniaków i masła. Są to: *pała*, *pałka*, *tluczek* i *ubijak*. Pierwszy z leksemów podały 4 osoby, a 1 zaprzeczyła jego znajomości. Drugi uzyskał 39 poświadczeń pozytywnych i 2 poświadczenia negatywne. Trzeci wymieniły 33 osoby, a 4 podały, że go nie znają. Czwarty natomiast uzyskał 12 wskazań, a 1 informatorka zaprzeczyła jego znajomości (zob. tab. 2.VIII22.). W większości przypadków najmniej poświadczeń uzyskano w III grupy wiekowej.

Pałka, *tluczek* i *ubijak* pochodzą z rejestru ogólnego, niemniej dwie ostatnie nazwy nie są notowane w WSJP. Augmentatyw *pała* typowy jest natomiast dla gwar. KSGP notuje go w powiatach kieleckim, toruńskim i włoszczowskim, a AJKLW w pasie wschodniej Wielkopolski od Turku po Inowrocław. Leksem zatem występuje w środkowym pasie kraju z lekkim przesunięciem w stronę południowego wschodu. Nie był on wprawdzie notowany w powiecie poddębickim, ale występuje w sąsiednim tureckim. Notowanie z badanego terenu poszerza zatem nieznacznie na wschód względem Wielkopolski zasięg występowania *pały*.

²⁹⁹ W tym wariant *czszepaczka*: p. I: 4, p. II: 6, p. III: 7.

³⁰⁰ W wariantcie *czszeparka*.

³⁰¹ W wariantcie *czszepak*.

³⁰² W wariantcie *czszepaczko-bijaczka*.

Tabela 2.VIII.22. *Palka* do ubijania i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniany lub żeliwny przyrząd służący do ugniatania ziemniaków, kapusty, masła itp.’	<i>pala</i> ³⁰³	1 (10%)	2 (11,11%)	0 pn: 1 (6,67%)	ZaW
	<i>palka II</i> ³⁰⁴	10 (100%)	18 (100%)	9 (60%) pn: 2 (13,34%)	ZaW; KaS
	<i>ubijak</i> ³⁰⁵	4 (40%)	6 (33,33%) pn: 1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘przyrząd na drewnianej ręczce, niekiedy zakończony metalowym elementem, służący do ubijania produktów’	<i>tluczek</i> ³⁰⁶	8 (80%)	13 (72,22%) pn: 3 (16,67%)	11 (73,33%) pn: 1 (6,67%)	KaS

Wyłącznie do ugniatania ziemniaków służą: *krychaczka* ‘przyrząd do ugniatania ziemniaków z drewnianą ręczką i metalowym zakończeniem’, *ugniatacz* ‘przyrząd do ugniatania ziemniaków z drewnianą ręczką i metalowym zakończeniem w kształcie zygzaka’ (ChK, Dąbrówka: *takie ma ... u mnie to ma zygzaki ...*), *krychacz* i *paleczka* ‘drewniany przyrząd zakończony kuliście służący do ugniatania ziemniaków’. Omawiane leksemy zostały poświadczone maksymalnie kilkakrotnie. Częściej bowiem wskazywano na nazwy ogólne, jak np. *tluczek*, wymienione w akapicie powyżej.

Paleczka wywodzi się z rejestru ogólnego. Charakter gwarowy mają *ugniatacz* – w omawianym znaczeniu notowany przez KSGP jedynie na Kurpiach – oraz wielkopolski *krychacz* (AJKLW). Żeńska forma *krychaczka* nie występuje natomiast w źródłach.

Tabela 2.VIII.23. Przybory do ugniatania ziemniaków

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrząd do ugniatania ziemniaków z drewnianą ręczką i metalowym zakończeniem’	<i>krychaczka</i>	1 (10%)	4 (22,22%) pn: 1 (5,56%)	1 (6,67%) pn: 1 (6,67%)	—
‘przyrząd do ugniatania ziemniaków z drewnianą ręczką i metalowym zakończeniem w kształcie zygzaka’	<i>ugniatacz</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘drewniany przyrząd zakończony kuliście służący do ugniatania ziemniaków’	<i>krychacz</i>	1 (10%) pn: 1 (10%)	0 pn: 3 (16,67%)	0 pn: 1 (6,67%)	ZaW
	<i>paleczka</i>	0	0	1 (6,67%)	

Pozostałe nazwy przytoczono jednokrotnie. ‘Długi, wąski kawałek drewna w masielnicy, którym ubijano masło; ubijak’ respondentka z III generacji nazywała *młotem I*. ‘Długi trzon ubijaka do kapusty’ pojedynczo w II grupie wiekowej określono

³⁰³ W tym wariant *poła*: p. I: 1.

³⁰⁴ W tym wariant *polka*: p. I: 5, p. II: 9, p. III: 5, KaS.

³⁰⁵ W tym wariant *ubijok*: p. I: 1, p. II: 2.

³⁰⁶ W tym wariant *tuczek*: p. II: 2.

natomiast słowem *rura III* i jej zdrobniałą formą *rukka IV*. Żaden z wymienionych tu leksemów nie jest notowany w źródłach w omawianych znaczeniach.

Kolejną dużą grupę synonimów stanowią nazwy ‘metalowego przyrządu, w którego jedną część wkłada się ziemniaka, a drugą się go zgniata’. Trzydzieści osób wskazało *praskę*, a 1 – *prasę*. Po dwa użycia uzyskały *przeciskaczka*, *przeciskarka*, *wyciskaczka* i *wyciskarka*. Jednokrotnie podano natomiast *wyciskacz* i *zgniatarkę*, a także *pojemniczek* ‘część praski, w którą wkłada się ziemniaka przed zgnieceniem’. Wyraźnie najmniej poświadczeń uzyskano w III pokoleniu.

Wyciskarka i *wyciskacz* to określenia ogólnopolskie, przy czym drugi występuje jedynie w WSJP. *Prasa* i *praska* wywodzą się z gwar. Pierwszą z nich KSGP notuje z powiatu tarnogórskiego. Druga nie występuje w tym źródle, pojawia się natomiast w słownikach pod redakcją B. Osowskiego w okolicach Koła (red. 2018a) i *Pleszewa* (red. 2019). Pozostałe leksemy nie są notowane.

Tabela 2.VIII.24. *Praska* do ziemniaków i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘metalowy przyrząd, w którego jedną część wkłada się ziemniaka, a drugą się go zgniata’	<i>prasa</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>praska</i>	8 (80%)	14 (77,78%)	8 (53,33%)	—
	<i>przeciskaczka</i>	0	2 (11,11%)	0	pn: 1 (6,67%) pn: ZaW
	<i>przeciskarka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>wyciskaczka</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>wyciskarka I</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>wyciskacz</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>zgniatarka</i> ³⁰⁷	0	0	0	ZaW
‘część praski, w którą wkłada się ziemniaka przed zgnieceniem’	<i>pojemniczek II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 4 nazw ‘noży osadzonych na stałe w desce służących do krojenia kapusty’. Trzydzieścioro troje respondentów wymieniło określenie *szatkownica*, a 2 zaprzeczyło jego znajomości. *Hebel* podało ponadto 26 informatorów, a w przypadku 10 odnotowano poświadczenia negatywne. Sześć osób wskazało deminutywną formę *hebelek*, a 1 *tartkę*. Jednokrotnie udokumentowano czasownik *szatkować* ‘rozdrabniać kapustę szatkownicą, heblem’.

Spośród wymienionych jednostek ogólnopolskie są *szatkownica* i *szatkować*. *Hebel* jest gwarowy. Występuje w Domaniewku, Wielkopolsce, na Opolszczyźnie, Mazurach oraz w okolicach Torunia i Lublina, a także w pasie od Wielunia, przez

³⁰⁷ Też: ‘przyrząd do krojenia ziemniaków na frytki – przez mocne dociśnięcie ziemniak przechodzi przez kratkę i rozdrabnia się na grube paski’.

Częstochowę po Prudnik (KSGP; AJŚ; SGD; SGOWM). Zdrobnienie *hebelek* oraz *tartka*, utworzona najpewniej na zasadzie skojarzenia z przedmiotem do ścierania warzyw (por. następny akapit), nie występują w źródłach w omawianym znaczeniu.

W poszczególnych pokoleniach widać różnice między używaniem nazw *hebel* i *szatkownica*. Ogólnopolski leksem w nieco większym stopniu wskazali młodszy respondenci, a gwarowy *hebel* wymieniły głównie osoby z I i II generacji. Z III grupy wiekowej podała go co czwarta osoba, niemniej ponad połowa zaprzeczyła jego znajomości. Również w przypadku *hebelka*, mimo niewielu przywołań, uwypuklają się różnice pokoleniowe. Widać tu zatem odzwierciedlenie wniosków od lat wysnuwanych przez dialektologów, że gwarą częściej posługują się osoby starsze niż młodsze (zob. np. Grochola-Szczepanek 2013; Handke 1986; Kucharzyk 2019; Rak 2021; Reichan 2019; Sierociuk 2007, 2016)³⁰⁸.

Tabela 2.VIII.25. *Szatkownica* ręczna i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘noże osadzone na stałe w desce służące do krojenia kapusty’	<i>szatkownica II</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	13 (86,67%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)		
	<i>hebel II</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	4 (26,27%)	KaS
			pn: 1 (5,56%)	pn: 9 (60%)	
<i>hebelek</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—	
<i>tartka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—	
‘rozdrabniać kapustę szatkownicą, heblem’	<i>szatkować</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W materiale odnotowano 5 określeń na ‘narzędzie z ostrymi oczkami i wycięciami rozdrabniającymi twarde produkty’ – są to: *tara*, *tarka*, *tartka*, *tarta* i *tarło*. Najwięcej poświadczeń uzyskała *tartka* (34), nieco mniej *tarka* (28), pozostałe zaś wskazano jednostkowo. Czasownik *trzeć* został przytoczony w materiale przez jedną osobę.

Do leksemów ogólnopolskich należą *tara*, *tarka* i *trzeć*. Pierwszy z nich nie występuje jednak w WSJP, a w SJPD został uznany za „zgrubienie”. *Tartka* i *tarło* mają charakter archaiczny. W przypadku *tartki* znajduje to poniekąd odzwierciedlenie w rozmowach z informatorami. Choć uzyskała ona najwięcej poświadczeń, niektórzy przyznawali, że: [SzZ:] *tartka* ... *kiedyś była* ... *normalnie tartka* ... *tero tarka* ... *nie?* ... (Rądczyn). Pierwszą z jednostek leksykalnych W. Doroszewski określa jako „dawną”, a *tarło* – „przestarzałą”. Zgodnie z założeniami rozprawy obie kwalifikowane są do jednej grupy, czyli archaizmów. *Tarta* nie występuje zaś w źródłach.

³⁰⁸ Są to oczywiście tylko nieliczne przykłady publikacji, w których poruszony został problem używania gwar głównie u osób starszych.

W każdej z grup wiekowych więcej poświadczeń uzyskała *tartka*, niemniej wyraźniejszą różnicę między nią a *tarką* widać w I i III pokoleniu. Ponadto *tarkę* najrzadziej wymieniały osoby starsze. *Tarkę* natomiast dodatkowo wskazał ZaW.

Tabela 2.VIII.26. *Tarka* do warzyw i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘narzędzie z ostrymi oczkami i wycięciami rozdrabniającymi twarde produkty’	<i>tara I</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>tarka I</i>	5 (50%)	13 (72,22%)	10 (66,67%)	—
	<i>tartka II</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	12 (80%)	ZaW
	<i>tarta I</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>tarło</i>	1 (10%)	0	0	—
‘rozdrabniać produkty na tarce’	<i>trzeć I</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Ogólnej nazwy *nóż* ‘narzędzie z rączką i ostrzem służące do krojenia pokarmu’ użyło 18 osób – 4 z I pokolenia, 7 z II, 6 z III oraz ZaW. Leksem wywodzi się z rejestru ogólnego. W każdej grupie wiekowej uzyskano niemal taki sam odsetek poświadczeń.

Mały nóż ma 3 nazwy. Są to: *nożyk*, *dzidek* i *knypek*. Pierwszy z nich został wskazany przez 18 respondentów, a pozostałe uzyskały pojedyncze poświadczenia. Znajomości *knypka* zaprzeczyło 9 osób. W materiale odnotowano też dwa wyrazy, które mogą odnosić się do różnego typu małych noży, jednak zazwyczaj dotyczą składanych, kieszonkowych. Trzydzieścioro czworo badanych wymieniło *kozik*, a u 4 odnotowano poświadczenie negatywne. Osiem przywołań uzyskał *żydek*, jednak 28 respondentów zaprzeczyło jego znajomości. Ostatni rodzaj stanowi *scyzoryk* ‘mały, składany nóż, zabierany np. na grzybobranie’. Wskazany został przez 7 rozmówców. Dziewięścioro informatorów³⁰⁹ zapytano także o wielkopolski *chajek* (SGP), ale nikt go nie znał.

Nożyk, *kozik* i *scyzoryk* stanowią leksemy ogólnopolskie. Pozostałe jednostki leksykalne mają charakter gwarowy. *Dzidek* występuje w powiecie nowotomyskim (SGP), zatem w odległej od okolic Poddębic części Wielkopolski. *Knypek* notowany jest w Wielkopolsce wschodniej, północnej i sporadycznie zachodniej oraz na Warmii (KSGP; SGOWM; SGPK). Najbliżej względem badanego regionu znajduje się powiat koniński. *Żydek* ma szeroki zasięg występowania, tj. od powiatu limanowskiego aż po nowomiejski, przez powiat nizański, Góry Świętokrzyskie oraz Wielkopolskę centralną, południową i północną po okolice Rypina. Rejestrowany jest też na wschodzie regionu, tj. w okolicach Konina. Poświadczenia z okolic Poddębic rozszerzają więc nieznacznie zasięg występowania omawianego słowa.

³⁰⁹ Informatora z I pokolenia, 3 informatorów z II, 4 – z III i KaS.

Nożyk został wskazany w największym stopniu przez osoby z III pokolenia, a w najmniejszym – z II. *Kozik* w średniej grupie uzyskał najwięcej poświadczeń, a najmniej w III. U młodszych odnotowano ponadto poświadczenia negatywne dla tego leksemu. Również *żydek* i *scyzoryk* mają przede wszystkim potwierdzenia w I i II generacji. Spośród 6 omawianych słów 4 wymienił KaS.

Tabela 2.VIII.27. Małe noże

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały nóż’	<i>nożyk</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	9 (60%)	KaS
	<i>dzidek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>knypek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
		pn: 2 (20%)	pn: 3 (16,67%)	pn: 3 (20%)	
‘mały nóż, często składany’	<i>kozik</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	8 (53,33%)	KaS
				pn: 4 (26,27%)	
	<i>żydek</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	KaS
		pn: 7 (70%)	pn: 11 (61,11%)	10 (66,67%)	
‘mały, składany nóż, zabierany np. na grzybobranie’	<i>scyzoryk</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	0	KaS

Mieszkanca Dąbrówki z pokolenia III wymieniła *tasak* ‘bardzo duży, ostry nóż z szerokim ostrzem’. Podkreśliła przy tym, że można go wykorzystać np. do krojenia kapusty. Omawiany leksem ma charakter ogólnopolski, przy czym notują go PSWP i SJPD, a nie występuje w WSJP.

‘Mały przyrząd z ostrzem do obierania warzyw i owoców’ na badanym terenie uzyskał 6 nazw. Są to: *obieraczka* (25 wskazań), *obieracz* (1 wskazanie), *obierak* (3 wskazania), *obierarka* (1 wskazanie), *skrobaczka* (14 wskazań, 1 poświadczenie negatywne) i *strugaczka* (5 wskazań, 4 poświadczenia negatywne). Jedna osoba przytoczyła również *ostrze* ‘tnący element obieraczki’.

Obieraczka, *skrobaczka*, *strugaczka* i *ostrze* należą do rejestru ogólnego, z czego *strugaczkę* rejestruje tylko WSJP, a *skrobaczkę* – PSWP. Pozostałe leksemy będące derywatami od czasownika *obierać* nie występują w wykorzystanych źródłach. Łączą się one wprawdzie z powszechnie występującymi w polszczyźnie dla nazw narzędzi formantami *-acz*, *-ak* i *-arka* (Grzegorzczkowska 1981: 42; Jaros 2009: 53–63, 87–92, 98–104), niemniej według słowników normatywnych określenie małego przyrządu do obierania warzyw i owoców tworzy się za pomocą sufiksu *-aczka*. Stąd brak pozostałych derywatów w źródłach ogólnopolskich, *obierak* i *obieraczka* nie występują też w publikacjach poświęconych gwarom, natomiast *obierak* odnotowała Irena Jaros w Guzowie w gminie Rzgów w powiecie łódzkim wschodnim (Jaros 2009: 101).

Tabela 2.VIII.28. *Obieraczka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'mały przyrząd z ostrzem do obierania warzyw, owoców'	<i>obieraczka</i>	6 (60%)	9 (50%)	9 (60%)	KaS
	<i>obieracz</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>obierak</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>obierarka</i>	0	0	0	ZaW
	<i>skrobaczka</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	4 (26,27%) pn: 1 (6,67%)	KaS
	<i>strugaczka</i>	2 (20%) pn: 1 (10%)	2 (11,11%) pn: 1 (5,56%)	1 (6,67%) pn: 2 (13,34%)	—
'tnący element obieraczki'	<i>ostrze</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Ogólną nazwę *sztućce* opisującą 'przybory, którymi się je, tj. noże, łyżki, widelce' podało 17 rozmówców. *Widlec* został wskazany przez 15 osób, a *widelczyk*, który w tym przypadku nie stanowi deminutywu, gdyż nazywa desygnat większy niż *widlec* – przez 1. Respondentka z Zalesia użyła ponadto określenia *zo^mb* 'pojedynczy pręcik widelca', jednak warto zaznaczyć, że przy odmianie nie zaszła alternacja *q:ę* – ZaMK: *taki widelczyk z dwoma zo^mbami do mieⁿsa* (Zalesie). Wszystkie wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VIII.29. *Sztućce*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przybory, którymi się je, tj. noże, łyżki, widelce'	<i>sztućce</i> (lm)	2 (20%)	6 (33,33%)	8 (53,33%)	ZaW
'przyrząd z kilkoma metalowymi ząbkami służący do jedzenia'	<i>widlec</i>	5 (50%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	ZaW; KaS
'przyrząd z dwoma metalowymi ząbkami służący do nadziewania mięsa'	<i>widelczyk</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'pojedynczy pręcik widelca'	<i>zo^mb</i>	0	0	1 (6,67%)	—

'Duży przyrząd do mieszania większej ilości jedzenia' przez informatorkę z II generacji określony został jako *mieszadło*. 'Płasko zakończony przyrząd kuchenny służący do przewracania jedzenia na patelni, mieszania w garnku' dwie respondentki z III grupy wiekowej nazwały *łopatką*. Obu leksemów użyto sporadycznie, gdyż w kwestionariuszu nie pojawiło się pytanie o opisywane desygnaty. Brak pytania o *łopatkę* należy uznać za błąd w przygotowaniu kwestionariusza, ponieważ jest to powszechnie używany desygnat, zwłaszcza w dobie korzystania z patelni teflonowych. Wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Respondenci podali 2 typy przedmiotów do rozdrabniania pokarmów. Siedem osób wymieniło *młynek* 'narzędzie do mielenia ziaren, zwłaszcza kawy i pieprzu'. Trzy informatorki zwróciły także uwagę na *dziadka* (*do orzechów*) 'mały przyrząd ułatwiający

rozłupywanie orzechów’. Wymienione wyrazy wywodzą się z rejestru ogólnego. W obu przypadkach poświadczenia uzyskano jedynie w II i III pokoleniu.

Tabela 2.VIII.30. Pozostałe przedmioty do rozdrabniania pokarmu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘narzędzie do mielenia ziaren, zwłaszcza kawy i pieprzu’	<i>młynek</i>	0	4 (22,22%)	3 (20%)	—
‘mały przyrząd ułatwiający rozłupywanie orzechów’	<i>dziadek</i> ³¹⁰	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Dwie respondentki z I pokolenia podały określenie *worek I* i *reⁿkaw* na ‘foliowe opakowanie, w którym piecze się mięso, by zredukować ilość dodawanego do niego tłuszczu’. Pierwszy z leksemów ma charakter ogólnopolski, drugi natomiast nie występuje w źródłach w omawianym znaczeniu.

Dwoje młodszych informatorów z gminy Poddębice użyło dwóch nazw określających ‘przedmiot z wyciętymi otworami, na którym schną naczynia’, czyli *suszarkę III* i *ociekacz*, przy czym NoK użyła obu określeń, a StP – tylko *suszarki*. Ponownie pierwszy z leksemów występuje w WSJP i PSWP, natomiast drugiego nie rejestrują wykorzystane źródła.

Z materiału wyekscerpowano jeszcze 7 jednostek leksykalnych z mikropola PRZYBORY KUCHENNE. Trzydziestu respondentów wskazało *wyciskarkę* ‘przyrząd do ręcznego wyciskania soku z owoców, warzyw’, przy czym odnotowano dla niej również poświadczenie negatywne. Trzy osoby podały *słomkę* ‘wąską rurkę, przez którą się pije’. Pozostałe określenia poświadczono jednokrotnie, dlatego nie uwzględniono ich w tabeli 2.VIII.31. W III grupie wiekowej są to: *miarka I* ‘przyrząd umożliwiający odmierzenie ustalonych proporcji produktu, tu: jedzenia’, *koszyczek II* ‘okrągłe zabezpieczenie z uchwytem, do którego wkłada się szklankę, by się nie oparzyć’ i *serwetnik* ‘nieduży stojak lub nieduże naczynie, w którym stawia się serwetki na stół’. Urodzone w 1964 roku respondentki przytoczyły natomiast *droⁿg I* ‘długi pręt, na którym dawniej wieszano mięso’ i *ksioⁿżkę kucharską* ‘zbiór przepisów kulinarnych wydany w postaci papierowej’. Drugi z leksemów postanowiono wyekscerpować i umieścić w przyborach kuchennych, ponieważ opisywany nim desygnat dawniej był ważnym elementem wyposażenia, a jednocześnie trudnym do zdobycia, o czym tak wspominała ZaT: *Zelmera odkurzacz bardzo dobry! [...] za ku... za ksioⁿżkę kucharskom ten odkurzacz tego ... ciotka kómuś załatwiła ksioⁿżkę kucharskom ... a ... mi ktoś załatwił*

³¹⁰ W tym połączenie *dziadek do orzechów*: p. II: 1, p. III: 1.

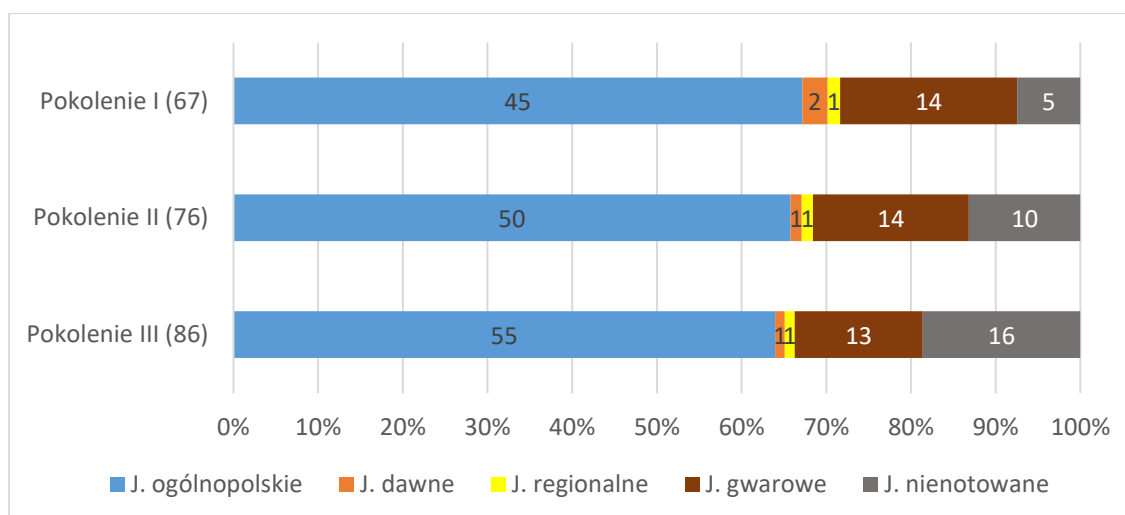
odkurzacz ... (Zalesie). Jak widać, *ksioⁿżka kucharska* w latach 80. XX wieku była towarem pożądanym i dla niektórych jej wartość mogła wynosić nawet tyle, ile markowego odkurzacza.

Spośród wymienionych leksemów 6 wywodzi się z rejestru ogólnego. Niemniej *serwetnik* występuje wyłącznie w WSJP. *Koszyczek* natomiast nie jest notowany w wykorzystanych źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Tabela 2.VIII.31. Pozostałe słowa z mikropola PRZYBORY KUCHENNE

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przyrząd do ręcznego wyciskania soku z owoców, warzyw’	<i>wyciskarka II</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	6 (40%)	—
			pn: 1 (5,56%)		
‘wąska rurka, przez którą się pije’	<i>słomka</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Ogółem w mikropolu PRZYBORY KUCHENNE starsi informatorzy wymienili 67 leksemów. Wśród nich znalazło się 45 ogólnopolskich, 14 gwarowych, 5 nienotowanych, 2 dawne i 1 regionalny. Odnotowano tu także 14 poświadczeń negatywnych – po 7 dla słów ogólnopolskich i gwarowych. W II pokoleniu wskazano 76 jednostek leksykalnych, w tym: 50 ogólnopolskich, 14 gwarowych, 10 nienotowanych oraz po 1 regionalnej i dawnej. Zaprzeczono natomiast znajomości 20 nazw: 11 ogólnopolskich, 8 gwarowych i 1 nienotowanej. Młodszy respondenci podali 86 wyrazów: 55 ogólnopolskich, 16 nienotowanych, 13 gwarowych oraz po 1 regionalnym i dawnym. Odnotowano u nich 25 poświadczeń negatywnych dla 14 określeń ogólnopolskich, 10 gwarowych i nienotowanego. Dodatkowo ZaW wymienił 19 nazw: 11 ogólnopolskich, 4 gwarowe, 3 nienotowane i dawną. Zaprzeczył on natomiast znajomości 3 jednostek ogólnopolskich i 2 gwarowych. Stosunkowo liczne poświadczenia względem zebranego materiału uzyskano od KaS, przytoczył bowiem 20 leksemów, w tym 15 ogólnopolskich i 5 gwarowych. U tego respondenta nie odnotowano poświadczeń negatywnych.

Wykres 2.51. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZYBORY KUCHENNE

Wyraźnie najwięcej jednostek leksykalnych użyli młodszy respondenci. Szczególny wpływ na to ma liczba wymienionych przez nich leksemów ogólnopolskich i nienotowanych. W tej grupie pokoleniowej uwidaczniają się najwyższa wariantywność nazw oraz największa liczba synonimów. Nienotowane wyrazy, które podali, to po pierwsze takie, które mają w źródłach inne znaczenia, a po drugie inną budowę słowotwórczą. W II i III generacji takich wyrazów było mniej. Całe mikropole cechuje wysoka wariantywność nazewnicza, bez względu na przynależność pokoleniową. Poświadczono tu wiele derywatów utworzonych od nazw czynności. Niektóre z nich bazują na innych podstawach, jak na przykład ‘przyrząd z drewnianą rączką, zakończony dużym, metalowym, elastycznym drutem zgiętym w kształt ślimaka, służącym do ubijania piany itp.’, którego określenia wywodzą się zarówno od *trzepać* (*trzepak*, *trzepaczka*, *trzeparka*), jak i *ubijać* (*ubijaczka*, *ubijalka*). Stąd wynika wysoka wariantywność nazewnicza w omawianym mikropolu oraz, co już zaznaczono, z tworzenia derywatów o jednej podstawie, ale różnych formantach.

Mikropole tematyczne PRZYBORY KUCHENNE wyróżnia wysoki odsetek jednostek dyferencyjnych. W każdej generacji jest to ponad 30%, przy czym nieznacznie najwięcej jest ich w III grupie wiekowej, a najmniej – w I. Ma na to wpływ nie tylko wysoka frekwencja wyrazów nienotowanych, ale także gwarowych. W I i II pokoleniu wskazano ich bowiem po 14, a w III – 13. Tak duża liczebność słów gwarowych wynika najpewniej z faktu, że do dziś korzysta się powszechnie w domach wiejskich z przyborów kuchennych, których używano też kilkadziesiąt lat temu. Są to np. *wazówka*, *chochel II* i *koziółek*. Utworzone dawniej słowa częściej niż współczesne mają charakter gwarowy.

Skoro więc nadal powszechne są dawne przybory, pozostały w języku mieszkańców wsi także ich gwarowe nazwy – przekazywane z pokolenia na pokolenie (por. Piotrowicz, Witaszek Samboerska 2018: 158, 162). Osoby młodsze nie znają ich wyłącznie biernie, dlatego również w tej grupie wiekowej odnotowano liczne gwaryzmy.

VIII.d PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM

Mikropole PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM zawiera jedynie 12 leksemów. Osiem wywodzi się z rejestru ogólnego, a po 2 są gwarowe i nienotowane.

Pierwszą grupę jednostek leksykalnych stanowią 4 określenia na ‘długie, cienkie, metalowe lub żeliwne narzędzie do poprawiania ognia w piecu’. Najwięcej poświadczeń – 41 – uzyskał *haczyk*. Dużą frekwencję odnotowano także dla leksemu *pogrzebacz*, wskazało go bowiem 34 informatorów. Jedna osoba przytoczyła też wariant *pogrzebiak*. ZaW podał ponadto określenie *patyczek*.

Spośród wymienionych wyrazów *haczyk* i *pogrzebacz* są ogólnopolskie, przy czym pierwszego z nich nie notuje WSJP. *Pogrzebiak* udokumentowany został w AJKLW, choć odnosi się bardziej do przedmiotu, którym wygarnia się popiół z pieca chlebowego. Poświadczone go jednokrotnie w Niszczewicach w gminie Złotniki (obecny powiat inowrocławski). *Patyczek* w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Najmniej użyć dla obu określeń uzyskano w III pokoleniu. W I natomiast odnotowano 100% poświadczeń dla leksemu *haczyk*. Dodatkowo poszczególne jednostki leksykalne potwierdzili KaS i ZaW, przy czym drugi z nich wskazał na nieznamość *pogrzebacza*. Dwadzieścioro czworo respondentów³¹¹ zapytano ponadto o ogólnopolski *ożóg*, a 22³¹² o uznany przez W. Doroszewskiego za regionalizm *kosior* notowany na północy i wschodzie kraju³¹³. Wszyscy z nich zaprzeczyli znajomości obu nazw.

³¹¹ Z I pokolenia 5 osób, z II – 13, z III – 5 i KaS.

³¹² Z I pokolenia 6 osób, z II – 11, z III – 5.

³¹³ *Kosior* jako ‘narzędzie do poprawiania ognia w piecu oraz wygarniania węgla z pieca’ notowany jest na terenie całego Mazowsza, na Lubelszczyźnie, Podlasiu, Białostoczyźnie, Warmii i Mazurach. Jego zasięg występowania sięga po ziemię opoczyńską i radomszczańską (KSGP, AGM, SGOWM). Leksem ten występuje także w SGD, dlatego uwzględniono go w kwestionariuszu. Niemniej we wspomnianym słowniku wskazany jest jako „rzadki”. Mieczysław Szymczak odnotował dla niego również znaczenie ‘duży nóż własnego wyrobu robiony przeważnie ze starej kosy, służący przede wszystkim do wycinania kapusty’. W Polsce centralnej (pow. łódzki, łaski, koniński) *kosior* znany jest przede wszystkim jako ‘żuraw u studni’ (KSGP).

Tabela 2.VIII.32. *Pogrzebacz* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długie, cienkie, metalowe lub żeliwne narzędzie do poprawiania ognia w piecu’	<i>haczyk IV</i> ³¹⁴	10 (100%)	17 (94,44%)	12 (80%)	ZaW; KaS
	<i>pogrzebacz</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	10 (66,67%)	KaS pn: ZaW
	<i>pogrzebiak</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>patyczek II</i>	0	0	0	ZaW

Nieliczne użyto trzech nazw ‘długiego, drewnianego prętu, który wkładano do trociniaka, żeby łatwiej było ubić trociny i by dłużej palił się ogień’. Są to: *kołek VI* (2 osoby z II pokolenia), *kij I* (1 osoba z I pokolenia) i *droⁿg II* (1 osoba z II pokolenia). Wspomniane jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, choć ich znaczenie w słownikach ogólnych jest szersze.

Również 3 nazwy odnotowano dla ‘żelaznego przedmiotu umieszczanego nad ogniem, na którym stał garnek’. Są to: *podstawka*, *trójnóg* i *dymarek*. *Podstawka* ma charakter ogólnopolski. *Trójnóg* w omawianym znaczeniu KSGP notuje z Żywiecczyny. *Dymarek* natomiast nie pojawia się w źródłach. Dwa pierwsze leksemy występują w II i III generacji, a trzeci – w I, przy czym są one rzadkie. Ponadto *trójnóg* uzyskał 8 poświadczeń negatywnych, a *dymarek* – 13.

Tabela 2.VIII.33. *Trójnóg* i synonimy

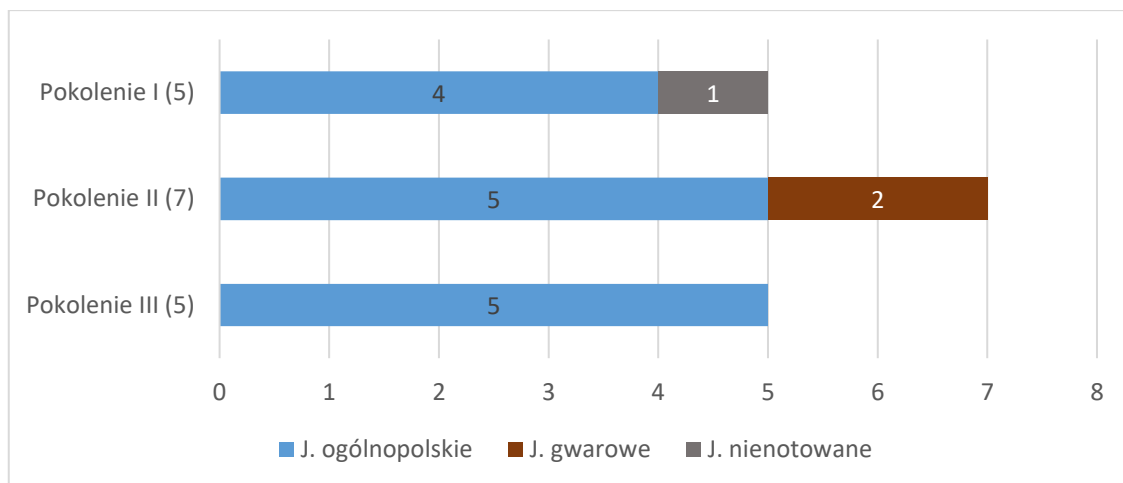
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘żelazny przedmiot umieszczany nad ogniem, na którym stał garnek’	<i>podstawka II</i> ³¹⁵	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>trójnóg</i>	0	2 (11,11%)	0	—
			pn: 4 (22,22%)	pn: 4 (26,27%)	
	<i>dymarek</i>	1 (10%)	0	0	—
pn: 1 (10%)			pn: 8 (44,44%)	pn: 4 (26,27%)	

Dwie osoby – po 1 z I i III pokolenia – wspomniały leksem *dmuchawa II* ‘miech do rozpalania ognia w piecu’. Mieszkanka Zalesia z III generacji podała też *skrzydło II* ‘organ ptaka, dzięki któremu wzbija się w powietrze, tu: do wygarniania popiołu z kuchni, pieca’. Obie nazwy są ogólnopolskie.

Podsumowując, informatorzy z I grupy wiekowej podali 5 jednostek leksykalnych (4 ogólnopolskie, 1 nienotowaną), z II – 7 (5 ogólnopolskich i 2 gwarowe), a z III – 5 (z rejestru ogólnego). Ponadto KaS podał 2 słowa ogólnopolskie, a ZaW – po 1 ogólnopolskim i nienotowanym. We wszystkich pokoleniach wskazano poświadczenie negatywne dla nienotowanego *dymarka*, w II i III dla gwarowego *trójnogu*, a w rozmowie z ZaW – ogólnopolskiego *pogrzebacza*.

³¹⁴ W tym wariant *haczyk*: p. III: 2.

³¹⁵ W tym wariant *pocstawka*: p. II: 2, p. III: 2.

Wykres 2.52. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM

Tylko u respondentów w II grupie wiekowej odnotowano wyrazy gwarowe, tj. *trójnóg* i *pogrzebiak*. U starszych informatorów wskazano niewystępujący w źródłach *dymarek* (tylko jednokrotnie), natomiast młodszy podali wyłącznie jednostki ogólnopolskie. Drugie nienotowane określenie – *patyczek* – przytoczył ZaW.

VIII.e PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM

Na mikropole PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM składa się 37 leksemów ogólnopolskich, 8 nienotowanych, 6 gwarowych i 1 regionalny. Łączna liczba jednostek leksykalnych wynosi zatem 52.

‘Ręczne narzędzie do mycia podłóg osadzone na długim kiju i zakończone miękkim materiałem chłonącym wodę’ 15 osób (2 z pokolenia I, 7 – z II, 5 – z III i ZaW) określiło jako *mop*. Leksem ten wywodzi się z rejestru ogólnego i nie odnotowano dla niego określenia synonimicznego. Nieznacznie mniej wskazań uzyskano w I generacji.

Respondenci użyli trzech nazw – *miotła*, *miotelka* i *zmiotelka* – określających ‘pek gałęzi zwiniętych ze sobą drutem służący do zmiatania podłogi’. Pierwszy leksem wymieniony został przez 36 informatorów, przy czym im starsze pokolenie, tym więcej potwierzeń. W I grupie wiekowej uzyskano zresztą 100% poświadczeń. W młodszej wymieniono przy tym dwa inne określenia. Wyższa frekwencja w starszej generacji wynika z faktu, że omawiany desygnat używany był przede wszystkim dawniej. Dziś wykorzystuje się go do pracy w gospodarstwie, w tym na podwórzu, natomiast nie w domach. Prawie połowa osób (20) nazwę *miotła* podała w formie bez przegłosu, tj. *miotła*. Ta cecha językowa występuje m.in. w Małopolsce, Wielkopolsce, na Kujawach

i Mazowszu zachodnim, a także na ziemi łeczycko-sieradzkiej (Karaś 2022), zatem wysoka liczba poświadczeń dla niej nie jest zaskoczeniem. Przy czym mniej wskazań, co też nie zaskakuje, odnotowano w młodszym pokoleniu.

Miotła i *miotelka* pochodzą z języka ogólnego, przy czym drugi z leksemów nie występuje w WSJP. *Zmiotelki* nie notują wykorzystane źródła. Stanowi ona kontaminację rzeczownika *miotelka* i czasownika *zmiatać*. Może być także swego rodzaju formą słowa *zmiotka* (por. następny akapit).

Tabela 2.VIII.34. *Miotła* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pęk gałęzi zwiniętych ze sobą drutem służący do zamiatania podłogi’	<i>miotła</i> ³¹⁶	10 (100%)	15 (83,33%)	11 (73,33%)	—
	<i>miotelka</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>zmiotelka</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Przedmiot z długą rączką i deską, na której są włoski, służący do zamiatania’ nosi trzy nazwy. Są to *szczota*, *szczotka* i *szczoteczka*. Najwięcej wskazań uzyskał drugi z leksemów, tj. 33. Łącznie 23 respondentów wymieniło określenie *zmiotka* nazywające ‘małą szczotkę z krótką rączką do usuwania zanieczyszczeń z małej, czasem trudno dostępnej powierzchni’. *Kij* ‘długi, wąski uchwyt szczotki do zamiatania’ został przytoczony przez 3 osoby. W omawianej grupie jednostek leksykalnych nie widać wyraźnych różnic pokoleniowych. Jedyne respondenci z II generacji nie wymienili *kija*, przy czym w I i III uzyskał on nieliczne poświadczenia.

Szczota udokumentowana jest w KSGP z powiatów śremskiego w Wielkopolsce i nowomiejskiego na ziemi lubawskiej. Pozostałe słowa wywodzą się z rejestru ogólnego. Wśród nich jest *zmiotka*, która pojawia się w PSWP i SJPD, ale nie w WSJP.

Tabela 2.VIII.35. *Szczotka* do zamiatania, jej części i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot z długą rączką i deską, na której są włoski, służący do zamiatania’	<i>szczota</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>szczotka II</i>	8 (80%)	13 (72,22%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>szczoteczka I</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘mała szczotka z krótką rączką do usuwania zanieczyszczeń z małej, czasem trudno dostępnej powierzchni’	<i>zmiotka</i> ³¹⁷	4 (40%)	10 (55,56%)	8 (53,33%)	ZaW
‘długi, wąski uchwyt szczotki do zamiatania’	<i>kij II</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—

³¹⁶ W tym wariant *miotła*: p. I: 7, p. II: 9, p. III: 4.

³¹⁷ W tym połączenie *szczotka zmiotka*: p. II: 1; p. III: 1.

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 6 słów na określenie czynności wygarniania zanieczyszczeń szczotką lub miotłą: *zamiatać*, *wymiatać*, *obmiatać*, *zamieść*, *zmieść* i *zmiatanie*. Najwięcej poświadczeń (13) uzyskano dla jednostki *zamiatać*, przy czym wyraźnie wyższy odsetek widać u osób starszych (połowa informatorów z tego pokolenia przy ¼ z III i co szóstej osobie w II). Wszystkie wymienione leksemy są ogólnopolskie, z czego *obmiatać* i *zmiatanie* notuje tylko PSWP.

Tabela 2.VIII.36. *Zamiatać* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'wygarniać zanieczyszczenia szczotką lub miotłą'	<i>zamiatać</i>	5 (50%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>wymiatać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>obmiatać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'wygarnąć zanieczyszczenia szczotką lub miotłą'	<i>zamieść</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>zamieść</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
'wygarnianie zanieczyszczeń szczotką lub miotłą'	<i>zmiatanie</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Od niemieckiego *die Schaufel* pochodzą trzy nazwy 'płaskiego przyrządu z rączką, na który zamiata się śmieci'. Określenie *szufelka* wskazało 27 osób, 2 *szufla*, a jedna – *szufelczka*. Kolejny germanizm stanowi *szypa* i jej forma *szypka*, czyli 'łopata; tu: do zmiatania na nią śmieci, zwłaszcza z letniej kuchni'. Leksemy te wywodzą się od niemieckiego *die Schippe* 'łopata'. Widać w tym przypadku zjawisko siakania, gdyż respondenci posłużyli się formami *sipa* i *sipka*.

Szufla i *szufelka* stanowią jednostki ogólnopolskie. Spośród słowników języka ogólnego *szypa* notowana jest tylko w PSWP i opatrzona kwalifikatorem „regionalna”. W KSGP udokumentowana została w kilkudziesięciu punktach badawczych. Występuje od Polski środkowej po wschód kraju, a sporadycznie w zachodniej Wielkopolsce. Obejmuje zatem niewielką część Wielkopolski, ziemię łęczycko-sieradzka (też SGD), Górny Śląsk (też AJŚ) i Śląsk Opolski, Małopolskę, Podkarpacie, Kielecczyznę, Warmię oraz Pomorze, a w nieznacznym stopniu Lubelszczyznę i Mazowsze zachodnie. *Szypka* ma zdecydowanie mniej poświadczeń, jednak w odróżnieniu od *szypy* występuje przede wszystkim w Wielkopolsce, w okolicach Opoczna i Radomska, a także w powiatach tczewskim i opolskim oraz w Woźnikach koło Sieradza (KSGP). *Szufelczka* natomiast udokumentowana została wyłącznie w Kramsku w powiecie konińskim (KSGP). Patrząc na ogólny rozkład leksemów gwarowych i regionalizmu, ich obecność na badanym terenie nie dziwi, są one znane i notowane w okolicach Poddębic od lat.

Tabela 2.VIII.37. *Szufelka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘płaski przyrząd z rączką, na który zamiata się śmieci’	<i>szufla</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>szufelka</i>	6 (60%)	10 (55,56%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>szufelczka</i>	1 (10%)	0	0	—
‘łopata; tu: do zamiatania na nią śmieci, zwłaszcza z letniej kuchni’	<i>szypa</i> ³¹⁸	1 (10%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>szypka</i> ³¹⁹	1 (10%)	0	0	—

‘Mała szczotka z twardym włosiem, czasem bez rączki, służąca do szorowania’ przez mieszkańców okolic Poddębic nazywana jest przede wszystkim ogólnopolskim leksemem *szczotka ryżowa*. Wskazało ją bowiem 28 informatorów, niemniej 2 zaprzeczyło jej znajomości. Respondentka z gminy Zadzim podała nienotowany w tym znaczeniu w źródłach *druciak*. Powstał on najpewniej na zasadzie skojarzenia z ostrym materiałem do mycia mocno zabrudzonych naczyń. Respondentów zapytano ponadto o znajomość wielkopolskiego *śrupaka*, notowanego w KSGP z powiatów rawickiego i nowotomyskiego, a także w SGMP. Bierną znajomość potwierdziła jedynie mieszkanka Bałdrzychowa, natomiast 31 osób zaprzeczyło jego znajomości. W przypadku nazw ‘małej szczotki z twardym włosiem’ nie widać szczególnych zależności pokoleniowych.

Tabela 2.VIII.38. *Szczotka ryżowa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mała szczotka z twardym włosiem, czasem bez rączki, służąca do szorowania’	<i>ryżowa</i> ³²⁰	7 (70%)	12 (66,67%)	9 (60%)	—
				pn: 1 (6,67%)	pn: ZaW
	<i>druciak</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>śrupak</i>	1 (10%)	0	0	—
		pn: 7 (70%)	pn: 13 (72,22%)	pn: 11 (73,33%)	

Informatorzy podali 4 jednostki leksykalne wywodzące się od czasownika *trzeć* na określenie ‘blaszanej płyty z karbami, na której dawniej prano’. Siedemnaścioro badanych wskazało leksem *tara*, 12 *tarka*, 7 *tartka* i 3 *tarta*. Widać tu wyraźnie, że u osób starszych dominuje pierwsze określenie, podczas gdy młodsze przytoczyli przede wszystkim *tarkę*. Najwięcej użyć w III pokoleniu uzyskano dla *tartki*. Zarówno w II, jak i III grupie wiekowej odnotowano wszystkie 4 wyrazy, natomiast w I jedynie *tarę* i *tarkę*.

W WSJP i PSWP odnotowano leksem *tara* i *tarka*. O ile w pierwszym ze źródeł nie pojawił się żaden kwalifikator, o tyle w starszej publikacji nazwy zostały uznane kolejno za „dawną” i „przestarzałą”. Ze względu na hierarchizację źródeł jednostki leksykalne uznano za ogólnopolskie, a nie dawne. *Tartka* w omawianym znaczeniu

³¹⁸ W tym wariant *sipa*: p. II: 2, p. III: 1.

³¹⁹ W wariantcie *sipka*.

³²⁰ W tym wariant *szczotka ryżowo*: p. I: 1, p. III: 1.

poświadczona została jedynie w powiecie chodzieskim w północnej Wielkopolsce. *Tarty* natomiast źródła nie notują w tym znaczeniu.

Tabela 2.VIII.39. *Tara* do prania i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘blaszana płyta z karbami, na której dawniej prano’	<i>tara II</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>tarka II</i>	0	3 (16,67%)	9 (60%)	—
	<i>tartka III</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>tarta II</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Respondenci, wspominając o praniu przy pomocy tary, zwrócili uwagę na jej poszczególne elementy oraz czynności związane z omawianym desygnatem. Ze względu na formę w postaci karbów informatorzy z II generacji użyli określeń *falisty* (2 poświadczenia) i *żebrowany* (1 poświadczenie). Owe *karby* przez GrM z II grupy wiekowej nazwane zostały *proⁿżkami*. Otoczka tary to według FeJ (II pokolenie) *rama VIII*. Występujący w materiale leksem *oprawić* ‘obramować, zabezpieczyć tarę’ został odnotowany w I grupie wiekowej. Cztery osoby (po 1 z I i II oraz 2 z III generacji) wymieniły także czasownik *trzeć II* ‘przesuwać tkaniny po tarze w celu ich wyprania’. Wszystkie jednostki leksykalne występują w materiale sporadycznie. Najwięcej z nich zostało wymienionych w II pokoleniu. *Żebrowany* i *proⁿżki* nie pojawiają się w źródłach w przytoczonych znaczeniach, natomiast 4 pozostałe mają charakter ogólnopolski.

Dwie osoby wskazały na ‘podłużną deskę, która wspomagała pranie w rzece przez uderzanie nią brudnych tkanin i tym samym mechaniczne usuwanie zanieczyszczeń’. Desygnat ten nazwano pojedynczo *kijanką* (pokolenie II) i *kijem III* (pokolenie I). To właśnie od *kija* – jak podaje Stefan Biedrzycki, który prowadził badania nad opisywanym przyrządem – pochodzą oba wyrazy (Biedrzycki 1912: 116). *Kijanka* ma charakter ogólnopolski. Choć PSWP notuje ją jako „dawną”, w WSJP nie została opatrzona żadnym kwalifikatorem. *Kij* w omawianym znaczeniu pojawia się w gwarach okolic Gliwic, Torunia i Kolna. Są to miejscowości znacznie od siebie oddalone. Można przypuszczać, że nazwa występuje na dużym terenie, ale jest rzadka.

Jak wspomniano, badania nad *kijankami* prowadził S. Biedrzycki. Zgromadził on kolekcję kilkudziesięciu egzemplarzy ze Żmudzi, Polski i ościennych terenów (Biedrzycki 1912). Omawianemu desygnatowi uwagę poświęcił także Kazimierz Moszyński (1925). Obaj badacze przytoczyli typy kijanek. Ze względu na sporadyczne poświadczenia w materiale i omawianie przez badaczy innych regionów nie jest możliwe

ustalenie, jakiego rodzaju desygnaty występowały w okolicach Poddębic. Wymagałoby to dalszych badań.

Wyżymaczka, *wyżymarka*, *magiel* i *maglownica* stanowią nazwy ‘urządzenia z dwoma wałkami, między które wkładano mokrą tkaninę, by ją odsączyć z wody’. Pierwsza z nich została podana przez 20 rozmówców, a 4 zaprzeczyło jej znajomości. Czworo informatorów wymieniło drugie określenie. *Magiel* i *maglownica* uzyskały sporadyczne poświadczenia. Ponadto po dwie osoby podały *wyżymać* ‘odsącać wodę z mokrych tkanin’ i *walek* ‘jeden z dwóch walcowatych elementów wyżymaczki, przez które przeciska się ubranie’, a mieszkanka Zalesia przytoczyła *wyżzymanie*. Czasownik *wyżymać* został użyty zarówno przez kobietę, która wskazała *wyżymaczkę*, jak i przez respondentkę, która nie podała tego rzeczownika.

Wyżymaczka, *wyżymarka*, *wyżymać*, *wyżzymanie* i *walek* wywodzą się w rejestrze ogólnego. Pierwszy z leksemów redaktorzy PSWP uznali za „wychodzący z użycia”, ale w WSJP występuje bez kwalifikatora. *Wyżymarkę* notuje jedynie poznańska publikacja, przy czym nazwa ta odnosi się głównie do urządzenia przemysłowego. *Magiel* i *maglownica* nie występują w źródłach w omawianym znaczeniu. Widać tu skojarzenie przedmiotu do odsączania tkanin z urządzeniem do ich wygładzania.

Po 5 słów użyli rozmówcy z II generacji, a zaledwie 1 – z I. Najmłodszy respondenci rzadziej wymieniali *wyżymaczkę*, natomiast jedynie w tej grupie wiekowej udokumentowano czasownik *wyżymać* i rzeczownik *wyżzymanie*. W III pokoleniu widać poświadczenia negatywne dla 2 leksemów.

Tabela 2.VIII.40. *Wyżymaczka* do tkanin i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie z dwoma wałkami, między które wkładano mokrą tkaninę, by ją odsączyć z wody’	<i>wyżymaczka</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	5 (33,33%) pn: 4 (26,27%)	—
	<i>wyżymarka</i>	0	4 (22,22%)	0	—
	<i>magiel III</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>maglownica III</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘jeden z dwóch walcowatych elementów wyżymaczki, przez które przeciska się ubranie’	<i>walek IV</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘odsącać wodę z mokrych tkanin’	<i>wyżymać</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘odsączanie wody z mokrych tkanin’	<i>wyżzymanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W materiale odnotowano pięć określeń detergentów do prania. Są to: *proszek* ‘środek do prania w postaci sypkiej’, *płyn* ‘środek czyszczący w postaci ciekłej’, *soda*

‘węglan sodu w postaci białego proszku wykorzystywany do wybielania’, *ług* ‘roztwór sody i soli służący do wybielania’ oraz *spirytus* ‘wysokoprocentowy (95%) roztwór wodny alkoholu etylowego; tu: wykorzystywany do odkażania’. Wszystkie wymienione nazwy mają charakter ogólnopolski, niemniej *ług* nie występuje w WSJP. Osiemnaście osób³²¹ zapytano także, jak dawniej *ługowano* bieliznę, jednak nie tylko nie znają one sposobu *ługowania*, ale także znaczenia leksemu. Czasownik *ługować* jako ‘dezynfekować i wybielać bieliznę ługiem z tłuszczu’ odnotowany został w SGD³²², jednak, jak widać, obecnie jest już zupełnie nieznaną na badanym terenie. Ponownie najmniej jednostek leksykalnych odnotowano w I pokoleniu.

Tabela 2.VIII.41. Detergenty do prania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘środek do prania w postaci sypkiej’	<i>proszek</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘środek czyszczący w postaci ciekłej’	<i>płyn</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘węglan sodu w postaci białego proszku wykorzystywany do wybielania’	<i>soda</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roztwór sody i soli służący do wybielania’	<i>ług II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘wysokoprocentowy (95%) roztwór wodny alkoholu etylowego; tu: wykorzystywany do odkażania’	<i>spirytus</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informatorzy podali jeszcze 3 ogólnopolskie jednostki leksykalne odnoszące się do prania. Wymienić tu należy: *szczypce* ‘przrząd z podwójnym rozwidleniem, którym wyciągano bieliznę z gorącej wody’ (po 1 poświadczeniu w II i III pokoleniu), *sztachetę* ‘drewniany element płotu, tu: służący jako duża deska do mieszania gotujących się tkanin’ (1 osoba z III grupy wiekowej) i *sznurek III* ‘wąski pas, czasem wiszący na dworze, na którym wieszka się wyprane tkaniny do wyschnięcia’ (1 wskazanie w II generacji). ZaMK zwróciła też uwagę na sznurki nad wanną, na których wieszka się pranie, ale nie podała ich nazwy: *czasami półka na wannę jes taka za... podwieszana ... i co wie... wiszoki [...] no ... i te takie do do ... suszenia prania so^m takie ...* (Zalesie).

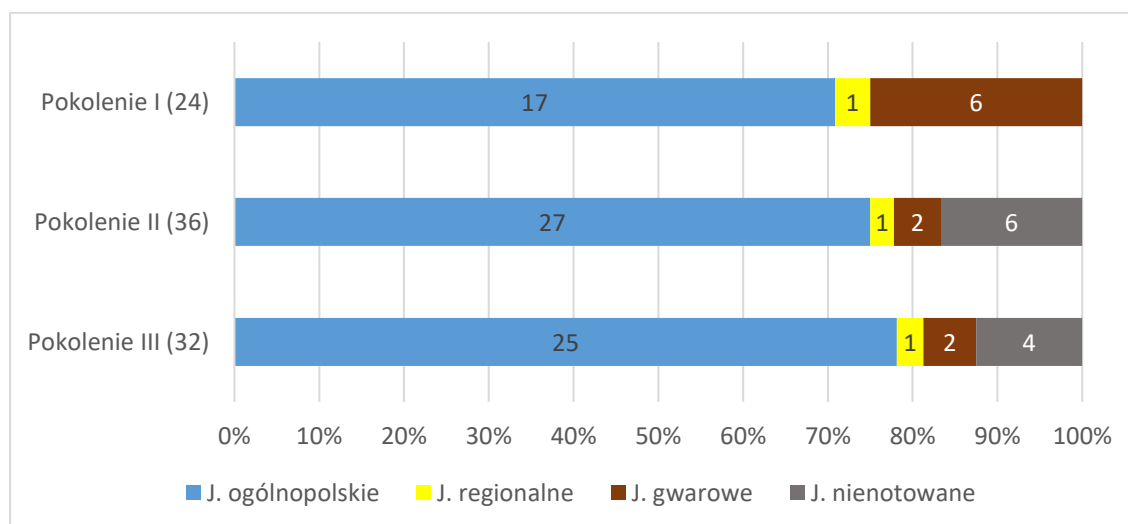
Mikropole tematyczne PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM zamykają dwa wyrazy wymienione przez osoby z II grupy wiekowej – *popiół* ‘sproszkowana pozostałość po spalonym drewnie, węglu, wykorzystywana dawniej do

³²¹ Z I pokolenia 4 osoby, z II – 9 osób, z III – 5.

³²² A także w KSGP, SGOWM oraz SGPK. W PSWP i SJPD *ługować* odnosi się do *ługu* z sody i soli, a nie z tłuszczu.

czyszczenia naczyń’ (2 poświadczenia) i *fornir I* ‘środek do czyszczenia mebli’ (1 poświadczenie). Pierwszy z nich ma charakter ogólnopolski, drugi w omawianym znaczeniu nie występuje w źródłach.

Podsumowując, dla omawianego mikropola tematycznego w przypadku I pokolenia udokumentowano 24 jednostki leksykalne: 17 ogólnopolskich, 6 gwarowych i 1 regionalną. Respondenci ze średniej grupy wiekowej wymienili 27 leksemów ogólnopolskich, 6 nienotowanych, 2 gwarowe i 1 regionalny – razem 36. W młodszej generacji wystąpiły 32 nazwy: 25 ogólnopolskich, 4 nienotowane, 2 gwarowe i 1 regionalna. Pięć określiń o charakterze ogólnym wskazał ZaW. W każdym pokoleniu zarejestrowano poświadczenia negatywne dla gwarowego *śrupaka*. Osoby z III grupy wiekowej zaprzeczyły znajomości 2 wyrazów ogólnopolskich i 1 nienotowanego, a ZaW – 1 z rejestru ogólnego.

Wykres 2.53. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM

Najwięcej nazw wskazały osoby z II pokolenia, a najmniej – z I. Niemniej najwyższy odsetek jednostek dyferencyjnych (niemal 30%) występuje właśnie u starszych informatorów. Wpływ na to ma największa liczba leksemów gwarowych przy najmniejszej ogólnopolskich. Wśród wymienionych przez informatorów gwaryzmów są m.in. inne warianty morfologiczne nazw ogólnopolskich (np. *szufelecza*, *szczota*) i słowa o gwarowej podstawie (*śrupak*). Wpływ na mniejszą liczbę wyrazów gwarowych u młodszych respondentów ma zapewne fakt, że coraz rzadziej używają oni znanych od dawna ręcznych przyborów do sprzątnia, ponieważ korzystają ze współczesnych urządzeń elektrycznych i tym samym ich określiń, co uwidacznia się w mikropolu VII.e. W II i III grupie wymieniono ponadto leksemy nienotowane.

VIII.f PRZYBORY ŁAZIENKOWE

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 45 leksemów zaklasyfikowanych do mikropola PRZYBORY ŁAZIENKOWE. Wśród nich pojawiły się 33 jednostki ogólnopolskie, 6 słów nienotowanych oraz po 2 książkowe, dawne i gwarowe.

W materiale odnotowano 6 nazw ‘przedmiotu z taflą szkła pokrytą od spodu srebrem lub aluminium, w którym można zobaczyć swoje odbicie’. Trzydzieścioro siedmioro informatorów podało *lustro*, a 8 pierwotnie zdrobniął formę *lusterko*. Liczne poświadczenia (33) uzyskało także *zwierciadło*, przy czym 4 osoby zaprzeczyły jego znajomości. Dwie respondentki użyły określenia *tremo*, a jedna – przekształcenia *remo*. Raz odnotowano *przezieradło*, niemniej 4 osoby wspomniały, że go nie znają. Dwadzieścioro pięcioro rozmówców³²³ zapytano o gwarowe *zrzadło* występujące na południu kraju, aż po Wieluń, ale też na Kaszubach, a ponadto w Czechach i na Słowacji (KSGP; SGPK). U wszystkich odnotowano poświadczenie negatywne dla wspomnianego słowa. *Lustro* i *zwierciadło* w nieco mniejszym stopniu wskazali młodszy respondenci, nie odnotowano u nich ponadto leksemu *tremo*. W I pokoleniu nie podano natomiast *lusterka*.

Lustro i *lusterko* wywodzą się z rejestru ogólnego. *Zwierciadło* WSJP notuje jako „książkowe”, a w PSWP nie zostało opatrzone kwalifikatorem. *Tremo* stanowi archaizm, gdyż występuje w SJPD (bez kwalifikatorów), PSWP określa je jako „przestarzałe”, a w WSJP nie jest notowane. Przekształcenia *remo* nie ma źródeł, co nie jest zaskoczeniem. *Przezieradło* wywodzi się z gwar, a dokładniej z okolic Nowego Targu, Limanowej, Myślenic, Rzeszowa i Żywca oraz ze Spisza (także po stronie słowackiej; KSGP). Jan Karłowicz notował je w Krakowskim, Tatrach i Podhalu (SGPK).

Tabela 2.VIII.42. *Lustro* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot z taflą szkła pokrytą od spodu srebrem lub aluminium, w którym można zobaczyć swoje odbicie’	<i>lustro II</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>lusterko II</i>	0	3 (16,67%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>zwierciadło</i>	7 (70%)	16 (88,89%)	10 (66,67%)	—
			pn: 1 (5,56%)	pn: 3 (20%)	—
	<i>tremo</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>remo</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>przezieradło</i>	0	0	1 (6,67%)	—
pn: 3 (16,67%)			pn: 1 (6,67%)	—	

Respondenci wspominali, że dawniej miski z wodą do mycia ustawiano na trzynożnych stelażach. Dwanaście osób podało, że był to *stojak*, a 1 – *stelok*. Najwięcej poświadczeń uzyskano w II pokoleniu, a zdecydowanie mniej – w III. Wynika to faktu,

³²³ 5 z I pokolenia, 15 z II i 5 z III.

że dla młodszych badanych omawiany desygnat jest stosunkowo obcy, gdyż wyszedł z użycia wraz z budowaniem w domach łazienek. *Stojak* pochodzi z rejestru ogólnego, natomiast przekształcenie leksemu *stelaż*, czyli *stelok*, nie jest notowane w źródłach.

Tabela 2.VIII.43. *Stojak* na miski do mycia się i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stelaż, często metalowy, na trzech nogach, na którym stawiano miski do mycia się’	<i>stojak IV</i> ³²⁴	3 (30%)	8 (44,44%)	1 (6,67%)	—
	<i>stelak</i> ³²⁵	0	1 (5,56%)	0	—

Łącznie 21 respondentów podało, że ‘uniwersalny środek czyszczący w formie kostki, a obecnie także w płynie’ określany jest słowem *mydło*, a 4 użyło deminutywu *mydelko*. Badani wspominali m.in., że opisywany środek wykorzystywano do mycia się, jak np. PiH: *za ... zasłonko^m ... no i przeważnie no ... mył sie człowiek w misce i ... i ta... i też miska była mydło szamp... no szamponów to tam ... może nie było ... przeważnie to w mydle ... czy do prania, o czym m.in. wspominała ZaA: na tarkach prali właśnie ... wlewali wodę i też jakieś tam ... mydła ... pewnie wtedy ... bo ... jak nie było ... tych proszków ... no ... tak ... tarli ... pocierali o te tary i ... (Zalesie). W materiale odnotowano jeszcze czasownik *mydlić* ‘pocierać nawilżone mydło, by wytworzyła się piana’. Wymienione jednostki są ogólnopolskie, choć *mydelko* nie pojawia się w WSJP.*

Tabela 2.VIII.44. *Mydło* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘uniwersalny środek czyszczący w formie kostki, a obecnie także w płynie’	<i>mydło</i>	4 (40%)	10 (55,56%)	6 (40%)	ZaW
	<i>mydelko</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
‘pocierać nawilżone mydło, by wytworzyła się piana’	<i>mydlić</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic podkreślili, że do przechowywania mydła służą dwa naczynia – *mydelniczka* ‘małe, płaskie naczynie na mydło w kostce’ i *dozownik* ‘naczynie z zakrętką, która uwalnia porcję mydła w płynie poprzez jej naciśnięcie’. Pierwszego leksemu użyło 6 osób, a drugiego – 5. W III pokoleniu wymieniono obie jednostki, w II *mydelniczkę*, a w I – *dozownik*. Naczynie na mydło w formie płynu wymienił też ZaW. Oba wyrazy pochodzą z rejestru ogólnego, ale *dozownik* notuje tylko WSJP.

Tabela 2.VIII.45. Naczynia na mydło

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, płaskie naczynie na mydło w kostce’	<i>mydelniczka</i>	0	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—

³²⁴ W tym wariant *stojok*: p. II: 1.

³²⁵ W wariantcie *stelok*.

‘naczynie z zakrętką, która uwalnia porcję mydła w płynie poprzez jej naciśnięcie’	<i>dozownik</i>	1 (10%)	0	3 (20%)	ZaW
--	-----------------	---------	---	---------	-----

O ile *mydło* ma charakter bardziej uniwersalny i służy zarówno do mycia ciała, jak i prania czy czyszczenia powierzchni, o tyle *szampon* i *żel* opisują środki służące tylko do pielęgnacji ciała. Pierwszy z leksemów odnosi się do kosmetyku, którym czyści i pielęgnuje się włosy, drugi określa środek do mycia ciała. *Szampon* wymieniło 9 respondentów, a *żel* – 2. Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.VIII.46. Kosmetyki do pielęgnacji ciała i włosów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kosmetyk do czyszczenia i pielęgnacji włosów’	<i>szampon</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
‘gęsty, płynny kosmetyk do mycia ciała’	<i>żel</i> ³²⁶	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

‘Mały przyrząd zakończony włoskami lub specjalną końcówką służący do czyszczenia zębów’ określany jest przede wszystkim *szczoteczką* (16 poświadczeń), a jednostkowo odnotowano *szczotkę*. ZaW podał także określenie *soniczny* na typ nowoczesnej szczoteczki usuwającej bakterie przez działanie fal dźwiękowych. Dwa pierwsze leksemy są ogólnopolskie, natomiast ten przytoczony przez najmłodszego informatora nie występuje w źródłach.

Tabela 2.VIII.47. *Szczoteczka* do zębów i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały przyrząd zakończony włoskami lub specjalną końcówką służący do czyszczenia zębów’	<i>szczotka III</i> ³²⁷	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>szczoteczka II</i> ³²⁸	3 (30%)	6 (33,33%)	6 (40%)	ZaW
‘o szczoteczce do zębów: usuwająca bakterie przez działanie fal dźwiękowych’	<i>soniczny</i>	0	0	0	ZaW

Pasta to ‘gęsta maź nakładana na szczoteczkę służąca do czyszczenia zębów’. Podało ją 7 osób, przy czym najwyższy odsetek użycie uzyskano dla I pokolenia, a najmniej – III. Troje respondentów wymieniło przy tym połączenie *pasta do ze^mbów*. Ponadto CAJ przytoczyła leksem *nić dentystyczna* ‘bardzo cienki sznurek służący do czyszczenia

³²⁶ W tym połączenie *żel pod prysznic*: p. II: 1.

³²⁷ W połączeniu *szczotka do zy^mbów*.

³²⁸ W tym połączenia: *szczoteczka do ze^mbów*: p. I: 2, p. II: 5, p. III: 2; *szczoteczka do zy^mbów*: p. I: 1, p. III: 1.

szczelin między zębami’. *Kubek* jako ‘małe, głębokie naczynie, szklane, plastikowe lub ceramiczne, w którym przechowuje się szczoteczki do zębów’ został poświadczony trzykrotnie. Widać tu rozszerzenie znaczenia względem naczynia do picia. Wymienione nazwy są ogólnopolskie.

Tabela 2.VIII.48. Pozostałe leksemy związane z czyszczeniem zębów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gęsta maź nakładana na szczoteczkę służąca do czyszczenia zębów’	<i>pasta</i> ³²⁹	3 (30%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘bardzo cienki sznurek służący do czyszczenia szczelin między zębami’	<i>nić dentystyczna</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘małe, głębokie naczynie, szklane, plastikowe lub ceramiczne, w którym przechowuje się szczoteczki do zębów’	<i>kubek I</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Sześcioro badanych podało, że ‘przybory do golenia’ określa się jako *golidło*, niemniej 9 zaprzeczyło jego znajomości. Pojedynczo użyto również opisowych nazw przyborów do usuwania zarostu. Są to: *przybory do golenia*³³⁰, *zestaw do golenia*³³¹ i wyrażenie przyimkowe bez rzeczownika, tj. *do golenia* (też: *do golinio*)³³². Piętnaścioro informatorów³³³ zapytano o wielkopolskie określenie *golitko*, jednak nie znali oni tego leksemu. Trzy osoby podały *żyłatkę* ‘małe, płaskie ostrze, zazwyczaj wkładane do innego przedmiotu z poręczną rączką, służące do przycinania zarostu’, 10 wskazało *maszynkę* ‘mały przyrząd z rączką, zakończony główką z żyłatką służący do usuwania zbędnego owłosienia’, a raz poświadczono *brzytwę* ‘bardzo ostre, płaskie narzędzie, którym ścina się zbędny, krótki zarost’. W materiale pojawiły się także *peⁿdzelek* ‘mały przedmiot z gęstym włosiem służący do nakładania mydła, pianki itp. na zarost, by go zmiękczyć przed goleniem’ (4 poświadczenia) oraz *pianka* ‘biały, puszysty środek w sprayu zmiękczający zarost przed jego usunięciem’ (2 poświadczenia).

Liczba użyć jest zbyt niska na wysnucie jednoznacznych wniosków, niemniej *żyłatkę* podały tylko osoby z I i II generacji. Być może dlatego, że obecnie wykorzystuje się jednorazowe maszynki do golenia, które mają wmontowane żyłtki, podczas gdy

³²⁹ W tym połączenie *pasta do ze^mbów*: p. I: 2, p. II: 1.

³³⁰ P. II: 1, p. III: 1.

³³¹ P. III: 1.

³³² P. I: 1, p. II: 2.

³³³ Z I pokolenia 2, z II – 7, z III – 5 i ZaW.

dawniej maszynki były wielorazowe, a wymieniało się tylko ich ostrza. Używany głównie dawniej *peⁿdzelek* poświadczyli zaś respondenci z II i III grupy wiekowej.

Brzytwa, *maszynka*, *peⁿdzelek*, *pianka* oraz *żyletka* stanowią jednostki niedyferencyjne. *Golidło* natomiast wywodzi się z gwar. Obszar występowania tego leksemu jest wyraźnie rozproszony. KSGP notuje go bowiem z okolic Olsztyna, Złotowa w Wielkopolsce, Domaniewka, Opoczna, Lublina, Tarnowskich Gór, Oświęcimia, Cieszyna (także po stronie czeskiej) i Borów Niemodlińskich na Śląsku. Przede wszystkim zatem występuje na południu kraju, ale pojawiają się też notowania z centrum, zachodu i północy. Występowanie *golidła* w okolicach Poddębic nie dziwi, gdyż określenie to notowano m.in. w Domaniewku.

Tabela 2.VIII.49. Przybory do golenia

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'przybory do golenia'	<i>golidło</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
			pn: 4 (22,22%)	pn: 5 (33,33%)	
'małe, płaskie ostrze, zazwyczaj wkładane do innego przedmiotu z poręczną rączką, służące do przycinania zarostu'	<i>żyletka</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
'mały przyrząd z rączką, zakończony główką z żyletką służący do usuwania zbędnego owłosienia'	<i>maszynka III</i> ³³⁴	3 (30%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
'bardzo ostre, płaskie narzędzie, którym ścina się zbędny, krótki zarost'	<i>brzytwa</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'mały przedmiot z gęstym włosiem służący do nakładania mydła, pianki itp. na zarost, by go zmiękczyć przed goleniem'	<i>peⁿdzelek I</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
'biały, puszysty środek w sprayu zmiękczający zarost przed jego usunięciem'	<i>pianka I</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Szczotka 'mały przyrząd z główką i wystającymi pręcikami służący do czesania włosów' została przytoczona przez 5 osób. Cztery wymieniły *grzebień*, a jedna *zgrzebło* jako 'płaski przyrząd z ząbkami do czesania włosów'. Raz odnotowano *walek* 'walcowaty zaczepek zakładany na mokre włosy, by się pofalowały'. Większość leksemów opisujących przedmioty do pielęgnacji włosów jest ogólnopolska, a *zgrzebło* nie występuje w źródłach w odniesieniu do ludzkich włosów, ale do czesania lnu lub sierści zwierząt. Warto nadmienić, że w I pokoleniu odnotowano tylko *szczotkę*, a w II i III podano po trzy słowa.

³³⁴ W tym połączenie *maszynka do golenia*: p. I: 1, p. III: 1.

Tabela 2.VIII.50. Przybory do pielęgnacji włosów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały przyrząd z główką i wystającymi pręcikami służący do czesania włosów’	<i>szczotka IV</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘płaski przyrząd z ząbkami do czesania włosów’	<i>grzebień</i>	0	1 (5,56%)	3 (20%)	—
	<i>zgrzebło</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘walcowaty zaczep zakładany na mokre włosy, by się pofalowały’	<i>walek V</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Sporadyczne poświadczenia uzyskały cztery nazwy dwóch środków, którymi spryskuje się ciało i ubranie. *Perfumy* (2 osoby z II pokolenia), *perfumiki* i *pachnidło* (oba wspomniane raz w I generacji) odnoszą się do kosmetyku, którego głównym celem jest utrzymywanie przyjemnego zapachu na ciele i ubraniach. *Dezodorant* (1 osoba z II grupy wiekowej) natomiast przede wszystkim zapobiega poceniu się. Wspomniane leksemy zostały wskazane przez rozmówców z I i II pokolenia, a w III nie odnotowano żadnego.

Z rejestru ogólnego wywodzą się *perfumy* i *dezodorant*. *Pachnidło* zostało uznane w WSJP za „książkowe”. W PSWP natomiast opatrzone je kwalifikatorami „przestarzałe” i dziś „żartobliwe”. Ze względu na hierarchizację słowników przyjętą w rozprawie autorka klasyfikuje omawianą jednostkę tak jak twórcy internetowego słownika. Żartobliwie użyte przez PiW spieszczenie *perfumiki* nie występuje w źródłach.

Po 2 osoby z I i II pokolenia wymieniły *papier II* ‘wyrób z makulatury, często w formie rolki, służący do celów higienicznych’, z czego jedna ze starszej grupy wiekowej podała formę z *e* pochylonym (*papir*), a jedna ze średniej – połączenie *papier toaletowy*. SzZ (pokolenie I) przedstawiła także typ papieru, tj. *szary* ‘zrobiony z gorszej jakości makulatury, o szarej barwie, szorstki, cienki’. Obie jednostki są ogólnopolskie.

*Szczotka V*³³⁵ ‘przyrząd zakończony ostrymi włoskami służący do czyszczenia sedesu’ została wymieniona przez 5 osób (po 2 z II i III generacji oraz ZaW). W najstarszej grupie wiekowej wskazano raz na *deskę V* ‘płaską nakładkę na dziurę w wychodku, na której się siada’. Oba leksemy mają charakter niedyferencyjny.

Pojedynczo zwrócono uwagę na 2 przedmioty łazienkowe, na których można coś zawiesić. Są to *uchwyt II* ‘mały, podłużny przedmiot, na którym coś się zawiesza, zakłada, np. papier toaletowy’ (użyty przez osobę z II pokolenia) oraz *wiszarka* ‘przedmiot, na którym wieszano ręczniki’. Pierwsza z jednostek leksykalnych notowana jest w słownikach języka polskiego bez kwalifikatorów, druga natomiast nie występuje

³³⁵ W tym połączenia: *szczotka do wuce*: p. II: 2, p. III:1, ZaW; *szczotka do kibla*: p. III: 1.

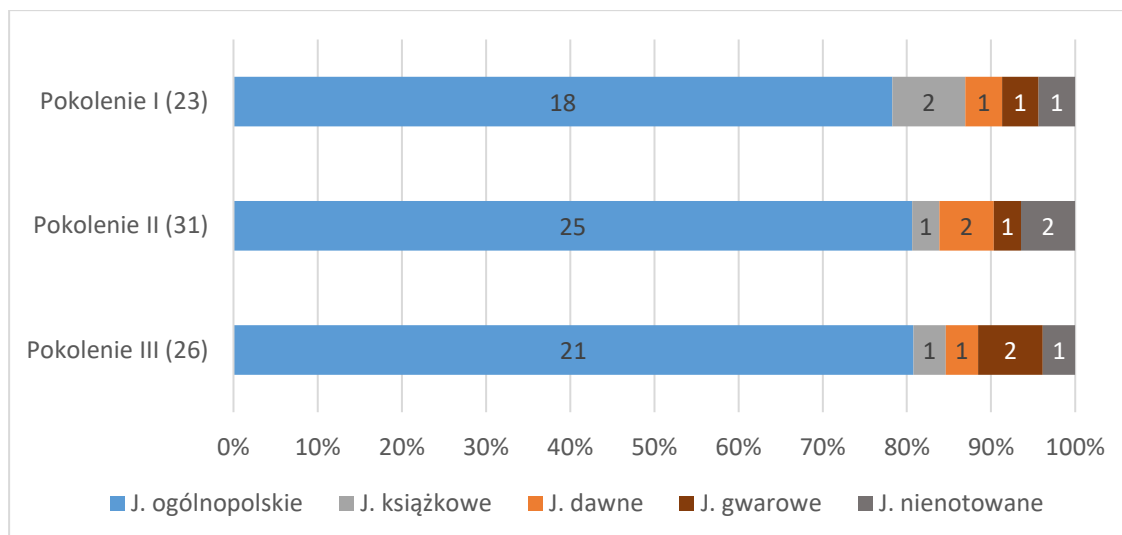
w źródłach. Stanowi ona najpewniej wytwór połączenia elementów systemu językowego, tj. *wisieć* i *-arka*, przez dziecko (ZaW), które nie ma jeszcze świadomości normatywnej w zakresie słowotwórstwa.

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli jeszcze czterech określeń związanych z mikropolem PRZYBORY ŁAZIENKOWE. Są to: *malowidła* ‘kosmetyki do makijażu, zwłaszcza twarzy’, *krem* ‘kosmetyk o różnym zastosowaniu w postaci mazi do rozsmarowania na skórze’, *pumeks* ‘mały, szorstki przedmiot, którym ściera się naskórek’ i *go^mbka* ‘bardzo miękki, symetryczny kawałek tworzywa służący do mycia (się)’. Trzy z wymienionych słów – *krem*, *pumeks* i *go^mbka* – mają charakter ogólnopolski, natomiast *malowidła* występują wyłącznie w SJPD, w dodatku z kwalifikatorem „przestarzałe”. Jest to zatem archaizm, choć w materiale odnotowano go u osób młodszych.

Tabela 2.VIII.51. Pozostałe przybory łazienkowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kosmetyki do makijażu, zwłaszcza twarzy’	<i>malowidła</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘kosmetyk o różnym zastosowaniu w postaci mazi do rozsmarowania na skórze’	<i>krem</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘mały, szorstki przedmiot, którym ściera się naskórek’	<i>pumeks</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘bardzo miękki, symetryczny kawałek tworzywa służący do mycia (się)’	<i>go^mbka II</i>	0	0	2 (13,34%)	—

Reasumując, w mikropolu PRZYBORY ŁAZIENKOWE znalazły się 23 jednostki leksykalne wskazane przez respondentów z I pokolenia. Wśród nich jest: 18 ogólnopolskich, 2 książkowe i po 1 dawnej, gwarowej oraz nienotowanej. Osoby z II grupy wiekowej podały 25 leksemów ogólnopolskich, po 2 dawne i nienotowane oraz po 1 książkowym i gwarowym, co daje sumę 31. Młodszy wymienili natomiast 26 określeń, w tym 21 ogólnopolskich, 2 gwarowe i po 1 książkowym, dawnym oraz nienotowanym. W II i III generacji odnotowano ponadto poświadczenia negatywne dla dwóch wyrazów gwarowych i książkowego *zwierciadła*. Dodatkowo ZaW wymienił 6 nazw ogólnopolskich i 2 nienotowane.

Wykres 2.54. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZYBORY ŁAZIENKOWE

Najwięcej leksemów wskazały osoby z II pokolenia, a najmniej – z I. Odsetek jednostek dyferencyjnych jest zbliżony we wszystkich grupach (ok. 20%), choć nieznacznie wyższy u starszych osób. W każdej generacji odnotowano wszystkie typy nazw odmiennych od ogólnopolskich. Więcej określeń książkowych podali badani z I pokolenia, dawnych i nienotowanych z II, a gwarowych – z III. Również ZaW użył 2 wyrazów dyferencyjnych, a dokładniej – nienotowanych.

VIII.g ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE

Mikropole ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE zawiera 69 jednostek leksykalnych. Pięćdziesiąt jeden z nich wywodzi się z rejestru ogólnego, 13 nie rejestrują źródła, 3 są potoczne, natomiast 2 – gwarowe.

Tylko raz poświadczono określenie *dziecinny* jako ‘przeznaczony dla dzieci’. Respondentka z I grupy generacyjnej odniosła je do telefonu. Omawiany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

‘Skrzynia lub siedzisko, często z osłoną, osadzone na kółkach, służące do przemieszczania małych dzieci’ nazywane jest ogólnopolskim leksemem *wózek*. Wskazało go 14 osób, przy czym widać tu wyraźne różnice pokoleniowe. W I grupie wiekowej wymieniło go 6 na 10 respondentów. W II przytoczyła go co trzecia osoba. Natomiast w III został poświadczony tylko raz.

Dwadzieścioro jeden informatorów zaznaczyło, że ‘wózek z daszką dla małych dzieci lub lalek’ to *spacerówka*. Trzy osoby użyły przymiotnika *spacerowy*.

Osiemnaścioro respondentów³³⁶ zapytano o notowany na Spiszu *kociar* (*Co wieś...* 2014), jednak, co nie dziwi, nie jest on znany w okolicach Poddębic. Określenie *spacerowy* jest ogólnopolskie, choć nie występuje w WSJP, natomiast *spacerówkę* redaktorzy internetowego słownika opatrzyli kwalifikatorem „potoczna”. W PSWP nie ma ona żadnego uzupełnienia.

Pojedynczo podano określenia *gondola* i *głęboki* nazywające ‘wózek z dużym, wgłębionym, zadaszonym miejscem, w którym śpi dziecko’. Oba mają charakter ogólnopolski, przy czym pierwszy z nich występuje tylko w WSJP.

Tabela 2.VIII.52. *Wózek i jego typy oraz części*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘skrzynia lub siedzisko, często z daszkiem, osadzone na kółkach, służące do przemieszczania małych dzieci’	<i>wózek</i>	6 (60%)	7 (38,89%)	1 (6,67%)	—
‘element wózka dla dzieci zasłaniający ich głowy przed słońcem, światłem’	<i>daszek II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wózek z daszkiem dla małych dzieci lub lalek’	<i>spacerówka</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	8 (53,33%)	ZaW
	<i>spacerowy</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘wózek z dużym, wgłębionym, zadaszonym miejscem, w którym śpi dziecko’	<i>gondola</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>głęboki I</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Mieszkańcy powiatu poddębickiego podali 4 nazwy ‘urządzenia podpierającego dziecko, gdy uczy się chodzić; dziś plastikowego, dawniej drewnianego i metalowego’. Najwięcej wskazań – 30 – uzyskał *chodak*, a 3 osoby podały *chodaczek*. Czternaścioro informatorów wymieniło *chodzik*. Z jednej rozmowy odnotowano także *stojak*.

W omawianej grupie widać różnice związane z wiekiem informatorów. We wszystkich generacjach dominuje *chodak*, niemniej w starszym i młodszym odsetek poświadczeń wynosi 60% przy ponad 80% u osób w średnim wieku. *Chodzik* natomiast uzyskał najwięcej poświadczeń w III pokoleniu (potwierdził go też ZaW), mniejszy odsetek widać w I, a wyraźnie najmniejszy – w II.

Chodzik i *stojak* stanowią jednostki ogólnopolskie. *Chodak* notowany jest w okolicach Kalisza, zatem stosunkowo niedaleko od Poddębic, i Pułtuska (SGP). Odnotowanie go na badanym terenie spaja zatem nieco oba obszary. *Chodaczek* natomiast nie występuje w źródłach. W omawianej grupie widać sytuację, w której leksem gwarowy używany jest częściej niż ogólnopolski. Nie tylko uzyskał więcej

³³⁶ 3 z I pokolenia, 6 – z II i 9 – z III.

poświadczeń, ale również utworzono od niego zdrobnienie, czego nie zarejestrowano dla *chodzika*. Jest więc także bardziej produktywny słowotwórczo.

Tabela 2.VIII.53. *Chodzik* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'urządzenie podpierające dziecko, gdy uczy się chodzić; dziś plastikowe, dawniej drewniane i metalowe'	<i>chodak</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	9 (60%)	—
	<i>chodaczek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>chodzik</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>stojak V</i>	1 (10%)	0	0	—

'Podstawa chodzika' jednostkowo nazywana jest *ramą IX* (pokolenie II), *zawieszeniem* i *rusztowaniem II* (oba: pokolenie III). 'Okrągłą, poziomą część dawnego chodzika' 2 osoby z II generacji określiły *obreⁿczą I*, a słowo *preⁿt III* – wspomniane przez respondentkę z II grupy wiekowej – opisuje 'jeden z pionowych, cienkich, podłużnych elementów podstawy dawnego chodzika'. Z wymienionych jednostek leksykalnych żadnej nie wskazały osoby z I generacji. Do leksemów ogólnopolskich należą *rama*, *zawieszenie*, *obreⁿcz* i *preⁿt*, przy czym trzeci z nich nie pojawia się w WSJP. *Rusztowanie* natomiast nie występuje w źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Siodelko określa 'element chodzika, znajdujący się w środku konstrukcji, podtrzymujący pupę'. Przytoczyło je 5 rozmówców – 3 z II pokolenia i 2 z III. Omawiany leksem nie jest notowany w źródłach w przywołanym znaczeniu. W słownikach ma on sprecyzowane definicje odnoszące się do elementów roweru, motocykla lub przedmiotu używanego do jazdy konnej.

Ostatnim odnotowanym w materiale elementem chodaka jest jego ruchoma część ułatwiająca dziecku przesuwanie go po podłodze. Czternaścioro respondentów określiło ją jako *kółko*, a 10 – *kółeczko*. Oba wyrazy mają charakter ogólnopolski, przy czym drugi występuje tylko w PSWP.

Tabela 2.VIII.54. *Kółko* chodzika i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ruchoma część chodzika ułatwiająca dziecku jego przesuwanie po podłodze'	<i>kółko I</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	7 (46,67%)	—
	<i>kółeczko II</i>	4 (40%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—

Zabawka 'ogólne określenie przedmiotu przeznaczonego do zabawy dla dzieci' została podana przez 7 osób: po 2 z I i III grupy wiekowej oraz 3 – z II. Respondentka z Byczyny (III generacja) użyła ponadto określenia *zabawkowy* 'przeznaczony do zabawy, ale przypominający właściwy przedmiot', odnosząc go do pistoletu. Przytoczone słowa są ogólnopolskie, przy czym przymiotnik nie występuje w WSJP.

‘Bujana zabawka w kształcie konia, na której dziecko siada’ nazywana jest *koniem* (13 wskazań) i *konikiem* (26 wskazań). Pierwsza z jednostek leksykalnych odnotowana została raz w formie z *o* pochylonym, tj. *kóń*, obie występują też w połączeniu z wyrażeniem przymiowym *na biegunach*, natomiast *konik* łączy się także z przymiotnikiem *bujany*. SzE opowiedziała ponadto, że:

SzE: *mój kolega ... miał takiego koguta drewnianego ... nie by... nie było ... ta... takie miał dwie ś... naczy dwie takie ... ścianki z ... no z jakiejś płyty ... i to był wy... wycieⁿte w kształcie koguta i a w środku była ... i te ... właśnie takie ... podcieⁿte żeby sie mógł bujać a w środku była taka ... siedzisko ...*
(Rąbczyn)

Jak pokazuje przytoczony cytat, oprócz zabawek w kształcie konia były także koguty, na których dzieci mogły się bujać.

Koń w większym stopniu został wskazany przez młodszych informatorów, w tym ZaW, natomiast *konik* uzyskał najwięcej poświadczeń w II pokoleniu, nieco mniej w I, a najmniej – w III. Wszystkie wymienione w tej grupie jednostki leksykalne notowane są w PSWP, a *konik* także w SJPD. O ile połączenia *koń* i *konik na biegunach* występują w źródłach, o tyle *konik bujany* nie został przytoczony w źródłach.

Tabela 2.VIII.55. Bujana zabawka, na której dziecko siada

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘bujana zabawka w kształcie konia, na której dziecko siada’	<i>koń</i> ³³⁷	2 (20%)	4 (22,22%)	6 (40%)	ZaW
	<i>konik</i> ³³⁸	6 (60%)	13 (72,22%)	7 (46,67%)	—
‘bujana zabawka w kształcie koguta, na której dziecko siada’	<i>kogut I</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dużą wariantywność nazw widać dla zabawek wykonanych z miękkiego materiału, informatorzy przytoczyli ich bowiem dziewięć. *Pluszak* uzyskał 38 poświadczeń (raz potwierdzono przymiotnik *pluszowy*). Licznie wymieniono też *maskotkę*, która uzyskała 33 wskazania. Pięć osób podało *stuśniki*, a 3 – *stuśnice*, przy czym 27 zaprzeczyło znajomości pierwszej formy, a 1 – drugiej. Siedmioro informatorów wymieniło *misie* (w tym formę liczby pojedynczej *misio*), 4 leksem *misiek*, a 1 *misia*ki. Dwukrotnie użyto określenia *przitulanki*. W omawianej grupie najmniej wskazań i wyrazów odnotowano w starszym pokoleniu.

³³⁷ W tym wariant *kóń*: p. III: 1 i połączenie *koń na biegunach*: p. I: 2, p. II: 2, p. III: 2, ZaW.

³³⁸ W tym połączenia: *konik na biegunach*: p. I: 4, p. II: 11, p. III: 6; *konik na biegunach*: p. I: 2, p. II: 1, p. III: 1; *konik bujany*: p. I: 1, p. II: 1.

Wymienione jednostki leksykalne wywodzą się z trzech grup pod względem przynależności odmianowej. Do ogólnopolskich należą: *pluszak*, *pluszowy*, *maskotka*, *misie* i *prztytulanki*. Warto nadmienić, że pierwszy z nich występuje wyłącznie w WSJP, natomiast w przypadku formy l. poj. *misio* WSJP stosuje kwalifikator „potoczny”, a PSWP określa ją jako „pieszczotliwą”. Ze względu na to, że nie w każdym przypadku udało się ustalić liczbę pojedynczą leksemu *misie*, uznano go za ogólnopolski. *Misiek* stanowi według internetowego słownika potoczizm. *Stuśniki*, *stuśnice* i *misiaki* nie występują w źródłach. W przypadku dwóch pierwszych wyrazów widać przykład familiolektu. Przyczoły je bowiem dwie siostry, ich dzieci oraz wnuk jednej z nich. Z relacji informatorów wynika, że *stuśniki* zostały użyte niegdyś w mowie małego dziecka i w ten sposób zakorzeniły się w języku rodzinnym (najwyraźniej ulegając też przekształceniom). Choć, jak już pisano, nazwy te nie występują w źródłach, to ciekawym tropem jest odnotowany w KSGP czasownik *stuśnąć* ‘zmróżyć’ przytoczony na fiszce z kołysanki: *Uśnijze mi, uśnij, siwe uocka stuśnij, siwe, siwiusieńkie, moje kochaneńki*. Jako lokalizację podano Brzegi w powiecie nowotarskim, jednak, jak podkreśla J. Sierociuk, zjawiska językowe występujące w tekstach folkloru (np. pieśni ludowych) rozprzestzeniają się za ich sprawą także w regionach, w których z reguły nie występują (Sierociuk 1986: 292). Istnieje więc pewne prawdopodobieństwo, choć przyjąć je trzeba z dużą dozą dystansu, że dziecko słyszało tę ludową kołysankę (od bliskich bądź w radiu czy telewizji) i przeniosło obco brzmiące, abstrakcyjne dla dziecięcej perswazji słowo na przedmioty sobie bliskie, czyli pluszowe zabawki.

Tabela 2.VIII.56. *Pluszak* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zabawki wykonane z miękkiego materiału’	<i>pluszak</i> ³³⁹	7 (70%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>pluszowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>maskotka</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	11 (73,33%)	ZaW
				pn: 1 (6,67%)	
	<i>stuśniki</i>	0	1 (5,56%)	3 (20%)	ZaW
		pn: 6 (60%)	pn: 12 (66,67%)	pn: 9 (60%)	
	<i>stuśnice</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
				pn: 1 (6,67%)	
	<i>misie</i> ³⁴⁰	2 (20%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>misiek</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
<i>misiaki</i>	0	1 (5,56%)	0	—	
<i>prztytulanki</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—	

³³⁹ W tym wariant *pluszok*: p. III: 1.

³⁴⁰ W tym lp *misio*: p. I: 2, p. II: 1.

Cztery osoby wymieniły *lalkę* ‘zabawkę o kształcie człowieka’. Respondent z Lekaszyna użył deminutywnej formy *laleczka*. FeE podała natomiast *mikołaja* jako ‘zabawkę świąteczną o wizerunku Świętego Mikołaja’. Wszystkie wymienione leksemy są ogólnopolskie, przy czym deminutyw nie występuje w WSJP. SrE żartobliwie wymieniła też *Zuzię* nawiązującą do tytułu popularnej piosenki dla dzieci.

Tabela 2.VIII.57. Zabawka o kształcie człowieka

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zabawka o kształcie człowieka’	<i>lalka</i>	1 (10%)	0	3 (20%)	—
	<i>laleczka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zabawka świąteczna o wizerunku Świętego Mikołaja’	<i>mikołaj</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Nieliczne wskazania uzyskało 6 nazw szmacianej lalki. *Pacynkę* podały 4 osoby (po 1 z I i III pokolenia oraz 2 – z II), odnotowano dla niej też 2 poświadczenia negatywne w średniej grupie wiekowej. Pozostałe wyrazy pojawiły się jednokrotnie: *szmacianka*, *kukła*, *kukielka* i *pyza* w II generacji, a *buba* – w I. Dwadzieścioro czworo respondentów³⁴¹ zapytano o znajomość leksemu *pupka* wsypującego na Śląsku, Kaszubach, Warmii, Mazurach i w Wielkopolsce (KSGP; AJKLW; Ram; SGOWM; SGPK; SGK), jednak wszyscy jej zaprzeczyli.

Pacynka, *szmacianka*, *kukła* i *kukielka* wywodzą się z rejestru ogólnego. Pierwsza z nich w słownikach odnosi się jednak przede wszystkim do lalki (w różnym kształcie, nie tylko ludzkim) zakładanej na rękę. *Pyza* i *buba* nie występują natomiast w źródłach.

‘Zabawka, na której siedzi dziecko i może się na niej przemieszczać przez odepchnięcie się nogami lub specjalne zasilanie’ określona została jako *pojazd*, a ‘element jeżdżącej zabawki, który się obraca, by jechała ona w odpowiednim kierunku’ to *kierownica*. Obie jednostki leksykalne zostały użyte przez informatora z Rąkczyna (I generacja) i mają charakter ogólnopolski.

Informatorzy podali 7 nazw 6 zabawek w kształcie pojazdów. ‘Zabawka w kształcie samochodu’ nazwana została *samochodzikiem* i *autem*. Cztery typy zabawkowych pojazdów stanowią: *traktor* ‘zabawka w kształcie podstawowej maszyny rolniczej do ciągnięcia innych maszyn’, *kombajn* ‘zabawka w kształcie maszyny rolniczej koszącej zboże’, *koparka* ‘zabawka w kształcie maszyny do kopania dużej ilości piasku’ oraz *spychacz* ‘zabawka w kształcie maszyny, która służy do przenoszenia ciężkich produktów, równania terenu itp.’. FeJ użył też określenia *dżondile* na zabawki w formie

³⁴¹ 6 z I pokolenia, 11 – z II i 7 – z III.

kombajnów zbożowych. Wywodzi się ono od przedsiębiorstwa John Deere produkującego urządzenia rolnicze. Ze względu na leksykalizację nazwy własnej przedsiębiorstwa została ona uwzględniona w materiale. Choć wszystkie omawiane leksemy podane zostały po 1 raz, poszczególne typy zabawek w kształcie pojazdów wskazywały różne osoby z II pokolenia.

Spośród wymienionych określeń większość wywodzi się z języka ogólnego. Zalicza się tu także *samochodzik*, przy czym nie występuje on w WSJP. *Auto* natomiast redaktorzy krakowskiego słownika odnotowali jako „potoczne”. W PSWP leksem ten nie został opatrzony żadnym kwalifikatorem. *Dzondile* zaś nie są notowane w wykorzystanych źródłach.

W materiale zarejestrowano jednostki leksykalne opisujące zabawkową broń. Siedem osób – dwie z II grupy wiekowej i pięć z III – podało *pukawkę I* jako ‘zabawkę w kształcie pistoletu’, a jedna z młodszej generacji przytoczyła *kałach* ‘zabawkę w postaci radzieckiego karabinku kałasznikow’. Pierwszy z leksemów jest ogólnopolski, a drugiego nie notują źródła. Oba użyte zostały w młodszym pokoleniu, natomiast nie uzyskano żadnych wskazań w I grupie wiekowej.

Innym znaczeniem słowa *pukawka* jest ‘drewniana, strzelająca zabawka sprzedawana dawniej na odpustach’. Przywołało ją 18 informatorów, a 7 wspomniało, że jej nie zna. Oprócz tego 3 osoby podały *peⁿkawkę*, a 1 – *strzelbę*. Ponieważ opisywany desygnat popularny był dawniej, najwięcej poświadczeń jego nazw uzyskano w I generacji, a najmniej – w III.

Pukawka i *strzelba* stanowią jednostki ogólnopolskie. *Peⁿkawka* natomiast wywodzi się z gwar. Notowana jest na Pomorzu i Kaszubach (KSGP; Ram; SGK; SGPK), Warmii (SGOWM), a także w SGD, zatem występowanie omawianego leksemu w okolicach Poddębic ma swoje potwierdzenie w publikacji M. Szymczaka.

Tabela 2.VIII.58. *Pukawka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniana, strzelająca zabawka sprzedawana dawniej na odpustach’	<i>pukawka II</i>	6 (60%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 3 (16,67%)	pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW
	<i>peⁿkawka</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>strzelba</i>	1 (10%)	0	0	—

Informatorzy wymienili 7 określeń na 6 elementów *pukawki*. Dziewięć osób wskazało *korek* ‘strzelający, wypychany element *pukawki*’, po 3 podały *sznurek* i *sznureczek* ‘element *pukawki*, na którym zawieszony jest korek’, a pojedynczo

odnotowano: *pompkę* ‘element pukawki, który wypycha korek, powodując tym huk’, *kukurydżę* ‘nabój prowizorycznej, własnoręcznie robionej przez dzieci pukawki’, *balon* ‘gumowy przedmiot wypełniany powietrzem, tu: element prowizorycznej pukawki wypychający nabój’ oraz *rurkę* ‘podłużny element pukawki z balonem i kukurydżą’. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie w tych znaczeniach, przy czym *sznureczek* pojawia się wyłącznie w PSWP.

Najwięcej wyrazów i najwyższy odsetek poświadczeń odnotowano w II pokoleniu. Po 3 leksemy podali badani z I i III grupy wiekowej, niemniej *korek* został przytoczony głównie przez starszych informatorów.

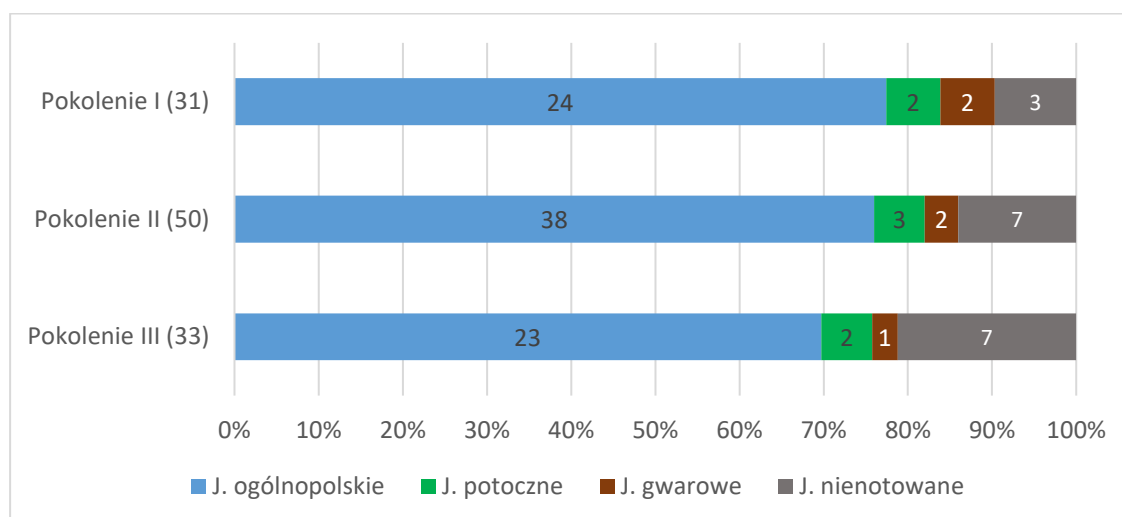
Tabela 2.VIII.59. Elementy *pukawki*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘strzelający, wypychany element pukawki’	<i>korek II</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘element pukawki, na którym zawieszony jest korek’	<i>sznurek IV</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>sznureczek II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘element pukawki, który wypycha korek, powodując tym huk’	<i>pompka III</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘nabój prowizorycznej, własnoręcznie robionej przez dzieci pukawki’	<i>kukurydza</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘gumowy przedmiot wypełniany powietrzem, tu: element prowizorycznej pukawki wypychający nabój’	<i>balon</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘podłużny element pukawki z balonem i kukurydżą’	<i>rurka V</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Pojedynczo odnotowano jeszcze dwa znaczenia słowa *pukawka*. Są to *III* ‘grzechocząca zabawka dla dzieci; grzechotka’ (I pokolenie) i *IV* ‘złożona kartka, która po potrząśnięciu ręką wydaje huk’ (III pokolenie). Pierwsze z nich nie występuje w źródłach, drugie natomiast ma charakter ogólnopolski, gdyż notują go PSWP i SJPD.

Jednostkowe poświadczenia uzyskano dla pozostałych 4 nazw określających przedmioty dla dzieci. Z I generacji jest to *piesek* ‘zabawka w kształcie psa’, z II – *kask* ‘zabezpieczenie na głowę chroniące przed urazami, tu: zabawka dziecięca w kształcie tego zabezpieczenia’, a w III wymieniono *piłkarzyki* ‘stół z przytwierdzonymi do długich rurek postaciami piłkarzy, które porusza się tylko z jednej strony’ oraz *bańkę-wstańkę* ‘zabawkę, która się kołysze, ale nie przewraca’. Trzy pierwsze jednostki są ogólnopolskie, przy czym *piłkarzyki* notuje tylko PSWP. *Bańka-wstańka* nie występuje natomiast w źródłach.

Reasumując, starsi respondenci wymienili 31 jednostek leksykalnych dla mikropola ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE. Dwadzieścia cztery z nich są ogólnopolskie, 3 nienotowane, a po 2 potoczne i gwarowe. Odnotowano tu poświadczenia negatywne dla słów ogólnopolskiego i nienotowanego. W II pokoleniu wskazano 38 leksemów ogólnopolskich, 7 nienotowanych, 3 potoczne i 2 gwarowe, czyli łącznie 50. Respondenci z tej grupy wiekowej zaprzeczyli znajomości 2 słów ogólnopolskich i 1 nienotowanego. Młodszy informatorzy podali 33 określenia, a wśród nich: 23 ogólnopolskie, 7 nienotowanych, 2 potoczne i 1 gwarowy. Dla tej generacji odnotowano po 2 poświadczenia negatywne w przypadku nazw ogólnopolskich i niewystępujących w źródłach. Sześciu wyrazów użył ZaW: 4 ogólnopolskich i po 1 nienotowanym oraz potocznym, a zaprzeczył znajomości ogólnopolskiej *pukawki II*.

Wykres 2.55. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE

Zdecydowanie najwięcej wskazań uzyskano w II generacji, na co wpływ ma głównie wymienienie największej liczby określeń na szmacianą lalkę oraz zabawki w formie pojazdów. W młodszej i starszej grupie odnotowano podobną liczbę leksemów. Najwyższy odsetek jednostek dyferencyjnych widać u osób z III pokolenia. Wpływ na to ma znacznie mniejsza liczba słów ogólnopolskich względem II grupy wiekowej. Stosunkowo niewiele nazw przedmiotów dziecięcych uzyskano od najmłodszego ZaW.

VIII.h ZBĘDNE PRZEDMIOTY

Respondenci wskazali 22 jednostki leksykalne z zakresu mikropola ZBĘDNE PRZEDMIOTY. Ma ono charakter nietypowy, gdyż po 7 wyrazów wywodzi się z rejestru ogólnego i potocznego, 4 leksemów nie notują źródła, 2 słowa są gwarowe, a ponadto

odnotowano po 1 określeniu dawnym i wulgarnym. Tak wysoka dyferencyjność nazw w danym mikropolu jest zjawiskiem rzadkim.

Ogół mebli i sprzętów w domu ma 3 określenia. Są to *graty*, *buble* i *domowizna*. Najwięcej wskazań uzyskano dla pierwszego leksemu. Podało go bowiem 22 informatorów, przy czym najwięcej z II pokolenia. Dla pozostałych słów odnotowano po 2 poświadczenia, niemniej *domowizny* nie zna 34 respondentów.

Graty i *buble* notowane są w źródłach jako potoczny. Pierwsza z nazw występuje zarówno w WSJP, jak i PSWP, przy czym w internetowym źródle ma także dodatkowy kwalifikator „pejoratywny”. Taka sama sytuacja w przypadku WSJP zachodzi dla *bubli*, natomiast tej jednostki leksykalnej nie notuje PSWP. *Domowizna* zaś uznana została za leksem dawny, ponieważ występuje tylko w SJPD. Inspiracją do zadania pytania o jego znajomość było natomiast występowanie go w SGD, jednak po kilkudziesięciu latach od zanotowania słowa w okolicach Poddębic widać już jego wyraźny regres na badanym obszarze.

Tabela 2.VIII.60. *Graty* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogół mebli i sprzętów w domu’	<i>graty I</i>	4 (40%)	11 (61,11%)	6 (40%)	ZaW
	<i>buble</i>	0	0	2 (13,34%)	—
	<i>domowizna</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
		pn: 7 (70%)	pn: 15 (83,33%)	pn: 11 (73,33%)	pn: ZaW

‘Niepotrzebne rzeczy składowane na strychu’ rzadziej oznaczające też ‘ogólną nazwę sprzętów’ lub ‘coś dużego, zagracającego’ 29 osób określiło jako *klamoty*. Respondenci przytoczyli jeszcze 12 określeń na niepotrzebne rzeczy. Trzydziścioro dwoje informatorów wymieniło *duperele*, 30 – *rupiecie*, 17 – *szpargaly*, 15 – *szwargaly*, 10 – *bambetle*, 5 – *rupcie*, po 3 – *graciarnię* i *przydasie*, 2 – *rupieciarnię*, a po 1 użyciu uzyskały *manele*, *szpery* i *śmieci*. Ponadto dla *szpargalów* odnotowano 2 poświadczenia negatywne, dla *szwargalów* 6 takich poświadczeń, a dla *bambetli* – 27.

Wśród wymienionych leksemów do ogólnopolskich zaliczają się *rupiecie* (występujące w WSJP bez kwalifikatora, a w PSWP jako potoczne), *szpargaly*, *graciarnia* (notowana tylko w WSJP) i *śmieci*. Również 4 jednostki leksykalne stanowią potoczny. Są to notowane w WSJP jako „potoczne”, a w PSWP bez kwalifikatora *klamoty*, występujące tylko w internetowym źródle i opatrzone kwalifikatorem „potoczne” *rupieciarnia* i *duperele* oraz udokumentowane zarówno w WSJP, jak i PSWP jako „potoczne” *bambetle* i *manele*. Ostatnia z wymienionych nazw ma w słownikach

niewiele inne znaczenie, odnosi się bowiem do drobnych przedmiotów osobistych. Do gwarowych wyrazów należą *rupcie* – w wymienionym znaczeniu notowane wyłącznie w AJKLW³⁴² z Krzywina w obecnym powiecie kościańskim – oraz *szwargały* udokumentowane jedynie w okolicach Nowego Tomyśla. Oba zatem wywodzą się z gwar wielkopolskich. W źródłach wykorzystanych do analizy nie pojawiają się natomiast *przydasie* – będące zrostem frazy *przydać się* – oraz *szpery*. Należy jeszcze nadmienić, że *szpargały* i *szwargały* niektórzy respondenci odnosili do desygnatów papierowych, takich jak dokumenty czy paragony.

Respondenci z I pokolenia jako jedyni użyli *rupieciarni* i *maneli*. W ich przypadku najmniej poświadczeń odnotowano dla *rupieci* i *szpargałów*. Osoby w średnim wieku w największym stopniu wymieniły *klamoty*, *rupcie*, *duperele*, *szpargały*, *szwargały* i *przydasie*, a w najmniejszym – *bambetle*. Najwięcej określeń – 10 – podali natomiast młodsi informatorzy. W tej grupie wiekowej najwyższy odsetek wskazań uzyskano dla *rupieci* i *bambetli*, a najmniejszy dla *szwargałów*. Ponadto jedynie w III generacji udokumentowano *szpery* i *śmieci*. Pięć jednostek leksykalnych wymienił też ZaW. Jak widać, niektóre nazwy (np. *duperele*, *szpargały*) dominują przede wszystkim w II pokoleniu, natomiast w III podano ich najwięcej.

Tabela 2.VIII.61. *Rupiecie* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niepotrzebne rzeczy składowane na strychu, rzadziej: ogólna nazwa sprzętów lub coś dużego, zagrającego’	<i>klamoty</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	8 (53,33%)	ZaW
‘niepotrzebne rzeczy składowane na strychu’	<i>rupiecie</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	12 (80%)	ZaW
	<i>rupcie</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	0	—
	<i>rupieciarnia II</i>	2 (20%)	0	0	—
	<i>duperele</i>	6 (60%)	16 (88,89%)	9 (60%)	ZaW
	<i>szpargały</i> ³⁴³	1 (10%)	11 (61,11%)	5 (33,33%) pn: 2 (13,34%)	—
	<i>szwargały</i> ³⁴⁴	3 (30%) pn: 2 (20%)	8 (44,44%) pn: 1 (5,56%)	3 (20%) pn: 3 (20%)	ZaW
	<i>bambetle</i>	2 (20%) pn: 4 (40%)	3 (16,67%) pn: 14 (77,78%)	4 (26,27%) pn: 9 (60%)	ZaW
	<i>graciarnia</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>przydasie</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>manele</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>szpery</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>śmieci</i>	0	0	1 (6,67%)	—

³⁴² W AGM i tomie VI AJKLW występują jako ‘stare buty’.

³⁴³ W tym wariant *szpargały*: p. II: 1.

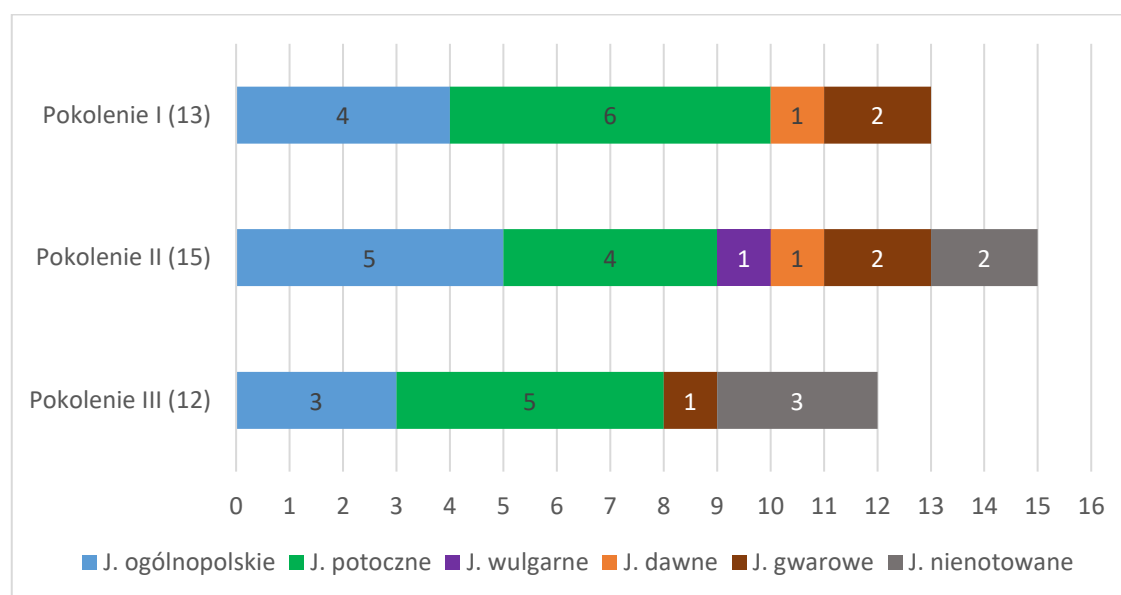
³⁴⁴ W tym wariant *szwargały*: p. I: 3, p. II: 8, p. III: 2, ZaW.

Jak wspomiano, niektórzy respondenci *szpargali* i *szwargali* odnosili do przedmiotów papierowych. W materiale odnotowano na nie jeszcze dwa określenie, tj. *papiery* (pokolenie I) i *papierzyska*³⁴⁵ (pokolenie II). Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie i użyte zostały jednokrotnie, przy czym druga nie pojawia się w WSJP.

Krunkle oznaczają ‘stare przedmioty, często duże, niepotrzebne, niezgrabne, niemodne’. Przytoczyła je informatorka z Zalesia (III generacja). Podany leksem nie widnieje w źródłach wykorzystanych do analizy.

Dwie kobiety z II pokolenia wymieniły 3 określenia na czynność pozbycia się niepotrzebnych rzeczy: *wyrzucić*, *wypierdzielić I* i *wypierdolić I*. Pierwsze ze słów jest ogólnopolskie, a ostatnie rejestruje tylko WSJP, opatrując je kwalifikatorem „wulgarne”. Nienotowane *wypierdzielić* stanowi eufemizm dla *wypierdolić*.

Łącznie w mikropolu ZBIORY PRZEDMIOTÓW odnotowano 13 leksemów w I generacji, w tym: 6 potocznych, 4 ogólnopolskie, 2 gwarowe i 1 dawny. W II grupie wiekowej wskazano 15 jednostek leksykalnych: 5 ogólnopolskich, 4 potoczne, po 2 gwarowe i nienotowane oraz po 1 wulgarnej i dawnej. Młodszy informatorzy wymienili natomiast 12 słów, w tym: 5 potocznych, po 3 ogólnopolskie i nienotowane oraz 1 gwarowe. Sześć nazw podał ZaW, z czego 4 potoczne i po 1 ogólnopolskiej oraz gwarowej. W każdym pokoleniu odnotowano poświadczenia negatywne dla wyrazów potocznego, dawnego i gwarowego, a w III – również dla ogólnopolskich *szpargalów*. ZaW zaprzeczył zaś znajomości archaizmu *domowizna*.

Wykres 2.56. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ZBĘDNE PRZEDMIOTY

³⁴⁵ W wariacie *papierzyska*.

Mikropole tematyczne ZBĘDNE PRZEDMIOTY – mimo że jest stosunkowo małe – charakteryzuje się wysokim zróżnicowaniem odmianowym leksemów. Występują tu wyrazy ogólnopolskie, potoczne, wulgarne, dawne, gwarowe i nienotowane. Słowa ze wszystkich grup przytoczono w II generacji. W I i III pojawiły się określenia z 4 odmian – ogólnej, potocznej i gwarowej w obu przypadkach, ale u osób starszych odnotowano archaizm, a u młodszych – wyrazy niewystępujące w źródłach. W obu pokoleniach najwięcej jest potocyzmów, jedynie w średniej grupie użyto jednej nazwy ogólnopolskiej więcej niż potocznej. Wysokie zróżnicowanie odmianowe zachodzi dlatego, że dla rzeczy niepotrzebnych tworzy się ekspresywizmy lub jednostki żartobliwe, które zyskują charakter potoczny, jak np. *graty* czy *duperele*.

VIII.i NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH

Na mikropole NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH składa się 47 leksemów. Wśród nich znajduje się 40 jednostek ogólnopolskich, 5 nienotowanych, a 2 są gwarowe.

Respondent z Góry Bałdrzychowskiej Kolonii (III pokolenie) przytoczył *półfabrykat* ‘przedmiot przeznaczony do dalszej obróbki’. Wspomniany leksem użył w kontekście materiałów wykorzystywanych do utworzenia sufitu podwieszanego. Wyraz ten ma charakter ogólnopolski.

Sporadycznie wymieniono przybory do obróbki drewna. Są to: *hebel III* ‘strug do obróbki drewna’ (po 1 poświadczeniu w II i III generacji) i wspomniane jednokrotnie *siekiera* ‘narzędzie z ostrzem z jednej strony i obuchem z drugiej służące do rąbania drewna; trzymana w domu także do obrony przed ewentualnym napastnikiem’, *pilka* ‘małe, ręczne narzędzie z ostrymi ząbkami służące do przecinania drewna’, *pieniek*³⁴⁶ ‘duży kawałek grubego drewna na którym układa się drzewo do rąbania na opał’ (I pokolenie) oraz *dhuto* (II pokolenie) i *dlutko* (III pokolenie) ‘ostre narzędzie do precyzyjnego drażenia, rzeźbienia, np. w drewnie’. Wszystkie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

‘Mały, metalowy przedmiot, którym coś się przymocowuje poprzez jego wkręcenie’ określany jest *śrubą* (po 1 osobie w I i II grupie wiekowej). *Śrubokre*ⁿtem respondent z II generacji nazwał natomiast ‘wąski przedmiot zakończony płaskim lub

³⁴⁶ W wariantcie *piniek*.

krzyżkowym czubkiem do wkręcania i wykręcania śrub’. Oba leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Dziesięć osób wymieniło *gwóźdz* ‘długi pręt zakończony płaską główką z wycięciami służący do przymocowywania różnych elementów’, a jedna także formę *gwóździk*. W rozmowach opisywany desygnat ma różne zastosowania. Dawniej zawieszano na nim np. ubrania w sieni, a także gazety w wychodku. Za jego pomocą m.in. mocuje się drzwi do futryny oraz złącza ze sobą poszczególne elementy mebli. Omawiane jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, przy czym *gwóździk* pojawia się w PSWP i SJPD, ale nie w WSJP. Oba leksemy najczęściej wskazań uzyskały w II pokoleniu (*gwóździka* nie potwierdzono w innym), a *gwóźdz* najmniejszy odsetek poświadczeń osiągnął w młodszej grupie wiekowej.

Tabela 2.VIII.62. *Gwóźdz* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długi pręt zakończony płaską główką z wycięciami służący do przymocowywania różnych elementów’	<i>gwóźdz</i> ³⁴⁷	2 (20%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	—
	<i>gwóździk</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informatorzki podały 2 czynności związane z użyciem gwoździa, a mianowicie *obić II* ‘umieścić gwóźdz w ścianie, meblu poprzez jego wbicie’ (pokolenie I) oraz *przybić* ‘przymocować coś za pomocą gwoździa’ (pokolenie II). Pierwszy z czasowników nie występuje w źródłach, a drugi wywodzi się z rejestru ogólnego.

Jak podała respondentka z Rąkczyna (I generacja), do wbijania gwoździ, ale też rozbijania powierzchni służy *mlot II*. Jest to ‘duże, ciężkie narzędzie z obuchem’. Przytoczona nazwa notowana jest w WSJP i PSWP, zatem ma charakter ogólnopolski.

Urodzona w 1987 roku informatorzka zwróciła uwagę na 2 narzędzi z zaciskanymi rączkami i ostrym zakończeniem. Są to *kombinerki* ‘przyrząd z dwiema zaciskanymi rączkami i spiczastymi szczękami służący do wyciągania gwoździ, zaciskania’ oraz *obce"gi* ‘przyrząd z dwiema zaciskanymi rączkami z zaokrąglonymi szczękami służący do wyciągania gwoździ, cięcia drutu itp.’. Wymienione leksemy są ogólnopolskie, choć *kombinerki* nie zostały odnotowane w WSJP, widnieją zaś w PSWP i SJPD.

‘Przymocować coś klinem, bez użycia gwoździa lub śruby’ to inaczej *sklinować*. Jednostki tej użył mężczyzna z Zalesia z najstarszej grupy wiekowej. W przytoczonej formie nie jest ona notowana w wykorzystanych źródłach.

³⁴⁷ W tym wariant *góźdz*: p. I: 1.

Informatorzy podali 3 nazwy 2 narzędzi, którymi maluje się ściany. ‘Narzędzie ze szczotką i rączką służące do malowania’ nazywane jest *peⁿdzlem* (po 1 osobie z I i II pokolenia) lub *peⁿdzelkiem II*³⁴⁸ (1 poświadczenie w najstarszej grupie wiekowej), natomiast ‘narzędzie z obracaną rolką, którą zanurza się w farbie, służące do malowania’ określa się *walkiem VI* (po 1 osobie z I i II generacji i 2 respondentki z III). Wymienione słowa są ogólnopolskie, niemniej *peⁿdzelek* nie pojawia się w WSJP.

Dwie rozmówczynie z III generacji powiedziały, że do dekoracji ścian pomocne są również *kuweta* ‘płytkie naczynie, w które wlewa się niedużo farby, moczy w nim wałek i odsąca się go’ i *kielnia* ‘mały przyrząd z trójkątnym, metalowym, płaskim zakończeniem służący do nakładania zaprawy murarskiej’, a ZaW wymienił *tapeciak* ‘nóż osadzony w obudowie, z wyciąganym ostrzem służący do przycinania tapety’ w wersji z *a* pochylonym, czyli *tapeciok*. *Kuweta* i *kielnia* wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym pierwsza występuje tylko w WSJP. *Tapecioka* nie notują źródła.

Do przedmiotów, za pomocą których wytwarza się przedmioty z włóczki, należą *druty* (tylko w l. mn.) ‘długie pręty, na których owija się włóczkę tak, by wytworzyć z niej czapki, swetry itp.’ oraz *szydelko* ‘pręcik z zagiętym końcem, za pomocą którego wytwarza się rzeczy z włóczki’. Pierwszą z nazw podało 27 osób, przy czym ZaW zaprzeczył jej znajomości, a drugą – 10. Obie mają charakter ogólnopolski. W przypadku *drutów* im młodsze pokolenie, tym więcej wskazań, dla *szydelka* zależność jest odwrotna. Niemniej różnice między generacjami nie są znaczne.

Tabela 2.VIII.63. Pręty, na które owija się włóczkę tak, by wytworzyć z niej czapki, swetry itp.

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długie pręty, na których owija się włóczkę tak, by wytworzyć z niej czapki, swetry itp.’	<i>druty II</i> (lm)	5 (50%)	11 (61,11%)	10 (66,67%)	— pn: ZaW
‘pręcik z zagiętym końcem, za pomocą którego wytwarza się rzeczy z włóczki’	<i>szydelko</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—

‘Cienki pręt służący do szycia’ nazywany jest *igłą*. To ogólnopolskie określenie podało 26 respondentów. Informator z II pokolenia wyjaśnił także *iglicę* jako ‘dużą igłę’. Ma ona charakter gwarowy. Notowana jest w Łódzkiem, Kieleckiem, Wielkopolsce, na Mazurach wschodnich, Suwalszczyźnie, Podlasiu, Mazowszu, Rzeszowszczyźnie

³⁴⁸ W wariantcie *pyⁿdzelek*.

i Śląsku Cieszyńskim (KSGP, AGM)³⁴⁹. Jak widać, leksem znany jest na dużym obszarze kraju, choć głównie na północy i w centrum.

Tabela 2.VIII.64. *Igła* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'cienki pręt służący do szycia'	<i>igła II</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	9 (60%)	—
'duża igła'	<i>iglica II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Pozostałe przedmioty do szycia i ich nazwy zostały wymienione jednostkowo. Wśród nich znajdują się ogólnopolskie leksemy: *agrafka* 'metalowy zaczep do spinania tkanin' (po 1 osobie z I i II pokolenia), *naparstek* 'mała osłonka zakładana na palec, by się nie ukłuć w czasie szycia' (1 osoba z II generacji) oraz *wykrój* 'wycięty z papieru wzór do uszycia ubrania' (respondentka z najstraszniej grupy wiekowej). W II generacji przytoczono także inne znaczenie słowa *iglica III*, tj. 'przyrząd do nawlekania igieł', przy czym odnotowano tu dla niego poświadczenie negatywne. Występuje ono w AJKLW we współczesnych powiatach poznańskim i nowotymyjskim, jednak w bardziej precyzyjnym znaczeniu, tj. 'rurka w kołowrotku, przez którą podczas przędzenia przechodzi nić nawijająca się przez szpulkę'. Informatorka z Bałdrzychowa (I pokolenie) użyła także nienotowanego w źródłach określenia *noga I* 'przyrząd do wyprawiania butów'.

AnM podała, że 'mały przedmiot zaciskający się w jednym końcu służący do zawieszania firanek w oknie' nazywa się *zapinką* lub *zazdrostką II*. Inna respondentka – również z II generacji – przytoczyła *preⁿik III* 'mały zaczep, który można przykleić do framugi okiennej, by zamocować zazdrostkę (firankę)'. *Zazdrostka* nie pojawia się w źródłach w omawianym znaczeniu, natomiast dwa pozostałe leksemy są ogólnopolskie.

'Lepka maść, przy pomocy której łączy się ze sobą różne elementy' określana jest *klejem* (po 1 poświadczeniu w I i II generacji). 'Łączenie elementów za pomocą kleju' to inaczej *klejenie* (2 osoby). Przedmiot, który montowany jest na klej, nazywa się przymiotnikiem *przylepny* (1 poświadczenie), zaś *taśma dwustronna* to 'rolka sztucznego materiału, który ma klej z dwóch stron' (2 osoby). Wszystkie leksemy zostały wskazane przez respondentów z II pokolenia, a *klej* także przez urodzoną w 1955 roku KaZ. Nie uzyskano natomiast poświadczeń od młodszych informatorów. Omawiane jednostki

³⁴⁹ Jako 'igła do cerowania pończoch' według AGM występuje w powiatach radomszczańskim, ilżeckim, oleckim, sulechowskim, grajewskim, kolneńskim i łomżyńskim; w AJKLW w Wielkopolsce zachodniej i południowo-środkowej, brak natomiast na północy i wschodzie, czyli także w okolicach Poddębic. W SGOWM na Mazurach wschodnich notowana jest jako 'gruba igła do cerowania, sporadycznie do wyszywania', a w powiecie oleckim 'druć do robienia pończoch'. W ogólnym znaczeniu 'igła' występuje na północy kraju (KSGP). *Iglicę* odnotował też J. Karłowicz. Według SGPK jest to 'duża igła do wytwarzania worków i sieci'.

leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego, niemniej *przylepny* i *klejenie* pojawiają się wyłącznie w PSWP, a *taśma dwustronna* – w WSJP.

Czworo respondentów – po 2 z II i III generacji – powiedziało, że do mocowania okien służy *kit*, czyli środek w postaci zastygającej masy uszczelniającej. AnBM i ZaMM podkreślili przy tym, że używany był on dawniej. Jedna z informaterek z III grupy wiekowej wymieniła także dwie nazwy czynności związane z montowaniem okien za pomocą kitu. Są to *kitować* ‘przytwierdzać kitem’ oraz forma dokonana, czyli *okitować*. Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie, choć ostatnia występuje w PSWP i SJPD, ale nie w WSJP.

Warto wspomnieć, że ZaMK wspomniała, iż do okien można użyć *wude*, czyli ‘WD 40; spray do nasmarowania lub uszczelniania o szerokim zastosowaniu’. Jest to nazwa własna, która nie uległa apelatyzacji, więc brak jej w statystykach.

Informatorzy przywołali jeszcze 5 środków i przyborów do wytwarzania i naprawiania innych przedmiotów. Należą tutaj: *pianka II*³⁵⁰ ‘środek, który po zastygnięciu tworzy żółtą, zwartą masę uszczelniającą’, *uszczelka* ‘elastyczny, gumowy element do uszczelniania przed wyciekami płynów, wydostaniem się ciepła itp.’, *wiertło* ‘długie, wąskie narzędzie, którym robi się otwory’, *szczypce dubeltowe* ‘narzędzie z dwiema rączkami służące do przecinania drutów’ oraz *szpadel* ‘narzędzie z płaskim zakończeniem służące do wykopywania dołów’. Wymienione leksemy mają charakter ogólnopolski, przy czym *pianka* notowana jest tylko w WSJP, a *uszczelka* nie występuje jedynie w tym źródle. Każda z jednostek leksykalnych została użyta pojedynczo przez osoby z I pokolenia, dodatkowo w II grupie wiekowej dwukrotnie odnotowano *piankę*, a u najmłodszych – także *piankę* i *uszczelkę* (po 1 poświadczeniu).

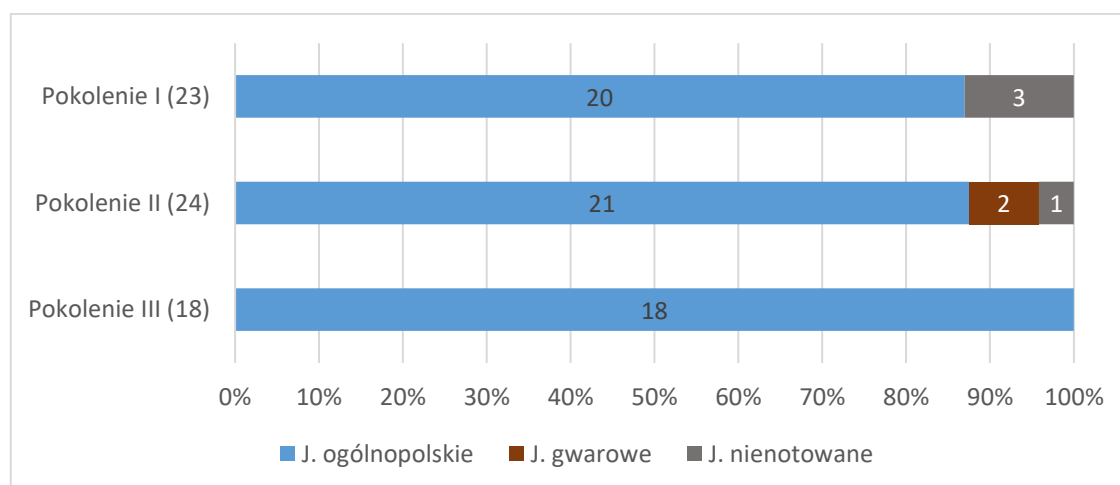
Obecność w materiale takich wyrazów jak *szpadel* czy *siekiera* może budzić wątpliwości, jednak jak wspomniał informator z Rąkczyna:

SzK: *a ja byłem u faceta ... tu na ... na ty Kolonii co się P. ożynił nie? [...] i mi sie tak podobalo bo stary kawaler ... i miol mieszkanie ... w mieszkaniu miol siekire piniek szpadel ... wszystko nie? ... a w pokoju stala krowa ... i ... wszystko miol pod ryⁿkó^m ... jag mówi jak poczszebne to idź szukej ... a ón miol wszystko w ... w mieszkaniu ... (Rąkczyn)*

Powyższy cytat pokazuje, że dawniej w domu przechowywano także przedmioty do prac w gospodarstwie, zresztą cenniejsze rzeczy były wówczas lepiej zabezpieczone.

³⁵⁰ W tym połączenie *pianka uszczelniajoⁿca*: p. I: 1.

Podsumowując, informatorzy z I generacji podali 23 leksemy z mikropola NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH, w tym 20 ogólnopolskich i 3 nienotowane. W II grupie wiekowej wskazano 21 jednostek leksykalnych z rejestru ogólnego, 2 gwarowe i 1 niewystępującą w źródłach, czyli razem 24. Młodszy informatorzy wymienili natomiast 18 nazw ogólnopolskich. ZaW przytoczył jedynie nienotowany *tapeciok*. W omawianym mikropolu odnotowano też poświadczenie negatywne dla gwarowej *iglicy III* w II pokoleniu i ogólnopolskich *drutów* u ZaW.

Wykres 2.57. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH

W I i II pokoleniu podano zbliżoną liczbę jednostek leksykalnych dla mikropola tematycznego NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH. Wyraźnie mniej widać ich u młodszych osób. Wpływ na to ma fakt, że w starszych grupach odnotowano nie tylko więcej leksemów ogólnopolskich, ale wystąpiły też po 3 określenia dyferencyjne.

Specyfiką omawianego mikropola jest to, że duża część określeń została poświadczona jednostkowo. Choć nazwy rzadkie występują powszechnie w całym materiale, w tym przypadku nielicznie pojawiają się te wskazane wielokrotnie. Tylko *igła II* i *druty* poświadczane zostały przez więcej niż 20 respondentów (odpowiednio 26 i 27), a *szydelko* i *gwóźdź* przytoczyło po 10 osób. Wynika to z faktu, że o narzędzia – poza leksemami poświadczonymi w największym stopniu – nie było odrębnych pytań w kwestionariuszu, gdyż odnoszą się bardziej do prac wykonywanych w gospodarstwie lub zarobkowo. Niemniej do analizy włączono te narzędzia, które wiążą się – czasem tylko kontekstowo (por. np. *siekiera* i *szpadel*) – z wyposażeniem domów wiejskich.

VIII.j POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA

Na mikropole POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA składa się 30 jednostek leksykalnych. Charakter ogólnopolski ma 21 z nich, po 4 są gwarowe i nienotowane, a 1 stanowi nazwę książkową.

Ogólna nazwa *narzeⁿdzie* ‘przedmiot do wykonywania określonej czynności lub rzeczy’ została użyta przez 3 osoby (po 1 z każdego pokolenia). Tak niska frekwencja leksemu określającego kategorię jest pewnym zaskoczeniem. Więcej poświadczeń, gdyż 13, uzyskały *przybory* ‘ogół narzędzi i kosmetyków służących do różnych czynności, np. higienicznych i pielęgnacyjnych’. Najwięcej przywołań uzyskano od osób z II generacji, a najmniej – z I. Poświadczenie uzyskano także od ZaW, który jako jedyny wymienił *akcesoria* ‘ogół drobnych przyborów i narzędzi’. Dwa z ostatnich wyrazów wystąpiły wyłącznie w liczbie mnogiej. *Narzeⁿdzie* i *akcesoria* stanowią jednostki ogólnopolskie. *Przybory* natomiast przez WSJP oznaczone są jako „książkowe”, zaś w PSWP nie zostały opatrzone żadnym kwalifikatorem.

Tabela 2.VIII.65. Ogólne nazwy przedmiotów do wykonywania nimi określonej czynności lub rzeczy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot do wykonywania określonej czynności lub rzeczy’	<i>narzeⁿdzie</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘ogół narzędzi i kosmetyków służących do różnych czynności, np. higienicznych i pielęgnacyjnych’	<i>przybory</i> (lm)	1 (10%)	7 (38,89%)	4 (26,27%)	ZaW
‘ogół drobnych przyborów i narzędzi’	<i>akcesoria</i> (lm)	0	0	0	ZaW

Cztery osoby (po 1 z I i III pokolenia oraz 2 – z II) powiedziały, że ‘przedmiot, na którym coś się stawia, wytwarza itp.’ nazywa się *podkładką*. Respondentki odniosły ten leksem do takich przedmiotów jak podstawka, na której stawia się wiadro z wodą, współczesna, silikonowa stolnica, ochronna mata na stół oraz przewijak. *Deską VI* natomiast kobieta z II grupy generacyjnej nazywa ‘składany stojak z wąskim blatem, na którym się prasuje’. Obie jednostki leksykalne pochodzą z rejestru ogólnego.

‘Wygięty pręt, na którym wieszka się ubrania’ określany jest jako *hak II*³⁵¹ (po 1 poświadczeniu w II i III grupie wiekowej) lub *haczyk V* (po jednej osobie z I i II generacji). Oba leksemy mają charakter ogólnopolski.

³⁵¹ W tym wariant *hok*: p. III: 1.

Dwie osoby z I i II pokolenia objaśniły *zydel II* oraz *zydelek II* jako ‘przyrząd do zdejmowania butów’, przy czym jedna z nich podała oba leksemy. Żaden z tych wyrazów nie występuje w wykorzystanych źródłach w przytoczonym znaczeniu.

Informatorzy wskazali trzy przedmioty do ochraniań innych przedmiotów. Piętnaścioro rozmówców wymieniło *pokrowiec* ‘materiał, pojemnik itp. służące do ochraniań przedmiotów’, przy czym głównie z II generacji. Odnotowano także *futorialik* ‘przedmiot, często elegancki, do którego wkłada się inne przedmioty, by je chronić lub ułożyć’ oraz *listwę* ‘plastikową osłonę przewodów elektrycznych montowaną na ścianach’. Przytoczone jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, niemniej *futorialik* nie pojawia się w WSJP.

Tabela 2.VIII.66. Przybory, przedmioty służące do ochraniań innych przedmiotów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘materiał, pojemnik itp. służące do ochraniań przedmiotów’	<i>pokrowiec</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	4 (26,27%)	ZaW
‘przedmiot, często elegancki, do którego wkłada się inne przedmioty, by je chronić lub ułożyć’	<i>futorialik</i>	1 (10%)	0	0	—
‘plastikowa osłona przewodów elektrycznych montowana na ścianach’	<i>listwa IX</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Cztery respondentki (po 2 z I i III pokolenia) powiedziały, że ‘zatyczka naczynia, która blokuje wypłynięcie wody’ określana jest jako *korek III*. Informatorka z II grupy wiekowej użyła deminutywnego *koreczka*. Obie jednostki leksykalne notowane są zarówno w WSJP, jak i PSWP.

Nieliczne poświadczenia uzyskały dwie ogólne nazwy substancji do czyszczenia. W rozmowach z 4 osobami (2 z I pokolenia i po 1 – z II i III) zarejestrowano *środek*³⁵², w tym połączenia: *środek chemiczny*, *środek pioro"cy* i *środek czyszczoc"cy*, zaś raz w II generacji przytoczono *detergent*. Również jednokrotnie (w III grupie wiekowej) poświadczono *chemikalia* ‘sztucznie wytworzone detergenty’ notowane wyłącznie w liczbie mnogiej. Wszystkie leksemy charakterystyczne są dla języka ogólnego.

Informatorka pochodząca z Byczyny (pokolenie III) oraz najmłodszy respondent wymienili *kosmetyki*, tj. ‘ogólną nazwę środków do pielęgnacji ciała’. Omawiany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

³⁵² W tym połączenia: *środek chemiczny*: p. I: 1; *środek pioro"cy*: p. II: 1; *środek czyszczoc"cy*: p. III: 1.

Mieszkańcy okolic Poddębic wskazali 2 środki konserwujące. Mieszkanki Chrop z II grupy wiekowej wymieniły *mocz*, czyli ‘żółtą, płynną wydzielinę ludzi i zwierząt wykorzystywaną do utrwalania farby, wyprawiania skór itp.’, a NoK (młodsza generacja) podała *olej II* ‘płynny tłuszcz roślinny; tu: służący do konserwacji’. Respondentka podkreśliła, że można nim zabezpieczać wolnostojący, blaszany piekarnik przed korozją.

Respondent z Lekaszyna (pokolenie II) wymienił dwie gwarowe nazwy ‘pasty do butów’. Są to *globin* i *śwaks*. Pierwsza z nich występuje na południu, a dokładniej na Zaolziu i w powiecie niżańskim na Podkarpaciu. Notowana jest też we wschodniej Wielkopolsce, a dokładniej w Kramsku i okolicach Koła. Ponadto poświadczono ją w powiecie krośnieńskim na ziemi lubuskiej (SGP; Osowski red. 2018a). Warto nadmienić, że Lekaszyn jest ostatnią obok Grodziska wsią na terenie powiatu poddębickiego, sąsiednie Krzykosy i Augustynów leżą na terenie powiatu kolskiego. Nie dziwi zatem znajomość omawianego leksemu przez GrM. Drugie z wymienionych słów notowane jest w okolicach Kalisza w formie *szwaks* (SGPK). Jest to przekształcenie występującego powszechnie w gwarach określenia *szuwaks*³⁵³ pochodzącego od niem. *Schuhwachs* oznaczającego ‘wosk do butów’³⁵⁴ (Apel 2015; Dyszak 2018: 105; Schuhe Putzen 2022; The Good Things 2022³⁵⁵).

Z rozmów z informatorami odnotowano nazwy 3 przedmiotów i jednego środka służących do zabijania lub odstraszenia dzikich zwierząt. ‘Przedmiot, urządzenie mające płoszyć dzikie zwierzęta’ respondentka z II pokolenia nazywała *odstraszaczem*. *Łapka II* (1 osoba z II generacji) i *klapka IV* (1 osoba z III generacji) stanowią określenia na ‘zatraskiwaną pułapkę na myszy’. *Muchozol* zaś to ‘środek w sprayu zabijający muchy w domu’ – przytoczono go po 1 raz w każdej grupie wiekowej.

Odstraszacz i *łapka* wywodzą się z rejestru ogólnego. Pierwsze z określeń jednak występuje tylko w WSJP. Gwarowy charakter ma *klapka*, która sporadycznie notowana jest na Śląsku – w KSGP w powiecie rybnickim, a w AJŚ w okolicach Strzelec Opolskich. Redaktorzy SGOWM odnotowali to słowo jako ‘zapadka, drzwiczki przy klatce na myszy’. Wskazanie *klapki* w okolicach Poddębic daje więc nowe spojrzenie na

³⁵³ KSGP notuje *szuwaks* w Woźnikach k. Sieradza, okolicach Wielunia, w Wielkopolsce, na Kujawach, Mazurach, Podlasiu i Suwalszczyźnie, Mazowszu, Lubelszczyźnie, Kielecczyźnie, a także w okolicach Wrocławia i Miechowa. Zob. też: Dyszak 2018: 105.

³⁵⁴ ‘Pasta do butów’ to natomiast *die Schuhcreme*.

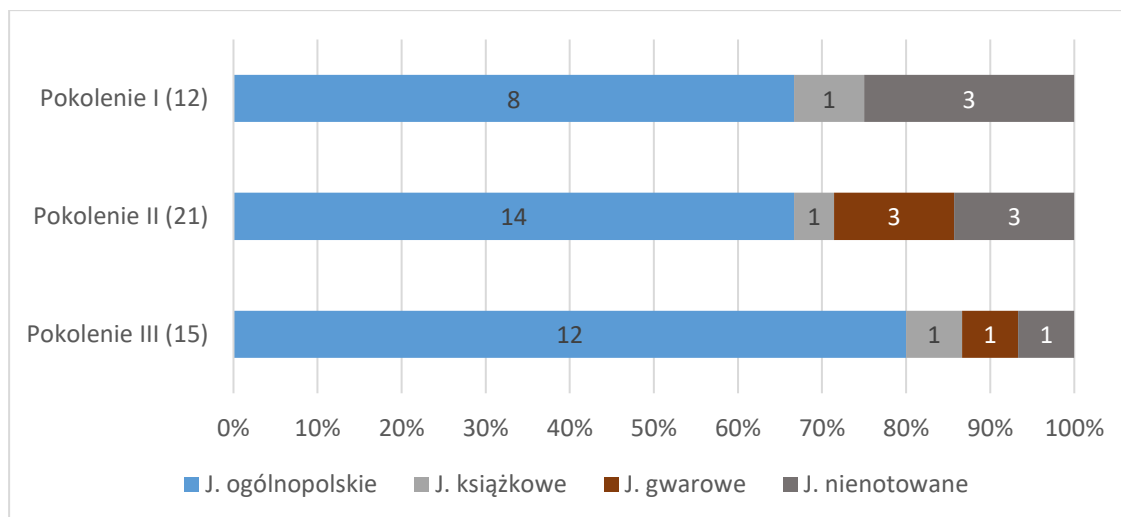
³⁵⁵ W słownikach i publikacjach (na przykład A.S. Dyszaka) *Schuhwachs* tłumaczy się jako ‘pasta do butów’. Niektóre niemieckie sklepy obuwnicze lub z akcesoriami (np. The Good Things, Schuhe Putzen) odróżniają *Schuhwachs* (wosk) od *Schuhcreme* (pasta).

dotychczasowy zasięg występowania tej jednostki leksykalnej. Wyraz *muchozol* nie występuje w źródłach. Jest to bowiem nazwa marki środka do zwalczania much, która ulega stopniowo apelatywizacji.

Dwie respondentki z III pokolenia użyły leksemu dotyczącego zdrowia człowieka. Jest to *balkonik* ‘podpora, zazwyczaj na kółkach, ułatwiająca poruszanie się osobom z ograniczeniami ruchowymi’. Ponadto po 1 raz w II i III generacji przytoczono *termometr* ‘przyrząd do pomiaru temperatury’ – w tym przypadku wieszany na ścianie i mierzący temperaturę w pomieszczeniu oraz montowany przy piekarniku kuchni węglowej. W II grupie wiekowej pojedynczo pojawiły się także dwie nazwy ‘przyrządu do noszenia dwóch wiader wody na barkach’. Są to *jarzmo* i *stoⁿgiew I*. Pierwsza z nich uzyskała dodatkowo poświadczenie negatywne – również w średnim pokoleniu.

Spośród wymienionych leksemów do ogólnopolskich należą *balkonik* i *termometr*. *Jarzmo* występuje w gwarach małopolskich, okolicach Lublina, Gór Świętokrzyskich, na Mazowszu (zwłaszcza południowym) i w Ostródzkiem. Notowane jest także na pograniczu mazowiecko-wielkopolskim, a zatem niedaleko od badanego terenu (KSGP; AGM; SGOWM; SGPK). *Stoⁿgiew* natomiast nie pojawia się w źródłach w omawianym znaczeniu. Najpewniej doszło tu do skojarzenia naczynia na wodę z przyrządem do noszenia wody.

Ogółem dla mikropola POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA informatorzy z I generacji użyli 12 jednostek leksykalnych, w tym 8 ogólnopolskich, 3 nienotowanych i 1 książkowej. W II grupie wiekowej podano 21 leksemów: 14 ogólnopolskich po 3 gwarowe i nienotowane oraz 1 książkowy. Wystąpiło tu także poświadczenie negatywne dla gwarowego *jarzma*. Młodszy respondenci podali 15 wyrazów, z czego 12 ogólnopolskich i po 1 książkowej, gwarowej oraz nienotowanej. ZaW natomiast wskazał 3 słowa z rejestru ogólnego i 1 książkowe.

Wykres 2.58. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA

Wyraźnie najwięcej jednostek leksykalnych wskazały osoby z II pokolenia, a najmniej poświadczeń uzyskano od starszych rozmówców. Dla I i II grupy wiekowej co trzeci leksem ma charakter dyferencyjny, podczas gdy w III – co piąty. W starszej generacji nie udokumentowano żadnego gwaryzmu, najwięcej wystąpiło ich natomiast w średniej grupie. Większa liczba wyrazów w II pokoleniu może wynikać głównie z faktu, że jest ono najliczniejsze, a w omawianym mikropolu tematycznym nie brak słów poświadczonych jednokrotnie. Niemniej ze względu na niejednorodny charakter nazw trudno wyciągnąć obszerniejsze wnioski.

Podsumowanie subpola tematycznego PRZYBORY I NARZĘDZIA

We wszystkich pokoleniach trzy pierwsze mikropola pod względem wielkości stanowią kolejno: PRZYBORY KUCHENNE, ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE oraz PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM. W przypadku pierwszego z nich widać różnice w proporcjach – najwyższy odsetek odnotowano w III generacji, a najniższy – w II. W średnim pokoleniu wyższy jest natomiast procent leksemów związanych z przedmiotami dziecięcymi i sprzątaniami. PRZYBORY ŁAZIENKOWE zajmują kolejne miejsce, przy czym u młodszych takie samo pod względem wielkości jest mikropole PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ. To u osób ze starszej i średniej grupy wiekowej jest szóste, tak jak u młodszych NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH, które w I i II pokoleniu są piątym mikropolem pod względem wielkości. W II i III grupie wiekowej kolejne dwa mikropola zajmują

POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA oraz ZBĘDNE PRZEDMIOTY. U osób starszych kolejność ta jest odwrotna. We wszystkich generacjach dwa ostatnie mikropola pod względem wielkości to PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM i PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM.

Tabela 2.VIII.67. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpolu tematycznego PRZYBORY I NARZĘDZIA pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (222)	Pokolenie II (291)	Pokolenie III (262)
PRZYBORY KUCHENNE	67 (30,18%)	76 (26,12%)	86 (32,82%)
ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE	31 (13,96%)	50 (17,18%)	33 (12,60%)
PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM	24 (10,81%)	36 (12,37%)	32 (12,21%)
PRZYBORY ŁAZIENKOWE	23 (10,36%)	31 (10,65%)	26 (9,92%)
NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH	23 (10,36%)	24 (8,25%)	18 (6,87%)
PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ	17 (7,66%)	23 (7,90%)	26 (9,92%)
ZBĘDNE PRZEDMIOTY	13 (5,86%)	15 (5,15%)	12 (4,58%)
POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA	12 (5,41%)	21 (7,22%)	15 (5,73%)
PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM	7 (3,15%)	8 (2,75%)	9 (3,44%)
PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM	5 (2,25%)	7 (2,41%)	5 (1,91%)

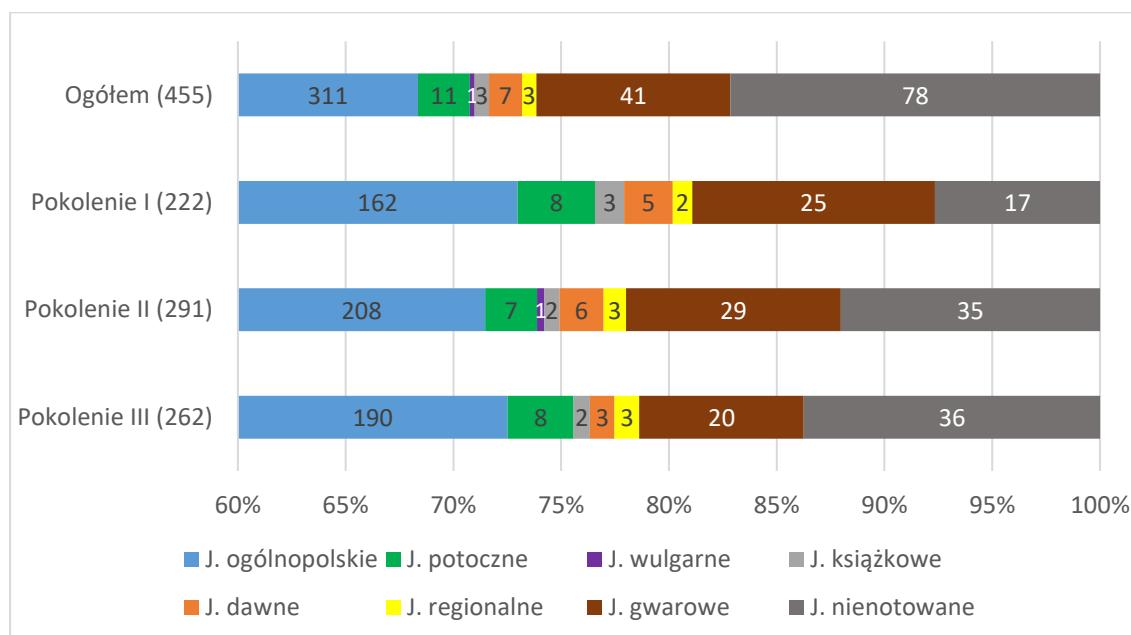
Najwyraźniejsze różnice widać zatem w proporcjach mikropola tematycznego PRZYBORY KUCHENNE. Ponadto respondenci z młodszego pokolenia wymienili więcej określeń z zakresu mikropola PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU LUB URZĄDZEŃ, co wynika z faktu, że wskazali więcej nazw określonych desygnatów (np. *klucz* i *kluczyk*), a także wyrazy mniej oczywiste dla omawianego mikropola, np. *samolocik*, *łom*. Starsi zaś wymienili proporcjonalnie więcej określeń z mikropola ZBĘDNE PRZEDMIOTY. W pozostałych przypadkach różnice są nieznaczne.

Ogółem w subpolu PRZYBORY I NARZĘDZIA odnotowano 455 jednostek leksykalnych. Spośród nich 311 (68,35%) wywodzi się z rejestru ogólnego, 78 (17,36%) nie notują źródła, 41 (8,79%) ma charakter gwarowy, 11 (2,42%) stanowią potoczmy, 7 (1,54%) – archaizmy, po 3 (0,66%) – regionalizmy i leksemy książkowe, a 1 (0,22%) nazwa jest wulgarna.

Tabela 2.VIII.68. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola PRZYBORY I NARZĘDZIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	162 (72,97%)	208 (71,48%)	190 (72,52%)
Jednostki dyferencyjne	60 (27,03%)	83 (28,52%)	72 (27,48%)

We wszystkich pokoleniach odsetek jednostek dyferencyjnych jest niemal taki sam, wynosi on niespełna 30%, więc ogólnopolskich nazw jest nieco ponad 70%. Różnice są znikome, gdyż maksymalnie wynoszą niecałe 1,5%, jak w przypadku I i II generacji.

Wykres 2.59. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola PRZYBORY I NARZĘDZIA

Odsetek jednostek dyferencyjnych ogółem wynosi 31,65%; jest to wartość wyższa niż w przypadku poszczególnych grup wiekowych. Wyraźny wpływ na liczebność leksemów spoza rejestru ogólnego mają te nienotowane, a następnie – gwarowe. Zależność tę widać też w II i III pokoleniu. Starsi respondenci wskazali natomiast wyższy odsetek określeń wywodzących się z gwar, co potwierdza wniosek badaczy, że to właśnie osoby starsze posługują się tą odmianą polszczyzny w największym stopniu. Wprawdzie rozmówcy z II generacji wyrazów gwarowych przytoczyli więcej, niemniej nie są one najliczniejszą grupą nazw dyferencyjnych dla tego pokolenia. Ponadto ich odsetek jest niższy niż w I grupie wiekowej. Najmłodszy informatorzy najliczniej dokonują przekształceń (*kalach*), neosemantyzacji (*cewnik*) czy tworzą formy od słów ogólnopolskich (*dziurawka*). Warto zaznaczyć, że wyłącznie u osób z II generacji odnotowano każdy typ jednostek leksykalnych pod względem

przynależności odmianowej, a informatorzy z I i III grupy wiekowej nie podali wulgarnego *wypierdolić*.

Dodatkowe poświadczenia uzyskano od ZaW i KaS. Młodszy z nich wskazał 57 leksemów, w tym 37 ogólnopolskich, 8 nienotowanych, po 5 gwarowych i potocznych oraz po 1 książkowym i dawnym. Mieszkaniec Bałdrzychowa podał natomiast 22 jednostki leksykalne – 17 ogólnopolskich i 5 gwarowych.

W subpolu PRZYBORY I NARZĘDZIA odnotowano liczne poświadczenia negatywne. Na nieznaną 44 słów wskazały osoby z III pokolenia. Wśród nich znajduje się 20 ogólnopolskich, 15 gwarowych, 5 nienotowanych, 2 dawne oraz po 1 potocznym i książkowym. Łącznie 37 nazw nie znają osoby z II generacji, w tym 15 gwarowych, 14 ogólnopolskich, 4 nienotowanych, 2 dawnych i po 1 potocznej oraz książkowej. Dwadzieścia trzy poświadczenia negatywne odnotowano u starszych respondentów. Potwierdzili oni nieznaną 9 jednostek ogólnopolskich i gwarowych, po 2 dawnych i nienotowanych oraz 1 potocznej. Ośmiu leksemów ogólnopolskich i po 2 dawnych oraz gwarowych nie zna ZaW, co daje sumę 12.

IX. NACZYNIA

Subpole NACZYNIA podzielono na 4 mikropola. Są to: NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE; NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY; BRUDNE NACZYNIA oraz NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH.

IX.a NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE

Z zakresu mikropola NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE wyodrębniono 138 jednostek leksykalnych. Żadna z nich nie została wskazana przez wszystkich informatorów. Osiemdziesiąt osiem należy do rejestru ogólnego, 15 gwarowego, 7 regionalnego, 5 to wyrazy dawne, 4 potoczne, 2 wulgarnie, po 1 żartobliwe i książkowe, a 15 nie odnotowano w wykorzystanych źródłach. Wyróżniono tu np. naczynia do gotowania, naczynia, w których podaje się jedzenie oraz naczynia na napoje. Mikropole NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE jest największe dla zgromadzonego materiału.

Ogólnie na naczynie do gotowania respondenci mówią *garnek*. Uzyskał on 42 poświadczenia. Leksem ten ma charakter ogólnopolski. Raz podano nienotowane słowo *garnkowaty* ‘zbliżony kształtem do garnka’. Widać tu bowiem prawdopodobnie przykład okazjonalizmu utworzonego w trakcie nagrania. Przyrostek *-owaty* wykorzystywany jest

m.in. do utworzenia odrzeczownikowych przymiotników podobieństwa, zatem *garnkowaty* to ‘taki, który przypomina garnek’ (Pająkowska 1990: 103).

Tabela 2.IX.1. *Garnek I* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘naczynie do gotowania i przechowywania potraw’	<i>garnek I</i> ³⁵⁶	9 (90%)	16 (88,89%)	15 (100%)	ZaW; KaS
‘zbliżony kształtem do garnka’	<i>garnkowaty</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informatorzy wymienili 3 nazwy ‘małego garnka’. Pięcioro z I i II pokolenia przytoczyło *garnczek* występujący w PSWP i SJPD, ale nie WSJP. Leksem ten jest więc ogólnopolski, choć, jak widać, występuje w starszych publikacjach i udokumentowano go w starszych grupach wiekowych. Z rejestru ogólnego wywodzi się też *garnuszek* wspomniany przez 10 respondentów, głównie ze średniej grupy wiekowej. Pięcioro informatorów wymieniło *kwaterkę*, która należy do archaizmów. Notowana jest bowiem w WSJP jako „przestarzała”, a w PSWP jako „dawna”. Z jednej strony potwierdzenie tego stanu rzeczy widać nie tylko w kwalifikatorach zamieszczonych w źródłach, ale także w mowie mieszkańców okolic Poddębic – żadna z osób z III generacji nie użyła bowiem pierwszej z tych nazw. Z drugiej – również w I i II grupie wiekowej poświadczeń jest niewiele. Określili na mały garnek użyli zatem przede wszystkim rozmówcy z II pokolenia, w mniejszym stopniu z I, a tylko 1 słowo jednokrotnie udokumentowano w III grupie wiekowej, wymienił je także ZaW.

Tabela 2.IX.2. *Mały garnek*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘mały garnek’	<i>garnczek I</i> ³⁵⁷	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>garnuszek I</i>	1 (10%)	7 (38,89%)	1 (6,67%)	ZaW
	<i>kwaterka II</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic podali dwie nazwy ‘dużego garnka’, tj. *kociołek* i *gar*. Pierwszą z nich wymieniło 13 osób (a 1 zaprzeczyła jej znajomości), natomiast drugą – 17. ‘Bardzo duży garnek’ określany jest zaś jako *sagan* (4 poświadczenia) oraz *kocioł* (15 poświadczeń). Choć *kociołek* jest formą deminutywną, opisuje on duży desygnat. Jeszcze większym typem garnka jest bowiem *kocioł*.

Wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski. *Kociołek* częściej wskazywali badani z II grupy wiekowej, a *gar* – z I. Drugi z tych leksemów wymienił

³⁵⁶ W tym warianty: *garki/w garku*: p. I: 9, p. II: 10, p. III: 4; *gornek*: p. III: 1; *gorki*: p. II: 1, p. III: 2.

³⁵⁷ W tym wariant *garnczek/garnczki*: p. I: 2, p. II: 2.

również KaS. Ponownie uzyskano najmniej poświadczeń od najmłodszych informatorów. W tym pokoleniu odnotowano też poświadczenie negatywne.

Tabela 2.IX.3. (Bardzo) duży *garnek*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'duży garnek'	<i>kociołek I</i> ³⁵⁸	3 (30%)	9 (50%)	1 (6,67%) pn: 1 (6,67%)	—
	<i>gar I</i> ³⁵⁹	6 (60%)	6 (33,33%)	4 (26,27%)	KaS
'bardzo duży garnek'	<i>sagan I</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>kocioł II</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	5 (33,33%)	—

Jedna z informaterek wymieniła *samowar* jako 'garnek, w którym w czasie gotowania następuje wzrost ciśnienia, co powoduje wzrost temperatury' (a zatem to samo co *szybkowar*³⁶⁰), a nie – jak podają źródła – 'metalowe urządzenie służące do parzenia herbaty, podgrzewane od spodu węglem, elektrycznie lub w inny sposób, wyposażone u góry w miejsce na esencję herbaty, pośrodku w zbiornik na wodę, u dołu w kranik pozwalający nalewać herbatę do filiżanki lub innego kubka'³⁶¹. Widać zatem jednocześnie przeniesienie znaczenia oraz skojarzenie przez podobieństwo brzmieniowe *samowara* i *szybkowaru*.

Tabela 2.IX.4. *Szybkowar* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'garnek, w którym w czasie gotowania następuje wzrost ciśnienia, co powoduje wzrost temperatury'	<i>szybkowar</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	1 (6,67%)	—
	<i>samowar</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Na pytanie *Mały garnek z długim uchem to... najwięcej osób (27) użyło zdrobnienia ronderek, być może ze względu na przymiotnik mały użyty w tym pytaniu. Niemniej 16 respondentów wskazało formę rondel. Zarówno w I, jak i w III pokoleniu forma deminutywna dominowała znacznie nad podstawową, natomiast w II generacji rozkład liczebności obu jednostek leksykalnych był taki sam. Niektórzy z rozmówców przywoływali obie nazwy. Charakter tych słów jest ogólnopolski. Raz podano też notowaną w WSJP jako „przestarzałą” *kwartę* 'litrowy garnek z jednym uchem'.*

Kończąc opis leksemów dotyczących naczyń do gotowania potraw, należy podkreślić, że w zebranych materiałach nie wystąpiły wyrazy gwarowe, niemniej nieco

³⁵⁸ W tym wariant *kociołek*: p. II: 2.

³⁵⁹ W tym wariant *gor*: p. I: 1, p. II: 1, p. III: 2.

³⁶⁰ Również wskazany przez tę respondentkę, z zaznaczeniem, że jest to naczynie współczesne, którego ona nie używa.

³⁶¹ Definicja za WSJP.

ponad połowę³⁶² respondentów zapytano o znajomość *kotła koprowego*, czyli ‘miedzianego naczynia, w którym smażono powidła’. Wszystkie z zapytanych osób zaprzeczyły znajomości nazwy notowanej w SGOWM, SGK, Ram, SGPK, KSGP oraz słowniku *Co wieś...* (2014) z Bukówca Górnego, ok. Konina i Poznania, północnego Mazowsza, Kaszub, Warmii i Mazur oraz ziemi dobrzyńskiej.

Tabela 2.IX.5. Rondel i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘litrowy garnek z jednym uchem’	<i>kwarta</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mały garnek z długim uchem’	<i>rondel</i>	3 (30%)	10 (55,56%)	3 (20%)	—
	<i>rondelek</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	10 (66,67%)	—

Trzydzieścioro sześcioro respondentów – 8 z I pokolenia, 14 – z II, 13 – z III i ZaW – wymieniło *czajnik II* ‘naczynie stojące na kuchence służące wyłącznie do podgrzewania wody. Leksem ten wywodzi się z rejestru ogólnego.

W II generacji użyto dwóch nazw naczyń, w których zaparza się napoje. Dwie osoby wspomniały, że herbatę przyrządza się w *czajniczku*, a jedna podkreśliła, iż kawę po arabsku parzy się w *tygielku*. Oba słowa są ogólnopolskie.

Ogólnopolska *patelnia* ‘płaskie naczynie z długim uchem służące do smażenia’ znana jest powszechnie we wszystkich pokoleniach, natomiast regionalna *patelka* – kilku osobom z II i III grupy wiekowej. Podhalańska *sierpinka* – co nie dziwi – nie występuje w centralnej Polsce, zaś notowaną w SJPD i KSGP na Kurpiach i Białostocczyźnie *skowrodę* wskazały wprawdzie 2 osoby urodzone w latach 90., ale tylko jako słowo zasłyszane, przywołane z pełną świadomością, że jest to określenie wschodnie. Dlatego nie jest ona wliczana do statystyk dla zgromadzonego materiału. Dyferencyjne nazwy nie są więc popularne dla tego desygnatu, choć, co lekko zaskakujące, przytoczyli je rozmówcy z młodszych pokoleń.

Tabela 2.IX.6. *Patelnia* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘płaskie naczynie do smażenia’	<i>patelnia</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>patelka</i> ³⁶³	0	2 (11,11%)	3 (20%)	—

Podano 6 synonimicznych nazw ‘aluminiowej formy do pieczenia ciast’. Po 25 informatorów wymieniło leksemy *blacha* i *brytfanna*, 9 – *foremka*, 8 – *blaszka*, 5 – *forma*,

³⁶² 4 z I pokolenia, 10 z II, 9 z III i ZaW.

³⁶³ Ze względu na hierarchię słowników przyjętą w rozprawie *patelkę* uznano za regionalizm, gdyż tak oznaczony jest w PSWP (przy braku słowa w WSJP). Warto mieć jednak na uwadze, że słowo to można by potraktować jako archaizm, gdyż nie występuje w najnowszym słowniku, w PSWP miało status regionalizmu, zaś w SJPD nie zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem.

a 1 kobieta wskazała *brytfankę*. Wszystkie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego. W III pokoleniu wymieniono wszystkie określenia, niemniej każde słowo, poza *brytfanką*, uzyskało najwięcej poświadczeń u osób starszych.

Tabela 2.IX.7. *Forma do pieczenia ciast i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘aluminiowa forma do pieczenia ciast’	<i>blacha II</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	8 (53,33%)	—
	<i>blaszka</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	3 (20%)	ZaW
	<i>forma</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>foremka</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>brytfanna</i>	7 (70%)	11 (61,11%)	6 (40%)	ZaW
	<i>brytfanka</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Sytuacja dotycząca przynależności odmianowej nazw związanych z żeliwnym naczyniem do pieczenia mięsa jest bardziej złożona. *Rynienka* i *geⁿsiarka* to słowa ogólnopolskie, przy czym drugie notuje tylko WSJP. Natomiast *kastrula*, która została poświadczona tylko przez jedną informatorkę (*jo to mówie na to kastrula* [PaK]), odnotowana została w SGOWM i KSGP, ale jako ‘różnego rodzaju naczynia do gotowania: a) rondel, b) duży, zwykle żeliwny garnek’. Warto nadmienić, że słowo to znane jest w innych językach jak kazachski (*кастрюля*), grecki (*κατσαρόλα*), estoński (*kastrul*) i francuski (*casseroles*) jako ‘garnek’.

Tabela 2.IX.8. *Rynienka i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘żeliwne, żaroodporne naczynie do pieczenia’	<i>rynienka</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	3 (20%)	—
				pn: 1 (6,67%)	
	<i>geⁿsiarka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>kastrula</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci zwrócili uwagę na jeszcze 2 naczynia służące do pieczenia. Jednokrotnie w III pokoleniu pojawiła się ogólnopolska *tortownica* ‘okrągłe naczynie, w którym piecze się ciasto’. Natomiast 6 osób (po 1 z I i III grupy wiekowej i 4 – z II) wymieniło *żaroodporny* ‘o naczyniu: przystosowane do wykorzystywania w wysokich temperaturach, szczególnie do pieczenia’, które także wywodzi się z rejestru ogólnego.

Również ‘wyżłobione naczynie w pniu drzewa do zmywania naczyń, kąpania dzieci, zarabiania ciasta’ ma kilka nazw. *Niecka* i *szaflik* pochodzą z rejestru ogólnego, jednak drugie z tych słów w omawianym tu znaczeniu występuje tylko w WSJP. *Kopanka* także notowana jest w WSJP, ale ma ograniczony zasięg występowania. Redaktorzy wskazali ją bowiem jako leksem poznański. W SJPD widnieje przy niej kwalifikator „gwarowa”, ale bez podania zasięgu występowania. Jak pokazuje tabela 2.IX.9, *kopanka*

znana jest powszechnie osobom z I i II generacji także w okolicach Poddębic. Potwierdza to również jej obecność w SGD. A zatem zasięg występowania słowa jest szerszy, niż naprowadza na to informacja zawarta w WSJP. *Faska* natomiast wprawdzie jest notowana w źródłach, ale pod innymi znaczeniami. W przypadku *dzieży* w źródłach często pojawia się definicja zbyt ogólna, aby ustalić, czy słowo dotyczy wyżłobionego naczynia – czy klepkowego – wyjaśnienia sprowadzone są często tylko do ‘naczynia do zarabiania ciasta na chleb’ (też w WSJP i SJPD). Zasięg słowa jest szeroki i obejmuje większość kraju oraz Zaolzie z wyłączeniem niemal całej Wielkopolski (poza powiatami północnymi), Pomorza (też zachodniego) i Kaszub (z wyjątkiem okolic Malborka i Tczewa). Dlatego uznano je za regionalizm.

Omawiany tu desygnat nie jest już używany, został zastąpiony przez miski, stolnice i wanny. Niewiele poświadczeń dla ogólnopolskich *niecki* i *szaflika* oraz liczne potwierdzenia gwarowych i regionalnych odpowiedników pokazują, że dawniej to gwarowe nazwy miały pierwszeństwo nad ogólnopolskimi – te drugie były czasem zupełnie nieznane mieszkańcom wsi.

Tabela 2.IX.9. *Niecka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wyżłobione naczynie w pniu drzewa, głównie do zarabiania ciasta’	<i>kopanka</i>	9 (90%)	16 (88,89%)	0	KaS
			pn: 2 (11,11%)	pn: 9 (60%)	
	<i>dzieża</i>	8 (80%)	6 (33,33%)	0	KaS
			pn: 1 (10%)	pn: 8 (44,44%)	
	<i>niecka</i>	2 (20%)	8 (44,44%)	2 (13,34%)	—
			pn: 6 (60%)	pn: 6 (33,33%)	
	<i>szaflik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
			pn: 6 (60%)	pn: 9 (50%)	
	<i>faska</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
			pn: 4 (40%)	pn: 10 (55,56%)	

W przypadku płaskiego lub nieco wgłębionego naczynia, na którym podaje i spożywa się potrawy dominuje ogólnopolska nazwa *talerz* (29 poświadczeń) i jej deminutywna forma – *talerzyk* (6 poświadczeń). Nieznane są tu natomiast gwarowe *talarek* i *szajbiczek* (*Co wieś...* 2014).

Tabela 2.IX.10. *Talerz* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘płaskie lub nieco wgłębione naczynie, na którym podaje się jedzenie, często je się bezpośrednio z niego’	<i>talerz</i> ³⁶⁴	8 (80%)	11 (61,11%)	8 (53,33%)	ZaW; KaS
	<i>talerzyk</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

³⁶⁴ W tym wariant *talirz*: p. I: 1.

Talerz na zupełę określa się ogólnopolskim przymiotnikiem *gle^mboki* (38 poświadczeń), jedynie jedna osoba wskazała nienotowany *stolowy*. Dla talerza bez wgłębienia również dominują nazwy ogólnopolskie, tj. *plaski* (36 poświadczeń) i *plytki* (35 poświadczeń); po 4 rozmówców z I i II pokolenia potwierdziło regionalizm *miałki* – należy jednak podkreślić, że 30 respondentów zaprzeczyło znajomości tego słowa. Pozostałe określenia na płaski talerz wywodzą się z rejestru ogólnego, warto natomiast nadmienić, że talerz *deserowy* czasami postrzegany jest jako mniejszy od „standardowego” *plaskiego*, zaś *obiadowy* – jako większy.

Tabela 2.IX.11. Rodzaje talerzy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o talerzu: na zupełę’	<i>gle^mboki II</i> ³⁶⁵	8 (80%)	15 (83,33%)	13 (86,67%)	ZaW; KaS
	<i>stolowy III</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o talerzu: bez wgłębienia’	<i>plytki II</i> (przym.)	7 (70%)	17 (94,44%)	10 (66,67%) pn: 2 (13,34%)	ZaW
	<i>miałki</i>	4 (40%) pn: 4 (40%)	4 (22,22%) pn: 11 (61,11%)	0 pn: 14 (93,33%)	— pn: ZaW
	<i>plaski II</i>	8 (80%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW
‘o talerzu: duży, płaski’	<i>obiadowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o talerzu: mały, płaski’	<i>deserowy</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—

W przypadku pozostałych naczyń, na których podaje się jedzenie, 31 wskazań odnotowano dla leksemu *pucharek*, 30 – *salaterka*, 29 – *półmisek* ‘duże, płaskie naczynie, na którym podaje się jedzenie’, a 8 – *donica* ‘duża, gliniana misa’. Pozostałe słowa uzyskały nieliczne poświadczenia.

Donica ‘gliniana misa’ – nieznaną rozmówcom z III pokolenia – stanowi archaizm. Fakt ten nie dziwi, gdyż desygnat niemal wyszedł już z użycia, a jeśli nadal się go używa, nazywa się go po prostu *miską*. Nienotowaną w źródłach *gropkę* poświadczyła tylko 1 osoba z III generacji. Z materiału wynika, że jest to nazwa idiolektalna, jednak poza nagraniem rodzina informatorki użyła tego słowa na bardzo małą miskę, w której można podać na stół sos lub dodatki, jak np. marynowane grzyby. Co ważne, Piotr Bąk odnotował w Kramsku określenie *gropa* na ‘stary żelazny garnek o wypukłym dnie stojący na trzech nóżkach’ (Bąk 1960: 20). Należy też podkreślić, że leksem *cukiernica* zakwalifikowano jako książkowy, gdyż został opatrzony takim kwalifikatorem przez

³⁶⁵ W tym wariant *gły^mboki*: p. I: 1, p. II: 2, KaS.

redaktorów WSJP. Co ciekawe, *cukierniczka* pojawia się w tym źródle bez kwalifikatora. Pozostałe określenia z tej grupy naczyń należą do rejestru ogólnego.

Tabela 2.IX.12. Pozostałe naczynia, w których podaje się jedzenie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘małe, płaskie naczynie, które stawia się pod szklankę, filiżankę’	<i>spodek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>spodeczek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘duże, płaskie naczynie, na którym podaje się jedzenie’	<i>półmisek</i>	9 (90%)	9 (50%)	10 (66,67%)	KaS
				pn: 1 (6,67%)	pn: ZaW
‘okrągłe, głębokie naczynie, w którym podaje się jedzenie, ale się z niego nie je bezpośrednio’	<i>salaterka</i>	8 (80%)	9 (50%)	12 (80%)	KaS
				pn: 1 (6,67%)	pn: ZaW
‘małe naczynie, w którym podaje się cukier’	<i>cukiernica</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>cukierniczka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘małe, głębokie naczynie na wysokiej nóżce; głównie do podawania deserów’	<i>pucharek</i>	6 (60%)	11 (61,11%)	12 (80%)	ZaW; KaS
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)		
‘mała miska do podawania deserów’	<i>kompotierka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘mała miska’	<i>półmiseczek</i> ³⁶⁶	0	0	1 (6,67%)	—
‘mała miska z uchami, z której je się zupę’	<i>bulionówka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘gliniana miska’	<i>gropka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duża, gliniana misa’	<i>donica I</i> ³⁶⁷	4 (40%)	3 (16,67%)	0	KaS
		pn: 1 (10%)	pn: 6 (33,33%)	pn: 7 (46,67%)	
‘duże, głębokie naczynie, w którym podaje się kilka porcji zupy’	<i>waza</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Niemal wszyscy respondenci na ‘proste naczynie ze szkła na napoje, zazwyczaj o pojemności 0,25 l’ mówią *szklanka*. Jednostka ta jest ogólnopolska. Dodatkowo raz u osoby z II pokolenia pojawiła się forma augmentatywna, tj. *szklana*, notowana w KSGP w okolicach Sieradza i Konina, a także Śremu i Oświęcimia.

Tabela 2.IX.13. *Szklanka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘proste naczynie ze szkła na napoje, zazwyczaj o pojemności 0,25 l’	<i>szklanka</i> ³⁶⁸	9 (90%)	18 (100%)	14 (93,33%)	ZaW; KaS
‘duża szklanka’	<i>szklana II</i> (rzecz.)	0	1 (5,56%)	0	—

³⁶⁶ W PSWP z zaangażowaniem emocjonalnym.

³⁶⁷ W tym wariant *dónica*: p. I: 1, p. II: 1, KaS.

³⁶⁸ W tym wariant *sklanka*: p. I: 1.

Nazwy porcelanowego lub ceramicznego naczynia z uchem (większego od filiżanki) także mają warianty. W tym przypadku przynależność odmianowa zależna jest od formy danego słowa. O ile *kubek* i *kubeczek* należą do rejestru ogólnego, o tyle dla słów wywodzących się od psł. **grnъ* / **grno* (Boryś 2005: 156) sytuacja jest bardziej złożona. *Gar* w omawianym znaczeniu należy do rejestru gwarowego, podczas gdy *garnuszek* i *garnczek* – do ogólnego, choć drugi z nich notowany jest tylko w PSWP. W KSGP ma natomiast liczne poświadczenia z wielu regionów, dlatego zaliczono go do rejestru ogólnego. Występujący w materiale *garnek* w znaczeniu ‘kubek’ jest zaś – według WSJP – żartobliwy. Ze względu na różnorodny charakter wymienionych leksemów wyodrębniono znaczenia ‘naczynie do gotowania’ i ‘kubek’. Oprócz nich jednokrotnie wystąpiła *szolka*, ale tylko w przytoczonej przez informatora śląskiej rymowance: *w antryju na befyju stoi szolka pełna tyju* (GrM).

Tabela 2.IX.14. *Kubek* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘szklane lub ceramiczne naczynie, często z uchem, z którego się pije’	<i>kubek II</i>	10 (100%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW; KaS
	<i>kubeczek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>garnczek II</i> ³⁶⁹	2 (20%)	0	2 (13,34%)	—
	<i>garnuszek II</i>	2 (20%)	0	2 (13,34%)	—
‘duży kubek’	<i>gar I</i> ³⁷⁰	1 (10%)	0	0	—
	<i>garnek II</i> ³⁷¹	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

‘Małe naczynie z uszkiem, czasem też ze spodkiem, z którego pije się kawę lub herbatę’ 24 osoby określiły *filiżanką*. Poświadczenia pozostałych nazw naczyń, w których przechowuje lub podaje się napoje, są jednostkowe. Należy tu wymienić *dzban* ‘duże naczynie na wodę i inne napoje z lejkowatym wysunięciem na górnej krawędzi’ oraz *termos* ‘urządzenie lub naczynie utrzymujące dłużej temperaturę napoju’.

Respondentów zapytano o ogólnopolskie słowo *tygiel* ‘naczynie przypominające dzbanek z bardzo długą, cienką rączką’. Okazało się, że nikt go nie zna i ma ono liczne poświadczenia negatywne³⁷². Przytoczono tylko raz jego deminutywną formę *tygielek*, a ponadto – co ze względu na odległość tematyczną nie wlicza się do materiału – potwierdzono go raz jako ‘małe naczynie wykorzystywane w laboratoriach

³⁶⁹ W tym warianty: *garczek*: p. I: 1, p. III: 2; *gorczek* – p. I: 1, p. III: 1.

³⁷⁰ W wariantcie *gor*.

³⁷¹ W tym wariant *gornek*: p. I: 1.

³⁷² 8 w I pokoleniu, po 10 w II i III oraz u ZaW.

chemicznych'. Należy jednak dodać, że znaczenie to podała osoba, która ukończyła studia biologiczne, na których odbywała zajęcia w laboratoriach.

Tabela 2.IX.15. Pozostałe naczynia na napoje

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'małe naczynie z uszkiem, czasem też ze spodkiem, z którego pije się kawę lub herbatę'	<i>filiżanka</i>	5 (50%)	7 (38,89%)	10 (66,67%)	ZaW; KaS
'duże naczynie na wodę i inne napoje z lejkwatym wysunięciem na górnej krawędzi'	<i>dzban</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
'urządzenie lub naczynie utrzymujące dłużej temperaturę napoju'	<i>termos</i>	1 (10%)	0	0	—

Nazw naczyń na alkohol odnotowano w okolicach Poddębic aż 14, przy czym *karafka* opisuje butelkę, w której przechowuje się alkohol, zwłaszcza nalewki, pozostałych 13 określeń dotyczy naczyń, z których się pije. Najbardziej popularne są tu ogólnopolskie wyrazy *kielich* (14 wskazań) i *kieliszek* (23 wskazania) oraz potoczny *kielonek* (18 wskazań). Po kilka poświadczeń uzyskały: *literatka*, *kwaterka*, *lampka* i nienotowany *kielon*. Inne określenia poświadczone są sporadycznie. Dwoje rozmówców z II generacji wspomniały też o *musztardówce*, uznawanej w źródłach za potoczną. Jest to relikw czasów PRL-u (por. Szafraniec 2014: 395–396), kiedy to w sklepach można było zakupić musztardę w szklanych naczyniach, które Polacy wykorzystywali potem jako szklanki lub kieliszki. Inna potoczna nazwa, tj. *podajnik*, odnotowana została tylko w PSWP, również jako „żartobliwa”. *Miarka* – poświadczona przez 1 osobę z II i 1 osobę z III pokolenia – nie jest notowana w źródłach jako ‘kieliszek’. W SGPK występuje to znaczenie jako żartobliwe, ale tylko dla formy *miareczka*. Pozostałe określenia wywodzą się z rejestru ogólnego.

Szczególnie dużo wyrazów użyli młodszy badani, co być może wynika nie tyle z eufemizacji, ile z próby pokazania pewnej „żargonowości”, znajomości tematu, wykazania się przed innymi (w tym przed eksploratorką). Mariusz Jaworski z Zakładu Psychologii Medycznej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego przy opisie problemu drunkoreksji podkreśla, że dla niektórych osób nadmierne spożywanie alkoholu stanowi formę poprawy samopoczucia, a ponadto wiele z nich nie wyobraża sobie dobrej zabawy bez alkoholu (Jaworski 2014: 222). Pokazanie znajomości różnorodnych nazw może więc być dla młodych osób wyrazem pewnego społecznego prestiżu.

Tabela 2.IX.16. Naczynia na alkohol

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘masywne, szklane naczynie, często z uchem, do picia (np. piwa)’	<i>kufelek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘szklane opakowanie po musztardzie wykorzystywane jako szklanka, kieliszek’	<i>musztardówka</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘mała szklanka z cienkiego szkła służąca do picia alkoholu’	<i>literatka</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘naczynie o różnych kształtach i rozmiarach, z którego pije się alkohol’	<i>kieliszek</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	10 (66,67%)	ZaW
‘szklane (niekoniecznie duże) naczynie, z którego pije się alkohol’	<i>kielich II</i> ³⁷³	4 (40%)	6 (33,33%)	3 (20%)	ZaW
‘duży, ciężki kielich na wino’	<i>puchar</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘szklane naczynie, z którego pije się wódkę’	<i>kielon</i>	0	2 (11,11%)	3 (20%)	—
	<i>kielonek</i> ³⁷⁴	4 (40%) pn: 2 (20%)	6 (33,33%) pn: 2 (11,11%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>miarka II</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>podajnik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>lufa</i> ³⁷⁵	0	1 (5,56%)	0	—
‘pojemnik na wódkę’	<i>kwaterka III</i> ³⁷⁶	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
					pn: ZaW
‘kieliszek na wino, też: jego porcja, zawartość’	<i>lampka II</i>	0	0	3 (20%)	—
‘szklana, ozdobna butelka na alkohol, zwłaszcza na nalewki’	<i>karafka</i>	0	0	1 (6,67%)	—

‘Szklane, zakręcane naczynie na przetwory’ nosi trzy ogólnopolskie nazwy (*ślój*, *ślóik*, *ślóiczek*). Respondenci przytoczyli też archaiczny *ślójek*, o którym W. Boryś pisze, że jest to forma dawna, znana od XV wieku (Boryś 2005: 559). W SJPD została zresztą zaklasyfikowana jako „dawna”, a w WSJP i PSWP nie występuje. W KSGP natomiast notowana jest na Warmii i Mazurach, ziemi łowickiej oraz w Wielkopolsce. Kilka osób (głównie z II pokolenia) podało także ogólnopolski *wek*, przy czym naczynie tak nazywane charakteryzuje się zamknięciem uszczelnionym *gumką*. W przypadku omawianej grupy nie odnotowano poświadczeń negatywnych.

³⁷³ W WSJP z zabarwieniem potocznym i ekspresywnym w odniesieniu do kieliszka na wódkę, nie zaś do każdego typu tego naczynia.

³⁷⁴ W tym wariant *kielónek*: p. I: 1.

³⁷⁵ W WSJP i PSWP jako ‘porcja alkoholu’.

³⁷⁶ W WSJP, SJPD i źródłach gwarowych głównie ‘¼ litra wódki’. W SGD ‘butelka o pojemności ¼ litra’ (w tym na wódkę).

Tabela 2.IX.17. *Słoik* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘szklane, zakręcane naczynie na przetwory’	<i>słoik</i>	4 (40%)	15 (83,33%)	15 (100%)	KaS
	<i>słojek</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘małe, zakręcane naczynie na przetwory, też do przechowywania przypraw’	<i>słoiczek</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
‘duże, szklane naczynie na przetwory’	<i>słój II</i>	1 (10%)	0	0	—
‘uszczelniany słoik do kiszenia kapusty i ogórków’	<i>wek</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
‘cienki kawałek rozciągliwego materiału służący do uszczelniania weków’	<i>gumka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Naczynie z kamionki do kiszenia ogórków i kapusty określają ogólnopolskie nazwy *kamionka* i *garnek kamienny*, jednak nie występują one często w mowie mieszkańców okolic Poddębic. Najpowszechniejszy jest tu małopolski *kamieniak* (i *kaminioczek*³⁷⁷, zob. tab. 2.IX.18.), rejestrowany w obecnym województwie świętokrzyskim, powiecie łaskim i znajdujących się na pograniczu z dialektem mazowieckim okolicach Piotrkowa Trybunalskiego. KSGP notuje też jedno poświadczenie z okolic wielkopolskiego Wolsztyna, zaś według AJKLW *kamieniak* występuje w okolicach Konina i Słupcy. Obecność tego leksemu na badanym terenie nie jest zaskakująca, gdyż powiat poddębicki sytuuje się na pograniczu małopolsko-wielkopolskim, a poświadczenia zgromadzone tutaj pozwalają zespoić obszar między Łaskiem a Koninem. *Kamieniak* odnotowano również w SGOWM w powiatach nidzickim i piskim. Mimo wysokiej frekwencji występowania na badanym terenie 2 rozmówczynie z młodszego pokolenia zaprzeczyły znajomości omawianej nazwy. Mieszkanca Zalesia użyła także formy *kaminniok*, którą źródła poświadczają z powiatów: łączyckiego (SGD), radomszczańskiego, brzozowskiego, opatowskiego i suwalskiego (KSGP) oraz z Kramka (Bąk 1960).

Pojedynczo w okolicach Poddębic wystąpił regionalny *gliniak*, który widnieje w PSWP jako ‘gliniane naczynie’. Według SGP jednostka ta w znaczeniu ‘garnek do kiszenia ogórków i kapusty’ ma szeroki zakres występowania, tj. Małopolska, Wielkopolska, Śląsk, Mazury i Polska centralna. Raz wskazano nienotowany *kaganek*, który prawdopodobnie jest przykładem użycia sytuacyjnego, przypadkowego.

³⁷⁷ W formie deminutywnej odnotowany został jako ‘naczynie do kiszenia żuru’ w powiatach brzeskim, radomszczańskim, buskim i nowotarskim.

Tabela 2.IX.18. *Garnek kamienny* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘naczynie z wypalanej gliny z dodatkiem szamotu służące do kiszenia ogórków i kapusty’	<i>garnek kamienny</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>kamieniak</i> ³⁷⁸	8 (80%)	17 (94,44%)	11 (73,33%) pn: 2 (13,34%)	ZaW
	<i>kamienciak</i> ³⁷⁹	1 (10%)	0	0	—
	<i>kamienniak</i> ³⁸⁰	1 (10%)	0	0	—
	<i>kamionka II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘duży, gliniany garnek do kiszenia ogórków i kapusty’	<i>gliniak</i> ³⁸¹	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>kaganeł III</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Duże, drewniane lub plastikowe, walcowate naczynie do kiszenia ogórków i kapusty mieszkańcy okolic Poddębic określają przede wszystkim ogólnopolskimi nazwami *beka* i *beczka*. Osoby z I i II generacji znają też gwarową *kłode* (choć słowo to uzyskało więcej poświadczeń negatywnych niż pozytywnych, tj. relacja 22 : 8), której zasięg występowania jest szeroki. W KSGP zanotowano go głównie w Łódzkiem (co potwierdzono także w SGD i SDŁ), Małopolsce i Wielkopolsce (też: AJKLW), w SGOWM występuje zwłaszcza na Mazurach, a według SGPK zasięg obejmuje Radomskie, Mazury, Ruś, Kujawy, Wielkopolskę i Mazowsze. Jak widać, w nowszych niż SGPK źródłach pojawiają się również Małopolska i ziemia Łódzka, a zatem w okresie powojennym zasięg występowania *kłody* uległ poszerzeniu. Jedna informatorka z I pokolenia przytoczyła archaiczny *soⁿdek*. Jeśli chodzi o sam desygnat, informatorzy podkreślali, że drewniane beczki ustąpiły dziś miejsca plastikowym.

Tabela 2.IX.19. *Beczka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniane lub plastikowe pękate, duże naczynie do kiszenia ogórków i kapusty, dawniej do przechowywania żywności; też: przedmiot w kształcie takiego naczynia’	<i>beczka</i>	8 (80%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>beka</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘drewniane lub plastikowe pękate, walcowate, duże naczynie o szerokim zastosowaniu’	<i>beczulka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘duża beczka do kiszenia kapusty’	<i>kłoda</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	0	—
		pn: 2 (20%)	pn: 10 (55,56%)	pn: 10 (66,67%)	—
	<i>soⁿdek</i>	1 (10%)	0	0	—

³⁷⁸ W tym warianty: *kaminiok*: p. I: 7, p. II: 13, p. III: 10; *kamieniak*: p. II: 4, p. III: 1; *kaminiak*: p. II: 1; *kamieniok*: p. III: 1.

³⁷⁹ W wariantcie *kaminioczek*.

³⁸⁰ W wariantcie *kaminniok*.

³⁸¹ W wariantcie *gliniok*.

W przypadku naczynia do ubijania masła obok gwarowej *kierzynki*, znanej powszechnie w I i II pokoleniu, oraz potwierdzonej jednokrotnie (również gwarowej) *beczuszki* występują trzy jednostki nawiązujące w swej nazwie do masła, tj. ogólnopolska *masielnica* i notowana jedynie w WSJP i AGM jej deminutywna forma *masielniczka*, a ponadto sporadycznie występująca w zebranych materiale *maślnica*, która w PSWP nie została opatrzona kwalifikatorem, w SJPD uznano ją za przestarzałą, zaś w WSJP nie występuje. Należy ponadto nadmienić, że *kierzynka* notowana jest w sieradzkim, Wielkopolsce, na ziemi dobrzyńskiej, Warmii i Mazurach, a *beczuszka* – w Wielkopolsce, Polsce centralnej, na Kaszubach i rzadko w powiecie nowotarskim. Zasięg występowania słów według źródeł obejmuje więc także okolice Poddębic.

Naczynie do ubijania masła wyszło już z użycia, stąd nieznaną jego nazw wśród najmłodszych ankietowanych. Tak jak w przypadku wyłobionego naczynia w pniu drzewa do zmywania, kąpania, zarabiania ciasta tutaj również dominuje nazwa gwarowa. Także naczynia do podawania lub formowania masła nie są dziś popularne, toteż liczba poświadczeń dla nich jest niewielka. Na koniec warto zwrócić uwagę, że dwie osoby oprócz naczynia, w którym masło ubijało się odpowiednim, długim narzędziem, zaznaczyły, że masło można było ubijać w innym typie masielnicy, tj. obracanej; 9 osób powiedziało natomiast, że takiego urządzenia nigdy nie widziało.

Tabela 2.IX.20. *Masielnica* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'duże, drewniane naczynie do ubijania masła'	<i>kierzynka</i> ³⁸²	8 (80%)	14 (77,78%) pn: 3 (16,67%)	1 (6,67%) pn: 10 (66,67%)	KaS pn: ZaW
	<i>masielnica</i> ³⁸³	2 (20%)	8 (44,44%) pn: 1 (5,56%)	3 (20%)	—
	<i>masielniczka I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>maślnica</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>beczuszka</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Jednostkowo użyto 4 nazw części *kierzynki*. Trzy z nich dotyczą 'pokrywy na kierzynce, dzięki której śmietana nie rozpryskuje się poza naczynie'. Dwie wymienione pojedynczo w II pokoleniu – *nakładka IV* i *przykrywaczka* – nie występują w źródłach, natomiast wspomniany przez SzZ (I generacja) *podchlebnik* notowany jest na Mazowszu i w Wielkopolsce (KSGP; SGPK), a dokładniej w Łowickim (AGM, KSGP) oraz współczesnych powiatach: mogileńskim, włocławskim, poddębickim, tureckim, sieradzkim, kolskim i nakielskim (AJKLW; SGD; SGPK). Jak widać, w źródłach

³⁸² W tym wariant *kierzynka*: p. I: 1, KaS.

³⁸³ W tym wariant *maselnica*: p. II: 2.

występują też poświadczenia z okolic Poddębic. Ostatnia z nazw części *kierzynki* – przytoczona raz w I generacji – dotyczy ‘długiego, wąskiego kawałka drewna, którym ubijano masło’. Jest to *kij IV* notowany w powiatach włodawskim, międzyrzeckim, nizańskim, łowickim, łukowskim, wyszkowskim, kieleckim, opatowskim, pułtuskim, węgorzewskim i nidzickim (KSGP; MAGP; Pelcowa 2001; SGOWM).

Foremkę do masła mieszkańcy okolic Poddębic określili wielkopolskimi nazwami *masielniczka II* (respondentka z I pokolenia; AJKLW) i *kwaterka IV* (1 osoba z I generacji i 3 – z II) oraz nienotowaną *osełką* (po 1 rozmówczyni z I i II grupy wiekowej). Ponadto odnotowano 3 poświadczenia negatywne dla *kwaterki* – 1 w II pokoleniu, a 2 – w III. Kobieta z III generacji wskazała także ogólnopolską *maselniczkę* jako ‘naczynie, w którym podaje i przechowuje się masło’.

Wspomniane jednostki wielkopolskie mają nieco inny zasięg. *Maselniczka* obejmuje przede wszystkim Wielkopolskę środkową i północną (AJKLW), podczas gdy *kwaterka* – Puszcę Nadnotecką, Wielkopolskę południowo-zachodnią, krańce południowo-wschodnie tego regionu (AJKLW), a także okolice Niemysłowa (KSGP). Zatem w przypadku pierwszego z leksemów omawiany tu materiał poszerza zasięg występowania nazwy na wschód od Wielkopolski, natomiast w przypadku drugiego – nieco na północ wyznaczonego obszaru.

Ogół naczyń i sztućców nazywany jest poprzez dwa ogólnopolskie wyrazy, czyli *zastawa (stołowa)* i *serwis*. Osoby z I i II generacji – w przeciwieństwie do najmłodszej grupy – znają też określenie *stołowizna*, które notowane jest głównie w Wielkopolsce, a poza tym w SJPD jako rzadkie. Widać tu zatem przykład sytuacji, gdy młodzi ludzie znają już tylko nazwy ogólnopolskie, podczas gdy starsze pokolenia zachowały jeszcze – choć częściowo biernie – znajomość słowa gwarowego.

Tabela 2.IX.21. *Zastawa stołowa* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ogół naczyń i sztućców’	<i>zastawa</i> ³⁸⁴	9 (90%)	18 (100%)	13 (86,67%)	— pn: ZaW
	<i>serwis</i> ³⁸⁵	0	0	3 (20%)	—
	<i>stołowizna</i>	5 (50%) pn: 1 (10%)	12 (66,67%) pn: 5 (27,78%)	1 (6,67%) pn: 13 (86,67%)	— pn: ZaW

³⁸⁴ W tym połączenia: *zastawa stołowa*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 3; *zastawa obiadowa*: p. II: 1; *zastawa kuchenna*: p. III: 1.

³⁸⁵ W tym połączenie *serwis obiadowy*: p. III: 1.

Podany przez dwie osoby z III generacji *chlebak* notowany jest w WSJP i oznacza m.in. ‘pojemnik służący do przechowywania pieczywa w domu’. W starszych źródłach podano jedynie, że jest to ‘torba z paskiem z nieprzemakalnego płótna lub ze skóry, wykorzystywana zwłaszcza w wojsku i podróży’. W przypadku *chlebaka* prawdopodobnie doszło więc do przesunięcia znaczenia.

‘Małą, odstającą z boku część naczynia, za którą się je trzyma’ 3 badanych – po 1 z każdego pokolenia – określiło *uszkciem*. ‘Przykrycie naczynia zamykane i otwierane ruchem okrężnym’ przez mężczyznę z III grupy zostało nazwane *nakreⁿtką*, a przez 2 osoby (po 1 z II i III generacji) – *zakreⁿtką*. Wymienione słowa są ogólnopolskie.

Z wymienionych w tabeli 2.IX.22. leksemów spoza rejestru ogólnego wywodzą się nienotowane w przytoczonych znaczeniach *koryto* i *dzióbek* oraz regionalna według PSWP *kanka*³⁸⁶ i gwarowy *žuownik*. Ostatni z wymienionych wyrazów w KSGP został odnotowany w powiatach pińczowskim, chojnickim i konińskim; w AJKLW w Wielkopolsce południowo-wschodniej; zaś w SGPK w Tatrach i na Podhalu, również w Wielkopolsce, w mowie krakowiaków oraz od Gdowa po Bochnię. Nieobecność tej nazwy w okolicach Poddębic z jednej strony nie dziwi, gdyż także w źródłach nie jest ona tu notowana, z drugiej jednak pojawia się w Małopolsce i Wielkopolsce, w tym w bliskich rejonach jak Konińskie, a mimo to pogranicza tych dwóch regionów nie obejmuje. Pozostałe jednostki leksykalne w tabeli są ogólnopolskie.

Tabela 2.IX.22. Pozostałe naczynia na jedzenie i napoje

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘naczynie w kształcie walca; też: przedmiot w takim kształcie’	<i>bańka I</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	3 (20%)	—
‘blaszane naczynie z zakryciem i drucianą rączką służące do przenoszenia i przechowywania mleka oraz owoców’	<i>kanka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘naczynie przechowywane w sieni, w którym tłukło się ziemniaki’	<i>koryto</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	0	—
‘pojemnik, z którego piją zwierzęta’	<i>poidelko</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘gliniany lub kamionkowy garnek do kisenia żuru’	<i>žuownik</i>	1 (10%)	0	0	—
		pn: 6 (60%)	pn: 12 (66,67%)	pn: 10 (66,67%)	pn: KaS

³⁸⁶ Zasięg występowania *kanki* jest rozproszony i szeroki. Notowana w Polsce centralnej (np. sieradzkie, wieluńskie), w tym we wschodniej Wielkopolsce, oraz na południu kraju – od Rzeszowszczyzny, przez Kielecczyznę po Limanową. Występuje także w innych częściach Wielkopolski (ok. Szamotuł, Wolsztyna), w gwarze Chazaków zamieszkujących ok. Rawicza, w ok. Torunia i Rypina, na Mazowszu, Lubelszczyźnie, aż po Suwalszczyznę, Warmię i Mazury oraz Malborskie (KSGP; AGM; Bąk; SGOWM).

'wysunięta część dzbanka do żuru ułatwiająca nalewanie'	<i>dzióbek II</i>	1 (10%)	0	0	—
---	-------------------	---------	---	---	---

Ostatni przypadek dotyczy wyjątkowo nazwy czynności. Na pytanie *Usunąć naczynia ze stołu, to inaczej je...* respondenci podawali przede wszystkim ogólnopolskie określenia (aż 7 jednostek leksykalnych, ale większość poświadczona pojedynczo), np. *posprzoⁿtać*, *zabrać*, *odnieść*. Pojawiło się także jedno z rejestru gwarowego, a mianowicie *zgarnoⁿć*, notowane w tym znaczeniu tylko w okolicach Kramsk (KSGP).

Jest też grupa słów, których ogólne znaczenie nie do końca pokrywa się z odpowiedzią na powyższe pytanie. Wymienić tu należy: wulgarne *wypierdolić* i *wyjebać*, potoczne *wywalić* i nienotowany eufemizm *wypierdzielić*. Słowa te odnoszą się raczej do pozbycia się obiektu na stałe³⁸⁷, ale przede wszystkim do niedbałego, gwałtownego usunięcia przedmiotów.

Tabela 2.IX.23. *Sprzoⁿtnoⁿć* (naczynia ze stołu), warianty i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'usunąć naczynia ze stołu'	<i>sprzoⁿtnoⁿć</i>	2 (20%)	9 (50%)	5 (33,33%)	—
	<i>posprzoⁿtać II</i>	1 (10%)	5 (27,78%)	4 (26,27%)	—
	<i>zabrać</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>zabrać</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>pozierać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>znieść</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>odnieść</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>zgarnoⁿć</i>	0	0	1 (6,67%)	KaS
	<i>wywalić</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>wypierdzielić II</i>	0	0	0	ZaW
	<i>wypierdolić II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>wyjebać</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Powyższe zestawienie pokazuje wielość nazw tych samych desygnatów. Wiąże się to po pierwsze oczywiście z wielkością samego mikropola, po drugie z powszechnością użycia danych desygnatów, szczególnie dawnych (im więcej osób używa jakiegoś przedmiotu, tym większa możliwość do powstania licznych nazw), a po trzecie z przenikaniem się określeń dawnych ze współczesnymi.

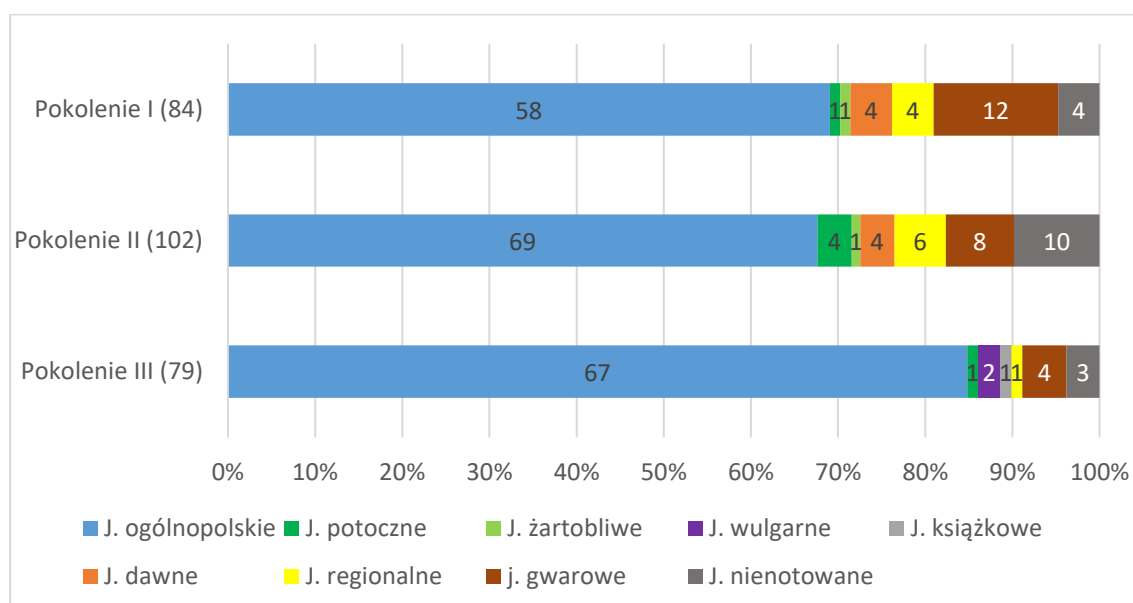
Reasumując, rozmówcy w pokoleniu I użyli 58 jednostek ogólnopolskich, 12 gwarowych, po 4 regionalne, nienotowane w źródłach i dawne oraz po 1 potocznej i żartobliwej (zob. wykres 2.60.). Łącznie 84. Spośród 11 poświadczeń negatywnych po 3 należą do rejestru ogólnopolskiego, gwarowego i regionalnego. Odnotowano też po 1 potocznie i leksemie dawnym.

³⁸⁷ Choć z obserwacji wynika, że wymienione słowa mogą być użyte na przykład tak: *wywal to do prania* 'wrzucić brudne ubranie do pralki lub kosza na brudną bieliznę'; *wyjeb to gdzieś* 'odłóż to w inne miejsce'.

Badani z II grupy wiekowej podali 69 nazw ogólnopolskich, 10 nienotowanych w źródłach, 8 gwarowych, 6 regionalnych, po 4 dawne i potoczne oraz 1 żartobliwą. Razem 102 leksemy. Respondenci wskazali na nieznaną 7 wyrazów ogólnopolskich, 5 gwarowych, 3 regionalnych, 2 nienotowanych oraz po 1 potocznym i dawnym.

Osoby z III generacji podały 67 jednostek ogólnopolskich, 4 gwarowe, 3 nienotowane, 2 wulgarne oraz 1 potoczną, regionalną i książkową, razem 79 leksemów. Dla pokolenia młodszego wynotowano 18 poświadczeń negatywnych. Wśród nich jest po 6 wyrazów ogólnopolskich i gwarowych, 3 regionalne, 2 nienotowane oraz 1 dawny.

ZaW przytoczył 17 jednostek ogólnopolskich oraz po 1 z rejestrów gwarowego i potocznego, a także 1 nienotowaną. Ponadto zaprzeczył znajomości 4 leksemów ogólnopolskich oraz 3 gwarowych i 1 regionalnego. KaS wskazał 11 określeń ogólnopolskich, 2 gwarowe i regionalne oraz 1 dawne. *Żuownik*, którego znajomości zaprzeczył, wywodzi się z rejestru gwarowego. RoK i FeB nie podali żadnego wyrazu z mikropola tematycznego NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE, nie odnotowano też od nich poświadczenia negatywnego w omawianym zakresie.

Wykres 2.60. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE

Powyższe dane pokazują, że dominującą grupę stanowią jednostki ogólnopolskie, przy czym widać znaczące różnice między II a III pokoleniem. Co ciekawe, w II grupie wiekowej wystąpiło aż 11 wyrazów nienotowanych w wykorzystanych źródłach przy zaledwie 4 w I i 3 w III generacji. U starszych respondentów pojawiło o kilka leksemów gwarowych więcej niż u rozmówców ze średniego pokolenia, a ze względu na łączną

liczbę określeń wskazanych przez obie grupy wiekowe dla I jest to odsetek wyraźnie wyższy. Znacznie mniej nazw gwarowych użyły osoby z III pokolenia, co nie jest zaskakujące, gdyż na mniejszą frekwencję takich słów u młodszych osób zwracało uwagę już wielu badaczy (por. np. Kucharzyk 2015: 40; Piechnik 2009: 118; Świącicka 2005: 79). Nieliczne potoczmy odnotowano we wszystkich grupach, jeden leksem (*kielonek*) potwierdził również ZaW. Wyrazy dawne zarejestrowane zostały w I i II generacji oraz przez KaS. Nieobecność ich w mowie młodszych osób potwierdza słuszność umieszczenia takich słów jak *kwarta* czy *donica* w gronie archaizmów.

Warto zwrócić uwagę na frekwencję słów gwarowych w poszczególnych pokoleniach. W I oprócz nazw znanych powszechnie wszystkim grupom 9 poświadczeń uzyskała *kopanka*, a po 8 rozmówców wskazało *dzieżę*, *kamieniak* i *kierzynkę*. W II generacji z jednostek niedyferencyjnych najwięcej razy poświadczono *kamieniak* (17 razy), wysoką frekwencję uzyskały też – podobnie jak w I pokoleniu – *kopanka* i *kierzynka*. W przypadku III grupy wiekowej najwyższą frekwencję wśród leksemów gwarowych ma także *kamieniak* (11 poświadczeń), pozostałe przytoczone zostały w pojedynczych przypadkach. Cechy gwarowe u najmłodszych można zaobserwować również w wymowie, w której występują m.in. samogłoski pochylone (np. *gor*ki ‘garnki’, *gor* ‘gar’, *kaminiok* ‘kamieniak’), ale są rzadsze niż u starszych respondentów.

Choć najczęściej jednostek gwarowych podały osoby najstarsze, leksemy te opisują nie tylko desygnaty dawne. Można tu więc wyróżnić trzy podgrupy. Pierwsza dotyczy słów rzeczywiście archaicznych, takich jak *kierzynka*, *kopanka* czy *kłoda*, które nazywały przedmioty dziś już nieużywane. Drugą grupę reprezentuje *kaminiok* będący przykładem nazwy przekazywanej z pokolenia na pokolenie, określającej przedmiot używany na wsiach od dawna, dziś już częściowo wychodzący z użycia, ale jeszcze znany młodym mieszkańcom okolic Poddębic. Trzeci typ to słowa gwarowe określające desygnaty współczesne, jak m.in. *patelka*³⁸⁸ czy *ge^ńsiarka*, choć druga z nich może obecnie coraz częściej występować pod ogólnym określeniem (naczynie) *żaroodporne*³⁸⁹. W przypadku wyrazów nienotowanych w źródłach sytuacja jest bardziej złożona, ponieważ wiele z podanych nazw z zakresu omawianego tu mikropola wystąpiło pojedynczo. Mogą to być zatem słowa wywodzące się z familiolektów. Inne leksemy mogą wywodzić się z przekształceń semantycznych, zawężeń lub rozszerzeń znaczeń oraz skojarzeń (por.

³⁸⁸ Wskazana zresztą przez osoby z III generacji.

³⁸⁹ Wniosek na podstawie obserwacji funkcjonowania nazw w przestrzeni publicznej, np. w sklepach (prowadzonej między innymi na potrzeby pracy), nie zaś na podstawie zgromadzonego materiału.

samowar). Część nazw wiąże się też z pewnością z idiolektem informatorów, a inne mogły wręcz zostać „utworzone” w czasie nagrania (przykłady być może stanowią tu *garnkowaty* czy *przykrywaczka*, są to jednak tylko przypuszczenia, gdyż niemożliwa okazała się weryfikacja takich jednostek leksykalnych). Niemniej określenia te uwzględniono w analizie, ponieważ być może są one powszechne i na co dzień używane przez danego respondenta lub nawet szersze grono osób, nie tylko w jego otoczeniu³⁹⁰.

IX.b NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY

Mikropole NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY zawiera 24 leksemy. Dziesięć wywodzi się z rejestru ogólnego, 8 – gwarowego, pojawiły się też 2 archaizmy i 4 jednostki nienotowane. Nazwy zostały dodatkowo podzielone na cztery podgrupy, tj. 1) naczynia, w których przechowuje lub przynosi się wodę, 2) naczynia wykorzystywane do celów higienicznych, 3) naczynia, w których podgrzewano wodę i 4) pozostałe naczynia na wodę.

Respondenci wśród naczyń, w których przechowuje lub przynosi się wodę, najczęściej wskazywali *ceber* (20 poświadczeń) i jego zdrobniąłą formę – *ceberek* (7 poświadczeń). Ponadto w ich wypowiedziach pojawiły się także dawne *stoⁿgiew* i *stoⁿgwia*. W toku badań sprawdzono znajomość dwóch gwarowych słów. Popularny w Wielkopolsce i występujący również na Kaszubach, Mazurach, Warmii, Kociewiu, Kujawach, Śląsku i Lubelszczyźnie *we^mborek* (SJPD; KSGP; SGPK; AGM; AJW; AJŚ; Ram) – notowany u J. Karłowicza także w Łęczyckiem – potwierdziły tylko 2 osoby; 26 zaprzeczyło natomiast jego znajomości. Małopolsko-śląska *putnia* – występująca w wykorzystanych kwestionariuszach – nie pojawia się w mowie mieszkańców okolic Poddębic³⁹¹. Choć badany teren sytuuje się na pograniczu małopolsko-wielkopolskim, zasięg słowa *putnia* obejmuje przede wszystkim południe (w tym także Czechy, Słowację i Rumunię), a zatem obszar dość odległy od centrum kraju.

W zgromadzonym materiale jednokrotnie pojawiły się nienotowane w wykorzystywanych źródłach w przytoczonych znaczeniach słowa *cembryna* i *kierznia*. Ponadto jedna osoba zwróciła uwagę na część *cebra*, za którą się go trzyma, czyli ogólnopolski *pał^ok*, zaś ZaW jako jedyny użył określenia *baniak*, również wywodzącego się z polszczyzny ogólnej.

³⁹⁰ Uwzględnianie słów rzadkich, nienotowanych w źródłach otwiera ścieżki badaczom do sprawdzania znajomości jednostek przez ich informatorów lub poszukiwania zebranych nazw w kolejnym źródle.

³⁹¹ O znajomość *putni* zapytano 5 osób z I pokolenia, 9 – z II i 4 – z III. Wszystkie jej zaprzeczyły.

Tabela 2.IX.24. Naczynia, w których przechowuje lub przynosi się wodę

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drewniane wiadro klepkowe’	<i>ceber</i>	8 (80%)	8 (44,44%) pn: 7 (18,89%)	3 (20%) pn: 7 (46,67%)	KaS pn: ZaW
	<i>ceberek</i>	5 (50%)	2 (11,11%)	0	—
‘duże, drewniane wiadro klepkowe’	<i>cembryna</i>	1 (10%)	0	0	—
‘uchwyt cebra’	<i>pałoⁿk</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘duże wiadro na wodę’	<i>we^mborek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
		pn: 5 (50%)	pn: 13 (72,22%)	pn: 8 (53,33%)	pn: ZaW
‘duże, drewniane naczynie do wody, szersze u dołu, na nóżkach’	<i>stoⁿgwia</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	0	—
			pn: 1 (5,56%)		
‘duże, okrągłe, klepkowe naczynie na wodę, rzadko do kąpielii’	<i>stoⁿgiew II</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 6 (33,33%)	pn: 3 (20%)	
‘duże naczynie na wodę’	<i>kierznia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘duże naczynie, w którym przechowuje się ciecze’	<i>baniak</i>	0	0	0	ZaW

Dla podgrupy naczynia wykorzystywane do celów higienicznych odnotowano przede wszystkim ogólnopolskie leksemy *miednica* i *balia*. Choć w każdym przypadku u młodszych informatorów pojawiał się mniejszy odsetek odpowiedzi, to w przypadku gwarowych wariantów *balii* to właśnie osoby z III pokolenia wskazywały je częściej. Mowa tu o formach *balej*, która notowana jest w pasie od Ostrołęki do Lipna, dalej w stronę Rypina i powiatu sztumskiego, oraz *baleja* występującej na Podlasiu, Suwalszczyźnie, w Wilnie, Brześciu i Zamoszczu na Białorusi oraz w Choszczynie, Ostrowcu Świętokrzyskim i powiecie górowskim. W obu przypadkach zgromadzony materiał poszerza zakres występowania omawianych form. Inne słowa opisujące naczynia wykorzystywane do prania czy mycia się to *wanienka* i *cebrzyk*.

Tabela 2.IX.25. Naczynia wykorzystywane do celów higienicznych

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże naczynie klepkowe, w którym się myto, zmywano naczynia itp.’	<i>cebrzyk</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘duże, okrągłe, blaszane (rzadko drewniane) naczynie na wodę, np. do prania, kąpielii’	<i>balia</i>	9 (90%)	17 (94,44%)	9 (60%) pn: 1 (6,67%)	KaS
	<i>belej</i>	0	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>baleja</i>	0	0	1 (6,67%)	ZaW
‘duże, podłużne naczynie, w którym prano, płukano, myto się’	<i>wanienka</i> ³⁹²	2 (20%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘dawna, duża miska, głównie do mycia się’	<i>miednica</i>	9 (90%)	18 (100%)	11 (73,33%)	—
				pn: 1 (6,67%)	pn: ZaW

³⁹² W tym wariant *waninka*: p. II: 1.

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 6 nazw ‘dużego naczynia wbudowanego w kuchnię służącego do tego, by cały czas była ciepła woda’. Najwięcej poświadczeń uzyskały *sagan* i *kocioł*. Sam desygnat z I generacji znają 4 osoby, a 1 powiedziała, że nigdy go nie widziała. W II pokoleniu 7 badanych spotkało się z tym naczyniem, natomiast 2 najmłodszych – nie. W III grupie 5 respondentów kojarzyło wspomniany desygnat, ale tylko 1 go nazwał, używając do tego dwóch określeń (*kocioł* i *podkowa*); 2 osoby z tej grupy wiekowej zaprzeczyły, że spotkały się z takim przedmiotem. Stosunkowo nieduża znajomość samego desygnatu wpłynęła na nieliczne poświadczenia jego nazw. Sam desygnat należy już do nieużywanych współcześnie, nie dziwi więc jego niemalże wyłącznie bierna znajomość przez młodszych respondentów lub zupełny jej brak. Warto też zaznaczyć, że przedmiot opisywany jest głównie słowami, które w języku ogólnym odnoszą się do dużych naczyń. Natomiast *podkowa* zapewne została skojarzona z urządzeniem o tej samej nazwie montowanym w kuchni węglowej lub piecu w postaci rury służącym do podgrzewania wody (zob. mikropole VII.c). Brak tu zaś jakiegokolwiek jednostki leksykalnej nazywającej wyłącznie naczynie do podgrzewania wody.

Z podanych nazw *gar* nie jest notowany w przytoczonym znaczeniu, a wspomniana *podkowa* – w żadnym ze znaczeń. Pozostałe wyrazy wywodzą się z rejestru gwarowego. *Garnek* występuje w okolicach Poznania i Jarocina. *Sagan* notowany jest w rejonie Makowa Mazowieckiego. *Kocioł* i *kociołek* mają szerszy zasięg występowania dla znaczenia ‘duże naczynie wbudowane w kuchnię służące do tego, by cały czas była ciepła woda’. Pierwszy z nich usłyszeć można w: powiatach brzozowskim i lubelskim, czeskim Cieszynie (KSGP), okolicach Żnina (AJKLW) oraz na obszarze między Oleckiem, Ostródą, Nidzicą a Piszem (SGOWM). Drugi natomiast odnotowano w okolicach Krosna, Gorlic, Lublina i Pińczowa (KSGP) i – jak poprzednio – na obszarze między Oleckiem, Ostródą, Nidzicą a Piszem (SGOWM). W AJKLW zasięg *kociołka* jest rozproszony, tylko na południowym wschodzie tworzy obszar zwarty. Ponadto według tego źródła desygnat nie występuje w okolicach Poddębic. Zebrany materiał ponownie zatem poszerza zasięg występowania gwarowych leksemów.

Tabela 2.IX.26. *Garnek* do grzania wody i synonimy

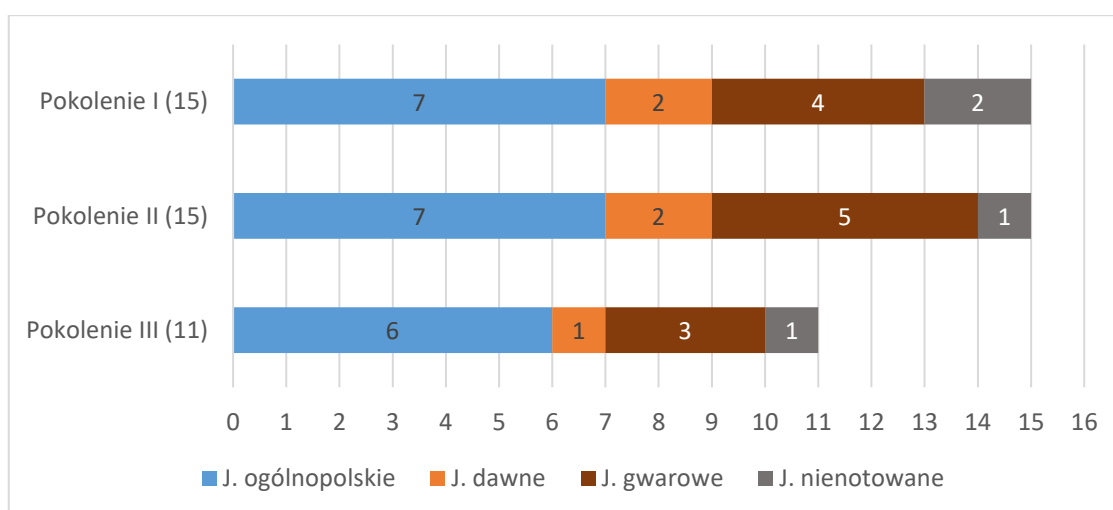
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże naczynie wbudowane w kuchnię służące do tego, by cały czas była ciepła woda’	<i>gar III</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>garnek III</i> ³⁹³	1 (10%)	0	0	—
	<i>sagan II</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—

³⁹³ Też w wariantcie *garki*.

	<i>kociół III</i> ³⁹⁴	0	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>kociołek II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>podkowa II</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Informatorzy z III generacji pojedynczo użyli jeszcze 3 leksemów, tj. *konewkę*, *czerpak* i *czarpać*, a pierwszy z nich przytoczył ponadto mężczyzna z II grupy wiekowej. Wszystkie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego. W kwestionariuszu pojawiło się pytanie o to, czym jest *konwasik*. Z perspektywy badań pytanie to jednak okazało się nietrafne, gdyż słowo w KSGP notowane jest wyłącznie na Kurpiach, w dodatku odnosi się do bardzo dawnych realiów, nie dziwi więc, że nie znają go mieszkańcy okolic Poddębic³⁹⁵.

W ramach podsumowania stwierdzić można, że wśród 15 leksemów wskazanych przez osoby z I pokolenia 7 wywodzi się z rejestru ogólnego, 4 z gwarowego, a po 2 stanowią archaizmy i jednostki nienotowane w źródłach. Ponadto zaprzeczyły one znajomości 3 wyrazów gwarowych i jednej dawnego. Rozmówcy z II grupy również podali 15 określeń. Także 7 ogólnopolskich i 2 archaizmy, a ponadto 5 gwarowych i 1 nienotowane. Zaprzeczyli też znajomości 2 nazw dawnych i po 1 ogólnopolskiej oraz gwarowej. Młodszy respondenci przytoczyli 11 słów – 6 z rejestru ogólnego, 3 gwarowe oraz po 1 archaicznym i nienotowanym, a zaprzeczyli znajomości 7 wyrazów – po 3 ogólnopolskich i gwarowych oraz 1 dawnego. Ponadto ZaW wskazał 2 słowa – ogólnopolskie i gwarowe, zaprzeczył natomiast znajomości 2 określeń z rejestru ogólnego i 1 gwarowego. KaS zaś potwierdził znajomość 2 leksemów ogólnopolskich.

Wykres 2.61. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY

³⁹⁴ W tym wariant *kociół*: p. III: 1.

³⁹⁵ Pytanie zadano 3 respondentom z I pokolenia, 6 – z II i 4 – z III.

Omawiane w tej części pracy mikropole tematyczne wyraźnie dotyczy realiów dawnych. Stąd mniej określeń potwierdzonych przez młodsze pokolenie oraz zaprzeczenie przez nie znajomości aż 7 jednostek leksykalnych. Ponadto wskazały one większy odsetek leksemów ogólnopolskich niż osoby z I i II grupy, w których to ponad połowę podanych w tym mikropolu określeń stanowiły wyrazy dyferencyjne. To, że omówione desygnaty dotyczą dawnych czasów, również ma wpływ na większą liczbę słów spoza rejestru ogólnego.

IX.c BRUDNE NACZYNIA

Mikropole tematyczne BRUDNE NACZYNIA zawiera 24 leksemy. Siedemnaście z nich wywodzi się z języka ogólnego, 3 występują w gwarach, 2 jednostki leksykalne to archaizmy i również 2 nie zostały odnotowane w źródłach. Zdecydowano się włączyć tu także wydzielone pierwotnie mikropole NACZYNIA NA NIECZYSTOŚCI, ponieważ zawierało zaledwie 9 wyrazów, a mikropole BRUDNE NACZYNIA – 15.

Gary i *statki* to najczęściej używane określenia na brudne naczynia wśród mieszkańców okolic Poddębic. Pierwsza z nazw ma charakter nieco pejoratywny i odnosi się do psł. **gъnъ* / **gъno* (por. mikropole IX.a). W przypadku *statków* informatorzy snują skojarzenia, że wywodzą się one od okrętów na morzu, ponieważ też pływają: *statki do mycia ... a od czego to było to nie wiem ... pływały może we wodzie ... jak sie w balie zalalo ... bo sie zalewalo nieraz w miske jakom ... troche sie odmoczyly ...* (FeE; Zalesie). Sytuacja jest jednak odwrotna. Pierwotnym znaczeniem słowa *statek* było ‘to, co stoi’ od psł. dial. **statъkъ*. W XIV wieku notowano w polszczyźnie m.in. takie znaczenia, jak: ‘mienie ruchome, zwłaszcza wyposażenie mieszkania, inwentarz żywy’, ‘uporządkowanie, działanie, porządek’, dialektalnie też: ‘dobytek, bydło domowe, inwentarz żywy’, ‘wytrwałość’ i ‘naczynie’. To właśnie z ostatniego z wymienionych znaczeń rozwinęło się znaczenie ‘jednostka pływająca, okręt’ (Boryś 2005: 576).

W badanym materiale wyodrębniono także *graty*, których znaczenie zapewne rozwinęło się ze ‘starych, nieużywanych sprzętów’, oraz gwarowe *gzory*, które według wykorzystywanych do analizy źródeł również oznaczają przede wszystkim ‘sprzęty stare, zniszczone, niepotrzebne’. Wszystkie z wymienionych nazw wystąpiły wyłącznie w liczbie mnogiej, liczby pojedynczej dla nich nie odnotowano. Ponadto żadna z nich obecnie nie pozostaje już elementem rejestru ogólnego. *Statki* należą do archaizmów, a ich augmentatywna forma *staty* nie jest notowana w źródłach. Pozostałe słowa

występują w gwarach: *gary* w powiecie brzozowskim, *graty* w powiatach przeworskim i krośnieńskim, a *gzory* – w okolicach Gostynia. Żadne ze źródeł nie notuje wspomnianych gwaryzmów z okolic Poddębic.

Tabela 2.IX.27. Naczynia brudne

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘brudne naczynia, rzadziej: naczynia w ogóle’	<i>gary</i>	6 (60%)	14 (77,78%)	10 (66,67%)	ZaW; KaS
‘brudne naczynia’	<i>graty II</i>	3 (30%)	6 (33,33%)	0 pn: 2 (13,34%)	ZaW; KaS
	<i>statki</i>	7 (70%)	18 (100%)	6 (40%) pn: 4 (26,27%)	KaS pn: ZaW
	<i>staty</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>gzory</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Wszystkie odnotowane nazwy czynności odnoszące się do czyszczenia zabrudzonych naczyń wywodzą się z rejestru ogólnego. Ponieważ pojawiły się one w toku rozmów, nie było zaś o nie odrębnego pytania, mają nie więcej niż kilka poświadczeń. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, aby słowa takie jak *zmywać* czy *opłukać* nie były powszechnie używane w mowie mieszkańców okolic Poddębic.

Tabela 2.IX.28. Czyścić brudne naczynia

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘czyścić brudne naczynia przy użyciu wody i detergentu’	<i>zmywać</i>	2 (20%)	0	4 (26,27%)	—
‘wyczyścić brudne naczynia przy użyciu wody i detergentu’	<i>pozmywać</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—
	<i>pomyć</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>umyć II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	KaS
‘czyszczenie brudnych naczyń przy użyciu wody i detergentu’	<i>zmywanie</i>	2 (20%)	0	0	—
‘o zanieczyszczeniach na naczyniach: zmięknąć pod wpływem wody i przez to łatwiej się czyścić’	<i>odmoczyć</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zmyć detergent i resztki zabrudzeń z naczyń’	<i>opłukać</i> ³⁹⁶	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

Ogólnopolskie słowa związane z naczyniami zniszczonymi również mają nieliczne poświadczenia. Odnotowano tu jedno ogólne określenie na takie naczynia – *obity* – odnoszące się do garnka, z którego w wyniku uderzenia odprysnęła farba, leksem

³⁹⁶ Niesłusznie nie zadano respondentom pytania o leksem *obtoknoć* ‘zmyć detergent i resztki zabrudzeń z naczyń’, który w SGPK i przez Hieronima Łopacińskiego (1899: 811) notowany był na przełomie XIX i XX wieku na Lubelszczyźnie. Jak wykazały przeprowadzone przez autorkę w latach 2016–2018 badania, przytoczone słowo znane jest dziś powszechnie mieszkańcom Zalesia w gminie Wartkowie (Zagłoba 2016: 12; 2018: 38, 40), dlatego należało zbadać, czy zasięg jego występowania obejmuje cały powiat.

*druciarz*³⁹⁷ oznaczający ‘osobę drutującą, tj. naprawiającą gliniane garnki przy pomocy silnie ściągniętego drutu’, oraz nazwę *skorupka* ‘stare lub potłuczone naczynie’. Wszystkie jednostki leksykalne wystąpiły jednokrotnie w III pokoleniu, a ostatnią z wymienionych przytoczyła StE ze średniej generacji.

Mieszkańcy okolic Poddębic odpady gromadzone w domu wyrzucają do *kosza* (36 wskazań). Sporadycznie pojawiły się nazwy takie jak *korytko* i *skrzynka*, jednak ze względu na ich wieloznaczność zostały umieszczone w mikropolu IX.d. Nieco niższa frekwencja dla *kosza* występuje w I generacji. Osoby starsze nie zawsze bowiem używają nowego typu pojemników na śmieci. Ponadto przedstawiciele I i II grupy wiekowej podkreślali, że dawniej niemal nie było odpadów. Dość wyraźnie różnicę pokoleniową widać w dyskusji między matką i córką:

Q: Gdzie przechowywano dawniej odpady?
StE: *na hasioku ... no jo wim gdzie przechowywali kiedyś odpady? ...*
WiA: *no nie wiem ... no ty żyłaś kiedyś nie ja ...*
StE: *no ale nie było takich rzeczy odpady ... no no ... odpady ...*
WiA: *no ale gdzie śmieci wyrzucałaś? ...*
StE: *no gdzie miałaś śmieci ta[k] jak teraz? ...*
WiA: *no jak nie miałaś? ...*
StE: *no ż cze... no ż czego miałaś te śmieci? ...*
Q: Nie było tyle plastiku...
WiA: *no nie było plastiku no ale...*
StE: *no plastiku nie było wcale ... papier sie w kuchni spalało ...*
WiA: *przecież kiedyś nawet kalwinków nie było to co się robiło z tymi śmieciami? ... spoliło sie? ...*
StE: *ale A. nie było śmieci ... butelki sie sprzedalo ... no kurcze no ... no ... no proste ... nie było śmieci ... a metalowe to poszło na złom no i do widzenia no ...*
ZaT: *a folii ... a folii nie było ...*
StE: *co? ...*
ZaT: *a folii nie było ...*
StE: *a folii nie było ...*
ZaT: *butelek plastikowych ...*
StE: *ani pieluch tych ... no ...*
ZaT: *pampersów ...*
StE: *pampersów ... no co były jakie były śmieci miałaś? ...* (Góra Bałdrzychowska Kolonia i Zalesie)

Jak widać z powyżej przytoczonej rozmowy, dla osoby urodzonej w roku 1990 wydawało się niemal niemożliwe, że dawniej nie produkowano odpadów i tym samym nie było żadnych pojemników na ich przechowywanie. Respondentka użyła tu także nienotowanego w źródłach słowa *kalwinek*. Jest to ‘duży, zbiorczy kosz na kółkach, stojący na zewnątrz, który ustawia się przed posesją na czas wywozu odpadów’.

³⁹⁷ Również w formie *druciorz*.

Wspomniany leksem wywodzi się od nazwy firmy dostarczającej takie kosze, jednak z czasem doszło do jej upowszechnienia i zleksykalizowania. Obecnie zatem każdy tego typu kosz nazywany bywa *kalwinkiem*, niezależnie od rzeczywistej nazwy firmy.

Oprócz wyżej wymienionych jednostek w kontekście wyrzucania odpadów badani przytoczyli *kompost* i *kompostownik*, w których składuje się odpady organiczne, mogące zostać wykorzystane jako naturalny nawóz. Pierwszy z tych leksemów notowany jest przede wszystkim jako ‘odpady organiczne’, a nie naczynie do ich składowania. Ponadto w materiale jednokrotnie wystąpił czasownik *sortować* ‘segregować odpady’, a jedna osoba z II pokolenia wspomniała, że można coś *wyrzucić do plastiku*, czyli do kosza przeznaczonego na odpady z tworzywa sztucznego. Ze względu na złożoność tej konstrukcji i niską frekwencję nie została ona ujęta w tabeli 2.IX.29.

Tabela 2.IX.29. Kosz na śmieci i jego typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nieduży pojemnik do przechowywania odpadów w domu, ustawiany często pod zlewem’	<i>kosz</i> ³⁹⁸	6 (60%)	16 (88,89%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>koszyk I</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duży kubeł na śmieci, z kółkami, stojący na zewnątrz, wystawiany przed dom na czas wywozu odpadów’	<i>kalwinek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘pojemnik, konstrukcja, stos, do którego wyrzuca się odpady organiczne, by zrobić z nich nawóz’	<i>kompost</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>kompostownik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘dokonywać segregacji odpadów ze względu na materiały, z jakich są wykonane’	<i>sortować</i>	1 (10%)	0	0	—

Z wyekscerpowanego materiału dla słowa *kosz* wystąpiły w omawianym mikropolu dwa znaczenia. Oprócz omawianego już pojemnika na odpady pojawił się też kosz na brudną bieliznę. Ze względu na to, że w kwestionariuszu zawarto odrębne pytania o dwa różne desygnaty oraz że słowo *kosz* ma różnorodną łączliwość z innymi słowami (szczególnie w przypadku pojemnika na brudną odzież), w analizie rozgraniczono oba znaczenia. Tym samym *kosz na bieliznę, na pranie* itp. uzyskał 40 poświadczeń.

Z mikropola NACZYNIA NA NIECZYSTOŚCI odnotowano też słowo *nocnik* oznaczające ‘małe naczynie, do którego załatwia się potrzeby fizjologiczne, często

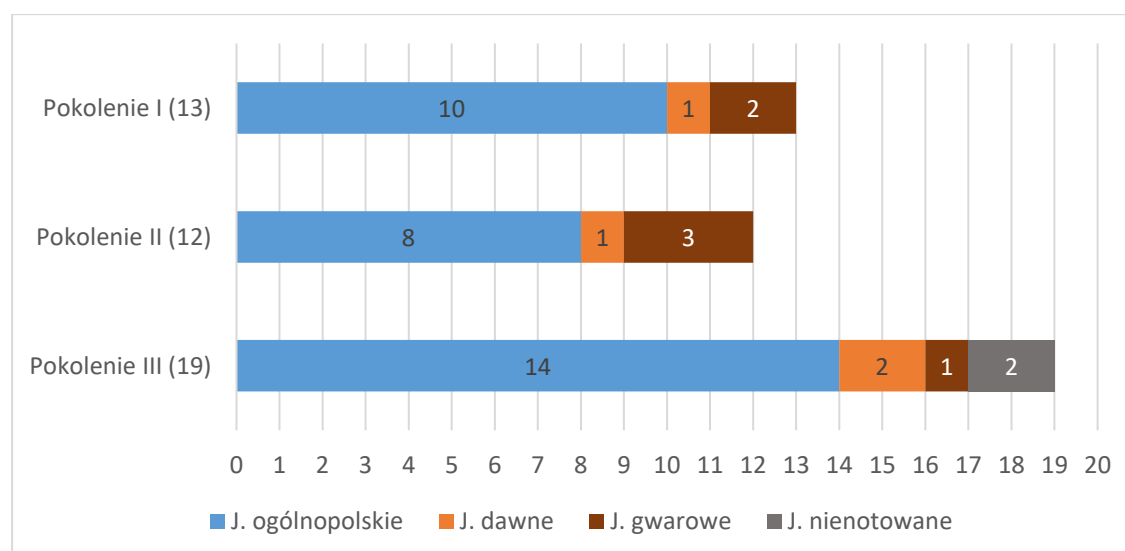
³⁹⁸ W tym połączenie *kosz na śmieci*: p. III: 1.

przeznaczone dla dzieci’. Znajomość tej nazwy potwierdziła ponad połowa badanych. Do naczyń na nieczystości zdecydowano się przyłączyć także przywołaną przez ZaW *popielniczkę* ‘małe naczynie, do którego wyrzuca się popiół i niedopałki papierosów’, ponieważ przeznaczona jest na odpady związane z paleniem papierosów.

Tabela 2.IX.30. Naczynia na inne nieczystości

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duży pojemnik do przechowywania brudnej odzieży’	<i>kosz II</i> ³⁹⁹	8 (80%)	16 (88,89%)	15 (100%)	ZaW
‘małe naczynie, do którego załatwia się potrzeby fizjologiczne, zazwyczaj przeznaczone dla dzieci’	<i>nocnik</i>	6 (60%)	10 (55,56%)	7 (46,67%)	—
‘małe naczynie, do którego wyrzuca się popiół i niedopałki papierosów’	<i>popielniczka</i>	0	0	0	ZaW

Podsumowując, wśród starszego pokolenia odnotowano 13 nazw: 10 ogólnopolskich, 2 gwarowe i dawną. W generacji średniej podano 12 jednostek leksykalnych: 8 należy do rejestru ogólnego, 3 – gwarowego, a jedna to archaizm. Osoby z III grupy wiekowej wymieniły 19 leksemów: 14 ogólnopolskich, po 2 dawne i nienotowane oraz 1 gwarowy. Ponadto zaprzeczyły znajomości 2 słów – gwarowego i dawnego. ZaW podał 3 określenia ogólnopolskie i 2 gwarowe, zaprzeczył natomiast znajomości archaizmu *statki*. KaS wskazał zaś słowa z trzech rejestrów, tj. 2 z gwarowego i po 1 z dawnego i ogólnego, zatem $\frac{3}{4}$ z nich ma charakter dyferencyjny.

Wykres 2.62. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola BRUDNE NACZYNIA

³⁹⁹ W tym połączenia: *kosz na bieliznę*: p. I: 1, p. III: 1; *kosz na brudne ubrania*: p. I: 1; *kosz na brudną bieliznę*: p. II: 2; *kosz na pranie*: p. III: 3; *kosz na ubranie*: p. III: 3.

W mikropolu BRUDNE NACZYNIA największy odsetek leksemów dyferencyjnych wskazały osoby z II pokolenia, chociaż najwięcej jednostek leksykalnych podali młodszy respondenci. Omawiane mikropole cechuje się dużą dyferencyjnością nazw. Widać tu także wyraźnie wariantywność oraz liczebność czasowników.

IX.d NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH

W mikropolu tematycznym NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH odnotowano 57 leksemów. Wśród nich 50 pochodzi z rejestru ogólnego, 3 należą do rejestru gwarowego, 2 jednostki leksykalne są potoczne, 1 jest nienotowana, a przynależność jednej trudno jednoznacznie ustalić.

Spośród ‘ogólnych nazw przedmiotów, do których można coś włożyć, wlać; często do jedzenia, przechowywania’ najwięcej poświadczeń uzyskały słowa *naczynie* i *pojemnik*. Pierwsze z nich podało 30 informatorów, a drugie – 20. Pozostałych wyrazów użyły nie więcej niż 3 osoby.

Ogólne nazwy naczyń podane w materiale to przede wszystkim jednostki ogólnopolskie. Wyjątek stanowi tu jedynie zdrobniała forma *pojemniczek* nienotowana w źródłach. Z omawianej podgrupy stosunkowo niewiele jest poświadczeń od osób z I pokolenia. Warto przytoczyć tu słowa Moniki Stolarczyk-Zielonki:

Badania nad procesami pamięci w okresie starości pokazują, że pamięć bezpośrednia, czyli ta, która jest odpowiedzialna za przywoływanie treści znajdujących się w polu uwagi, zmniejsza swoje możliwości. Pamięć pośrednia natomiast wskazuje na to, że ludzie w wieku podeszłym mają problemy z odwoływaniem się do treści, rzeczy, wydarzeń, które przestały być obiektem ich rozważań. Bez większych trudności korzystają z wiedzy i doświadczenia, do których powracają myślami (Stolarczyk-Zielonka 2010: 170).

Zgodnie z powyższym cytatem osoby starsze mogą mieć trudności z przywołaniem z pamięci nazw dawniej używanych przedmiotów, z których współcześnie się nie korzysta. Tymczasem powszechnie używane określenia ogólne również nie są przez nie przywoływane tak często, jak przez osoby młodsze.

W omawianej podgrupie wystąpiły dwie formy deminutywne – *pojemniczek* i *naczyńko*. Pojawiły się one jednak rzadko. Warto nadmienić, że pierwsza z nich nie jest notowana w źródłach, a druga występuje w PSWP (też w postaci *naczyńko*), brak jej natomiast w WSJP i SJPD. Wspomniane zdrobnienia są więc rzadkie nie tylko

w materiale, ale ogólnie w języku, skoro redaktorzy słowników nie poświęcili im szczególnej uwagi.

Tabela 2.IX.31. *Naczynie* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ogólna nazwa przedmiotów, do których można coś włożyć, wlać; często do jedzenia, przechowywania'	<i>naczynie</i>	6 (60%)	11 (61,11%)	11 (73,33%)	ZaW; KaS
	<i>naczynko</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>pojemnik III</i>	3 (30%)	12 (66,67%)	5 (33,33%)	—
	<i>pojemniczka III</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
	<i>opakowanie</i>	0	0	0	ZaW
	<i>zbiornik II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

W kolejnej podgrupie umieszczono nazwy naczyń w kształcie sześciianu lub prostopadłościanu ze względu na to, że w pewnych kontekstach te same wyrazy mogą określać nieco inne desygnaty. Na przykład *pudelko* może być zarówno kartonowe, jak i plastikowe i służyć do różnych celów. Zakres definicji wymienionych tu leksemów jest więc szeroki.

Najwyższą frekwencję w grupie wykazują jednostki *pudelko* i *skrzynka* (odpowiednio 9 i 11 wskazań). Choć obie mają charakter deminutywny, zostały użyte przez informatorów więcej razy niż ich formy podstawowe, tj. *pudło* i *skrzynia*. Dla mieszkańców okolic Poddębic często formą neutralną były właśnie *skrzynka* i *pudelko* przy zaznaczeniu, że *pudło* i *skrzynia* są duże. Widać to na przykład w poniższym cytacie dotyczącym hodowania kurcząt w domach: PIJ: *no poc... poc stołym była taka skrzynka zrobiona no albo te... tekturowe takie ... pudło duże i za... żarówkę miały i ...* (Biała Góra). W przytoczonej wypowiedzi widać neutralne użycie *skrzynki*, która rozmiarem przypominała przecież wspomniane *pudło duże*.

W Wielkopolsce oraz na Pomorzu, Warmii i Mazurach na określenie 'plastikowego, drewnianego lub plecionego pojemnika o różnym zastosowaniu' używa się słowa *kasta* (KSGP; AJKLW). Wśród respondentów jego znajomość potwierdziła jedna osoba z III pokolenia, jest to jednak poświadczenie znajomości biernej. Aby sprawdzić, czy słowo *kasta* nie obejmuje zasięgiem występowania również zachodniej części ziemi łódzkiej, zapytano o nie połowę respondentów. Oprócz wspomnianego jednego poświadczenia 22 rozmówców zaprzeczyło, że zna słowo *kasta* w przytoczonym znaczeniu. Odnosili się oni jedynie do zamkniętej grupy społecznej. Ze względu na niepowiązanie tego znaczenia z tematyką rozprawy nie było ono oczywiście uwzględniane w wyekscerpowanym materiale. Z jednostek dyferencyjnych w tej grupie odnotowano też trzykrotnie potoczne *korytko*.

Tabela 2.IX.32. Naczynia w kształcie sześciianu lub prostopadłościanu

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zamykany przedmiot w kształcie sześciianu lub prostopadłościanu służący do przechowywania’	<i>puszka II</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>puszeczka</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>puszeczko</i>	1 (10%)	0	0	—
‘drewniane naczynie zbite z desek’	<i>puszka II</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘drewniany lub plastikowy pojemnik z wyciętymi uchwytami, służący do przechowywania opału w domu’	<i>puszka III</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘plastikowy, drewniany lub pleciony pojemnik, w którym uprawia się kwiaty lub przechowuje opał’	<i>puszka II</i>	4 (40%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
‘plastikowy, drewniany lub pleciony pojemnik o różnym zastosowaniu’	<i>puszka</i>	0	0	1 (5,56%)	—
		pn: 6 (60%)	pn: 11 (61,11%)	pn: 5 (33,33%)	pn: ZaW
‘puszeczka wykonane z tektury’	<i>puszka</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Wszystkie warianty o podstawie *wiadr-* uzyskały liczne poświadczenia. *Wiadro* wskazało 35 badanych, *wiaderko* – 25, a *wiadereczko* – 18. Dla każdej z grup pokoleniowych odsetek poświadczeń jest zbliżony. Oprócz wymienionych słów 4 osoby przytoczyły *kubel*. Z podanych tu wyrazów 3 (*wiadro*, *wiaderko*, *kubel*) wywodzą się z rejestru ogólnego, a jedna – *wiadereczko* – odnotowana została w KSGP i SGPK głównie z południa Polski, a sporadycznie z powiatów konińskiego i krośnieńskiego.

Tabela 2.IX.33. *Wiadro*, jego warianty i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘głębokie, wysokie naczynie zwężane ku dołowi, z okrągłym dnem, co najmniej kilkilitrowe, przeznaczone zazwyczaj na ciecze’	<i>wiadro</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>wiaderko</i>	5 (50%)	12 (66,67%)	8 (53,33%)	—
	<i>wiadereczko</i>	4 (40%)	7 (38,89%)	7 (46,67%)	—
	<i>kubel</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Podobnie jak w przypadku *puszeczka* dla podłużnych naczyń na płyny dominujący i neutralny jest wariant zdrobniały – *butelka* (19 wskazań). *Butla* oznacza ‘dużą butelkę’. Jej zastosowanie podane przez informatorkę wydaje się nietypowe, tj. ZaA: [ogórki] *jeszcze w słoikach można kisić ... można w jakiś tam ... wieⁿkszych tam butlach jakiś tam ... ale to tak ... w jakiś tam ... tych ... no ... no ... plastikowych niby czy coś tam ... ale to tak raczej no nie jest takie może do ... do końca dobre ...* (Zalesie). Choć omawiany leksem mógłby znaleźć się również w mikropolu NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE zdecydowano się go umieścić tutaj ze względu na to, że *butla*, w której kisi się ogórki, zawsze najpierw jest *butlą*, w której kupuje się wodę (o objętości 5 l). Dopiero

po wykorzystaniu wody można użyć jej jako naczynia do kiszenia. Ponadto umieszczenie nazwy przy innych pochodzących od tej samej podstawy pozwala dokładniej zaobserwować rozwój, frekwencję i znaczenie form.

Tabela 2.IX.34. *Butelka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąskie, głębokie naczynie na płyny o maksymalnej objętości 5 litrów’	<i>butla II</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>butelka</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	5 (33,33%)	—
	<i>butelecza</i>	1 (10%)	0	0	—

Wszystkie z wymienionych nazw plecionych naczyń pochodzą z ogólnej odmiany polszczyzny. Ponownie widać tu kilkustopniowe zdrobnienie. W tym przypadku to właśnie drugi stopień (*koszyczek*) uzyskał najwięcej poświadczeń, a mianowicie 10 przy 6 dla jednostki *koszyk* i 1 dla *kosz*. Na rosnącą popularność deminutywów zwraca uwagę m.in. Elżbieta Szczepańska, dowodząc, że na gruncie polszczyzny są one coraz częściej używane m.in. do określenia produktów spożywczych, w reklamach i języku młodych użytkowników języka (Szczepańska 2009: 254–258).

Plezione naczynie ma jeszcze dwie nazwy w okolicach Poddębic. *Kobiałkę* wskazały 24 osoby (po 50–60% w każdym pokoleniu), a 4 podały, że nie znają tego słowa. Raz wystąpiła też *słomianka*. Dwukrotnie użyto określenia na czynność dla wytwarzania tego typu naczyń, tj. *pleść* w aspekcie niedokonanym i *napleść* – w dokonanym, na ogół forma ta dotyczy większej liczby wytworzonych naczyń.

Tabela 2.IX.35. Naczynia plecione

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘pojemnik pleciony ze słomy lub wikliny, współcześnie też z tworzyw sztucznych’	<i>kosz III</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>koszyk II</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>koszyczek III</i>	0	5 (27,78%)	5 (33,33%)	—
‘pojemnik pleciony ze słomy lub wikliny’	<i>kobiałka</i>	5 (50%)	10 (55,56%)	9 (60%)	—
		pn: 2 (20%)		pn: 1 (6,67%)	
‘pojemnik pleciony ze słomy’	<i>słomianka II</i> ⁴⁰⁰	1 (10%)	0	0	—
‘wyrabiać koszyki poprzez odpowiednie splatanie pasków słomy, wikliny lub tworzyw sztucznych’	<i>pleść</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wyrobić większą liczbę koszyków poprzez odpowiednie splatanie pasków słomy, wikliny lub tworzyw sztucznych’	<i>napleść</i> ⁴⁰¹	0	1 (5,56%)	0	—

⁴⁰⁰ W wariantcie *słomianka*.

⁴⁰¹ W wariantcie *napliść*.

Miska ma niemal 100% poświadczeń wśród informatorów. Po 6 razy użyto też zdrobnienia *miseczka* i podstawowego wyrazu *misa*. Oprócz nich trzykrotnie pojawiło się zgrubienie *micha*, notowane w PSWP jako „potoczne”, a w WSJP bez kwalifikatora. Oprócz tego 4 osoby użyły wychodzącej z użycia według PSWP *makutra*, a 2 zaprzeczyły jej znajomości.

Tabela 2.IX.36. *Miska* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duże, głębokie, okrągłe, niezamykane naczynie’	<i>micha</i> ⁴⁰²	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>misa</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
‘głębokie, okrągłe, niezamykane naczynie’	<i>miska II</i>	9 (90%)	18 (100%)	15 (100%)	ZaW; KaS
‘małe, głębokie, okrągłe, niezamykane naczynie’	<i>miseczka</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘duża, gliniana misa’	<i>makutra</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	KaS
			pn: 2 (11,11%)		

Informatorzy powiedzieli, że naczynia przykrywa się *pokrywką* (12 poświadczeń), rzadziej w materiale pojawiła się *przykrywka* (6 poświadczeń), a *przykrywy* użyto raz. Dla podanej grupy znacznie mniej odpowiedzi wskazali badani z I pokolenia. Wszystkie z odnotowanych słów pochodzą z rejestru ogólnego.

Tabela 2.IX.37. *Pokrywka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘górną, zdejmowaną część naczynia zabezpieczającą jego zawartość’	<i>pokrywka II</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	5 (33,33%)	—
	<i>przykrywa</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>przykrywka II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	KaS

Mieszkańcy okolic Poddębic w trakcie badania użyli 6 nazw części naczyń. Najwięcej poświadczeń otrzymały *spód* i *ucho*. W tej grupie znacznie mniej wskazań pojawiło się w III pokoleniu niż w I i II. Może to wynikać z faktu, że młodszy słabiej znali dawniejsze naczynia, tym samym rzadziej objaśniali ich budowę i wygląd, nie używali więc nazw elementów naczyń. W tej grupie także wszystkie słowa wywodzą się z polszczyzny ogólnej.

Tabela 2.IX.38. Elementy naczyń

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘dolna ściana naczynia’	<i>spód</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>dno</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>denko</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘boczna ściana naczynia’	<i>bok II</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—
‘część naczynia, za które się je trzyma’	<i>ucho</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—

⁴⁰² W tym wariant *mycha*: p. I: 1.

'metalowa obwódka naczyń, zwłaszcza klepkowych'	<i>obreⁿcz II</i>	2 (20%)	1 (5,56)	0	—
---	------------------------------	---------	----------	---	---

W materiale wystąpiło 7 określeń na torby do przechowywania. Najwięcej osób (9) przytoczyło *worek*, przy czym 5 z nich z pokolenia I. Oprócz 5 leksemów nienacechowanych stylistycznie pojawiły się 2 potoczne, tj. *foliówka* i *śniadaniówka*. Oba odnoszą się do małych torebek foliowych przeznaczonych do pakowania kanapek, ale też przechowywania drobnych przedmiotów czy niewielkiej ilości produktów. Informatorce urodzone w latach 60. XX wieku wspominają wielokrotne wykorzystanie tych samych opakowań:

ZaT: *E. ... a kojarzysz te czasy ... to cze... jak foliów... mleko było na przykład czy sól się myło te foliówki tam do kanapek do kanapek były i tego? ...*

StE: *no ...*

ZaT: *no ... mleko było na przykład ... były we foliówkach ...*

StE: *kiedyś nie było tak śniadaniówek jak teraz ... (Zalesie i Góra Bałdrzychowska Kolonia)*

Kobiety podkreśliły, że dawniej foliowych opakowań używano rzadko, a gdy już były, wykorzystywano je też do innych celów ze względów praktycznych i ekonomicznych. Biorąca w tej rozmowie udział WiA – urodzona w 1990 roku – uznała, że kiedyś zatem *było bardziej eko*.

Tabela 2.IX.39. Torby do przechowywania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'płaskie opakowanie o elastycznym kształcie, niezwierające jednej ścianki'	<i>torebka</i> ⁴⁰³	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>siatka IV</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>foliówka</i> ⁴⁰⁴	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
'płaskie opakowanie o elastycznym kształcie, niezwierające jednej ścianki, przeznaczone do przenoszenia jedzenia i przedmiotów, rzadziej do przechowywania'	<i>śniadaniówka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'torba z grubej, nieprzezroczystej folii, mająca różne zastosowania w domu'	<i>reklamówka</i>	0	0	2 (13,34%)	—
'plastikowa, bardzo duża torba, w której kisi się kapustę'	<i>wór</i>	0	0	1 (6,67%)	—
'opakowanie o elastycznym kształcie, plecione z cienkich, twardych nici'	<i>worek II</i>	5 (50%)	2 (11,11%)	2 (13,34%)	—

⁴⁰³ W tym wariant *torybka*: p. I: 1.

⁴⁰⁴ Notowana tylko w WSJP, brak w źródłach gwarowych.

W materiale pojawiły się trzy przymiotniki opisujące cechy naczyń. W III generacji odnotowano *niethukoⁿce* ‘o naczyniu: wykonane z materiału odpornego na uderzenia’ i *hermatyczny* ‘szczelny, taki, do którego nie przedostaje się powietrze’, a w II – *toporne* ‘o naczyniu: nieforemne, ciężkie’. Wszystkie jednostki leksykalne w tej podgrupie pochodzą z rejestru ogólnego i zostały użyte jednokrotnie.

Mieszkańcy okolic Poddębic przytoczyli jeszcze 6 nazw naczyń. Cztery z nich wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym *parnik* notowany jest tylko w PSWP. W kwestionariuszu pojawiło się pytanie o *kadlub(y)* ‘duże naczynie wydrążone w pniu drzewa służące do przechowywania produktów sypkich’ występujące w PSWP i SJPD, które jednak nie są znane respondentom⁴⁰⁵. Z jednostek ogólnopolskich udokumentowano jeszcze *dzbanek* mogący zarówno służyć do kiszenia żuru, jak i przechowywania wody i soku, oraz *szkło* jako ‘ogół szklanych naczyń’.

Słowo *skorupa*, znane przede wszystkim w I i II pokoleniu, ma liczne podznaczenia – które odnotowano w poniższej tabeli – dlatego trudno jednoznacznie ustalić jego przynależność odmianową. Podznaczenie ‘potłuczone naczynie’ notowane jest w WSJP jako potoczne, natomiast w PSWP i SJPD dotyczy ‘kawałków potłuczonego naczynia’. Podznaczenie ‘gliniana miska’ notują PSWP i SJPD, zaś w WSJP znajduje się odniesienie do ‘naczynia wykonanego z tworzywa, które łatwo złamać lub rozbić’. Dowolne ‘naczynie’ i ‘stare naczynie’ określane są przez *skorupę* według PSWP. Z rejestru gwarowego wywodzą się zaś podznaczenia ‘brudne naczynie’ (ok. Rybnika i Krotoszyna) oraz ‘naczynie, z którego je zwierzę’ (pow. wejherowski). Zawarte tu informacje przedstawiono także w tabeli 2.IX.40.

Tabela 2.IX.40. Znaczenia leksemu *skorupa* w wykorzystywanych źródłach

Podznaczenie	WSJP	PSWP	SJPD	Źródło gwarowe
‘brudne naczynie’	—	—	—	+ (KSGP: ok. Krotoszyna i Rybnika)
‘gliniana miska’	+	+	+	
‘miska, z której je zwierzę’	—	—	—	+ (KSGP: pow. wejherowski)
‘naczynie’	—	+	—	+ (AJKLW; KSGP)
‘potłuczone naczynie’	+ (pot.)	—	—	
‘stare naczynie’	—	+	—	+ (KSGP: pow. prudnicki i kielecki)

Jak widać, tylko jedno podznaczenie występuje we wszystkich źródłach, natomiast najwięcej poświadczeń mają PSWP i publikacje gwarowe.

Najwyższą frekwencję spośród ostatniej grupy leksemów z mikropola tematycznego NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH uzyskała *weⁿglarka* poświadczona

⁴⁰⁵ O *kadłuby* zapytano 3 osoby z I pokolenia, 6 – z II i 4 – z III. Wszystkie zaprzeczyły ich znajomości.

wyłącznie w KSGP z powiatu brzozowskiego na Podkarpaciu. Zaskakujący jest fakt, że tak popularny wyraz niemalże nie występuje w źródłach poza znaczeniem ‘wagon na węgiel’. Zapewne wynika to z faktu, że tematyka ogrzewania nie jest szczególnie często omawiana w opracowaniach dialektologicznych, a gdy występuje, dotyczy tylko dawnych realiów. Tymczasem desygnat oraz jego nazwa *weⁿglarka* są współczesne, choć wychodzą powoli z użycia i w mniejszym stopniu używają ich osoby młodsze. Widać tu zatem jeden z przykładów pokazujących, jak ważne jest zbieranie materiału dotyczącego również współczesnych realiów, a nie tylko dawnych.

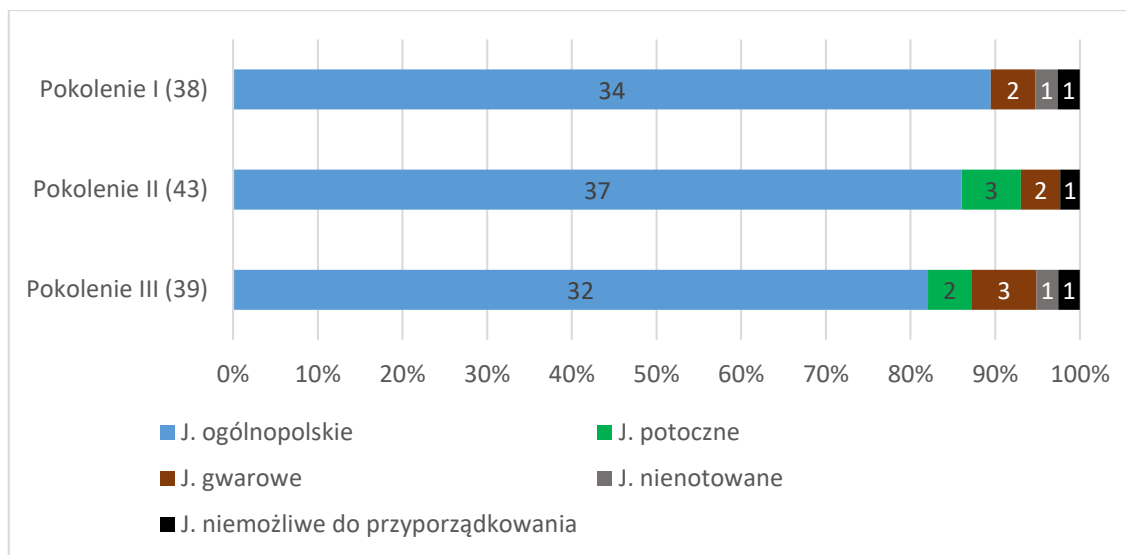
Tabela 2.IX.41. Pozostałe naczynia

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zazwyczaj gliniane, brudne, stare lub zniszczone naczynie’	<i>skorupa</i> ⁴⁰⁶	8 (80%) pn: 1 (10%)	17 (94,44%)	6 (40%) pn: 5 (33,33%)	— pn: ZaW
‘pojemnik na węgiel, torf lub drewno, stojący przy kuchni/piecu’	<i>weⁿglarka</i> ⁴⁰⁷	10 (100%)	18 (100%)	11 (73,33%)	—
‘naczynie ze zwężonym wydłużeniem na górze po jednej stronie i uchem po drugiej’	<i>dzbanek II</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	ZaW; KaS
‘kocioł do gotowania ziemniaków dla świń; tu: do gotowania bielizny’	<i>parnik</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	3 (20%)	—
‘ogół szklanych naczyń’	<i>szkło II</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	6 (40%)	—

Podsumowując, osoby starsze wskazały 38 jednostek leksykalnych, w tym 34 ogólnopolskie, 2 gwarowe i po 1 nienotowanej oraz niemożliwej do przyporządkowania. Odnotowano też 4 poświadczenia negatywne: 2 ogólnopolskie oraz po 1 gwarowym i niejasnym. W II pokoleniu przytoczono 37 słów z rejestru ogólnego, 3 potocznego, 2 gwarowego i 1 niemożliwe do przyporządkowania, co daje łącznie 43 określenia. Młodszy respondenci w mikropolu tematycznym NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH podali 39 leksemów, w tym 32 ogólnopolskie, 3 gwarowe, 2 potoczne i po 1 nienotowanym oraz niejasnym. Ta grupa generacyjna zaprzeczyła natomiast znajomości 4 nazw – 2 ogólnopolskich oraz po 1 gwarowej i niemożliwej do przyporządkowania. ZaW podał 5 jednostek ogólnopolskich, a zaprzeczył znajomości 3 określeń: ogólnopolskiego, gwarowego i niejasnego do przyporządkowania. KaS wskazał 5 słów z rejestru ogólnego.

⁴⁰⁶ W tym wariant *skarupa*: p. II: 1.

⁴⁰⁷ W tym wariant *wyⁿglarka*: p. I: 1.

Wykres 2.63. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH

Największy odsetek jednostek dyferencyjnych wystąpił w pokoleniu III. Niemniej różnice dla poszczególnych grup generacyjnych nie są znaczne. Trudno znaleźć wyraźną zależność, skąd wynika taka sytuacja. Być może z tego, że osoby starsze nie wskazały potocznych, które dotyczą bardziej współczesnych realiów, jak np. *foliówka*.

Podsumowanie subpola tematycznego NACZYNIA

W proporcjach poszczególnych mikropól nie widać wyraźnych różnic między pokoleniami, niemniej występują pewne rozbieżności. W każdej grupie wiekowej wyraźnie dominują leksemy z mikropola NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE, ich odsetek wynosi bowiem ponad 50%, przy czym najwyższy jest w II generacji, a najniższy – w III. W przypadku NACZYŃ DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY im starsze pokolenie, tym wyższy odsetek wskazań, co wynika z faktu, że opisywane w tym mikropolu desygnaty używane były przede wszystkim dawniej. W III generacji więcej poświadczeń uzyskano dla nazw BRUDNYCH NACZYŃ, a mniej użyć widać u osób z II grupy wiekowej. W mikropolu NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH nie odnotowano wyraźnych różnic.

Tabela 2.IX.42. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego NACZYNIA pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (150)	Pokolenie II (171)	Pokolenie III (148)
NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE	84 (56%)	102 (59,65%)	79 (53,38%)
NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH	38 (25,33%)	43 (25,15%)	39 (26,35%)

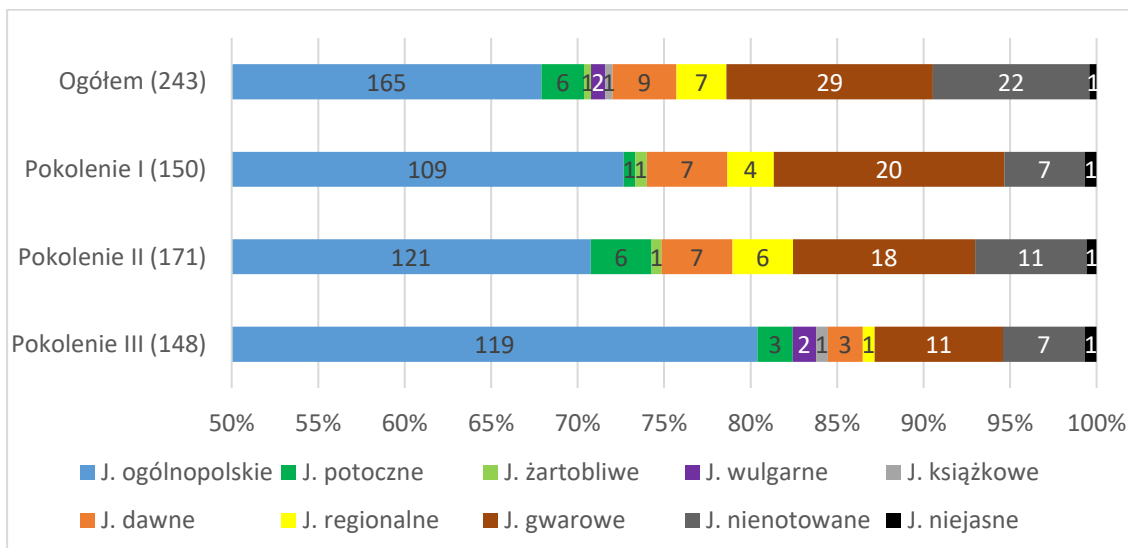
NACZYNNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY	15 (10%)	15 (8,77%)	11 (7,43%)
BRUDNE NACZYNNIA	13 (8,67%)	12 (7,02%)	19 (12,84%)

W subpolu NACZYNNIA wskazano łącznie 243 jednostki leksykalne: 165 (67,90%) z nich ma charakter ogólnopolski, 29 (11,93%) gwarowy, 9 (3,70%) dawny, 7 (2,88%) regionalny, 6 (2,47%) potoczny, 2 (0,82%) wulgarny, a po 1 (0,41%) żartobliwy i książkowy. Odnotowano też 22 (9,05%) leksemy niewystępujące w źródłach i 1 (0,41%) słowo o niejednoznacznej przynależności odmianowej.

Tabela 2.IX.43. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpolu NACZYNNIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	109 (72,67%)	121 (70,76%)	119 (80,41%)
Jednostki dyferencyjne	41 (27,33%)	50 (29,24%)	29 (19,59%)

Ogółem odsetek jednostek dyferencyjnych jest wyższy niż w poszczególnych pokoleniach, gdyż wynosi 31,82%. Najwięcej jest tu leksemów gwarowych, a o 6 mniej – niewystępujących w źródłach. Najwyższy odsetek nazw dyferencyjnych odnotowano w średniej grupie wiekowej. O niemal 10% niższy jest w III generacji, gdyż u młodszych badanych słowa ogólnopolskie stanowią nieznacznie ponad 80% przy 70% w średnim. Liczba poświadczeń u starszych osób sytuuje się pomiędzy II a III grupą wiekową.

Wykres 2.64. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpolu NACZYNNIA

W każdym pokoleniu, tak jak w ogólnym zestawieniu, wśród jednostek dyferencyjnych najwięcej jest gwarowych, a w dalszej kolejności – nienotowanych, przy czym największe dysproporcje między nimi widać w I generacji (74 : 26). W I i II grupie

wiekowej, co nie dziwi, odnotowano więcej słów dawnych niż w III (np. *kwarta*, *donica*, *stoⁿgwia*), a ponadto regionalnych i gwarowych, natomiast tylko młodszy wskazał wulgaryzmy (*wypierdolić* i *wyjebać*). W średnim pokoleniu odnotowano wyraźnie więcej potocznych przy zaledwie 1 u starszych.

Dodatkowe poświadczenia uzyskano od ZaW i KaS. Młodszy z nich przytoczył 31 jednostek leksykalnych, w tym 26 ogólnopolskich, 4 gwarowe oraz 1 potoczną. Starszy zaś podał 27 leksemów, z czego 19 wywodzi się z rejestru ogólnego, 4 są gwarowe, a po 2 regionalne i dawne.

W każdej grupie wiekowej odnotowano poświadczenia negatywne, przy czym wyraźnie więcej jest ich w III pokoleniu. Wskazano tu bowiem na nieznaną 31 jednostek leksykalnych (po 11 ogólnopolskich i gwarowych, 3 regionalnych i dawnych, 2 nienotowanych i 1 niejasnej) przy 23 w II generacji (8 ogólnopolskich, 6 gwarowych, 3 regionalnych i dawnych, 2 nienotowanych oraz 1 potocznej) i 19 w I (5 ogólnopolskich, 7 gwarowych, 3 regionalnych, 2 dawnych oraz po 1 potocznej i niejasnej). Ponadto ZaW zaprzeczył znajomości 7 leksemów ogólnopolskich, 5 gwarowych oraz po 1 regionalnym, dawnym i nie do ustalenia (razem 15), a KaS – gwarowego *žurownika*.

X. OZDOBY

Dla subpola OZDOBY wydzielono 8 mikropól tematycznych. Są to: OBRAZY; DEWOCJONALIA; PRZEDMIOTY ODMIERZAJĄCE CZAS; KWIATY I ROŚLINY OZDOBNIE; OZDOBNIE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE; FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN; OZDOBY ŚWIĄTECZNE oraz POZOSTAŁE OZDOBY.

X.a OBRAZY

Na mikropole OBRAZY składa się 20 jednostek leksykalnych. Osiemnaście z nich ma charakter ogólnopolski, a ponadto odnotowano po 1 leksemie książkowym i dawnym. Omawiane mikropole dotyczy obrazów o tematyce świeckiej. Te o charakterze religijnym zostały przyporządkowane do mikropola DEWOCJONALIA.

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli trzech nazw ‘pracy plastycznej wykonanej farbami, kredkami itp., oprawionej w ramę’. Są to *obraz*, pierwotnie deminutywny *obrazek* (dziś określający także przedmioty większego rozmiaru) oraz zdrobnienie trzeciego stopnia – *obrazeczek*. Pierwszy z nich wskazało 40 respondentów, drugi 22, a trzeci przytoczyła jedna osoba. Dwadzieścioro dziewięcioro informatorów wymieniło

ponadto *malowidło* ‘pracę plastyczną wykonaną farbami, kredkami itp. oprawioną w ramkę lub namalowaną bezpośrednio na ścianie’, a 3 także *rysunek* ‘pracę plastyczną wykonaną kredkami, rzadziej: farbami, mazakami’ (zob. tab. 2.X.1.).

Spośród wymienionych jednostek leksykalnych 4 – *obraz*, *obrazek*, *obrazeczek* i *rysunek* – wywodzą się z rejestru ogólnego. *Obrazeczek* jednak nie występuje w WSJP, a w PSWP zwraca się uwagę na jego bardzo mały rozmiar. *Malowidło* natomiast przez redaktorów internetowego słownika zostało określone jako „książkowe”, w PSWP nie ma ono zaś żadnego kwalifikatora. Warto nadmienić, że M. Szymczak u mieszkańców Domaniewka zauważył różnicę między *obrazem* a *malowidłem* dotyczącą tematyki wykonanej pracy. Pierwszy z leksemów bowiem odnosi się do prac o charakterze religijnym, podczas gdy drugi – świeckim (por. SGD). Aby sprawdzić, czy taka zależność występuje dziś w mowie mieszkańców okolic Poddębic, w kwestionariuszu znalazły się pytania o to, czym jest obraz, a czym malowidło. Badania pokazały, że *obraz* ma charakter zarówno religijny, jak i świecki, a *malowidło* definiowane jest przez metodę jego wykonania, a nie tematykę.

Dla omawianej grupy wyrazów odnotowano pewne różnice pokoleniowe. Najmniej wskazań uzyskano w I generacji. Dla II najwięcej poświadczeń odnotowano w przypadku nazwy *obrazek*. *Malowidło* zaś przede wszystkim potwierdzili młodszy informatorzy (w tym ZaW), w dodatku tylko w tej grupie wiekowej odnotowano *obrazeczek* i *rysunek*.

Należy nadmienić, że respondenci dla leksemów *obraz* i *obrazek* wskazali łączliwość z przydawkami (głównie przymiotnikowymi) związanymi z tematyką religijną (por. przyp. 408, 409). Jak wspomniano, dla nazw dotyczących duchowości wyodrębniono osobne mikropole tematyczne, tj. DEWOCJONALIA. Nie zdecydowano się jednak na rozbicie znaczenia *obrazu* i *obrazka* na dwie grupy z tego względu, że prowadziłoby to do zbyt dużego uszczegółowienia i poniekąd chaosu oraz nadbudowania liczebności jednostek leksykalnych. W mikropolu DEWOCJONALIA wymieniono natomiast motywy religijne znajdujące się na obrazach mieszkańców powiatu poddębickiego (por. mikropole X.b).

Tabela 2.X.1. *Obraz i jego typy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘praca plastyczna wykonana farbami, kredkami itp., oprawiona w ramę’	<i>obraz II</i> ⁴⁰⁸	8 (80%)	17 (94,44%)	14 (93,33%)	ZaW
	<i>obrazek I</i> ⁴⁰⁹	3 (30%)	12 (66,67%)	7 (46,67%)	—
‘bardzo małych rozmiarów praca plastyczna wykonana farbami, kredkami itp., oprawiona w ramę’	<i>obrazeczek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘praca plastyczna wykonana farbami, kredkami itp. oprawiona w ramkę lub namalowana bezpośrednio na ścianie’	<i>malowidło</i>	5 (50%)	11 (61,11%)	12 (80%)	ZaW
		pn: 1 (10%)			
‘praca plastyczna wykonana kredkami, rzadziej: farbami, mazakami’	<i>rysunek</i>	0	0	2 (13,34%)	ZaW

Respondenci na ścianach w domach wieszają także *zdjeⁿcia* ‘obrazy utrwalone aparatem fotograficznym’, a niektórzy stawiają je na półkach. Przytoczoną nazwę wskazało 22 informatorów. Raz poświadczono także *fotografię*. Choć oba leksem są ogólnopolskie, zdaje się, że dla badanych osób mają one inne nacechowanie stylistyczne. *Zdjeⁿcie* jest dla nich bardziej neutralne niż *fotografia*, czego dowodzi liczba poświadczeń obu jednostek leksykalnych.

W przypadku I i III pokolenia uzyskano po 60% poświadczeń dla *zdjeⁿcia*. W II grupie odsetek jest wyraźnie niższy, niemniej tylko w niej odnotowano leksem *fotografia*. Trudno stwierdzić, z czego wynikają rozbieżności. Być może z faktu, że starsze osoby mają na ścianach pamiątkowe fotografie rodzinne sprzed dziesięcioleci, a młodszy – takie wykonane współczesnymi technikami cyfrowymi i wywołane z łatwością u fotografów lub w świadczących tego typu usługi punktach. Osoby w wieku średnim mogą więc znajdować się w etapie przejściowym – niektórzy nie mają już pamiątkowych zdjęć, ale też nie są biegli w nowych technologiach, więc nie wykonują i nie drukują za ich pomocą fotografii. Są to jednak tylko pewne swobodne przypuszczenia, a nie informacje wynikające z rozmów z respondentami.

Tabela 2.X.2. *Zdjeⁿcie i synonimy*

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘obraz utrwalony aparatem fotograficznym, wieszany na ścianie lub ustawiany w ramach’	<i>zdjeⁿcie</i>	6 (60%)	7 (38,89%)	9 (60%)	—
	<i>fotografia</i>	0	1 (5,56%)	0	—

⁴⁰⁸ W tym połączenia: *obraz świeⁿty*: p. I: 1, p. II: 1, p. III: 1; *świeⁿty obraz*: p. II: 2, p. III: 1, *obraz świeⁿtego*: p. III: 2, *obraz maryjny*: p. III: 1.

⁴⁰⁹ W tym połączenia: *obrazek świeⁿty*: p. I: 1, p. II: 1, p. III: 2, *świeⁿty obrazek*: p. I: 1, p. II: 1, p. III: 2, *świⁿty obrazek*: p. II: 1, p. III: 1.

Ze względu na formę obrazów wyróżniono jeszcze ogólnopolski *plakat* ‘kolorową kartkę ze znanymi postaciami naklejaną na ściany, meble’. Przytoczono go dwukrotnie w III pokoleniu.

Kolejne dwie grupy leksemów dotyczą typów obrazów ze względu na ich tematykę. Pierwsza prezentuje takie dzieła, na których przedstawione jest to, co znajduje się na zewnątrz. Wymieniono tu: *widok* (9 poświadczeń), *widoczek* (7 poświadczeń), *pejzaż* (3 poświadczenia) oraz *plener* i *scenkę* (po 1 poświadczeniu). Informatorka z II generacji wskazała także specyficzny typ takiego obrazu, czyli *panoramę* ‘rozłożysty pejzaż na obrazie’.

Większość nazw ma charakter ogólnopolski, przy czym WSJP nie notuje *widoczku*. *Plener* występuje wyłącznie w SJPD, a ponadto został wymieniony jedynie przez respondentkę urodzoną w 1946 roku. Pewnym zaskoczeniem jest to, że nie notują go nowsze słowniki. Zgodnie z przyjętymi w rozprawie wytycznymi *plener* uznany został za leksem dawny, niemniej nie bez wątpliwości.

Tabela 2.X.3. *Pejzaż* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘obraz przedstawiający to, co na zewnątrz, np. miasto, las, morze’	<i>widok</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>widoczek</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	—
	<i>pejzaż</i>	1 (10%)	0	2 (13,34%)	—
	<i>plener</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>scenka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘rozłożysty pejzaż na obrazie’	<i>panorama</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Druga grupa leksemów opisująca typy obrazów ze względu na ich tematykę dotyczy prac przedstawiających ludzi. Ośmioro rozmówców (po 4 z II i III pokolenia) podało *portret* ‘obraz lub fotografia przedstawiające ludzi’, a informatorka z Bronowa (II generacja) wskazała także *wizerunek* ‘motyw z daną osobą, postacią na obrazach’. Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

‘Otoczka obrazu, często ozdobna’ przez 3 osoby została nazwana *ramą*, a 6 respondentek podało *ramkę*, która częściowo zatracza swój deminutywny charakter i ulega neutralizacji. Ponownie oba wyrazy wywodzą się z rejestru ogólnego.

Tabela 2.X.4. *Rama* (obrazu) i warianty

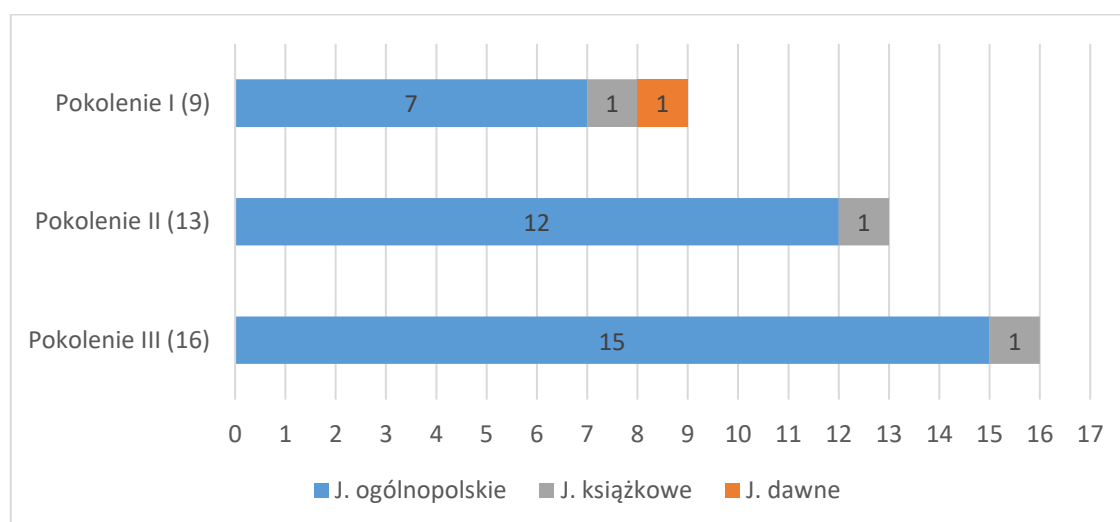
Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘otoczka obrazu, często ozdobna’	<i>rama X</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>ramka IV</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—

W materiale odnotowano jeszcze dwa leksemy z mikropola OBRAZY – oba użyte pojedynczo. Są to *abstrakcyjny* ‘o obrazie: taki, który przedstawia niezidentyfikowane

kształty’ (III generacja) oraz *wyblakno^ć* ‘o obrazie: stracić kolory’ (II generacja). W tym przypadku również omawiane jednostki leksykalne występują w języku ogólnym.

W kontekście obrazów świeckich warto wymienić także bardziej szczegółowe motywy obecne na malowanych pracach wieszanych w domach. Należą tutaj: *dziadki* ‘babcia i dziadek; tu: jako postaci na obrazie’ (ZaT; JaA), *Bitwa pod Grunwaldem* ‘znany obraz Jana Matejki namalowany w latach 1872–1878, sprzedawany w formie reprodukcji’ (ZaMK); *wan Gog* [van Gogh] ‘znany malarz, tu: reprodukcja jego obrazu wisząca w domu’ (ZaT) i *Słoneczniki* ‘seria obrazów Vincenta van Gogha; dawniej podrabiana i masowo sprzedawana jako obraz do domu’ (ZaMK). Ze względu na charakter nazw własnych, a w przypadku *dziadków* specyficznego użycia określenia na członków rodziny omawiane motywy nie są uwzględnione w statystykach. Warto jednak o nich wspomnieć, by przyjrzeć się jeszcze bliżej temu, co stanowi element wyposażenia domów mieszkańców okolic Poddębic.

Reasumując, informatorzy z I pokolenia podali 9 leksemów, w tym 7 ogólnopolskich i po 1 książkowym oraz dawnym. Odnotowano tu także jedyne poświadczenie negatywne dla książkowego *malowidła*. Respondenci ze średniej grupy wiekowej dla mikropola OBRAZY wskazali 12 jednostek niedyferencyjnych i 1 książkową. Najmłodszy informatorzy również podali 1 słowo książkowe, niemniej wymienili oni 14 określeń o charakterze ogólnopolskim. Dodatkowo ZaW wymienił 2 nazwy ogólnopolskie i 1 książkową.

Wykres 2.65. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OBRAZY

W przypadku mikropola tematycznego OBRAZY im młodsze pokolenie, tym więcej jednostek leksykalnych. W każdej grupie wiekowej oraz u ZaW odnotowano

książkowy leksem *malowidło*. Choć w starszej generacji podano najmniej określeń, to występują w nim wszystkie trzy typy odmian odnotowane dla tego mikropola, tj. ogólnopolska, książkowa i dawna.

X.b DEWOCJONALIA

Na mikropole DEWOCJONALIA składa się 10 leksemów – 8 z nich ma charakter ogólnopolski, natomiast dwóch nie notują źródła. Postanowiono wyróżnić to mikropole, ponieważ jest ono specyficzne pod względem uwarunkowań kulturowych względem zebranego materiału. Zawiera ponadto 21 określeń na motywy widniejące na dewocjonaliach, które nie zostały włączone do statystycznej analizy ze względu na ich charakter nazw własnych. DEWOCJONALIA włączono do subpola OZDOBY, ponieważ często cechuje je wysoka estetyka, w związku z tym ozdabiają domy, trzeba jednak mieć na uwadze fakt, że ich podstawową funkcją nie jest ta związana z dekoracją wnętrza, ale z oddaniem czci swojej wierze i z ochroną domu przed złymi mocami.

Respondenci użyli 2 leksemów określających wydzielone miejsce w domu, w którym stoją lub wiszą obrazy i figury z wizerunkami postaci świętych. Jedenaście osób podało *oltarzyk* ‘wydzielone miejsce w domu, często w postaci dodatkowej półki, na którym stoją dewocjonalia’. Dla tej jednostki odnotowano 9 poświadczeń negatywnych (po 3 z każdego pokolenia), które w tym przypadku dotyczą wyjątkowo nie tyle nieznamości nazwy, ile samego desygnatu i zwyczaju wydzielania takich miejsc. Informatorka z Neru dodała ponadto, że w jej domu znajduje się *koⁿcik święⁿości*, czyli ‘wydzielone miejsce w pomieszczeniu, w którym stoją figurki i wiszą obrazy z wizerunkami postaci świętych’ (zob. tab. 2.X.5.). Jak podkreśliła Irena Białas, na Górnym Śląsku tego typu miejsce nazywano *świętym kątem* (por. przyp. 1). Znajdowało się ono nad stołem i tworzył je rząd obrazów, których ramy na święta przyozdabiano kwiatami z kolorowego papieru. Obrazy te z jednej strony miały chronić domowników przed niebezpieczeństwem i zapewniać pomyślność, a z drugiej – ich liczba świadczyła o zamożności gospodarzy. Obserwacja ta jednak odnosi się do dawniejszych czasów, a mianowicie przełomu XIX i XX wieku (Białas 2009: 92). Wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, przy czym WSJP nie notuje *oltarzyka*.

Tabela 2.X.5. Wydzielone miejsce w domu do eksponowania dewocjonaliów

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wydzielone miejsce w domu, często w postaci dodatkowej półki, na którym stoją dewocjalia’	<i>ołtarzyk</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	5 (33,33%)	—
		pn: 3 (30%)	pn: 3 (16,67%)	pn: 3 (20%)	
‘wydzielone miejsce w pomieszczeniu, w którym stoją figurki i wiszą obrazy z wizerunkami postaci świętych’	<i>końciki</i> <i>świętości</i>	0	1 (5,56%)	0	—

‘Symbol męczeństwa Jezusa; ustawiany lub wieszany w domu’ nazywany jest *krzyżem*, *krzyżykiem* i *krucyfiksem*. Pierwsze określenie podało 33 informatorów, drugie 18, a trzecie wskazała 1 osoba. Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie, niemniej *krucyfixs* nie występuje w WSJP.

Krzyż uzyskał najwięcej potwierdzeń w II pokoleniu, natomiast *krzyżyk* – najmniej. W tej grupie wiekowej odnotowano także *krucyfixs*. Pierwszy z leksemów ma wyraźnie najmniejszy odsetek poświadczeń u rozmówców młodszych, drugi zaś to oni wymieniali najczęściej.

Większość badanych odpowiedziała, że w domach krzyże przede wszystkim się wieszają, a wszystkie z nich przyznały w krótkich odpowiedziach, że zawsze umieszcza się je nad drzwiami: *przy wejściu nad ... nad dźwiami* (KaW, Konopnica); *nad dźwiami ...* (KaJ; Bronów); *krzyżyk wisi w kuchni jeszcze ... nad dźwiami ...* (StE; Góra Bałdrzychowska Kolonia). PiW, AnM, WiA i NoK wspomnieli, że u nich w domu nie wieszają się krzyże, ale jedynie stawiają. Respondenci przyznawali też, że stawiają je głównie na wizyty księży *po kolędzie*, czyli w okresie między 27 grudnia a 2 lutego.

Tabela 2.X.6. *Krzyż* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘symbol męczeństwa Jezusa; ustawiany lub wieszany w domu’	<i>krzyż</i>	8 (80%)	15 (83,33%)	9 (60%)	ZaW
	<i>krzyżyk</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	8 (53,33%)	—
	<i>krucyfixs</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informator z Leksyzna (II pokolenie) wymienił nienotowane w źródłach *maczadło* ‘mały pojemnik wieszany przy drzwiach, by wychodząc z domu zamoczyć rękę w wodzie święconej’. Jak wspominał:

GrM: *pamiętam że jeszcze u mnie ... tylko ... ktoś to później chyba urwał chyba po pijoku był ... w gościach ... było takie coś jak w kościele masz to^m ... kropielnice ... to na ... na futrynie było przybite takie małe metalowe ... no i tam była jakaś ... nie wim ... wizerunek chyba tam jakiejś Matki Boskiej też ... i taki było ... no wiesz ... no takie ... takie troszke wieⁿksze jak naparstek ... nie? ... że dwa palce się akurat maczało i woda świeⁿcona w tym była ... że*

przy wyjściu każdy domownik wieź jak wychodził to sie prz... przeżegnawał i ... wiesz ... żeby miał szczęśliwo^m podróż i tak dalej ... nie? ... i żeby szczęśliwie wrócił do domu no ... to jeszcze ... jeszcze jakiś czas temu ... u mnie to było przybite do drewnianej futryny ... tylko mówie ... urwane ... urwana było to maczadło ... (Lekaszyn)

Jak widać, opisywany desygnat służył do tego, aby poprzez zamoczenie w zawartej w nim wodzie święconej przynieść domownikom szczęście i chronić ich przed złem ze świata zewnętrznego. Obok *krzyża* wieszanego nad drzwiami i magicznej funkcji *progu* jest to kolejny element wyposażenia stanowiący pewien łącznik między bezpiecznym światem wewnętrznym, czyli domem, a tym nieznanym, tajemniczym poza jego murami.

Dwie nazwy – *pamioⁿtk*a i *obrazek* – podano dla ‘malunku ze świętą postacią lub hostią, który dzieci dostają na I Komunię Świętą’. Pierwsza została wskazana przez 34 osoby, przy czym 26 podało ją w połączeniu *pamioⁿtk*a *Komunii Święⁿtej*, kilka *pamioⁿtk*a *pierwszej Komunii Święⁿtej*, a 1 – *pamioⁿtk*a *Komunii*. Druga natomiast (wymieniona przez 16 respondentów) przyjęła następujące frazy: *obrazek komunijny*, *obrazek od Komunii* i *obrazek na Komunie*. Raz odnotowano także formę z labializacją, tj. ^l*obrazek*. Wymienione nazwy są ogólnopolskie.

We wszystkich generacjach częściej używanym leksemem jest *pamioⁿtk*a, niemniej największą rozbieżność widać w II grupie wiekowej. Wspomnianą jednostkę wymieniło bowiem 17 respondentów, podczas gdy *obrazek* – 4. W I pokoleniu proporcje wynoszą 7 : 4, a w III – 10 : 8. Najmniejszą rozbieżność widać zatem u młodszych.

Tabela 2.X.7. *Pamioⁿtk*a I *Komunii Święⁿtej* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘malunek ze świętą postacią lub hostią, który dzieci dostają na I Komunię Świętą’	<i>pamioⁿtk</i> a I ⁴¹⁰	7 (70%)	17 (94,44%)	10 (66,67%)	—
	<i>obrazek</i> II ⁴¹¹	4 (40%)	4 (22,22%)	8 (53,33%)	—

W materiale odnotowano 2 wyrazy odnoszące się wyłącznie do przedmiotów wystawianych w oknie na czas burzy. Są to *gromnica* ‘duża świeca, którą człowiek otrzymuje na chrzcie; wystawiana w oknie w czasie burzy’ oraz *agatka* ‘obraz z wizerunkiem świętej Agaty wystawiany w oknie w czasie burzy’. Pierwszy z leksemów ma charakter ogólnopolski i został wskazany przez 7 rozmówców. Drugi nie występuje w źródłach, jest to przykład familiolektu, ponieważ poświadczony został przez kobietę

⁴¹⁰ W tym połączenia: *pamioⁿtk*a *Komunii Święⁿtej*: p. I: 6, p. II: 10, p. III: 10; *pamioⁿtk*a *Pierwszej Komunii Święⁿtej*: p. II: 1, p. III: 2; *pamioⁿtk*a *Komunii*: p. III: 1.

⁴¹¹ W tym połączenia: *obrazek komunijny*: p. III: 1; *obrazek od Komunii* p. II: 1, p. III: 2; *obrazek na Komunie*: p. III: 1 i wariant ^l*obrazek*: p. III: 1.

z II grupy wiekowej, jej córkę, synową i wnuka. Inna osoba z III pokolenia nie użyła wprawdzie określenia *agatka*, ale wspomniała, że wystawia się obraz świętej Agaty. Omawianą jednostkę leksykalną wyodrębniono w tej grupie i włączono do analizy statystycznej, ponieważ uległa ona leksykalizacji i stała się nazwą pospolitą opisującą obraz jako konkretny przedmiot, a nie wizerunek na tym obrazie. Należy nadmienić, że do świętej Agaty zwracają się wierni przy zagrożeniach związanych z ogniem i pożarami, stąd jej obraz wystawiany jest w oknie właśnie w trakcie burzy, by uchronić dom przed uderzeniem pioruna (*Święta Agata...* 2014).

Tabela 2.X.8. Przedmioty wystawiane w oknie, by chronić dom w czasie burzy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘duża świeca, którą człowiek otrzymuje na chrzcie; wystawiana w oknie w czasie burzy’	<i>gromnica</i> ⁴¹²	2 (20%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
‘obraz z wizerunkiem świętej Agaty wystawiany w oknie w czasie burzy’	<i>agatka</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	ZaW

Niektóre przedmioty związane z religią poprzedzał przymiotnik *świeⁿty*. Szczegółowe dane dotyczące połączeń wyrazowych ze słowem *świeⁿty* znajdują się w przypisach 408, 409 i 421 dla wyrazów *obraz*, *obrazek* i *figurka*. Ponadto respondenci wskazali określenia *świeⁿta postać* (ŁuM, ŁuH) i *postać świeⁿta* (AnBM) jako to, co znajduje się na obrazach w ich domach. Wymieniono także 21 innych motywów religijnych na obrazach i figurkach, które opisano w poniższym akapicie. Szczegółowe informacje dotyczące wymienionych motywów znajdują się w tabeli 2.X.9. Dla odróżnienia jej od tabeli zawierającej leksemę włączane do analizy zmieniono nazwy kolumn oraz kolejność. Pierwsza kolumna od lewej została nazwana „Motyw” (odpowiednik „Leksemu”), a druga – „Opis” (Odpowiednik „Definicji”).

Rozmówcy zaznaczali, że najczęstszym motywem religijnym na obrazach i figurach jest matka Jezusa. Dwadzieścioro jeden badanych nazwało ją *Matką Boską*, 2 – *Maryją*, a 1 – *Matką Bożą*. Wymieniono także bardziej szczegółowe motywy, na których jest wspomniana postać święta. Są to: *Matka Boska Czeⁿstochoska*, *Matka Jasnogórska Ostrobramska* [sic!], *Matka Boska Licheńska*, *Matka Boska Fatimska*, *Matka Boska Karmioⁿca* i *Matka Boska na weⁿżu*. Informatorzy zaznaczali, że współcześnie wodę święconą przechowuje się w plastikowym, odkręcanym naczyniu w kształcie Matki

⁴¹² W tym wariant *grómnica*: p. III: 1.

Boskiej. *Jezusa* wymieniły 4 kobiety z III generacji, więcej poświadczeń otrzymał natomiast *Pan Jezus*. Przywołano też 4 szczegółowe motywy z tą postacią, a mianowicie: *Pan Jezus Miłosierny*, *Pan Jezus w Ogrójcu*, *Jezu ufam Tobie* i *Ostatnia Wieczerza*. Po 2 osoby wymieniły troje świętych, tj. *Świeⁿtego Józefa*, *Świeⁿtą Teresę* i *Świeⁿtą Agatę*, o której już wspomiano. Dziesięcioro rozmówców powiedziało, że w ich domach znajdują się przedmioty z wizerunkiem Karola Wojtyły. Postać tego świętego z Wadowic respondenci określili jako: *Jan Paweł Drugi*, *Papież* i *Ojciec Świeⁿty*. Informatorzy z I pokolenia wymienili 8 motywów, z II – 9, a z III – 14. *Matkę Bożą* wskazał też ZaW. W przypadku *Matki Boskiej* i *Pana Jezusa* mniej poświadczeń uzyskano od młodszych respondentów, ponadto właśnie oni podali określenie *Jezus*, bez członu *Pan*.

Tabela 2.X.9. Motywy religijne na obrazach

Motyw	Opis	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
<i>Maryja</i>	postać święta – matka Jezusa – której	0	0	2 (13,34%)	—
<i>Matka Boża</i>	wizerunek widnieje na	0	0	1 (6,67%)	ZaW
<i>Matka Boska</i>	obrazach w domu	5 (50%)	12 (66,67%)	4 (26,27%)	—
<i>Matka Boska Czeⁿstochoska</i> ⁴¹³	motyw na obrazie ukazujący Maryję trzymającą małego Jezusa, na którym oboje mają aureole	2 (20%)	0	0	—
<i>Matka Jasnogórska Ostrobramska</i>		0	1 (5,56%)	0	—
<i>Matka Boska Licheńska</i>	motyw na obrazie przedstawiający Maryję ze złotą szatą i ornamentem, na czerwonym tle	1 (10%)	0	0	—
<i>Matka Boska Fatimska</i>	motyw na obrazie lub w postaci figury ukazujący Maryję w białej szacie, często z odsłoniętym czerwonym sercem lub splecionymi na nim rękoma w geście modlitwy, czasem w otoczeniu trójki dzieci, którym według wierzeń objawiła się w portugalskiej miejscowości Fatima	0	1 (5,56%)	0	—
<i>Matka Boska Karmioⁿca</i>	obraz z wizerunkiem Maryi karmiącej Dzieciątka	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
<i>Matka Boska na weⁿżu</i>	duża figura gipsowa przedstawiająca Maryję deptającą węża	0	0	1 (6,67%)	—
<i>Jezus</i>	postać święta – syn Boga	0	0	4 (26,27%)	—
<i>Pan Jezus</i>	i Maryi – która znajduje	3 (30%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—

⁴¹³ Zapis zgodny z wymową respondentów.

	się na obrazach, krzyżach itp. w domu				
<i>Pan Jezus Milosierny</i>	motyw na obrazie ukazujący Jezusa, który po zmartwychwstaniu udziela ludziom łaski	0	0	1 (6,67%)	—
<i>Pan Jezus w Ogrójcu</i>	motyw na obrazie ukazujący Jezusa modlącego się (nocą) w ogrodzie oliwnym	1 (10%)	0	0	—
<i>Jezu ufam Tobie</i>	motyw na obrazie przedstawiający Jezusa w białej szacie unoszącego prawą rękę, a lewą – wskazującego serce, z którego wychodzą promienie	0	1 (5,56%)	0	—
<i>Ostatnia Wieczerza</i>	motyw umieszczony na pamiątce Komunii Świętej przedstawiający wieczerzę paschalną Jezusa i apostołów, która miała miejsce wieczorem przed aresztowaniem Jezusa	0	0	1 (6,67%)	—
<i>Świeⁿty Józef</i>	postać święta – mąż Maryi – której wizerunek widnieje na obrazach w domu	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
<i>Świeⁿta Teresa</i>	postać święta, której wizerunek widnieje na obrazach – właśc. fr. Marie Françoise Thérèse Martin (ur. 2 stycznia 1873 w Alençon, Francja, zm. 30 września 1897 w Lisieux) – francuska karmelitanka bosa, córka świętego Ludwika i świętej Marii Martin, święta Kościoła katolickiego – kanonizowana w 1925 roku przez papieża Piusa XI, oraz od 1997 roku doktor Kościoła (tytuł nadany przez Jana Pawła II) (<i>Święta Teresa...</i> 2013)	0	0	2 (13,34%)	—
<i>Świeⁿta Agata</i>	postać święta, której wizerunek widnieje na obrazach – Agata Sycylijska, Agata z Katanii; ur. w 235 roku, zm. w 251 roku – męczennica chrześcijańska, święta Kościoła katolickiego i prawosławnego (<i>Święta</i>	0	0	2 (13,34%)	—

	<i>Agata...</i> 2014); por. <i>agatka</i>				
<i>Jan Paweł Drugi</i>	postać święta, której wizerunek widnieje na obrazach – właśc. Karol	0	1 (5,56%)	3 (20%)	—
<i>Papież</i>	Wojtyła; ur. 18 maja 1920 w Wadowicach, zm. 2 kwietnia 2005 w Watykanie – polski duchowny rzymskokatolicki, 264. papież i 6. Suweren Państwa Watykańskiego w latach 1978–2005, święty Kościoła katolickiego (kanonizowany 27 kwietnia 2014 przez papieża Franciszka w obecności papieża Benedykta XVI)	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
<i>Ojciec Święty</i>		0	0	1 (6,67%)	—

W ramach podsumowania stwierdzić można, że informatorzy z I generacji wskazali 6 wyrazów ogólnopolskich. Respondenci ze średniej grupy podali wszystkie leksemy z mikropola DEWOCJONALIA, czyli 8 z rejestru ogólnego i 2 niewystępujące w wykorzystanych źródłach. Młodszy przytoczyli natomiast 7 określeń – 6 ogólnopolskich i 1 nienotowany. W każdym pokoleniu udokumentowano poświadczenie negatywne dla ogólnopolskiego *oltarzyka*. ZaW użył zaś po jednym słowie z rejestru ogólnego i niewystępującym w źródłach.

Informatorzy z II generacji przytoczyli wszystkie leksemy z omawianego mikropola, co jest rzadkim przypadkiem w kontekście całego materiału. W młodszej i starszej grupie wiekowej odnotowano po tyle samo jednostek ogólnopolskich, niemniej w III podano także nienotowaną *agatkę*. Tak jak w przypadku obrazów świeckich również dla dewocjonałów najwięcej motywów podały osoby z młodszej grupy wiekowej. Być może są oni bardziej zaznajomieni z różnego typu sztuką, która jest zresztą bardziej różnorodna współcześnie niż dawniej.

Wymienione przez mieszkańców okolic Poddębic motywy dotyczą głównie obrazów, choć niektóre także figur (np. *Matka Boska na we"żu*). Na religijnych pracach jest przede wszystkim Maryja. Pojawiają się jednak również Jezus i poszczególni święci, w tym Jan Paweł II.

X.c KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE

Na mikropole tematyczne KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE składa się 58 leksemów: 49 spośród nich stanowią jednostki ogólnopolskie, 7 nienotowane, a 2 gwarowe. W mikropolu tym znajdują się rośliny uprawiane w domu w celach ozdobnych, w nieznacznym przypadku także kulinarnych.

‘Drobna roślina wykorzystywana w domu do celów spożywczych, leczniczych i ozdobnych’ przez 3 osoby z I pokolenia i 2 z II została nazwana *zielem*, a przez respondenta z III grupy – *ziołem*. Oba leksemy mają charakter ogólnopolski. *Ziele* jednak uznano w SJPD jako „gwarowe”, w PSWP nie występuje, natomiast w WSJP nie zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem.

Od wspólnej podstawy pochodzą trzy określenia na ‘roślinę ozdobną ustawianą w domach, często na parapetach; też: stanowiącą wzór ozdób’ oraz przymiotnik określający przedmiot, który przedstawia tę roślinę. Są to: *kwiat* (30 wskazań), *kwiatek* (16 wskazań), *kwiatuszek* (1 wskazanie) oraz *kwiatowy* (1 wskazanie). Wszystkie te jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

W omawianym zestawieniu wyrazów widać wyraźnie mniej poświadczeń w I generacji, w II najwyższy odsetek względem pozostałych grup wiekowych odnotowano dla słowa *kwiatek*, a w III – *kwiat*. Trudno jednak stwierdzić, z czego wynikają te różnice. W II i III pokoleniu częściej przytaczano *kwiat* i *kwiatek* jako motyw ozdobny, ponadto dokładniejsze i obszerniejsze były opisy roślin ozdobnych, co generowało częstsze użycie przytoczonych słów. *Kwiatek* wskazał także ZaW.

Tabela 2.X.10. *Kwiat* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘roślina ozdobna ustawiana w domach, często na parapetach; też: stanowiąca wzór ozdób’	<i>kwiat</i>	5 (50%)	14 (77,78%)	12 (80%)	—
	<i>kwiatek</i> ⁴¹⁴	1 (10%)	9 (50%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>kwiatuszek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘przedstawiający kwiaty’	<i>kwiatowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Mieszkanka Góry Bałdrzychowskiej Kolonii z II grupy wiekowej stwierdziła, że dom przyozdobić można *bukietem*, czyli ‘pękiem świeżo ściętych kwiatów’. Wspomniany przez nią leksem ma charakter ogólnopolski.

Sporadycznie podano typy kwiatów ze względu na sposób ich przechowywania. Kwiat *doniczkowy* (1 osoba z II pokolenia i 2 z III) rośnie w ziemi w doniczce, natomiast *cieⁿty* (1 użycie w III generacji) pozbawiony jest korzeni, a następnie umieszczany

⁴¹⁴ W tym wariant *kwirotek*: p. II: 1, p. III: 1.

w głębokim naczyniu z wodą. Pierwszy typ charakteryzuje dłuższa żywotność, tak przechowywany kwiat – w zależności od gatunku – może ozdabiać dom przez wiele lat. Drugi natomiast szybko obumiera, dlatego na ogół otrzymuje się go na specjalne okazje lub w sezonie zrywa z własnego ogrodu. Wymienione leksemy mają charakter ogólnopolski, przy czym *doniczkowy* nie pojawia się w WSJP.

Informatorzy wskazali 44 nazwy 36 rodzajów kwiatów uprawianych w domach. W kwestionariuszu pojawiło się pytanie otwarte *Jakie kwiaty są w Pani/Pana domu?*, stąd tak liczne poświadczenia, zwłaszcza jednostkowe. Wyraźnie najwięcej respondentów, bo 20, podało *storczyka* ‘ozdobny kwiat z dużymi płatkami na długiej łodydze⁴¹⁵’. Zdecydowanie mniej poświadczeń – 9 – uzyskał *skrzydłokwiat* ‘roślina o dużych liściach i kwiecie z tylko jednym płatkem osadzonym na długiej łodydze’. Jedna osoba nazwała go także *skrzydłowcem*. Po 6 osób przytoczyło *fiolatek* ‘pachnącą roślinę doniczkową kwitnącą na fioletowo’ i *drzewko szczytka* ‘roślinę ozdobną w kształcie drzewka, o grubych, twardych liściach’. Pięć poświadczeń uzyskały *paprotka* ‘zielona roślina (tu: doniczkowa) o dużych, rozłożystych, pierzastych liściach’ (2 osoby wskazały też *paproć*) i *pelargonia* ‘roślina doniczkowa o różowych lub czerwonych kwiatach i omszonych zielono-fioletowych liściach’. *Asparagus* ‘zielona roślina ozdobna o drobnych, igiełkowatych liściach’ podały 4 respondentki. Troje informatorów użyło natomiast formy *sparagus*. Tyle samo poświadczeń uzyskano dla leksemów *hoja* ‘rozłożysta roślina doniczkowa o małych liściach i małych kwiatach zebranych w baldachy’, *palma* ‘tu: miniaturowa odmiana drzewa wydającego kokosy’ i *grudniak* ‘roślina doniczkowa z cienkimi wypustkami i czerwonymi, pomarańczowymi lub fioletowymi kwiatami’ (2 informatorów przytoczyło także określenie *grudnik*). ‘Egzotyczna roślina, w Polsce uprawiana w doniczkach, o kłujących kolcach, potrzebująca mało wody’ przez 2 osoby została nazwana *kaktusem*, a pojedynczo *kaktusikiem* i żartobliwie *kuktasem*. *Cytryna* i *cytrynka* stanowią określenie na ‘roślinę cytrusową o żółtych, kwaśnych owocach, tu: uprawianą w domu w donicze’. Po 2 wskazania uzyskały: *oleander* ‘silnie trująca roślina ozdobna o dużych, różowych, lejkowatych, bezwonnym kwiatach’, *dracena* ‘roślina ozdobna o długich, spiczastych, jasno- i ciemnozielonych liściach’, *azalia* ‘roślina ozdobna o nierównych płatkach kwiatach w różnych kolorach’ (raz użyto też nazwy *rododendron*), *beniaminek* ‘drzewo uprawiane jako roślina doniczkowa, ma ostre, błyszczące, zwisające liście’, *cebula*

⁴¹⁵ Łacińskie nazwy roślin odnotowano w tabeli 2.X.11.

‘ozdobna roślina na długiej łodydze o rozłożystych, spiczastych czerwonych lub pomarańczowych kwiatach jaśniejących w stronę środka’, *awokado* ‘oleista roślina jadalna w kształcie gruszki z dużą pestką w środku, tu: uprawiana w domu’, *anturium* ‘roślina o dużych liściach i czerwonych kwiatach, *kalanczio* (kalanchoe) ‘roślina ozdobna o różnokolorowych pojedynczych lub podwójnych kwiatach; żyworódka’ i *bambus* ‘roślina egzotyczna o grubych, twardych pędach, uprawiana w domach jako roślina ozdoba’. Jednokrotnie wymienione zostały natomiast: *fikus* ‘roślina ozdobna o bardzo dużych, grubych, zielonych liściach’, *tuja* ‘krzew o jasnozielonych igłach, tu: w wersji miniaturowej w kompozycji kwiatowej’, *mech* ‘bardzo drobna roślina, rosnąca gęsto w wilgotnych miejscach, tu: o funkcji ozdobnej’, *róża* ‘roślina o wielopłatkowych, rozłożystych kwiatach mająca kolce na łodydze’⁴¹⁶, *dynia* ‘duże, pękate, pomarańczowe warzywo, tu: o funkcji ozdobnej’, *mak* ‘roślina o zazwyczaj czerwonych kwiatach z kilkoma dużymi płatkami i wysokiej, kosmatej łodydze’, *petunia* ‘roślina o lejkowatych, rurkowatych, białych, różowych lub fioletowych kwiatach, *piwonia* i *peonia* ‘roślina o dużych, różowych lub białych kwiatach’, *weⁿżownica* ‘roślina doniczkowa o barwnych, twardych, grubych liściach, rzadko kwitnąca’, *juka* ‘wysoka roślina o długich, prostych liściach’, *strzał* ‘niezidentyfikowana, zielona roślina doniczkowa z liśćmi w kształcie strzałek’, *zamiokulis* ‘roślina o krótkiej, podziemnej łodydze i dużych liściach (ok. 50–80 cm); zamiokulkas’, *marchewka* ‘tu: doniczkowa odmiana popularnego warzywa o pomarańczowym, jadalnym, słodkim korzeniu’, *sekretnik* ‘bliżej nieokreślona roślina doniczkowa’ oraz *pokrzywa* ‘roślina o postrzępionych, zielonych lub czerwonych, parzących liściach’.

Do ogólnopolskich nazw należą: *storczyk* (PSWP; SJPD), *skrzydłokwiat* (PSWP), *fiolek*⁴¹⁷, *drzewko szczeⁿścia* (WSJP), *paproć*, *paprotka*, *pelargonja*, *asparagus*, *hoja*, *palma*, *kaktus*, *kaktusik* (PSWP), *cytryna*, *cytrynka* (PSWP; SJPD), *oleander* (PSWP, SJPD), *dracena*, *azalia*, *cebula*, *awokado*, *anturium*, *kalanczio* (PSWP), *bambus*, *fikus*, *tuja*, *rododendron*, *mech*, *róża*, *dynia*, *mak*, *petunia*, *piwonia*, *peonia*, *weⁿżownica* (WSJP), *juka*, *marchewka* i *pokrzywa*. Dwa leksemy są gwarowe. *Grudnik* KSGP notuje jedynie z Kieleccyzny, a *sparagus* (wyłącznie w formie *sparagus*) występuje według tego źródła na Podkarpaciu, w zachodniej i północnej Wielkopolsce oraz w powiatach pińczowskim, bialskim i garwolińskim. Pozostałe jednostki leksykalne, tj. *skrzydłowiec*,

⁴¹⁶ Jak wspomniała NoK, róże uprawia się poza budynkiem mieszkalnym (np. w ogrodzie), w domach natomiast występują jej miniaturowe odmiany.

⁴¹⁷ Nie odnotowano źródła w nawiasie, jeśli słowo występuje zarówno w WSJP, jak i PSWP.

kuktas, *zamiokulis*, *beniaminek*, *strzał*, *grudniak* i *sekretnik*, nie pojawiają się w źródłach. W przypadku trzech pierwszych określeń widać przekształcenie słów ogólnopolskich. *Kuktas* stanowi tu rodzaj żartobliwego nawiązania do popularnego wulgaryzmu.

W omawianym mikropolu widać różnice pokoleniowe względem liczby leksemów. Informatorzy z I generacji wymienili 14 określeń, z II – 29, natomiast z III – 21. Być może starsi mają w domach tylko najbardziej popularne kwiaty (jedyna nazwa odnotowana wyłącznie w tym pokoleniu to *pokrzywa*), podczas gdy osoby ze średniej i młodszej generacji wskazują też te bardziej egzotyczne (np. *awokado*, *bambus*, *cytryna*) czy doniczkowe (w tym miniaturowe) odmiany popularnych roślin ogrodowych (np. *marchewka*, którą CiS z Jadwisina pokazał, odpowiadając na pytania o kwiaty w domu: *a te zielone to ... to ta ... do... doniczkowa marchewka ...*). Większa liczba poświadczeń w II grupie wiekowej niż w III może wynikać z faktu, że młodzi ludzie rzadziej uprawiają rośliny, o czym świadczy np. wypowiedź FeP: *nie lubie kwiatów ... nie mam ...* (Karnice).

Warto nadmienić, że popularność kwiatów doniczkowych w Polsce wyraźnie wzrosła w ostatnich trzech dekadach XX wieku, gdyż wzbogacające się społeczeństwo było w stanie przeznaczyć na nie więcej funduszy, przy czym w okresie tym następowały także liczne kryzysy w sprzedaży kwiatów (Domagalska-Grędys 2009: 30; Jabłońska 1995: 93–95). Co istotne i uwidaczniające się także w zebranych materiale, w latach 80. i 90. wyraźnie wzrósł import kwiatów doniczkowych do Polski. Na popularności straciły przede wszystkim goździki (Domagalska-Grędys 2009: 31; Jabłońska 1995: 95), niewymienione zresztą przez badanych. Jak podkreślają Wioletta Wróblewska i Paweł Rudzki, w 2010 roku szczególną popularnością cieszyły się rośliny takie jak *begonia*, *fikus* czy *anturium* (Wróblewska, Rudzki 2012: 20). Spośród nich tylko 2 rozmówców dwukrotnie przytoczyło *anturium*, a *fikusa* – 1. *Begoni* zaś nie zarejestrowano.

Na pytanie *Jakie kwiaty są w Pani/Pana domu?*, ZaW odpowiedział *trzepoki* określające ‘kosmos pierzasty; *Cosmos bipinnatus*’. Niemniej nie jest to roślina uprawiana w domach, ale w ogródkach, dlatego nie została włączona do materiału.

Tabela 2.X.11. Gatunki roślin uprawiane w domach

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ozdobny kwiat z dużymi płatkami na długiej łodydze; <i>Orchis</i> L.’	<i>storczyk</i>	5 (50%)	8 (44,44%)	7 (46,67%)	—
‘roślina o dużych liściach i kwiecie z tylko jednym płatkami osadzonym na	<i>skrzydłokwiat</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
	<i>skrzydłowiec</i>	1 (10%)	0	0	—

długiej łodydze; <i>Spathiphyllum</i> Adans.’					
‘pachnąca roślina doniczkowa kwitnąca na fioletowo; <i>Viola</i> L.’	<i>fiołek</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
‘roślina ozdobna w kształcie drzewka, o grubych, twardych liściach; <i>Crassula</i> <i>ovata</i> (P. Mill.) Druce’	<i>drzewko</i> <i>szczęścia</i>	0	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘zielona roślina (tu: doniczkowa) o dużych, rozłożystych, pierzastych liściach; <i>Polypodiopsida</i> Cronquist, Takht. & W.Zimm.’	<i>paproć</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>paprotka</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
‘roślina doniczkowa o różowych lub czerwonych kwiatach i omszonych zielono-fioletowych liściach; <i>Pelargonium</i> L'Hér.’	<i>pelargonia</i>	0	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
‘zielona roślina ozdobna o drobnych, igielkowatych liściach; <i>Asparagus</i> L.’	<i>asparagus</i>	3 (30%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>sparagus</i> ⁴¹⁸	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—
‘roślina doniczkowa z cienkimi wypustkami i czerwonymi, pomarańczowymi lub fioletowymi kwiatach; <i>Schlumbergera</i> Lem.’	<i>grudnik</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>grudniak</i> ⁴¹⁹	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘rozłożysta roślina doniczkowa o małych liściach i małych kwiatach zebranych w baldachy; <i>Hoya</i> R.Br.’	<i>hoja</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘tu: miniaturowa odmiana drzewa wydającego kokosy; <i>Arecaceae</i> ’	<i>palma I</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘egzotyczna roślina, w Polsce uprawiana w doniczkach, o kłujących kolcach, potrzebująca mało wody; <i>Cactaceae</i> Juss.’	<i>kaktus</i> ⁴²⁰	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>kaktusik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>kuktas</i> (żart.)	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina cytrusowa o żółtych, kwaśnych owocach, tu: uprawiana w domu w doniczkach; <i>Citrus limon</i> (L.) Burm.’	<i>cytryna</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>cytrynka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘silnie trująca roślina ozdobna o dużych, różowych, lejkowatych, bezwonnych kwiatach; <i>Nerium oleander</i> L.’	<i>oleander</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘roślina ozdobna o długich, spiczastych, jasno-	<i>dracena</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

⁴¹⁸ W tym wariant *sparagus*: p. I: 1.

⁴¹⁹ W wariantcie *grudniok*.

⁴²⁰ W tym wariant *kaktus*: p. III: 1. Taką formą posługiwało się dziecko w rodzinie informatorki, więc respondentka obecnie żartobliwie używa jej do dziś.

i ciemnozielonych liściach; <i>Dracaena</i> Vand. ex L.’					
‘drzewo lub krzew ozdobne o nierównych płatkach kwiatów w różnych kolorach; <i>Rhododendron</i> L.’	<i>azalia</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>rododendron</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘drzewo uprawiane jako roślina doniczkowa, ma ostre, błyszczące, zwisające liście; <i>Ficus benjamina</i> L.’	<i>beniaminek</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘ozdobna roślina na długiej łodydze o rozłożystych, spiczastych czerwonych lub pomarańczowych kwiatach jaśniejących w stronę środka; <i>Amarylis belladonna</i> L.’	<i>cebula</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘oleista roślina jadalna w kształcie gruszki z dużą pestką w środku; tu: uprawiana w domu; <i>Persea</i> Mill.’	<i>awokado</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘roślina o dużych liściach i czerwonych kwiatach; <i>Anthurium</i> Schott’	<i>anturium</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘roślina ozdobna o różnokolorowych pojedynczych lub podwójnych kwiatach; żyworódka; <i>Kalanchoe</i> Adans.’	<i>kalanczio</i> (<i>kalanchoe</i>)	0	0	2 (13,34%)	—
‘roślina egzotyczna o grubych, twardych pędach, uprawiana w domach jako roślina ozdoba; <i>Bambusa</i> Shreb.’	<i>bambus</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘roślina ozdobna o bardzo dużych, grubych, zielonych liściach; <i>Ficus</i> L.’	<i>fikus</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘krzew o jasnozielonych igłach; tu: w wersji miniaturowej w kompozycji kwiatowej; <i>Thuja</i> L.’	<i>tuja</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘bardzo drobna roślina, rosnąca gęsto w wilgotnych miejscach, tu: o funkcji ozdobnej; <i>Bryophyta</i> ’	<i>mech</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina o wielopłatkowych, rozłożystych kwiatach mająca kolce na łodydze; <i>Rosa</i> L.’	<i>róża</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘duże, pękate, pomarańczowe warzywo; tu: o funkcji ozdobnej; <i>Cucurbita</i> L.’	<i>dynia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina o zazwyczaj czerwonych kwiatach z kilkoma dużymi płatkami	<i>mak</i>	0	0	1 (6,67%)	—

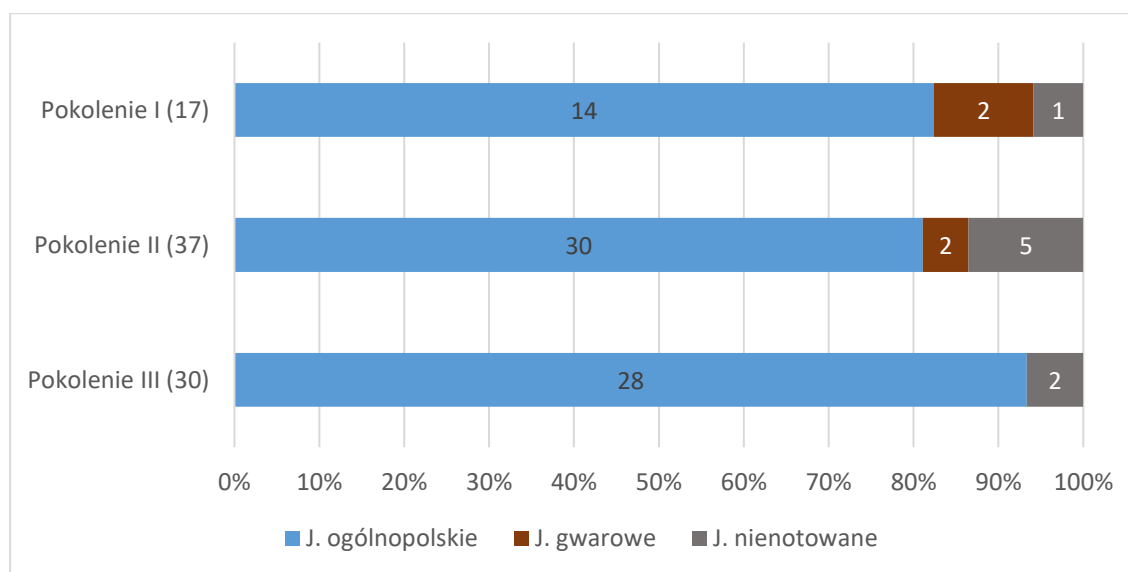
i wysokiej, kosmatej łodydze; <i>Papaver L.</i> ’					
‘roślina o lejkowatych, rurkowatych, białych, różowych lub fioletowych kwiatach; <i>Petunia Juss.</i> ’	<i>petunia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina o dużych, różowych lub białych kwiatach; <i>Paeonia L.</i> ’	<i>piwonia</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>peonia</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘roślina doniczkowa o barwnych, twardych, grubych liściach, rzadko kwitnąca; <i>Sansevieria Thunb.</i> ’	<i>we”żownica</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘wysoka roślina o długich, prostych liściach; <i>Yucca L.</i> ’	<i>juka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘niezidentyfikowana, zielona roślina doniczkowa z liśćmi w kształcie strzałek’	<i>strzał</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘roślina o krótkiej, podziemnej łodydze i dużych liściach (ok. 50–80 cm); zamiokulkas; <i>Zamioculcas zamiifolia (Lodd.) Engl.</i> ’	<i>zamiokulis</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘tu: doniczkowa odmiana popularnego warzywa o pomarańczowym, jadalnym, słodkim korzeniu; <i>Daucus carota Dara</i> ’	<i>marchewka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘bliżej nieokreślona roślina doniczkowa’	<i>sekretnik</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘roślina o postrzępionych, zielonych lub czerwonych, parzących liściach; <i>Urtica L.</i> ’	<i>pokrzywa</i>	1 (10%)	0	0	—

Sporadycznie zwrócono uwagę na dwie przyprawy uprawiane w doniczkach w domach. Są to *mie”ta* ‘przyprawa o ząbkowanych, bardzo aromatycznych liściach, dodawana do słodkich dań; *Mentha L.*’ i *bazyli*a ‘przyprawa o gładkich, zielonych, aromatycznych liściach, popularna zwłaszcza do dań kuchni włoskiej; *Ocimum L.*’. Oba leksemy mają charakter ogólnopolski. *Bazylię* przywołano jednokrotnie w III pokoleniu, a *mie”tę* wymieniły dwie kobiety z III grupy wiekowej oraz informatorka urodzona w 1970 roku (II generacja).

W materiale odnotowano jeszcze 2 ogólnopolskie jednostki leksykalne związane z mikropolem KWIATY I ROŚLINY OZDOBNIE. *Grzybek II* oznacza ‘plechowy organizm cudzożywny, tu: o funkcji ozdobnej’, a *podlewać* to ‘uzupełniać roślinom zapas wody’. Obu słów użyto raz – pierwszego w III grupie wiekowej, a drugiego – w II.

Na koniec warto podkreślić, że wielu informacji na temat roślin, w tym doniczkowych, dostarcza *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Przyroda* pod redakcją J. Kobus i A. Migdałek (Kobus, Migdałek red. 2023). Omawiana publikacja została wydana w 2023 roku w ramach współpracy Pracowni Dialektologicznej UAM oraz Szkoły Podstawowej im. Kazimierza Odnowiciela w Pobiedziskach.

Podsumowując, respondenci z I generacji wymienili 17 jednostek leksykalnych dla mikropola KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE. Spośród nich 14 ma charakter ogólnopolski, 2 są gwarowe, a 1 nie notują źródła. Ponad dwukrotnie więcej leksemów – 37 – podały osoby z II grupy wiekowej. Jest tu 30 określeń ogólnopolskich, 5 nie występuje w źródłach, a 2 mają charakter gwarowy. W III pokoleniu wymieniono 28 nazw ogólnopolskich oraz 2 nienotowane, czyli łącznie 30. Dodatkowo ZaW wskazał niedyferencyjny *kwiatek*. W omawianym mikropolu nie pojawiły się poświadczenia negatywne, co wynika z faktu, że jego podstawę stanowią odpowiedzi na otwarte pytanie *Jakie kwiaty są w Pani/Pana domu?*.

Wykres 2.66. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE

Starsi respondenci wymienili zdecydowanie mniej leksemów niż rozmówcy z młodszych generacji. Wpływ na to, jak sygnalizowano, może mieć po pierwsze fakt, że przytaczali oni najbardziej popularne dla tego mikropola jednostki leksykalne, a zatem mogą mieć mniejsze rozeznanie w bardziej egzotycznych czy nowszych dla polskich gospodarstw roślinach. Z drugiej natomiast starsze pokolenie reprezentowane jest przez mniej osób, co przy wyraźnie zindywidualizowanym charakterze odpowiedzi wpływa na liczbę wskazanych nazw.

W I i II pokoleniu widać wyższy odsetek określeń dyferencyjnych. W starszym jest on bardziej wyraźny ze względu na niską liczbę leksemów. W średnim natomiast odnotowano więcej zarówno wyrazów gwarowych, jak i przede wszystkim nienotowanych niż w młodszym. Niemniej w każdej grupie wiekowej podano stosunkowo nieduży odsetek jednostek dyferencyjnych.

X.d OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE

Mikropole tematyczne OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE składa się z 25 jednostek leksykalnych. Dwadzieścia dwie z nich mają charakter ogólnopolski. Odnotowano też 2 leksemy niewystępujące w źródłach oraz 1 potoczny. Pierwotnie wyznaczono także mikropole NACZYNIA OZDOBNE przydzielone do subpola NACZYNIA ze względu na budowę i wygląd desygnatów oraz jednoznacznego definiowania ich przez ‘naczynie’, jednak ze względu na jego niewielki rozmiar (9 słów) i zwrócenie uwagi na funkcję ozdobną zostało połączone z różnie małym mikropolem OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE.

Użyty przez 2 respondentów z Zalesia (II pokolenie) *przystroik* ‘ozdobny przedmiot stawiany np. na regale’ uznano za nienotowany, gdyż w jedynym źródle, w którym występuje, ma inne znaczenie. Zarejestrowany jest tylko z Kołbieli w obecnym powiecie otwockim (daw. mińskim) i okolicach na dwóch fiszkach w KSGP bez podania znaczenia. Według *Atlasu polskich strojów ludowych. Strój kołbielski*, którego autorem jest Władysław Kolago, *przystroik* stanowi element ubioru damskiego (Kolago 1970: 33).

‘Drobne, ozdobne przedmioty, często z połyskujących materiałów’ respondentka z III grupy wiekowej nazwała *błyskotkami*. Omawiany wyraz ma charakter ogólnopolski.

Informator z I pokolenia zwrócił uwagę na ogólnopolski leksem *odlew* jako ‘przedmiot powstający po zastygnięciu ciekłej masy w formie nadającej mu kształt’. Na pytanie o to, jak dawniej ozdabiano meble, SzK odpowiedział: *no ... no były rozmaite ... miedziane odlewy nakładały różne pamiⁿtom jag u nasz była tako sofa to ... mordy lwa były ... na jedny nodze na drugi ... tak ... ktoś to późni ktoś ^lukrod ze szopy ... i to było poro^mbane a te ... te mordy były ... w szopie ... ale ktoś je zaiwanil i ...* (Rąbczyn). Odlewy w tym przypadku znajdowały się na meblach i zrobione były z miedzi. Jak widać po przytoczonych słowach, dla niektórych wydawały się one cennym łupem.

‘Ozdoba w kształcie osoby, zwierzęcia lub innej postaci ustawiana na półkach’ nazywana jest przede wszystkim *figurką* (26 wskazań, ale też 4 poświadczenia

negatywne), 2 kobiety użyły natomiast formy *figura*. Najwyższy odsetek notowań widać w II generacji, a najniższy – w I. Obie jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.X.12. *Figura* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ozdoba w kształcie osoby, zwierzęcia lub innej postaci ustawiana na półkach'	<i>figura</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>figurka</i> ⁴²¹	4 (40%)	13 (72,22%)	9 (60%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 1 (5,56%)		

Informatorzy wymienili 8 określeń na figurki w kształcie zwierząt. Raz przytoczono leksem *zwierzak* 'ozdobna figurka w kształcie (dowolnego) zwierzęcia'. Pozostałe nazwy mają bardziej szczegółowy charakter, a są to: *słoń*, *słonik*, *słoniczek* 'figurka w kształcie zwierzęcia z długą trąbą stawiana na meblach', *pies* 'gliniana ozdoba, figurka w kształcie szczekającego zwierzęcia', *kogut* 'gliniana, ozdobna figurka w kształcie piejącego ptaka domowego', *wróbel* 'figurka w kształcie małego, kulistego, pospolitego ptaka stawiana na meblach' oraz *papuga* 'figurka w kształcie dużego ptaka o wielokolorowych piórach, umięjącego naśladować odgłosy'.

Większość wymienionych słów, np. *słoń*, *pies*, *wróbel* wywodzi się z języka ogólnego. Również *słonik* ma charakter niedyferencyjny, niemniej notowany jest w PSWP i SJPD, ale nie w WSJP. Zdrobnienie III stopnia – *słoniczek* – nie występuje w źródłach. *Zwierzaka* zaś internetowy słownik podaje jako potocyzm, w PSWP nie uzyskał on natomiast żadnego kwalifikatora.

Najwięcej określeń wskazały osoby z II pokolenia, a o jedno mniej wymienili starsi respondenci. Młodzi informatorzy podali wyłącznie leksem *słonik*, niemniej uzyskał on najwięcej poświadczeń. Może wynikać to z faktu, że przynoszą one szczęście, choć tylko wtedy, gdy mają uniesione trąby (Mizerkiewicz 2013: 256). W przypadku *psów* PaT wspomniała, że figurki tych zwierząt były popularne w latach 60. XX wieku, a PaK dodała, że wykonywano je z gliny.

Tabela 2.X.13. Figury w kształcie zwierząt

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ozdobna figurka w kształcie (dowolnego) zwierzęcia'	<i>zwierzak</i>	1 (10%)	0	0	—
'figurka w kształcie zwierzęcia z długą trąbą stawiana na meblach'	<i>słoń</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>słonik</i> ⁴²²	0	1 (5,56%)	5 (33,33%)	—
	<i>słoniczek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'gliniana ozdoba, figurka w kształcie szczekającego zwierzęcia'	<i>pies</i>	0	2 (11,11%)	0	—

⁴²¹ W tym połączenie: *świe^{ta} figurka*: p. II: 1, p. III: 2.

⁴²² W tym wariant *słonik*: p. III: 1.

‘gliniana, ozdobna figurka w kształcie piejącego ptaka domowego’	<i>kogut II</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘figurka w kształcie małego, kulistego, pospolitego ptaka stawiana na meblach’	<i>wróbel</i>	1 (10%)	0	0	—
‘figurka w kształcie dużego ptaka o wielokolorowych piórach, umiejącego naśladować odgłosy’	<i>papuga</i>	1 (10%)	0	0	—

Cztery informatorki – po 1 z I i II pokolenia oraz 2 – z III – podały, że figurki mogą mieć kształt *aniołka*, czyli ‘postaci ludzkiej ze skrzydłami, czasem aureolą’, a 1 z najmłodszej generacji wskazała, że bywają w kształcie *pantofelka*, tj. ‘damskiego buta’. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie i występują w WSJP, ale żadnej nie notuje PSWP. *Aniołek* został poświadczony też w SJPD.

Tabela 2.X.14. Pozostałe kształty ozdób

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ozdobna porcelanowa lub ceramiczna figurka przypominająca człowieczka ze skrzydłami, czasem aureolą’	<i>aniołek</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
‘figurka w kształcie damskiego buta’	<i>pantofelek</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Tak jak *aniołka* również 4 kobiety (po 1 z I i II oraz 2 z III generacji) przytoczyły *świecznik* ‘ozdobny stojak na świece’. Jak większość leksemów w omawianym mikropolu także ten ma charakter ogólnopolski.

Nazwa modnych w okresie PRL-u ‘naczyń ozdobnych z kryształowego szkła, ustawianych na meblościankach’ (por. mikropole VI.b), tj. *kryształy*, do dziś wykazuje dużą frekwencję we wszystkich grupach generacyjnych, wskazało ją bowiem 37 respondentów: 8 z I pokolenia, 16 – z II i 13 – z III. Na ich dużą popularność zwracali uwagę sami informatorzy, np. PaT: *kryształy na po... kryształy na pok... w pokojowym [kredensie] musiały... na pokojowym musiały stać ... no ...* PaK: *ta[k] ... modne były kryształy ...* (Chropy). Jedynie dla urodzonego w 2013 roku ZaW *kryształy* są już zupełnie nieznanne. Oprócz tej nazwy raz wystąpiło *szkiełko II* ‘szklane naczynie, często ładniejsze niż używane na co dzień’. Wymienione tu wyrazy mają charakter ogólnopolski.

Na pytanie *W czym stoją kwiaty?* najwięcej badanych odpowiedziało, że w *doniczce* (29), a o kilka mniej – w *wazonie* (22). Trzydzieści osób wskazało ponadto *donicę*, zaś *wazonik* i *osłonka* uzyskały nieliczne poświadczenia. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

W tej podgrupie należy odróżnić od siebie dwa desygnaty. *Donica* i *doniczka* to naczynia na kwiaty z korzeniami, uprawiane w ziemi. *Wazon* (i *wazonik*) natomiast określa naczynie, w którym stoją kwiaty cięte. Interesujący jest fakt, że pierwotnie deminutywna *doniczka* ma więcej poświadczeń niż *donica*. Zdaje się jednak, że forma ta uległa neutralizacji i to raczej *donica* jest dziś dużą doniczką, a nie *doniczka* małą donicą. Takiej relacji nie widać dla pary *wazon*–*wazonik*, forma zdrobniła wystąpiła bowiem tylko dwukrotnie. Wymieniony w tabeli leksem *osłonka* najprawdopodobniej jest słowem o szerokim znaczeniu, jednak w materiale został użyty kontekstowo jako ‘naczynie, w które wkłada się doniczkę’.

Tabela 2.X.15. Naczynia na kwiaty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ceramiczny, szklany lub plastikowy pojemnik, szeroki, lekko zwężany ku dołowi, w którym stoją ukorzenione kwiaty’	<i>donica II</i>	2 (20%)	5 (27,78%)	6 (40%)	ZaW
	<i>doniczka</i> ⁴²³	5 (50%)	16 (88,89%)	8 (53,33%)	ZaW
‘szklane, ceramiczne itp. głębokie, wąskie, wysokie naczynie, w którym stoją cięte kwiaty’	<i>wazon</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>wazonik</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘naczynie, w które wkłada się doniczkę’	<i>osłonka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

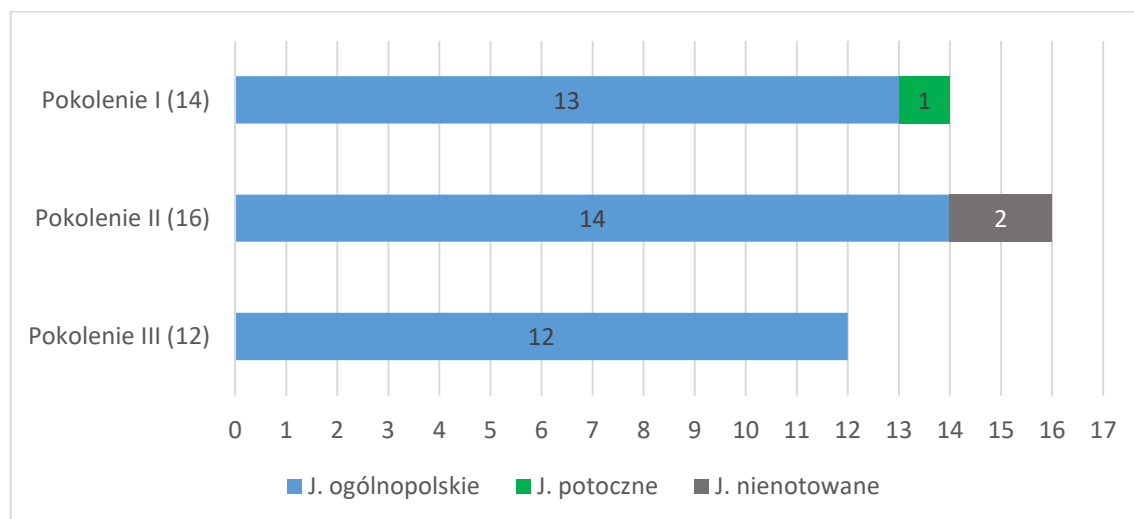
Skarbonkę i jej kształt – *świnię* – przytoczyła tylko 1 osoba z III pokolenia. Oba leksemy są ogólnopolskie. Tak mała liczba poświadczeń wynika z tego, że nie było o naczynie do przechowywania pieniędzy odrębnego pytania w kwestionariuszu. Wymienione nazwy zostały jednak uwzględnione w materiale, gdyż notowanie jednostek rzadkich odzwierciedla dokładniej język danego regionu (Osowski 2018: 43–44). Pozwala też zwrócić uwagę na zagadnienia, które w kwestionariuszu zostały pominięte.

Tabela 2.X.16. *Skarbonka* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘naczynie, do którego odkłada się pieniądze i nie używa się ich na co dzień; często trzeba je rozbić, aby wyjąć z niego pieniądze’	<i>skarbonka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘masywne zwierzę hodowlane o różowej skórze i dużym, spłaszczonym nosie; tu: skarbonka w kształcie tego zwierzęcia’	<i>świnia</i>	0	0	1 (6,67%)	—

⁴²³ W tym wariant *dóniczka*: p. I: 1, p. II: 2, p. III: 1.

Podsumowując, respondenci z I generacji wskazali 14 leksemów w mikropolu OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE, z czego 13 ogólnopolskich i 1 potoczny. W średniej grupie wiekowej wystąpiło 14 jednostek leksykalnych o charakterze niedyferencyjnym, a ponadto 2 nienotowane. Młodszy rozmówca przytoczył 12 nazw ogólnopolskich. ZaW użył 3 słów ogólnopolskich i – tak jak 2 osoby z I i 1 z II pokolenia – zaprzeczył znajomości ogólnopolskiej *figurki*, a ponadto *kryształów*.

Wykres 2.67. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE

Informatorzy z I i II pokolenia oprócz słów ogólnopolskich wskazali też niedyferencyjne. Różnicę widać w tym, że starsi przytoczyli leksem potoczny, a badani ze średniej grupy wiekowej – 2 słowa nienotowane w źródłach. Mniej określeń poświadczono w III generacji, gdyż użyto najmniej tych ogólnopolskich i nie podano żadnego dyferencyjnego. Jak wspomniano, wpływ na niższą frekwencję w młodszej grupie ma przede wszystkim podanie tylko *słonika* spośród figurek w kształcie zwierząt.

X.e FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN

W mikropolu FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN odnotowano 60 leksemów. Czterdzieści trzy z nich mają charakter ogólnopolski, 10 nie notują źródła, po 3 jednostki leksykalne są dawne i gwarowe, a 1 stanowi potocyzm. W omawianym mikropolu znalazły się m.in. typy dawnych i współczesnych farb (nie tylko do malowania ścian, ale też naczyń czy mebli), rodzaje zdobień ścian oraz nazwy czynności nakładania farby na powierzchnie.

Trzydziestoro troje respondentów podało, że *malować* oznacza ‘nakładać farbę na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’. W tym znaczeniu raz użyto *kolorować*. Dla czynności dokonanej podano dwa określenia, a mianowicie *pomalować*

(10 poświadczeń) i *umalować* (2 poświadczenia). Cztery osoby użyły leksemu *malowanie* ‘nakładanie farby na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’, a po 1 – *pomalowanie* ‘nałożenie farby na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’, *zamalować* ‘w pełni pokryć farbą inną farbę lub powierzchnię’ i *zamalowanie* ‘pokrycie w pełni farbą innej farby lub powierzchni’.

Do leksemów ogólnopolskich należą *malować*, *kolorować*, *pomalować*, *zamalować*, *malowanie*, *pomalowanie* i *zamalowanie*, choć drugi z nich nie pojawia się w WSJP, a dwa ostatnie – w PSWP. *Umalować* stanowi natomiast archaizm. W SJPD nie został opatrzony żadnym kwalifikatorem. PSWP omawianą jednostkę uważa za współczesną w znaczeniu ‘nałożyć makijaż na twarz’, ale w kontekście pokrycia czegoś farbą podaje kwalifikator „dawny”. W WSJP *umalować* nie pojawia się.

Czasownik *malować* w większym stopniu wskazały osoby z I i II pokolenia, u młodszych jest mniej poświadczeń, ale to w tej grupie wiekowej odnotowano wszystkie omawiane leksemy. Jednostkę o najwyższej frekwencji z omawianej grupy przytoczył też ZaW. W każdej generacji ok. 20% rozmówców podało określenie *pomalować*. *Umalować* wymienili respondenci z I i III pokolenia, a *zamalować* – z II i III.

Tabela 2.X.17. *Malować* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nakładać farbę na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’	<i>malować</i>	8 (80%)	14 (77,78%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>kolorować</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘nałożyć farbę na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’	<i>pomalować</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	3 (20%)	—
	<i>umalować</i>	2 (20%)	0	1 (6,67%)	—
‘w pełni pokryć farbą inną farbę lub powierzchnię’	<i>zamalować</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘nakładanie farby na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’	<i>malowanie I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
‘nałożenie farby na ściany i inne powierzchnie w celu ich ozdobienia’	<i>pomalowanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘pokrycie w pełni farbą innej farby lub powierzchni’	<i>zamalowanie</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Czynność pokrywania powierzchni farbą w postaci rzeczownika odczasownikowego, tj. *malowanie*, została już omówiona powyżej. Jednak oddzielnie wyodrębniono *malowanie II* jako ‘proces, okres malowania ścian w domu’. To znaczenie zostało podane przez 5 osób (4 z II generacji oraz 1 – z III) i również notowane jest w słownikach języka polskiego.

Dawniej, gdy farby do malowania ścian nie były (powszechnie) dostępne, ściany zdobiono za pomocą wapna. Respondenci użyli 4 słów określających tę czynność: czasownik *bielić* (9 poświadczeń) oraz rzeczowniki *bielenie* (24 poświadczenia), *wapnowanie* (5 poświadczeń) i *białkowanie* (1 poświadczenie). Wszystkie jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego.

Najwięcej przywołań uzyskało *bielenie*, z czego najwyższy odsetek uzyskano w II pokoleniu. W młodszej generacji najczęściej wymieniano *wapnowanie*. Rozbieżności te wynikają z faktu, że omawiana czynność wykonywana była dawniej, młodzi znają ją głównie biernie, stąd wskazanie na derywat od wyrazu *wapno*, a nie od koloru białego.

Ściany malowano wapnem, ponieważ przez obecne we wnętrzach piece i kuchnie węglowe oraz niedostateczną wentylację i brak odpowiednich kominów pokrywały je sadze. Biel wapna pozwalała więc zakryć czarne ślady. Na temat malowania ścian wapnem (ale też innymi środkami, por. np. *kreda*) dużo mówiło się i mówi do dziś w literaturze z różnych dziedzin naukowych. Można tu przytoczyć badania np. Stanisława Chełchowskiego (1888: 4), Tomasza Czerwińskiego (2009: 145), Józefa Furdyny (1973: 131), Magdaleny Woźniczko i Dominika Orłowskiego (2014: 188).

Tabela 2.X.18. *Bielić* ściany i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'pokrywać ściany wapnem'	<i>bielić</i> ⁴²⁴	3 (30%)	5 (27,78%)	1 (6,67%)	—
'pokrywanie ściany wapnem'	<i>bielenie</i> ⁴²⁵	5 (50%)	12 (66,67%)	7 (46,67%)	—
	<i>wapnowanie</i>	0	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
	<i>białkowanie</i>	1 (10%)	0	0	—

Po jednej osobie z I i III pokolenia zwróciło uwagę, że dawniej zamiast wapna można było też używać *kredy* do ozdabiania ścian, czyli 'białej, kruszącej się substancji'. Wymieniona jednostka leksykalna wywodzi się z rejestru ogólnego.

Do wybielenia ścian, ale też tkanin, służył niebieski proszek przez 7 informatorów zwany *ultramaryną*, przez 1 *akwamaryną*, a przez 8 – *farbką*. Pierwszy z leksemów jest ogólnopolski, drugi nie występuje w źródłach, gdyż jest przekształceniem pierwszego. Trzeci zaś stanowi archaizm, gdyż w PSWP został uznany za „przestarzały”, a w WSJP nie występuje. W SJPD nie opatrzone go żadnym kwalifikatorem.

O archaiczności *farbki* świadczy też fakt, że podali ją jedynie rozmówcy z I i II generacji, przy czym większy odsetek widać u osób starszych. *Ultramarinę* także

⁴²⁴ W tym wariant *bilić*: p. I: 2, p. II: 3.

⁴²⁵ W tym wariant *bilinie*: p. II: 1.

odnotowano tylko w tych dwóch grupach wiekowych, jednak więcej wskazań uzyskano w średniej. W III pokoleniu użyto tylko przekształcenia *akwamaryna*. Młodzi respondenci niemal już nie znają omawianego desygnatu i nazw go opisujących. Ten niebieski proszek był używany bowiem dawniej, zanim wprowadzono farby do malowania ścian i środki wybielające tkaniny.

Tabela 2.X.19. *Ultramaryna* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niebieski proszek służący do wybielania’	<i>ultramaryna</i>	1 (10%)	6 (33,33%)	0	—
	<i>akwamaryna</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>farbka</i>	4 (40%)	4 (22,22%)	0	—

Farba jako ‘mieszanka pigmentów służąca do malowania’ została wskazana przez 22 informatorów: 5 z I generacji, 10 – z II, 6 – z III oraz ZaW. We wszystkich pokoleniach zatem uzyskano podobny odsetek poświadczeń, choć nieznacznie mniejszy w III. Omawiany leksem ma charakter ogólnopolski.

Mieszkańcy okolic Poddebic wymienili liczne typy farb ze względu na ich skład. Wyraźnie najwięcej wskazań uzyskała farba *olejna*, czyli ‘taka, której spoiwem jest olej, dzięki czemu łatwo zmyć z niej zabrudzenia; wykorzystywana do malowania mebli i urządzeń, rzadziej ścian’; 2 informatorów nazwało ją *oleistą*. Wysoka frekwencja wynika z faktu, że o ten typ farby pojawiło się w kwestionariuszu odrębne pytanie, tj. *Jaką farbą maluje się drzwi, krzesła itp.?* Wymieniono też inne typy farby. ‘Rodzaj farby wodnej, którą maluje się ściany’ przez 10 osób został nazwany *emulsją*, a 5 określiło go przymiotnikiem *emulsyjny*. Po 3 respondentów użyło jednostki *kredówka* i *kredowy* na ‘farbę z dodatkiem kredy’, większość z nich podkreśliła ponadto, że ten typ używany był dawniej. Sześcioro informatorów podało określenie *akrylowa*, czyli ‘taka farba, której spoiwem jest żywica poliakrylowa’. Po 4 poświadczenia uzyskały *lateksowy* ‘o farbie: z dodatkiem lateksu’ i *ceramiczny* ‘o farbie: taka, która jest odporna na plamy dzięki ceramicznym cząsteczkom’. Po 2 rozmówców wskazało farby *klejową* ‘taką, której materiał wiążący stanowi klej’ i *proszkową* ‘taką, która nie potrzebuje rozpuszczalnika, bo osadza się na powierzchni przewodzącej’, a 1 kobieta podała *chlorokauczukową*, czyli ‘z dodatkiem chloru i kauczuku’.

Spośród 12 wyrazów 9 ma charakter ogólnopolski. *Olejny*, *oleisty*, *kredowy*, *lateksowy* oraz *akrylowy* notowane są zarówno w WSJP, jak i PSWP. *Emulsyjny*, *klejowy* i *proszkowy* występują w PSWP i SJPD, ale nie ma ich w słowniku internetowym. *Chlorokauczukowy* rejestrowany jest natomiast wyłącznie w PSWP. Według WSJP

i publikacji pod redakcją H. Zgólkowej potocznie stanowi *emulsja*. Źródła nie notują zaś rzeczownika *kredówka*, a w omawianym znaczeniu również przymiotnika *ceramiczny*. W WSJP i SJPD odnosi się on tylko do naczyń i figur, a w PSWP w ogóle nie występuje.

Niemal wszystkie nazwy (poza *oleistym*) wskazały osoby z II generacji, podczas gdy młodszy respondenci wymienili 7 określeń, a starsi – 5. Najwyższy odsetek potwierdzeń w I grupie wiekowej widać dla leksemów *emulsja* i *emulsyjny*, przy czym są to nieznaczne różnice. Wyraźnie mniej poświadczeń odnotowano przy tym u starszych dla farby *olejnej*. W III pokoleniu żaden wyraz nie uzyskał najwięcej poświadczeń. Omawiane jednostki leksykalne są więc znane przede wszystkim w średniej generacji. Głównym czynnikiem, dla którego starsi respondenci przytoczyli najmniej określeń, jest fakt, że ze względu na swój wiek rzadko prowadzą w domach takie prace jak malowanie ścian czy mebli. Na ogół zajmują się tym młodszy członkowie ich rodzin lub lokalni, znajomi fachowcy. Dlatego nie znają dobrze nowych typów farb i nie pamiętają już wszystkich starych rodzajów, których zresztą było mniej niż współcześnie. Młodszy informatorzy natomiast dopiero są na etapie budowania własnych domów lub mieszkają z rodzicami, dlatego niektórzy bardziej pomagają w malowaniu wewnątrz, niż decydują o doborze farb. Dodatkowo dwa określenia – *olejny* i *emulsja* – wskazał ZaW.

Tabela 2.X.20. Rodzaje farb ze względu na ich skład

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o farbie: taka, której spoiwem jest olej, dzięki czemu łatwo zmyć z niej zabrudzenia; wykorzystywana do malowania mebli i urządzeń, rzadziej ścian’	<i>olejny</i> ⁴²⁶	6 (60%)	17 (94,44%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>oleisty</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
‘rodzaj farby wodnej, którą maluje się ściany’	<i>emulsja</i>	3 (30%)	4 (22,22%)	2 (13,34%)	ZaW
	<i>emulsyjny</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	0	—
‘farba z dodatkiem kredy’	<i>kredówka</i>	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>kredowy</i>	0	3 (16,67%)	0	—
‘o farbie: taka, której spoiwem jest żywica poliakrylowa’	<i>akrylowy</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘o farbie: z dodatkiem lateksu’	<i>lateksowy</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘o farbie: taka, która jest odporna na plamy dzięki ceramicznym cząsteczkom’	<i>ceramiczny II</i>	0	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—

⁴²⁶ W tym wariant ^l*olejna*: p. I: 1, p. III: 1.

‘o farbie: taka, której materiał wiążący stanowi klej’	<i>klejowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘o farbie: taka, która nie potrzebuje rozpuszczalnika, bo osadza się na powierzchni przewodzącej’	<i>proszkowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘o farbie: z dodatkiem chloru i kauczuku’	<i>chlorokauczukowy</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondenci wymienili także 3 nazwy 2 rodzajów farb ze względu na ich właściwości. ‘Farba, z której można zetrzeć zanieczyszczenie’ określana jest jako *zmywalna* (9 poświadczeń) i *plamoodporna* (3 poświadczenia). *Wodoodporna* jest natomiast ‘farba niezmywalna pod wpływem wody’ wymieniona przez 5 osób. Wszystkie leksemy zostały użyte w każdym pokoleniu, z czego *zmywalny* uzyskał wyraźnie wyższy odsetek w młodszej grupie.

Omawiane jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, niemniej żadna nie występuje w WSJP. *Zmywalny* i *wodoodporny* zostały odnotowane w PSWP i SJPD. *Plamoodporny* przywołali autorzy słownika wydanego w Poznaniu, choć przymiotnik ten odnosi się przede wszystkim do tkanin. Niemniej ze względu na zachowanie tej samej właściwości w przypadku farby i tkaniny oraz podanie definicji w taki sposób, że może ona dotyczyć też innych przedmiotów, leksem ten uznano za ogólnopolski w przytoczonym znaczeniu.

Pozostając jeszcze przy typach farb, warto zaznaczyć, że czworo respondentów (SzZ, PiW, SzE i ZaW) przywołało nazwę firmy produkującej farby. Jest to *Śnieżka*.

Tabela 2.X.21. Rodzaje farb ze względu na ich właściwości

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o farbie: taka, z której można zetrzeć zanieczyszczenie’	<i>zmywalny</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	5 (33,33%)	—
	<i>plamoodporny</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘o farbie: niezmywalna pod wpływem wody’	<i>wodoodporny</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

‘Substancję ochronną nakładaną na meble i naczynia’ 6 osób (5 z II pokolenia i 1 – z III) nazwało *lakierem*. Jedna (z III generacji) użyła czasownika *lakierować* ‘nakładać substancję ochronną na meble i naczynia’. Oba leksemy są ogólnopolskie.

Emalia ‘warstwa lakieru z dodatkiem pigmentów służąca do zabezpieczania przed czynnikami zewnętrznymi oraz do dekoracji’ została wskazana przez 12 rozmówców. Czasowniki *emaliować* i *polewać* oznaczają ‘pokrywać przedmiot emalią’. Pierwszy

z nich przytoczyło 13 respondentów, a drugi – 16. Jednokrotnie podano *bejcę* ‘pigment w rozpuszczalniku służący do malowania drewna’ oraz połączenie *lakierobejca* ‘lakier z dodatkiem bejcy chroniący i ozdabiający drewniane meble’.

Spośród wymienionych leksemów 3 wywodzą się z rejestru ogólnego: *emalia*, *emaliować* i *bejca*. *Polewać* stanowi archaizm, ponieważ występuje tylko w SJPD. *Lakierobejcy* zaś nie notują źródła.

Dla omawianej grupy jednostek widać wyraźne różnice pokoleniowe. Garnki pokrywano emalią dawniej, toteż nazwę rzeczownikową częściej podawali badani z I generacji, rzadziej z II i zdecydowanie najrzadziej – z III. Utworzony od nazwy lakieru czasownik *emaliować* wskazali głównie respondenci z II i III pokolenia (w obu grupach wiekowych była to co trzecia osoba), niemniej niewiele niższy odsetek poświadczeń uzyskano też w I. Znaczne różnice widać natomiast w przypadku użycia leksemu *polewać*. Przytoczyło go aż 8 z 10 respondentów starszych, przy ponad dwukrotnie niższym odsetku w II generacji i zaledwie 1 użyciu przez osoby młodsze. Zestawienie to potwierdza archaiczny status omawianego słowa. Pozostałe 2 jednostki leksykalne wskazano jednokrotnie, więc nie ma możliwości wysnucia dalszych wniosków.

Tabela 2.X.22. Rodzaje lakierów i czynności ich nakładania

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘warstwa lakieru z dodatkiem pigmentów służąca do zabezpieczenia przed czynnikami zewnętrznymi oraz do dekoracji’	<i>emalia</i>	4 (40%)	6 (33,33%)	2 (13,34%)	—
‘pokrywać przedmiot emalią’	<i>emaliować</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	5 (33,33%)	—
	<i>polewać</i> ⁴²⁷	8 (80%)	7 (38,89%)	1 (6,67%)	—
‘pigment w rozpuszczalniku służący do malowania drewna’	<i>bejca</i>	1 (10%)	0	0	—
‘lakier z dodatkiem bejcy chroniący i ozdabiający drewniane meble’	<i>lakierobejca</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Sporadyczne poświadczenia uzyskały 3 substancje przydatne do malowania: *pigment* ‘substancja nadająca barwę, wykorzystywana do wytwarzania farb lub modyfikowania ich koloru’, *baza* ‘podstawowa forma farby, którą modyfikuje się pigmentami’ oraz *mleko* ‘biała substancja wytwarzana przez gruczoły mleczne krowy, tu: utrwalająca malowanie ultramaryną i wapnem’. Wszystkie te określenia pojawiły się raz w I pokoleniu, a pigment – także w III. Omawiane jednostki leksykalne mają charakter

⁴²⁷ W tym wariant *poliwać*: p. II: 1, p. III: 1.

ogólnopolski, przy czym *baza* występuje tylko w WSJP. Warto też przytoczyć wypowiedź PiW: *no to farbki to ... dodawano na przykład do wapna ... za dawnych czasów mówimy ... [...] farbke ... niebiesko^m najczeⁿściej ... żeby tak troszeczke to tak ujaśnić było ... i do ... do wapna jeszcze dodawano mleka na przykład żeby było ... jakoś to czczymało sie czy coś takiego ... (Zalesie).*

Dawniej na granicy sufitu i ścian malowano wąską, prostą smugę farby, by odznaczyć kolor sufitu (na ogół jaśniejszy) od koloru ściany. Sama smuga miała natomiast wyraźnie kontrastujący kolor względem obu (tj. znacznie ciemniejszy). Trzydzieści osiem rozmówców potwierdziło, że omawiany typ malowania nazywano *paskiem* (ZaW zaprzeczył znajomości tego słowa), a jedna podała spieszczenie *paseczek*. Sporadycznie przytoczono *szlaczek*, *kreskę*, *listwę* i *odcieⁿcie*.

Spośród 6 wymienionych nazw tylko *szlaczek* jest ogólnopolski, przy czym jedynie w SJPD widnieje wyraźne odniesienie do smugi na ścianie, w PSWP znaczenie jest ogólne, a w WSJP leksem nie występuje. W okolicach Wolsztyna w zachodniej części Wielkopolski wystąpił *pasek* (KSGP). Przy zaledwie jednym przywołaniu w źródłach odnotowanie wspomnianego określenia w okolicach Poddębic – w dodatku tak licznie, a zatem bez cienia wątpliwości i przypadku – stanowi wyraźne uzupełnienie dla dotychczas zgromadzonych i opisanych materiałów gwarowych. Pozostałe jednostki leksykalne nie są notowane w źródłach w omawianym znaczeniu, niemniej stanowią one przekształcone i wąskie rozumienie znanych polszczyźnie słów.

Pewnym zaskoczeniem jest fakt, że choć smugi farby między ścianą a sufitem malowano dawniej, to w młodszej generacji *pasek* wskazali wszyscy. Natomiast mniej poświadczeń uzyskano w II, a jeszcze mniej w I grupie wiekowej, choć w starszej odnotowano spieszczenie *paseczek*. Pozostałe wyrazy mają charakter jednostkowy i stanowią raczej rodzaj okazjonalizmów.

Tabela 2.X.23. *Pasek* na ścianie i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąska, prosta smuga farby oddzielająca malowanie sufitu od malowania ściany’	<i>pasek</i> ⁴²⁸	7 (70%)	16 (88,89%)	15 (100%)	— pn: ZaW
	<i>paseczek</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>szlaczek</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>kreska</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>listwa X</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>odcieⁿcie</i> ⁴²⁹	0	0	1 (6,67%)	—

⁴²⁸ W tym wariant *posek*: p. III: 1,

⁴²⁹ W wariantcie *oćcieⁿcie*.

Gdy nie było dawniej farb o specjalistycznym przeznaczeniu, do poszczególnych typów malowań wykorzystywano ogólnodostępne dodatki, aby ułatwić rozprowadzanie substancji na powierzchni czy uczynić pracę bardziej efektywną (por. *mleko* powyżej). Jedenaście osób powiedziało, że rozprowadzenie cienkiej smugi farby ułatwiało dolewanie do niej *piwa* ‘niskoprocentowego napoju alkoholowego o złotym kolorze’.

Q: A kojarzy Pani, co było niezbędne do zrobienia paska?

KaW: *piwo!* ... [...] *lży sie cioⁿgnie* ... (Konopnica)

Q: Co malarz musiał mieć do paska?

SzZ: *piwo!* ... [...]

SzE: *a czemu to służyło?* ...

SzZ: *bo lepi sie ta fa... farba rozprowadzała i ... i lżej szło tym ... paseczek* ...

(Rąkczyn)

StP: *do paska?* ... *c... piwo sie loło?* ... *ale to ... ale to tylko do kredówek* ...

bo późnij to już tam ten ... (Góra Bałdrzychowska Kolonia)

Czternaścioro informatorów zaprzeczyło nie tyle znajomości leksemu, co wykorzystania danej substancji do malowania. Pojedyncze wskazania do tego celu uzyskały *cukier* ‘popularna, sproszkowana substancja słodząca’ oraz *denatura* i *denaturat* ‘alkohol przemysłowy barwiony na fioletowo’. Oprócz środków ułatwiających malowanie paska zwrócono uwagę na *rukę*, tj. ‘przyrząd do robienia pasków na ścianie; malarz w jeden koniec dmuchał, a drugim wylatywała farba’:

GrM: [...] *to był w ogóle taki szablon ... był ... wiesz? ... malarz malował ... i miał takie coś śmieszne ... brał do us[t] ... wiesz? ... z drugiej strony wylatywało ... i ... ten pasek wiesz ... opryskiwał w ten sposób ... jag odkładał to był cały taki gruby szablon ... nie? ... i ... miał tam wycieⁿto^m dziurke na końcu była kropka ... z drugiej strony też była dziurka kropka i cz... to przykładał dalej ... i dookoła tak ... taki szablon był [...] były po prostu takie dwie ... dwie rurki cienkie wiesz? ... z jednej strony dmuchał a z jednej wylatywała ta farba i ... i on to rozprowadzał po tym szablonie* ... (Lekszyn)

Spośród wymienionych jednostek leksykalnych większość ma charakter ogólnopolski. Jedynie żeńska forma *denatura* typowa jest dla gwar. Występuje ona w szerokim, środkowym pasie kraju od okolic Milicza przez m.in. Konińskie, okolice Poddębic, Opoczna aż po Łuków i Włodawę i w stronę północy (np. okolice Przasnysza). Sporadyczne poświadczenia odnotowano w dawnym powiecie chojeńskim (dziś gryfiński i myśliborski), okolicach Starogardu Gdańskiego, Nowego Targu i w Tarnopolu w Ukrainie (SGP). *Piwo* wskazała co trzecia osoba z II pokolenia i co piąta w I i III. Pozostałe wyrazy wymienili wyłącznie respondenci ze średniej grupy wiekowej.

Tabela 2.X.24. Substancje i przedmioty ułatwiające malowanie paska

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niskoprocentowy napój alkoholowy o złotym kolorze; tu: dolewany do farby, by łatwiej prowadził się pędzel przy malowaniu paska’	<i>piwo</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	3 (20%)	—
		pn: 3 (30%)	pn: 6 (33,33%)	pn: 5 (33,33%)	
‘popularna, sproszkowana substancja słodząca; tu: dosypywana do farby, by łatwiej prowadził się pędzel przy malowaniu paska’	<i>cukier</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘alkohol przemysłowy barwiony na fioletowo; tu: dolewany do farby, by łatwiej prowadził się pędzel przy malowaniu paska’	<i>denatura</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>denaturat</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘przyrząd do robienia pasków na ścianie; malarz w jeden koniec dmuchał, a drugim wylatywała farba’	<i>rurka VI</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Kolejnym zdobieniem ściany, popularnym w okolicach Poddębic szczególnie pod koniec XX wieku, jest *walek*, czyli ‘rodzaj malowania, który polega na zamaczaniu rolki z wyciętymi wzorami w farbie i odciskaniu ich na ścianie’. Przyrząd również nazywa się *walkiem*, stąd określenie na ten typ malowania. Omawiany leksem wskazany został przez 35 respondentów, w szczególności z II generacji, na co wpływ ma właśnie fakt, że ten rodzaj zdobienia ścian był najbardziej popularny, gdy osoby z obecnego średniego pokolenia urządzały swoje domy. Niemniej pamiętają go również starsi i młodszy, choć ZaA i ZaW zaprzeczyli jego znajomości.

Omawiany leksem w odniesieniu do typu zdobienia ściany występuje w gwarach. Notowany jest on od Gorlic po Garwolin, przez m.in. Zawiercie, Wolsztyn i Toruń, a z pominięciem Polski centralnej, Wielkopolski, Kielecczyny i południowego Mazowsza (KSGP). Pojawienie się *walka* w okolicach Poddębic zespaja obszar jego występowania między takimi punktami jak Wolsztyn i Garwolin czy Rypin i Zawiercie.

Respondentom zadano otwarte pytanie o to, co przedstawia walek. Wskazali oni m.in. *kwiaty*: SzZ, PIJ, PiH; *kwiatki*: ZyM, FeE, FeJ, AnBK, GrM; *kwiatowe* [wzory]: SzE; *liście*: SzZ, ZyM, PIJ, FeJ; *winogrona*: AnBK; *figury*: StE, FeE (*geometryczne*), ZaT; *trójkoⁿty*: ZaA; *zawijasy*: StE, WiA; *kreseczki*: SzZ; *wzorki*: PIJ, PiH; *gwiazdki*: FeJ; *mozaje*: AnBK oraz *pierdółki*: ZaT. Jak zatem widać, przeważają motywy roślinne, ale także geometryczne.

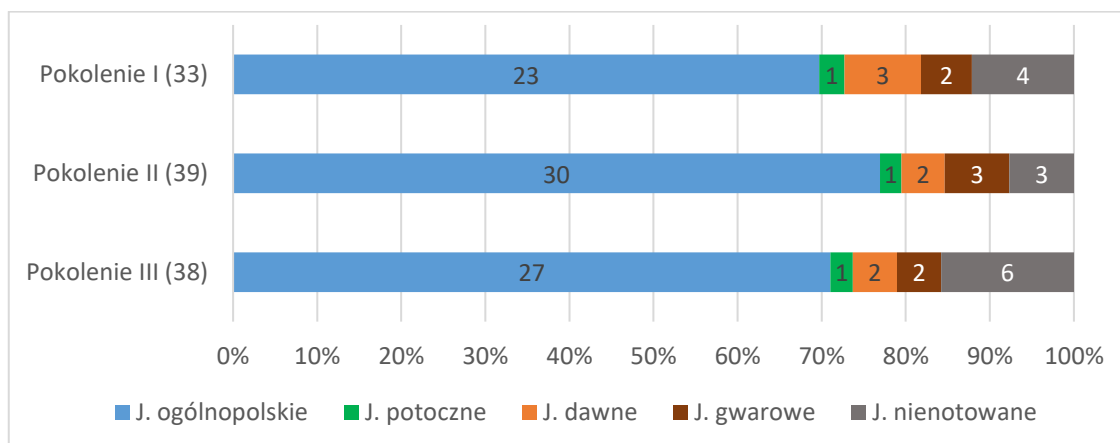
Tabela 2.X.25. *Wałek* (malowanie)

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘rodzaj malowania, który polega na zamaczaniu rolki z wyciętymi wzorami w farbie i odciskaniu ich na ścianie; też: przyrząd do takiego malowania’	<i>wałek</i> <i>VII</i> ⁴³⁰	7 (70%)	17 (94,44%)	11 (73,33%) pn: 1 (6,67%)	— pn: ZaW

Nieliczne poświadczenia uzyskały jednostki *cioⁿgno^ć II* ‘malować wałek na ścianie’ oraz *maszynka IV* ‘przyrząd do robienia wałków na ścianie’. Pierwszej z nich użyło 3 informatorów (1 z I i 2 z III pokolenia), a druga pojawiła się w materiale raz (w I generacji). Wymienionych leksemów nie notują źródła w przytoczonych tu znaczeniach.

Trzy osoby z młodszej grupy wiekowej i ZaW przytoczyły *naklejkę* ‘ozdobny wzór przyklejany na ścianę’, a 1 podała *lamperię* ‘pas namalowany farbą olejną u dołu ściany lub drzwi’. W II pokoleniu raz użyto *szablonu* ‘wyciętego wzoru przykładanego do ściany, by ułatwić namalowanie go’. Wszystkie wyrazy są ogólnopolskie.

Reasumując, dla mikropola tematycznego FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN w I pokoleniu odnotowano 33 jednostki leksykalne; 23 z nich są ogólnopolskie, 4 nienotowane, 3 dawne, 2 gwarowe, a 1 to potocyzm. Trzydzieści dziewięć leksemów wskazali respondenci ze średniej grupy wiekowej, a wśród nich: 30 ogólnopolskich, po 3 gwarowe i nienotowane, 2 dawne i 1 potoczny. W III generacji natomiast podano 38 nazw, w tym: 27 ogólnopolskich, 6 nienotowanych, po 2 dawne i gwarowe oraz 1 potoczną. Cztery określenia ogólnopolskie przytoczył też ZaW. W każdym pokoleniu zaprzeczono nie tyle znajomości słowa *piwo*, ile używania określanego nim rodzaju alkoholu do rozcieńczania farby. Ponadto u ZaW odnotowano poświadczenia negatywne dla 2 gwarowych wyrazów, a 1 z nich (*wałka*) nie zna także kobieta z III grupy wiekowej.

Wykres 2.68. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN

⁴³⁰ W tym wariant *walek*: p. III: 1.

Najwięcej leksemów użyli rozmówcy z II generacji, ale najmniej dyferencyjnych. W I i III pokoleniu ok. 30% jednostek leksykalnych ma charakter nieogólnopolski, podczas gdy w II – nieco ponad 20%. Wpływ na wyższy odsetek takich słów ma u osób starszych wskazanie najmniejszej liczby określeń ogólnopolskich i największej dawnych, a u młodszych podanie najczęściej nazw nienotowanych.

Starsi respondenci przytaczali zwłaszcza wyrazy odnoszące się do dawnych typów malowań i farb. Można tu wymienić takie określenia jak *farbka*, *emalia* i *polewać*. Jednostki leksykalne dominujące w średniej grupie opisywały zarówno realia dawne (np. *bielić*), jak i nowsze (np. *olejna*). Młodszy informatorzy częściej używali takich leksemów jak *zmywalny*, *pasek* i *wapnowanie*, a zatem również odnoszących się do dawnych i obecnych realiów. ZaW wskazał 2 ogólne słowa *malować* i *farba* oraz 2 typy farb, tj. *olejna* i *emulsja*. Nie znał on natomiast *paska* i *walka*, ponieważ współcześnie niemalże już się ich nie maluje.

X.f OZDOBY ŚWIĄTECZNE

W mikropolu tematycznym OZDOBY ŚWIĄTECZNE znalazło się 101 leksemów – 83 z nich mają charakter ogólnopolski, 8 nie notują źródła, 4 stanowią gwaryzmy, 3 potoczny, 2 wyrazy są książkowe, a ponadto udokumentowano 1 regionalizm. W omawianym mikropolu najczęściej jednostek leksykalnych dotyczy Bożego Narodzenia, niemniej odnotowano tu również ozdoby związane z innymi świętami, tj. z Wielkanocą i Zielonymi Świątkami.

Zwyczaj przystrajania drzewka na Boże Narodzenie znany jest wszystkim respondentom. Na ziemiach polskich pojawił się on w XVIII wieku, a następnie zaczął rozpowszechniać się w XIX wieku najpierw na terenie zaboru pruskiego, gdyż według badaczy wywodzi się z Alzacji, a później – głównie w I. połowie XX stulecia – zyskał popularność w centrum i na wschodzie Polski (Brenz 2006: 55–56; Smyk 2009: 26–35).

Na bożonarodzeniowe drzewka mieszkańcy okolic Poddębic wykorzystują trzy rodzaje drzew. Są to: *świerk* ‘naturalne lub sztuczne drzewo o ciemnozielonych igłach; *Picea* A. Dietr.’, *sosna* ‘naturalne drzewo o jasnozielonych igłach; *Pinus* L.’ i *jodła* ‘drzewo iglaste z pionowo rosnącymi szyszkami; *Abies* Mill.’. Wszystkie nazwy mają charakter ogólnopolski.

Świerk wymieniło 6 badanych – po 2 z każdego pokolenia. *Sosnę* natomiast przytoczyło 5 respondentów, ale wyłącznie z I grupy wiekowej, co stanowi jej połowę.

Jodłę podało 2 rozmówców – po 1 z I i II generacji. Jak widać, starsi informatorzy wskazali wszystkie z trzech rodzajów drzew wykorzystywanych na drzewko bożonarodzeniowe, jednak używają oni głównie sosny. Niewiele poświadczeń w młodszych grupach może wynikać z faktu, że współcześnie wykorzystuje się drzewa ze sztucznych materiałów, dlatego określa się je po prostu jako *choinka* (zob. tab. 2.X.26.), natomiast dawniej starsi respondenci nie dysponowali takim typem bożonarodzeniowych drzewek, korzystali oni bowiem wyłącznie z tych naturalnych, do których mieli w różny sposób dostęp. Katarzyna Smyk podkreśla przy tym, że dawniej wyprawa po świąteczne drzewko do lasu miała charakter symboliczny, wręcz magiczny i mityczny (Smyk 2009: 107–111). Współcześnie także używa się rosnących drzew, niemniej często wybierane są sztuczne, gdyż można je przechowywać i wykorzystywać przez wiele lat, a ponadto nie gubią igieł (jak naturalne), zatem nie wymagają ciągłego sprzątania i pielęgnacji.

W materiale odnotowano 2 części drzew iglastych. Są to *szyszka* ‘owoc drzewa iglastego, z którego dawniej robiono ozdoby świąteczne’ oraz *igła III* ‘długi, cienki, ostry listek drzew bożonarodzeniowych, również sztucznych’. Oba leksemy są ogólnopolskie i zostały użyte w II pokoleniu (pierwszy przez 2 osoby, drugi – 1). *Szyszkę* podała też respondentka z III grupy wiekowej.

Informatorzy użyli 7 określeń na ‘drzewo bożonarodzeniowe, na którym wieszają się ozdoby’. *Drzewko* wskazano 4 razy. Najwięcej poświadczeń, dokładniej 42, uzyskała *choinka*, a 3 osoby użyły deminutywu *choineczka*. *Chójkę* podały 2 informatorki, niemniej jej znajomości zaprzeczyło 30 badanych. Jednokrotnie potwierdzono także *jółkę*, *jedliczkę* oraz *jeleczkę*, jednocześnie dla drugiego z określeń odnotowano 8 poświadczeń negatywnych. Ponadto mieszkanka Zalesia podała leksem *żywa* ‘o choince: taka, która rosła naturalnie, nie została wytworzona sztucznie’.

Ponieważ pytania o bożonarodzeniowe drzewka znajdowały się pod koniec kwestionariusza, dla rozluźnienia, ale też swego rodzaju pobudzenia czujności respondentów, szesnaścioro⁴³¹ z nich zapytano o leksem *danka*. Zgodnie z przewidywaniami nie znali oni tego określenia, gdyż typowe jest ono dla Kaszub (SGP).

Wymienione nazwy mają różnorodny status odmianowy. *Choinka*, *choineczka* i *żywa* są leksemami ogólnopolskimi, chociaż drugi nie występuje w WSJP, a trzeci notuje tylko PSWP w dość ogólnym znaczeniu. *Drzewko* według twórców internetowego

⁴³¹ 5 respondentów z I pokolenia, 7 – z II i 4 – z III.

słownika stanowi potocyzm, a w publikacji wydawanej w Poznaniu nie jest opatrzone kwalifikatorem. *Jełeczki* zaś nie notują źródła.

Pozostałe jednostki leksykalne mają charakter gwarowy. *Chójka* występuje głównie w Wielkopolsce, niemniej można ją spotkać na innych, zwłaszcza sąsiednich terenach, np. na Mazowszu, Kaszubach, ale też w Domaniewku. Ponadto oznacza ‘sosnę’ lub ‘gałąź drzewa szpilkowego’ (AGM; AJKLW; SGD; SGMP). Występowanie tego leksemu w okolicach Poddębic nie dziwi, niemniej wyraźnie widać, że nie jest on współcześnie w powszechnym użyciu. *Jołka* udokumentowana została na Mazowszu północnym jako ‘sosna’, a w okolicach Pułtuska – ‘świerk’ (AGM). *Jedliczka* występuje na południu, a dokładniej na Zaolziu, Orawie oraz w powiatach cieszyńskim i nowotarskim. W powiecie myślenickim ma ona znaczenie ‘podłaznik’ (KSPGP), a na Śląsku notowana jest jako ‘igła drzewa szpilkowego’ (AJŚ).

Tabela 2.X.26. *Choinka* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘drzewo bożonarodzeniowe, na którym wiesza się ozdoby’	<i>drzewko</i> ⁴³²	1 (10%)	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>choinka</i> ⁴³³	10 (100%)	18 (100%)	13 (86,67%)	ZaW
	<i>choineczka</i> ⁴³⁴	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>chójka</i> ⁴³⁵	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
		pn: 5 (50%)	pn: 13 (72,22%)	pn: 12 (80%)	
	<i>jołka</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>jedliczka</i>	1 (10%)	0	0	—
pn: 1 (10%)		pn: 4 (22,22%)	pn: 2 (13,34%)	pn: ZaW	
<i>jełeczka</i>	1 (10%)	0	0	—	
‘o choince: taka, która rosła naturalnie, nie została wytworzona sztucznie’	<i>żywa</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Dwadzieścia siedem osób wskazało leksem *ubierać* ‘o choince: zakładać na nią ozdoby’, a 2 użyły formy w aspekcie dokonanym, czyli *ubrać*. Oba określenia są ogólnopolskie. Zaskakująco mało poświadczeń uzyskano w I generacji. Wynika to z faktu, że starsi rozmówcy używali też bardziej ogólnych określeń jak *stroić* czy *dekorować* (zob. mikropole X.g). Inną sytuację widać w następnej grupie słów.

Tabela 2.X.27. *Ubierać* choinkę i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘o choince: zakładać na nią ozdoby’	<i>ubierać</i>	3 (30%)	13 (72,22%)	11 (73,33%)	—
‘o choince: założyć na nią ozdoby’	<i>ubrać</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—

⁴³² W tym wariant *dźrzewko* p. II: 1, p. III: 1.

⁴³³ W tym żart. wariant *chójinka*: p. III: 1.

⁴³⁴ W tym żart. wariant *chójneczka*: p. III: 1.

⁴³⁵ W tym wariant *chojka*: p. I: 1.

W odróżnieniu od czynności zakładania ozdób na choinkę dla ogólnopolskiego leksemu *rozbierać* ‘o choince: zdejmować z niej ozdoby’ nie ma innych wariantów. W I generacji odnotowano go od 8 osób, w II – od 14, a w III – od 12, toteż w każdym pokoleniu omawiana jednostka leksykalna uzyskała podobny odsetek poświadczeń, czyli ok. 80%. Dodatkowo potwierdził ją ZaW.

Najpopularniejszą dekoracją choinkową jest ‘kolorowa, często szklana lub ceramiczna, okrągła, ozdoba’, którą 38 informatorów nazwało *bombką*, a 1 użył określenia *bańka*, przy czym też 1 zaprzeczył jej znajomości. Trzy respondentki użyły leksemu *flaszka* ‘bombka w kształcie butelki’. Stanowi on przykład familiolektu, ponieważ dotyczy desygnatu wieszanego w konkretnym domu. Podały go ZaT oraz jej córka i siostrzenica. Dla *bombki* widać różnice generacyjne – im starsze pokolenie, tym więcej poświadczeń. W I grupie wiekowej uzyskano zresztą 100% wskazań.

Każdy z leksemów wywodzi się z innej odmiany językowej. *Bombka* jest ogólnopolska. *Bańka* występuje tylko w WSJP jako regionalizm krakowski. Według SGP zasięg występowania obejmuje rzeczywiście w dużym stopniu Małopolskę, niemniej pozostaje szerszy niż według redaktorów internetowego słownika. *Bańka* bowiem notowana jest od Orawy przez Nowy Targ, Kolbuszową, Pińczów, Krasnystaw aż po Opoczno, a wyjątkowo także w okolicach Garwolina. Co ciekawe, nie ma notowań z Krakowa i jego najbliższej okolicy. Trudno stwierdzić, aby poświadczenie z okolic Poddębic rozszerzało zasięg występowania *bańki* w stronę zachodu, gdyż widać tu jednostkowe użycie. *Flaszkę* zarówno w WSJP, jak i PSWP określano jako „potoczną”.

Tabela 2.X.28. *Bombka* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘kolorowa, często szklana lub ceramiczna, okrągła, ozdoba wieszana na choince’	<i>bombka</i>	10 (100%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>bańka II</i>	0	1 (5,56%)	0 pn: 1 (6,67%)	—
‘bombka w kształcie butelki’	<i>flaszka</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—

‘Ozdoba choinkowa z długim, spiczastym zakończeniem zakładana na górę choinki’ przez 10 osób (1 z I pokolenia, po 4 z II i III oraz ZaW) nazwana została *czubkiem*, a ZaW podał też *dziób II* i *dzióbek III*. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie, przy czym te użyte przez najmłodszego respondenta notuje jedynie PSWP.

Na choince zawiesza się różnorodne słodkie przysmaki. Ich ogólne nazwy to *słodycze* i *smakołyki*. Obu leksemów użyto po 1 raz w II i III generacji. Dwanaścioro respondentów podało *cukierek* ‘małą, słodką przekąskę o różnym kształcie i smaku

zawieszaną na choince’. ‘Cukrowy cukierek wieszany na choince, podłużny lub w kształcie laski’ po dwie osoby nazwały *soplem* i *sopelkiem*, a informatorka z Jadwisina – po prostu *lizakiem*. ZaW wskazał *czekoladki* ‘małe, miękkie słodczy z dodatkiem kakao rozpuszczające się w ustach’. Odnotowano także *ciastko* i *ciasteczko* ‘małe, słodkie wypieki wieszane dawniej na choince’ oraz typ tych wypieków określony jako *piernik* i *pierniczek* ‘małe ciastko korzenne wieszane na choince’.

Jak podają redaktorzy WSJP, *sopel* to ‘coś, co przypomina kształtem sopel lodu’ i w tym znaczeniu jest to leksem „książkowy”. Nie pojawia się on ponadto w innych źródłach. *Sopelek* zaś odnotowany został w okolicach Gniezna (Kobus, Gniazdowski red. 2018) jako ‘ozdoba choinkowa przypominająca zamrożony nawis wody’, zatem definicja (jak również cytaty) nie potwierdza, że jest to lizak. Pozostałe określenia (np. *słodczy*, *czekoladki*, *ciasteczko*) wywodzą się z języka ogólnego, niemniej *pierniczek* pojawia się w PSWP i SJPD, ale nie w WSJP.

U respondentów z I pokolenia odnotowano najwyższy odsetek przywołań dla słowa *cukierek*. Niemniej z omawianej grupy 11 leksemów wymienili tylko 2. W II generacji odnotowano 6 jednostek leksykalnych, a w III – 7. *Czekoladki* podał też ZaW. Jak widać, młodsi respondenci wskazali więcej słodczy zawieszanych na choince niż starsi. Zapewne dlatego, że od momentu zmian ustrojowych w Polsce towary są bardziej dostępne niż dawniej, a słodczy nie stanowią już produktu luksusowego. W związku z tym w większym stopniu wieszają się na choince niż dawniej, niemniej kiedyś również się to zdarzało, gdyż to głównie w okresie świątecznym można było je zakupić.

Tabela 2.X.29. Słodkie przysmaki wieszane na choince

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘słodkie przysmaki wieszane na choince’	<i>słodczy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>smakolyk</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘mała, słodka przekąska o różnym kształcie i smaku zawieszana na choince’	<i>cukierek</i>	4 (40%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—
‘cukrowy cukierek wieszany na choince, podłużny lub w kształcie laski’	<i>lizak</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>sopel II</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>sopelek</i>	0	0	2 (13,34%)	—
‘małe, miękkie słodczy z dodatkiem kakao rozpuszczające się w ustach’	<i>czekoladki</i>	0	0	0	ZaW
‘małe, słodkie wypieki wieszane dawniej na choince’	<i>ciastko</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>ciasteczko</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘małe ciastko korzenne wieszane na choince’	<i>piernik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>pierniczek</i>	0	2 (11,11%)	3 (20%)	—

Respondenci, głównie z I i II pokolenia, opowiedzieli, że dawniej na choinkach wieszano się *jabłka* (i *jabłuszka*) ‘popularne, czerwone, okrągłe owoce’ oraz *orzechy* (i *orzyszki*) ‘małe owoce w twardej skorupce’. Były one bowiem powszechnie dostępne na wsiach w odróżnieniu od wspomnianych wyżej słodczy. Wspominali o tym również informatorzy z okolic Gniezna, np. *bombków za dużo to nie było ... bo to nie było za dużo ... wieszano sie pierniki ... wieszano sie takie małe czerwone jabłuszka ...* [...] (Mwo; Kobus, Gniazdowski 2018 red.: 134). Owoce można było dodatkowo ozdabiać. Jak wspomniała ZyM: *kiedyś to wisiały cukierki jabka ... orzechy orzechy też owijam w... we folie ... aluminiowo^m i też wiem tam którygoś orzeszka nie? ...* (Zalesie). Jak widać, dawniej również wieszano słodczy na choince, a czasami do dziś przystraja się ją owocami. Dla większej estetyki orzechy zawija się w folię aluminiową. Wieszanie na choince owoców miało także wymiar symboliczny. Jabłka nawiązywały do biblijnego drzewa Poznania Dobra i Zła, ale także symbolizowały miłość, życie i zdrowie. Orzech natomiast był oznaką m.in. dostatku, płodności, mądrości, a nawet pomagał znaleźć kawalera (Smyk 2009: 184–191). Wszystkie wymienione jednostki są ogólnopolskie.

Tabela 2.X.30. Owoce wieszane na choince

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘popularny, czerwony, okrągły owoc wieszany dawniej na choince’	<i>jabłko</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>jabłuszko</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘mały owoc w twardej skorupce wieszany dawniej na choince’	<i>orzech</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	0	—
	<i>orzyszek</i>	1 (10%)	0	0	—

Owoce zawijano w *złotko* lub *pazłotko*, czyli ‘złotą lub srebrną, błyszczącą folię’. Oba leksemy mają nieliczne poświadczenia. *Złotko* jest ogólnopolskie, notuje je WSJP. W tym źródle oraz PSWP widnieje także *pazłotko* uznane przez redaktorów obu za „potoczne”. O określeniach tych pisał Jerzy Reichan (2002), przytaczając przy tym szczególnie interesującą go nazwę *staniol*, której nie odnotowano w okolicach Poddębic. Co istotne, w materiale zebrany przez krakowskiego uczonego *złotko* w omawianym znaczeniu pojawia się sześciokrotnie, a raz odnotowano *pazłotka* (Reichan 2002: 452).

Tabela 2.X.31. *Złotko* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘złota lub srebrna, błyszcząca folia, w którą dawniej owijano owoce wieszane na choince i z której robiono ozdoby świąteczne’	<i>złotko</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>pazłotko</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Respondentka z III pokolenia podała 2 przyprawy w postaci laski, które wieszają się na choince. Są to *cynamon* ‘pomarańczowobrazowa, wysuszona kora cynamonowa’ oraz *wanilia* ‘wysuszone, podłużne owoce tropikalnej rośliny z rodziny storczykowatych o białych kwiatach’. Obie jednostki leksykalne pochodzą z języka ogólnego.

‘Błyszcząca ozdoba choinkowa w postaci bardzo cienkich pasków’ przez 2 badanych z II generacji została określona jako *anielskie włosy*, a przez 2 z III – *anielskie włosie*. W I pokoleniu nie zarejestrowano żadnej nazwy tego desygnatu. Oba leksemy są ogólnopolskie, choć *anielskie włosie* notuje tylko WSJP, w dodatku jako „rzadkie”.

Łańcuch i *łańcuszek* to ‘długa, wąska, kolorowa ozdoba oplatająca choinkę, wykonana z papieru lub tworzywa sztucznego’. Pierwszy z nich uzyskał 19 poświadczeń (od nieco mniej niż połowy respondentów w każdym pokoleniu oraz od ZaW), a drugi – 2. Informatorka z III grupy wiekowej podała też *korale* ‘ozdobne kulki zawieszane na sznurze oplatające choinkę’.

Do ogólnopolskich jednostek leksykalnych należą *łańcuch* i *łańcuszek*, niemniej deminutyw występuje tylko w WSJP. *Korale* w omawianym znaczeniu nie są notowane, w źródłach występują bowiem tylko jako rodzaj biżuterii.

Tabela 2.X.32. Długie, kolorowe sznury oplatające choinkę

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘długa, wąska, kolorowa ozdoba oplatająca choinkę, wykonana z papieru lub tworzywa sztucznego’	<i>łańcuch III</i>	4 (40%)	8 (44,44%)	6 (40%)	ZaW
	<i>łańcuszek II</i>	2 (20%)	0	0	—
‘ozdobne kulki zawieszane na sznurze oplatające choinkę’	<i>korale</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Respondentka z Uniejowa wspomniała, że ogólna nazwa ‘oświetlenia zawieszanego, ustawianego na Boże Narodzenie’ to *iluminacja*. ‘Sznur małych, kolorowych żarówek lub diod wieszanych na choince, w domu lub na zewnątrz w Boże Narodzenie’ 17 rozmówców nazwało *światelkami*, 9 – *lampkami*, a 1 informatorka wymieniła *świecidelka*. Raz użyto leksemu *świecić* ‘o choince: zapalać na niej lampki’, a 3 osoby podały *żabkę* ‘spinkę umożliwiającą mocowanie świecy do choinki’. ZaT i ZaW zauważyli, że współcześnie na Boże Narodzenie wystawia się projektor wyświetlający kolorowe gwiazdki, bałwanki itp. Instalacja ta na ogół ustawiana jest na podwórku i rzuca światło na elewację domu. Nie podali jednak na nią nazwy, prawdopodobnie dlatego, że jest to stosunkowo nowy desygnat.

Wyrazy opisujące sznur kolorowych żarówek oraz czasownik *świecić* są ogólnopolskie, ale *świecidelka* występują tylko w WSJP. W tym samym źródle *iluminacja* została uznana jako „książkowa”, w PSWP natomiast nie opatrzone jej kwalifikatorem. Źródła zaś nie notują *żabki* w przywołanym znaczeniu.

Sznur świateł zawieszany na choince częściej wymieniały osoby młodsze, w tym ZaW. Starsi natomiast odnieśli się do dawnego typu oświetlenia bożonarodzeniowego drzewka, czyli świec, wymieniając leksem *żabka*, którego nie wskazali młodzi, ponieważ nie pamiętają już tego typu ozdób.

Piszząc o ozdobach choinkowych warto na koniec przytoczyć kierunek zmian, w jakim podążył na przestrzeni lat układ funkcji bożonarodzeniowych drzewek. Prymarnie (chronologicznie) sekwencja treści choinki wyglądała tak: funkcje magiczne – chrześcijańskie – estetyczne – reklamowe. Współcześnie układ ten jest następujący: funkcje estetyczne – chrześcijańskie – reklamowe – magiczne (Smyk 2009: 228).

Tabela 2.X.33. Kolorowe oświetlenie montowane na Boże Narodzenie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘oświetlenie zawieszane, ustawiane na Boże Narodzenie’	<i>iluminacja</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘sznur małych, kolorowych żarówek lub diod wieszanych na choince, w domu lub na zewnątrz w Boże Narodzenie’	<i>światelka</i> (lm)	3 (30%)	6 (33,33%)	7 (46,67%)	ZaW
	<i>świecidelka</i> (lm)	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>lampki</i> (lm)	1 (10%)	2 (11,11%)	5 (33,33%)	ZaW
‘o choince: zapalać na niej lampki’	<i>świecić</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘spinka umożliwiającą mocowanie świecy do choinki’	<i>żabka</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—

Cztery nazwy odnotowano na określenie ‘okrągłej ozdoby z iglastych gałązek wieszanej na drzwiach w Boże Narodzenie’: *stroik* (13 poświadczeń), *wieniec* (10 poświadczeń), *wianek* (7 poświadczeń) i *wianuszek* (1 poświadczenie). Wszystkie leksemy mają charakter ogólnopolski.

Ze względu na małą liczebność jednostek leksykalnych różnice generacyjne nie są znaczne, ale widoczne. Dla wyrazu *wieniec* im starsze pokolenie, tym wyższy odsetek wskazań. W młodszym tylko raz podano *wianek*.

Tabela 2.X.34. *Stroik* (bożonarodzeniowy) i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'okrągła ozdoba z iglastych gałązek wieszana na drzwiach w Boże Narodzenie'	<i>stroik</i>	3 (30%)	5 (27,78%)	5 (33,33%)	—
	<i>wieniec</i> ⁴³⁶	3 (30%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>wianek</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	1 (6,67%)	—
	<i>wianuszek</i>	1 (10%)	0	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic wymienili 3 nazwy 2 roślin ustawianych w domach w czasie Bożego Narodzenia. *Jemiołę* 'roślinę pasożytniczą kielkującą w konarach drzew, wieszaną pod sufitem na Boże Narodzenie' podało 41 osób (w tym wszyscy z II pokolenia). Przypisuje się jej magiczne właściwości:

Q: Co wiesz się pod sufitem na Boże Narodzenie?

MoM: *jemiole* ...

Q: A co należy w związku z tym zrobić?

MoM: *pocałować się pod jemiołom* ...

Q: I czemu ma to służyć?

MoM: *miłości ... żeby nie brakło ... w ... domu albo mieⁿdzy tymi dwoma osobami które się właśnie pocałowały* ... (Bronów)

Q: A co się robi pod jemiołą?

KaJ: *całuje* ...

Q: I czemu ma to służyć?

KaJ: *szczę^śściu* ... (Bronów)

Q: Co wiesz się pod sufitem na Boże Narodzenie?

KaW: *jemiole* ...

Q: A co trzeba pod tą jemiołą zrobić?

KaW: *no ... pocałować się* ...

Q: I czemu to ma służyć?

KaW: *a to ... miłość na całe życie* ... (Konopnica)

Te trzy przykładowe wypowiedzi pokazują, że w okresie świątecznym należy pocałować się pod jemiołą (zawieszoną pod sufitem), aby mieć szczęście – ogólnie lub w miłości. Niektórzy informatorzy wiedzieli, że pod jemiołą należy się pocałować, ale nie umieli powiedzieć, w jakim celu należy to zrobić. O zwyczaju wieszania jemioły na Boże Narodzenie wspominała Agnieszka Wierzbicka, pisząc, że przynosi to szczęście i dostatek (autorka przytoczyła przysłowie *Bez jemioły roczek goły*). Badaczka podkreśliła też inne symboliczne właściwości tej rośliny, o których nie wspomnieli respondenci. Mianowicie w dzień świętego Marka dodaje się ją świniom do jedzenia, by nie chorowały. W Wielkopolsce wierzono natomiast, że można przy jej pomocy uspokoić pobudzone zwierzęta. Jeśli chodzi o właściwości zdrowotne, to zalecano jemiołę na nadciśnienie, miażdżycę, nowotwory i choroby serca (Wierzbicka 2012: 366, 369).

⁴³⁶ W tym wariant *wieniec*: p. II: 1.

‘Roślina doniczkowa o dużych, czerwonych kwiatach, sprzedawana na Boże Narodzenie, poinsecja’ nazywana jest *gwiazdą betlejemską* lub *bożym narodzeniem*. Oba określenia uzyskały nieliczne wskazania.

Jemiola i *gwiazda betlejemka* stanowią leksemy ogólnopolskie. Druga z nich pojawia się wyłącznie w WSJP. *Boże narodzenie* jako roślina nie zostało wymienione w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.X.35. Rośliny stawiane lub wieszane w domu na Boże Narodzenie

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘roślina pasożytnicza kiełkująca w konarach drzew, wieszana pod sufitem na Boże Narodzenie; <i>Viscum L.</i> ’	<i>jemiola</i>	9 (90%)	18 (100%)	14 (93,33%)	—
‘roślina doniczkowa o dużych, czerwonych kwiatach, sprzedawana na Boże Narodzenie; poinsecja; <i>Euphorbia pulcherrima Willd.</i> ’	<i>gwiazda betlejemka I</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>boże narodzenie</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Informatorzy sporadycznie zwracali uwagę na wysuszone źdźbła traw i zbóż wykorzystywane na Boże Narodzenie oraz na ozdoby z takich źdźbeł. Wymienić tu należy: *siano* ‘wysuszoną trawę przynoszoną na Boże Narodzenie do domu i układaną pod obrusem’, *snop* ‘pęk słomy przyniesiony dawniej do domów na Boże Narodzenie’, *pajo"ka* ‘dawną bożonarodzeniową ozdobę ze słomy i bibuły wieszaną pod sufitem’ i *harmonijkę* ‘dawną słomianą ozdobę świąteczną’. Z wymienionych nazw *harmonijka* nie jest notowana w źródłach w tym znaczeniu, a 3 pozostałe są ogólnopolskie.

Wszystkie jednostki leksykalne zostały użyte w II grupie wiekowej. Starsi i młodszy respondenci podali także *siano* i *snop*, przy czym najstarsza informatorka powiedziała, że nie zna zwyczaju wykorzystania *snopa* jako ozdoby świątecznej.

Tabela 2.X.36. *Siano* wykorzystywane na Boże Narodzenie oraz ozdoby ze słomy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wysuszona trawa przynoszona na Boże Narodzenie do domu i układana pod obrusem’	<i>siano</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
‘pęk słomy przyniesiony dawniej do domów na Boże Narodzenie’	<i>snop</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
		pn: 1 (10%)			
‘dawną bożonarodzeniową ozdobą ze słomy i bibuły wieszaną pod sufitem’	<i>pajo"ka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘dawną słomianą ozdobą świąteczną’	<i>harmonijka II</i>	0	1 (5,56%)	0	—

Kolejny typ bożonarodzeniowych ozdób stanowią te w kształcie ciał niebieskich. *Gwiazda* i *gwiazdka* opisują ‘białą lub żółtą, kilkuramienną ozdobę przypominającą świecące ciało niebieskie’, którą wiesz się na choince. Pierwsza z nazw uzyskała 7 poświadczeń, a druga – 9. *Gwiazdę betlejemską* jako ‘motyw świąteczny w kształcie komety, która według wierzeń miała prowadzić Trzech Króli do miejsca narodzin Jezusa w Betlejem’ przytoczyły 2 kobiety. Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie, niemniej *gwiazda betlejemka* występuje tylko w WSJP.

Tabela 2.X.37. *Gwiazda* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘biała lub żółta, kilkuramienna ozdoba przypominająca świecące ciało niebieskie, wieszana na choince’	<i>gwiazda</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>gwiazdka</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
‘motyw świąteczny w kształcie komety, która według wierzeń miała prowadzić Trzech Króli do miejsca narodzin Jezusa w Betlejem’	<i>gwiazda betlejemka II</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—

Badani wskazali jeszcze 6 ozdób wykorzystywanych przy okazji świąt Bożego Narodzenia. *Wycinankę* ‘wycinaną z papieru ozdobę świąteczną’ podało 6 osób, ale 2 uznały, że nie robi się ich w badanym regionie, dlatego te poświadczenia nie są uwzględnione. Troje respondentów wymieniło *paski* ‘wąskie, podłużne kawałki papieru, z których robiono ozdoby świąteczne, np. łańcuchy, gwiazdki’. Dwa wskazania uzyskał *dzwonczek* ‘mały przedmiot, który wydaje dźwięk przez obijanie ruchomego elementu o ścianki, wieszany na choince lub będący atrybutem postaci związanych z Bożym Narodzeniem’. Jednokrotnie wymienione zostały natomiast: *bałwanek* ‘figurka lub zawieszka na choinkę w formie postaci zrobionej z kul śnieżnych, węgla i marchewki’, *prezent* ‘podarunek dla uczestników kolacji wigilijnej; zapakowany stoi pod choinką do kolacji’ i *renifer* ‘zwierzę kopytne z dużym porożem, przewożące Świętego Mikołaja; wykorzystywane jako motyw ozdobny’. Omawiane leksemy występują zarówno w WSJP, jak i PSWP, dlatego mają charakter ogólnopolski.

Tabela 2.X.38. Pozostałe ozdoby bożonarodzeniowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wycinana z papieru ozdoba świąteczna’	<i>wycinanka</i>	0	4 (22,22%)	0	—
‘wąskie, podłużne kawałki papieru, z których robiono ozdoby świąteczne, np. łańcuchy, gwiazdki’	<i>paski II</i>	2 (20%)	1 (5,56%)	0	—

‘mały przedmiot, który wydaje dźwięk przez obijanie ruchomego elementu o ścianki’	<i>dzwoneczek</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
‘figurka lub zawieszka na choinkę w formie postaci zrobionej z kul śnieżnych, węgla i marchewki’	<i>bałwanek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘podarunek dla uczestników kolacji wigilijnej’	<i>prezent</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zwierzę kopytne z dużym porożem, przewożące Świętego Mikołaja; wykorzystywane jako motyw ozdobny’	<i>renifer</i>	0	0	0	ZaW

Wielkanoc również wiąże się z ozdabianiem domu. W tym celu służą m.in. gałązki wierzby, które przez 10 osób zostały nazwane *baziami*, a przez 3 – *kotkami*, przy czym 2 użyły połączenia *bazie kotki*. ‘Ozdobna gałązka, zazwyczaj wierzby, przyozdobiona na Wielkanoc kolorowymi wstążkami, bibułą itp.’ określana jest *palmq*, na co uwagę zwróciło 4 informatorów. *Bazie* zostały przytoczone głównie przez młodszych respondentów, którzy jako jedyni wskazali połączenie *bazie kotki*, ale też nie podali leksemu *kotki* poza tym połączeniem.

Wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie, jednak 2 z nich wymagają komentarza. *Bazie* WSJP notuje bez kwalifikatora, podczas gdy w PSWP zostały określone jako potocyzm. *Kotki* natomiast w słownikach występują jako ‘kwiatostan wierzby’, a nie gałązki. Połączenie *bazie kotki* nie występuje w wykorzystanych źródłach.

Tabela 2.X.39. Gałązki, którymi ozdabia się dom na Wielkanoc

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘gałązki wierzby, którymi ozdabia się dom na Wielkanoc’	<i>bazie</i> ⁴³⁷	2 (20%)	3 (16,67%)	5 (33,33%)	—
	<i>kotki</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
‘ozdobna gałązka, zazwyczaj wierzby, przyozdobiona na Wielkanoc kolorowymi wstążkami, bibułą itp.’	<i>palma II</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

Respondenci wskazali jeszcze 6 rodzajów roślin (7 nazw), którymi ozdabia się dom na Wielkanoc. Są to: *borówka* ‘niska roślina leśna z drobnymi, mięsistymi, zielonymi liśćmi’ (5 poświadczeń), *bukszpan* ‘niska roślina leśna z zielonymi gładkimi lub pierzastymi liśćmi, o czerwonych lub granatowych owocach’ (1 poświadczenie), *forsycja* ‘roślina o zdrewniałych gałązkach, gęsto pokrytych małymi, żółtymi kwiatami’ (5 poświadczeń), *zonkil* ‘roślina na długiej łodydze o dużym, żółtym kwiecie’ (2 poświadczenia), *rzezucha* i *rzezuszka* ‘roślina o długiej łodydze, z liśćmi na górze,

⁴³⁷ W tym połączenie *bazie kotki*: p. III: 2.

kwitnąca na biało’ (po 1 poświadczeniu) i *trawka* ‘roślina o długich, zielonych źdźbłach’ (1 poświadczenie). Wszystkie wymienione nazwy są ogólnopolskie, niemniej *forsycji*, *rzeżuchy* i *rzeżuszki* nie notuje WSJP.

Wprawdzie omawiane leksemy uzyskały nieliczne poświadczenia, niemniej widać różnice pokoleniowe. Wyraźnie najwięcej określił – 6 – podali młodszy respondenci. Nie przytoczyli oni jedynie *żonkila*. W II generacji odnotowano 3 nazwy, natomiast w przypadku I uzyskano wyłącznie poświadczenie *forsycji* (w formie *fortycja*) od informatorki z Chrop.

Tabela 2.X.40. Rośliny stawiane lub wieszane w domu na Wielkanoc

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘niska roślina leśna z drobnymi, mięsistymi, zielonymi liśćmi, którą przyozdabia się dom na Wielkanoc; <i>Vaccinium L.</i> ’	<i>borówka</i>	0	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
‘niska roślina leśna z zielonymi gładkimi lub pierzastymi liśćmi, o czerwonych lub granatowych owocach, którą przyozdabia się dom na Wielkanoc; <i>Buxus L.</i> ’	<i>bukszpan</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina o zdrewniałych gałązkach, gęsto pokrytych małymi, żółtymi kwiatami, którą ozdabia się dom na Wielkanoc; <i>Forsythia Vahl</i> ’	<i>forsycja</i> ⁴³⁸	1 (10%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
‘roślina na długiej łodydze o dużym, żółtym kwiecie, którą przyozdabia się dom na Wielkanoc; <i>Narcissus jonquilla L.</i> ’	<i>żonkil</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘roślina o długiej łodydze, z liśćmi na górze, kwitnąca na biało, którą przyozdabia się dom na Wielkanoc; <i>Cardamine L.</i> ’	<i>rzeżucha</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>rzeżuszka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘roślina o długich, zielonych źdźbłach, wykorzystywana do dekoracji wielkanocnych; <i>Poaceae (R. Br.) Barnh.</i> ’	<i>trawka</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Istotne znaczenie w symbolice świąt wielkanocnych ma *jajko* (też *jajeczko*), czyli ‘żeńska komórka rozrodcza ptaków’. Wiąże się ono z płodnością, zdrowiem czy obfitością plonów (Kamocki, Kubiena 2008: 124–126; Pawlik 2016). Z okazji Wielkanocy z jajek przygotowuje się m.in. *pisanki* ‘malowane jajka’ oraz *wydmuszki* ‘przyozdabiane skorupki jajek z wydmuchaną zawartością’. Mimo dużego znaczenia opisywanych desygnatów dla świąt w materiale odnotowano nieliczne poświadczenia –

⁴³⁸ W tym wariant *fortycja*: p. I: 1.
526

jajko bowiem wymieniło 6 respondentów (2 z I i 4 z II pokolenia), *jajeczko* – 3 (1 z II i 2 z III generacji), *pisankę* – 2 (1 z III grupy wiekowej i ZaW), a *wydmuszkę* – 1 (II pokolenie). Wynika to z faktu, że jajka i wytworzone z niego ozdoby służą przede wszystkim do dekoracji koszyczków, zatem zdecydowanie bardziej kojarzą się z polem JEDZENIE niż WYPOSAŻENIE WNĘTRZ.

Wymienione tu jednostki leksykalne wywodzą się z rejestru ogólnego. Co ciekawe, jedynie *pisanka* nie została opatrzona przez redaktorów PSWP kwalifikatorem „potoczny”. W WSJP natomiast nie uznano żadnego z leksemów za potoczym. *Jajeczko* określone zostało w tym źródle jako „ekspresywne”.

Informatorzy wymienili 5 określeń na 3 zwierzęta stanowiące symbole Wielkanocne. Jedna osoba z młodszej grupy wiekowej użyła określenia *zajoⁿc*, a 3 (2 z II pokolenia i 1 – z III) – *zajoⁿczek* na ‘zwierzę polne z długimi uszami’. ‘Zwierzę rolne lub domowe z długimi uszami’ to zaś *królik* (2 poświadczenia z III generacji)) lub *króliczek* (3 poświadczenia z III generacji). Respondentka z Jadwisina (III grupa wiekowa) wskazała *baranka* ‘zwierzę rolne o grubej, puszystej, kręconej sierści i zakręconych rogach’. Jak widać, częstsze są nazwy spieszczone, co wynika zapewne z pozytywnych odczuć związanych z tymi zwierzętami w kontekście świąt. Ponadto często są one w postaci figurek lub produktów spożywczych, zatem mają niewielkie rozmiary. Każdy z leksemów potwierdzono w III pokoleniu, w II wymieniono tylko *zajoⁿczka*, natomiast w I nie odnotowano żadnego. Ponownie wszystkie słowa są ogólnopolskie. Formy *zajoⁿczek* i *króliczek* nie występują jednak w WSJP. Warto nadmienić, że na zachodzie i północy Polski znany jest zwyczaj *zająca* (też: *zajączka*) polegający na obdarowywaniu dzieci drobnymi prezentami (zwłaszcza słodyczami), który szerzej opisał J. Sierociuk (2010). Na badanym terenie zwyczaj ten nie jest powszechnie praktykowany, co potwierdza wspomniany badacz w swoim artykule (Sierociuk 2010b: 244).

Ośmioro respondentów wskazało *gałoⁿzkę* ‘cienki patyk o funkcji ozdobnej’. Nazwa odnosi się przede wszystkim do gałązek brzozy (por. następny akapit). ‘Pęk gałązek, którym ozdabia się dom na Zielone Świątki’ respondentka z Rąkczyna określiła jako *wioⁿzka*. Oba leksemy zostały podane w I pokoleniu i wywodzą się z rejestru ogólnego. W II grupie wiekowej przytoczono *gałoⁿzkę* z wyższym odsetkiem użycia niż w I. Nie odnotowano natomiast żadnego wyrazu u młodszych.

Tabela 2.X.41. *Galo*ⁿ*zka* i jej pęk

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘cienki patyk o funkcji ozdobnej’	<i>galo</i> ⁿ <i>zka</i>	2 (20%)	6 (33,33%)	0	—
‘pęk gałązek, którym ozdabia się dom na Zielone Świątki’	<i>wio</i> ⁿ <i>zka</i>	1 (10%)	0	0	—

Mieszkańcy okolic Poddębic użyli 4 określeń na ‘wąskie drzewo z białą korą, którego gałązkami ozdabiano dom na Zielone Świątki’. Są to: *brzoza* (9 poświadczeń), *brzózka* (2 poświadczenia), *brzezina* (12 poświadczeń) i *brzezinka* (1 poświadczenie). Raz przytoczono przymiotnik *brzezinkowy* określający gałązkę opisywanego tu drzewa.

Nazwy rzeczownikowe mają charakter ogólnopolski, niemniej *brzezinka* w PSWP występuje jako „rzadka”. Również w materiale poświadczona jest tylko raz. Inne obserwacje poczyniła natomiast Agnieszka Wierzbicka. Badaczka zauważyła bowiem, że w gwarach często używa się spieszczonych wariantów nazwy *brzoza* (w tym właśnie *brzezinki*), ponieważ opisywane drzewo uważane jest za „litościwe” i zapewnia ochronę, m.in. zmarłym, dlatego w tym celu stawia się na cmentarzach krzyże z brzozy (Wierzbicka Agnieszka 2012: 366). Utworzony od *brzezinki* derywat *brzezinkowy* nie jest notowany w źródłach.

Trzech leksemów użyły osoby starsze, przy czym *brzezinę* podała połowa respondentów z tej grupy wiekowej. W II pokoleniu odnotowano 4 jednostki leksykalne, natomiast w III – 2. Mniejsza liczba wskazań w młodszej generacji wynika z faktu, że obecnie zwyczaj przyozdabiania domu na Zielone Świątki – znany też w innych regionach (por. Kujawska i in. oprac. 2016: 99) – nie jest już praktykowany, co potwierdza także Andrzej Brenz w odniesieniu do Wielkopolski (2006: 212).

Tabela 2.X.42. *Brzoza* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wąskie drzewo z białą korą, którego gałązkami ozdabiano dom na Zielone Świątki; <i>Betula L.</i> ’	<i>brzoza</i>	2 (20%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>brzózka</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
	<i>brzezina</i>	5 (50%)	7 (38,89%)	0	—
	<i>brzezinka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘o gałązce: z brzozy; przynoszona do domu na Zielone Świątki’	<i>brzezinkowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—

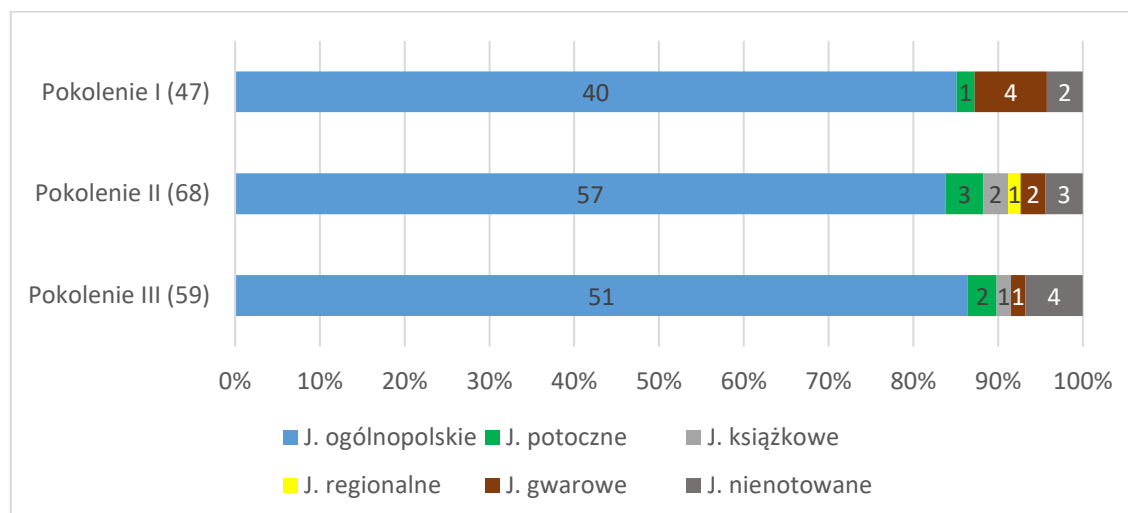
W przypadku ozdób na Zielone Świątki najczęściej informatorów – 24 – wskazało *tatarak* ‘wysoką bylinę rosnącą na terenach podmokłych’ (por. Brenz 2006: 212; Kujawska i in. oprac. 2016: 311), 6 osób wymieniło określenie *jabuzia*, natomiast informator z Sędowa użył przekształcenia tego leksemu, czyli *rabuzia*. *Tatarak* występuje w słownikach języka polskiego. *Jabuzia* ma charakter gwarowy, notuje ją bowiem SGD,

a zatem, jak widać, do dziś używana jest w okolicach Poddębic, choć wyraźnie ustępuje miejsca ogólnopolskiemu odpowiednikowi. Warto zaznaczyć, że jeden z cytatów w publikacji M. Szymczaka odnosi się właśnie do ozdoby na Zielone Świątki, przy czym podwórza, a nie domu. *Rabuzia* zaś nie jest notowana.

Tabela 2.X.43. *Tatarak* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘wysoka bylina rosnąca na terenach podmokłych, którą ozdabiano dom na Zielone Świątki; <i>Acorus Reveal</i> ’	<i>tatarak</i>	7 (70%)	14 (77,78%)	3 (20%)	—
	<i>jabuzia</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>rabuzia</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W całym mikropolu OZDOBY ŚWIĄTECZNE odnotowano 47 leksemów użytych przez respondentów z I generacji. Wymienili oni 40 jednostek ogólnopolskich, 4 gwarowe, 2 nienotowane i potoczną. W II grupie wiekowej wskazano 68 określeń, w tym 57 ogólnopolskich, po 3 potoczne i nienotowane, po 2 książkowe i gwarowe oraz 1 regionalne. Osoby z III pokolenia wymieniły natomiast 51 nazw ogólnopolskich, 4 nienotowane, 2 potoczne oraz po 1 książkowej i gwarowej, razem 59. ZaW przytoczył 12 wyrazów ogólnopolskich. W każdej generacji zaprzeczono znajomości 2 słów gwarowych. Ponadto w I odnotowano poświadczenie negatywne dla ogólnopolskiego *snopa*, a w III – regionalnej *bańki*. ZaW wskazał na nieznaną gwarowej *jedliczki*.

Wykres 2.69. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OZDOBY ŚWIĄTECZNE

Jak w większości przypadków najwięcej jednostek leksykalnych użyły osoby z II pokolenia, ponieważ znają one zarówno realia dawne (np. przystrajanie domu na Zielone Świątki), jak i współczesne (np. oświetlenie na choinkę). Wymienili oni także wszystkie typy leksemów pod względem przynależności odmianowej. Choć w każdej generacji odsetek wyrazów dyferencyjnych wynosi kilkanaście procent, nieco wyższy jest on

właśnie w średniej grupie wiekowej. Najmniej określeń podali starsi respondenci. W najmniejszym stopniu wskazywali oni nazwy takich ozdób jak rośliny, którymi przyozdabia się dom na Wielkanoc, zwierzęta stanowiące symbol Wielkanocy czy słodkie przysmaki wieszane na choince.

Jak wspomniano, respondenci z II pokolenia użyli wszystkich rodzajów leksemów. Jako jedyni wymienili regionalną *bańkę*, podali też wszystkie potoczmy i oba wyrazy książkowe. Starsi rozmówcy wskazali natomiast wszystkie gwaryzmy. W młodszej generacji przywołano zaś najwięcej jednostek nienotowanych. ZaW wymienił tylko słowa ogólnopolskie: zarówno takie, które miały liczne poświadczenia (np. *choinka*, *bombka*), jak i te, których użył tylko on (np. *dziób*, *czekoladki*).

Omawiane mikropole zawiera różnorodne grupy wyrazów dyferencyjnych, niemniej nie są one liczne. Ich łączny odsetek wynosi mniej niż 20%. Najwięcej leksemów jest nienotowanych – jednak mniej niż 10% ogółu dla tego mikropola.

X.g POZOSTAŁE OZDOBY

W mikropolu POZOSTAŁE OZDOBY znajduje się 105 jednostek leksykalnych. Spośród nich 95 ma charakter ogólnopolski, 5 nie notują źródła, 2 są książkowe, odnotowano też po 1 leksemie dawnym, gwarowym i rubasznym. W mikropolu tym znajdują się wyrazy, które trudno przyporządkować do innych mikropól przez ich wieloznaczność lub zbyt odległe znaczenie względem nazw znajdujących się w centrum tego pola. Wyjątek stanowi tu grupa PRZEDMIOTY ODMIERZAJĄCE CZAS, pierwotnie stanowiąca odrębne mikropole, która ze względu na jej niewielki rozmiar (14 nazw) została włączona do mikropola POZOSTAŁE OZDOBY. Grupa ta mogłaby znaleźć się również w subpolu PRZYBORY I NARZĘDZIA przez jej praktyczny wymiar, niemniej opisywane w niej desygnaty pełnią również – a część z nich przede wszystkim – funkcję ozdobną.

Wysoką wariantywność widać w przypadku czasownika opisującego nadawanie czemuś wyższej estetyki. Odnotowano tu 7 określeń w aspekcie niedokonanym. Trzydzieścioro troje respondentów wskazało *ozdabiać*, 5 – *zdobić*, 4 – *przyozdabiać*, 27 – *dekorować*, 21 – *stroić*, 11 – *przystrajać* i 3 – *upieⁿkszać*. Wyraźnie mniej poświadczeń uzyskano dla czasowników w aspekcie dokonanym. *Ozdobić* podały bowiem 2 osoby, a *wydekorować* i *udekorować* – po 1. Rzeczownika odczasownikowego *dekorowanie* użyło 3 respondentów, *ozdabianie* – 2, a *strojenie* i *przystrajanie* pojawiły się raz. Włączono tu także leksem *urzoⁿdzić* ‘umeblować i udekorować, nadać wnętrzu

wyposażenie i estetykę’ użyty przez informatorkę z Zalesia. Dla jednostek *dekorować* i *stroić* odnotowano nieliczne poświadczenia negatywne. Niemal wszystkie nazwy mają status ogólnopolski, jedynie wariant *wydekorować* nie pojawia się w źródłach.

Najwięcej leksemów (13) podały osoby z II pokolenia. W ich przypadku widać wyraźnie wyższy odsetek wskazań niż w innych grupach wiekowych dla takich słów jak *ozdabiać*, *dekorować* czy *stroić*. Tylko w tej grupie wiekowej (i u ZaW) odnotowano formy dokonane czasowników oraz *dekorowanie*. Młodszy informatorzy wymienili 9 jednostek leksykalnych, w tym dla *przyozdabiać* i *przystrajać* uzyskali najwyższy odsetek. Starsi badani użyli zaś 6 czasowników, przy czym żaden nie uzyskał najwyższego odsetka wskazań względem innych pokoleń. *Ozdabiać* i *udekorować* podał ponadto ZaW. Jak widać, starsi respondenci używają mniej określeń na nadawanie czemuś większej estetyki.

Leksemy *zdobić*, *przyozdabiać*, *dekorować*, *stroić* i *przystrajać* według części respondentów odnoszą się też do czynności zawieszania ozdób na choince (por. mikropole X.f). Ze względu na ich wieloznaczność – odnoszą się na przykład do nadawania estetyki całym wnętrzem lub dotyczą upiększania domu i przedmiotów z okazji innych świąt – nie zostały włączone do mikropola OZDOBY ŚWIĄTECZNE. Widać natomiast, o czym wspominało, że o ile na zakładanie ozdób świątecznych na choinkę używanych jest kilka wyrazów, o tyle ich zdejmowanie określa się tylko czasownikiem *rozbierać*.

Tabela 2.X.44. *Ozdabiać* i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘nadawać czemuś większą estetykę’	<i>ozdabiać</i>	5 (50%)	16 (88,89%)	11 (73,33%)	ZaW
	<i>zdobić</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	1 (6,67%)	—
	<i>przyozdabiać</i>	0	1 (5,56%)	3 (20%)	—
	<i>dekorować</i>	6 (60%)	13 (72,22%)	8 (53,33%)	—
		pn: 1 (10%)	pn: 1 (5,56%)	pn: 2 (13,34%)	
	<i>stroić</i>	3 (30%)	12 (66,67%)	6 (40%)	—
		pn: 1 (10%)		pn: 2 (13,34%)	
	<i>przystrajać</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	6 (40%)	—
<i>upieⁿkszać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—	
‘nadać czemuś większą estetykę’	<i>ozdobić</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>wydekorować</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>udekorować</i>	0	0	0	ZaW
‘nadawanie czemuś większej estetyki’	<i>dekorowanie</i>	0	3 (16,67%)	0	—
	<i>ozdabianie</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>strojenie</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>przystrajanie</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘umeblować i udekorować, nadać wnętrzu wyposażenie i estetykę’	<i>urzoⁿdzić</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Wyraźną wariantywność nazewniczą widać też dla ‘przedmiotu lub wzoru pełniącego funkcję estetyczną’. Użyto bowiem 6 określeń, przy czym 4 bazują na tej samej podstawie. Dziewiętnaścioro badanych użyło leksemu *ozdoba*, 9 *dekoracja*, 3 *ozdóbka*, a po 1 wskazaniu uzyskały *ozdobnik*, *zdobienie* i *upieⁿkszenie*. Wszystkie nazwy są ogólnopolskie, choć *ozdóbka* nie występuje w WSJP, a PSWP notuje ją jako „ekspresywną”. Warto nadmienić, że 2 osoby podały połączenie *ozdoba choinkowa*.

Najwyższą wariantywność widać w III pokoleniu, gdyż przytoczono tu 5 nazw, podczas gdy w I i II – po 3. W przypadku określeń o największej liczbie poświadczeń *ozdobę* najczęściej wskazywali rozmówcy z II generacji, a *dekorację* – z I i III.

Tabela 2.X.45. *Ozdoba*, jej synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot lub wzór pełniące funkcję estetyczną’	<i>ozdoba</i> ⁴³⁹	3 (30%)	10 (55,56%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>ozdóbka</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	—
	<i>ozdobnik</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>zdobienie</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>dekoracja</i>	3 (30%)	2 (11,11%)	4 (26,27%)	—
	<i>upieⁿkszenie</i>	1 (10%)	0	0	—

Respondenci wymienili 3 przymiotniki opisujące przedmioty pełniące funkcję estetyczną. Osiemnaścioro informatorów (3 z I, 8 z II i 7 z III pokolenia) wskazało *ozdobny*, 3 (1 z II i 2 z III generacji) – *dekoracyjny*, a 1 kobieta (I grupa wiekowa) podała *elegancki*. O ile dwa pierwsze przymiotniki łączy relacja synonimiczna, o tyle ostatni ma nieco inne znaczenie. Odnosi się on do czegoś, co ma wyraźnie podwyższoną estetykę, jest zatem czymś więcej niż *ozdobny* i *dekoracyjny*. Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie. W każdym pokoleniu przytoczono po 2.

Pojedynczo odnotowano 2 przysłowki *ozdobno* ‘tak, by spełniać funkcję estetyczną’ (III grupa wiekowa) i *elegancko* ‘tak, by zachować wyższą estetykę’ (pokolenie I). Tak jak w przypadku przymiotnika *elegancki*, tak i przysłowka *elegancko* widać odniesienie do wyższej estetyki. Leksem *ozdobno* nie występuje w źródłach, natomiast wyraz *elegancko* jest ogólnopolski.

Dwie rozmówczynie z III generacji podały przymiotniki *ładki*, a jedna – *prosty* w znaczeniu ‘taki, który nie ma wzorów, nie pełni funkcji estetycznej’. Obia określenia są ogólnopolskie.

Styl, *stylizacja* i *dizajn* (*design*) oznaczają ‘estetykę wykończenia mebli, wnętrz’, natomiast *aranżacja* to ‘układ mebli i urządzeń w pomieszczeniu, wraz z jego

⁴³⁹ W tym połączenie *ozdoba choinkowa*: p. II: 2.

zdobieniami’. Ostatnie ze słów ma zatem szersze znaczenie. Leksemy o tym samym znaczeniu są ogólnopolskie i neutralne, a *aranżacja* pojawia się tylko w WSJP, w dodatku jako „książkowa”. Również jedynie w internetowym słowniku widnieje *styl* w odniesieniu do estetyki wnętrz, niemniej nie jest on opatrzony żadnym kwalifikatorem. Dla tej grupy jednostek leksykalnych uzyskano nieliczne poświadczenia – *styl, stylizacja i dizajn* uzyskały po 1 przywołaniu w II pokoleniu, zaś w III grupie wiekowej *stylu* użyły 2 osoby, a *stylizację* i *aranżację* wymieniono raz.

Dwie informatorki wymieniły style urządzenia wnętrz i dekoracji mebli. Rozmówczyni z III generacji podała *prowansalski* ‘styl urządzenia wnętrz, w którym dominują biel i drewno z widocznymi sękami’, natomiast kobieta z II grupy wiekowej – *secesyjny* ‘styl typowy dla przełomu XIX i XX wieku, ozdobny, asymetryczny’, odnosząc go do lustra. Ponownie wymienione leksemy wywodzą się z rejestru ogólnego, niemniej *prowansalski* nie pojawia się w WSJP.

Wariantywność nazewniczą widać dla ‘motywu ozdobnego’, gdyż mieszkańcy okolic Poddębic podali na niego 5 określeń. Dziewięć osób przytoczyło *wzór*, 11 – *wzorek*, a po 1 poświadczeniu uzyskały *deseń, dekor* i *ornament*. *Wzorek* pierwotnie stanowił deminutyw dla słowa *wzór*, ale z rozmów nie wynika, aby nazwy te opisywały inne obiekty pod kątem ich wielkości. Nie widać też innego stosunku emocjonalnego informatorów względem obu słów. Zarówno *wzór*, jak i *wzorek* znajdują się na wałku czy dywanie. Obecnie nie ma więc różnic semantycznych między tymi leksemami.

Respondenci nielicznie zwrócili uwagę na 3 szczegółowe motywy ozdobne: *listek* ‘motyw ozdobny w kształcie liścia’, *motylek* ‘owad o kolorowych, rozłożystych skrzydłach, jego kształt wykorzystywany jest jako motyw ozdobny’ i *mozaika* ‘określony układ pojedynczych elementów, często o funkcji ozdobnej’. Są to wyrazy podrzędne wymienionym w powyższym akapicie.

Omawiane leksemy mają charakter ogólnopolski. Spośród nich *wzorek* i *dekor* nie są notowane w WSJP. W omawianej grupie jednostek leksykalnych nie widać wyraźnych różnic pokoleniowych.

Tabela 2.X.46. *Wzór*, jego typy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘motyw ozdobny’	<i>wzór</i>	1 (10%)	4 (22,22%)	4 (26,27%)	—
	<i>wzorek</i>	2 (20%)	3 (16,67%)	5 (33,33%)	ZaW
	<i>deseń</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>dekor</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>ornament</i>	0	0	1 (6,67%)	—

'motyw ozdobny w kształcie liścia'	<i>listek</i>	0	1 (5,56%)	0	—
'owad o kolorowych, rozłożystych skrzydłach, jego kształt wykorzystywany jest jako motyw ozdobny'	<i>motylek II</i>	1 (10%)	0	0	—
'określony układ pojedynczych elementów, często o funkcji ozdobnej'	<i>mozaika</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

Po 3 osoby podały *bibelot* (2 z II i 1 z III pokolenia) oraz *pierdółkę* (1 z I i 2 z II generacji) jako 'mało przydatną rzecz, często pełniącą funkcję ozdobną'. Obie jednostki mają szeroki zakres znaczeniowy, gdyż mogą opisywać różnorodne desygnaty jak na przykład ozdoby świąteczne, figurki czy wzory na wałku do malowania. Różnią się one jednak od siebie stylistycznie. *Bibelot* notowany jest w WSJP i PSWP, w pierwszym źródle ma kwalifikator „książkowy”. *Pierdółka* występuje tylko w poznańskim słowniku i określona została jako „rubaszna”. Jest to jedyny odnotowany w zebranych materiale przykład jednostki leksykalnej o takim kwalifikatorze w wykorzystywanych słownikach.

Do definicji 'ryć przedmiot w drewnie lub wzór w drewnianym przedmiocie za pomocą ostrego narzędzia' odnosi się 7 leksemów: *rzeźbić*, *wyrzeźbiać*, *żłobić*, *strugać*, *wystrugiwać*, *wycinać* i *wyżynać*. Ponadto respondenci wymienili 4 czasowniki w aspekcie dokonanym, tj. *wyrzeźbić*, *wyżłobić*, *wykuć*, *wybić*. Jak widać, 2 z nich nie mają swoich odpowiedników w aspekcie niedokonanym w zebranych materiale. Informatorzy użyli jeszcze 2 nazw o zbliżonych znaczeniach, tj. *ociosać* 'obrobić coś twardego przez uderzanie ostrym narzędziem' i *wyprofilować* 'wyciąć odpowiedni kształt' oraz rzeczownik odczasownikowy *rzeźbienie* 'rycie przedmiotu w drewnie lub wzoru w drewnianym przedmiocie za pomocą ostrego narzędzia'.

Wszystkie wymienione jednostki leksykalne są ogólnopolskie, z czego *wykuć*, *wybić*, *ociosać* i *wyprofilować* nie występują w WSJP. Trudności w ustaleniu przynależności budzi nieco *wyżynać*, ponieważ w źródłach odnosi się przede wszystkim do zbóż i innych roślin. *Wyrzeźbiać* pojawia się jedynie w KSGP. Czasownik notowany jest na Zamojszczyźnie, a imiesłów – w okolicach Dąbrowy Tarnowskiej i Konina, niemniej jest to regularnie utworzona forma czasownika niedokonanego od niedyferencyjnej w aspekcie dokonanym, tj. *wyrzeźbić*, dlatego można przypuszczać, że nie jest to leksem gwarowy, ale ogólnopolski. Częściowo świadczy o tym notowanie go z różnych części kraju.

Respondenci z I generacji w największym stopniu wskazali *rzeźbić*. U młodszych zaś wyróżnia się *źłobić*, gdyż przytoczyła go co 5 osoba przy braku poświadczeń z innych pokoleń. Badani starsi i w średnim wieku podali po 7 określeń, a młodszy – 9. Wspólne dla wszystkich grup wiekowych są tylko czasowniki *rzeźbić* i *wyrzeźbiać*.

Poszczególne nazwy łączy nie tyle relacja synonimii, co bliskoźnaczości. W zależności od kontekstu mogą mieć one nieco inne znaczenia, szczególnie wskazywać na inną technikę wykonania. Na przykład czasownik *wystrugiwać* (w formie imiesłowu *wystrugiwana*) odnosi się do stolnicy, która została wytworzona z dużego kawałka drewna i po tym procesie stanowi odrębny przedmiot. *Rzeźbić* może mieć takie samo znaczenie jak *wystrugiwać*, ale też odnosić się do wytwarzania ozdób w drewnianym przedmiocie. Nie zawsze jednak kontekst użycia jest wyraźny, ponadto widać omawianą wieloznaczność, dlatego wymienione leksemy zostały zestawione w jednej grupie.

Tabela 2.X.47. *Rzeźbić*, synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘ryć przedmiot w drewnie lub wzór w drewnianym przedmiocie za pomocą ostrego narzędzia’	<i>rzeźbić</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	—
	<i>wyrzeźbiać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>źłobić</i>	0	0	3 (20%)	—
	<i>strugać</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>wystrugiwać</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wycinać</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘wyrzeźbić przedmiot w drewnie lub wzór w drewnianym przedmiocie za pomocą ostrego narzędzia’	<i>wyrzeźbić</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wyźłobić</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—
	<i>wykuć</i>	0	1 (5,56%)	1 (6,67%)	—
	<i>wybić</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘obrobić coś twardego przez uderzenie ostrym narzędziem’	<i>ociosać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—
‘wyciąć odpowiedni kształt’	<i>wyprofilować</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘rycie przedmiotu w drewnie lub wzoru w drewnianym przedmiocie za pomocą ostrego narzędzia’	<i>rzeźbienie</i>	1 (10%)	0	0	—

‘Kształt, postać wyrzeźbiona z twardego materiału’ nazwano trzema określeniami: *rzeźba* (I pokolenie), *źłobienie* (III pokolenie) i *wyźłobienie* (II pokolenie). WiA przytoczyła też leksem podrzędny, stanowiący typ takiego wyrzeźbienia, tj. *serduszko* ‘wyźłobiona ozdoba w symbolicznym kształcie’ (III generacja): [dawne kołyski] *były masywne bardziej ... [...] drewniane ... z litego takiego ... chyba drewna bardziej ... nie? ... czasem jakieś te ... źłobienia ... czy tam ... czasem jakieś powycinane [...] miały w tym drewnie ... nie? ... jakieś serduszka czy jakieś ... pierdoły ...* (Góra Bałdrzychowska Kolonia). Wszystkie wyrazy są ogólnopolskie i uzyskały po jednym poświadczeniu.

Osiemnaścioro informatorów podało *fornir* (24 zaprzeczyły jego znajomości), 12 – *okleina*, a mieszkanka Konopnicy użyła *okładziny*. Słowa te opisują ‘cienkie warstwy drewna lub innego materiału służące do pokrywania mebli’. Raz odnotowano *fornirować* ‘pokrywać fornirem’, a dwukrotnie *oklejać* ‘zakładać okleinę na meble’. Wymienione określenia są ogólnopolskie.

W wybranej grupie widać wyraźne zróżnicowanie pokoleniowe. Choć *fornir* i *okleinę* wskazano w każdej generacji, oba leksemy przytoczyły zwłaszcza osoby starsze. Szczególnie duże dysproporcje widać dla *forniru*. W I grupie wiekowej potwierdziło go 7 na 10 respondentów, a 2 podało, że go nie zna, podczas gdy w III uzyskano tylko 1 potwierdzenie, a wszyscy pozostali zaprzeczyli znajomości tego słowa. Nie zna go także ZaW. *Okleina* podana została przez połowę starszych informatorów, a u młodszych pojawiły się 2 wskazania. Z pozostałych jednostek leksykalnych po 2 użyły osoby i I i II pokolenia. U respondentów z II grupy wiekowej odnotowano odsetki poświadczeń dla *forniru* i *okładziny* sytuujące się pomiędzy pozostałymi generacjami.

Tabela 2.X.48. *Fornir*, jego synonimy i czynności z nim związane

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘cienkie warstwy drewna lub innego materiału służące do pokrywania mebli’	<i>fornir II</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	1 (6,67%)	—
		pn: 2 (20%)	pn: 7 (38,89%)	pn: 14 ⁴⁴⁰ (93,33%)	pn: ZaW
	<i>okleina</i>	5 (50%)	5 (27,78%)	2 (13,34%)	—
	<i>okładzina</i>	1 (10%)	0	0	—
‘pokrywać fornirem’	<i>fornirować</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘zakładać okleinę na meble’	<i>oklejać</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	0	—

‘Wąska, drewniana deseczka przyczepiana do mebli w celu ich dekoracji’ określana jest *listwą XI* lub *listewką II*. Pierwsza z nich została przytoczona przez 2 osoby z III pokolenia, a druga – przez 2 z II i 1 z III generacji. Obie mają charakter ogólnopolski. W zależności od kontekstu *listewka* może stanowić zdrobnienie dla *listwy*, niemniej w materiale nie zauważono wyraźnych różnic w użyciu tych jednostek leksykalnych, aby tę z formantem *-ka* uznać za deminutyw w przytoczonym znaczeniu.

Dwie informatorki ze średniej generacji zwróciły uwagę na *okucie* ‘metalowe, ozdobne wzmocnienie mebli’. Respondentka z I grupy wiekowej użyła natomiast czasownika *okuć* ‘wzmocnić, ozdobić metalem’ w postaci imiesłowu *okuty*. Oba leksemy są ogólnopolskie.

⁴⁴⁰ ZaA wprowadzie zna nazwę *fornir*, ale nie wie, czym on jest.

Na czynność ozdabiania tkanin odpowiednim splotem nici podano trzy czasowniki w aspekcie niedokonanym, jeden w dokonanym i jedno gerundium. Piętnaście osób wskazało *haftować*, 6 – *wyszywać*, a po 1 *wyhaftowywać*, *wyhaftować* i *wyszywanie*. Spośród wymienionych nazw *wyhaftowywać* nie notują źródła, a pozostałe 4 wywodzą się z rejestru ogólnego.

W omawianej grupie wyrazów widać wyraźne różnice pokoleniowe. Informatorzy z I grupy wiekowej przytoczyli wszystkie 4 leksemy, podczas gdy w II odnotowano 2, a w III – 1 leksem. Niemniej w przypadku jednostek leksykalnych podanych przez badanych ze średniej grupy wiekowej odsetek wskazań jest tożsamy z odsetkiem u osób z I generacji. Jeśli chodzi o *haftować*, to zostało wprawdzie podane w każdej grupie wiekowej, ale w I i II wymieniła je połowa informatorów, a w III uzyskano tylko 1 poświadczenie. Wynika to głównie z faktu, że starsi respondenci używali tych określeń do opisu dawnych przedmiotów, które często zdobiono. Pojawiały się odniesienia m.in. do makatek, serwet czy pościeli, jak na przykład: *my dostaliśmy na prezent ślubny pościel tak^m haftowano^m ... ładno^m ... biało^m tak^m [...] [a teraz] jeszcze te te ... z tej ... kory to takie drapio^oce te pościele że ... (PIZ, Biała Góra) czy: *panny takie ... m... na wydaniu ... no ... haftowały tam sobie [pościel i ręczniki] ... przyzdabiały ... na tak zwane wiano ... (ZaT, Zalesie)*. Dziś nie używa się makatek, serwety wytwarzane są mechanicznie i wykorzystuje się je rzadziej niż kiedyś, natomiast pościel zawiera przede wszystkim fabryczne nadruki, a nie hafty. Z tego względu w rozmowach z młodszymi osobami niemal nie padły omawiane tu nazwy.*

Tabela 2.X.49. *Haftować*, synonimy i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ozdabiać tkaniny odpowiednim splotem nici'	<i>haftować</i>	5 (50%)	9 (50%)	1 (6,67%)	—
	<i>wyhaftowywać</i>	1 (10%)	0	0	—
	<i>wyszywać</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	0	—
'ozdobić tkaniny odpowiednim splotem nici'	<i>wyhaftować</i>	1 (10%)	0	0	—
'ozdabianie tkanin odpowiednim splotem nici'	<i>wyszywanie</i>	0	1 (5,56%)	0	—

W materiale w relacji synonimii pozostają *haft* i *wyszywanka* określające 'obrazek lub napis zrobiony na tkaninie za pomocą nici'. Obie jednostki leksykalne są ogólnopolskie⁴⁴¹ i użyte zostały jednokrotnie – pierwsza w III generacji, a druga – w I.

⁴⁴¹ *Wyszywanka* nie występuje w WSJP.

W materiale odnotowano jeszcze 3 leksemy związane z ozdabianiem tkanin: *hafciarka* ‘osoba, która dawniej ozdabiała pościele, ręczniki itp.’ (po 2 użycia w II i III pokoleniu), *drukować* ‘robić wzór na tkaninie maszynowo, za pomocą specjalnej farby’ (2 kobiety z II generacji), *splot* ‘układ nici na tkaninie’ (respondentka z II grupy wiekowej). Wymienione wyrazy są niedyferencyjne. Co ciekawe, *hafciarkę* wymieniono nie tylko w II, ale i III pokoleniu, mimo że młodsi informatorzy w znacznie mniejszym stopniu zwracali uwagę na ozdabianie za pomocą haftu (zob. tab. 2.X.49.).

Łącznie 37 rozmówców wskazało *zegar* ‘urządzenie odmierzające czas, wiszące zazwyczaj na ścianie’, a 7 podało formę *zegarek*. Obie nazwy mają charakter ogólnopolski i uzyskały najwięcej przywołań od respondentów z II pokolenia. W średniej grupie wiekowej bowiem *zegar* przytoczyli wszyscy, podczas gdy w III – nieco ponad połowa informatorów. W I wymieniło go 8 na 10 osób, niemniej nie odnotowano w niej *zegarka*. Pierwszą jednostkę leksykalną potwierdził też ZaW.

Tabela 2.X.50. *Zegar* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘urządzenie odmierzające czas, wiszące zazwyczaj na ścianie’	<i>zegar</i> ⁴⁴²	8 (80%)	18 (100%)	10 (66,67%)	ZaW
	<i>zegarek</i>	0	4 (22,22%)	3 (20%)	—

‘Małe, stojące urządzenie odmierzające czas, które posiada funkcję alarmu do budzenia ludzi’ określane jest *budzikiem*. Wskazało go 13 rozmówców – po 3 z I i III pokolenia oraz 6 – z II. Ten ogólnopolski leksem został wymieniony także przez ZaW.

Mieszkańcy okolic Poddębic podali trzy nazwy ‘zegara, z którego o określonych godzinach wyskakuje ptaszek, wydając przy tym dźwięk’. Trzydzieści dwie osoby określiły go *zegarem z kukulko*^m, 6 *kukulką*, a 1 – *jaskółką*. *Kurant* ‘zegar, z którego o określonych godzinach wyskakuje ptaszek, wydając przy tym dźwięk; rzadziej: zegar z pozytywką’ wskazało 18 badanych, a 15 zaprzeczyło jego znajomości. Dwoje respondentów podało także dwa określenia – *kukulka* i *ptaszek* – na ‘wysuwany o określonych godzinach element zegara, zazwyczaj w kształcie ptaka’.

Przynależność odmianowa niektórych leksemów nie jest jednoznaczna. Wątpliwości nie budzą tu jedynie *zegar z kukulką* i *kukulka I*, które występują w przytoczonych znaczeniach w słownikach języka polskiego. *Kukulkę II* i *ptaszka* także zaliczono do wyrazów ogólnopolskich, gdyż choć nie odnoszą się w publikacjach do zegara, to ich kształt przypomina zwierzęta o takiej nazwie, skojarzenie jest więc

⁴⁴² W tym połączenia: *zegar ścienny*: p. II: 1; *zegar szafkowy*: p. I: 1.

oczywiste. Inaczej jednak potraktowano *jaskółkę*, ponieważ nie ma w źródłach *zegara z *jaskółką*, dlatego uznano ją za nienotowaną. W tym przypadku doszło najpewniej do pomylenia *jaskółki* i *kukulki* ze względu na to, że oba określenia mają podobne brzmienie i opisują ptaki. Ponadto użył ich 7-latek, co zwiększa prawdopodobieństwo pomylenia zwierząt. *Kurant* natomiast jest ogólnopolski, jeśli chodzi o zegar z pozytywką, ale nie występuje w źródłach jako zegar z kukułką. Niemniej został uznany za ogólnopolski.

Dla omawianej grupy nazw widać zróżnicowanie pokoleniowe. *Zegar z kukułko^m* podali w największym stopniu respondenci z II generacji, a w najmniejszym – z I. U starszych odnotowano najwyższy odsetek poświadczeń dla *kuranta* (w tym brak poświadczeń negatywnych), podczas gdy w III grupie wiekowej został on potwierdzony tylko przez 1 informatora (w dodatku biernie), a na jego nieznaną wskazało 10 osób. Wysuwane elementy zegara jednostkowo poświadczono w II i III pokoleniu.

Tabela 2.X.51. *Zegar z kukułko^m* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘zegar, z którego o określonych godzinach wyskakuje ptaszek, wydając przy tym dźwięk’	<i>zegar z kukułko^m</i>	6 (60%)	15 (83,33%)	11 (73,33%)	—
	<i>kukułka I</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	3 (20%)	—
	<i>jaskółka</i>	0	0	0	ZaW
‘zegar, z którego o określonych godzinach wyskakuje ptaszek, wydając przy tym dźwięk; rzadziej: zegar z pozytywką’	<i>kurant</i>	7 (70%)	10 (55,56%)	1 (6,67%)	—
			pn: 5 (27,78%)	pn: 10 (66,67%)	
‘wysuwany o określonych godzinach element zegara, zazwyczaj w kształcie ptaka’	<i>ptaszek</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>kukułka</i>	0	1 (5,56%)	0	—
	<i>II</i>				

W materiale odnotowano 4 nazwy 2 części zegara. ‘Element zegara, na którym są cyfry i po którym przesuwają się wskazówki’ nazywany jest głównie *cyferblatem* (24 wskazania, 12 poświadczeń negatywnych), a rzadziej – *tarczą* (9 wskazań) i *blatem* (2 wskazania). Trzy osoby podały także *werk* ‘wewnętrzny mechanizm zegara’.

Tarcza oraz *werk* są ogólnopolskie, niemniej druga z jednostek leksykalnych nie występuje w WSJP. W SJPD opatrzono ją kwalifikatorem „potoczny”. W PSWP jednak nie odnotowano przy niej dodatkowych informacji. O archaizmie można mówić w przypadku *cyferblatu*. Zarówno WSJP, jak i PSWP notują go jako „przestarzały”, przy czym w drugim ze źródeł dodano „dziś żartobliwy”. *Blat* w omawianym znaczeniu SGP notuje z powiatu płockiego, zatem udokumentowanie leksemu w okolicach Poddębic wydłuża linię zasięgu jego występowania w stronę południa.

Archaiczność *cyferblatu* uwidacznia się częściowo w zebranych materiale. Choć najwięcej wskazań uzyskano w II grupie, ponad połowa osób z I także go wymieniła. Zdecydowanie najmniej poświadczeń wystąpiło w rozmowach z młodszymi informatorami. Odnotowano tu także licznie nieznaną leksemu. Zapewne w związku z tym *tarcza* nieco częściej występowała u młodszych badanych, w tym ZaW. *Werk* podały 3 osoby z I i II pokolenia, a *blat* – 2 z II.

Tabela 2.X.52. Części zegara

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element zegara, na którym są cyfry i po którym przesuwają się wskazówki’	<i>cyferblat</i>	6 (60%)	16 (88,89%) pn: 1 (5,56%)	2 (13,34%) pn: 10 (66,67%)	— pn: ZaW
	<i>tarcza III</i>	1 (10%)	3 (16,67%)	4 (26,27%)	ZaW
	<i>blat III</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘wewnętrzny mechanizm zegara’	<i>werk</i>	1 (10%)	2 (11,11%)	0	—

Klepsydra oznacza ‘przedmiot odmierzający czas poprzez przesypywanie ziarenek przez ustalony okres’. Wymieniło go 4 respondentów – 3 z II generacji oraz ZaW. Niska frekwencja wynika z faktu, że na co dzień nie odmierza się czasu przy pomocy opisywanego desygnatu ze względu na jego niedokładność względem zegarów. W domach pojawia się głównie w formie dekoracji, niemniej stosunkowo rzadko. Omawiana jednostka leksykalna jest ogólnopolska.

Dwadzieścioro dwoje informatorów wspomniało, że do elementów wyposażenia domu należą *ksioⁿżki*⁴⁴³ ‘papierowe przedmioty o zwartej treści słownej’. Jednokrotnie w III pokoleniu wskazano 2 typy *książek*, tj. *atlas* ‘publikacja ze zbiorem map’ oraz *słownik* ‘publikacja zawierająca spis słów lub pojęć wraz z objaśnieniami, często uporządkowany alfabetycznie’. *Książka* pozostaje więc jednostką nadrzędną względem *atlasu* i *słownika*. Wymienione leksemy są ogólnopolskie.

Tabela 2.X.53. *Ksioⁿżka* i jej typy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘papierowy przedmiot o zwartej treści słownej’	<i>ksioⁿżka</i>	6 (60%)	9 (50%)	7 (46,67%)	—
‘publikacja ze zbiorem map’	<i>atlas</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘publikacja zawierająca spis słów lub pojęć wraz z objaśnieniami, często uporządkowany alfabetycznie’	<i>słownik</i>	0	0	1 (6,67%)	—

⁴⁴³ Leksem podawano przede wszystkim w liczbie mnogiej.

W zebranych materiale odnotowano jeszcze 7 jednostek leksykalnych z mikropola tematycznego POZOSTAŁE OZDOBY. Wśród nich są: *pamioⁿtka* ‘przedmiot upamiętniający jakieś wydarzenie, np. podróż, ślub, urodziny itp.’ (9 poświadczeń), *wykończenie* ‘ozdobne brzegi, blaty mebli’ (5 poświadczeń), *ćwiek* ‘mały, metalowy, ostro zakończony element ozdoby’ (2 poświadczenia), *klejnot* ‘drogi, wartościowy kamień szlachetny wykorzystywany do dekoracji’, *zbieractwo* ‘kolekcjonowane przedmioty ustawiane na regale’, *zawieszka* ‘ozdobny lub zapachowy woreczek’ oraz *dekupaż* (*decoupage*) ‘technika ozdabiania mebli, naczyń polegająca na przyklejaniu wzorów z papieru na ich powierzchni’ (po 1 poświadczeniu).

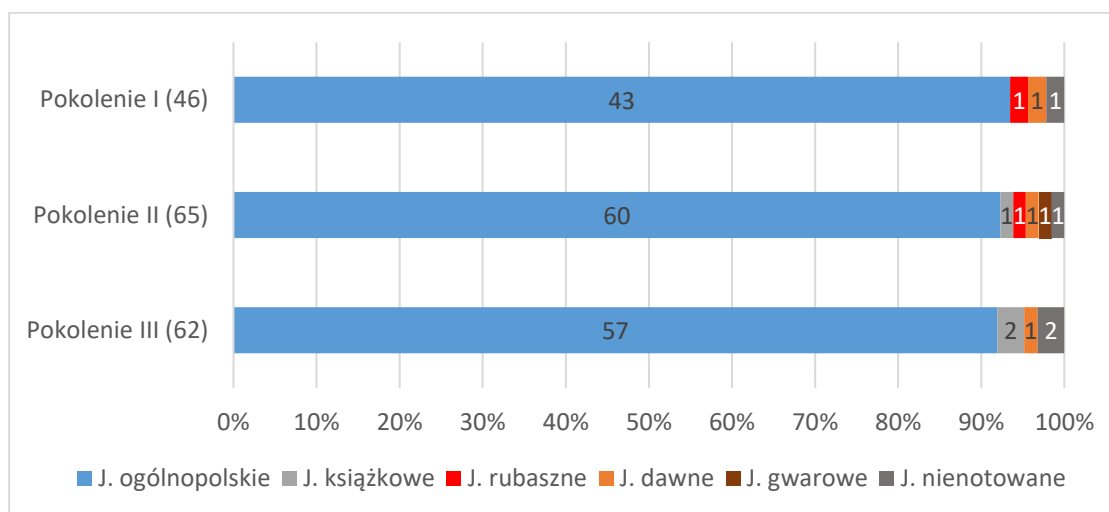
Pięć z wymienionych leksemów jest ogólnopolskich (*pamioⁿtka*, *wykończenie*, *ćwiek*, *klejnot* i *zawieszka*), z czego *wykończenie* występuje tylko w WSJP. *Zbieractwo* i *dekupaż* nie są natomiast notowane w źródłach. W II i III pokoleniu podano po 4 jednostki leksykalne, a starsi informatorzy wymienili tylko *pamioⁿtkę*. Jednego określenia – *zawieszka* – użył ponadto ZaW.

Tabela 2.X.54. Pozostałe słownictwo związane z ozdabianiem

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘przedmiot upamiętniający jakieś wydarzenie, np. podróż, ślub, urodziny itp.’	<i>pamioⁿtka II</i>	3 (30%)	3 (16,67%)	3 (20%)	—
‘ozdobne brzegi, blaty mebli’	<i>wykończenie</i>	0	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—
‘mały, metalowy, ostro zakończony element ozdoby’	<i>ćwiek</i>	0	2 (11,11%)	0	—
‘drogi, wartościowy kamień szlachetny wykorzystywany do dekoracji’	<i>klejnot</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘kolekcjonowane przedmioty ustawiane na regale’	<i>zbieractwo</i>	0	1 (5,56%)	0	—
‘ozdobny lub zapachowy woreczek’	<i>zawieszka</i>	0	0	0	ZaW
‘technika ozdabiania mebli, naczyń polegająca na przyklejaniu wzorów z papieru na ich powierzchni’	<i>dekupaż</i>	0	0	1 (6,67%)	—

Łącznie w mikropolu tematycznym POZOSTAŁE OZDOBY odnotowano 46 jednostek leksykalnych od osób z I pokolenia: 43 ogólnopolskie i po 1 rubasznej, dawnej oraz nienotowanej. W średniej grupie wiekowej podano 65 leksemów, w tym 60 ogólnopolskich i po 1 książkowym, rubasznym, dawnym, gwarowym oraz nienotowanym. Młodszy informatorzy wskazali zaś 62 określenia: 57 ogólnopolskich, po 2 książkowe i nienotowane oraz 1 dawne. Ponadto ZaW wymienił 9 słów z rejestru ogólnego i 1 nienotowane. Najmłodszy respondent zaprzeczył znajomości 1 wyrazu

ogólnopolskiego i dawnego, w II generacji odnotowano 3 poświadczenia negatywne dla jednej nazwy niedyferencyjnej i dawnej, w I – 3 ogólnopolskich i w III – 4 z rejestru ogólnego i 1 dawnej.

Wykres 2.70. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE OZDOBY

Najwięcej leksemów użyli rozmówcy z III generacji, najmniej – z I. Młodszy wykazywali większą skłonność do używania wariantów nazewniczych, podczas gdy starsi takich wariantów podawali mniej. Tylko w pojedynczych przypadkach to informatorzy z I grupy wiekowej używali więcej jednostek leksykalnych, jak na przykład słownictwo związane z haftem oraz z oklejaniem mebli cienką warstwą drewna lub innego tworzywa.

W mikropolu POZOSTAŁE OZDOBY znajduje się niewiele wyrazów dyferencyjnych. Łącznie odnotowano ich 9 na 105. W II i III pokoleniu stanowią one ok. 10% leksemów, przy czym nieznacznie wyższy odsetek jest w średniej grupie, ponieważ wskazano w niej mniej jednostek ogólnopolskich. Proporcjonalnie mniej określeń dyferencyjnych jest natomiast w I generacji. Warto jeszcze nadmienić, że w II grupie wiekowej odnotowano wszystkie typy słów pod względem przynależności odmianowej dla omawianego mikropola.

Podsumowanie subpola tematycznego OZDOBY

W I i II generacji wszystkie mikropola układają się w tej samej kolejności pod względem liczebności leksemów. Są to kolejno: OZDOBY ŚWIĄTECZNE, POZOSTAŁE OZDOBY, FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN, KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE, OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE, OBRAZY i DEWOCJONALIA.

Różnice widać natomiast w III pokoleniu, w przypadku którego największe jest mikropole POZOSTAŁE OZDOBY, ponadto OBRAZY zawierają więcej nazw niż OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE.

Tabela 2.X.55. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego OZDOBY pod względem przynależności pokoleniowej

Mikropole	Pokolenie I (172)	Pokolenie II (248)	Pokolenie III (223)
OZDOBY ŚWIĄTECZNE	47 (27,33%)	68 (27,42%)	59 (26,46%)
POZOSTAŁE OZDOBY	46 (26,74%)	65 (26,21%)	62 (27,80%)
FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN	33 (19,19%)	39 (15,73%)	38 (17,04%)
KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE	17 (9,88%)	37 (14,92%)	30 (12,88%)
OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE	14 (8,14%)	16 (6,45%)	12 (5,38%)
OBRAZY	9 (5,23%)	13 (5,24%)	15 (6,73%)
DEWOCJONALIA	6 (3,49%)	10 (4,03%)	7 (3,14%)

Rozbieżności w proporcjach mikropól między pokoleniami nie są duże. Dla OZDÓB ŚWIĄTECZNYCH wyższy odsetek odnotowano w I i II generacji, a najniższy w III, natomiast w POZOSTAŁYCH OZDOBACH relacja ta jest odwrotna. W I grupie wiekowej widać, że mikropole FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN pozostaje wyraźnie większe niż KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE, podczas gdy w młodszych pokoleniach, zwłaszcza w II, dysproporcje te są znacznie mniejsze.

Zdawać by się mogło, że starsi rozmówcy w większym stopniu wskażą na przedmioty związane z wiarą, gdyż w późniejszych latach wzrasta refleksja nad sensem życia, a ludzie w dojrzałym wieku coraz częściej myślą o śmierci. Ponadto w czasach, gdy osoby ze starszego pokolenia przeżywały dzieciństwo, wiara i praktyki z nią związane występowały powszechniej niż w latach późniejszych (Śleszyński 2018: 140–141). Jak wynika ze statystyk, starsi wyraźniej deklarują, że są wierzący, niż młodszy. Jako osoby głęboko wierzące uważa się 16,1% Polaków w wieku 65–74 lata, podczas gdy wśród ludzi powyżej 75. roku odsetek ten wzrasta do 28,9%, a w młodszej grupie wiekowej (16–24 lata) wynosi on zaledwie 4,8%⁴⁴⁴ (GUS 2018: 2). Dlatego nieco zaskakuje fakt, że najmniej dewocjonaliów wskazali starsi rozmówcy, niemniej mikropole jest na tyle małe, że różnice są nieznaczne.

Na subpole OZDOBY składa się 379 jednostek leksykalnych, w tym 318 ogólnopolskich, 34 (8,97%) nienotowanych, 10 (2,64%) gwarowych, 5 (1,32%) potocznych, książkowych i dawnych oraz po 1 (0,26%) regionalnej i rubasznej. Oznacza to, że 83,91% leksemów wywodzi się z rejestru ogólnego, a 16,09% ma charakter

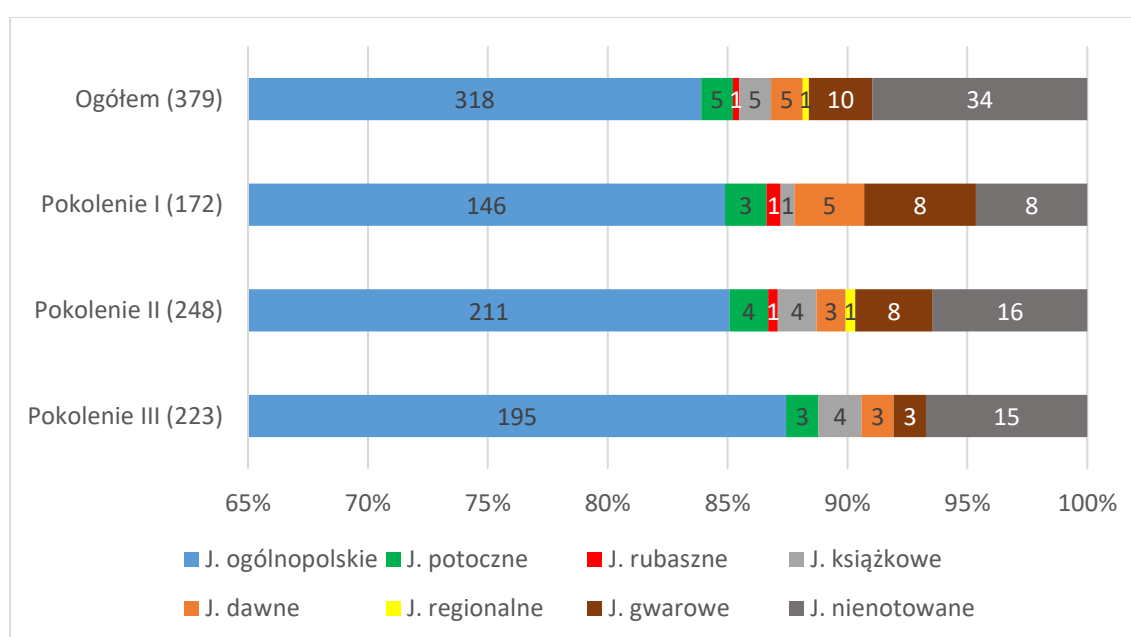
⁴⁴⁴ W każdym kolejnym pokoleniu (liczonym co dekadę) odsetek osób głęboko wierzących wzrasta.

dyferencyjny. Omawiane podpole ma więc najniższy odsetek określeń nieogólnopolskich w zgromadzonym materiale.

Tabela 2.X.56. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola OZDOBY

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	146 (84,88%)	211 (83,76%)	195 (86,45%)
Jednostki dyferencyjne	26 (15,12%)	37 (16,24%)	28 (13,55%)

We wszystkich pokoleniach odsetek jednostek dyferencyjnych wynosi zaledwie kilkanaście procent. Nieco wyższy jest on w II grupie wiekowej, ponieważ liczy ponad 16%, podczas gdy w III – o niemal 3% mniej. Różnice te są zatem nieznaczne.

Wykres 2.71. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola OZDOBY

Na liczebność leksemów dyferencyjnych ogółem wyraźny wpływ miały jednostki nienotowane, a mniejszy – gwarowe. Taką samą zależność widać w II i III generacji. Ponownie u starszych rozmówców najliczniejszą grupę stanowiły określenia gwarowe, a niewystępujące w źródłach okazały się mniej liczne. U starszych informatorów odnotowano wszystkie wyrazy dawne, zatem materiał potwierdza ich archaiczny według źródeł charakter. W młodszych grupach wiekowych więcej jest zaś słów książkowych. W II pokoleniu odnotowano nazwy ze wszystkich odmian, w I i III nie wskazano natomiast regionalizmu, a w młodszym także leksemu rubasznego.

Poświadczenia uzupełniające uzyskano jedynie od ZaW. Wymienił on 35 jednostek leksykalnych, w tym 32 ogólnopolskie, 2 nienotowane i książkowe *malowidło*.

Zaprzeczył natomiast znajomości 3 określeń gwarowych i ogólnopolskich oraz 1 dawnego, czyli łącznie 7.

Pozostając przy poświadczeniach negatywnych, należy nadmienić, że ich liczba w poszczególnych grupach wiekowych jest zbliżona. W I odnotowano ich 10 (7 dla leksemów ogólnopolskich, 2 gwarowych i książkowego), w II – 9 (6 dla jednostek ogólnopolskich, 2 gwarowych i dawnej), a w III generacji zaprzeczono znajomości 11 określeń (6 ogólnopolskich, 3 gwarowych oraz po 1 dawnym i regionalnym).

XI. VARIA

Pięćdziesiąt jeden jednostek leksykalnych nie przyporządkowano do żadnego z subpól tematycznych ze względu na ich ogólny charakter, wieloznaczność, kontekstowe użycia oraz na możliwość umieszczenia ich w kilku subpolach lub niemożność dopasowania do wydzielonych kategorii. W związku z powyższym znajdują się one w zbiorczym subpolu VARIA, w którym wyznaczono 2 mikropola: CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ oraz INNE.

XI.a CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ

Mikropole CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ składa się z 16 leksemów. Czternaście z nich ma charakter ogólnopolski, 1 – gwarowy, a 1 nie notują wykorzystane źródła. Mikropole to zostało wyróżnione, gdyż jest regularne semantycznie. W związku z tym, że zawarte w nim nazwy odnoszą się jednocześnie do desygnatów z różnych subpól, zostało ono sklasyfikowane w subpolu VARIA.

Mieszkańcy okolic Poddębic podali 2 ogólnopolskie leksemy – *noga* i *nóżka* – na określenie ‘podłużnego, wąskiego elementu urządzeń, naczyń lub mebli, na którym opiera się ciężar przedmiotu’. Pierwszy z nich uzyskał 30 poświadczeń, a drugi – 19. Relacja *nogi* i *nóżki* nie zawsze jest synonimiczna. Czasami drugi wyraz stanowi deminutywną formę pierwszego, np. przy opisie kanonki, która według respondentów miała *niskie nóżki*, czy pucharku, a zatem niedużym naczyniu. Widać więc podkreślenie ich niewielkiego rozmiaru. Niemniej *nóżki* są też przy ławkach czy stojakach na wodę do mycia się, w których przypadku nie widać odniesień do małych wymiarów.

Omawiane leksemy są wieloznaczne. Odnoszą się do małych naczyń, z których się je, dużych, w których dawniej prano, do małych mebli (jak stołki), i dużych jak stoły czy łóżka. Opisują także części urządzeń, zwłaszcza różnorodnych pieców (kozy,

kanonki, angielfki). Raz odnotowano nieco nietypowe użycie – *nóżka* bowiem podana została jako ‘podłużny, drewniany element krychaczki do ziemniaków (uchwyt)’.

Noga w większym stopniu została podana w starszych pokoleniach, a w mniejszym – w młodszym. *Nóżkę* natomiast wskazała połowa informatorów z II i III grupy wiekowej, przy co piątym w I.

Tabela 2.XI.1. *Noga* przedmiotu i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘podłużny, wąski element urządzeń, naczyń lub mebli, na którym opiera się ciężar przedmiotu’	<i>noga II</i>	7 (70%)	13 (72,22%)	9 (60%)	KaS
	<i>nóżka</i>	2 (20%)	9 (50%)	8 (53,33%)	—

Ogólnopolskie leksemy *uchwyt* i *roⁿczka* zostały wyjaśnione jako ‘element urządzenia, naczynia, narzędzia, za który można je chwycić’. Piętnaście poświadczeń uzyskała pierwsza z jednostek leksykalnych, a 6 – druga. Obie nazwy odnoszą się do takich desygnatów, jak: kubek, pralka, przybory kuchenne, piekarnik, szczotka do zamiatania i inne. Ze względu na wieloznaczność określić trudno mówić o pełnej synonimii, niemniej mogą być one używane zamiennie. Oba wyrazy najczęściej były poświadczane w młodszym pokoleniu.

Tabela 2.XI.2. *Roⁿczka* przedmiotu i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘element urządzenia, naczynia, narzędzia, za który można je chwycić’	<i>roⁿczka</i>	2 (20%)	7 (38,89%)	6 (40%)	—
	<i>uchwyt III</i>	1 (10%)	1 (5,56%)	4 (26,27%)	—

‘Część mebla lub urządzenia, która się otwiera’ określana jest jako *drzwiki* i *drzwiczki*. Obie nazwy uzyskały 9 poświadczeń, przy czym starsi używają częściej pierwszej formy, a młodszy – drugiej. *Drzwiczki* stanowią leksem ogólnopolski, *drzwiki* zaś wywodzą się z gwar. W ogólnym znaczeniu drugi z wyrazów notowany jest w okolicach Łęczycy, Konina i Ciechanowa; poświadczenie go w okolicach Poddębic znajduje więc odzwierciedlenie w materiale zgromadzonym w SGP. We wschodniej i środkowej Wielkopolsce *drzwiki* notowane są jako ‘małe drzwi w dużych wrotach stodoły’ (AJKLW, m. 688).

Ponownie widać wieloznaczność jednostek leksykalnych. Odnoszą się one bowiem np. do kuchni węglowej, framugi w zn. II, zegara z kukułką, kredensu czy nawet piwnicy. Omawiane leksemy w pewnych kontekstach mogą być deminutywnymi formami *drzwi* (zob. mikropole III.d). O ile bowiem urządzenia czy meble w zgromadzonym materiale

mogą mieć zarówno *drzwi*, jaki i *drzwiki* oraz *drzwiczki*, o tyle desygnat zamykający główne pomieszczenia w domu określany jest zawsze jako *drzwi*. Zwrócono wprawdzie uwagę, że do piwnicy mogą prowadzić *drzwiki*, ale tylko wówczas, gdy są one mniejsze od innych drzwi w domu lub pomieszczeniach gospodarczych. W tym przypadku widać zatem deminutywny charakter słowa *drzwiki*. W innych kontekstach, jak wspomniano, znaczenia *drzwi*, *drzwików* i *drzwiczek* mogą być tożsame i równorzędne.

Tabela 2.XI.3. *Dzwiczki* przedmiotu i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'część mebla lub urządzenia, która się otwiera'	<i>drzwiki</i> ⁴⁴⁵	4 (40%)	3 (16,67%)	2 (13,34%)	—
	<i>drzwiczki</i> ⁴⁴⁶	1 (10%)	5 (27,78%)	3 (20%)	—

Dwóch mieszkańców Zalesia – z I i II generacji – użyło ogólnopolskiego leksemu *oprawa* 'to, w czym osadzony, zabezpieczony jest przedmiot; obramowanie'. Mężczyźni powiedzieli, że wyraz ten nazywa część pieca kaflowego, lampy naftowej i tary do prania.

Użyto 6 nazw 'ruchomej, zazwyczaj górnej część naczynia, urządzenia lub mebla, służącej do jego otwierania i zamykania lub zasłaniania'. Są to: *dekiel* (28 poświadczeń), *przykrycie* (19 poświadczeń), *dekielek* (3 poświadczenia), *zakrycie*, *pokrywka III* (po 2 poświadczenia) oraz *zakrywka* (1 poświadczenie). Ponownie widać tu możliwość różnorodnego zastosowania, gdyż odnoszą się one do takich desygnatów jak np. słoik, kufer, kuchnia węglowa i studnia.

Zakrywki nie notują źródła. Jest to bowiem okazjonalna kontaminacja słów *zakrycie* i *pokrywka*. Pozostałe wymienione jednostki leksykalne mają charakter ogólnopolski, z czego *dekielek* występuje tylko w PSWP. W omawianej grupie różnice pokoleniowe są nieznaczne. *Dekielek* przytoczyły wyłącznie osoby z II generacji (niemniej ma on mało wskazań), natomiast w tej grupie wiekowej odnotowano najmniejszy odsetek poświadczeń dla *przykrycia* i najmniej leksemów. Najwięcej podali ich młodszy respondenci, nie przywołując tylko *dekielka*. Warto też odnotować, że dwóch słów – *przykrycie* i *dekiel* – użyli ZaW i KaS.

Tabela 2.XI.4. *Przykrycie* naczynia i synonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'ruchoma, zazwyczaj górna część naczynia, urządzenia lub mebla, służąca do jego otwierania	<i>przykrycie II</i>	5 (50%)	6 (33,33%)	6 (40%)	ZaW; KaS
	<i>zakrycie</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>zakrywka</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>pokrywa</i>	1 (10%)	0	1 (6,67%)	—
	<i>dekiel</i>	6 (60%)	11 (61,11%)	9 (60%)	ZaW; KaS

⁴⁴⁵ W tym warianty: *dzwiki*: p. I: 2, p. II: 3; *dzwiki*: p. I: 1.

⁴⁴⁶ W tym warianty: *dzwiczki*: p. I: 1, p. II: 5, p. III: 2; *dzwiczki*: p. II: 1; *dźrzwiczki*: p. III: 1.

i zamykania lub zasłaniania’	<i>dekielek</i>	0	3 (16,67%)	0	—
------------------------------	-----------------	---	------------	---	---

‘Tafla szkła lub przezroczystego tworzywa sztucznego umieszczana w oknie, meblach’ przez 20 rozmówców została nazwana *szybq*, a przez 12 – *szybkq*. Oba leksemy są ogólnopolskie. Pierwszy z nich najwięcej wskazań uzyskał w I i II pokoleniu, przy czym w średnim odsetek dla *szybki* jest niemal taki sam. Wyraźnie mniej poświadczeń dla drugiej jednostki leksykalnej odnotowano w młodszej grupie.

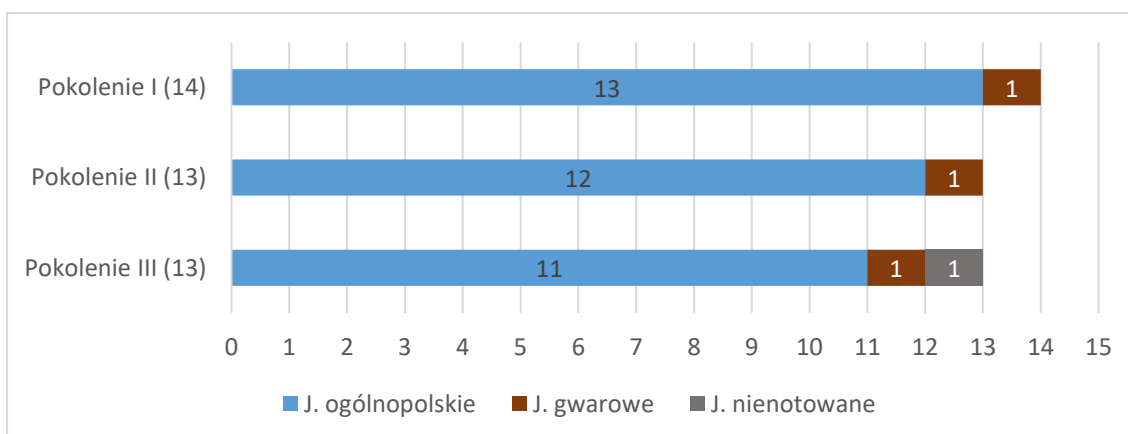
Szybka w większości przypadków odnosi się do mebli lub małej tafli szkła w przedzielonym oknie, natomiast *szyba* głównie do okna. Pierwszą z nich można by zatem uznać za zdrobnienie, jednak nie zawsze zachodzi tu regularność. W pojedynczych przypadkach *szybka* odnosi się do każdej wielkości tafli szkła w oknie, a *szyba* – do mebli.

Tabela 2.XI.5. *Szyba* i warianty

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘tafla szkła lub przezroczystego tworzywa sztucznego umieszczana w oknie, meblach’	<i>szyba</i>	6 (60%)	8 (44,44%)	6 (40%)	—
	<i>szybka</i>	4 (40%)	7 (38,89%)	1 (6,67%)	—

Trzy respondentki (2 z I i 1 z III generacji) użyły ogólnopolskiego leksemu *kółko II* ‘ruchomy, okrągły element mebla lub urządzenia, dzięki któremu łatwo je przesuwać’. Desygnat ten według badanych znajduje się przy bielizniarce i elektrycznym olejaku.

Podumowując, informatorzy z I pokolenia użyli 14 nazw z zakresu CZĘŚCI MEBLI. Wymienili przy tym 13 jednostek ogólnopolskich i 1 gwarową. Informatorzy ze średniej i młodszej grupy wiekowej wskazali łącznie 13 określeń, z czego w II generacji przytoczono 12 słów ogólnopolskich i 1 gwarowe, a w III – 11 niedyferencyjnych oraz po 1 gwarowym i nienotowanym. Dwa ogólnopolskie słowa podał ZaW, a 3 – KaS. Nie odnotowano tu natomiast poświadczeń negatywnych.

Wykres 2.72. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ

Jak widać, liczebność jednostek leksykalnych we wszystkich pokoleniach jest niemal tożsama. Jedynie w I wskazano o 1 leksem więcej. W każdej grupie wiekowej podano słowo gwarowe, natomiast jedynie w III przytoczono określenie nienotowane w wykorzystanych źródłach.

XI.b INNE

Mikropole INNE zawiera wszystkie pozostałe jednostki lekskalne, których nie udało się zaklasyfikować do wyznaczonych grup semantycznych. Łącznie jest ich 35. Wśród nich znajduje się 27 z rejestru ogólnego, po 3 są nienotowane i dawne, a 2 – żartobliwe.

Podstawowy względem całej rozprawy ogólnopolski leksem *wyposażenie* ‘ogół tego, co znajduje się w domu’ wymieniło 10 osób – po 3 z I i III generacji oraz 4 – z II. Jest to zaskakująco niski wynik dla tak podstawowej jednostki leksykalnej. Niska frekwencja wynika zapewne z faktu, że sam kwestionariusz nie zawierał pytania o *wyposażenie*, co było zabiegiem celowym, aby sprawdzić występowanie słowa w kontekście i nie „wymuszać” jego użycia. Respondenci wskazywali omawiany wyraz głównie w odpowiedzi na pytanie *Czym jest mebel?*, jak np. FeE: *wyposażenie wneⁿczsza ...* (Zalesie) czy WiA: *no coś ... wyposażeniem domu ...* (Góra Bałdrzychowska Kolonia).

Dwie informatorki z II pokolenia użyły 3 jednostek leksykalnych opisujących renowację domu i jego wnętrz. Mieszkanka Białej Góry podała rzeczownik *remont* ‘gruntowne odnowienie, naprawa domu’, natomiast respondentka z Uniejowa wymieniła czasownik *remontować* ‘gruntownie odnawiać dom, dokonać w nim szeregu napraw’ oraz jego formę w aspekcie dokonanym, tj. *przeremontować*. Wymienione leksemy mają charakter ogólnopolski, jednak ostatni występuje tylko w WSJP.

Czasownik *przechowywać* ‘trzymać coś w domu, pojemniku, by się nie zniszczyło itp.’, który wywodzi się z rejestru ogólnego, wymieniło 12 informatorów: 4 z I generacji, 5 – z II i 3 – z III, natomiast pochodzący od niego rzeczownik *przechowywanie* ‘trzymanie czegoś w domu, pojemniku, by się nie zniszczyło itp.’ został przywołany przez 13 osób: 1 z I generacji, 8 – z II, 3 – z III oraz ZaW. W ich użyciu widać pewne różnice pokoleniowe. W średniej grupie wiekowej częściej wymieniano rzeczownik, w starszej – czasownik; w młodszej zaś liczba poświadczeń jest taka sama w obu przypadkach.

Nazwy przedmiotów, którym można zmienić powierzchnię, dzielą się na dwa typy. Pierwszy odnosi się do zwiększania powierzchni przez zgięcie lub wysunięcie elementów przedmiotów. Są to wyrazy *rozkładany* i *rozsuwany*. Drugi do zmniejszania

powierzchni, tj. *składany*. Z perspektywy struktury nazwy te wyglądają na antonimy, niemniej są to wyrazy bliskoznaczne, gdyż opisują te same typy desygnatów. Mówiąc ściślej, aby przedmiot mógł być *rozkładany* lub *rozsuwany* musi mieć także funkcję jego zsunęcia. I odwrotnie – aby przedmiot mógł być *składany*, musi mieć funkcję rozłożenia. W przeciwnym razie, jak wskazano w materiale, będzie on *nieskładany*, czyli ‘taki, któremu nie można zmniejszyć powierzchni przez zgięcie lub wsunięcie jego elementów’. Antonimem dla słowa *składany* jest więc *nieskładany*. Natomiast mimo bliskoznaczności leksemów *składany* oraz *rozkładany* i *rozsuwany* wyraz *nieskładany* nie jest przeciwstawny dla *rozkładanego* i *rozsuwanego*, gdyż opisuje on desygnaty, którym nie da się zmniejszyć powierzchni, podczas gdy *rozkładany* i *rozsuwany* dotyczą jej zwiększenia. Antonimami – hipotetycznie – byłyby tu **nierozkładany* i **nierozsuwany*.

Wymienione jednostki leksykalne odnoszą się do różnych desygnatów. Są to m.in. drzwi (por. *harmonijka*, mikropole III.d), stół, ława (jako ‘niski stół’), fotel, łóżko, przepierzenie. Niemniej najwięcej wskazań odnosiło się do łóżka i do drzwi.

Spośród wymienionych wyrazów wszystkie są ogólnopolskie. *Rozkładany* przytoczyło 13 rozmówców, *rozsuwany* – 6, *składany* – 18, a *nieskładany* – 4. *Rozkładany* i *rozsuwany* mają najwyższy odsetek wskazań w III pokoleniu, a *składany* w największym stopniu poświadczyły osoby ze średniej grupy wiekowej. Młodszy informatorzy użyli wszystkich jednostek leksykalnych, a starsi i w średnim wieku podali po 3. Dwa leksemy przywołał ponadto ZaW.

Tabela 2.XI.6. *Rozkładany*, jego warianty, synonimy i antonimy

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘taki, któremu można zwiększyć powierzchnię przez zgięcie lub wysunięcie jego elementów’	<i>rozkładany</i>	2 (20%)	4 (22,22%)	7 (46,67%)	—
	<i>rozsuwany</i>	1 (10%)	0	4 (26,27%)	ZaW
‘taki, któremu można zwiększyć powierzchnię przez zgięcie lub wsunięcie jego elementów’	<i>składany</i>	4 (40%)	9 (50%)	5 (33,33%)	—
‘taki, któremu nie można zmniejszyć powierzchni przez zgięcie lub wsunięcie jego elementów’	<i>nieskładany</i>	0	1 (5,56%)	2 (13,34%)	ZaW

Mieszkanca Neru (II generacja) w rozmowie użyła leksemu *konserwować* ‘zabezpieczać urządzenia i meble przed zniszczeniem przy użyciu odpowiednich środków’. Wspomniana jednostka leksykalna wywodzi się z rejestru ogólnego.

Kilka osób podkreślało, że aby wykonać pewne czynności (np. aby zrobić pranie), należało najpierw zwiększyć temperaturę wody. Współcześnie funkcja ta jest nierzadko dostępna w urządzeniach, np. w pralkach, dawniej jednak tak nie było. Garnki z wodą stawiano więc na kuchniach – najpierw węglowych, a z czasem gazowych i elektrycznych. Na czynność zwiększania temperatury wody respondenci użyli następujących określeń: *grzać*⁴⁴⁷ ‘zwiększać temperaturę wody, zwłaszcza do prania’ (1 osoba z I pokolenia i 3 osoby – z II), *nagrzać* (1 poświadczenie z II generacji i 2 poświadczenia – z III), *ugrzać* ‘zwiększyć temperaturę wody, zwłaszcza do prania’ (respondent z II grupy wiekowej) oraz *podgrzewać* ‘doprowadzać temperaturę wody do wysokiej’ (informatorka z I pokolenia).

Do ogólnopolskich leksemów należą: *grzać*, *nagrzać* i *podgrzewać*. *Ugrzać* natomiast zostało uznane za archaizm, ponieważ notowane jest wyłącznie w SJPD, ponadto z kwalifikatorem „przestarzałe”.

Informatorzy z III pokolenia przytoczyli określenia związane z brązowo-pomarańczowym nalotem osadzającym się na metalowych i aluminiowych przedmiotach. Sam nalot nazwany został *rdzą* (2 użycia), przytoczono też czasownik *rdzewieć* ‘pokrywać się rdzą’ oraz jego formy w aspekcie dokonanym, czyli *zardzewieć* (po 1 użyciu). Wszystkie jednostki leksykalne są ogólnopolskie.

Respondentka z III generacji wskazała *hanomag* oznaczający ‘niekształtny, nietypowy przedmiot, na który czasami trudno znaleźć nazwę’. Nie jest on notowany w źródłach. Wyraz ten wywodzi się od przedsiębiorstwa Hannoversche Maschinenbau AG produkującego parowozy, samochody osobowe i ciężarowe oraz maszyny rolnicze i przemysłowe. Pojazdy te niekiedy charakteryzował specyficzny obły lub kanciasty kształt (Hanomag-Museum 2022), szczególnie z perspektywy współczesnej estetyki i techniczno-technologicznych możliwości, stąd *hanomagiem* określa się mniej typowe przedmioty. W tym przypadku respondentka odniosła się do żyrandola oraz abażuru.

Q: Czym jest abażur?

ZaMK: *no to jes ten taki ... hanomag co przykrywa lampe ...*

Q: A czym jest żyrandol?

ZaMK: *a żyrandol to jes ten taki hanomag co ... [...] co wisi sobie pod sufitem i ... ma ... głównie dawać jakieś tam waro... walory estetyczne ... (Zalesie)*

⁴⁴⁷ W tym wariant *grzoć*: p. II: 1.

Jak widać, słowo to zatraciło swoje pierwotne znaczenie i nie wiąże się z motoryzacją. Patrząc na powyższy cytat, *hanomag* można porównać z *wihajstrem* (zob. mikropole VIII.a), który też oznacza bliżej nieokreślony przedmiot, ale o bardziej sprecyzowanym – cienkim, podłużnym – kształcie. Innego typu jest również etymologia obu słów.

Od 1 do 5 poświadczeń uzyskały określenia na ‘stary przedmiot, budynek niepopularny współcześnie’: *zabytek*, *zabytkowy*, *antyk*, *antyczny* i *przedpotopowy*. Użyto także przymiotnika *peerelowski* ‘jak z epoki PRL-u’. Im młodsze pokolenie, tym więcej słów określających dawne przedmioty. Warto podkreślić, że samą kategorię „dawności” młodszy postrzegają inaczej niż starsi. Jak wykazała Michalina Surma:

„Dawne” dla najstarszych mieszkańców wsi związane jest z jednostką – perspektywą własnego istnienia i życia rodzinnego. Z kolei w świadomości językowej informaterek ze średniego i młodszego pokolenia kategoria „dawności” bywa wiązana nie tyle z rodziną, co przede wszystkim z nieokreślonością i określonością. Pierwsze wiąże się z czasem pokoleń od dawna nieżyjących, a drugie – z konkretnymi wskazaniem odnoszącymi się do historii (Surma 2020: 105–106).

Choć wszystkie leksemy opisują dawne przedmioty, a także wszystkie występują w słownikach języka polskiego, to różnią się pod względem nacechowania stylistycznego. Żadnego komentarza nie wymaga *antyk*. Jest to wyraz ogólnopolski. *Zabytek*, *zabytkowy* oraz *peerelowski* również wywodzą się z rejestru ogólnego, przy czym pierwszy z nich w PSWP został określony jako potoczny (w WSJP nie ma kwalifikatora), *zabytkowy* występuje tylko w słowniku internetowym, a *peerelowski* – tylko w poznańskim. *Antyczny* i *przedpotopowy* zostały podane jako „żartobliwe”, przy czym pierwszy z nich notuje WSJP właśnie z takim kwalifikatorem, a w PSWP nie opatrzone go żadnym uzupełnieniem. Drugi natomiast w słowniku pod redakcją H. Zgólkowej został podany nie tylko jako „żartobliwy”, ale też „przenośny”, podczas gdy w SJPD nie opatrzone go żadnym kwalifikatorem, a WSJP w ogóle go nie notuje.

Tabela 2.XI.7. *Zabytek*, jego synonimy i określenia przymiotnikowe

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
‘stary przedmiot, budynek niepopularny współcześnie’	<i>zabytek</i>	2 (20%)	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—
	<i>antyk</i>	1 (10%)	0	0	—
‘o przedmiocie, budynku: taki, który jest stary, niepopularny współcześnie’	<i>zabytkowy</i>	0	2 (11,11%)	0	—
	<i>antyczny</i>	0	0	1 (6,67%)	—
	<i>przedpotopowy</i>	0	0	1 (6,67%)	—
‘jak z epoki PRL-u’	<i>peerelowski</i> ⁴⁴⁸	0	2 (11,11%)	1 (6,67%)	—

⁴⁴⁸ W tym wariant *peereloski*: p. II: 1, p. III: 1.
552

Jednokrotnie w materiale odnotowano przymiotnik *młodzieżowy*, czyli ‘taki, który jest przeznaczony dla młodych osób; nowoczesny’. Respondentka z II grupy generacyjnej odniosła go do meblościanki. Omawiany leksem wywodzi się z rejestru ogólnego.

Informatorzy podali 2 określenia odnoszące się do narodowości, tj. *poniemiecki*⁴⁴⁹ ‘wyprodukowany w Niemczech lub w niemieckim stylu’ (2 użycia w II pokoleniu) oraz *chiński* ‘złej jakości, tani, zazwyczaj wykonany w Chinach’ (1 przytoczenie w III generacji). Pierwszy z przymiotników jest ogólnopolski (występuje w PSWP i SJPD). Zastosowany w tym derywacie prefiks *po-* wskazuje na relację dawności – ‘taki, który został po Niemcach’ – jednak współcześnie ta relacja uległa zatarciu i dotyczy również desygnatów wytwarzanych obecnie w Niemczech lub nawiązujących do niemieckiego stylu. *Chiński* natomiast nie występuje w źródłach w przytoczonych konotacjach. Oznacza on bowiem w materiale nie tyle wyprodukowany w Chinach, co kiepskiej jakości jak produkt z Chin. Jest on wyraźnie nacechowany negatywnie. Przymiotnik ten określa też rzeczy, które wytworzono w innych krajach, np. w Bangladeszu lub Indiach, w nieludzkich warunkach, sprzedawane w niskich cenach na Zachodzie, w tym w Polsce. Językowo pewną analogię dla leksemu *chiński* widać w przypadku łódzkiego określenia *siajowy*. Pierwotnie oznaczał on tkaninę produkowaną przez spółkę Szai Rosenblatta, która jednak była tania i niskiej jakości. Z czasem zaczęto tak określać dowolne przedmioty o złej jakości (Pobłocki 2011: 135).

Informatorka z I generacji podała 3 czasowniki o znaczeniu ‘zniszczyć coś, pozbyć się czegoś przy pomocy ostrego narzędzia’. Są to *wyrżno^ńć*⁴⁵⁰, *porżno^ńć*⁴⁵¹ i *powyrzynać*. Pierwsze 2 mają charakter ogólnopolski, niemniej *porżno^ńć* PSWP notuje jako „wychodzące z użycia”, podczas gdy w WSJP słowo to nie zostało opatrzone żadnym kwalifikatorem. *Powyrzynać* to leksem dawny, gdyż notuje go tylko SJPD.

Respondenci przytoczyli 2 jednostki leksykalne związane ze spaniem. Raz odnotowano ogólnopolskie *legowisko* ‘miejsce, posłanie w domu, w którym siedzą, śpią zwierzęta’, natomiast 39 respondentów podało zwrot *spać w nogach* oznaczający ‘spać w co najmniej dwie osoby tak, że jedna ma głowę po tej stronie, po której druga ma nogi’. Dwie osoby zaprzeczyły jego znajomości. Fraza ta nie jest notowana w źródłach.

⁴⁴⁹ W tym wariant *ponimiecki*: p. II: 1.

⁴⁵⁰ W wariantcie *wyrżno^ńć*.

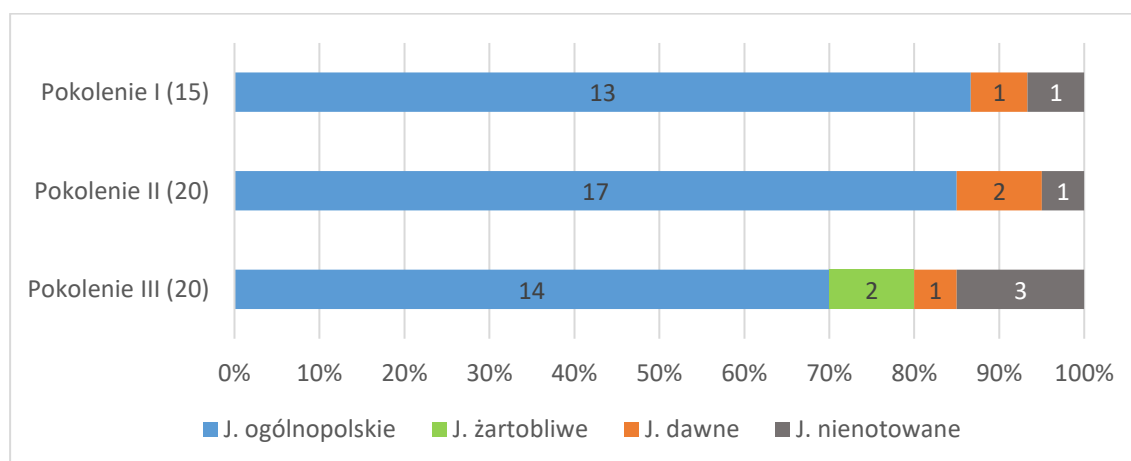
⁴⁵¹ W wariantcie *pożno^ńć*.

Tabela 2.XI.8. Określenia związane ze snaniem

Znaczenie	Leksem	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III	P.u.
'spać w co najmniej dwie osoby tak, że jedna ma głowę po tej stronie, po której druga ma nogi'	<i>spać w nogach</i>	8 (80%)	17 (94,44%) pn: 1 (5,56%)	14 (93,33%)	— pn: ZaW
'miejsce, posłanie w domu, w którym siedzą, śpią zwierzęta'	<i>legowisko</i>	0	0	1 (6,67%)	—

W materiale odnotowano jeszcze dwie jednostki lekсыkalne. Odnoszą się one do objętości. 'Ćwierć litra' to według 3 osób (1 z II i 2 – z III pokolenia) *kwaterka V*, 1 (III generacja) zaś wskazała na jej nieznaną. Leksem ten uznany został za dawny, gdyż zarówno w WSJP, jak i PSWP określono go jako „przestarzały”. Ponadto 1 respondent z najstarszej grupy wiekowej użył określenia *ćwiartkowy* 'o objętości ¼ litra'. Wyraz ten ma charakter ogólnopolski, niemniej został poświadczony tylko w PSWP.

Reasumując: w ostatnim spośród wszystkich mikropól odnotowano 15 leksemów od osób z I pokolenia – 13 ogólnopolskich i po 1 dawnym oraz nienotowanym. W II i III grupie wiekowej przytoczono po 20 jednostek lekсыkalnych, przy czym w średniej generacji wskazano 17 ogólnopolskich przy 14 u młodszych informatorów. Osoby z II pokolenia wymieniły 2 nazwy dawne i 1 nienotowaną, natomiast z III użyły 3 niewystępujących w źródłach, 2 żartobliwych i 1 dawnej. Ponadto ZaW podał 3 wyrazy ogólnopolskie. W II i III generacji oraz u ZaW odnotowano też po 1 poświadczeniu negatywnym: w przypadku młodszego pokolenia dla dawnej *kwaterki*, a u ZaW i w II grupie wiekowej – dla niewystępującego w źródłach zwrotu *spać w nogach*.

Wykres 2.73. Liczebność jednostek lekсыkalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola INNE

W II i III generacji odnotowano taką samą liczbę leksemów, a mniej jest ich w I. Młodszy respondenci użyli przy tym najwięcej jednostek dyferencyjnych. Wpływ na

to miało podanie 3 określeń nienotowanych (przy 2 w II pokoleniu i 1 w I) oraz wskazanie tylko w tej grupie żartobliwych określeń odnoszących się do starych przedmiotów.

Podsumowanie subpola tematycznego VARIA

We wszystkich grupach wiekowych większe okazało się mikropole INNE. W I pokoleniu wskazano w nim 15 jednostek leksykalnych, podczas gdy w mikropolu CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ – 14. Rozkład leksemów w mikropolach jest więc równomierny. Informatorzy z II i III pokolenia wymienili po tyle samo określeń w obu mikropolach. Proporcje są jednak inne niż w I generacji. Widać tu, że mikropole INNE jest wyraźniej większe niż u osób starszych, gdyż wywodzi się z niego ponad 60% nazw.

Tabela 2.XI.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego VARIA pod względem przynależności pokoleniowej

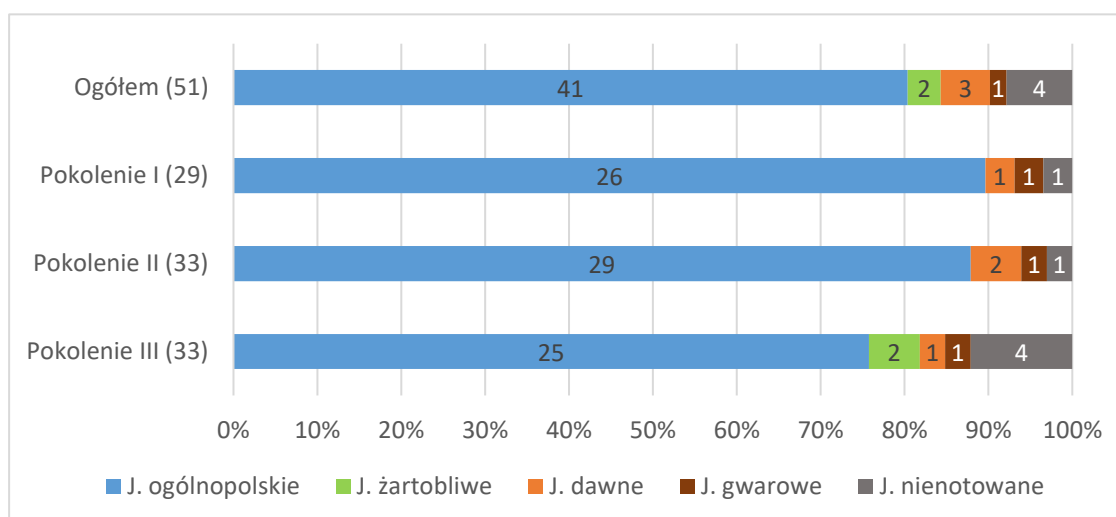
Mikropole	Pokolenie I (29)	Pokolenie II (33)	Pokolenie III (33)
INNE	15 (51,72%)	20 (60,61%)	20 (60,61%)
CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ	14 (48,28%)	13 (39,39%)	13 (39,39%)

Ogółem subpole VARIA składa się z 51 jednostek leksykalnych. Spośród nich 41 (80,40%) ma charakter ogólnopolski, 4 (7,83%) nie notują źródła, 3 (5,88%) stanowią archaizmy, 2 (3,92%) leksemy są żartobliwe, a 1 (1,96%) to gwaryzm. Nazw dyferencyjnych jest zatem 10 (21,43%).

Tabela 2.XI.10. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola VARIA

	Pokolenie I	Pokolenie II	Pokolenie III
Jednostki ogólnopolskie	26 (89,66%)	29 (87,88%)	25 (75,76%)
Jednostki dyferencyjne	3 (10,34%)	4 (12,12%)	8 (24,24%)

Jak pokazuje powyższa tabela, proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych są wyraźnie inne między generacjami. W III grupie wiekowej odsetek leksemów dyferencyjnych wynosi bowiem niemal 25%, w II nieco ponad 12%, a w I – 10%. Różnica między starszym a młodszym pokoleniem wynosi zatem prawie 14%.

Wykres 2.74. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola VARIA

Więcej jednostek wymieniły osoby z II i III generacji, a mniej z I, jednak różnice są nieznaczne. Wyraźne rozbieżności widać zaś w przypadku leksemów dyferencyjnych. Im młodsze pokolenie, tym ich odsetek jest większy (por. tab. 2.XI.10.). Badani z III grupy wiekowej wskazali wszystkie typy nazw pod względem przynależności odmianowej, jako jedyni wymienili słowa żartobliwe, użyli też najwięcej określeń nienotowanych. W II generacji najwięcej poświadczeń względem pozostałych uzyskano dla wyrazów dawnych. Różnice są tu jednak znikome. Należy również nadmienić, że ZaW przytoczył 5 leksemów ogólnopolskich, a KAS – 3. W II pokoleniu i u ZaW odnotowano poświadczenie negatywne dla słowa nienotowanego, a w III – dawnego.

3. Zakończenie

W zgromadzonym materiale odnotowano łącznie 2779 jednostek leksykalnych. Spośród nich 2067 (74,38%) ma charakter ogólnopolski. Kolejną grupę pod względem wielkości stanowią leksemy nienotowane, jest ich bowiem 379 (13,64%). Trzecią grupę tworzą nazwy gwarowe, których odnotowano 153 (5,51%). Charakter potoczny ma 89 (3,20%) określeń, a 46 (1,66%) – archaiczny. Pozostałe wyrazy stanowią mniej niż 1% zebranego materiału. Wśród nich znajduje się 17 (0,61%) książkowych, 16 (0,58%) regionalnych, 6 (0,22%) wulgarnych, 4 (0,14%) żartobliwe i po 1 (0,04%) rubasznym oraz niemożliwym do przyporządkowania.

Ogółem informatorzy z I pokolenia wymienili 1445 określeń⁴⁵². Spośród nich z rejestru ogólnego wywodzą się 1154 (79,86%), a z gwarowego 100 (6,92%). Nieco mniej – bo 96 (6,64%) – rozmówcy wskazali określeń nienotowanych. Ponadto podali oni 40 (2,77%) jednostek potocznych i 32 (2,21%) słowa dawne. Pozostałe leksemy uzyskały nieliczne poświadczenia. Przytoczono bowiem 10 (0,69%) książkowych, 9 (0,62%) regionalnych oraz po 1 (0,07%) żartobliwym, rubasznym, wulgarnym i niemożliwym do przyporządkowania. Oznacza to, że w tej grupie wiekowej użyto nazw ze wszystkich odmian uwzględnionych w rozprawie.

W II pokoleniu odnotowano łącznie 1838 leksemów. Wśród nich ogólnopolskich jest 1435 (78,07%), nienotowanych 170 (9,25%), gwarowych 104 (5,66%), potocznych 61 (3,32%), dawnych 35 (1,90%), regionalnych 14 (0,76%), książkowych 12 (0,65%), wulgarnych 3 (0,16%), żartobliwych 2 (0,11%) oraz rubasznymi i niemożliwymi do przyporządkowania po 1 (0,05%). W tym przypadku również wskazano określenia ze wszystkich grup odmianowych.

Osoby z III pokolenia wymieniły natomiast razem 1705 jednostek leksykalnych. Z tych nazw 1353 (79,35%) mają charakter ogólnopolski, 183 (10,73%) nie notują źródła, 66 (3,87%) wywodzi się z gwar, 54 (3,17%) stanowią potoczmy, 20 (1,17%) archaizmy, 12 (0,70%) określeń jest książkowych, 8 (0,47%) regionalnych, 5 (0,29%) wulgarnych, 3 (0,18%) leksemy są żartobliwe, a 1 (0,06%) słowa nie można jednoznacznie zaklasyfikować. Młodszy respondenci nie przytoczyli rubasznego *pierdółki*, o którą nie było odrębnego pytania w kwestionariuszu.

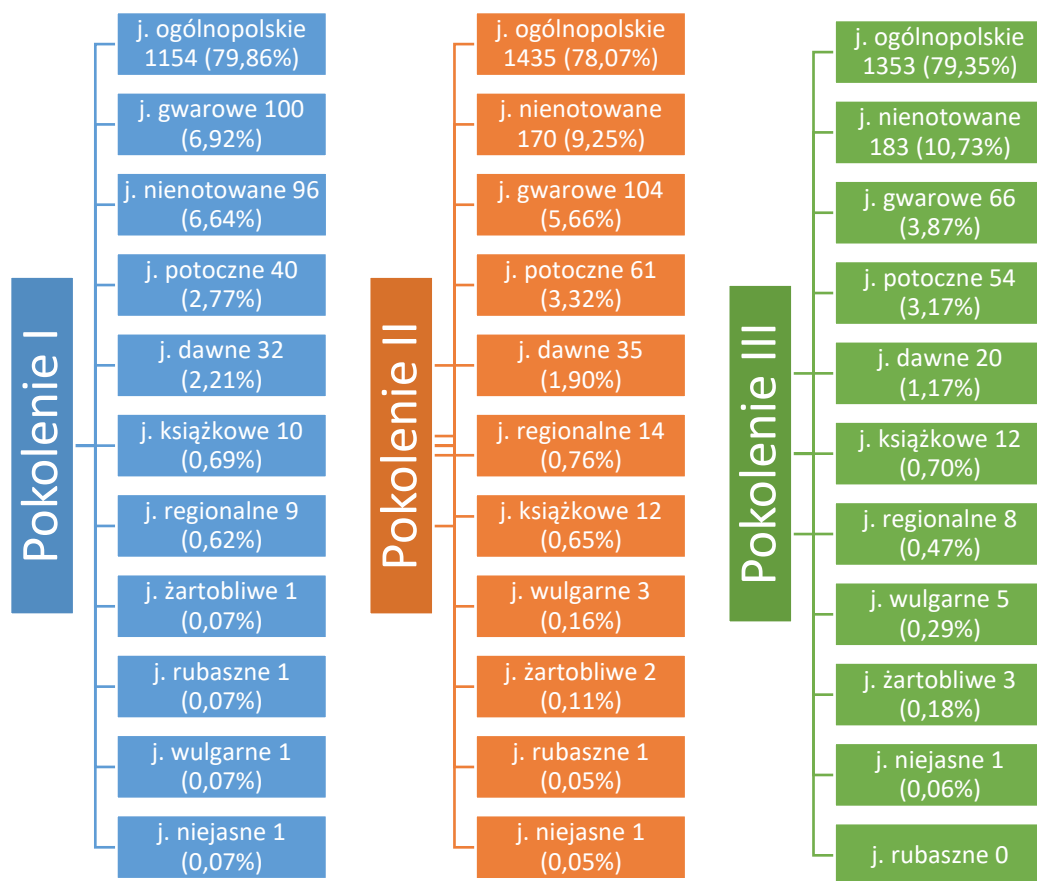
Najmłodszy z informatorów – ZaW – wymienił łącznie 399 leksemów. Spośród nich 342 (85,71%) są ogólnopolskie. Ponadto wskazał 24 (6,02%) nazwy nienotowane,

⁴⁵² Zbiorcze zestawienie danych dla poszczególnych generacji na wykresie poniżej.

po 14 (3,51%) potocznych i gwarowych, po 2 (0,50%) książkowe i regionalne oraz 1 (0,25%) dawną. Nie podał on natomiast żadnego wyrazu żartobliwego, rubasznego i wulgarne, co nie dziwi ze względu na jego wiek.

Dziewięćdziesiąt jednostek leksykalnych podał KaS. Spośród nich 68 (75,56%) wywodzi się z rejestru ogólnego, 14 (15,56%) ma charakter gwarowy, 3 (3,33%) nie notują źródła, po 2 (2,22%) są dawne i regionalne, a 1 (1,11%) stanowi potocyzm. Tak jak u ZaW nie odnotowano żadnego wyrazu żartobliwego, rubasznego i wulgarne, a ponadto – książkowego.

Nieliczne poświadczenia dodatkowe uzyskano od FeB i RoK. Mieszkaniec Zalesia wymienił 24 leksemy, z czego 21 (87,50%) ogólnopolskich, 2 (8,33%) nienotowane, a 1 (4,17%) potoczny. Mieszkanica Bronowa podała zaś tylko 5 wyrazów: 3 (60%) ogólnopolskie i po 1 (20%) potocznym oraz nienotowanym.

Wykres 3.1. Liczebność i odsetek jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach

Jak pokazuje powyższy wykres, w każdym pokoleniu odnotowano zbliżony odsetek jednostek ogólnopolskich. Nieznacznie niższy jest on w II generacji, a wyższy – w I. Istotną tendencję widać w przypadku leksemów nienotowanych i gwarowych.

Pierwsze z nich stanowią największy odsetek jednostek dyferencyjnych w II i III grupie wiekowej. U starszych zaś ustępują one miejsca jednostkom gwarowym, choć ich liczebność jest zbliżona. Trudno jednoznacznie określić, z czego wynika rozbieżność w użyciu słów niewystępujących w źródłach między pokoleniami. Z obserwacji materiału wydedukować można jednak, że młodszy mają większą tendencję do stosowania przekształceń morfologicznych i semantycznych, rozszerzania i zawężania znaczeń oraz do używania idiolektalnych form. Do podobnego wniosku doszły A. Piotrowicz i M. Witaszek-Samborska, opisując różnice pokoleniowe w użyciu poznańskich regionalizmów: „Przyczyną przesunięć zakresu znaczeniowego [u dzieci i młodzieży — przyp. KZ] bywa z pewnością coraz słabsza znajomość tego słownictwa wśród kolejnego pokolenia poznaniaków. Nieprecyzyjne rozumienie treści nazw łączy się z rozmyciem zakresu oznaczanych przez nie pojęć” (Piotrowicz, Witaszek-Samborska 2018: 159). Starsi być może częściej posługują się utartymi zwrotami ze względu na ich możliwości percepcyjne w przyswajaniu języka. Jest także prawdopodobne, że są oni bardziej zdystansowani do młodszego rozmówcy, pozostającego w dodatku w roli badacza, w związku z tym ich wypowiedzi mogą być – świadomie lub podświadomie – bardziej przemyślane czy oficjalne. Młodszy natomiast swobodniej czują się w towarzystwie osoby w zbliżonym wieku, sami są też nierzadko wykształceni, więc nie czują szczególnego skrępowania ani potrzeby posługiwania się bardziej oficjalnym językiem. Osoby w średnim wieku pozostają niejako pomiędzy pozostałymi pokoleniami, jednak z większą tendencją do swobodnej konwersacji. Warto nadmienić, że najwyższy odsetek nazw ogólnopolskich odnotowano dla subpolu OZDOBY, a najniższy – NACZYNIA.

Większy odsetek wyrazów gwarowych w starszej generacji niż w młodszym nie jest zaskoczeniem. O takiej zależności pisało wielu badaczy, co podkreślano w rozprawie. Przeprowadzone badania potwierdziły zatem ich zgodność z dotychczasowymi ustaleniami. Nazwy gwarowe najbardziej reprezentowane są w subpolu PRZYBORY I NARZĘDZIA (np. *wazówka*, *pogrzebiak* i *golidło*), a najmniej – VARIA.

Dość jednolitą grupę stanowią potoczmy. Nieco mniejszy odsetek ich użycia odnotowano w starszym pokoleniu. W przypadku podziału na podpola najczęściej leksemów o charakterze potocznym wystąpiło wśród nazw URZĄDZEŃ (np. *naftówka*, *mikrofala*, *klawisze*), a najmniej – MATERIAŁÓW. Jednostek nienotowanych również najczęściej udokumentowano w subpolu URZĄDZENIA (np. *led*, *kanoneczka*, *frania*), a najmniej – BUDYNKI.

Osoby z I grupy wiekowej wskazały natomiast więcej archaizmów (np. *trójka II, tarło*), co jest oczywiste. W odróżnieniu od przedstawicieli I i III pokolenia respondenci z II podali więcej leksemów regionalnych (np. *bańka II, łapcie*) niż książkowych (np. *izba I, sionka*). Choć mowa tu o niewielkiej liczbie, widać nieznacznie, że u młodszych wskaźnik regionalizmów jest niższy, podobnie jak gwaryzmów. W pozostałych przypadkach różnice są małe. Warto jedynie zauważyć, że młodszy informatorzy przytoczyli 5 z 6 odnotowanych wulgaryzmów, podczas gdy starsi – zaledwie 1. Być może ma na to wpływ wspomniana swoboda wypowiedzi, ale także wulgaryzacja języka młodszych osób. Szerzej o tym zagadnieniu pisali m.in. Kazimierz Ożóg (2007: 183–186, 189–191, 197–198), Katarzyna Czarnecka (1999), Dorota Pankowska (2018) również z Anną Bieganowską-Skorą (2018) i Jadwigą Bińczycką (2000), a zatem badacze różnych dyscyplin (językoznawstwo, socjologia, psychologia).

W rozprawie uwagę poświęcono także poświadczeniom negatywnym. W I generacji odnotowano ich 102: 49 (48,04%) dla leksemów ogólnopolskich, 24 (23,53%) gwarowych, 11 (10,78%) nienotowanych, 8 (7,84%) dawnych, 5 (4,90%) potocznych, 3 (2,94%) regionalnych i po 1 (0,98%) książkowym oraz niejasnym. Nie odnotowano zaś poświadczeń negatywnych dla określeń żartobliwych, rubasznych i wulgarnych, ponieważ w kwestionariuszu pytania o nie pojawiały się sporadycznie. W II pokoleniu wskazano na nieznaną 135 jednostek leksykalnych, w tym ogólnopolskich 61 (45,19%), gwarowych 34 (25,19%), nienotowanych 16 (11,85%), dawnych 10 (7,41%), potocznych 8 (5,93%), regionalnych 5 (3,70%) i 1 książkowej (0,74%). Tak jak w I grupie nie odnotowano tu poświadczeń negatywnych dla określeń żartobliwych, rubasznych i wulgarnych, a ponadto niemożliwego do przyporządkowania. Najwięcej poświadczeń negatywnych uzyskano u młodszych respondentów, bo 171. Wśród nich są 93 (54,39%) leksemy ogólnopolskie, 39 (22,81%) gwarowych, 16 (9,36%) nienotowanych, 11 (6,43%) dawnych, 6 (3,51%) regionalnych, 5 (2,92%) potocznych i po 1 (0,58%) książkowym oraz niejasnym. Tu również nie stwierdzono nieznaności słów żartobliwych, rubasznych i wulgarnych. Jak zatem widać, najwyższy odsetek poświadczeń negatywnych dla jednostek ogólnopolskich uzyskano w III grupie wiekowej, gwarowych, co lekko zaskakuje, w II, nienotowanych również w II, dawnych w I (co też jest zaskakujące, niemniej różnice są znikome), a potocznych w II przy wyraźnie niższym u młodszych. W pozostałych przypadkach odsetek poświadczeń negatywnych jest niewielki. Można poniekąd zastanawiać się, czy przy tak wysokiej

liczbie poświadczeń negatywnych u młodszych rozmówców widać tendencję do zubażania języka, o której pisał K. Ożóg (2007: 183–186), jednak w tej grupie wiekowej wskazano liczne nazwy z różnych odmian językowych, jest ich niewiele mniej niż w przypadku II pokolenia przy mniejszej liczbie respondentów. Inną kwestią jest fakt, że w kwestionariuszu znalazły się pytania o dawne przedmioty i ich nazwy, których młodzi nie mieli możliwości poznać, stąd duża liczba poświadczeń negatywnych. Starsi natomiast w coraz większym stopniu starają się zaznajamiać z nowymi technologiami, więc w ich przypadku nie widać tak dużej liczby zaprzeczeń dla współczesnych określeń.

Warto nadmienić, że u ZaW odnotowano 94 poświadczenia negatywne. Dla leksemów ogólnopolskich 57 (60,64%), gwarowych 16 (16,49%), dawnych i nienotowanych po 7 (7,45%), potocznych 3 (3,19%), 2 (2,13%) regionalnych oraz książkowych i niejasnych po 1 (1,06%). KaS wskazał na nieznaną 3 wyrazów: ogólnopolskiego, gwarowego i nienotowanego. Natomiast od FeB i RoK nie uzyskano poświadczeń negatywnych.

Poświadczenia negatywne niesłusznie często są pomijane w badaniach nad słownictwem. Niemniej uwagę poświęcił im przede wszystkim J. Sierociuk (1990: 176), wspominał o nich też B. Osowski (2016b: 80), a o przypadkach negatywnych na gruncie badań jakościowych pisał zaś Graham Gibbs (2011: 172). Zdecydowano się je uwzględnić, ponieważ pozwalają lepiej pokazać dynamikę zachodzących zmian w języku mieszkańców okolic Poddebic. Obrazują dokładniej, które leksemy są powszechnie używane, a które znają pojedyncze osoby. Umożliwiają także wyraźniejsze podkreślenie różnic pokoleniowych, gdyż niektóre słowa mogą występować w każdej generacji, ale nie w każdej w takim samym stopniu i nie w każdej uzyskują poświadczenie negatywne. Dotyczy to szczególnie określeń dawnych i gwarowych.

Poza analizą statystyczną warto zwrócić uwagę na to, jakiego typu leksemy zawierają się w poszczególnych grupach odmianowych. Wśród jednostek nienotowanych znajdują się m.in. dyferencyjne pod względem słotwórczym⁴⁵³ (np. *serweteńka* ‘mały, ozdobny kawałek materiału układany na szafkach, stole’, *kwasówka* ‘stal odporna na działanie kwasów’), dyferencyjne pod względem semantycznym (np. *nadbudówka*

⁴⁵³ Takie same kryteria podziału jednostek dyferencyjnych, choć bardziej szczegółowe, przyjęto w referacie pt. *Słownictwo rzadkie na przykładzie pola tematycznego WYPOSAŻENIE WNEŹTRZ* wygłoszonym podczas konferencji *Ad Fontes. Źródła badań dialektologicznych*, odbywającej się w ramach seminarium naukowego *Aktualne problemy dialektologii* (spotkanie 18) organizowanej przez Instytut Ukrainoznawstwa im. I. Krypiakewycza NAN Ukrainy we Lwowie, 24–25 listopada 2022 roku.

‘dodatkowa szafka nakładana na górę innych mebli do przechowywania’, *półwysep* ‘zestaw mebli i urządzeń kuchennych jednym bokiem przylegających do ściany lub innych mebli’), dyferencyjne pod względem leksykalnym (np. *olejak I* ‘skrzynka z zielonym i czerwonym przyciskiem do zabezpieczenia instalacji elektrycznej przed spalaniem’ i *II* ‘żeberkowy grzejnik elektryczny wypełniony olejem nagrzewającym się do wysokich temperatur’, w tym zapelatywizowane nazwy handlowe, np. *termomiks* ‘wielofunkcyjne urządzenie elektryczne do przygotowywania posiłków’) oraz dyferencyjne pod względem fonetycznym (np. *remo* ‘tremo, lustro’, *akwarelka* ‘farelka’). Wracając do wyrazów dyferencyjnych pod względem słowotwórczym, liczne są tu formacje potencjalne (np. *cedzowa*, *obierarka*, *nierdzewka*), sporadycznie można by wskazać okazjonalizmy (np. *minisprze^hcior*). Cechą obu tych typów jest przede wszystkim to, że występują one rzadko, często użyte zostały przez jedną osobę lub respondentów biorących udział we wspólnej rozmowie. Co jednak ważne, wśród nazw niewystępujących w źródłach są też takie, które mają liczne poświadczenia, jak *olejak III*, *frania* i *ledowy*. Wśród przyczyn nienotowania tych określeń w źródłach może być fakt, że *frania* stanowi nazwę handlową, *ledowy* opisuje nowy desygnat, którego redaktorzy słowników ogólnopolskich jeszcze nie odnotowali, a *olejak* może być gwaryzmem. Aby więc dokonać weryfikacji, które spośród jednostek nienotowanych mają jednak charakter gwarowy, należałoby dokonać kwerendy publikacji, których nie obejmuje (K)SGP, a ponadto przeprowadzić badania na innym terenie.

Wyrazy gwarowe mają różnorodny zasięg występowania. Wśród nich obecne są takie, które notuje się na szerokim terenie (np. *kroⁿżki* ‘okrągłe zakrycie paleniska na kuchni węglowej’ występujące na wschodzie i w centrum Polski, Wielkopolsce i Kujawach; *szypuły* ‘rdzeń pióra, który odrywano od puchu’ notowane w pasie od Złotowa w Wielkopolsce po powiat brzeski w Małopolsce), o rozproszonym zasięgu (np. *korytarz I* ‘pomieszczenie w domu, czasem wysunięte od głównej bryły lub dobudowane, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu’ notowany na Zamojszczyźnie i w Wielkopolsce; i słowo o tym samym znaczeniu, tj. *antrejka* występujące również w Wielkopolsce i na Lubelszczyźnie) oraz o bardzo wąskim zasięgu, tj. występujące tylko w centralnej Polsce (np. *wazóweczka* ‘duża, głęboka łyżka, którą nalewa się zupę z garnka/wazy na talerz’ notowana w powiecie konińskim oraz *kanonka* ‘niski, żeliwny piec z dwoma palnikami’ i *wodniarka* ‘szafka, na której dawniej stały wiadra z wodą’ występujące jedynie w Domaniewku). Co istotne, słów gwarowych obecnie jest coraz

mniej, ponieważ nie opisuje się nimi zupełnie nowych desygnatów, których – jak pokazał zebrany materiał – jest w wiejskich domach dużo. Widać to zwłaszcza na przykładzie subpola tematycznego URZĄDZENIA.

Dyferencyjność leksemów gwarowych widoczna jest na kilku płaszczyznach. Przede wszystkim wyróżnić należy tu jednostki dyferencyjne pod względem leksykalnym (np. *kwirlajka* ‘drewniany przyrząd do mącenia płynów i substancji sypkich’, *peⁿkawka* ‘drewniana, stukająca zabawka, sprzedawana dawniej na odpustach’). W materiale gwarowym występują także wyrazy dyferencyjne pod względem semantycznym (np. *pasek* ‘wąska prosta smuga farby oddzielająca malowanie sufitu od malowania ściany’, *przykrywka I* ‘gruba tkanina do okrywania łóżka’), słowotwórczym (np. *słomsko* ‘pogardliwie o słomie’, *szczota* ‘przedmiot z długą rączką i deską, na której są włoski, służący do zamiatania’) i fonetycznym (np. *suporek* ‘suporeks’, *sarnowiec* ‘żarnowiec’).

Wśród potocznych dominują jednostki dyferencyjne na płaszczyźnie leksykalnej (np. *szlaka* ‘odpad gromadzony po spalaniu w postaci masy szklatego popiołu, wykorzystywany do budowy domów’, *kibel I* ‘mała, prowizoryczna budowla na zewnątrz, w której załatwiano potrzeby fizjologiczne’) i słowotwórczej (np. *naprać* ‘wyczyścić dużo tkanin wodą i detergentem’, *gazówka* ‘urządzenie na gaz służące do ogrzewania’). Rzadziej występują tu natomiast wyrazy, których pewne znaczenia mają charakter potoczny (np. *chemia* ‘materiał pozyskany laboratoryjnie’, *korek I* ‘element instalacji elektrycznej zabezpieczający ją przed zwarcieniem lub inną sytuacją zagrożenia’).

Wyrazy dawne także zawierają te dyferencyjne pod względem leksykalnym (np. *tremo* ‘lustro’) i słowotwórczym (np. *tartka II* ‘tarka do rozdrabniania warzyw’), a w nieznacznym stopniu fonetycznym (np. *drzewiany* ‘drewniany’) oraz semantycznym (np. *bieg* ‘pojedynczy element schodów’). Wśród wyrazów o charakterze archaicznym występują głównie te dotyczące dawnych realiów. Można tu wymienić *antabę* ‘dawny, zdobiony element drzwi, który się pociągało albo naciskało, by je otworzyć’ czy *stoⁿgiew II* ‘dawne, duże, okrągłe, klepkowe naczynie na wodę, rzadko do kąpieli’, których próżno szukać we współczesnych domach wiejskich. Niemniej część leksemów odnosi się do przedmiotów używanych do dziś, jak na przykład *tarło* ‘narzędzie z oczkami rozdrabniającymi twarde produkty’, *domowizna* ‘ogół mebli i sprzętów w domu’ czy *miedziowy* ‘zrobiony z miedzi’.

Jednostki żartobliwe stanowią osobliwe użycia tych ogólnopolskich, jak np. *cegła* i *podajnik*. Regionalizmy i określenia książkowe to przede wszystkim odrębne słowa (np.

szypa, zwierciadło), choć bywają dyferencyjne także pod względem semantycznym (np. *chochla*) i słowotwórczym (*zakluczyć, cukiernica*). Wulgaryzmy cechuje zaś wieloznaczność. Wymienić można tu np. *dupę* (która oznacza także część ciała) czy *wypierdolić*, które tylko w tym materiale ma 2 znaczenia, choć ogólnie jest ich więcej (np. ‘wyrzucić’, ‘wyprosić’, ‘uderzyć’). Choć w każdym znaczeniu przytoczone wyrazy są wulgarne, to ich charakter jest w materiale nieco zneutralizowany względem pozostałych znaczeń. Ciekawą, znaną też na gruncie społeczności anglojęzycznych, zależność opisał Bogusław Wyderka, analizując śląski leksem *ciul*. Słowo zostało pierwotnie zaadaptowane do śląszczyzny za sprawą gwar czeskich (*culik* ‘warkocz, spleciona kępa włosów’) lub morawskich (*culik* ‘sopel’) i nabrało znaczenia ‘penis’, ale także przyjęło się jako wyzwisko. Z czasem jednak *ciul* zyskał coraz więcej znaczeń, przedostał się także do polszczyzny potocznej i w wielu tych znaczeniach jego wulgarność uległa neutralizacji, jak np. ‘pejoratywnie o mężczyźnie’ czy ‘ślamazara pozbawiony energii’ (Wyderka 2019). Spośród wymienionych w materiale nazw wulgarnych neutralizację widać szczególnie w przypadku *dupy*, gdyż tylna część telewizora została nazwana analogicznie do tylnej części ciała człowieka, ale w odniesieniu do urządzenia słowo to nie budzi negatywnych konotacji i nie odnosi się do wyraźnie zwulgaryzowanego słownictwa ze sfery seksualnej (Pankowska 2018: 110–111; por. *dupczing* ‘stosunek seksualny’ Sikora 2016: 109).

W materiale zaobserwowano pewne zależności występujące między leksemami, które omawiano w odpowiednich partiach rozprawy. Widać tu przede wszystkim synonimię i bliskoznaczność. Oprócz tak wyraźnych przykładów jak 15 nazw ‘małej, prowizorycznej budowli na zewnątrz, w której załatwiano potrzeby fizjologiczne’ czy 14 ‘urządzenia, do którego człowiek załatwia potrzeby fizjologiczne’ jest też wiele przykładów słów, które mają po 2–3 synonimy (np. *blat I* i *bufet* ‘wierzchnia płyta na szafkach kuchennych, na której przyrządza się potrawy’ oraz *łapka II* i *klapka IV* ‘zatrzaskiwana pułapka na myszy’). Sporadycznie widać także przykłady antonimii (np. *reⁿcznie/reⁿczno – maszynowo* oraz *murować – wyburzyć*). Ze względu na specyfikę materiału, a zatem słownictwo dotyczące obiektów konkretnych, jest ich niewiele.

Kolejną grupę semantyczną stanowią hiponimy i hiperonimy. Wśród nich znajdują się m.in. leksem *pralka* i podrzędne jej: *automat, automatyczny, wirnikowy, wirowy, wirówka II, frania* oraz *franka* czy *łóżko* i jego liczne hiponimy jak na przykład

łoże, polówka, wersalka, tapczan. Co ciekawe, hiperonimy takie jak *narzędzie, materiał, urzodzenie* uzyskały w rozmowach stosunkowo niewiele poświadczeń.

Na koniec warto zwrócić uwagę na licznie występujące w materiale homonimy. Są to m.in. *blacha* 1) ‘metalowy materiał do wytwarzania urządzeń, narzędzi itp.’; 2) ‘alumiowa forma do pieczenia ciast’; *cegła* 1) ‘kostka piasku i gliny wykorzystywana w budownictwie’; 2) ‘dawny, duży telefon komórkowy’; *framuga* 1) ‘rama w ścianie, do której przymocowuje się drzwi i okna’; 2) ‘wnęka w ścianie (czasem z drzwiami), w której przechowywano przetwory lub naczynia’; *trójka* 1) ‘lampa naftowa o niewielkim rozmiarze i tym samym o niskiej mocy’; 2) ‘mebel trzyosobowy’ oraz *zydelek* 1) ‘pojedyncze siedzisko bez oparcia i obicia’; 2) ‘przyrząd do zdejmowania butów’. W przypadku bardzo zbliżonych znaczeń zostały one połączone w jeden leksem, jak np. *bielizniarka* ‘nieduża, dawna szafka na bieliznę’ i ‘półka w szafie, na której przechowywano pościel, obrusy itp.’ oraz *plyta* ‘wierzchnia część kuchni węglowej’ i ‘wierzchnia część współczesnej kuchenki’.

Zgromadzony materiał pokazał, że pole tematyczne WYPOSAŻENIE DOMU jest bardzo obszerne i można je opisywać na wielu płaszczyznach. Ze względu na jego uniwersalny charakter istnieje duża możliwość do prowadzenia dalszych badań porównawczych w innych regionach.

Wielkość tego pola sprawiła jednak, że w badaniach autorka nie ustrzegła się błędów. Szczególnie widać je w budowie kwestionariusza, który zawiera liczne pytania o zbyt dawne już desygnaty (26 takich pytań, np. *Czym jest „forstówka”?*; *Czym jest „miśnik”?*; *Jak lugowano bieliznę?*) i słowa gwarowe z terenów odległych od powiatu poddębickiego (np. *Czym jest „kasta”?*; *Co to jest „bigiel”?*). Jednocześnie nie wystąpiły pytania o *amerykankę, ogrzewanie podłogowe, wycinanki, podłazniczkę, złodziejkę* ‘rozgałęźnik’, *piankę* (montażową) czy różnorodne pytania otwarte, np. o typy zabawek dla dzieci. W związku z powyższym wielokrotnie wystąpiły słowa wskazane przez niewielką grupę osób, w tym pojedynczo. Gdyby pojawiły się o nie pytania, można by lepiej zweryfikować, które jednostki leksykalne rzeczywiście występują sporadycznie, a które są powszechnie używane. Niemniej możliwe jest w związku z tym przeprowadzenie uzupełniających badań w przyszłości.

Problemem okazało się też pozyskiwanie materiału w dobie pandemii. Okres, na który zostały zaplanowane badania terenowe, przypadł właśnie na rok 2020. Szczególnie trudne było to w I grupie wiekowej, gdyż osoby starsze ze względu na swój wiek

i choroby współistniejące obawiały się uczestnictwa w badaniach. Prowadzenie rozmów online było jednak niemożliwe. Przede wszystkim dlatego, że zwiększałoby dystans między badaczką a informatorami. Osobisty kontakt, a przy nim wspólne picie herbaty i jedzenie wypieków pozwalało zachować bardziej przyjazną i życzliwą atmosferę. Ponadto dysproporcje między młodszymi pokoleniami a starszym byłyby jeszcze większe – starsi bowiem nie obsługują biegle internetowych komunikatorów.

Reasumując, mieszkańcy okolic Poddębic wykazali duży zasób słownictwa z zakresu wyposażenia domów wiejskich. Podali oni liczne synonimy, homonimy, konteksty użycia leksemów, opisując przy tym nie tylko same desygnaty, ale również zwyczaje, tradycje, przesady, a przede wszystkim codzienne życie mieszkańców wsi centralnej Polski na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Uwzględnienie w kwestionariuszu pytań dotyczących zarówno dawnych, jak i współczesnych realiów, dobór informatorów z różnych grup wiekowych oraz poddanie analizie poświadczeń negatywnych pozwoliły na pokazanie zmian zachodzących w wyposażeniu domów i słownictwie z tego zakresu oraz ich dynamiki, a także elementów niezmiennych.

Bez względu na wiek informatorów dom jest dla mieszkańców okolic Poddębic przede wszystkim azylem, miejscem, w którym spędza się czas z rodziną, ale też, co istotne, czas wolny. Obecnie w domach niemal nie pracuje się zarobkowo, starsi mieszkańcy podkreślali jednak, że dawniej tak dorabiano (w szczególności na szyciu). We wszystkich grupach wiekowych widać, że w domu licznie występują nowoczesne desygnaty, ale jednocześnie z sentymentem wspomina się te, które już wyszły z użycia. Co oczywiste, osoby starsze takich wspomnień mają wyraźnie więcej i inne przedmioty kojarzą im się z minionym dzieciństwem niż młodszym. W I pokoleniu z sentymentem przytacza się dawne, solidnie wykonane meble, darcie pierza czy wykonywanie prac domowych przy lampach naftowych, podczas gdy w III – czarno-białe telewizory, franie i wychodki. Rozmówcy z II generacji ponownie znajdują się „pomiędzy”, ponieważ wspominali czasy przed elektryfikacją wsi, w tym również lampy naftowe, ale i wychodki czy franie. Szczególną uwagę poświęcili ponadto kredensom, pierwszym urządzeniom elektrycznym i zdobieniom ścian.

Z przeprowadzonych badań wysnuwa się ponadto wniosek, który z jednej strony wydaje się oczywisty, z drugiej jednak bywa nader często pomijany przez badaczy opisujących wyposażenie „ludowych” wnętrz: dom wiejski to nie skansen. Współcześnie nie można jak dotychczas skupiać się wyłącznie na dawnych desygnatach i dawnych

nazwach. Świat ewoluje i również wieś nie stoi w miejscu. Oprócz pewnych przedmiotów, które z powodzeniem od lat służą do dziś, jak na przykład kopystka, choinka czy narzuta, występują licznie współczesne desygnaty, w tym zmywarka, termomiks i kinekt. Co jednak ciekawe, więcej tradycyjnych przedmiotów widać w przypadku przyborów, naczyń i mebli, a nowszych – dla urządzeń. Niemniej we wszystkich przypadkach to, co dawne, ściera się z tym, co nowe. Domy wiejskie zatem coraz bardziej przypominają te miejskie. Widać tu wprawdzie pewne mody czy zwyczaje (również regionalne), ale nie są to już jednolite, tradycyjne chłopskie chaty, tylko różnorodne, zindywidualizowane, dostosowane do potrzeb mieszkańców domy. Opis tylko tego, co było, wyraźnie zaburza rzeczywisty obraz wiejskich domów i pokazuje wieś jako miejsce niezmiennie, nierozwijające się, wręcz archaiczne.

Przeprowadzenie badań tak, aby uwzględnić to, co dawne, i to, co współczesne, jak podkreślano, pozwala pokazać dynamikę zmian zachodzących w słownictwie na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Jednocześnie daje możliwość do przeprowadzenia dalszych badań porównawczych w kolejnych dziesięcioleciach, które pozwolą na weryfikację, które z przedmiotów i nazw dawnych wyszły już całkiem z użycia, a które spośród współczesnych pozostały w wiejskich domach i w mowie mieszkańców wsi. Może się też okazać, że pewne słowa, które dziś są stosunkowo nowe i mają charakter niedyferencyjny lub jeszcze nie zostały odnotowane w źródłach, za 20–30 lat staną się gwaryzmami i regionalizmami. Tak było np. w przypadku *posowy*, którą W. Doroszewski określił jak „dawną, dziś gwarową” (SJPD).

W mowie mieszkańców okolic Poddębic dominują, co oczywiste, jednostki ogólnopolskie. Niemniej w miejscu, gdzie ścierają się dwa dialekty i przenika do nich trzeci, uzyskano także poświadczenia dla słów gwarowych i regionalnych o różnorodnym zasięgu terytorialnym. Warto zaznaczyć, że więcej odnotowano określeń wielkopolskich (31, np. *pierzak*, *ósemka* i *kwirlajka*) niż małopolskich (21, np. *szpoⁿżka*, *kucharka* i *graty*), podano także kilkanaście mazowizmów (np. *obał* i *gzory*), kilka słów notowanych na Śląsku (np. *hasiok* i *suka*) i występujący według źródeł na Kaszubach, ale prawdopodobnie o znacznie szerszym zasięgu występowania *przewijak*. Do tych danych liczbowych należy jednak podejść z dystansem, gdyż jednoznaczne przyporządkowanie danego wyrazu do poszczególnego dialektu często nie jest oczywiste (por. *zasłoneczka*, *skaja*). Jak wspomiano, większość słów gwarowych stanowią te notowane w co najmniej dwóch dialektach (np. *framuga II*, *karbitówka* i *wazówka*). Z gwar łączycko-

sieradzkich (i sąsiednich w Polsce centralnej) zarejestrowano m.in. *zdużdać* i *drzwiki*, a do słów notowanych wyłącznie w najbliższych okolicach Poddębic zaliczyć można np. *wodniarkę*, *kanonkę* i *jabuzię*. Informatorzy wskazywali także określenia potoczne, dawne, książkowe, regionalne, wulgarne i żartobliwe, pojawiło się też słowo uznane jako rubaszne. Dużą grupę stanowią jednostki nienotowane w źródłach, które pokazują szczególną inwencję w użyciu języka przez mieszkańców powiatu poddębickiego. Wyrazy nienotowane należałoby skonfrontować z kolejnymi źródłami i poddać je dalszym badaniom terenowym, aby precyzyjniej ustalić ich status i zasięg występowania.

Choć między generacjami widać pewne rozbieżności między użyciem poszczególnych typów leksemów, zauważyć można wiele podobieństw. Co istotne, starsi znają współczesne realia, a młodszy, choć biernie, mają także wiedzę z zakresu dawnego życia na wsi. Widać zatem transmisję międzypokoleniową istotną dla podtrzymania tradycji i lokalnej tożsamości. Trzeba jednak spojrzeć krytycznie, że nie dzieje się tak w każdym przypadku. Dlatego istotne jest utrwalanie języka mieszkańców wsi oraz uświadamianie ich o wartości lokalnego lingwistyczno-kulturalnego dziedzictwa.

Bibliografia

- Adamczewski J., 2012, *Czy istnieje współczesna architektura wsi?*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, nr 13: *Między starym a nowym. Tradycyjne budownictwo ludowe a współczesna architektura wiejska*, s. 47–60.
- AGM: Strzyżewska-Zaremba A. i in., 1971–1992, *Atlas gwar mazowieckich*, t. 1, H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, t. 2–10 A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Wrocław – Warszawa – Kraków 1974–1992.
- AJKLW: Sobierajski Z., Burszta J. (red.), 1979–2005, *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1–6, oprac. zespołowe, red. Z. Sobierajski, J. Burszta, Wrocław 1979–1991, t. 7, oprac. zespołowe, red. Z. Sobierajski, Wrocław 1992, t. 8–11, red. Z. Sobierajski, Wrocław 1994–2005.
- AJS: Zaręba A., 1969–1996, *Atlas językowy Śląska*, t. 1–8, Kraków.
- Alcantara, 2022, <https://www.alcantara.com/corporate/>, dostęp: 2.09.2022.
- Amelinium, 2014, [w:] *Laboratorium językowe. Korpus języka młodzieży początku XXI wieku*, dodane przez: M. Będkowski, komentarz: M. Łaziński, <https://tiny.pl/cd4nb>, dostęp: 11.09.2022.
- Apel. F., 2015, *Schuhcreme mit Bürste oder Tuch auftragen?*, [w:] *Sattelschuhe. Das online Magazin von thegoodthings.de*, <https://tiny.pl/cd4n3>, dostęp: 8.12.2022.
- Bachmannová J., 1998, *Podkrkonošský slovník*, Praha.
- Bańko M., 2013, *Puf czy pufa?* [porada], [w:] *Poradnia językowa PWN*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/puf-czy-pufa;14147.html>, dostęp: 2.09.2022.
- Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- Bartmiński J., 2008, *Dom i świat – opozycja i komplementarność*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1(1), s. 55–68, <https://tiny.pl/cd4kq>, dostęp: 27.02.2023.
- Bartmiński J., Bielińska-Gardziel I., 2015, *Polski językowo-kulturowy obraz DOMU i jego profile*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin, s. 89–121.
- Bartnicka M., Bogusz-Krzemień A., Szewczyk J., 2017, *Wzorce kształtowania domu wiejskiego na Sejneńszczyźnie*, „Architecturae et Artibus”, nr 33, 3/2017, s. 5–23.

- Batko-Tokarz B., 2008, *Tematyczny podział słownictwa w Wielkim słowniku języka polskiego*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne 2*, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków, s. 31–48.
- Batko-Tokarz B., 2010, *Pomiędzy klasyfikacją naukową a potocznym widzeniem świata – wewnętrzny podział pola tematycznego dotyczącego zwierząt*, „*Język Polski*” 90, nr 4–5, s. 256–265.
- Batko-Tokarz B., 2017, *Antropocentryzm tematycznych klasyfikacji słownictwa*, „*Polonica*” 37, s. 149–166.
- Batko-Tokarz B., 2019, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków.
- Bąk P., 1960, *Słownictwo gwary okolic Kramska na tle kultury ludowej*, Wrocław.
- Benedyktowicz D., Benedyktowicz Z., 1992, *Dom w tradycji ludowej*, Wrocław.
- Białas I., 2009, *Wnętrza mieszkalne. Meble. Sprzęty*, [w:] *Ludowe tradycje. Dziedzictwo kulturowe ludności rodzimej w granicach województwa śląskiego*, pod red. B. Bazieliuch, Wrocław—Katowice, s. 91–100.
- Biedrzycki S., 1912, *Kijanka*, „*Lud. Kwartalnik Etnograficzny*”, t. 18, z. 1–4, s. 115–121, <https://tiny.pl/cd4kt>, dostęp: 3.12.2022.
- Biernacka A., Garwolińska N., Szewczyk J., 2014, *Fenomen domu wiejskiego na Podlasiu (z badań we wsi Olendy w gminie Rudka w 2014 roku)*, „*Architecturae et Artibus*”, nr 22, 4/2014, s. 5–26.
- Bińczycka J., 2000, *Dziecko w świecie wulgaryzmów*, [w:] *Mysł pedeutologiczna i działanie nauczyciela*, red. A.A. Kotusiewicz, t. II, Białystok, s. 69–76.
- Bis W., 2003, *Ze studiów nad piecami typu hypocaustum z terenu ziem Polski*, „*Architectus*”, nr 1–2 (13–14), s. 3–28.
- Bittner K., 2017, *Chcemy znów być nowocześni. Kilka uwag o popularności peerelowskiego wzornictwa przemysłowego*, [w:] *PRL-owskie re-sentymenty*, pod red. A. Kisielewskiej, M. Kostaszuk-Romanowskiej, A. Kisielewskiego, Gdańsk, s. 237–252.
- Boguszewski R. (oprac.), 2011, *Przesady wciąż żywe*, [w:] *Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa.
- Bojar B., 2004, *Pole informacyjne, dokumentacyjne, tematyczne, semantyczne czy leksykalne?*, „*Zagadnienia Informatyki Naukowej*”, nr 1, s. 3–11.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

- Brencz A., 2006, *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań.
- Building Companion, 2019, *Siding na elewacji – co warto o nim wiedzieć*, <https://tiny.pl/cd4kr>, dostęp: 16.07.2021.
- Burzyńska O., Skibniewska K.A., Dowgiałło A., Kubiak S., 2009, *Urządzenia i techniki grillowania*, „Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego”, nr 19/34 (1), s. 107–110.
- Butler D., 1967, *Koncepcje pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 2, s. 41–59.
- Chelchowski S., 1888, *Materiały do etnografii ludu z okolic Przasnysza*, Warszawa.
- Ciołek G., 1947, *Urządzenia ogniowe i ich wpływ na rozwój planu chałupy wiejskiej*, „Biuletyn Sztuki i Kultury”, t. 9, s. 369–378, <https://tiny.pl/cd4k9>, dostęp: 14.11.2022.
- Co wieś, to inna pieśń. Słownik gwary Bukówca Górnego w Wielkopolsce i regionu Spisza w Małopolsce*, 2014; Bukowiec Górny: Z. Dragan i in., kons. nauk. J. Sierociuk; Spisz: J. Budz i in., kons. nauk. A. Czesak, Kraków.
- Cygal-Krupa Z., 1990, *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego (na wybranych przykładach)*, Kraków.
- Cygan S., 2018, *Gwara w świadomości mieszkańców wsi (na przykładzie Kielecczyny i Opoczyńskiego)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 28, s. 25–43.
- Czarnecka K., 1999, *Postawy młodzieży szkolnej wobec wulgaryzacji języka uczniowskiego*, [w:] *Mowa rozświetlona myślą. Świadomość normatywno-stylistyczna współczesnych Polaków*, red. J. Miodek i in., Wrocław, s. 158–165.
- Czerwiński T., 2009, *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce*, Warszawa.
- Danielewiczowa M., 2021, *Afiksy, leksemy czy jednostki operacyjne? Rakonesans*, „Prace Filologiczne”, t. 76, s. 67–86, <https://tiny.pl/cd4kc>, dostęp: 17.09.2022.
- Dejna K., 1973, *Dialekty polskie*, wyd. 1, Wrocław.
- Dejna K., 1987, *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz – notatnik*, Łódź.
- Dejna K., 1998, *Gwara i jej stosunek do innych odmian języka ogólnonarodowego*, [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gala, Łódź, s. 13–22.
- Domagalska-Grędyś M., 2009, *Rozwój jako element strategii gospodarstwa kwiaciarskiego*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie”, nr 75: *Ekonomia i organizacja gospodarki żywnościowej*, s. 23–38.

- Doroszewski W., 1934, *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby*, „Prace Filologiczne”, t. 16, s. 249–278.
- Doroszewski W. (red.), 1958, *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego*, z. III: *Technika ludowa*, Wrocław.
- Doroszewski W., 1968, *O definiowaniu znaczeń wyrazów*, „Poradnik Językowy”, z. 5 (260), s. 236–246.
- Drągowska B., Drozdowicz S., Ferdyn P., Szewczyk J., 2015, *Nowe wyniki badań systemów piecowo-kominowych z drugiej połowy XX wieku w wiejskich domach gminy Michałowo*, „Architecturae et Artibus”, nr 7, 1/2015, s. 10–24.
- Drozd-Piasecka M., Wieruszewska M., 2007, *Dom, gospodarstwo domowe, miejsce życia codziennego*, [w:] *Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę*, pod red. nauk. M. Wieruszewskiej, Warszawa, s. 96–118.
- Dubas E., 2015, *Andragogiczne badania biografii – zakresy, trudności, etyka badacza (wybrane aspekty)*, [w:] *Biografie i uczenie się*, red. E. Dubas, J. Stelmaszczyk, Łódź, s. 31–47, DOI: 10.18778/7969-451-8.03.
- Dubisz S., 1995, *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 5, s. 69–88.
- Dubisz S., 2015, *Kategoria pokolenia w badaniach lingwistycznych*, [w:] *Dialog pokoleń*, red. E. Wierzbicka-Piotrowska, Warszawa, s. 33–40.
- Dyszak A.S., 2018, *Germanizmy bydgoskie na tle polsko-niemieckich kontaktów językowych*, „Conversatoria Linguistica” XII, s. 97–116.
- Dzięgiel E., 2020, *Dwujęzyczność polsko-ukraińska w Strzelczyskach na Ukrainie (na przykładzie młodzieży i najstarszego pokolenia)*, „Socjolingwistyka” 34, s. 245–260, DOI: 10.17651/SOCJOLING.34.15.
- Falińska B., 2009, *Z badań nad gwarą i kulturą Kurpiów (Zbójna, pow. Łomża)*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, nr 23, s. 13–29.
- Fatyga B., *Pokolenie*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, red. Z. Bokszański, Warszawa, s. 193–197.
- Fiodorowa L.L., Puzio-Wlazłowska D., 2015, *Rosyjski językowo-kulturowy obraz domu*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywiecka, Lublin, s. 149–175.

- Furdyna J., 1973, *Zdobnictwo wewnątrz wiejskich na terenie wideł Wisły i dolnego Sanu*, „Polska Sztuka Ludowa”, t. 27, nr 3, s. 131–148, <https://tiny.pl/cd4kd>, dostęp: 13.12.2022.
- Gala-Milczarek B., 2009, *Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach piotrkowskich*, Łódź.
- Gala S., 1994, *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, cz. 1 i 2, Łódź.
- Gala S., 2002, *Rola i miejsce regionalizmów w kulturze polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 12, s. 5–10.
- Garczyńska J., 2022, *Charakterystyka dialektu mazowieckiego*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś, <https://tiny.pl/cd4k1>, dostęp: 14.09.2022.
- Gatkowska I., 2017, *Dom 'house/home' in empirical lexical networks*, „Ethnolinguistic” 28, s. 121–140.
- Gaweł A., 2012, *Dawne i współczesne zdobnictwo architektoniczne na Podlasiu*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, nr 13: *Między starym a nowym. Tradycyjne budownictwo ludowe a współczesna architektura wiejska*, s. 61–76.
- Gibbs G., 2011, *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. Maja Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa.
- Gipsdecke, 2022, [w:] *Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*, <https://www.dwds.de/wb/Gipsdecke>, dostęp: 5.10.2022.
- Gołąb Z., 1954, *O zróżnicowaniu wewnętrznym gwary podhalańskiej*, „Język Polski” 34, nr 2, s. 85–111.
- Gonda-Soroczyńska E., 2010, *Azbest w podwrocławskiej wsi a regulacje prawne*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, nr 1, s. 125–138.
- Greń Z., 1996, *Struktura pola semantycznego mówienia w języku polskim i czeskim (na podstawie analizy reprezentacji czasownikowej)*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 33, s. 85–110.
- Greń Z., 2006, *Zakres wpływów niemieckich w leksyce gwar Śląska Cieszyńskiego*, [w:] *Slavica leguntur. Aktualne problemy badawcze slawistyki*, red. J. Królak, J. Molas, Warszawa, s. 57–70, <https://tiny.pl/cd4kp>, dostęp: 21.12.2022.
- Grochola-Szczepanek H., 2013, *Badania języka mieszkańców wsi w kontekście przemian społecznych*, „Socjolingwistyka” 28, s. 43–53.

- Grochola-Szczepanek H., 2021, *Badanie pola tematycznego z zakresu stroju ludowego na podstawie danych z Korpusu Spiskiego*, „Gwary Dziś”, t. 14, s. 81–94, DOI: 10.14746/gd.2021.14.8.
- Grochowski M., 1982, *Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne*, Toruń.
- Grochowski M., 1988, *Podstawowe zasady definiowania wyrażeń w słowniku jednojęzycznym*, [w:] *Wokół słownika współczesnego języka polskiego: materiały konferencji w Paszówce, 26-28 XI 1986 r.*, red. W. Lubaś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 45–62.
- Grzegorzczkowska R., 1981, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, wyd. IV popr., Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J., 1979, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.
- GUS, 2018, *Życie religijne w Polsce 18.12.2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, <https://tiny.pl/cd4kk>, dostęp: 9.01.2023.
- GUS, 2022, *Wyznania Religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa, <https://tiny.pl/w54rs>, dostęp: 25.02.2023.
- Handke K., 1986, *Dialektologia i inne nauki*, „Acta Univeritatis Lodziensis. Folia Linguistica” 12, s. 37–46.
- Hanomag-Museum, 2022, <http://www.hanomag-museum.de/index.html>, dostęp: 18.12.2022.
- Jabłońska L., 1995, *Rynek kwiaociarski w Polsce w latach 1988-1993*, „Postępy Nauk Rolniczych”, nr 5, s. 89–101.
- Jaros I., 2009, *Nazwy środków czynności w gwarach łęczycko-sieradzkich. Studium słowotwórczo-leksykalne*, Łódź.
- Jaros I., 2011, *Pograniczny charakter gwar Polski środkowej*, [w:] *Studia gwaroznawcze*, t. 1: *Pogranicze w języku i kulturze*, pod red. B. Falińskiej i H. Karaś, Łomża, s. 89–107.
- Jaworski M., 2014, *Drunkoreksja — zaburzenie odżywiania połączone z alkoholizmem wśród młodych dorosłych*, „Forum Medycyny Rodzinnej”, t. 8, nr 5, s. 217–225.
- Kamińska M., 1968, *Gwary Polski centralnej*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Kamocki J., Kubienia J., 2008, *Polski rok obrzędowy*, Kraków.
- Karaś H., 2011, *Polska leksykografia gwarowa*, Warszawa.

- Karaś H. (red.), 2022, *Dialekty i gwary polskie, Kompendium internetowe*, www.dialektologia.uw.edu.pl, dostęp: 2.12.2022.
- Karaś M., 1958, *Z problematyki gwar mieszanych i przejściowych*, „*Język Polski*” 38, nr 4, s. 286–296.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.), 1908, *Słownik języka polskiego*, t. IV, Warszawa.
- Karpińska G.E., 2019, *Wokół pieca i stołu. Praktyki zamieszkiwania łódzkich włóknarzy*, [w:] *W kuchni. Kulturowe szkice o przestrzeni*, pod red. A. Krupy-Ławrynowicz, K. Orszulak-Dudkowskiej, Łódź, s. 127–148.
- Kąs J., 1986, *Metody statystyczne w badaniach dialektologicznych*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica*” 12, s. 117–123.
- Kąs J., 2009, *Słownik regionalny wśród słowników gwarowych*, [w:] *Polszczyzna mówiona ogólna i regionalna*, red. B. Dunaj, M. Rak, Kraków, s. 11–19.
- Kępińska A., 2011, *Między Małopolską i Wielkopolską – pograniczny charakter gwar sieradzkich*, [w:] *Studia gwaroznawcze*, t. 1: *Pogranicze w języku i kulturze*, pod red. B. Falińskiej i H. Karaś, Łomża, s. 139–162.
- Kępińska A., 2021a, *Gwary sieradzkie – status i stan współczesny*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś <https://tiny.pl/9hfr3>, dostęp: 22.06.2021.
- Kępińska A., 2021b, *Sieradzkie. Dom i jego wyposażenie*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś <https://tiny.pl/cd4kv>, dostęp: 25.06.2021.
- Kępińska, 2021c, *Kultura ludowa regionu. Sieradzkie. II. Dom i jego wyposażenie*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, pod red. H. Karaś, <https://tiny.pl/cd4kv>, dostęp: 25.06.2021.
- Kleszczowa K., 1996, *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych*, Katowice.
- Kobus J., 2007, *Dwie warstwy chronologiczne leksyki z pola tematycznego „praca” w języku mieszkańców wsi wielkopolskiej*, „*Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*”, t. 52, s. 73–82.
- Kobus J., 2015, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań.
- Kobus J., 2019, *Studia nad fleksją rzeczownika w gwarach wielkopolskich*, Poznań.

- Kobus J., 2020, *Leksyka mikropola tematycznego MUCHA w języku mieszkańców okolic Pobiedzisk w środkowej Wielkopolsce*, „Gwary Dziś”, t. 12, s. 201–211.
- Kobus J., 2022, *Leksyka pola tematycznego PRZYRODA w wielkopolskich zasobach dialektologicznych*, „Мовознавчий вісник”, nr 32, s. 15–24, DOI: 10.31651/2226-4388-2022-32-15-24.
- Kobus J., Gniazdowski T. (red.), 2018, *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, Poznań.
- Kobus J., Stępień M. (red.), 2018, *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, Poznań.
- Kobus J., Migdałek A. (red.), 2021, *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, Poznań.
- Kobus J., Migdałek A. (red.), 2023, *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Przyroda*, Poznań.
- Kobylińska J., 2000, „Chata” w *chłopskich powieściach Elizy Orzeszkowej, Od strony Kresów: studia i szkice*, cz. 2, pod red. H. Bursztyńskiej, Kraków, s. 321–357.
- Kolago W., 1970, *Atlas polskich strojów ludowych, Strój kołbielski*, t. IV, Wrocław.
- Kolberg O., 1967, *Dzieła wszystkie. Kaliskie i Sieradzkie*, z rękopisów oprac. J. Lisakowski, W. Sobisiak, red. D. Pawlak, A. Skrukwa, t. 46, Poznań–Wrocław.
- Konieczny R., 2012, *Robert, czy nasz dom nie jest za duży?*, rozm. przepr. G. Sroczyński, „Gazeta Wyborcza”, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,11443313,robert-czy-nasz-dom-nie-jest-za-duzy.html>, dostęp: 16.07.2021.
- Konofalska E., Lachowicz H., 2018, *Drewno w budownictwie oraz przedmiotach życia codziennego na terenie Kielecczyny od końca XVII do początku XX wieku*, „Sylwan” 162 (8), s. 696–704.
- Kostecka-Sadowa A., 2019a, *Rola przysłówków wschodniosłowiańskich w świadomości użytkowników gwar polskich w obwodzie lwowskim w przekroju pokoleniowym*, „Slavia Occidentalis. Linguistica”, t. 76/1, s. 69–82.
- Kostecka-Sadowa A., 2019b, *Uwagi o słotwórstwie przymiotnika w polszczyźnie południowkresowej (na przykładzie obwodu lwowskiego)*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 67, s. 131–147, DOI: 10.26485/RKJ/2019/67/10.

- Kostecka-Sadowa A., 2019c, *Zapożyczenia niemieckie w gwarze spiskiej (na podstawie materiału zgromadzonego w Korpusie spiskim)*, „Gwary Dziś”, t. 11, s. 123–134, DOI: 10.14746/gd.2019.11.10.
- Kostecka-Sadowa A., 2021, *Słownictwo z pola tematycznego kuchnia i sprzęty kuchenne w gwarze polskiej w obwodzie lwowskim*, [w:] *Język polski – między tradycją a współczesnością. Księga jubileuszowa z okazji stulecia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego*, red. nauk. E. Horyń, E. Młynarczyk, P. Żmigrodzki, Kraków, s. 261–270, DOI: 10.24917/9788380846258.20.
- Kostecka-Sadowa A., 2022, *Zmiany językowe na polskiej wsi na przykładzie pola tematycznego „Przygotowanie gleby, uprawa ziemniaków” w rejonie mościskim obwodu lwowskiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 70, s. 53–69, DOI: 10.26485/RKJ/2022/70/4.
- Kowalewski H., 2016, *Dwa kryteria empiryczności w językoznawstwie*, „Prace Językoznawcze” 18/4, s. 107–118.
- Kowalski P., 2007, *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*, Warszawa.
- Kozłowska-Doda J., 2012, *Obraz domu białoruskiego. Uwagi wstępne*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1*, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin, s. 89–105.
- Kozłowska-Doda J., 2015, *DOM w języku białoruskim*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywiecka, Lublin, s. 177–206.
- Kozłowska-Doda J., 2019, *Białoruski DOM w ankietach wypełnionych po rosyjsku. Język a konceptualizacja kulturowa*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 6*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Puzio-Wlazłowska, Lublin, s. 175–192.
- Król-Dobrowodzka U., 2018, *Naturalne materiały jako jeden z aspektów ekologicznego projektowania wnętrz*, „Przestrzeń, Ekonomia, Społeczeństwo”, nr 14/2, s. 59–79, <https://www.ssw-sopot.pl/wp-content/uploads/2019/09/4.pdf>, dostęp: 17.09.2022.
- Krupa-Ławrynowicz A., Orszulak-Dudkowska K., 2019, *Wprowadzenie. Kulturowe badania (w) kuchni. Tropy i znaczenia*, [w:] *W kuchni. Kulturowe szkice o przestrzeni*, pod red. A. Krupy-Ławrynowicz i K. Orszulak-Dudkowskiej, Łódź, s. 7–17.
- Krzyżyk D., 2008, *Synonimia pojęć prawdziwościowych*, Katowice.

- KSGP: Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN, 2020, *Kartoteka Słownika gwar polskich*, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156?language=en#description>.
- Kucharzyk R., 2003, *System fonetyczny i leksykalny wsi Rzepiennik Strzyżewski w ujęciu socjolingwistycznym*, Kraków.
- Kucharzyk R., 2006, *Elementy dialektalne w mowie wykształconych mieszkańców wsi*, [w:] *Gwary dziś 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, pod red. J. Sierociuka, Poznań, s. 175–180.
- Kucharzyk R., 2015, *O postrzeganiu gwary przez użytkowników Internetu (na przykładzie forum tłumaczy)*, „Prace Językoznawcze” 17/2, s. 37–50.
- Kucharzyk R., 2019, *Gwara – tradycja czy obciach? Spojrzenie młodych kobiet (na materiale z forów internetowych)*, „Poradnik Językowy”, z. 1 (760), s. 7–19.
- Kujawska M., Łuczaj Ł., Sosonowska J., Klepacki P. (oprac.), 2016, *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischnera*, Wrocław.
- Kurdyła T., 2011, *Funkcje formantów rzeczownikowych w polszczyźnie ludowej (na przykładzie trzech wsi podkarpackich)*, Biblioteka „LingVariów”, t. 12, Kraków.
- Kurek H., 2002, *Kod mieszany i metody jego badania*, [w:] *Studia dialektologiczne II*, pod red. J. Okoniowej i B. Dunaja, Kraków, s. 73–79.
- Kuryłowicz B., 2022, *Pole semantyczne CIAŁO CZŁOWIEKA w słowniku tykocińskim Zygmunta Glogera*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica” 56, s. 351–365, DOI: 10.18778/0208-6077.56.21.
- Lisek S., 2020, *Lasy Nadleśnictwa*, [w:] *Nadleśnictwo Poddębice*, <https://tiny.pl/cd42w>, dostęp: 5.07.2021.
- Łopaciński H., 1899, *Przyczynek do nowego słownika języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, t. 5, s. 681–976.
- Magdziak M., 2018, *Od chłopskiej chałupy do domu współczesnego rolnika*, Łódź, <http://fundacjawspomaganiawsi.pl/wp-content/uploads/2019/01/M.-Magdziak-plik-interaktywny.pdf>, dostęp: 13.07.2021.
- Malczewska B., 2018, *O augmentatywach w języku łowieckim*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 18, s. 163–180, DOI: 10.15290/baj.2018.18.11, <https://tiny.pl/cd42f>, dostęp: 27.11.2022.
- Malinowski M., 2016, *Sofa, ale puf*, [w:] *Obcy język polski*, <https://obcyjezykpolski.pl/sofa-ale-puf/>, dostęp: 2.09.2022.

- Małecki M., 1933, *Do genezy gwar przejściowych i mieszanych (ze szczególnym uwzględnieniem granicy językowej polsko-czeskiej i polsko-słowackiej)*, „Slavia Occidentalis”, t. 12, s. 81–90.
- Małecki M., Nitsch K., 1934, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia, cz. 2: Wstęp, objaśnienia, wykaz wyrazów*, Kraków.
- Marciniak-Firadza M., 2013, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego, cz. 1: Studium słowotwórczo-leksykalne*, Łódź.
- Markowski A., 1992, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, Wrocław.
- Markowski A., 2012, *Wykłady z leksykologii*, Warszawa.
- Matlakowski W., 1892, *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków.
- Matlakowski W., 1894, *Zdobienie i sprzęt ludu polskiego na Podhalu. Zarysy życia ludowego*, Kraków, [zdigitalizowany rękopis], <https://tiny.pl/cd42j>, dostęp: 4.07.2021.
- Mátyás K., 1891, *Słowniczek gwary ludu, zamieszkującego wschodnio-południową najbliższą okolicę Nowego Sącza*, [w:] *Sprawozdania komisji językowej akademii umiejętności*, t. IV, Kraków, s. 318–334.
- Milewska B., Lica A., 2021, *Neologizmy słowotwórcze w mowie dzieci w wieku przedszkolnym (4–6 lat)*, Gdańsk.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2018a, *Karczek pieczony z Białej Góry*, <https://tiny.pl/cd42p>, dostęp: 20.06.2021.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2018b, *Kaszanka*, <https://tiny.pl/cd42l>, dostęp: 20.06.2021.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2018c, *Kielbasa swojska z Białej Góry*, <https://tiny.pl/cd42n>, dostęp: 20.06.2021.
- Miodunka W., 1980, *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, „Prace Filologiczne”, t. 67.
- Mizerkiewicz T., 2013, „Zdarza się raz na milion samobójczych snów” – o ostatnich powieściach Mariusza Sieniewicza, „Śląskie Studia Polonistyczne” 4 (2), 249–258, <https://tiny.pl/cd428>, dostęp: 13.12.2022.
- Młynarczyk E., 2020, *Frazemy obrazujące sposób prowadzenia gospodarstwa domowego (rekonesans)*, [w:] *Słowiańska frazeologia gwarowa II*, pod red. M. Raka i V.M. Mokiенki, Biblioteka „LingVariów”, t. 28, Kraków, s. 165–172.

- Mokłowski K., 1903, *Sztuka ludowa w Polsce*, Lwów.
- Moscal D., 2019, *Observations regarding the lexical content at the beginning of structural semantic*, „Diacronia”, nr 9, s. 1–8.
- Moszyński K., 1925, *Niektóre wyniki etnogeograficznych badań Polski*, „Ziemia. Miesięcznik Krajoznawczy Ilustrowany” 10 (3), s. 40–45, <https://tiny.pl/cd42v>, dostęp 3.12.2022.
- Nagórko A., 1998, *Synonimia kontekstowa i sytuacyjna. Implikacje leksykograficzne*, „Prace Filologiczne”, t. 43, s. 327–339.
- Nitsch K., 1958 (1928), *Z historii narzecza małopolskiego*, [w:] K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, t. IV: *Pisma dialektologiczne*, Wrocław, s. 255–268.
- Nowowiejski B., 2010, *W sprawie wpływów języka niemieckiego na polszczyznę*, „Poznańskie Studia Polonistyczne, Seria Językoznawcza” 17, s. 113–129, DOI: 10.14746/pspsj.2010.17.8.
- Ochmann D., 2004, *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdezintegrowanej w języku polskim*, Kraków.
- Oryńska A., 1991, *Kategorie semantyczne leksyki języka potocznego i gwary więziennej*, [w:] *Język a kultura*, t. 4, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkowska, Wrocław, s. 80–106.
- Osowski B., 2016a, *Germanizmy w polu świat wokół człowieka w brneńskim hantecu i gwarze miejskiej Poznania*, „Bohemistyka”, nr 2, s. 109–124.
- Osowski B., 2016b, *Wykorzystanie metod jakościowych w badaniu gwary. Doświadczenia poznańskiego ośrodka dialektologicznego*, [w:] *Badania jakościowe w regionalistyce*, pod red. D. Konieczki-Śliwińskiej i I. Miedzińskiej, Poznań, s. 77–89.
- Osowski B., 2018, *Kategoria przymiotnika w języku mieszkańców wsi północno-wschodniej i południowo-zachodniej Wielkopolski. Studium leksykalno-słowotwórcze*, Poznań.
- Osowski B. (red.), 2018a, *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Poznań.
- Osowski B. (red.), 2018b, *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Poznań.
- Osowski B., 2019, *Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. Studia z dialektologii historycznej*, Poznań.

- Oowski B. (red.), 2019, *W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, Poznań.
- Oowski B., 2021, *Polskie, regionalne morzyce w kontekście historycznym i słowiańskim*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 69, s. 101–114, DOI: 10.26485/RKJ/2021/69/7.
- Oowski B., 2022, Obklad – czym to się je? Kilka słów o wielkopolskim regionalizmie, „Prace Filologiczne”, t. 77, s. 315–325, DOI: 10.32798/pf.1048, <https://tiny.pl/cd48q>, dostęp: 27.02.2023.
- Ossowska M., 1983, *Koncepcja pokolenia*, [w:] *O człowieku, moralności i nauce. Miscellanea*, zebr. i oprac. M. Ofierska i M. Smoła, Warszawa, s. 500–503.
- Ożóg K., 2007, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, wyd. III, Rzeszów.
- Pająkowska M., 1990, *Budowa słowotwórcza przymiotników w gwarze południowokociewskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły w Bydgoszczy. Studia Filologiczne”, z. 28: *Filologia Polska* (11), s. 97–109.
- Pankowska D., 2018, *Transakcyjne aspekty wulgaryzacji języka*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna”, nr 7, s. 99–118.
- Pankowska D., Bieganowska-Skóra A., 2018, *Wulgaryzacja języka jako kontekst socjalizacji dzieci i młodzieży*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, nr 27 (2), s. 183–201, DOI: 10.12775/PBE.2018.024.
- Pawlaczyk A., 2021, *Sytuacja językowa mniejszości polskiej w Stryju (Ukraina)*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 69, s. 251–261, DOI: 10.26485/RKJ/2019/67/17.
- Pawlik K., 2016, *Słownictwo z zakresu zwyczajów i obrzędów wielkanocnych w perspektywie historycznej*, „Studia Językoznawcze”, t. 15: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, s. 211–226, DOI: 10.18276/sj.2016.15-14, <https://tiny.pl/cd48g>, dostęp: 16.12.2022.
- Pawłowski A., 2010, *Struktura ilościowa pól leksykalnych a procesy poznawcze człowieka*, „Studia Semiotyczne” 27, s. 71–80.
- Pawłowski E., 1967, *Problem normy językowej w gwarach ludowych i w języku ogólnonarodowym*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 25, s. 133–147.
- Pelcowa H., 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.

- Pelcowa H., 2013, *Gwara jako nośnik lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, pod red. J. Adamowskiego i K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 219–229.
- Pelcowa H., 2019, *Ludowe nazewnictwo kulinarne w interpretacji pokoleniowej (na wybranych przykładach z Lubelszczyzny)*, „Poradnik Językowy”, z. 1 (760), s. 33–43.
- Pendrive, 2019, [w:] *Wynalazki i odkrycia*, <https://tiny.pl/cd48r>, dostęp: 25.11.2022.
- Piechnik A., 2009, *Funkcjonowanie gwary w świadomości jej użytkowników*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 54, s. 117–126.
- Pilch T., 1995, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa.
- Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., 1995, *Struktura formalno-semantyczna wielkopolskiego słownictwa regionalnego. Rzeczowniki*, [w:] *Materiały XVII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*, Bydgoszcz, s. 147–153.
- Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., 2017, *Kilka uwag o regionalnym zróżnicowaniu nazw placu targowego w mowie mieszkańców miast*, [w:] *Język w regionie, region w języku 2*, pod red. B. Osowskiego, J. Kobus, P. Michalskiej-Góreckiej, A. Piotrowskiej-Wojaczyk, Poznań, s. 277–288.
- Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., 2018, *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*, Poznań.
- Pisarek W., 1967, *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki” 58/2, s. 493–516.
- Pisarkowa K., 1972, *Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie*, „Język Polski” 52, nr 5, s. 330–339.
- Piskorz-Branekova E., 2016, *Mądrości i gadki z kuchennej makatki*, Toruń.
- Piwowska E., 2016, *Charakterystyczne prezentacje rysowanego przez dzieci w młodszym wieku szkolnym domu*, [w:] *Tradycja – Terazniejszość – Przyszłość edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. nauk. A. Pękala, A. Leszcz-Krysiak, Częstochowa, s. 141–152.
- Pobłocki K., 2011, *Prawo do miasta i ruralizacja świadomości w powojennej Polsce*, [w:] *O miejskiej sferze publicznej. Obywatelskość i konflikty o przestrzeń*, red. nauk. M. Nowak, P. Pluciński, Kraków, s. 129–146, <https://tiny.pl/cd489>, dostęp: 18.12.2022.

- Poleszczuk J., Anuszevska I., 2013, *Diagnoza społecznych zachowań czytelniczych w obrębie prasy drukowanej i cyfrowej. Nowe platformy dostępu do treści. Transformacja prasy*, <https://tiny.pl/r3fvn>, dostęp: 7.09.2022.
- Poradnia językowa PWN, 2022, <https://sjp.pwn.pl/zasady/;629582>, dostęp: 16.09.2022.
- Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032. Przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polski w dniu 15 marca 2010 roku.
- Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski. Przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polski w dniu 14 maja 2002 roku.
- Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu miasta i gminy Poddębice, pow. poddębicki, woj. łódzkie, na lata 2010 – 2013 (z uwzględnieniem perspektywy do 2032). Przyjęty przez Radę Miejską w Poddębicach w dniu 29 listopada 2010 roku.
- Przymuszała L., 2013, *Śląska leksyka i frazeologia dotycząca picia alkoholu (na tle porównawczym)*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 59, s. 237–251.
- PSWP: Zgólkowa H. (red.), 1994–2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.
- Pułaczewska H., 2022, *Czas dojrzewania jako „okres krytyczny” w praktykowaniu języka odziedziczonego. Polski w Niemczech*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 29, s. 1–20.
- Rak M., 2014, *Zróżnicowanie stylistyczne gwary w świetle statystyki leksykalnej (na materiale podhalańskim)*, [w:] *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia*, pod red. M. Raka i K. Sikory, Biblioteka „LingVariów”, t. 17, Kraków, s. 157–166.
- Rak M., 2021, *Dialektologia wobec zmian językowych na polskiej wsi. Jak mogłoby wyglądać nowe spojrzenie?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 16, s. 173–184.
- Ram: Ramułt S., 1893, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków.
- Reichan J., 2002, *Przedświąteczna krakowska przygoda leksykalna ze staniolem, sreberkiem i złotkiem*, [w:] *Język w przestrzeni społecznej. Profesorowi Władysławowi Lubasiowi na siedemdziesiąte urodziny*, red. S. Gajda i in., Opole, s. 447–453.

- Reichan J., 2019, *Na tropie ginących wyrazów gwarowych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 14, s. 194–202.
- Reichan J., Woźniak K., 2004, *Polskie atlasy dialektologiczne i etnograficzne*, Kraków.
- Reinfuss R., 1977, *Meblarstwo ludowe w Polsce*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.
- Rembiszewska D.K., 2005, *Słownictwo tematyczne w dwudziestowiecznych opracowaniach leksykograficznych*, „Poradnik Językowy”, z. 8 (627), s. 37–52.
- Remiszewska M., Sawicka Z., Szewczyk J., 2014, *Nowe wyniki badań wewnątrz wiejskich domów mieszkalnych na Białostocczyźnie – na tle dwustuletnich badań miejscowej tradycji kształtowania przestrzeni mieszkalnej*, „Architecturae et Artibus”, nr 22, 4/2014, s. 62–87.
- Robert Baku, 2012, *Nie pomalujesz ! To je amelinium (to je aluminium!)*, [w:] YouTube, <https://tiny.pl/cd485>, dostęp: 11.09.2022.
- Rutkowska K., 2015, *Koncept DOMU (NAMAI) w języku i kulturze litewskiej*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywiecka, Lublin, s. 61–87.
- Rutkowski M., 2007, *O apelatywizacji nazw własnych*, [w:] *16. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 16. – 17. 9. 2004*, zest. M. Považaj, P. Žigo, Bratislava, s. 67–73.
- Rutkowski M., 2011, *Od wiedzy o denotacie do definicji. Kilka uwag o definiowaniu w „Słowniku metafor i konotacji nazw własnych”*, „Język Polski” 91, nr 1, s. 58–65.
- Sagan-Bielawa M., 2010, *Pokolenie w polskich badaniach socjolingwistycznych*, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Biblioteka „LingVariów”, t. 9, Kraków, s. 497–502.
- Sagan-Bielawa M., 2011, *Historyczna i ahistoryczna koncepcja pokolenia w polskich badaniach socjolingwistycznych*, [w:] *Polszczyzna trzech pokoleń. Podobieństwa i różnice*, pod red. K. Wojtczuk, M. Jasińskiej, Siedlce, s. 21–28.
- Schuhe Putzen. Das Schuhpflegeportal, 2022, *Schuhwachs oder Schuhcreme: Wo liegen die echten Unterschiede?*, <https://tiny.pl/cd48j>, dostęp: 8.12.2022.
- SDŁ: Bieńkowska D., Cybulski M., Umińska Tytoń E., 2007, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi (konteksty historyczne, społeczne, kulturowe)*, Łódź.
- Sękowska E., 2002, *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 3: *Dom*, Kraków.

- SFPW: Kurcz I., Lewicki A., Sambor J., Szafran K., Woronczak J., 1990, *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, t. 1–2, Kraków, <https://tiny.pl/cd484>, dostęp: 3.03.2023.
- SGD: Szymczak M., 1962–1973, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyskim*, cz. 1–8, Wrocław.
- SGK: Sychta B., 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SGOWM: Stamirowska Z. i in. (red.), *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. 1–8, 1987–2021, Warszawa–Kraków–Łódź–Gdańsk, <https://tiny.pl/cd482>.
- SGMP: Gruchmanowa M., Walczak B. (red.), 1999, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Poznań.
- SGP: *Słownik gwar polskich*, 1977–2021, opr. i wyd. w IJP PAN w Krakowie; red. M. Karaś (*Źródła*, t. 1), J. Reichan (t. 2–9, z. 2), S. Urbańczyk (t. 2–5), J. Okoniowa (t. 6–9, z. 2), B. Grabka (t. 7–10, z. 2), R. Kucharzyk (t. 9–10, z. 2), t. 1–3: Wrocław – Warszawa – Kraków, t. 4–10: Kraków.
- SGPK: Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków.
- Siatkowski J., 1965, *Bohemizmy fonetyczne w języku polskim*, cz. 1: *Grupy trat, tlat; h zamiast g; spółgłoski twarde przed i, e*, Wrocław.
- Sierociuk J., 1986, *Z elementów interdialektalnych w polskich pieśniach ludowych: końcówka -owie*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica” 12, s. 289–302.
- Sierociuk J., 1990, *Oboczność podstaw słowotwórczych i poświadczenia negatywne w badaniach słowotwórstwa gwarowego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 36, s. 169–181.
- Sierociuk J., 2003, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. 11, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań, s. 131–136.
- Sierociuk J., 2007, *Język mieszkańców wsi czy gwara. Problem nie tylko teoretyczny*, „Prace Filologiczne”, t. 53, s. 527–534.
- Sierociuk J., 2010a, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współdziałaniu środowisk lokalnych*, [w:] *Studia Dialektologiczne IV*, red. H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz, Kraków, s. 135–143.
- Sierociuk J., 2010b, *Z problematyki regionalizmów językowo-kulturowych: zajac*, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Boguslaj Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Biblioteka „LingVariów”, t. 9, Kraków, s. 241–248.

- Sierociuk J., 2016, *Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania*, „Gwary Dziś”, t. 8, s. 67–78.
- Sierociuk J. (red.), 2019, *Słownik języka mieszkańców ziemi lukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, Poznań.
- Sierociuk J., 2020, *Dialectal diminutives in a system and a text*, „Gwary Dziś”, t. 13, s. 191–200.
- Sikora K., 2016, *Kilka uwag na temat wulgaryzacji i brutalizacji polszczyzny*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. 32, s. 105–115, DOI: 10.14746/psj.2016.32.8.
- Silverman D., 2008, *Prowadzenie badań jakościowych*, tłum. J. Ostrowska, Warszawa. SJP PWN: *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pl, dostęp: 27.12.2019.
- SJPD: Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1958–1969, <https://doroszewski.pwn.pl/>, dostęp: 27.12.2019.
- SJPSz: *Słownik języka polskiego*, 1978–1981, red. nauk. M. Szymczak, t. 1–3, Warszawa.
- Skubalanka T., 1966, *Słownictwo miłosne poezji J. Słowackiego na tle tradycji*, Toruń.
- Smyk K., 2009, *Choinka w kulturze polskiej. Symbolika drzewka i ozdób*, Kraków.
- Sochová Z., 2001, *Lašská slovní zásoba. Jihovýchodní okraj západolašské oblasti*, Praha.
- Status Powiatu Poddębickiego, 2003, [w:] Uchwała nr X/53/03 Rady Powiatu w Poddębicach z dnia 29 sierpnia 2003 r.
- Stemplewska-Żakowicz K., 2010, *Metody jakościowe, metody ilościowe: hamletowski dylemat czy różnorodność do wyboru?*, „Roczniki Psychologiczne”, t. 3, nr 1, s. 87–96.
- Stieber Z., 1933, *Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego*, Kraków.
- Stolarczyk-Zielonka M., 2010, *Lingwistyczne aspekty komunikacji językowej osób starszych*, „Investigationes Linguisticae”, nr 19, s. 167–182.
- Strategia Rozwoju powiatu poddębickiego 2020, <https://tiny.pl/cd48v>, dostęp: 18.06.2020.
- Surma M., 2020, *Kategoria „dawności” w świadomości językowej mieszkańców wsi Ocieszyn (pow. obornicki)*, „Kwartalnik Językoznawczy”, nr 2016/4–2017/1 (28–29), s. 95–109.
- Suwała M., 2004, *Drewno w meblarstwie*, „Leśne Prace Badawcze” 2004/1, s. 144–149.

- Szafraniec K., 2014, *Kultura polska w przekładzie: problemy ekwiwalencji*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 21, s. 393–401.
- Szczepańska E., 2009, *Zdrobnienia dawniej i dziś – kilka uwag na materiale czeskim i polskim*, „Bohemistyka”, nr 4, s. 250–260.
- Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Kłodnej, <https://tiny.pl/cd48z>, dostęp: 20.06.2021.
- Szober S., 1937, *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Warszawa, <https://tiny.pl/cd483>, dostęp: 17.11.2022.
- Szymczak-Rozlach M., 2014, *Eufemizmy we współczesnym języku słowackim*, Katowice.
- Śleszyński P., 2018, *Mapa religijności katolickiej w Polsce. Kilka uwag na marginesie rocznego raportu Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 89, z. 1–2, s. 138–144.
- Śniegulska-Gomuła M., 2012, *Fajans ćmielowski z dekoracją drukowaną ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 27, s. 109–142.
- Święcicka M., 2005, *Kilka uwag o gwarze najstarszych bydgoszczan*, [w:] *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność 2*, pod red. M. Święcickiej, Bydgoszcz, s. 77–84.
- Święta Agata, 2014, [w:] *Internetowa Liturgia Godzin*, <https://tiny.pl/cd4sx>, dostęp: 9.12.2022.
- Święta Teresa, 2013, [w:] *Internetowa Liturgia Godzin*, <https://tiny.pl/cd4st>, dostęp: 9.12.2022.
- The Good Things, 2022, *Schuhcreme und Schuhwachs*, <https://tiny.pl/cd4s7>, dostęp: 8.12.2022.
- Tłoczek I., 1958, *Chałupy polskie*, Warszawa.
- Tokarski R., 1984, *Struktura pola znaczeniowego*, Warszawa.
- Tylko nie przez próg! – Fragmenty etnograficzne odc. 2*, 2018, [w:] *Uniwersytet Łódzki*, <https://tiny.pl/cd4sr>, dostęp: 14.10.2022.
- Tymochowicz M., 2019a, *Przemiany funkcji wiejskiej kuchni od końca XIX do początku XXI wieku (na materiale z terenu Lubelszczyzny)*, [w:] *W kuchni. Kulturowe szkice o przestrzeni*, pod red. A. Krupy-Ławrynowicz i K. Orszulak-Dudkowskiej, Łódź 2019, s. 149–174.
- Tymochowicz M., 2019b, *Tradycyjne pożywienie chłopskie na Lubelszczyźnie*, Lublin.

- Urbańczyk S., 1968, *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. 3, Warszawa.
- Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020, *Statystyczne Vademecum Samorządowca. Powiat poddębicki*, <https://tiny.pl/cd4s9>, dostęp: 18.06.2021.
- Warchoń S., 1992, *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych*, Lublin.
- Waszakowa K., 2015, *Zjawiska słowotwórcze w użyciu językowym (na przykładzie compositów z segmentami bio- i eko- w języku polskim)*, „Poradnik Językowy”, z. 9 (728), s. 7–27.
- Wiadomości Handlowe, 2019, *Pierwszy kraj wprowadził zakaz używania pieluch jednorazowych! To możliwe...*, <https://tiny.pl/cd4sw>, dostęp: 2.09.2022.
- Wierzbicka Agnieszka, 2012, *Magia, wierzenia a gwarowe określenia roślin*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. 58, s. 363–372.
- Wierzbicka Anna, Wierzbicki P., 1968, *Praktyczna stylistyka*, Warszawa.
- Wierzchowska B., 1952, *Różnice w mowie pokoleń*, „Poradnik Językowy”, z. 10 (105), s. 13–24.
- Woźniczko M., Orłowski D., 2014, „*Malowana wieś*” *Zalipie jako przejaw turystyki etnograficznej na Powiślu Dąbrowskim*, „Zarządzanie w Kulturze” 15, z. 2, s. 181–197, DOI:10.4467/20843976ZK.14.015.2223.
- Woźny M., 1974, *Gwarowe synonimy nazwy piekarnik*, „Poradnik Językowy”, z. 4 (318), s. 176–184.
- Wróblewska W., Rudzki P., 2012, *Tendencje w produkcji roślin ozdobnych metodą kultur tkankowych w Polsce i na świecie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin – Polonia”, t. 22 (4), s. 18–27.
- WSJP: Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, wsjp.pl.
- Wyderka B., 2019, *Ogólnopolska kariera śląskiego wulgaryzmu*, „Gwary Dziś”, t. 11, s. 153–162, DOI 10.14746/gd.2019.11.13.
- Zagłoba K., 2016, *Owoce, warzywa i grzyby w kuchni zalesian. Studium leksykalne*, praca licencjacka napisana pod kier. B. Osowskiego, Poznań.
- Zagłoba K., 2018, *Leksyka z zakresu pól tematycznych OGRZEWANIE, KANALIZACJA i ELEKTRYFIKACJA w mowie mieszkańców pogranicza małopolsko-wielkopolskiego (Zalesie, pow. poddębicki)*, praca magisterska napisana pod kier. J. Sierociuka, Poznań.

- Zagłoba K., 2020a, *Przyczynek do badań na polu WYPOSAŻENIE DOMU WIEJSKIEGO na pograniczu dialektalnym (Zalesie, powiat poddębicki)*, [w:] *Język w regionie, region w języku 3*, pod red. B. Osowskiego, J. Kobus, P. Michalskiej-Góreckiej i A. Piotrowskiej-Wojaczyk, Poznań, s. 319–333.
- Zagłoba K., 2020b, *Współczesne cechy fonetyczne w mowie mieszkańców Zalesia w kontekście dawnej mowy mieszkańców Domaniewka (pow. poddębicki)*, [w:] *Juwenalia historycznojęzykowe*, pod red. A. Deskur, W. Stelmacha, Z. Bryłki, Poznań, s. 193–204.
- Zagłoba K., 2020c, *Pokoleniowe zróżnicowanie leksyki z pola tematycznego OGRZEWANIE DOMU w języku mieszkańców Zalesia w powiecie poddębickim*, „Prace Filologiczne”, t. 75, cz. 2, s. 373–386, <https://tiny.pl/cd4sd>, dostęp: 20.10.2022.
- Zagłoba K., 2021a, *Klasyfikacja słownictwa z zakresu pola WYPOSAŻENIE I WYSTRÓJ WNĘTRZ*, „Gwary Dziś”, t. 14, s. 209–218, DOI: 10.14746/gd.2021.14.18.
- Zagłoba K., 2021b, *Elementy wyposażenia wnętrza w Wielkopolskich Słownikach Regionalnych*, [w:] *Język jako świadectwo kultury. Język. Kultura. Społeczeństwo V*, red. nauk. S. Cygan, Kielce, s. 237–250.
- Zagórski Z., 1991, *O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Konina*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Zarębina M., 1973, *Dystrybucja wyrazów gwarowych w tekście*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 47, s. 205–215.
- Żmigrodzki P., 2008, *Słowo – słownik – rzeczywistość*, Kraków.
- Żmigrodzki P., 2009, *Najważniejsze zasady opisu znaczenia w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, „Linguistica Copernicana”, nr 1, s. 183–197.
- Żurawska-Chaszczyńska J., 2010, *Słownictwo rzemiosł skórzanych w polszczyźnie historycznej*, praca doktorska napisana pod kier. E. Skorupskiej-Raczyńskiej, Poznań, <https://tiny.pl/cd4sj>, dostęp: 10.08.2021.

Spis tabel

Tabela 1.1. Informatorzy	31
Tabela 2.I.1. Budynek mieszkalny	60
Tabela 2.I.2. Typy domów i mieszkań	62
Tabela 2.I.3. <i>Mieszkać</i>	62
Tabela 2.I.4. <i>Sklep</i> , jego części i odpowiedniki	64
Tabela 2.I.5. Konstrukcja lub plac przy domu służące do wypoczynku	65
Tabela 2.I.6. <i>Wychodek</i> i synonimy	67
Tabela 2.I.7. <i>Studnia</i> i jej elementy	68
Tabela 2.I.8. Pozostałe słowa z mikropola BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU	68
Tabela 2.I.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego BUDYNKI pod względem przynależności pokoleniowej	70
Tabela 2.I.10. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola BUDYNKI	70
Tabela 2.II.1. <i>Pokój</i> i warianty	72
Tabela 2.II.2. <i>Salon</i> i synonimy	73
Tabela 2.II.3. <i>Sypialnia</i> i synonimy	74
Tabela 2.II.4. <i>Kuchnia</i> , jej typy i warianty	76
Tabela 2.II.5. <i>Jadalnia</i> i warianty	76
Tabela 2.II.6. <i>Spizarnia</i> i synonimy	77
Tabela 2.II.7. <i>Letnia kuchnia</i> i synonimy	78
Tabela 2.II.8. <i>Łazienka</i> i synonimy	80
Tabela 2.II.9. <i>Toaleta</i> i synonimy	80
Tabela 2.II.10. Dawna <i>łazienka</i> i synonimy	81
Tabela 2.II.11. Pomieszczenie, w którym składa się lub czyści brudną odzież	81
Tabela 2.II.12. <i>Sień</i> i synonimy	85
Tabela 2.II.13. <i>Korytarz</i> i synonimy	86
Tabela 2.II.14. <i>Przejsćie</i> i synonimy	86
Tabela 2.II.15. <i>Piwnica</i> i warianty	88
Tabela 2.II.16. <i>Kotłownia</i> i warianty	88
Tabela 2.II.17. <i>Szopa</i> i synonimy	89
Tabela 2.II.18. <i>Spichrz</i> i warianty oraz <i>schowek</i> i synonimy	90
Tabela 2.II.19. Pozostałe pomieszczenia gospodarcze	90
Tabela 2.II.20. <i>Pomieszczenie</i> , jego typy i synonimy	92
Tabela 2.II.21. Pomieszczenia o konkretnym przeznaczeniu	93
Tabela 2.II.22. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego POMIESZCZENIA pod względem przynależności pokoleniowej	95
Tabela 2.II.23. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola POMIESZCZENIA	95
Tabela 2.III.1. <i>Dach</i> , jego części i warianty	98
Tabela 2.III.2. <i>Sufit</i>	99
Tabela 2.III.3. <i>Strop</i> i jego typy	99
Tabela 2.III.4. <i>Polepa</i> sufitowa i synonimy	100
Tabela 2.III.5. <i>Belka</i> sufitowa i warianty	101
Tabela 2.III.6. <i>Sklepienie</i> i synonimy	101
Tabela 2.III.7. <i>Sufit podwieszany</i> i jego typy	101
Tabela 2.III.8. Elementy konstrukcyjne sufitu podwieszanego	103
Tabela 2.III.9. <i>Podłoga</i> i warianty	105
Tabela 2.III.10. <i>Posadzka</i> i synonimy	105
Tabela 2.III.11. Pozostałe leksemy z mikropola PODŁOGI	106
Tabela 2.III.12. <i>Ściana</i> i warianty	108

Tabela 2.III.13. Typy ścian	109
Tabela 2.III.14. <i>Murować</i> i warianty	110
Tabela 2.III.15. <i>Parawan</i>	111
Tabela 2.III.16. <i>Drzwi</i> i warianty	112
Tabela 2.III.17. <i>Drzwi wejściowe</i> i synonimy	113
Tabela 2.III.18. <i>Drzwi harmonijkowe</i> , ich części i synonimy	114
Tabela 2.III.19. Typy drzwi	114
Tabela 2.III.20. Rodzaje drzwi i okien ze względu na liczbę ich elementów	115
Tabela 2.III.21. <i>Futryna</i> i synonimy	116
Tabela 2.III.22. Przedmioty, przy pomocy których montuje się drzwi i okna do futryny	117
Tabela 2.III.23. Przedmioty zastępujące drzwi	118
Tabela 2.III.24. <i>Okno</i> i warianty	118
Tabela 2.III.25. Typy okien	119
Tabela 2.III.26. <i>Kratka</i> w oknie i synonimy	120
Tabela 2.III.27. Elementy umieszczone przy oknie	120
Tabela 2.III.28. Pozostałe leksemy z mikropola DRZWI I OKNA	121
Tabela 2.III.29. <i>Wentylacja</i> i warianty	122
Tabela 2.III.30. <i>Framuga</i> w ścianie i synonimy	123
Tabela 2.III.31. <i>Rama</i> odgródzenia i warianty	123
Tabela 2.III.32. Pozostałe leksemy z mikropola ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU	124
Tabela 2.III.33. <i>Kondygnacja</i>	125
Tabela 2.III.34. Dolne części domu	125
Tabela 2.III.35. Górne części domu	126
Tabela 2.III.36. <i>Schody</i> i wydzielone na nie miejsce	126
Tabela 2.III.37. <i>Stopień</i> schodów i synonimy	127
Tabela 2.III.38. Pozostałe elementy schodów	127
Tabela 2.III.39. <i>Drabina</i> i warianty	127
Tabela 2.III.40. <i>Szczebel</i> i warianty	128
Tabela 2.III.41. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO pod względem przynależności pokoleniowej	130
Tabela 2.III.42. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO	130
Tabela 2.IV.1. <i>Kamień wapienny</i> i warianty	132
Tabela 2.IV.2. <i>Beton</i> i jego typy	133
Tabela 2.IV.3. <i>Cement</i> i warianty	134
Tabela 2.IV.4. <i>Gips</i> i warianty	134
Tabela 2.IV.5. <i>Cegła</i> i jej typy	135
Tabela 2.IV.6. Pozostałe materiały służące do budowy domów	135
Tabela 2.IV.7. <i>Zaprawa</i> i jej składniki	136
Tabela 2.IV.8. <i>Tynk</i> i warianty	137
Tabela 2.IV.9. Materiały do pokrywania dachów	139
Tabela 2.IV.10. <i>Płytki</i> , ich typy i synonimy	141
Tabela 2.IV.11. <i>Parkiet</i> i jego typy	142
Tabela 2.IV.12. <i>Gumolit</i> i warianty	142
Tabela 2.IV.13. Pozostałe materiały podłogowe	143
Tabela 2.IV.14. <i>Boazeria</i> i synonimy	143
Tabela 2.IV.15. <i>Kartongips</i> i warianty	144
Tabela 2.IV.16. Rodzaje płyt	145
Tabela 2.IV.17. Leksemy związane z nakładaniem materiałów na ściany w celu utrzymania wyższej temperatury w domu	145

Tabela 2.IV.18. <i>Kafel</i> i warianty	148
Tabela 2.IV.19. <i>Szamot</i> i warianty	148
Tabela 2.IV.20. <i>Opał</i> i synonimy	149
Tabela 2.IV.21. <i>Opał</i> pozyskiwany z drzew	149
Tabela 2.IV.22. <i>Weⁿgiel</i> , jego typy i warianty	150
Tabela 2.IV.23. <i>Paliwo</i> i jego typy	151
Tabela 2.IV.24. Materiały meblowe.....	154
Tabela 2.IV.25. <i>Wetna</i> i jej typy	155
Tabela 2.IV.26. <i>Plótno</i> i warianty	155
Tabela 2.IV.27. Tkaniny do obicia mebli.....	156
Tabela 2.IV.28. Tkaniny, z których wytwarza się pościel	157
Tabela 2.IV.29. Określenia przedmiotów ze względu na materiał, z jakiego są zrobione	158
Tabela 2.IV.30. Materiały wytwarzane sztucznie	159
Tabela 2.IV.31. Tworzywa, którymi wykłada się łóżka, materace itp.	159
Tabela 2.IV.32. <i>Wsad</i> i jego typy.....	160
Tabela 2.IV.33. <i>Pióro</i> i leksemy z nim związane	164
Tabela 2.IV.34. <i>Skóra</i> i jej sztuczne zamienniki.....	165
Tabela 2.IV.35. Typy ceramiki do wytwarzania naczyń i ozdób	167
Tabela 2.IV.36. Typy szkła.....	168
Tabela 2.IV.37. <i>Ocynk</i> i warianty	168
Tabela 2.IV.38. Cienkie, srebrzyste materiały do wytwarzania ozdób choinkowych.....	169
Tabela 2.IV.39. Typy ozdobnych materiałów z papieru	169
Tabela 2.IV.40. Pozostałe leksemy z mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB	170
Tabela 2.IV.41. <i>Materiał</i> i synonimy	171
Tabela 2.IV.42. <i>Drzewo</i> i materiały z niego wykonane	172
Tabela 2.IV.43. <i>Do^mb</i> i warianty	173
Tabela 2.IV.44. <i>Papier</i> i materiały z niego wykonane.....	174
Tabela 2.IV.45. <i>Deska</i> drewniana i jej typy	175
Tabela 2.IV.46. <i>Płyta</i> i jej typy	176
Tabela 2.IV.47. <i>Galoⁿż</i> i synonimy	176
Tabela 2.IV.48. <i>Wiklina</i> i warianty	176
Tabela 2.IV.49. <i>Słoma</i> i jej typy	178
Tabela 2.IV.50. <i>Trzcina</i> i warianty	178
Tabela 2.IV.51. Pozostałe materiały wytwarzane z roślin	179
Tabela 2.IV.52. <i>Piasek</i> i warianty	179
Tabela 2.IV.53. <i>Kamień</i> i warianty	180
Tabela 2.IV.54. <i>Glina</i> , jej warianty i czynności z nią związane	180
Tabela 2.IV.55. <i>Ceramika</i> i jej typy.....	181
Tabela 2.IV.56. <i>Szkło</i> i warianty	182
Tabela 2.IV.57. <i>Plastik</i> , jego typy i warianty.....	182
Tabela 2.IV.58. Elastyczne tworzywa sztuczne	183
Tabela 2.IV.59. <i>Folia</i> , jej typy i warianty	183
Tabela 2.IV.60. <i>Metal</i> i warianty	183
Tabela 2.IV.61. Typy materiałów z metalu.....	184
Tabela 2.IV.62. <i>Żelazo</i> i warianty	185
Tabela 2.IV.63. Stopy żelaza z innymi pierwiastkami	186
Tabela 2.IV.64. <i>Miedź</i> i jej pochodne	187
Tabela 2.IV.65. Pierwiastki służące do powlekania mebli, urządzeń, naczyń	187
Tabela 2.IV.66. <i>Wapno</i> i czynność z nim związana.....	187
Tabela 2.IV.67. <i>Tkanina</i> , jej synonimy i warianty	188
Tabela 2.IV.68. Pozostałe miękkie, puszyste materiały	188

Tabela 2.IV.69. <i>Powłoka</i> na naczyniach i warianty	188
Tabela 2.IV.70. <i>Sztuczny</i> i synonimy	191
Tabela 2.IV.71. O materiale: naturalny, przyjazny środowisku.....	191
Tabela 2.IV.72. Pozostałe materiały	192
Tabela 2.IV.73. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego MATERIAŁY pod względem przynależności pokoleniowej	193
Tabela 2.IV.74. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola MATERIAŁY	193
Tabela 2.V.1. <i>Pościel</i> i synonimy	196
Tabela 2.V.2. <i>Ścielić</i> łóżko i warianty	196
Tabela 2.V.3. Element pościeli, którym człowiek się przykrywa	197
Tabela 2.V.4. <i>Poduszka</i> i warianty	198
Tabela 2.V.5. Długi przedmiot, na którym trzyma się głowę na łóżku.....	199
Tabela 2.V.6. <i>Powleczenie</i> , jego typy i synonimy	199
Tabela 2.V.7. Tkaniny okrywające łóżko	200
Tabela 2.V.8. <i>Koc</i> i warianty	200
Tabela 2.V.9. <i>Wsypa</i> i warianty	201
Tabela 2.V.10. <i>Zasłona</i> i warianty	202
Tabela 2.V.11. <i>Firanka</i> i warianty	203
Tabela 2.V.12. Tekstylia okienne regulowane poprzez pociągnięcie sznurka	203
Tabela 2.V.13. <i>Cerata</i> i warianty.....	205
Tabela 2.V.14. <i>Obrus</i> i warianty.....	205
Tabela 2.V.15. <i>Bieżnik</i> na stole i warianty.....	205
Tabela 2.V.16. <i>Serweta</i> i warianty	206
Tabela 2.V.17. <i>Baldachim</i> , jego element i synonimy	207
Tabela 2.V.18. <i>Obicie</i> , jego synonimy i warianty.....	207
Tabela 2.V.19. <i>Abażur</i> i jego elementy.....	208
Tabela 2.V.20. <i>Makotka</i> i synonimy	210
Tabela 2.V.21. <i>Tapeta</i> i jej rodzaje.....	210
Tabela 2.V.22. <i>Dywan</i> i warianty	211
Tabela 2.V.23. <i>Chodnik</i> i synonimy	211
Tabela 2.V.24. Pozostałe tekstylia podłogowe	212
Tabela 2.V.25. <i>Ścierka</i> i warianty.....	213
Tabela 2.V.26. Tekstylia do wycierania ciała	214
Tabela 2.V.27. <i>Pielucha</i> i warianty	214
Tabela 2.V.28. <i>Przewijak</i> i synonimy	215
Tabela 2.V.29. Brudna odzież.....	216
Tabela 2.V.30. Pozostałe leksemy z mikropola TEKSTYLIA UBRANIOWE	217
Tabela 2.V.31. Ogólne nazwy wyrobów z tkanin.....	218
Tabela 2.V.32. Wąskie, ozdobne paski tkaniny	219
Tabela 2.V.33. Wytwarzać tekstylia	220
Tabela 2.V.34. <i>Nić</i> i jej warianty	221
Tabela 2.V.35. Pozostałe leksemy z subpola WYTWARZANIE I NAPRAWA TEKSTYLIÓW	221
Tabela 2.V.36. <i>Gotować</i> (tkaniny) i warianty.....	223
Tabela 2.V.37. <i>Phukać</i> i warianty.....	223
Tabela 2.V.38. <i>Krochmalić</i> i warianty	223
Tabela 2.V.39. Pozostałe leksemy z mikropola PIEŁGNACJA TEKSTYLIÓW	224
Tabela 2.V.40. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego TEKSTYLIA pod względem przynależności pokoleniowej.....	225
Tabela 2.V.41. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola TEKSTYLIA	226
Tabela 2.VI.1. <i>Mebel</i> i warianty	227

Tabela 2.VI.2. <i>Krzyżowy</i> i warianty	228
Tabela 2.VI.3. <i>Galka</i> i synonimy	228
Tabela 2.VI.4. <i>Wiek</i> i synonimy	228
Tabela 2.VI.5. <i>Półki</i>	229
Tabela 2.VI.6. <i>Szuflada</i> i warianty	229
Tabela 2.VI.7. Konstrukcja <i>łóżka</i>	230
Tabela 2.VI.8. <i>Bok łóżka</i> i synonimy	230
Tabela 2.VI.9. <i>Skrzynia</i> (w <i>łóżku</i>) i synonimy	231
Tabela 2.VI.10. <i>Materac</i> , jego dawny typ i warianty	232
Tabela 2.VI.11. <i>Oparcie</i> i jego typy	232
Tabela 2.VI.12. <i>Bieguny</i> i synonimy	233
Tabela 2.VI.13. Ogólne nazwy elementów konstrukcyjnych mebli	233
Tabela 2.VI.14. <i>Przeszklenie</i> i warianty	233
Tabela 2.VI.15. Pozostałe leksemy z mikropola OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI	234
Tabela 2.VI.16. <i>Szafa</i> i warianty	236
Tabela 2.VI.17. <i>Bielizniarka</i>	237
Tabela 2.VI.18. <i>Komoda</i> i warianty	237
Tabela 2.VI.19. <i>Witryna</i> i warianty	237
Tabela 2.VI.20. <i>Regał</i> i jego typy	238
Tabela 2.VI.21. <i>Kwietnik</i> i synonimy	238
Tabela 2.VI.22. <i>Półka</i> i warianty	239
Tabela 2.VI.23. Dawne meble kuchenne	239
Tabela 2.VI.24. <i>Meblościanka</i> i synonimy	241
Tabela 2.VI.25. Małe, dodatkowe meble do przechowywania	242
Tabela 2.VI.26. <i>Skrzynia, kufer</i> i ich warianty	242
Tabela 2.VI.27. Pozostałe leksemy z mikropola MEBLE DO PRZECHOWYWANIA	243
Tabela 2.VI.28. <i>Kredens</i> , jego typy i warianty	245
Tabela 2.VI.29. <i>Blat kuchenny</i> i synonimy	245
Tabela 2.VI.30. <i>Wyspa kuchenna</i> i jej typy	246
Tabela 2.VI.31. <i>Stół</i> i warianty	247
Tabela 2.VI.32. <i>Ława</i> , jej typy i warianty	247
Tabela 2.VI.33. Inne formy stołu	248
Tabela 2.VI.34. <i>Łóżko</i> i wyrazy bliskoznaczne	250
Tabela 2.VI.35. Prowizoryczne <i>łóżko</i>	250
Tabela 2.VI.36. Mebel, w którym śpi dziecko	251
Tabela 2.VI.37. <i>Łoże</i> i synonimy	252
Tabela 2.VI.38. <i>Narożnik</i> i synonimy	252
Tabela 2.VI.39. <i>Kanapa</i> i jej typy	253
Tabela 2.VI.40. <i>Tapczan</i> , jego typy i warianty	254
Tabela 2.VI.41. Poziomy <i>łóżka</i>	254
Tabela 2.VI.42. <i>Łóżko polowe</i> i synonimy	254
Tabela 2.VI.43. <i>Leżanka</i> i jej typy	255
Tabela 2.VI.44. <i>Fotel</i> i warianty	256
Tabela 2.VI.45. <i>Obrotowy</i> i synonimy	256
Tabela 2.VI.46. <i>Krzesło</i> i warianty	257
Tabela 2.VI.47. <i>Ławka do siedzenia</i> i warianty	257
Tabela 2.VI.48. <i>Taboret, stolec</i> , ich synonimy i warianty	258
Tabela 2.VI.49. <i>Puf</i> i synonimy	259
Tabela 2.VI.50. <i>Siedzisko</i> i warianty	259
Tabela 2.VI.51. Pozostałe leksemy z mikropola MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA	259
Tabela 2.VI.52. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego MEBLE pod względem przynależności pokoleniowej	261

Tabela 2.VI.53. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola MEBLE	262
Tabela 2.VII.1. <i>Oświetlenie</i>	263
Tabela 2.VII.2. Typy oświetlenia ze względu na natężenie światła.....	264
Tabela 2.VII.3. <i>Lampa</i> i warianty	264
Tabela 2.VII.4. <i>Żyrandol</i> i jego elementy	265
Tabela 2.VII.5. <i>Kinkiet</i> i warianty	266
Tabela 2.VII.6. Typy lamp ze względu na miejsce i sytuację ich użytkowania.....	266
Tabela 2.VII.7. <i>Lampa naftowa</i> i synonimy	266
Tabela 2.VII.8. <i>Klosz</i> lampy naftowej i synonimy.....	267
Tabela 2.VII.9. Elementy mechanizmu do regulacji wielkości płomienia w lampie naftowej	268
Tabela 2.VII.10. <i>Knot</i> i warianty	269
Tabela 2.VII.11. <i>Lusterko</i> lampy naftowej, jego warianty i synonimy.....	270
Tabela 2.VII.12. Pozostałe części lampy naftowej	270
Tabela 2.VII.13. Czynności związane z lampą naftową	270
Tabela 2.VII.14. <i>Lampa karbidowa</i> i warianty	271
Tabela 2.VII.15. <i>Latarka</i> i synonimy.....	272
Tabela 2.VII.16. <i>Żarówka</i> i jej części	272
Tabela 2.VII.17. Typy żarówek	274
Tabela 2.VII.18. <i>Dioda</i> i warianty	274
Tabela 2.VII.19. <i>Led</i> i warianty	275
Tabela 2.VII.20. <i>Energia elektryczna</i> , jej synonimy i warianty.....	277
Tabela 2.VII.21. <i>Agregat</i>	279
Tabela 2.VII.22. <i>Gniazdko</i> i synonimy	279
Tabela 2.VII.23. <i>Uziemienie</i> i warianty	280
Tabela 2.VII.24. <i>Bolec</i> w gniazdku i synonimy.....	280
Tabela 2.VII.25. <i>Przycisk</i> i synonimy.....	281
Tabela 2.VII.26. <i>Włó</i> ⁿ <i>cznik</i> i synonimy	281
Tabela 2.VII.27. Typy wyłącznika.....	282
Tabela 2.VII.28. <i>Ściemniacz</i> i synonimy	282
Tabela 2.VII.29. Rodzaj wyłącznika, który się naciska, by włączyć światło.....	283
Tabela 2.VII.30. <i>Przewód</i> i jego typ.....	283
Tabela 2.VII.31. <i>Przedłużacz</i>	284
Tabela 2.VII.32. <i>Listwa</i> (do wtyczek) i synonimy.....	284
Tabela 2.VII.33. <i>Bateria</i> , jej typ i warianty	285
Tabela 2.VII.34. <i>Bezpiecznik</i> i synonimy	286
Tabela 2.VII.35. <i>Piec grzewczy</i> i warianty.....	288
Tabela 2.VII.36. Typy dawnych, małych pieców	290
Tabela 2.VII.37. Typy małych pieców gazowych	290
Tabela 2.VII.38. <i>Trociniak</i> i jego elementy	291
Tabela 2.VII.39. <i>Piec na dwadzieścia cztery godziny</i> , jego typy, elementy i warianty.....	292
Tabela 2.VII.40. Typy pieców ze względu na materiały i techniki wykorzystywane do ich wytworzenia lub działania.....	293
Tabela 2.VII.41. <i>Dwupalnikowy</i> i synonimy	293
Tabela 2.VII.42. <i>Zapiecek</i>	294
Tabela 2.VII.43. <i>Palenisko</i>	294
Tabela 2.VII.44. <i>Centralne ogrzewanie</i> i warianty	295
Tabela 2.VII.45. <i>Kaloryfer</i> i synonimy.....	295
Tabela 2.VII.46. <i>Konwektor</i>	295
Tabela 2.VII.47. <i>Kaloryfer panelowy</i> i warianty	296
Tabela 2.VII.48. <i>Grzejnik żeberkowy</i> i jego części.....	297
Tabela 2.VII.49. <i>Grzejnik drabinka</i> , jego synonimy, warianty i części.....	298
	595

Tabela 2.VII.50. <i>Grzejnik</i> wolnostojący i warianty	299
Tabela 2.VII.51. <i>Olejak</i> i warianty.....	300
Tabela 2.VII.52. <i>Spirala</i> , jej synonimy i warianty	300
Tabela 2.VII.53. <i>Słoneczko</i> i jego części.....	301
Tabela 2.VII.54. <i>Farelka</i> i synonimy	301
Tabela 2.VII.55. <i>Komin</i> i wyrazy bliskoznaczne	302
Tabela 2.VII.56. <i>Bojler</i> i synonimy.....	303
Tabela 2.VII.57. Pozostałe elementy urządzeń grzewczych	303
Tabela 2.VII.58. <i>Kuca</i>	303
Tabela 2.VII.59. <i>Kuchnia</i> (urządzenie) i warianty	306
Tabela 2.VII.60. Typy <i>kuchni</i> (urządzenia)	307
Tabela 2.VII.61. <i>Blat</i> kuchni (urządzenia), jego części i synonimy	308
Tabela 2.VII.62. <i>Rama</i> na kuchni węglowej i synonimy	308
Tabela 2.VII.63. Pozostałe elementy kuchni (urządzenia).....	309
Tabela 2.VII.64. <i>Piekarnik</i> i jego typy.....	311
Tabela 2.VII.65. <i>Ruszt</i> i warianty.....	312
Tabela 2.VII.66. <i>Prodiż</i> , jego synonimy i warianty	313
Tabela 2.VII.67. <i>Kuchenka mikrofalowa</i> i synonimy	314
Tabela 2.VII.68. <i>Kuchenka turystyczna</i> i synonimy	314
Tabela 2.VII.69. <i>Piec chlebowy</i>	315
Tabela 2.VII.70. <i>Toster</i> , jego synonimy i warianty.....	315
Tabela 2.VII.71. <i>Piec</i> (czas.) i warianty.....	316
Tabela 2.VII.72. <i>Robot kuchenny</i>	316
Tabela 2.VII.73. <i>Mikser</i> i jego części.....	316
Tabela 2.VII.74. Urządzenia elektryczne do rozdrabniania żywności	317
Tabela 2.VII.75. <i>Szatkownica</i> elektryczna i jej części	318
Tabela 2.VII.76. <i>Maszynka do mięsa</i> i jej typy.....	318
Tabela 2.VII.77. <i>Sokowirówka</i> , jej synonimy i części	319
Tabela 2.VII.78. Urządzenia do przyrządzania ciepłych napojów	320
Tabela 2.VII.79. <i>Okap</i> nad kuchnią i synonimy.....	320
Tabela 2.VII.80. <i>Lodówka</i> , jej synonimy, części i typy	321
Tabela 2.VII.81. Pozostałe leksemy z mikropola URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRZYRZECHOWYWANIA JEDZENIA	322
Tabela 2.VII.82. <i>Myć</i> i warianty	324
Tabela 2.VII.83. Określenia związane z nieporządkiem i zaniedbaniami w domu.....	326
Tabela 2.VII.84. <i>Odkurzacz</i> , jego warianty i części.....	326
Tabela 2.VII.85. <i>Prać</i> i warianty.....	328
Tabela 2.VII.86. Współczesna <i>pralka</i> , jej typy i części.....	329
Tabela 2.VII.87. Dawna <i>pralka</i> z <i>wirnikiem</i> , jej typy i części	330
Tabela 2.VII.88. Urządzenia do osuszania wypranych tkanin	331
Tabela 2.VII.89. <i>Sedes</i> i synonimy	332
Tabela 2.VII.90. <i>Wanna</i> i synonimy	332
Tabela 2.VII.91. <i>Prysznic</i> , jego synonimy i części	333
Tabela 2.VII.92. <i>Kran</i>	333
Tabela 2.VII.93. <i>Umywalka</i>	333
Tabela 2.VII.94. <i>Zlew</i> i synonimy.....	334
Tabela 2.VII.95. <i>Komora</i> (zlewu) i warianty	334
Tabela 2.VII.96. <i>Zmywarka</i>	335
Tabela 2.VII.97. Urządzenie do pielęgnacji włosów	336
Tabela 2.VII.98. <i>Telefon</i>	338
Tabela 2.VII.99. <i>Telefon stacjonarny</i> i jego części.....	339
Tabela 2.VII.100. <i>Telefon komórkowy</i> , jego typy i części	341

Tabela 2.VII.101. <i>Radio</i> i jego typy	342
Tabela 2.VII.102. <i>Telewizor</i> i synonimy.....	343
Tabela 2.VII.103. <i>Telewizor z kineskopem</i> i jego części	344
Tabela 2.VII.104. Typy telewizorów ze względu na sposób wyświetlania obrazu.....	345
Tabela 2.VII.105. Typ współczesnych telewizorów ze względu na kształt	345
Tabela 2.VII.106. Typy współczesnych telewizorów ze względu na rodzaj wyświetlacza	346
Tabela 2.VII.107. <i>Komputer</i> i jego typy	347
Tabela 2.VII.108. <i>Tablet</i>	347
Tabela 2.VII.109. <i>Konsola</i> i jej części	347
Tabela 2.VII.110. <i>Internet</i>	348
Tabela 2.VII.111. <i>Antena</i> i jej typy.....	348
Tabela 2.VII.112. <i>Ekran</i> i warianty	349
Tabela 2.VII.113. Urządzenia wytwarzające melodie	350
Tabela 2.VII.114. Pozostałe leksemy z mikropola URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ	351
Tabela 2.VII.115. <i>Maszyna do szycia</i> i jej części	353
Tabela 2.VII.116. <i>Prasować</i> i warianty	354
Tabela 2.VII.117. Urządzenia do prasowania działające dzięki parze wodnej	354
Tabela 2.VII.118. <i>Dusza</i> (żelazka), jej synonimy i warianty	355
Tabela 2.VII.119. Sypkie wkłady do dawnych żelazek	355
Tabela 2.VII.120. <i>Magiel</i> elektryczny i synonimy	356
Tabela 2.VII.122. <i>Magiel</i> drewniany i synonimy	356
Tabela 2.VII.122. <i>Maglować</i> i warianty	356
Tabela 2.VII.123. Części magla.....	357
Tabela 2.VII.124. <i>Urzoⁿdzenie</i> i synonimy	359
Tabela 2.VII.125. Artykuły gospodarstwa domowego	360
Tabela 2.VII.126. Sposoby wykonywania zadań domowych	361
Tabela 2.VII.127. <i>Hydrofor</i> i warianty	361
Tabela 2.VII.128. <i>Pompa</i> do wody i jej części	362
Tabela 2.VII.129. <i>Rura</i> i warianty	362
Tabela 2.VII.130. Zespoły połączonych rur lub przewodów	363
Tabela 2.VII.131. <i>Spawać</i> i warianty.....	364
Tabela 2.VII.132. Pozostałe elementy urządzeń.....	365
Tabela 2.VII.133. Pozostałe nazwy czynności związanych z obsługą i działaniem urządzeń	366
Tabela 2.VII.134. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego URZĄDZENIA pod względem przynależności pokoleniowej.....	368
Tabela 2.VII.135. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola URZĄDZENIA	369
Tabela 2.VIII.1. <i>Klamka</i> i synonimy	371
Tabela 2.VIII.2. <i>Zasuwa</i> i synonimy	372
Tabela 2.VIII.3. <i>Skobel</i> i warianty	372
Tabela 2.VIII.4. <i>Rygiel</i> i warianty.....	373
Tabela 2.VIII.5. <i>Łańcuch</i> (przy drzwiach) i warianty.....	373
Tabela 2.VIII.6. <i>Kłódka</i> i warianty	374
Tabela 2.VIII.7. <i>Klucz</i> i warianty.....	374
Tabela 2.VIII.8. <i>Zawias</i> , jego typy, części i synonimy	376
Tabela 2.VIII.9. <i>Świeca</i> i warianty	377
Tabela 2.VIII.10. <i>Kaganek</i> i <i>knotek</i>	378
Tabela 2.VIII.11. <i>Kłosz</i> żarówki, jego synonimy i warianty.....	378
Tabela 2.VIII.12. Płaskie przedmioty ułatwiające przyrządzanie jedzenia.....	380
Tabela 2.VIII.13. <i>Walek</i> (do ciasta) i warianty	381
Tabela 2.VIII.14. Wieszaki na naczynia i sztucce	381

Tabela 2.VIII.15. <i>Łyżka</i> i warianty	382
Tabela 2.VIII.16. <i>Łyżka wazowa</i> i synonimy	384
Tabela 2.VIII.17. <i>Kopyść</i> i synonimy	385
Tabela 2.VIII.18. Duża łyżka do odsączania wody i zbierania osadu	386
Tabela 2.VIII.19. Przybory służące do odsączania wody z potraw	387
Tabela 2.VIII.20. <i>Koziolatek</i> i synonimy	388
Tabela 2.VIII.21. <i>Trzepaczka</i> i synonimy	389
Tabela 2.VIII.22. <i>Palka</i> do ubijania i synonimy	390
Tabela 2.VIII.23. Przybory do ugniatania ziemniaków	390
Tabela 2.VIII.24. <i>Praska</i> do ziemniaków i synonimy	391
Tabela 2.VIII.25. <i>Szatkwonica</i> ręczna i synonimy	392
Tabela 2.VIII.26. <i>Tarka</i> do warzyw i warianty	393
Tabela 2.VIII.27. Małe noże	394
Tabela 2.VIII.28. <i>Obieraczka</i> i synonimy	395
Tabela 2.VIII.29. <i>Sztućce</i>	395
Tabela 2.VIII.30. Pozostałe przedmioty do rozdrabniania pokarmu	396
Tabela 2.VIII.32. <i>Pogrzebacz</i> i synonimy	400
Tabela 2.VIII.33. <i>Trójnóg</i> i synonimy	400
Tabela 2.VIII.34. <i>Miotła</i> i warianty	402
Tabela 2.VIII.35. <i>Szczotka</i> do zamiatania, jej części i warianty	402
Tabela 2.VIII.36. <i>Zamiatać</i> i warianty	403
Tabela 2.VIII.37. <i>Szufelka</i> i synonimy	404
Tabela 2.VIII.38. <i>Szczotka ryżowa</i> i synonimy	404
Tabela 2.VIII.39. <i>Tara</i> do prania i warianty	405
Tabela 2.VIII.40. <i>Wyżymaczka</i> do tkanin i synonimy	406
Tabela 2.VIII.41. Detergenty do prania	407
Tabela 2.VIII.42. <i>Lustro</i> i synonimy	409
Tabela 2.VIII.43. <i>Stojak</i> na miski do mycia się i synonimy	410
Tabela 2.VIII.44. <i>Mydło</i> i warianty	410
Tabela 2.VIII.45. Naczynia na mydło	410
Tabela 2.VIII.46. Kosmetyki do pielęgnacji ciała i włosów	411
Tabela 2.VIII.47. <i>Szczoteczka</i> do zębów i jej typy	411
Tabela 2.VIII.48. Pozostałe leksemy związane z czyszczeniem zębów	412
Tabela 2.VIII.49. Przybory do golenia	413
Tabela 2.VIII.50. Przybory do pielęgnacji włosów	414
Tabela 2.VIII.51. Pozostałe przybory łazienkowe	415
Tabela 2.VIII.52. <i>Wózek</i> i jego typy oraz części	417
Tabela 2.VIII.53. <i>Chodziki</i> i synonimy	418
Tabela 2.VIII.54. <i>Kółko chodzika</i> i warianty	418
Tabela 2.VIII.55. Bujana zabawka, na której dziecko siada	419
Tabela 2.VIII.56. <i>Pluszak</i> i synonimy	420
Tabela 2.VIII.57. Zabawka o kształcie człowieka	421
Tabela 2.VIII.58. <i>Pukawka</i> i synonimy	422
Tabela 2.VIII.59. Elementy <i>pukawki</i>	423
Tabela 2.VIII.60. <i>Graty</i> i synonimy	425
Tabela 2.VIII.61. <i>Rupiecie</i> i synonimy	426
Tabela 2.VIII.62. <i>Gwóźdź</i> i warianty	429
Tabela 2.VIII.63. Pręty, na które owija się włóczkę tak, by wytworzyć z niej czapki, swetry itp.	430
Tabela 2.VIII.64. <i>Igła</i> i warianty	431
Tabela 2.VIII.65. Ogólne nazwy przedmiotów do wykonywania nimi określonej czynności lub rzeczy	434
Tabela 2.VIII.66. Przybory, przedmioty służące do ochrania innych przedmiotów	435

Tabela 2.VIII.67. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego PRZYBORY I NARZĘDZIA pod względem przynależności pokoleniowej	439
Tabela 2.VIII.68. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola PRZYBORY I NARZĘDZIA	440
Tabela 2.IX.1. <i>Garnek I</i> i warianty	442
Tabela 2.IX.2. Mały <i>garnek</i>	442
Tabela 2.IX.3. (Bardzo) duży <i>garnek</i>	443
Tabela 2.IX.4. <i>Szybkowar</i> i synonimy	443
Tabela 2.IX.5. <i>Rondel</i> i warianty	444
Tabela 2.IX.6. <i>Patelnia</i> i warianty	444
Tabela 2.IX.7. <i>Forma</i> do pieczenia ciast i synonimy	445
Tabela 2.IX.8. <i>Rynienka</i> i synonimy	445
Tabela 2.IX.9. <i>Niecka</i> i synonimy	446
Tabela 2.IX.10. <i>Talerz</i> i warianty	446
Tabela 2.IX.11. Rodzaje talerzy	447
Tabela 2.IX.12. Pozostałe naczynia, w których podaje się jedzenie	448
Tabela 2.IX.13. <i>Szklanka</i> i warianty	448
Tabela 2.IX.14. <i>Kubek</i> i synonimy	449
Tabela 2.IX.15. Pozostałe naczynia na napoje	450
Tabela 2.IX.16. Naczynia na alkohol	451
Tabela 2.IX.17. <i>Słoik</i> i warianty	452
Tabela 2.IX.18. <i>Garnek kamienny</i> i synonimy	453
Tabela 2.IX.19. <i>Beczka</i> i warianty	453
Tabela 2.IX.20. <i>Masielnica</i> i synonimy	454
Tabela 2.IX.21. <i>Zastawa stołowa</i> i synonimy	455
Tabela 2.IX.22. Pozostałe naczynia na jedzenie i napoje	456
Tabela 2.IX.23. <i>Sprzⁿtno^ć</i> (naczynia ze stołu), warianty i synonimy	457
Tabela 2.IX.24. Naczynia, w których przechowuje lub przynosi się wodę	461
Tabela 2.IX.25. Naczynia wykorzystywane do celów higienicznych	461
Tabela 2.IX.26. <i>Garnek</i> do grzania wody i synonimy	462
Tabela 2.IX.27. Naczynia brudne	465
Tabela 2.IX.28. Czyścić brudne naczynia	465
Tabela 2.IX.29. Kosz na śmieci i jego typy	467
Tabela 2.IX.30. Naczynia na inne nieczystości	468
Tabela 2.IX.31. <i>Naczynie</i> i synonimy	470
Tabela 2.IX.32. Naczynia w kształcie sześcianu lub prostopadłościanu	471
Tabela 2.IX.33. <i>Wiadro</i> , jego warianty i synonimy	471
Tabela 2.IX.34. <i>Butelka</i> i warianty	472
Tabela 2.IX.35. Naczynia plecione	472
Tabela 2.IX.36. <i>Miska</i> i warianty	473
Tabela 2.IX.37. <i>Pokrywka</i> i synonimy	473
Tabela 2.IX.38. Elementy naczyń	473
Tabela 2.IX.39. Torby do przechowywania	474
Tabela 2.IX.40. Znaczenia leksemu <i>skorupa</i> w wykorzystywanych źródłach	475
Tabela 2.IX.41. Pozostałe naczynia	476
Tabela 2.IX.42. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego NACZYNNIA pod względem przynależności pokoleniowej	477
Tabela 2.IX.43. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola NACZYNNIA	478
Tabela 2.X.1. <i>Obraz</i> i jego typy	481
Tabela 2.X.2. <i>Zdję^ć</i> i synonimy	481
Tabela 2.X.3. <i>Pejzaż</i> i synonimy	482

Tabela 2.X.4. <i>Rama</i> (obrazu) i warianty	482
Tabela 2.X.5. Wydzielone miejsce w domu do eksponowania dewocjonałów	485
Tabela 2.X.6. <i>Krzyż</i> i synonimy	485
Tabela 2.X.7. <i>Pamioⁿtka I Komunii Świeⁿtej</i> i synonimy	486
Tabela 2.X.8. Przedmioty wystawiane w oknie, by chronić dom w czasie burzy	487
Tabela 2.X.9. Motywy religijne na obrazach	488
Tabela 2.X.10. <i>Kwiat</i> i warianty	491
Tabela 2.X.11. Gatunki roślin uprawiane w domach	494
Tabela 2.X.12. <i>Figura</i> i warianty	500
Tabela 2.X.13. Figury w kształcie zwierząt	500
Tabela 2.X.14. Pozostałe kształty ozdób	501
Tabela 2.X.15. Naczynia na kwiaty	502
Tabela 2.X.16. <i>Skarbonka</i> i jej typy	502
Tabela 2.X.17. <i>Malować</i> i warianty	504
Tabela 2.X.18. <i>Bielić</i> ściany i synonimy	505
Tabela 2.X.19. <i>Ultramaryna</i> i synonimy	506
Tabela 2.X.20. Rodzaje farb ze względu na ich skład	507
Tabela 2.X.21. Rodzaje farb ze względu na ich właściwości	508
Tabela 2.X.22. Rodzaje lakierów i czynności ich nakładania	509
Tabela 2.X.23. <i>Pasek</i> na ścianie i synonimy	510
Tabela 2.X.24. Substancje i przedmioty ułatwiające malowanie paska	512
Tabela 2.X.25. <i>Walek</i> (malowanie)	513
Tabela 2.X.26. <i>Choinka</i> i synonimy	516
Tabela 2.X.27. <i>Ubierać</i> choinkę i warianty	516
Tabela 2.X.28. <i>Bombka</i> i warianty	517
Tabela 2.X.29. Słodkie przysmaki wieszane na choince	518
Tabela 2.X.30. Owoce wieszane na choince	519
Tabela 2.X.31. <i>Złotko</i> i synonimy	519
Tabela 2.X.32. Długie, kolorowe sznury oplatające choinkę	520
Tabela 2.X.33. Kolorowe oświetlenie montowane na Boże Narodzenie	521
Tabela 2.X.34. <i>Stroik</i> (bożonarodzeniowy) i synonimy	522
Tabela 2.X.35. Rośliny stawiane lub wieszane w domu na Boże Narodzenie	523
Tabela 2.X.36. <i>Siano</i> wykorzystywane na Boże Narodzenie oraz ozdoby ze słomy	523
Tabela 2.X.37. <i>Gwiazda</i> i warianty	524
Tabela 2.X.38. Pozostałe ozdoby bożonarodzeniowe	524
Tabela 2.X.39. Gałązki, którymi ozdabia się dom na Wielkanoc	525
Tabela 2.X.40. Rośliny stawiane lub wieszane w domu na Wielkanoc	526
Tabela 2.X.41. <i>Gałoⁿzka</i> i jej pęk	528
Tabela 2.X.42. <i>Brzoza</i> i warianty	528
Tabela 2.X.43. <i>Tatarak</i> i synonimy	529
Tabela 2.X.44. <i>Ozdabiać</i> i synonimy	531
Tabela 2.X.45. <i>Ozdoba</i> , jej synonimy i warianty	532
Tabela 2.X.46. <i>Wzór</i> , jego typy i warianty	533
Tabela 2.X.47. <i>Rzeźbić</i> , synonimy i warianty	535
Tabela 2.X.48. <i>Fornir</i> , jego synonimy i czynności z nim związane	536
Tabela 2.X.49. <i>Haftować</i> , synonimy i warianty	537
Tabela 2.X.50. <i>Zegar</i> i warianty	538
Tabela 2.X.51. <i>Zegar z kukulko^m</i> i warianty	539
Tabela 2.X.52. Części zegara	540
Tabela 2.X.53. <i>Ksioⁿzka</i> i jej typy	540
Tabela 2.X.54. Pozostałe słownictwo związane z ozdabianiem	541

Tabela 2.X.55. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego OZDOBY pod względem przynależności pokoleniowej	543
Tabela 2.X.56. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola OZDOBY	544
Tabela 2.XI.1. <i>Noga</i> przedmiotu i warianty.....	546
Tabela 2.XI.2. <i>Roⁿczka</i> przedmiotu i synonimy.....	546
Tabela 2.XI.3. <i>Dzwiczki</i> przedmiotu i warianty.....	547
Tabela 2.XI.4. <i>Przykrycie</i> naczyń i synonimy	547
Tabela 2.XI.5. <i>Szyba</i> i warianty	548
Tabela 2.XI.6. <i>Rozkładany</i> , jego warianty, synonimy i antonimy	550
Tabela 2.XI.7. <i>Zabytek</i> , jego synonimy i określenia przymiotnikowe.....	552
Tabela 2.XI.8. Określenia związane ze spaniem.....	554
Tabela 2.XI.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych mikropolach dla subpola tematycznego VARIA pod względem przynależności pokoleniowej	555
Tabela 2.XI.10. Proporcje jednostek ogólnopolskich i dyferencyjnych w poszczególnych pokoleniach dla subpola VARIA	555

Spis wykresów

Wykres 2.1. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola BUDYNKI I KONSTRUKCJE PRZY DOMU	69
Wykres 2.2. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola BUDYNKI	71
Wykres 2.3. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH SPĘDZA SIĘ CZAS WOLNY	75
Wykres 2.4. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA, W KTÓRYCH PRYZYRZĄDZA, SPOŻYWA I PRZECHOWUJE SIĘ JEDZENIE	79
Wykres 2.5. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA SŁUŻĄCE HIGIENIE	82
Wykres 2.6. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA ŁĄCZNIKOWE	87
Wykres 2.7. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POMIESZCZENIA GOSPODARCZE	91
Wykres 2.8. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE POMIESZCZENIA	94
Wykres 2.9. Liczebność jednostek leksykalnych w poszczególnych pokoleniach pod względem przynależności odmianowej dla subpola POMIESZCZENIA	96
Wykres 2.10. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola SUFITY	104
Wykres 2.11. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PODŁOGI	107
Wykres 2.12. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ŚCIANY	111
Wykres 2.13. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola DRZWI I OKNA	121
Wykres 2.14. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ELEMENTY I OTWORY W KONSTRUKCJI DOMU	124
Wykres 2.15. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola KONDYGNACJE I KONSTRUKCJE UMOŻLIWIAJĄCE PRZEMIESZCZANIE SIĘ MIĘDZY NIMI	129
Wykres 2.16. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola ELEMENTY KONSTRUKCYJNE BUDYNKU MIESZKALNEGO	131
Wykres 2.17. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY BUDOWLANE	140
Wykres 2.18. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY PODŁOGOWE, SUFITOWE I ŚCIENNE	147
Wykres 2.19. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO BUDOWY I ZASILANIA URZĄDZEŃ	152
Wykres 2.20. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA MEBLI I PRZYBORÓW	154
Wykres 2.21. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TKANINY I MATERIAŁY NA TEKSTYLIA	166

Wykres 2.22. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WYTWARZANIA NACZYŃ I OZDÓB	170
Wykres 2.23. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MATERIAŁY DO WIELU ZASTOSOWAŃ	189
Wykres 2.24. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE MATERIAŁY	192
Wykres 2.25. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola MATERIAŁY	194
Wykres 2.26. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POŚCIEL I OKRYCIA NA MEBLE DO SIEDZENIA I SPANIA	201
Wykres 2.27. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA OKIENNE	204
Wykres 2.28. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA NA MEBLE I URZĄDZENIA	208
Wykres 2.29. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA ŚCIENNE I PODŁOGOWE	212
Wykres 2.30. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA DO HIGIENY	215
Wykres 2.31. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA UBRANIOWE	217
Wykres 2.32. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola TEKSTYLIA O SZEROKIM ZASTOSOWANIU	219
Wykres 2.33. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PIEŁĘGNACJA TEKSTYLIOW	224
Wykres 2.34. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola TEKSTYLIA	226
Wykres 2.35. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OGÓLNE NAZWY, CECHY I CZĘŚCI MEBLI	235
Wykres 2.36. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO PRZECHOWYWANIA	243
Wykres 2.37. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO PRZYGOTOWYWANIA I SPOŻYWANIA JEDZENIA	249
Wykres 2.38. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola MEBLE DO SIEDZENIA I LEŻENIA	260
Wykres 2.39. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola MEBLE	262
Wykres 2.40. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO OŚWIETLANIA	276
Wykres 2.41. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO ZASILANIA	287
Wykres 2.42. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO OGRZEWANIA	304
Wykres 2.43. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO GOTOWANIA I PRYZRZECHOWYWANIA JEDZENIA	323
Wykres 2.44. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO UTRZYMANIA CZYSTOŚCI	337

Wykres 2.45. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO PRZEKAZYWANIA INFORMACJI NA ODLEGŁOŚĆ	352
Wykres 2.46. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola URZĄDZENIA DO ŁĄCZENIA I WYGŁADZANIA TKANIN	358
Wykres 2.47. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE URZĄDZENIA	367
Wykres 2.48. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola URZĄDZENIA	369
Wykres 2.49. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY DO ZABEZPIECZANIA DOMU	376
Wykres 2.50. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OŚWIETLENIEM.....	379
Wykres 2.51. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZYBORY KUCHENNE.....	398
Wykres 2.52. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z OGRZEWANIEM.....	401
Wykres 2.53. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPRZĄTANIEM.....	408
Wykres 2.54. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola PRZYBORY ŁAZIENKOWE	416
Wykres 2.55. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ZABAWKI I INNE PRZEDMIOTY DZIECIĘCE	424
Wykres 2.56. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola ZBĘDNE PRZEDMIOTY	427
Wykres 2.57. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NARZĘDZIA DO WYTWARZANIA INNYCH PRZEDMIOTÓW, PRAC REMONTOWYCH I BUDOWLANYCH	433
Wykres 2.58. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE PRZYBORY I NARZĘDZIA	438
Wykres 2.59. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola PRZYBORY I NARZĘDZIA	440
Wykres 2.60. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA NA JEDZENIE I NAPOJE	458
Wykres 2.61. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA DO NOSZENIA I PRZECHOWYWANIA WODY	463
Wykres 2.62. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola BRUDNE NACZYNIA.....	468
Wykres 2.63. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola NACZYNIA O WIELU FUNKCJACH	477
Wykres 2.64. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola NACZYNIA	478
Wykres 2.65. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OBRAZY	483
Wykres 2.66. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola KWIATY I ROŚLINY OZDOBNE	498
Wykres 2.67. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OZDOBNE WYROBY CERAMICZNE I SZKLANE ..	503
Wykres 2.68. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola FARBY I ZDOBIENIA ŚCIAN.....	513

Wykres 2.69. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola OZDOBY ŚWIĄTECZNE.....	529
Wykres 2.70. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola POZOSTAŁE OZDOBY	542
Wykres 2.71. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola OZDOBY	544
Wykres 2.72. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola CZĘŚCI MEBLI, PRZYBORÓW I URZĄDZEŃ	548
Wykres 2.73. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla mikropola INNE	554
Wykres 2.74. Liczebność jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach dla subpola VARIA	556
Wykres 3.1. Liczebność i odsetek jednostek leksykalnych pod względem przynależności odmianowej w poszczególnych pokoleniach.....	558

Aneks

Wystrój i wyposażenie domu – kwestionariusz

Imię i nazwisko (inicjał):

Rok urodzenia:

Miejsce zamieszkania:

Zawód:

Data nagrania:

Czas nagrania:

Eksplorator: Katarzyna Zagłoba

Transkrypcja: Katarzyna Zagłoba

Budowa domu

1. Budynek, w którym się mieszka, to... (*dom, chałupa, mieszkanie/miszkanie, chata, hacjenda, pomieszkanie*)
2. Dawniej na dom mówiono...
3. Z czego zrobiony jest budynek, w którym Pan(i) mieszka?
4. Z czego dawniej robiono domy?
5. Czy jest to dom jedno- czy wielorodzinny?
6. Wewnętrzny mur w domu mieszkalnym oddzielający jedną izbę od drugiej to... (*przepierzenie, brandzmur*)
7. Co znaczy *forstować*? ('budować w mieszkaniu ściankę z desek, dzieląc je na 2 części')
8. Czym jest *forstówka*?
9. Czym jest *mebel*?
10. Czym różnią się współczesne meble od dawnych?
11. Gdzie ustawia się sprzęty oraz meble w pomieszczeniach? (pod ścianą)
12. Ogólna nazwa sprzętów domowych to... (*domowizna*)
13. Dolna część domu to... (*parter*)
14. Górna część domu to... (*piętro, poddasze, przetr*)
15. Po czym wchodzi się na strych? (*po drobce*)
16. Pojedyncze beleczki składające się na drabinę to... (*stopnie, szczeble, szczebelki*)
17. Jak inaczej powiedzieć na schody? (*trepy, stupieńki, stompki*)
18. Jeden stopień schodów to... (*wschód, schodek, stopień, słody, schód*)
19. Dwa stopnie schodów to... (*schódki/schodki*)
20. To, po czym chodzi się w domu. (*podłoga, dyle, dylówka, dyliny, posadzka, foszty, ziym*)
21. Jaka była dawniej podłoga?
22. Czym jest *polepa*?
23. Czym jest *astrych*?
24. Czym jest *parkiet*?
25. Czym są *panele*?
26. Jaka jest obecnie podłoga?
27. Czym jest *próg*?
28. Stać między pomieszczeniami to stać w... (*progu*)
29. Czego nie wolno robić przez próg? Dlaczego?
30. Ściana jest po bokach, podłoga na dole, a nad głową to... (*sufit, gipsdeka, podsufitka, powala, podbitka, podsubitka, posowa, strop, pułap, stalowanie/stelowanie, stol, ściel, podlep, dejk, rodeka, sklepienie, podsufit, polepa, połap*)
31. Jaki to jest *sufit podwieszany*?
32. Jak dawniej wyglądał sufit?
33. Zachowywać się nienormalnie to mieć... (*nierówno pod sufitem*)*⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Symbolem * oznaczono pytania, które zostały dodane do kwestionariusza po przeprowadzeniu nagrań z 10 respondentów. Stanowiły one następnie – niekiedy w nieco zmienionej formie – kwestionariusz uzupełniający.

34. Przez co wchodzi się do pomieszczenia? (*drzwi, drzwi, drzwi, drzwi, drzwi*)
35. Jak nazywa się rama umocowana w ścianie, do której przymocowuje się drzwi? (*futryna*). Jak inaczej można na nią powiedzieć? (*odrzwia, futro, skrzynka, odrzwi, dźwierzany, dźwierzanki, odźwierki, tyrgerycht*)
36. Jak mówi się na drzwi, przez które wchodzi się do domu? (*wejściowe, frontowe, dworne*)
37. Jakie są rodzaje drzwi?
38. Jak dawniej wyglądały drzwi? Jak były zbudowane?
39. Czym otwiera się drzwi? (*klamką*)
40. Czym zabezpieczano dawniej drzwi, żeby nikt z zewnątrz przez nie nie wszedł? (*haczykiem, rygłem*)
41. Czym współcześnie zabezpiecza się drzwi, by nikt z zewnątrz przez nie nie wszedł? (*klódką, kluczem, zamkiem*)
42. Czym jest *harmonijka*?
43. Czym były drzwi *filągowe* (zrobione z kilku części w celach dekoracyjnych)?
44. Czym był *wrzeciądź*? ('prymitywny „poprzednik” zawiasów’).
45. Za pomocą czego mocuje się drzwi do futryny? (zawiasów)
46. Jak wyglądały kiedyś okna, a jak wyglądają okna dziś?
47. Jak nazywa się rama umocowana w ścianie, do której przymocowuje się okna (*futryna*)? Jak inaczej można na nią powiedzieć?

Pomieszczenia

48. Ile jest pomieszczeń w Pani/Pana domu? Jakie to pomieszczenia?
49. Jakie pomieszczenia były dawniej w Pani/Pana domu? Było ich mniej czy więcej niż obecnie?
50. Czym jest *izba*?
51. Czym jest *pokój*?
52. Czym jest *weranda*, a czym *altana*?
53. Jak mówi się na pomieszczenie w domu, do którego wchodzi się bezpośrednio z dworu? (*przedsionek, ganek, sień, antrejka, podsionek/podsienek, altana, lauba, forlejba, przystawka/nadstawka/wystawka, dobudówka, budowarek*)
54. Co się w nim znajduje?
55. Czym się różni *sień* od *korytarza*?
56. Czym się różni *sień* od *ganku*?
57. Czym jest *alkierz*? Jak jeszcze można na niego powiedzieć? (*anklirz, aneks*)
58. Jak się nazywa pomieszczenie, w którym znajduje się piec?
59. Co przechowuje się w kotłowni?
60. Pomieszczenie na opał to...
61. Jak nazywa się pomieszczenie, w którym się gotuje?
62. Jakie meble znajdują się w kuchni?
63. Jakie urządzenia znajdują się w kuchni?
64. Jakie przybory, przyrządy znajdują się w kuchni?*
65. Jak dawniej mówiono na kuchnię? (*kuchień, czarna izba, śwatełka/śwetelka*)
66. Co dawniej znajdowało się w kuchni?
67. Jak nazywa się pomieszczenie, w którym przechowuje się przetwory? (*spizarnia/spizarka/spizareczka, kantorek, komora/komórka, schowanko, zachowanie/zachowanko, skrytka, składzik*)
68. Gdzie znajduje się piwnica?
69. Czym jest *sklep*?
70. Jak nazywa się pokój, w którym spędza się większość dnia i przyjmuje gości? (*salon, gościny, dzienny, duży pokój, (duże) mieszkanie, (duża) chałupa, chyża*)
71. Jak nazywa się pomieszczenie, w którym się śpi? (*sypialnia/sypialka/sypialnio*)
72. Jak mówi się na najwyższą część domu, w której przechowuje się różne rzeczy? (*strych, góra*)
73. Jak mówi się na rzeczy, które tam się przechowuje? (*klamoty, rupiecie, duperele, bambetle, szwargoły, szpargały*)

74. Czym jest *poddasze*?
75. Jak nazywa się pomieszczenie, w którym można się umyć? (*łazienka, toaleta, ubikacja*)
76. Jak nazywa się pomieszczenie, w którym człowiek się załatwia? (*łazienka, klop, kibel, sracz, toaleta, wuce*)
77. Gdzie załatwiano się dawniej?
78. Czym jest *wygódka*? Jak jeszcze na nią powiedzieć? (*wychodek, kibel, sracz, ustęp, sławojka, budar*)

Elektryfikacja i oświetlenie

79. Od kiedy w Pani/Pana domu jest prąd?
80. Jakie urządzenia elektryczne były na początku w Pani/Pana domu? A jakie są współcześnie?
81. Co robi się współcześnie, gdy nie ma prądu?
82. Czym dawniej oświetlano domy? (*lampami naftowymi/lampasami, świeczkami/świczkami, świecami/świcami*)
83. Jak zbudowana była lampa naftowa?
84. Do kiedy używano lamp naftowych?
85. Czy lampy naftowe wieszano, czy stawiano? Gdzie je stawiano, a gdzie wieszano?
86. Czym jest *dziodek*? ('prosta lampa naftowa bez cylindra i klosza')*
87. Czym jest *funcka*? ('prymitywna lampa naftowa, słabo świecąca lampa')*
88. Czym jest *kaganek*? ('maleńkie naczynie, w którym dawniej świeciło się oliwą, tłuszczem zwierzęcym lub olejem'; *lampeczka, koci ślep, żabka*)
89. Długi przedmiot z wosku lub stearyny z knotem służący do oświetlania to... (*świeca, świeczka*)
90. Czym jest *smółówka*? ('świeca ze sznurkowym knotem wykonana ze smoły wlewanej do tulejki skręconej z kory świerkowej')
91. Czym obecnie oświetla się domy?
92. Czym jest *bateryjka*?
93. Jak nazywa się nieduża lampa wisząca na ścianie? (*k(l)inkiet*)
94. Jakie zna Pan(i) lampy elektryczne?
95. Czy jest różnica między *lampą* a *lampką*? Jaka?
96. To, co jest obecnie w lampach (*żarówka*)
97. Jakie są rodzaje żarówek?
98. Czym jest *abażur*? Czy ma jeszcze jakąś inną nazwę?
99. Czym jest *żyrandol*? Czy ma jeszcze jakąś inną nazwę?
100. Czym osłania się żarówka?
101. Jakimi były dawniej, a jakie są dziś włączniki do światła (przekręcane, wciskane)? Czy mają jakieś odrębne nazwy?
102. Jakimi były gniazdka dawniej, a jakie są dzisiaj?
103. Jakimi to jest gniazdko z *bolcem*?
104. Jakimi to jest gniazdko z *uziemieniem*?

Ogrzewanie

105. Jak się nazywa to, w czym się pali, żeby było ciepło? (*piec*)
106. Gdzie w domu znajduje się piec? Czy jakoś się na niego mówi?
107. Z czego dawniej były robione piece? (*z kafli*)
108. *Kafli* jest dużo, a jedna sztuka to... (*kafel/kafła*)
109. Jak inaczej powiedzieć na kafelki? (*fliży*)*
110. Z czego robi się współcześnie piece?
111. Jak mówiono na kuchnię węglową?
112. Jak zbudowana jest kuchnia węglowa?
113. Czym była *kuca*?
114. Czym jest *angielka*?
115. Co to jest *blat*?
116. Jak się nazywa żeliwna obręcz na płycie kuchni węglowej? (*fajerka, kręgi, krążki*)

117. Jak nazywał się duży garnek wbudowany w kuchnię służący do tego, by cały czas mieć ciepłą wodę?
118. Co służyło dawniej do odprowadzania dymu z pieca? (*okap, kaptur, kapa, capka, baba, komin, baldach, szyrn*)
119. Czym współcześnie jest *okap*?
120. Jakie były dawniej nieduże piece, ustawiane zazwyczaj w pokojach?
121. *Koza* to...
122. *Trociniok* to...
123. Czym jest *suka*?
124. Czym jest *kanonka*?
125. Co to jest ¹*olejok*?
126. Czym jest *słoneczko*?
127. Jakie są małe urządzenia do ogrzewania na prąd? (*farelki*)
128. Czy w Pana/Pani domu jest centralne ogrzewanie? Od kiedy?
129. Czym jest *kaloryfer*, a czym *grzejnik*?
130. Jakie były dawniej grzejniki (*żeliwne, żeberkowe*), a jakie są dziś? (*panelowe, konwektory, drabinki*)
131. Jak się nazywa narzędzie do poprawiania ognia w piecu? (*hak, pogrzebacz, ożóg, kosior, haczyk, kij, kociara, kosiór, haczek, kruczyk*)
132. Co łączy piec z grzejnikami? (*rura*)
133. Czy rury są widoczne w domu? Jak się je zakrywa? Jak to wyglądało dawniej?

Gotowanie

134. Jakich urządzeń używano dawniej do gotowania?
135. Jak nazywała się żelazna podstawka umieszczana nad ogniem, na której stał garnek? (*koziolatek, dymarek, drajfsun, trójnóg, wilk, trybulki*)
136. Czym jest *wilk*? ('maszynka do mięsa', 'robot kuchenny', 'żelazna podstawka umieszczana nad ogniem, na której stał garnek')
137. Metalowe pręty ustawiane nad ogniem, na których można było coś piec. (*ruszt, ruszty, ruszta*)
138. Czy piec chlebowy znajdował się w domu? Jak na niego mówiono? Jak był zbudowany?
139. Jakich urządzeń używa się dziś do gotowania?
140. Czym jest kuchenka? Czym się ją zasila? (*gazem, prądem*)
141. Co zazwyczaj stoi na kuchence? (*czajnik*)
142. Co dawniej stało na kuchniach? (*rondle, sagany, patelnie/patelki, kotły, gar(n)ki*)
143. Małe urządzenie elektryczne, w którym można szybko podgrzać jedzenie, to... (*mikrofala, mikrofalówka*)
144. Małe, okrągłe urządzenie elektryczne, w którym można było coś upiec. (*prodziż/prodziż*)
145. W czym dawniej pieczono potrawy?
146. W czym obecnie piecze się potrawy?
147. Czym jest *piekarnik*?
148. Co to jest *szabatnik*?
149. Czym jest *duchówka*?
150. W jakim naczyniu piecze się ciasto? (w *foremce*, na *blasze*)*
151. W jakim naczyniu piecze się mięso? (w *brytfannie*)*
152. Co to jest *rula*? ('piec elektryczny, w którym można piec pieczywo, placki i mięso')*
153. Czym jest *šparet*? ('piec kuchenny')*
154. Jakie są wolnostojące piekarniki?
155. Gdzie się ustawia takie piecyki na czas pieczenia?
156. Jak nazywa się mebel, przy którym przyrządza się potrawy (np. kroi się składniki)? (*bufet, blat roboczy*)
157. Czym jest *wyspa*, a czym *półwysep*?

158. W czym dawniej zmywano naczynia? (*niecki, kopanki, szafel, siaflik, flitka, faska, drybus, pomyjorz*)
159. Co to jest *ceber*?
160. Czym jest *dzieża*?
161. Co to jest *szaflik*?
162. Czym były *kadłuby*?
163. Czym jest *kobialka*?*
164. W czym dawniej zarabiano się ciasto?
165. Na czym współcześnie zarabia się ciasto? (na *stolnicy, tofla, krónzacka*)
166. Z czego były zrobione stolnice dawniej, a jakie są obecnie?
167. Przyrząd do równomiernego rozplaszczania ciasta na stolnicy to... (*walek, tocko*)*
168. Jak się mówiło na brudne naczynia dawniej (*statki*), a jak się mówi dziś? (*gary, graty*)
169. W czym obecnie zmywa się naczynia?
170. Co to jest *skorupa* i do czego służy? (naczynie)
171. Duża gliniana misa to... (*donica, skorupa*)*
172. Jak nazywa się ogół naczyń i sztuców? (*zastawa*)
173. Czym jest *stołowizna*? (zastawa stołowa)
174. Czym jest *pólmisek*, a czym *salaterka*?*
175. Jak inaczej powiedzieć na talerz? (*taniorek, talorek, siajbicek*)*
176. W jakim talerzu podaje się zupę? (*głymbokim*)
177. Przeciwnostwo talerza *głymbokiego* to talerz... (*plaski, płytki, miałki*)
178. Z czego pije się herbatę?
179. Z czego pije się kawę?
180. Czym się różni *kubek* od *szklanki*?
181. Z czego pije się wódkę? (z *kieliszka, z kielonka, z pucharka, ze śtamperlika*)*
182. Czym jest *pucharek*? Co się w nim podaje? Z czego jest zrobiony?*
183. Usunąć naczynia ze stołu to inaczej... (*sprzątnąć, zebrać, skromnić, chronić*)
184. Czym jest *dekiel*?*
185. Jak nazywa się wieszak na pokrywki?
186. Jak nazywa się wieszak na łyżki? (*łyżnik*)
187. Jak nazywa się wisząca półka z uchwytami na kubki? (*listwa*)
188. Czym jest *miśnik*? ('półka z uchwytami na kubki, łyżki')*
189. Gdzie współcześnie przechowuje się jedzenie, żeby się nie popsło? (w lodówce)
190. Gdzie dawniej przechowywano jedzenie, żeby się nie zepsuło?
191. Jak nazywa się urządzenie, w którym zamraża się produkty? (*zamrażarka/zamrażalka*)
192. Gdzie znajduje się stół, przy którym spożywa się posiłek? (w *jadalni/ jadalce, kuchni*)
193. Jak inaczej powiedzieć na duży stół? (*apostolski*)*
194. Na czym siedzi się przy stole? (*krzesła, ławy, ławki, ryczki*)
195. Jak nazywało się duże, klepkowe naczynie do ubijania masła? (*maślnica, kierzynka*)
196. Jak jeszcze mogła być zbudowana *maślnica*? (kręcący się bęben) Czy jakoś na nią mówiono? (*wirnikowa*)
197. Czym była *kwatyrka*? ('drewniana foremka na 250 g masła z wyrytym wzorem, który odciskał się na maśle')*
198. Naczynie z kamionki służące np. do kiszenia ogórków to... (*kaminiok*)
199. W czym jeszcze można kisić ogórki?
200. W jaki sposób i w jakich naczyniach kisi się kapustę? (np. czy w główkach, czy szatkowaną, w wekach, beczkach itp.)
201. Duża beczka do kiszenia kapusty to... (*kłoda*)
202. Jak nazywa się garnek do kiszenia żuru? (*żurownik*) Z czego jest zrobiony?

203. Jak nazywa się metalowa łyżka wazowa? (*warząchew, wazówka, chochla, chochel, nabierka, baierka, nalewka, kela, kielnia, siepka, lacha*)
204. Drewniana łyżka to... (*kopyść, warząchewka*)
205. *Warzucha* to... (drewniana łyżka do mieszania jedzenia, np. kapusty w garnku)
206. Jak nazywa się łyżka do zbierania szarego osadu powstającego przy gotowaniu np. grzybów? (*łyżka cedzakowo, szumówka*)*
207. Drewniany przyrząd do mącenia płynów i substancji sypkich to... (*firlejek, firlolek, koziołek, mątewka*)
208. Czym współcześnie miesza się sypkie składniki, np. gdy przygotowuje się ciasto?
209. Czym ubija się pianę obecnie, a czym robiono to dawniej? (*mikserem i czszepaczką*)*
210. Jak się nazywa przyrząd do ugniatania ziemniaków? (*krychacz, krychaczka, pucadło, pucek, stuchacka*) Jak on wygląda? (ma jeden zawinięty drucik; blaszana płytką z okrągłymi otworkami)
211. Metalowy przyrząd kuchenny, w którego jedną część wkłada się ziemniaka, a drugą się go dociska, to... (*praska*)
212. Jak nazywa się mała pałka do tłuczenia ziemniaków? (*pałka, polka, tłuczek, dukacz, krychacz, kałka, gałka, kula, dusznik, kujek, sztokacz, stumper*)
213. Jak nazywa się pałka do ubijania kapusty w beczce? (*pałka, ubijak, ubijacz, bijak, pała, kałka, tłuk, kula, stapor, stempel*)
214. Nazwa narzędzia blaszanego do tarcia żywności to... (*tartka, tarka*)
215. Urządzenie elektryczne, którym rozdrabnia się jedzenie, to... (*blender*)
216. Urządzenie elektryczne, które ułatwia wyciskanie soku, to... (*wyciskarka, sokowirówka*)
217. Jak nazywa się mały nóż do obierania ziemniaków? (*żydek, nozik, knypek, kozik, nożyk, klupek, chajek, pitok, pitwoch*)
218. Czym obiera się warzywa? (*obieraczką, strugaczką, skrobaczką*)*
219. Noże osadzone na stałe w desce służące do krojenia kapusty to... (*hebel, szatkownica*)
220. To, co służy do odcedzania warzyw, makronu...*
221. W jakich naczyniach się gotuje? (*garnek, top*)
222. Z czego zrobione są garnki?
223. Z czego robiono dawniej garnki?
224. Płaskie naczynie do smażenia to... (*patelnia, patelka, patela, panewka, sierpinka*)
225. Mały garnek z długim uchem to... (*rondel, rondelek*)
226. Czym jest *tygiel*? ('naczynie z długą rączką')*
227. Czym jest *kocioł koprowy*? ('miedziany kocioł do smażenia powideł')*

Odpoczynek

228. Jaki kształt mają krzesła?
229. Jaki kształt miały dawniej krzesła?
230. Z czego zrobione są krzesła?
231. Czy krzesła mają obicia? Jeśli tak, to jakie?
232. Czym różni się *ława* od *ławki*?
233. Jak wyglądały dawne ławy? Czy miały oparcia i szuflady?
234. Czym jest *ryczka*?
235. Czym jest *stołek*?
236. Stołek jest mały, a jeszcze mniejszy jest... (*stołeczek*)
237. Czym jest *taboret*? Czy zna Pan/Pani również formę *taborek*?
238. Mały taboret to... (*taborecik*)
239. Czym jest *zydel*? ('ławka bez oparcia')*
240. Jak nazywa się niski, masywny stół, który stoi w salonie? (*ława*)
241. Jaki to jest *stół krzyżak*?
242. Co charakteryzuje *stolik kawowy*?

243. Gdzie dawniej spały osoby starsze? (*zapiecek*)
244. Gdzie dawniej spały dzieci?
245. Gdzie dawniej spali gospodarze?
246. Jak nazywa się mebel do spania?
247. Czym jest *wyrko*?
248. Czym jest *prycza*?
249. Co to jest *leżanka*?
250. Małe, składane łóżko, łatwe do przechowywania to... (*łóżko polowe*)
251. Łóżko nieporządne, zwłaszcza z wystającą słomą, to... (*gniozdo*)
252. Duży worek wypchany słomą lub sianem służący jako materac to... (*sinnik, siennik, stry(n)żłok*)
253. Czym jest *wsypa*?
254. Czym dawniej wypełniano kołdry (*pierzem, kwapem*), a czym obecnie się je wypełnia?*
255. Ile osób spało dawniej w jednym łóżku?
256. Jak spano w *nogach*?
257. Jak nazywają się krótsze części łóżka? (*boki, tylki, tylicki, szczyty, zagłówki*)
258. Jaki kształt miały boki łóżek?
259. Czym jest *tapczan*?
260. Jak wygląda współczesne łóżko jednoosobowe?
261. Jak nazywa się duże, dwuosobowe łóżko? (*łóże*)
262. Jak nazywa się co najmniej podwójne łóżko, na którym ktoś śpi niżej, a ktoś wyżej? (*piętrowe/pintrowe*)
263. Czym jest *baldachim*?
264. Mały mebel przy łóżku, na którym można coś postawić, np. lampkę, szklanekę wody na noc itp. (*stolik nocny, szafka nocna*)
265. Gdzie stoi łóżko w pokoju?
266. Czym jest *kanapa*? Jak inaczej się na nią mówi? (*sofa*)
267. Czym jest *spanie*?
268. Czym jest *wypoczynek*?
269. Czym jest *fotel*? Czy służy tylko do siedzenia? Czy zawsze jest jednoosobowy?
270. Mały fotel to... (*fotelik*)
271. Jak się mówi na kołyszający się fotel? (*bujany*)
272. Czym był *szezlong*?
273. Rozkładane na pół łóżko to... (*wersalka*)
274. Czym przykryte jest łóżko w dzień? (*narzutą, kapą, kocem/kocym*)
275. Co leży na łóżku? (*poduszki*)
276. Na czym trzyma się głowę, gdy leży się na łóżku? (*zagłówek, podgłówek*)
277. Mała poduszka to... (*jasiek*)
278. Czym był *walek* na łóżku? Do czego służył?
279. Czym jest *poszwa*?
280. Czym jest *poszewka*?
281. Jak nazywa się miękkie, mały mebel służący do siedzenia? (*puf(a)*)
282. Urządzenie, dzięki któremu można oglądać wiadomości, filmy, seriale... (*telewizor*) Jak wyglądały dawniej, a jak wyglądają dziś?
283. Jak dawniej wyglądały telefony?
284. Do kiedy używano telefonów stacjonarnych?
285. Urządzenie służące rozrywce, wykorzystywane też do pracy i nauki.
286. Co zmieniło wprowadzenie internetu?

Przechowywanie

287. Gdzie przechowuje się buty?
288. Gdzie przechowywano je dawniej?
289. Gdzie przechowuje się kurtki?
290. Gdzie przechowywano je dawniej?

291. Jak się nazywa wnęka w ścianie (czasem z drzwiami), w której przechowywano przetwory lub naczynia? (*framuga*)
292. Gdzie przechowuje się naczynia i przyprawy? (*szafy, szafki, sifóner*)
293. Gdzie dawniej przechowywano naczynia i przyprawy?
294. Czy dawniej w domach były wnęki nad kuchniami lub murowanymi piecami? Jeśli tak, co w nich przechowywano?
295. Czym jest *witryna*?
296. Co to jest *kredens*?
297. Czym jest *serwantka*?*
298. W czym przechowuje się bieliznę? (*komoda*)
299. Jak nazywają się wysuwane półki w komodzie? (*szuflady*)
300. Mała szuflada to... (*szufladka*)
301. W czym przechowywało się dawniej bieliznę? (w *bieliźniarce, szafonierce, skrzyniach, kufrach*)
302. Czym różni się *skrzynia* od *kufra*?
303. Czym jest *kasta*? ('skrzynka')*
304. Czym była dawniej *bielizna*, a czym jest teraz?
305. W czym przechowuje się pościel?
306. W czym przechowywano ją dawniej?
307. Czym były *grzędy*?
308. W czym przechowuje się ubrania?
309. Czym jest *pawlacz*?
310. Drewniana deska (lub kilka zbitych desek), która wisi na ścianie i na której można coś ustawić? (*półka*)
311. Czy półka może być tylko wisząca?
312. Jak nazywa się mebel z odsłoniętymi półkami? (*regal*)
313. Co stoi na regale?
314. Czym jest *meblościanka*, a czym *segment*?
315. Pojemnik na węgiel, torf lub drewno, stojący przy kuchni/piecu; (*węgłarka, skrzynka*)
316. W czym przechowuje się odpady w domu? (w *koszu, w kuble, w(e) wiadrze*)
317. Gdzie przechowywano dawniej odpady?
318. Jak powiedzieć na małe wiadro? (*wiaderko, wiadereczko*)
319. Gdzie stoi kosz na śmieci? W jakim pomieszczeniu, w jakim miejscu w tym pomieszczeniu?

Higiena

320. Skąd brano wodę potrzebną w gospodarstwie? (ze studni, z rzeczki)
321. Skąd obecnie bierze się wodę w gospodarstwie?
322. Gdzie stały dawniej wiadra z wodą?
323. Jak się nazywa szafka, na której dawniej stały wiadra z wodą? (*wodniarka*)
324. Jak mówiono na naczynia na wodę?
325. *Konwasik* to... (trójnożny klepkowy stojak na wiadro z wodą)
326. Co to jest *węborek* (*wymborek*)?
327. Duże, drewniane naczynie do wody, szersze u dołu, na nóżkach (*stągiew, stągwia, sądek, sztander*)
328. *Putnia* to... ('naczynie na wodę (niekiedy tylko dla zwierząt) z owalnym dnem przypominające spłaszczone wiadro')
329. Czym jest *ceber*? (duże naczynie z klepek o dwu uchach) Jak inaczej można na niego powiedzieć? (*cebratka, cębryk, faska, potoczka, szaflik*)
330. Czym jest *hydrofor*? Gdzie się znajduje?
331. W czym przechowuje się brudne ubrania? Jak się na nie mówi? (*pranie*)
332. Gdzie stoi pralka?
333. Jakie są współcześnie pralki?
334. Jakie pralki były dawniej? (*franie*)

335. Jak prano, zanim wprowadzono pralki? (*na tarach, rajbackach*)
 336. W jakich naczyniach prano? (*baleje, konwasiki*)
 337. Gdzie stały te naczynia na co dzień?
 338. Jak ługowano bieliznę? W czym to robiono?
 339. Jak i w czym gotowano bieliznę? Co dokładniej gotowano?
 340. Czym się prasuje współcześnie?
 341. Czym prasowano dawniej?
 342. Co to jest *bigiel*? ('wieszak', 'żelazko')*
 343. Drewniany przyrząd do wygładzania tkaniny składający się z wałka i karbowanej deseczki (*magiel, myngla*)*
 344. Jak współcześnie wygląda *magiel*?*
 345. Czym odsączano tkaniny z wody? (*wyżymaczka, wyżymarka*)*
 346. Czym się sprząta dom? (*odkurzaczem, szczotką, zmiotką*)
 347. Czym dawniej sprzątano? (*miotłą*)
 348. Na co zamiata się śmieci? (*na szufelkę, na sipkę*)*
 349. W jakim celu polewano glinianą posadzkę, gdy ją zamiatano?
 350. Jakie przybory znajdują się w łazience?*
 351. Jak nazywa się to, w czym człowiek się kąpie? (*wanna, wazka*)
 352. W czym myto się dawniej? (*miska, miednica/lawór/lawor, wanna, balej*)
 353. W czym można jeszcze się myć? (*pod prysznicem*)
 354. Gdzie dawniej się myto, gdy nie było łazienek?
 355. Co znajdowało się w takim kąciku?
 356. Na czym stały miski, w których się myto?
 357. Jak nazywa się nieduże naczynie z kranem? (*umywalka*)
 358. Czym się różni *umywalka* od *zlewu*?
 359. Jak nazywa się urządzenie, do którego człowiek się załatwia? (*klozet, muszla, kibel, klop*)
 360. W jakie naczynie załatwiano dawniej swoje potrzeby fizjologiczne? (*nocnik, wiadro*). Gdzie ono stało? Kiedy z niego korzystano?
 361. Jak nazywają się przybory do golenia? (*golitko*)*

Dzieci

362. Jak nazywa się mebel, przy którym dzieci odrabiają lekcje? (*biurko*)
 363. Na czym się siedzi przy tym meblu? (*fotel (biurowy), krzesło obrotowe*)
 364. Jak nazywa się mebel, w którym śpi dziecko? (*łóżeczko, kołyska, kolebka, cholybka*)
 365. W czym dawniej spały małe dzieci?
 366. Jak wyglądała kołyska? (*stojąca/podwieszana, okrągła/prostokątna*)
 367. Co znajduje się przy łóżeczku, dzięki czemu się ono kołysze? (*bieguny*)
 368. Gdzie przewija się dziecko?
 369. To, co służy do nauki chodzenia dla małych dzieci. (*chodzik*)
 370. Jak dawniej wyglądały chodziki? Jak na nie mówiono? (*choduny, bieguny, kołowrotki*)
 371. Jak wyglądają dzisiaj?
 372. Czym jest *kociar*? ('wózek z daszkiem dla dzieci lub lalek')*
 373. Bujana zabawka to... (*konik/kon/kon na biegunach*)
 374. Jak powiedzieć na szmacianą lalkę? (*pupa, pupka, popka*)*
 375. Czym jest *pukawka*? ('pukająca zabawka')*
 376. Jak mówi się na pluszowe zabawki? (*stuśniki, pluszaki*) Gdzie się je trzyma w domu?

Praca

377. Gdzie ludzie dawniej pracowali/mieli warsztaty, a gdzie pracują dziś?
 378. Jakie prace wykonywano w domu?
 379. Czego używa się do szycia?*
 380. Czym jest *iglica*? ('narzędzie do robienia na drutach')*

381. Gdzie darło się pierze? Kiedy to robiono i w jakim celu?
382. Czym był *pirzok*?
- Ozdoby**
383. Ozdabiać to inaczej... (*dekorować, przystrajać, stroić*)
384. Czym ozdabia się domy?
385. Czym dawniej ozdabiano domy?
386. Jak dawniej ozdabiano meble?
387. Jak współcześnie ozdabia się meble?
388. Jak nazywa się to, w czym można zobaczyć swoje odbicie? (*lustro, żzadło, zwierciadło, przeziradło, przezirotko*)
389. Co wisi na ścianach?
390. Czym jest *obraz*?
391. Czym jest *malowidło*?
392. Jak mówi się na obraz, który dzieci dostają na I Komunię Świętą? (*obrozek*)
393. W jakich pomieszczeniach wiszą obrazy?
394. Co zazwyczaj przedstawiają obrazy?
395. Co jest na obrazach w Pani/Pana domu?
396. Co jeszcze wisi na ścianach? (*portrety, zdjęcia/zdjińcia, fotografie*)
397. Co wisi w oknie? (*zasłonka, firanka, zasłona, firana, rolety, żaluzje*)
398. Czym jest *zazdrostka*?
399. Co wisi na ścianie i odmierza czas? (*zegar*)
400. Co stoi i odmierza czas? (*budzik*)
401. Jak nazywa się tarcza zegara? (*cyferblat*)
402. Jak mówi się na zegar, z którego o określonych godzinach wyskakuje ptaszek, wydając przy tym dźwięk? (*zegar z kukułką*)
403. Co kładzie się na podłodze? (*dywan, wykładzinę*)
404. Czym się różni *dywan* od *wykładziny*?
405. Czym jest *chodnik*?
406. Co leży na podłodze przy drzwiach? (*wycieraczka/wyciraczka*)
407. Co znajduje się na podłodze w łazience? (*chodnik/chodniczek, dywanik, mata*)
408. Jak mówi się na wiszące kolorowe, plastikowe paski zastępujące drzwi?
409. Kto i w jakim okresie ozdabiał ręczniki i pościel? Jak to robiono? (*haftowano*)
410. Czym jest *makatka*? Co na niej widnieje?
411. Czym jest *kilim*? Kiedy był powszechnie spotykany?
412. Czym się różni *cerata* od *obrusa*?
413. Czym jest *bieżnik*?
414. Czym jest *serweta*?
415. Mały, ozdobny kawałek materiału układany na szafkach. (*serwetka*)
416. Jak pieszczotliwie powiedzieć na serwetkę? (*serweteczka*)
417. Co stoi na parapetach? (*kwiatki*)
418. Jakie są u Pani/Pana kwiatki?
419. W czym one stoją? (w *wazonie, donicy, donicze, wazowniku, skrzynce, korytku*)
420. Mebel, na którym stoją kwiaty, to... (*kwietnik*)
421. Jak nazywają się szklane naczynia (często ozdobne) ustawiane w widocznych miejscach? (*kryształy*)
422. Czym są figurki? Z czego mogą być zrobione?
423. Czym różnią się *ceramika, fajans* i *porcelana*?
424. Czym jest *fornir*? (*okleina*)
425. Co nakładano na ściany, by były estetyczne, co robiono? (*bielenie*)
426. Czym dawniej malowano ściany?
427. Jaką farbą maluje się ściany?
428. Jaką farbą maluje się drzwi, krzesła itp.? (*olejną*)
429. Co przykleja się na ścianach? (*tapetę*)

430. Czym jest *walek*? ('malowanie na ścianach wykonane wałkiem z wrytym wzorem')
431. Jakie były wzory wałków, co przedstawiały? (*paski, kwiaty*)
432. Wąska prosta smuga farby oddzielająca malowanie sufitu od malowania ściany to... (*pasek*). Co malarz musiał mieć do paska?
433. Czy pasek był/jest na suficie, czy na górnej części ściany?
434. Jaki kolor/odcień miał/ma pasek?
435. Czym jest *tynk*? Jak inaczej na niego powiedzieć? (*wak*)*
436. Czym jest *gładź*?
437. Drewniane obicie ścian to... (*boazeria*)
438. Czym jest *gałka*? (*hantaba, antaba*)

Duchowość i tradycje

439. Czy w domu znajdują się wizerunki świętych? Jeśli tak, jakich świętych, z czego zrobione są takie figurki?
440. Gdzie stoją figurki przedstawiające święte postaci? (na ołtarzykach, za szybą)
441. Czym przyozdabia się ołtarzyki?
442. Czy w domach wieszają się krzyże? Gdzie?
443. Czy w domu stawia się krzyże? Gdzie się je stawia? Z czego są zrobione?
444. Co wystawia się w oknie w czasie burzy? (*krzyż, obraz, Agatkę*)
445. Czym ozdabia się dom na święta Bożego Narodzenia?
446. Jak nazywa się drzewko ozdabiane na Boże Narodzenie? (*choinka, chójka, danka, jedlicka, jezulanko*)
447. Choinkę na święta się... (*ubiera, stroi*)
448. Którego dnia dekoruje się choinkę, a kiedy się ją rozbiera?
449. Co się zawiesza na choince? (*bombki, bańki, bobule, czubek, pigę, śpic, sople, sopolki, sałómki, palicki, łańcuchy, lampki*)
450. Co dawniej stawiano w domach na Boże Narodzenie?
451. Co wieszają się na drzwiach wejściowych w Boże Narodzenie?
452. Co wieszają się pod sufitem na Boże Narodzenie? Co należy w związku z tym zrobić i czemu ma to służyć?
453. Z czego dawniej robiono ozdoby świąteczne?
454. Czym przyozdabia się dom na Wielkanoc?
455. Czym przyozdabia się dom na Zielone Świątki? (*sasyną, sasiną, trzciną*)

Inne

456. Co zakłada się na meble, urządzenia i dodatki, żeby je chronić przed zniszczeniem? (*pokrowiec*)
457. Czy w domu trzymano zwierzęta? Jeśli tak, to jakie?
458. Jakie zwierzęta trzyma się w domu współcześnie?
459. Komin, rozszerzenie komina, na którym można było coś suszyć.
460. Mała szczotka z twardym włosiem. (*szczotka ryżowa, śrupok*)*